

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Ústav historických věd

DIPLOMATEM V PŮLNOČNÍ ZEMI

Zástupci Habsburků ve Švédském království mezi lety 1650-1730

Mgr. Martin Bakeš

Školitel doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph. D.

Disertační práce

2018

Prohlášení

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uveřejnění licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle §60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

V Hradci Králové dne 6. 8. 2018

Mgr. Martin Bakeš

Anotace

Tato práce je příspěvkem k poznání raně novověké diplomacie. Konkrétně se zaměřuje na problematiku císařsko-švédských vztahů v 17. a 18. století. V této době putovala na Skandinávský poloostrov více než desítka diplomatických zástupců rakouských Habsburků, kteří byli doprovázeni často početným služebnictvem, šlechtickými společníky, duchovenstvem, jakož i členy rodiny. Ti všichni vytvářeli jasně strukturovaný organismus zahraniční ambasády, jenž byl řízený podle pravidel určujících podobu předmoderního mezinárodního styku.

Švédské království bylo v mnoha ohledech pro tyto Středoevropany specifické. Tradičně patřilo mezi nepřátele ve zbraní, vzájemný antagonismus pramenil rovněž z odlišné konfese a určité mentální jinakosti. Stejně charakteristické proto musely být i jednotlivé přístupy, které diplomaté a přiřazený personál volili ke svému prospěchu. Následující text tedy studuje spíše konkrétní taktiky vybraných aktérů raně novověké diplomacie než naplněné cíle v podobě podepsaných smluv a dohodnutých aliancí. Praxe ovlivňující jednání členů císařské ambasády v zahraničí se tak měnila v průběhu času a zkušenosti několika generací se často diametrálně lišily.

Klíčová slova

diplomacie, Švédsko, raný novověk, ambasáda, cestování, dvůr, konfesionalita

Annotation

This work is a contribution to the understanding of early modern diplomacy. In particular, it focuses on the issue of relations between the Habsburg monarchy and Sweden in the 17th and 18th centuries. At that time, more than a dozen diplomatic representatives of the Austrian Habsburgs, who were often accompanied by numerous servants, noble associates, clergy, as well as members of the family, travelled to the Scandinavian Peninsula. They all created a clearly structured body of the foreign embassy, which was influenced by the rules governing early-modern international relations.

In many ways, the Kingdom of Sweden was specific to these Central Europeans. Traditionally, it belonged to the enemy in the weapon, antagonism also stemmed from religious differences and a certain mental otherness. Equally characteristic, therefore, must have been the individual approaches that diplomats and the associated staff had chosen for their benefit. The following text, therefore, studies the specific tactics of selected participants of early modern diplomacy, rather than the goals achieved in the form of signed treaties and agreed alliances. Practice that influences the behaviour of members of the imperial embassy abroad has changed over time, and the experience of several generations has often varied widely.

Keywords

diplomacy, Sweden, early modern period, embassy, traveling, court, confessional identity

OBSAH

Poděkování	1
ÚVOD	3
I. DIPLOMAT	
1. U kořenů habsbursko-švédských diplomatických styků.....	33
2. Anatomie císařské ambasády.....	64
3. Odvrácená strana diplomatické služby.....	87
II. CESTA	
1. Přípravy diplomata na cestu.....	112
2. Cestou na Skandinávský poloostrov.....	131
3. Dánské království: otevřené dveře do Skandinávie.....	150
4. Suecia, terra incognita.....	169
III. DVŮR	
1. Švédský dvůr jako kulisy.....	188
2. Zábava jako prostředek integrace.....	223
3. Ceremoniál jako tekutá norma.....	253
IV. VÍRA	
1. Boj za záchranu katolické obce ve Skandinávii.....	288
2. Vznik a vývoj císařské ambasádní kaple.....	303
3. Legační kaplan a jeho svět.....	321
4. Císařská ambasádní kaple jako důvod konfliktu.....	338
ZÁVĚR	351
Textové přílohy	362
a) Relation herrn grafens Adolph Wratiblaus von Sternberg über Schweden (1674).....	365
b) Kurtzer bericht von ietzigen zustande des kayserliches hofes (1704).....	376
Orientační chronologický přehled	391
Summary	394
Seznam použitých zkratek	403
Prameny a literatura	404

Poděkování

Než společně přikročíme k úvodní části, rád bych na tomto místě vyjádřil svoji vděčnost mnoha kolegům, kteří mi díky svým schopnostem, znalostem a dokonce i prostředkům ulehčovali cestu k cíli, byli mi inspirací, eliminovali mé tápání a nesobecky se se mnou dělili o zajímavou literaturu a prameny. Můj veliký dík patří rovněž celé řadě archivních pracovníků působících doma i v zahraničí, kteří mi vycházeli v mnohém vstříc, upozorňovali mě na přehlížené prameny, trpěli mé vrtochy a čas od času dokonce i zavírali oči nad porušováním pravidel ve jménu vědy.

Sepsání této práce v rozsahu, v jakém se nachází, by nebylo ani zdaleka možné bez podpory, které se mi dostalo od programu Erasmus. Můj vřelý dík tudíž patří kolegům a zaměstnancům Technische Universität Chemnitz, kteří mi umožnili roční pobyt v Sasku s dopravou zdarma, čímž se mi otevřely především bezbřehé knižní a archivní fondy v Lipsku, Drážďanech a později i v Berlíně. Stejně důležitá byla také tříměsíční štedrá podpora programu Aktion, jež mi dala možnost načerpat důležité poznatky z archiválií uložených ve Vídni. Jmenovitě musím v tomto případě poděkovat prof. Thomasu Winkelbauerovi a prof. Petru Vorlovi, kteří zaštitili svým jménem moji žádost o stipendium. Můj upřímný dík náleží také prof. Mileně Lenderové, která byla vždy ochotná podpořit několik mých cest do Skandinávie, bez nichž by byly mé představy o těchto končinách čistě iluzorní, teoretické a bez opory vlastních zkušeností. Velikou vděčnost musím vyjádřit také českému velvyslanci ve Stockholmu Jiřímu Šitlerovi a předsedkyni Švédsko-česko-slovenského krajanského spolku Jitce Vykopalové, kteří mi výrazně zjednodušili badatelské podmínky a zprostředkovali zajímavé kontakty.

Za důležité rady, materiály a kritické připomínky jsem vděčný především Pavlu Markovi, Zdeňku Hojdovi, Friedrichu Pollerošovi, Leoši Müllerovi, Vítězslavu Prechalovi, Miroslavě Jouzové, Stephanu F. Maiovi, Julii Gebke, Lence Maršálové, Jiřímu Hrbkovi, Jiřímu M. Havlíkovi, Martinu Krummholzovi, Michaele Buriánkové, Ondřeji Stoličkovi, Yimei Öfverström a Michaelu H. Geltingovi.

Zvláštní dík však náleží mému školiteli Jiřímu Kubešovi, jenž mi během studia nikdy neodepřel pomoc a jako jeden z mála viděl smysl v mém počínání, což je pro každého autora vždy důležitější než rada technického charakteru odříkaná z knížek. Nikdo mi také nemůže mít za zlé, když největší vděčnost vyjádřím své manželce Jitce, která nejenomže kriticky

přečetla celé toto dílo od a do z , ale rovněž trpěla nevšímavostí vyplývající z mého výzkumu, psaní a dlouhodobého cestování. Nebýt Jitky a její výjimečné osobnosti, tak by tato práce jistojistě nevznikla.

ÚVOD

Diplomacie může být vědou i uměním zároveň. Záleží tak pouze na nás, z jakého konce k ní budeme chtít přistoupit, na co se zaměříme a co opomineme. Můžeme na ni například pohlížet jako na vědu a studovat ji na základě analýzy právních předpisů, smluv a paktů, jež k dosažení určitého cíle vydávaly a vydávají pověřené orgány panovnické či státní moci. Je-li nám z nějakého důvodu bližší představa diplomacie jako umění, mohou naši pozornost upoutat některé prvky chování aktérů diplomatických styků, které mohly mít, ač chceme či ne, zásadní dopad na vývoj dějinných událostí. Diplomat tedy bude vykreslen jako umělec, který si sice může osvojit nepřeborné množství technik a odborných znalostí, avšak jeho úspěch bude velikou měrou záležet i na osobních schopnostech a vlohách. To je jeden z důvodů, proč diplomatické mise od dob antiky nevedli pouze nejmocnější, nejurozenější, nejloajálnější a nejbohatší lidé. Některé delikátní úkoly mohly být svěřeny rovněž vynikajícím řečníkům, výjimečným ženám, učencům či kněžím, kteří se na vyjednávání podíleli buď přímo, nebo svým vlivem usměrňovali kroky delegovaného reprezentanta.

Také k dějinám diplomacie bylo v každé historické periodě přistupováno odlišně. Již v raném novověku, který je pro tuto práci klíčový, došlo k výraznému rozkvětu teoretických prací, v nichž autoři obraceli svoji pozornost hluboko do minulosti. Studium diplomacie tedy začalo figurovat jako důležitá součást mezinárodního práva a tuto výsadu neztratilo do dnešních dní. V centru většiny učenců stáli především jednotliví evropští suveréni a jejich zplnomocněnci, čili diplomaté. Historie sloužila jako pomůcka k hledání precedentů, jež měly přinést například rozuzlení v ožehavých konfesijních či ceremonálních sporech, které byly každodenností diplomatické praxe minimálně do konce 18. století. Součástí postupného procesu vytváření mezinárodního práva byl i neutuchající zájem o osobu diplomata, jenž byl symbolicky zosobňován se suverénním panovníkem.¹

¹ Již během 16. století postupně gradovala potřeba ukotvit teoretické základy rozmáhající se diplomatické praxe. Mezi nejvyhledávanější a nejvíce čtené práce patřily například díla bývalého francouzského diplomata Etienna Doleta nebo dlouholetého španělského vyslance Juana Antonia Vera. K této problematice přispěl také německy hovořící učenec Conrad Bran, pro teritorium Apeninského poloostrova byla zásadní kupříkladu práce slavného literáta Torquata Tassa *Il Messaggero* z roku 1582. Výjimečným počinem bylo rovněž sepsání třídílného pojednání o vyslancích z pera oxfordského profesora italského původu Alberica Gentiliho. Zájem o mezinárodní politiku a konkrétně o diplomacii samozřejmě přetrval i v 17. a 18. století. Pro účely této práce jsou posléze zásadní díla a myšlenky Johanna Christiana Lüniga, Fridericha Carla Mosera, Françoise de Callières, Julia Bernharda von Rohr či například Abrahama de Wicquefort. K tomu obecně Wolfgang REINHARD, *Geschichte der Staatsgewalt*, München 1999, s. 370-371. V českém prostředí viz např. Karolina ADAMOVÁ, *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*, Praha 2000, s. 83-88. Dále např. Zdeněk VESELÝ, *Diplomacie (Teorie – Praxe – Dějiny)*, Plzeň 2011, s. 37-46.

Z nepřehledného množství otázek, na které se hledala odpověď při studiu diplomatické praxe, se rozvinula rovněž diskuze o etické rovině diplomata úkolu. Zatímco středověcí učenci apelovali na delegátovy vysoké morální kvality a ctnosti, jimiž dokáže pohnout svědomím a vůlí ke změně u jednotlivých členů zahraničního dvora, došlo v 17. a především v 18. století v tomto směru k značnému posunu. Se zkvalitněním poštovní sítě, s rozvojem tištěných médií a nárůstem zpráv nebo například s výhodnějším bezhotovostním přesunem peněz se stále vyšší počet teoretiků klonil k názoru, že diplomat je stále více a více jen nástrojem suveréna. Za morálnost či nemorálnost diplomata jednání měl zodpovídat především panovník, jenž autoritativně jednal v zájmu blaha všech svých poddaných. Jestliže suverén rozhodl podle zásady „*salus populi suprema lex*“, měl jeho zástupce povinnost plnit příkaz, a to i tehdy, stavěl-li se do rozporu s etickým kodexem. V dnešní době, kdy má pravda stále nižší podíl na našich představách o realitě, se zdají být podobné diskuze o morálce raně novověkého diplomata absolutně marginální. Avšak přístupnost či ochota delegáta jednat amorálně a naplňovat tak vůli zastupovaného panovníka představovala v tomto smyslu základní kámen služby, za níž byl suverén svému reprezentantovi vděčný a především dlužný.²

Představa diplomata jako nástroje či pasivního vykonavatele suverénovy vůle byla mimořádně intenzivní v dílech historiků 19. století a první poloviny 20. století. Při studiu diplomacie a obecně mezinárodní politiky byl jedinec upozaděn ve prospěch státu, jenž jako starověký Moloch požíral vše kolem sebe, čímž si měl zajistit stabilitu a prosperitu. Z tohoto úhlu pohledu se na stránkách monografií sice diplomaté objevovali v hojném počtu, avšak byli jakoby chyceni do sítě rozrůstajícího se byrokratického aparátu, který jim svazoval ruce, odjímal vůli ke změně a nepřipouštěl vlastní intenci. Učené publikace tohoto typu byly sice zalidněny, ale jednotlivým aktérům nebyl vdechnut život, čímž se nemůžeme zbavit dojmu, že studujeme součástky komplikovaného stroje. Tím ovšem nechceme zpochybnit neuvěřitelnou kvalitu odborných monografií a článků, jež vznikaly výhradně do poloviny 20. století. Také tato práce z podobných děl hojně čerpá, protože intenzita výzkumu je v mnoha směrech nepřekonatelná. Rovněž přístup k pramenům a z některých prací čišící trpělivost, píle a svědomitost autora jsou v podobných případech obdivuhodné.³

² G. R. BERRIDGE – Maurice KEENS-SOPER – Thomas OTTE, *Diplomatic Theory from Machiavelli to Kissinger*, Basingstoke 2001, s. 7-32.

³ O studiu diplomacie ve službách národních států více Hans-Ulrich WEHLER, „*Historiker sollen auch politisch zu den Positionen stehen, die sie in der Wissenschaft vertreten.*“ in: Hohls Rüdiger – Konrad Jarausch (Hrsg.), *Versäumte Fragen. Deutsche Historiker im Schatten des Nationalsozialismus*, München 2000, s. 240-266, zde 244.

Od poloviny 20. století se začal vcelku jednotný přístup k dějinám diplomacie drobit. V prvních poválečných letech však nejprve nastalo krátké období deziluze a nechuti ke studiu politických dějin a slavných skutků velkých vůdců. Jednotlivé humanitní vědy začaly mezi sebou hledat vzájemnou inspiraci a snažily se nově odpovědět na starou a nikdy ne zcela uspokojivě zodpovězenou otázku, kdo a co je hybatelem dějin. Také někteří zájemci o dějiny diplomacie cítili potřebu reagovat na živě probíhající diskuze v rámci historiografie a tím spatřily světlo světa první monografie, jež byly zároveň inovativní a inspirativní pro daleko širší spektrum badatelů. Pionýrské práce absorbující nové výzkumné trendy 50. a 60. let 20. století sepsali především Američané Garrett Mattingly a William J. Roosen či německý historik Klaus Müller. Uveřejnění jejich děl však nedokázalo zastřít a zvrátit fakt, že zájem o diplomacii raného novověku byl spíše na ústupu.⁴

Znovuoživení tohoto velkého tématu proto přišlo až v posledních dvou dekadách minulého století pod vlivem stále oblíbenější antropologie, která nasměrovala pozornost historiků k jednotlivým aktérům diplomatických styků a studiu rituálního jednání. Dějinami diplomacie se intenzivně začali zabírat především zájemci o ceremoniál, jenž hrál v raně novověké zahraniční politice naprosto zásadní roli. Ceremoniální právo bylo neoddelitelnou součástí mezinárodního práva a jako takové přitahovalo pozornost učenců již v raném novověku. Ceremoniál byl skutečným kódem symbolické komunikace, který měl především upravovat hierarchii evropských panovníků a jejich diplomatů. Že přitom docházelo k často zásadním rozporům mezi praxí a obsahem teoretických spisů sepsaných právníky či bývalými diplomaty, nemůže být v žádném případě pochyb. Evropská historiografie znovuobjevila toto téma především zásluhou Barbary Stollberg-Rilinger, která za posledních dvacet let obohatila naši představu o rituálním a ceremoniálním jednání předmoderní společnosti a společně se

⁴ Garrett Mattingly se ve své práci věnoval především italskému prostředí 15. a 16. století. Komplikované mocenské vztahy na Apeninském poloostrově jsou v jeho podání interpretovány jako souboj několika dominantních přístupů k diplomacii, která měla sloužit jako jakási nezbytná složka vojenské síly určená především k likvidaci soupeřů. Viz G. MATTINGLY, *Renaissance Diplomacy*, London 1955. Druhý z Američanů, William J. Roosen, upřel pohled především ke francouzské diplomacii 17. a 18. století. V centru jeho zájmu již nestály velké politické dějiny ale především otázky týkající se každodennosti diplomatů a fungování ambasad. Roosenovo zaměření na konkrétní aktéry diplomatických styků je spojeno se širším geografickým záběrem vztahujícím se výhradně ke státům západní Evropy. Srov. W. J. ROOSEN, *The Age of Louis XIV: The Rise of Modern Diplomacy*, Cambridge 1976. Ve stejném roce jako Roosenova práce vyšla také práce Klause Müllera, ve které se autor zaměřil na praxi císařské diplomacie mezi lety 1648-1740. Díky fenomenálnímu výzkumu (především) v rakouských archivech je tato práce první větší syntézou vztahující se k diplomatickým aktivitám rakouských Habsburků v raném novověku. Tematicky se Müllerova práce přibližuje především k dílu W. J. Roosena, kterého však překonává teritoriálním záběrem. Müller také reflektoval jako jeden z prvních některé prvky typické pro císařsko-švédské vztahy. Jeho práce tak bezpochyby představuje jedno ze základních vodítek pro studium raně novověké diplomacie. Více K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen im Jahrhundert nach dem Westfälischen Frieden (1648-1740)*, Bonn 1976.

svými následovateli podpořila konstruování tzv. *New Political History* (NPH).⁵ Již s prvním ponořením do studia raně novověkého ceremoniálu badatelé narazili také na nezaměnitelnou úlohu diplomatů v tomto mimořádně komplikovaném a nestabilním systému pravidel. V posledních deseti letech tak představuje zaměření na diplomatický ceremoniál bezpochyby jeden z nejprogresivnějších směrů v rámci studia raně novověké diplomacie, přičemž každoročně dochází ke značnému nárůstu především anglicky, německy a francouzsky psaných publikací a odborných článků, které přinášejí často jedinečný pohled na studovanou problematiku.⁶

Antropologie však otevřela celou paletu dalších témat, jež mohla být studována v rámci dějin předmoderní diplomacie. Například Jeannette Falcke analyzovala pod vlivem Natalie Zemon-Davis a Marcela Mause funkci darů na braniborsko-pruském dvoře.⁷ Historik Valentin Groebner toto téma převrátil a ve svých člancích se zamyslel nad tenkou linií mezi finančními dary a úplatky, které nasměrovaly politická jednání zástupců hostitelské vlády výhodným směrem.⁸ Další badatelé se zaměřili na dvorské slavnosti spojené například s přechodovými rituály členů panovnické rodiny, na nichž zahraniční diplomaté hojně participovali. Historikové jako například Friedrich Polleroß pak s mimořádným úspěchem analyzovali roli diplomata v ikonografii slavností, podobně jako se Erwin Panofsky zaměřoval na ikonografii maleb.⁹ Francouzský historik Lucien Bély jako jeden z mála prozkoumal tzv. spodní proud diplomacie a svoji práci věnoval níže postaveným ambasádním

⁵ Z mnoha prací jmenujme např. kolektivní sborník bilancující výsledky mnohaletých výzkumů na tomto poli. Srov. B. STOLLBERG-RILINGER – Tim NEU – Christina BRAUNER (Hrsg.), *Alles nur symbolisch? Bilanz und Perspektiven der Erforschung symbolischer Kommunikation*, Köln 2013. O teoretické koncepci NPH a kulturních dějinách politiky více především B. STOLLBERG-RILINGER (Hrsg.), *Was heißt Kulturgeschichte des Politischen?*, Berlin 2005, s. 9-24.

⁶ Na tento jev upozorňovala na přelomu tisíciletí již Ursula LEHMKUHL, *Diplomatiegeschichte als internationale Kulturgeschichte: Theoretische Ansätze und empirische Forschung zwischen Historischer Kulturwissenschaft und Soziologischem Institutionalismus*, Geschichte und Gesellschaft 2001, 27/3, s. 394-423, zde s. 415-418. Nejnověji posléze Matthias KÖHLER, *Neue Forschungen zur Diplomatiegeschichte*, Zeitschrift für Historische Forschung 40, 2013, s. 257-271.

⁷ J. FALCKE, *Studien zum diplomatischen Geschenkwesen am brandenburgisch-preußischen Hof im 17. und 18. Jahrhundert*, Berlin 2006.

⁸ Zde např. V. GROEBNER, *Angebote, die man nicht ablehen kann. Institution, Verwaltung und die Definition von Korruption am Ende des Mittelalters*, in: Reinhard Blänkner – Bernhard Jussen (Hrsg.), *Institutionen und Ereignis. Über historische Praktiken und Vorstellungen gesellschaftlichen Ordens*, Göttingen 1998, s. 163-184.

⁹ F. POLLEROß, *Die Kunst der Diplomatie. Auf den Spuren des kaiserlichen Botschafters Leopold Joseph Graf von Lamberg (1653 – 1706)*, Wien 2010; TÝŽ, *Gesandte im Bild. Repräsentationsformen der Diplomatie*, in: Gunda Barth-Scalmani – Harriet Rudolph – Christian Steppan, *Politische Kommunikation zwischen Imperien: der diplomatische Aktionsraum Südost- und Osteuropa*, Innsbruck 2013, s. 41-68. Nejnověji posléze TÝŽ, *Repräsentation und Reproduktion. Der „Kaiserstil“ in den zeitgenössischen „Massenmedien“*, in: Werner Telesko (Hrsg.), *Die Repräsentation der Habsburg-Lothringischen Dynastie in Musik, visuellen Medien und Architektur 1618-1918*, Wien-Köln 2017, s. 38-61.

služebníkům či agentům.¹⁰ Také pod vlivem genderových studií bylo v nedávné době otevřeno velké a dosud nezpracované téma role žen na vytváření zahraniční politiky.¹¹

Další důležitý přístup k uchopení tématu raně novověké diplomacie nabídla především sociologie. Otázka začleňování diplomatů do struktur hostitelského dvora se jevila od samého začátku výzkumů jako zásadní. Historikové obrátili pozornost k tomuto fenoménu nejprve pod vlivem Norberta Eliase, jehož myšlenky byly dále usměrňovány a rozpracovány například v rámci studia patronátně-klientelních vazeb.¹² Velitelé diplomatických misí a jejich doprovod byli vyzdvihováni především jako nevykořenitelná součást těchto sítí, s jejichž mobilizací měl diplomat jako reprezentant suveréna dosáhnout úspěchu a naplnit svěřený úkol. Úspěšnost či naopak debakl mise závisel na hustotě sítí a schopnosti diplomatů dané kontakty ve správný čas a na vhodném místě využít. Nezbyvá nám tak nic jiného než konstatovat, že zájem o patronátně-klientelní vazby členů ambasád společně s diplomatickým ceremoniálem představují v současnosti dva nejdominantnější přístupy, jak uchopit dějiny raně novověké diplomacie.

Na druhou stranu existují i další, neméně plodné a inovativní směry, které jsou využívány daleko méně či vůbec. Kromě antropologie a sociologie našli někteří historikové pomoc u sociální psychologie, kde se jim dostalo odpovědi na otázky týkající se vnímání. Ač

¹⁰ L. BÉLY, *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV.*, Paris 1990.

¹¹ Nejnověji obrátila pozornost k tomuto fenoménu např. německá historička Corina Bastian, která prozkoumala roli žen v diplomacii především na francouzském a španělském dvoře. Srov. C. BASTIAN, *Verhaldeln in Briefen. Frauen in der höfischen Diplomatie des frühen 18. Jahrhunderts*, Köln 2013. Důležité výzkumy však učinila také původem saská historička Katrin Keller. Viz např. K. KELLER, *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*, Wien 2005, zde s. 105-115; TÁŽ, *Frauen und Diplomatie in der höfische Gesellschaft*, Innsbrucker historische Studien 29, 2013, s. 31-39. O něco podrobněji také TÁŽ, *Mit den Mitteln einer Frau. Handlungsspielräume adliger Frauen in Politik und Diplomatie*, in: Hillard von Thiessen – Christian Windler (Hrsg.), *Akteure der Außenbeziehungen. Netzwerke und Interkulturalität im historischen Wandel*, Köln 2010, s. 219-244. Při studiu žen a jejich podílu na zahraniční politice bychom neměli opomíjet ani práce rakouské badatelky Beatrix Bastl. Viz především B. BASTL, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien 2000. V posledních několika letech publikovala zásadní práce týkající se vlivu habsburských ambasaderek na španělském dvoře také Laura Oliván Santaliestra. Srov. např. L. OLIVÁN SANTALIESTRA, *Judith Rebecca von Wrba and Maria Sophia von Dietrichstein: Two Imperial Ambassadors from Kingdom of Bohemia at the Court of Madrid (1653-1674)*, TH 19, 2016, s. 95-117.

¹² Jen za posledních dvacet let se seriózně zabýval výzkumem patronátně-klientelních vazeb značný počet badatelů po celé Evropě. Nemá rozhodně smysl na tomto místě uvádět široký seznam jmen a prací. Avšak i v tomto případě uděláme jednu výjimku. Pro účely této práce musíme vyzdvihnout především výzkumy švédského historika Heika Drosteho, jenž k tomuto tématu zásadním způsobem přispěl. Zde např. Heiko DROSTE, *Patronage in der Frühen Neuzeit. Institution und Kulturform*, *Zeitschrift für Historische Forschung* 30, 2003, 555-590. Droste podrobně prostudoval i klientelní síť předního švédského diplomata Johana Adlera Salvia. Srov. TÝŽ, *Ein Diplomat zwischen Familieninteressen und Königsdienst: Johan Adler Salvius in Hamburg (1630-1650)*, in: Hillard von Thiessen – Christian Windler (Hrsg.), *Nähe in der Ferne. Personale Verflechtung in den Außenbeziehungen der Frühen Neuzeit*, Berlin 2005, s. 87-104. O dalších Drosteho odborných publikacích důležitých pro tuto práci viz níže.

na to mnozí odborníci často zapomínají, byli jednotliví členové diplomatických legací také cestovateli. V některých případech byli dokonce více cestovateli než diplomaty, protože čas strávený na cestách vysoce převyšoval čas využitý k politickým jednáním u hostitelského dvora. Také během putování do různorodých částí evropského či asijského kontinentu vnímali diplomaté a jejich doprovod vše neobvyklé, cizí a jiné. Tyto *jinakosti* (angl. *otherness*; franc. *altérité*) si hojně zaznamenávali nejen na stránkách osobních deníků, ale ve značné míře se množství podobných postřehů dostalo i na stránky oficiálních relací, které nebyly z tohoto úhlu pohledu nikdy výrazněji studovány.¹³ V současné globalizované a výrazně konzumní době, kdy se za několik vteřin můžeme spojit s našimi přáteli na druhém kontinentě a v poledne si odskočit do mexické restaurace na pizzu, nás možná překvapí intenzita záznamů týkajících se všeho odlišného, jež sepsali diplomaté v raném novověku. Tím ovšem nechceme přeceňovat význam studia jinakostí v podobných písemných pramenech. Ne pro všechny evropské lokality je tento přístup vhodný. Poněkud zjednodušeně můžeme deklarovat, že míra záznamů tohoto typu se úměrně navyšuje s počty ujetých mil od domova. Diplomaty také rozhodně nebyli žádní nezkušení mladíci na kavalírských cestách a ve svém často pokročilém věku projedli evropský kontinent všemi směry. Poněkud jiná situace však již nastává u některých manželek diplomatů či legačních kaplanů, kteří obvykle měli jen teoretické znalosti a často zkreslené představy týkající se zahraničí. Zákonitě je tedy některé fenomény udivovaly ve vyšší míře.

Od vnímání neobvyklého je velice blízko ke kulturnímu transferu, kterému se prozatím nedostalo v rámci studia raně novověké diplomacie zase takové pozornosti, jak bychom snad očekávali. Prozkoumáme-li však důkladněji písemný a obrazový materiál vzniklý z intence diplomata či některého služebníka ambasády, zjistíme, že členové diplomatických legací přispěli mimořádnou měrou k prosazení a rozšíření některých komodit

¹³ Studium vnímání jinakostí je dlouhodobě oblíbený směr v rámci historiografie. Těchto snah využili i někteří odborníci na raně novověkou diplomatickou praxi. Z nepočetné literatury si více než deset let drží výsadní pozici rakousko-německý sborník, jenž byl vytvořen především z iniciativy Michaela Rohrschneidera a Arno Strohmeiera. Od té doby se však nenašli následovníci, kteří by se ve svých pracích vydali podobným směrem. Pole pro další výzkum je přitom více než dostatečné, což vyplývá i z dosavadní orientace na raně novověké diplomatické legace, jež cestovaly v rámci katolického a muslimského světa. Podobné práce také zcela neopodstatněně opomíjejí každodennost cestování diplomatů, která se mohlo v mnoha aspektech lišit od dosud výhradně studovaných peregrinačních cest mladých kavalírů. Srov. Michael ROHRSCHEIDER – Arno STROHMEYER (Hrsg.), *Wahrnehmungen des Fremden. Differenzenerfahrungen von Diplomaten im 16. und 17. Jahrhundert*, Münster 2007. Z česky psaných prací přinesli základní informace k teorii vnímání jinakostí především Luďa KLUSÁKOVÁ – Markéta KŘÍŽOVÁ – Karel KUBIŠ – Miloš ŘEZNÍK – Daniela TINKOVÁ, *Namísto úvodu. „My“ a „oni“ – náčrt teoretické reflexe problematiky*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 5, Studia Historica LII (Obraz druhého v historické perspektivě II), 1999, s. 11-28.

na území střední Evropy a rovněž naopak, některé výdobytky domácí kultury byly s úspěchem zaneseny do jiných, často nepřátelských prostředí. Nebyly to přitom jen užitečné plodiny a umělecky cenné předměty od rajčat až po Rubense. Daleko častěji přivezli diplomaté ze zahraničí *know-how* a seznámili tak domácí prostředí s výrobními technikami některých zbraní či nejmodernějšími trendy v oblasti malířství, hudby nebo například kuchařství. Diplomat tak byl vždy kromě politika i zprostředkovatelem kulturního transferu. Za tímto účelem pomáhal některým svým krajanům v zisku angažmá na zahraničním dvoře, čímž si rovněž upevňoval vlastní postavení a vytvářel dobrý dojem o vysokých standardech zastupovaného suveréna, jehož návyky účelově napodoboval. Ačkoliv diplomaté všech mocností hojně sjednávali služby zahraničních důstojníků, zahradníků, umělců, inženýrů, vychovatelů, juristů nebo kuchařů, nedocenila plně současná evropská historiografie potenciál studia této mezikulturní výměny.¹⁴

Samozřejmě ne vše, co diplomat u zahraničního dvora reprezentoval, se setkávalo s pozitivním ohlasem. Ambasáda byla často výrazným objektem jiného, jenž nezapadal do tradiční a zdánlivě harmonizované struktury rezidenčního města. Právě v 17. století začaly v nejdůležitějších evropských centrech hojně vznikat první stálá vyslanectví, která budila vlny nevole a v extrémních případech dokonce i silné pocity nenávisti. Diplomaty a především početné služebnictvo se proto dostávali v mimořádné intenzitě do různých konfliktů fyzického či slovního charakteru, a to i přes postupně se rozšiřující diplomatickou imunitu a exteritorialitu. Nenávist vůči reprezentantům zahraničních panovníků byla navíc přizívována rozvíjející se domácí propagandou, tudíž některé vrstvy městského obyvatelstva nemohly zcela jednoduše nalézt pochopení pro dočasná a utilitární spojení s několikageneračním nepřítelem. Nenávistné výpady byly rovněž v mnoha případech

¹⁴ K této problematice např. Arno STROHMEYER, *Kulturtransfer durch Diplomatie. Die kaiserlichen Botschafter in Spanien im Zeitalter Philipps II. und das Werden der Habsburgermonarchie (1560-1598)*, in: Wolfgang Schmale (Hrsg.), *Kulturtransfer: kulturelle Praxis im 16. Jahrhundert*, Innsbruck 2003, s. 205-230. Na několika stranách se roli diplomatů v rámci kulturního transferu mezi Francií a Habsburskou monarchií věnovala také Veronika HYDEN-HANSCHO, *Reisende, Migranten, Kulturmanager. Mittlerpersönlichkeiten zwischen Frankreich und dem Wiener Hof 1630-1730*, Stuttgart 2013, s. 55-69. Ke kulturnímu transferu v diplomacii rovněž důležitým způsobem přispěl kolektivní sborník Mark HÄBERLEIN – Christof JEGGLE (Hrsg.), *Materielle Grundlagen der Diplomatie. Schenken, Sammeln und Verhandeln in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. München 2013. V tomto směru však musíme vyzdvihnout především průkopnické práce Michela Espagneho a Michaela Wenera z 80. let 20. století, které bezpochyby přispěly k modelování teorie kulturního transferu. Srov. např. M. ESPAGNE – M. WERNER, *Deutsch-französischer Kulturtransfer im 18. und 19. Jahrhundert. Zu einem neuen interdisziplinären Forschungsprogramm des C. N. R. S., Francia* 13, 1985, s. 502-510. Zásadní je pro toto téma také kolektivní sborník Wolfgang SCHMALE (Hrsg.), *Kulturtransfer. Kulturelle Praxis im 16. Jahrhundert*, Innsbruck 2003. V nedávné době k tomuto tématu přispěl také Michael NORTH (Hrsg.), *Kultureller Austausch. Bilanz und Perspektiven der Frühneuezeitforschung*, Köln 2009.

motivovány odlišnou konfesí. V praxi tak byly například katolické ambasády v protestantských oblastech daleko zranitelnější a ohroženější, což se projevilo v personálním složení i každodennosti provozu. Studium problematiky konfliktu jako důležitého vedlejšího produkt předmoderní diplomacie však v současnosti stojí téměř mimo jakoukoliv pozornost badatelů.¹⁵

Uvažujeme-li o opomíjených tématech v rámci studia raně novověké diplomacie, musíme zdůraznit především konfesijní politiku, kterou diplomaté na základě instrukcí naplňovali a zároveň sami ve spolupráci s ambasádním duchovenstvem vytvářeli. Na náboženství, jež představovalo pro raně novověkého člověka reálný středobod bytí, historikové s oblibou zapomínají a při konfrontaci s tímto problémem si tak obvykle vypomůžou v duchu diskurzu postupné sekularizace zahraniční politiky během 17. století. Podobné argumentace jsou však přinejmenším zkreslené, což je evidentní při studiu činnosti ambasádních kaplí, jež byly nepostradatelnou součástí většiny raně novověkých ambasád. Existuje bohužel jen několik autorů, kteří se o podobné otázky intenzivněji zajímali. Na tomto místě je nutné jmenovat především Benjamina J. Kaplana a Daniela Legutkeho. Každý z nich však věnoval problému ambasádních kaplí pouze jednu studii. Podobně jako i někteří další autoři starších generací se zaměřili výhradně na početné konflikty, jež vedly k zásahům na teoreticky nedotknutelné půdě vyslanectví. V těchto pracích se zájemce bohužel dočte pouze minimum o každodenním fungování ambasádních kaplí, činnosti legačních kaplanů při šíření katolické konfese mezi obyvateli rezidenčních měst, spolupráci s tajnými či tolerovanými katolíky apod.¹⁶ Hlubší zájem o praktikování víry diplomaty by současné autory bezpochyby

¹⁵ První ucelenější výsledky by v tomto směru mohl přinést dlouholetý projekt Dorothey Nolde s názvem *Vom Kulturkonflikt zum Nationalkonflikt: Modalitäten und Spielräume diplomatischer Konfliktlösung in der Frühen Neuzeit (1550-1815)*. Cílem tohoto projektu, který se stabilizoval na Universität Wien a jehož členy jsou také Julia Gebke, Stephan F. Mai, Lars-Dieter Leisner, Christof Muigg a Birgit Tremml-Werner, však bude především analyzování konfliktů v symbolické rovině. Sběr a vyhodnocování četných příkladů týkajících se fyzických sporů bude stát se vši pravděpodobností stranou. O tomto projektu více viz internetové stránky [https://ucris.univie.ac.at/portal/de/activities/conflict-management-in-modern-diplomacy-15001914\(668a5787-3ee9-46b6-a871-341c8783a778\).html](https://ucris.univie.ac.at/portal/de/activities/conflict-management-in-modern-diplomacy-15001914(668a5787-3ee9-46b6-a871-341c8783a778).html) [cit. 28. 6. 2018].

¹⁶ Britský historik Benjamin J. Kaplan se ve svém článku zaměřil především na roli ambasádních kaplí v rámci vznikající exteritoriality. Jako uznávaný odborník na dějiny Nizozemí cituje ve svých pracích i příklady z císařsko-holandských diplomatických vztahů v 17. století. Viz B. J. KAPLAN, *Diplomacy and Domestic Devotion: Embassy Chapels and the Toleration of Religious Dissent in Early Modern Europe*, *Journal of Early Modern History* 6, 2002, s. 341-361. Mimořádně inspirativní a pro účely císařsko-švédské diplomacie je vhodný také článek Daniela Legutkeho o císařských ambasádních kaplích v Haagu. Viz D. LEGUTKE, *Die kaiserliche Gesandtschaftskapelle in Den Haag 1658-1718: Konfession und Säkularisierung in mikrohistorischer Sicht*, in: Vera Isaiasz (Hrsg.), *Stadt und Religion in der frühen Neuzeit: Soziale Ordnung und ihre Repräsentationen*, Frankfurt am Main 2007, s. 245-274. Na tomto místě je bezesporu potřeba zmínit i tři práce z pera českých historiků, kteří přispěli danému tématu. Zde především Jiří KUBEŠ, *Kaple císařských vyslanců v Drážďanech v druhé půli 17. století*, *Folia Historica Bohemica* 30, 2015, s. 127-156; Martin

navedlo i k dalším dosud přehlíženým tématům. Za všechna můžeme jmenovat kupříkladu pozici zahraničního delegáta během křtin, svateb a pohřbů. Nejenom jednotliví členové hostitelské vlády, ale i diplomaté se museli účastnit křesťanských svátostí, jež byly s těmito přechodovými rituály spojeny.

V další části úvodu bude bezpochyby vhodnější strukturovat text spíše geograficky než tematicky. Téměř vše, o čem byla do této chvíle řeč, je předmětem anglosaské, německé, rakouské, francouzské, italské a španělské historiografie. Nezbyvá nám tedy nic jiného než upřít pohled k významně užší produkci švédské a české historiografie vztahující se k císařské diplomacii a habsbursko-švédským vztahům, které jsou ostatně hlavním tématem této práce.

Švédská historiografie téměř nevyužívá široký potenciál studia raně novověké diplomacie, což vychází z dlouhodobě nepřilíš vysokého zájmu současných historiků o epochu tzv. *Stormaktstiden* (1611–1718).¹⁷ Ani průkopnická práce Heika Drosteho v tomto směru nepřispěla k intenzivnějšímu zájmu o problematiku dějin diplomacie na severu Evropy. Přitom pole k dalšímu výzkumu je mimořádně široké. Za vše mluví například Drosteho výrazné upozadění švédských diplomatů operujících ve Vídni a v Praze. Chybí zde rovněž jakékoliv snahy o reciproční propojení reality severní a střední Evropy, což je evidentní již z autorova výzkumu ve stockholmském *Riksarkivet*. To samozřejmě neubírá na mimořádné kvalitě této práce, ve které se autor zaměřil především na patronátně-klientelní vazby skandinávských vyslanců. Raně novověký švédský diplomatický aparát chápe Droste po vzoru francouzského sociologa Pierra Bourdieho především jako mimořádně příznivé pole pro distribuci symbolického, sociálního a ekonomického kapitálu, s jehož pomocí diplomaté upevňovali vlastní pozici v rámci domácího (stockholmského) dvora.¹⁸

Po Drosteho práci je bezpochyby druhým nejdůležitějším počinem posledních několika let projekt lundského historika Svante Norrhema a jeho kolegy z Umeå Petera Lindströma, kteří se ve své publikaci věnovali mocenskému přetahování francouzské a habsburské diplomacie v Kodani a Stockholmu. Tento nerovný souboj o zisk spojenců ve

BAKEŠ, *Legační kaplani ve službách císařských vyslanců ve Stockholmu ve druhé polovině 17. století*, ČCH 114, 2016, s. 941-967; TÝŽ, *Shaping the Danish and Imperial Legation Chapels in Vienna and Copenhagen during the period after the Thirty Years' War*, TH 19, 2016, s. 73-94.

¹⁷ Stormaktstiden představuje termín zkonstruovaný mladší generací historiků, kteří tímto slovním spojením (*en stormakt* = velmoc a *en tid* = čas, doba) označili jednu epochu švédských dějin charakteristickou četnými vojenskými výboji, jejichž cílem bylo získání hegemonního postavení v baltském prostoru.

¹⁸ H. DROSTE, *Im Dienst der Krone. Schwedische Diplomaten im 17. Jahrhundert*, Kiel 2002.

Skandinávii je však švédskými historiky popisován snad až moc jednostranně z pohledu francouzské diplomacie, jež měla několikanásobně finančně i symbolicky navrch. Ačkoliv si autoři v úvodu této knihy stanovili bezpochyby zajímavé cíle a jejich práce byla ke všemu přeložena do anglického jazyka za účelem upoutání širšího počtu zájemců, jedná se především o sumář již dobře známých politických dějin, což bohužel sráží široký archivní výzkum, který byl učiněn výhradně v kodaňském, pařížském a stockholmském národním archivu. I přes to, že z více než 30 císařských diplomatů, kteří navštívili Skandinávii v průběhu let 1648-1740, jsou povšechně jmenováni čtyři, nabízí tato práce mnoho dílčích a užitečných postřehů a především poskytuje základní úvod do tématu.¹⁹

Pokud hledáme stopu císařské diplomacie ve švédské historiografii, musíme obrátit pozornost obvykle k vědeckým pracím, jež vznikly před rokem 1950. Nemale množství švédských historiků se z badatelských pohnutek dokonce vydalo do Vídně, aby prostudovali tamní bohatý archivní materiál a sekundární literaturu. Tak například Karl Olof Rudelius²⁰ nebo Georg Landberg²¹ zprostředkovali švédské historické obci některé dílčí poznatky o aktivitách císařských diplomatů ve Stockholmu na začátku 80. let 17. století. Podobným způsobem zdokumentoval činnost zástupců Leopolda I. u švédského dvora v předvečer skånské války Harald Bohr.²²

Tito meziváleční historikové navazovali v mnohém na fenomenální projekty a z nich vyplývající výzkumy starší generace, jež jako první poukázala na skvělý a dosud skrytý potenciál rakouských (méně již českých) archivních pramenů pro studium švédských národních dějin. Dosud můžeme při listování vybranými sbírkami a fondy narazit na jména těchto Švédů, kteří se obvykle na cestě do Itálie či do Istanbulu zastavili na několik týdnů ve Vídni, aby zde kromě všeho jiného nahlédli do materiálů, které z nějakého důvodu přitahovaly jejich pozornost. Opravdu široký výzkum však podnikl jen málokdo. Jako výjimku můžeme jmenovat například Carla Burenstama, který v roli legačního sekretáře na

¹⁹ P. LINDSTRÖM – S. NORRHEM, *Flattering Alliances. Scandinavia, diplomacy, and the Austrian-French balance of power, 1648-1740*, Falun 2013.

²⁰ Karl Olof Rudelius prozkoumal několik fondů ve vídeňském *Haus-, Hof- und Staatsarchivu*, kde načerpal některé dílčí informace především k císařským vyslancům Michaelu Václavovi z Althannu a Františku Antonínu Berkovi z Dubé. Srov. K. O. RUDELIUS, *Sveriges utrikespolitik 1681-1684. Från garantitraktaten till stilleståndet i Regensburg*, Uppsala 1942.

²¹ G. LANDBERG, *Den svenska utrikespolitikens historia I:3, 1648-1697*, Stockholm 1952.

²² Švédský historik Harald Bohr se zabýval především diplomatickou činností Adolfa Vratislava ze Šternberka. Srov. H. BOHRN, *Sverige, Danmark och Frankrike. Från avslutandet av sveriges förbund med Frankrike i april 1672 till utbrottet av sveriges krig med Brandenburg i december 1674*, Stockholm 1933.

švédské ambasádě ve Vídni prošel některé archivní a knižní fondy.²³ V tomto směru však všechny předčil Anders Fryxell, jenž svůj několikaměsíční pobyt ve Vídni využil k opisování diplomatických relací císařských vyslanců, jež operovali ve Stockholmu mezi lety 1667-1699. Edice těchto dokumentů vyšla zčásti v originálním německém jazyce a zčásti ve formě švédských regist v rámci *Handlingar rörande Sverges historia* ve 40. letech 19. století. Tento soubor diplomatických relací tak do dnešních dní představuje základní pramen pro všechny švédské historiky, kteří narazí ve své práci na problém vypořádat se s aktivitami císařských vyslanců u stockholmského dvora ve druhé polovině 17. století.²⁴

Současní švédští historikové zabývající se epochou *Stormaktstiden* však využívají i dalších edičních počínů Anderse Fryxella. Ve 49 svazcích obřího projektu *Berättelser ur svenska historien*, které vycházelo postupně mezi lety 1823-1879, se nacházejí výhradně editované dokumenty ke švédským dějinám raného novověku. Na téměř 20 000 stranách se tak zájemci mohou seznámit s rozličným archivním materiálem, kde se kromě několika deníků či panovnické korespondence nacházejí například i relace dánských, francouzských, braniborsko-pruských či holštýnsko-gottorpských vyslanců, v nichž se samozřejmě vyskytují čas od času i jedinečné informace o činnosti zástupců rakouských Habsburků ve Stockholmu, které tito konkurenti často bedlivě sledovali a kriticky hodnotili.²⁵ Oklikou se tedy jména císařských vyslanců objevují v pracích švédských historiků, kteří se zabývají dějinami hudby, malířství, architektury či historií žen. Bezpochyby zajímavé dílčí zprávy o diplomatech Ferdinanda III., Leopolda I. a Karla VI. přinesl v nedávné době muzikolog Erik Kjellberg²⁶ nebo například již zmíněný lundský historik Svante Norrhem²⁷ ve své inspirativní práci o nobilitovaných ženách u královského dvora v 17. a 18. století.

Také česká historiografie se může pochlubit několika zajímavými příspěvky k dějinám raně novověké diplomacie. Zájem o mezinárodní vztahy a pozici Českého království v tomto systému patří k tradičně nejstudovanějším tématům. Až do 90. let 20. století však převládal vcelku jednotný přístup, podle kterého byli upozaďováni jednotliví aktéři diplomatických styků ve prospěch vývojových tendencí neosobních států, čímž docházelo především k vykreslení velkých evropských dějin a vyzdvižení důležitých chronologických mezníků spjatých s českou historií. Toto charakteristické pojetí mezinárodních dějin mělo své kořeny

²³ C. BURENSTAM, *Förteckning på handskrifter rörande Sveriges Historia befintliga i kejsrerliga 'Haus- Hof und Staats' Archivet i Wien*, Haag 1871.

²⁴ A. FRYXELL, *Handlingar rörande Sveriges historia. Tredje delen*, Stockholm 1839, s. 79-236.

²⁵ TÝŽ, *Berättelser ur svenska historien. Del 1.-49.*, Stockholm 1823-1879.

²⁶ E. KJELLBERG, *Kungliga musiker i Sverige under Stormaktstiden. Studier kring deras organisation, verksamheter och status ca 1620- ca 1720*, vol. 1-2, Uppsala 1979.

²⁷ S. NORRHEM, *Kvinnor vid maktens sida 1632-1772*, Lund 2007.

v polovině 19. století a na jeho konstituování se podíleli osobnosti jako například Jaroslav Goll, který mimochodem přispěl i ke studiu císařsko-švédské diplomacie, když ve své práci shrnul průběh jednání na konferenci v Altranstädtu mezi lety 1706-1707.²⁸

Goll a někteří jeho následovníci ve svých pracích také hojně vycházeli především z několika monumentálních edic rakouských kolegů spjatých s časopisem *Archiv für österreichische Geschichte*, v němž vyšla například část korespondence císařského ambasadora v Londýně a Haagu Jana Václava Gallase²⁹ či několik souborů korespondence a oficiálních relací dlouholetého vyslance ve službách Ferdinanda III. a Leopolda I. Franze Paula von Lisola.³⁰ Při studiu raně novověké diplomacie jsou i po více než sto letech stále aktuální některé edice deníků³¹ či osobní korespondence císaře Leopolda I. a Karla III. (VI.) s některými prominentními dvořany, kteří se často vydávali ve jménu svého pána k různým evropským dvorům. Mezi nejucelenější publikované soubory patří bezesporu práce Alfreda Francise Příbrama a Moritze Landwehra von Pragenau, kteří zpřístupnili 360 osobních dopisů císaře Leopolda s dlouholetým ambasadorem ve Španělsku Franzem Eusebiem von Pötting.³² Podobný informační potenciál mají rovněž edice Alfreda von Arneth, jenž vydal osobní korespondenci Karla III. s dlouholetým diplomatem habsburského domu Janem Václavem Vratislavem z Mitrovic.³³

V meziválečném období a především po druhé světové válce přispělo díky své invenci pouze nemálo osobností k vytvoření alternativního interpretačního rámce, jenž by vybočoval z dobových standardů či potřeb. Za všechny můžeme jmenovat například Zdeňka Kalistu, jenž obrátil pozornost hned k několika císařským diplomatům, kteří byli majetkově ukotveni

²⁸ J. GOLL, *Der Vertrag von Altranstaedt. Oesterreich und Schweden 1706-1707. Ein Beitrag zur Geschichte der österreichischen Politik während des nordischen Krieges*, Prag 1879.

²⁹ Constantin HÖFLER, *Die diplomatische Correspondenz des Grafen Johann Wenzel Gallas, kaiserlichen Gesandten in London und Haag während des spanischen Successionskrieges*, AÖG 41, 1869, s. 291-311.

³⁰ Základní pramenný materiál vydal edičně Alfred Francis PŘIBRAM, *Die Berichte des kaiserlichen Gesandten Franz von Lisola aus den Jahren 1655-1660*, AÖG 70, 1887, s. 3-571. Pozdější Lisolovu diplomatickou činnost v Haagu prostudoval Julius GROSSMANN, *Der kaiserliche Gesandte Franz von Lisola im Haag 1672-1673. Ein Beitrag zur österreichischen Geschichte unter Kaiser Leopold I.*, AÖG 51, 1873, s. 1-193.

³¹ Při studiu raně novověké diplomacie jsou zásadní především deníky císařského ambasadora ve Španělsku Ferdinanda Bonaventury z Harrachu. K Harrachově první diplomatické cestě do Madridu mezi lety 1673-1677 více MENČIK Ferdinand, *Ferdinand Bonaventura graf Harrach: Tagebuch über den Aufenthalt in Spanien in den Jahren 1673 – 1674*, Wien 1913. Druhá Harrachova cesta do Španělska na přelomu let 1697-1698 je dokumentována v deníku vydaném Antonem Gaedeckem. Srov. A GAEDECKE (Hrsg.), *Das Tagebuch des Grafen Bonaventura von Harrach während seines Aufenthaltes am spanischen Hofe in den Jahren 1697 und 1698. Nebst zwei geheimen Instructionen*, AÖG 48, 1872, s. 163-302.

³² Alfred Francis PŘIBRAM – Moritz LANDWEHR von PRAGENAU, *Privatbriefe Kaiser Leopold I. an den Grafen F. E. Pötting 1662-1673, I.-II. Teil*, Wien 1903.

³³ Alfred von ARNETH, *Eigenhändige Correspondenz des Königs Karl III. von Spanien mit dem Obersten Kanzler des Königreiches Böhmen, Grafen Johann Wenzel Wratislaw*, Wien 1856.

v Českém království.³⁴ Byl to také Kalista, který se zasloužil o vydání osobní korespondence Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic, císařským ambasadorem v Benátkách.³⁵

Českou historickou obec po celé 20. století neobyčejně přitahovala poselstva císařských diplomatů, která putovala na území Osmanské říše. Zpracování tohoto fenoménu se vždy samo nabízelo, a to především díky bohaté a různorodé základně pramenů, která byla vytvořena z intence původem českých šlechticů, jakými byli například Václav Vratislav z Mitrovic nebo Heřman Černín z Chudenic.³⁶ Intenzivnější zájem české historiografie o jednotlivé diplomatické legace ve službách Habsburků však nastal až v 90. letech 20. století.³⁷ Od té doby bylo napsáno několik případových studií a kvalifikačních prací, v nichž se autoři zaměřili na poselstva, jež putovala do Polsko-litevské unie,³⁸ Ruska,³⁹ Itálie,⁴⁰ Španělska,⁴¹

³⁴ Zdeňkem Kalistou prezentované medailonky významných politiků a zároveň diplomatů však bohužel nepřinášejí významnější informace o fungování císařské diplomacie v raném novověku. I přes to byla tato práce zásadním počinem a také určitým posunem k zaměření na jednotlivce. Více viz Z. KALISTA, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, Praha 1999.

³⁵ Osobní italsky psaná korespondence obou mužů z let 1660-1663 je vhodným pramenem ke studiu kulturního transferu mezi severní Itálií a střední Evropou, na kterém se císařský ambasadore důležitým způsobem podílel z podstaty své funkce a díky svým osobním zálibám a kontaktům. Srov. TÝŽ, *Korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, díl 1. (duben 1660-září 1663), Praha 1936.

³⁶ Václav ERTL (ed.), *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1927; František TISCHER, *Heřman hrabě Černín z Chudenic. Obraz ze života jeho*, Praha 1903. O „východní politice“ rakouských Habsburků také např. Karel ČERNÝ, *František Oldřich Kinský a jeho podíl na zahraniční politice Leopolda I. do roku 1679*, Praha 1952 (disertační práce). O misi Waltera Leslieho více Bohumír SMUTNÝ, *Relace císařského vyslance Waltera Leslieho o cestě do Cařihradu a zpět v letech 1665-1666*, Sborník prací východočeských archivů 1, 1970, s. 167-182. Podobně také Lenka VINTROVÁ, *Cesty císařských diplomatických poselstev do Cařihradu mezi polovinou 17. a polovinou 18. století*, in: Jiří Kubeš – Radmila Pavlíčková (edd.), *Šlechtic mezi realitou a normou. Miscellanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*, Olomouc-Pardubice 2008, s. 125-159.

³⁷ Mezi prvními, kdo otevřel diskuzi o službě šlechty v diplomatickém aparátu rakouských Habsburků, byl Petr Maťa. Srov. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, Praha 2004, s. 465-477.

³⁸ Vztahy Habsburků k Polsko-litevské unii patří tradičně k nejstudovanějším problémům v rámci bádání o raně novověké diplomacii. Zde např. Jiří KUBEŠ, *Hermann Jakob Czernin von Chudenitz' Diplomatic Mission in Warsaw in 1695. A Contribution towards the Travel Arrangements of Imperial Diplomats*, TH 19, 2016, s. 171-203; Blanka ČECHOVÁ, *Polsko-habsburské vztahy v době Ferdinanda III. a Vladislava IV. Dynastická diplomacie a třeboňská zástavní držba*, Brno 2012 (disertační práce); Monika HRUŠKOVÁ, *Každodenní život císařských vyslanců v Polsku v druhé polovině 17. století*, České Budějovice 2012 (diplomová práce).

³⁹ Habsbursko-ruské vztahy v raném novověku přitahují některé badatele především kvůli výrazným kulturním specifikům, které diplomaté vnímali a pečlivě zapisovali na stránkách oficiálních relací a osobních deníků. V nedávné době prozkoumali tyto distance např. Monika KONRÁDOVÁ – Rostislav SMÍŠEK, *The Illusion of Power or Relentless Reality? Ceremonial and Ritual Practices at the Court of Moscow in the Middle of the 17th Century through the Eyes of the Imperial Diplomats*, TH 19, 2016, s. 45-71; Vítězslav PRCHAL – Filip VÁVRA, *Jídlo a slavnosti na císařské ambasádě v Petrohradě ve 30. letech 18. století*, in: Blanka Jedličková (a kol.), *Krajiny prostřených i prázdných stolů I. Evropská gastronomie v proměnách staletí*, Pardubice 2016, s. 93-108; Anežka HREBIKOVÁ, *Štěpán Vilém Kinský jako císařský vyslanec v Rusku Petra Velikého v letech 1721-1722. Acta Legationis Moscoviticae aneb Diplomatické relace jako raně novověký pramen*, Praha 2016 (diplomová práce).

Saska,⁴² Bavorska⁴³ nebo Anglie (Velké Británie).⁴⁴ Asi nehlouběji přitom pronikl do této tematiky Jiří Hrbek, jenž prozkoumal diplomatické aktivity některých členů rodu Valdštejnů a na základě výborné znalosti sekundární literatury upozornil na několika místech na hlavní vývojové tendence studia raně novověké diplomacie.⁴⁵ Avšak jestliže pomineme určité pokusy o syntézu se začátkem druhého tisíciletí, dostane se české odborné i neoborné veřejnosti prvního uceleného pojednání o císařské diplomacii v letech 1640-1740 teprve až zásluhou týmu historiků pod vedením Jiřího Kubeše.⁴⁶

Výzkum raně novověké diplomacie v České republice je však i přes první nesmělé pokusy stále na začátku. V hledáčku domácích historiků jsou především jednotlivé diplomatické legace, které putovaly na území katolických států. Dlouhodobě je upozadována činnost císařských ambasád u výhradně protestantských dvorů v Drážďanech nebo Londýně.

⁴⁰ Jednotlivé studie týkající se kontaktů střední Evropy s Apeninským poloostrovem se zaměřují především na realitu císařko-papežské politiky. Srov. Martin KRUMMHOLZ, *Habsburgische Propaganda des kaiserlichen Botschafters am päpstlichen Hof am Beispiel der Gesandten Johann Wenzel von Gallas (1714-1719)*, in: Werner Telesko (Hrsg.), *Die Repräsentation der Habsburg-Lothringischen Dynastie in Musik, visuellen Medien und Architektur 1618-1918*, Wien 2017, s. 263-283; Jiří M. HAVLÍK, *The Extraordinary Imperial Envoys to the Conclave during the 1667-1730 period*, TH 19, 2016, s. 205-245. Při studiu dějin papežské nunciatury v Praze bychom bezpochyby neměli přehlížet jméno Tomáše Černušáka. Nejnověji např. T. ČERNUŠÁK, *Služba papeži versus služba vlastní rodině. Příklad pražského nuncia Antonia Caetaniho*, Folia Historica Bohemica 32, 2017, s. 137-149.

⁴¹ Studium diplomatických vztahů mezi rakouskou a španělskou většou habsburského domu se dlouhodobě vyznačuje úzkým zaměřením na 16. století. Mladší epochy jsou v rámci toho bádání spíše upozaděny. Zde především Pavel MAREK, *La embajada española en la corte imperial (1558-1641). Figuras de los embajadores y estrategias clientelares*, Praha 2013. Dále např. Milena HAJNÁ, *El final del viaje. Audiencias de los Embajadores delante del Rey de España en los siglos XVI y XVII*, in: Josef Opatrný (ed.), *Las relaciones checo-españolas. Viajeros testimonios*, Ibero-americana Pragensia, Praha 2009, s. 15-26.

⁴² Jiří KUBEŠ, *Jan Marek z Clary a Aldringenu jako vyslanec Leopolda I. u saského kurfiřtského dvora na konci 17. století*, ČČH 113, 2015, s. 346-380.

⁴³ Lenka MARŠÁLKOVÁ, *Dominik Andreas von Kaunitz during the 80's and the early 90's of the 17th Century. The Early Career of the Imperial Diplomat*, TH 19, 2016, s. 119-169.

⁴⁴ Studium praxe císařské diplomacie v protestantských státech je dlouhodobě upozaděno ve prospěch zaměření na katolické oblasti. Tento fenomén je rovněž patrný na příkladu habsbursko-anglických (britských) diplomatických vztahů. Více viz Martin KRUMMHOLZ, *Gallasové. Barokní kavalíři a mecenáši (1630-1757)*, dizertační práce, Praha 2013; August SEDLÁČEK, *Diplomatická činnost Jana Václava Gallase v Anglii v letech 1704-1711*, Sborník Severočeského muzea, Historia 9, 1988, s. 53-67. O císařském vyslanci Karlu Ferdinandovi z Valdštejna a jeho misi v Anglii mezi lety 1677-1679 pojednal posléze Jiří HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640-1740*, Praha 2013, s. 526-592. Drobné informace o císařském vyslanci v Anglii Janu Václavu Vratislavovi z Mitrovic přinesla rovněž Petra VOKÁČOVÁ, *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí v době baroka*, Praha 2014, s. 28-37.

⁴⁵ Důležitý sumář vývoje bádání o raně novověké diplomacii viz J. HRBEK, *Cesty evropské historiografie k diplomacii raného novověku*, TH 13, 2013, s. 7-30. Základní orientaci v problematice rovněž nabídl TÝŽ, *Postavení diplomata v mezinárodním systému poloviny 17. století*, in: Jan Zdichynec (ed.), *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru*, Ústí nad Orlicí 2008, s. 222-234.

⁴⁶ J. KUBEŠ (a kol.), *V zastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640-1740*, Praha 2018.

Pro některé evropské lokality, jako je například Kodaň, Hannover, Haag či Berlín, chybí dokonce jakékoliv významnější sondy, a to nejen v České republice, ale i obecněji v rámci středoevropského prostoru. Co se týče Stockholmu, publikoval jako první některé výsledky ze svých dlouhodobých výzkumů historik Zdeněk Hojda, jenž věnoval jednu studii analýze cestovního deníku císařského legačního kaplana Kašpara Paschkeho, který byl činný v rámci poselstva pod velením Gottharda Hellfrieda von Welz v prvních letech 18. století.⁴⁷

Prvotním záměrem autora této práce tedy bylo zaplnit část z výrazné mezery, jež vznikla z dlouhodobého nereflexivního významu jednotlivých mechanismů raně novověké diplomacie zásadních pro obecné studium dějin mezinárodních vztahů. Také užší zaměření na Skandinávii, potažmo na Švédské království, vycházelo z podobné logiky. Dějinami Švédska či skandinávsko-českými vztahy po roce 1650 se totiž v České republice intenzivně a dlouhodobě (snad kromě výše zmíněného Zdeňka Hojdy) nikdo nevěnuje. Překvapivý nezájem, který samozřejmě vychází i z přehlížení střední Evropy švédskými historiky, je o to více překvapivý, že jak České, tak Švédské království udržovaly po celé 17. a 18. století četné kontakty. Nebyli to přitom jen vojáci a členové ambasád, kteří proudili mezi oběma lokalitami. Vzájemné povědomí vytvářeli rovněž obchodníci, umělci, duchovní a v případě Švédska i šlechtická mládež, jež často cestovala skrz Čechy, Moravu a Rakousy společně se svými hofmistry v rámci kavalírských cest.

Z tohoto opomíjení Skandinávie českými historiky vychází i tristní nedostatek případových studií či odborných monografií. Ačkoliv bylo Švédsko jedním z evropských hegemonů 17. století, chybí české historiografii dokonce i základní přehledová příručka o dějinách této země. Základní, a ve své podstatě i jedinou práci o historii Švédského království publikoval v českém jazyce pouze Jiří Štěpán.⁴⁸ Bez podrobnějšího komentáře však můžeme konstatovat, že švédskému dějinnému období *Stormaktstiden* (1611–1718) je věnováno všehovšudy 24 stránek menšího formátu. S přihlédnutím k těmto okolnostem si tedy stanovíme i značně neskromný cíl seznámit české prostředí s částí těchto bohatých, avšak dosud netknutých kulturních dějin raně novověké Skandinávie.

⁴⁷ Zdeněk HOJDA, *Dva jezuitské deníky z diplomatických misí. K úloze členů jezuitského řádu v mezinárodní diplomacii 17. století*, Folia Historica Bohemica 27, 2012, s. 315-328.

⁴⁸ Jiří ŠTĚPÁN, *Švédsko. Stručná historie států*, Praha 2010. Základní, česky psané informace o dějinách Švédského království se nacházejí v (poněkud tendenční) monografii ruského historika Aleksandra Sergejeviče Kana. Srov. A. S. KAN, *Dějiny skandinávských zemí*, Praha 1983. Pokus o novodobou syntézu učinil také Ivo T. BUDIL, *Dějiny Skandinávie*, Praha 2017.

Bylo by však bezpochyby krátkozraké, kdybychom konstatovali, že výběr tématu císařsko-švédských diplomatických vztahů proběhl pouze na základě jednoduché, výše vyjádřené logiky týkající se dosavadního nereflektování tématu a z něho vycházející absence poznání. Zaměření na císařsko-švédské diplomatické vztahy totiž nabízí daleko více než jen zaplňování mezer. I přes to, že Marc Bloch ve své revoluční a vlivné knize *Králové divotvůrci* vyjadřuje na prvních stranách názor, že není třeba dlouhých úvodů, protože kniha se již obhájí sama, dovolíme si tohoto velikána francouzské historiografie (z části) neuposlechnout. V dalším oddělení této úvodní části proto poukážeme na konkrétní motivy a trendy, s jejichž pomocí bude strukturována následující práce.

Členění textu vychází z vcelku jednoduché představy, že každý člen ambasády v sobě spojoval mnoho rolí, které determinovaly jeho vystupování v zahraničí. Kvalitu diplomatických styků a výchozí pozici pro vyjednávání samozřejmě neovlivňovali pouze delegovaní zástupci, ale i celá řada vnějších sociokulturních a politických vlivů. Pouze propojením těchto okolností můžeme získat kompletní a nezkalený obraz císařsko-švédských diplomatických styků v raném novověku. Hlavními aktéry však přeci jen zůstanou především lidé, a to i se svými slabostmi, neřestmi a přednostmi, které si s sebou odvezli do zahraničí jakou součástí mentální výbavy.

Užší zaměření na realitu skandinávsko-středoevropských styků se například dopředu jeví jako mimořádně vhodné pro studium kulturních distancí, které jednotliví služebníci císaře v různé intenzitě vnímali. Snad žádný císařský diplomat pověřený službou ve Švédském království neznal své budoucí působiště na základě předchozí osobní zkušenosti. Proto také v některých případech evidujeme či minimálně tušíme intenzivní přípravy, jež byly s maximální pečlivostí uskutečněny ještě před cestou. Množství císařských vyslanců delegovaných do Švédska nemělo rovněž praktické znalosti ani s diplomatickým vyjednáváním. I když se možná jedná pouze o shodu několika náhod, působí Švédsko (rovněž i Dánsko) dojemem destinace, do které byli císařští diplomaté posíláni na jakési zaučení. Většina z nich totiž po návratu ze Skandinávie absolvovala ve jménu císaře i další mise, které vedly k poněkud lukrativnějším evropským dvorům.

Ve srovnání s misemi delegovanými do Říše, Itálie nebo Španělska se proto na stránkách oficiálních relací a deníků objevuje daleko větší koncentrace záznamů týkajících se různých údivů nad jinakostmi severoevropského prostoru. Z tohoto důvodu proto bude jistě příznivé hledat inspiraci u některých humanitních vědců, kteří se dlouhodobě zabývají studiem tzv. jinakostí. Velice inspirující práce na toto téma sepsal například americký literární

historik Stephen Greenblatt, jenž může být charakterizován jako jeden z hlavních představitelů tohoto přístupu. Greenblatt se podobně jako mnoho dalších odborníků vydává ke kořenům globalizace a studuje především setkávání zcela odlišných kultur evropského a amerického prostředí, kde docházelo k nejintenzivnějšímu pocitu distance. Jeho práce jsou inspirativní snahou o pohled zvnějšku, který doplňuje pohledem zevnitř, čímž vytváří kompletnější reciproční obraz. Pozornost upoutává především studiem tzv. *textových reprezentací*, které vytvářely *diskurz údivu* většinové raně novověké populace, jež nemohla patřičně znalosti o cizích, vzdálených kulturách opřít o empirickou zkušenost a své názory, vědomosti a rovněž i předsudky si vytvářela na základě zprostředkovaných informací.⁴⁹

Pocity distance však nepocítovali pouze cestovatelé putující na americký kontinent či na Dálný východ. Často silnou předsudečností byli samozřejmě zasaženi i členové diplomatických legací, kteří se vyjadřovali k odlišným kulturním zvykům v cizině. Císařští diplomaté putující do Skandinávie hodnotili především odlišnou konfesi, zvyky na cestách, specifika podnebí a bydlení, technologické výtvarky, hospodářský a vojenský potenciál daných oblastí, paláce v rezidenčních městech, způsoby výzdoby atd. Pocity distance se samozřejmě projevovaly především během cestování, které bylo několikatydenním procesem, během něhož se vždy našel čas na krátké zájezdy k významným objektům nacházejícím se na trase. S příjezdem do rezidenčního města švédských králů docházelo rovněž po delším čase k částečné akulturaci, která měla obecně za následek určité omezení těchto do té doby početných údivů nad jinakostmi severní Evropy.

Diplomat byl kromě cestovatele rovněž dvořanem či lépe řečeno prominentním hostem zahraničního dvora. Aby si zajistil úspěch během jednání, musel po celou dobu mise pečovat o svoji pozici ve struktuře zhierarchizovaného prostředí obklopujícího panovníka a jeho rodinu. Jednou z mnoha nutností služby každého raně novověkého diplomata byla potřeba býti viděn. V případě Švédského království však měli císařští vyslanci vždy omezené možnosti reprezentace. Roli zde hrálo opět několik skutečností. Zaprvé byli katolíky a tradičními nepřáteli na bitevním poli. Druhým, stejně důležitějším faktorem bylo to, že císařští diplomaté ve Švédsku disponovali až do konce 30. let 18. století pouze nižším hodnostním rankem vyslance (*Abgesandte, envoyé*), čímž se odlišovali od plně akreditovaných ambasadorů (*Botschafter*), které na sever Evropy vysílali pouze francouzští, angličtí a dánští králové. Možnosti reprezentace vyslance a ambasadora byly vskutku

⁴⁹ Některé Greenblatovy vědecké práce byly dokonce přeloženy do českého jazyka. Zde především S. GREENBLATT, *Podivuhodná vlastnictví. Zázraky z Nového světa*, Praha 2004. Rozpracované Greenblatovy teze a odkazy na další zahraniční a česky psanou literaturu viz především kapitoly II. 2.-II. 4.

propastné, a proto delegátům císaře nezbyvalo nic jiného než mobilizovat celou řadu taktik, jež jim mohly zajistit úspěch i bez nutnosti okázalého vystupování. Zjištění, že někteří císařští vyslanci byli v těchto snahách úspěšní, čímž mohli dokonce překonat své konkurenty, bude dalším důležitým bodem této práce.⁵⁰

Začleňování do struktur hostitelského dvora probíhalo po celé 17. a 18. století vždy rozdílným způsobem. Veliký vliv zde měl především naturel panovníka, počty dvořanů, vytváření procísařských či proticísařských frakcí. Známkou dobrého diplomata byla schopnost tyto okolnosti a vztahy podrobně sledovat a s využitím mnoha prostředků jimi s úspěchem manévrovat. Švédsko bylo opět v porovnání s jinými evropskými destinacemi specifické v tom, že první mocnější frakce, která podporovala zájmy císařské zahraniční politiky, vznikla ve Stockholmu až v 80. letech 17. století pod vlivem a vedením bývalých švédských vyslanců ve Vídni. Švédské dějiny raného novověku však představují nepřerušovanou etapu zvrátů a nestability, která byla způsobena nečekaným skonem krále a nedospělostí následovníka, čímž se do čela vlády obvykle dostala regentská vláda složená z nejvyšších úředníků země. Tato skutečnost na jednu stranu ztěžovala orientaci ve vzniklém mocenském vakuu, ve kterém si každý nárokoval podíl na řízení zahraniční politiky země, na straně druhé se však s neschopností nezletilého panovníka samostatně vládnout rozšiřovaly i možnosti zahraničních diplomatů, kteří přímo ovlivňovali činy regentského kolegia tučnými subsidiemi či jinými nemateriálními výhodami. Diplomaté se tak často objevovali v rámci nepřilíh širokých hranic, které stanovovali jiní, což je sice omezovalo v manévrování, na druhou stranu však sledujeme tendence těchto zdánlivých nevýhod využívat k naplnění dopředu stanovených cílů. V tomto bodě je proto příznivé nechat se ovlivnit myšlenkami francouzského filozofa Michela de Certeau, jenž svým studiem taktik vyjádřil potřebu ovládaných bránit se vůči strategiím, které vycházejí z mocenského centra. Jedině mobilizací různorodých taktik dokázali raně novověcí diplomaté naplnit některé požadavky stanovené suverénem, kterého v zahraničí zastupovali a symbolicky zosobňovali zároveň.⁵¹

Způsoby integrace do struktur dvora jakož i podobu každodenního styku a politických jednání ovlivňoval především panovník. Naturel panovníka posléze prakticky determinoval i mechanismy zahraniční diplomacie u stockholmského dvora. Švédské království je tudíž mimořádně vhodným příkladem, na kterém se dá tato myšlenka studovat. Vládu energických a extrovertních panovníků typu Kristýny I. a Karla X. Gustava vystřídal na více než dvě

⁵⁰ Zde především kapitoly III. 1.-III. 2.

⁵¹ M. de CERTEAU, *The Practice of Everyday Life*, Berkley 1984. K této problematice více kapitoly I. 3., III. 3. a IV. 4.

dekády velice uzavřený a introvertní Karel XI. Po jeho smrti nastoupil vládu značně výbušný a cholerickeý Karel XII., jenž otevřeně opovrhoval ceremoniálem a smysl zahraniční politiky viděl po celý život ve válce. S příchodem míru se na švédský trůn dostal opět spíše uzavřený panovník Frederik I., jehož dvůr byl navíc omezován silnou pozicí šlechty. Bylo by tedy bláhové si myslet, že se tyto skutečnosti zásadně nepodepsaly na podobě diplomatické každodennosti ve Švédsku. Vznikání šlechtických salonů, přítomnost vyslanců v *anticamerách* a obecně v králově rezidenci, participace na dvorských slavnostech nebo bezprostřední kontakty s panovníkem představovaly bezpochyby fenomény, které existovaly v různé intenzitě po celé námi sledované období. Z archivních výzkumů se proto postupně jeví jako nejvhodnější nechat se inspirovat myšlenkami Davida Starkeyho, jenž přispěl ke studiu raně novověkých dvorů a jejich vývojových tendencí na základě detailního výzkumu chování anglických a skotských panovníků. S úspěchem proto mohou být Starkeyho poznatky aplikovány jak na podobu dvora, kterou ovlivňuje introvertní a extrovertní panovník, tak především na způsoby využívání vznikajících a zanikajících struktur dvorského prostředí jednotlivými zahraničními diplomaty.⁵²

Jednání členů ambasád u všech raně novověkých dvorů se řídilo písemně kodifikovanými ceremoniálními pravidly. Ceremoniál byl pro raně novověkou společnost naprosto zásadní, z čehož vyplývala i důslednost, s jakou byly jednotlivé normy naplňovány. Neustálé modifikace zdánlivě striktních pravidel však poskytovaly některým dvořanům a zvláště pak diplomatům příležitost k jejich porušování. To samozřejmě akcelerovalo disciplinační snahy dvora. Časté nedodržování pravidel neustále zavdávalo příčiny k vydávání nových a nových ceremoniálních řádů či jednotlivých dodatků, které udivují mnohé badatele svým neobyčejným rozsahem. Současná historiografie studující dějiny diplomacie však přistupuje k ceremoniálu v mnoha případech snad až příliš dogmaticky jako ke stabilnímu, striktnímu a zároveň svazujícímu souboru pravidel. Přitom když se začteme do jednotlivých scénářů popisujících audience nebo prostudujeme relace, jež nás zpravují o setkání diplomata s panovníkem, jinými diplomaty či předními dvořany, brzy narazíme na neobvyklý počet odchylek od zdánlivě předem definované podoby kontaktu. Případů, kdy došlo k závažné hádce, kdy někdo nesmekl klobouk nebo zapomněl připravenou řeč, kdy někdo začal mluvit německy místo latinsky či nepoklekl kvůli revmatu, je více než dost. Lišit se mohl také prostor, kde ceremoniál probíhal. Například audience císařských vyslanců ve Švédsku probíhaly na zámcích ve Stockholmu, Linköpingu, Uppsale a v Malmö vždy podle trochu

⁵² David STARKEY, *Introduction. Court history in perspective*, in: Týž (ed.), *The English Court: from the Wars of the Roses to the Civil War*, London 1987, s. 1-24. Více především viz kapitola III. 1.

odlišných pravidel a s jiným materiálním vybavením. Někteří vyslanci byli okolnostmi donuceni předstoupit před krále ve vojenském táboře, podle čehož musely být zcela logicky přizpůsobeny i některé body ceremoniálního aktu. Podobné výpadky ze scénáře, který do detailu stanovoval podobu styků, proto mohly být v mnoha případech řízeny na základě logiky situace. Jeden z mnoha modelových příkladů si pro začátek vypůjčíme z knihy o korunovaci Karla VI. v Praze, ve které je citován názor kutnohorských měšťanů na průběh holdování českých stavů na Hradě. „*Na to následoval handkus, ku kterému ten dříve přišel, kdo se lépe dráti uměl, vše promiscuè bez rozdílu stavu, a tím ten actus svůj konec vzal.*“⁵³

Tím ovšem nechceme zavdávat příležitost k domněnce, že diplomatický ceremoniál byl ve své podstatě nefunkční. I nadále platilo, že hrubé znevážení některých norem mohlo vyvolat závažný konflikt na mezinárodní úrovni. Připustíme-li však určitou nestabilitu ceremoniálních pravidel, jež mohla být ovlivněna logikou situace, budou se nám jednotliví aktéři jevit méně staticky, čímž bezpochyby vykreslíme přesnější obraz vzájemných kontaktů. Lpění zúčastněných stran na ceremoniálních pravidlech či naopak časté odchylky od scénáře nám mohou o kvalitě mezinárodních styků říci podobné množství informací, jako kdybychom se snažili sečíst mírové smlouvy či analyzovali konferenční jednání. Pro studium diplomatického ceremoniálu se proto ukázaly být mimořádně vhodné myšlenky původem polského sociologa Zygmunta Baumana. Pojmy jako „*tekutost*“ nebo „*sypkost*“ vytvářejí určitý protipól k představám pevně a stabilně determinovaných struktur. Určité balancování mezi těmito dvěma póly tak může představovat bezpochyby další z možných přístupů k uchopení podobné tematiky.⁵⁴ V této práci jsou Baumanovy myšlenky kombinovány s představami amerického sociologa Williama Isaaca Thomase, který ve svých dílech prosazoval pojem „*definice situace*“. Byl to právě Thomas inspirovaný mimo jiné Weberem, který se vymezoval vůči odosobněné sociologii, která odnímal aktivní, kreativní rysy lidského chování a zdůrazňovala fakt, že výslednicí našich činů jsou globální sociální síly mimo naši kontrolu.⁵⁵

Zaměření na činnost císařských ambasád ve Skandinávii je mimořádně vhodné také pro studium konfesijního střetávání členů katolické minority s evangelickou majoritou, což je dlouhodobě opomíjený fenomén v rámci bádání o raně novověké diplomacii. Přitom

⁵³ Dobový citát kutnohorské delegace byl již využit v kolektivní monografii o pražské korunovaci v roce 1723. Srov. Štěpán VÁCHA – Irena VESELÁ – Vít VLNAS – Petra VOKÁČOVÁ, *Česká korunovace 1723. Karel VI. a Alžběta Kristýna*, Praha 2009, s. 191.

⁵⁴ Srov. Z. BAUMAN, *Tekutá modernita*, Praha 2002.

⁵⁵ W. I. THOMAS, *Social Behaviour and Personality*, New York 1951. O diplomatickém ceremoniálu více kapitola III. 3.

ambasády v rezidenčních městech představovaly důležitý nástroj zahraničních suverénů v prosazování vlastní konfesijní politiky. V podobných aktivitách se mimořádně angažovali i rakouští Habsburkové, kteří v protestantských oblastech neváhali skrze své pověřence podporovat často početnou katolickou obec. V tomto směru se nevymykala ani činnost císařských legačních kaplanů ve Stockholmu, kde v letech 1600-1750 platily jedny z nejtvrdších protikatolických zákonů v Evropě. Katolická minorita v hlavním městě švédských králů, která čítala pouhopouhých několik stovek duší, byla za svoji víru perzekvována, což stimulovalo snahy císařské, francouzské, španělské, portugalské či například polské ambasády podat záchranou ruku nelegálním i několika málo tolerovaným katolíkům. Právo nedotknutelnosti pro všechny osoby pohybující se na ambasádě tak využívali i členové katolické konfese, kteří docházeli čas od času i z mimořádně vzdálených míst Švédského království do kaplí situovaných v domech zahraničních suverénů za účelem zpovědi či přijetí svátosti oltářní.⁵⁶

Na bedra legačního kaplana dolehla zodpovědnost ochraňovat a rozvíjet katolickou konfesi v dominantně luteránské Skandinávii. Z tohoto důvodu tak někteří kaplani neváhali sami sebe označit za „pastýře“ či „misionáře“. Tyto dva tituly jsou více než výmluvné při detailnější analýze aktivit legačních kaplanů v průběhu často několikaletého setrvání ve Stockholmu. Legační kaplani společně s dalším přičleněným katolickým duchovenstvem přítomným na ambasádě vcelku pravidelně podnikali v převleku různé obchůzky městem a občas vykonávali své povinnosti i v domech tajných katolíků. O těchto aktivitách se dozvídáme detaily z mnoha vyšetřovacích protokolů, které vznikaly na popud stížností luteránské majority. Značná část této práce proto vychází rovněž z nejnovějších výzkumů týkajících se studia konfesijního střetávání.⁵⁷ Se zaměřením na tento fenomén vyvstane v jasném kontrastu postupující sekularizační tendence zahraniční politiky s tradiční snahou o „*expanzi rakouského katolicismu*“, která byla podle R. J. W. Evanse jedním z prvků „*univerzální a globalizované kultury katolicismu*“.⁵⁸

⁵⁶ Zde především kapitoly IV. 1. a IV. 3.

⁵⁷ Etienne FRANÇOIS, *Die unsichtbare Grenze. Protestanten und Katholiken in Augsburg 1648-1806*, Sigmaringen 1991. V této práci především Wolfgang REINHARD, *Was ist katholische Konfessionalisierung?*, in: Heinz Schilling (Hrsg.), *Die katholische Konfessionalisierung*, Gütersloh 1995, s. 419-452. O konfesijním střetávání mezi katolíky a protestanty a roli ambasád v tomto procesu více kapitola IV. 4.

⁵⁸ R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*, Praha 2003, s. 485-505. Zde především kapitola IV. 2.

Poslední část úvodu bude ryze technická, pravděpodobně ne příliš záživná, avšak nezbytná pro pochopení obsahu. Pojednat musíme o tzv. metadatech a poskytnout tak informace o informačních zdrojích, jimiž jsou v případě historie nejčastěji archivní prameny. V této práci budou využity rozličné písemné, ale i obrazové materiály. Největší prostor pak bude dán ego-dokumentům v podobě deníků, cestopisů a osobní korespondence. Podrobně budou analyzovány rovněž některé účty, vybrané tištěné či ručně opisované noviny a také, jak bychom dnes řekli, úřední korespondence. Mezi tu můžeme zařadit především oficiální relace, které raně novověcí diplomaté posílali k domácímu dvoru obvykle třikrát, čtyřikrát, ale třeba i desetkrát do měsíce. Na konci mise někteří zástupci zahraničních suverénů sepsali tzv. závěrečnou relaci, ve které na několika desítkách stran analyzovali situaci u hostitelského dvora, poukázali na slabosti a přednosti jednotlivých členů panovnické rodiny, předních dvořanů apod. O něco méně bude tato práce postavena na panovnických reskriptech a oficiálních instrukcích, které naopak panovník prostřednictvím pověřeného úřadu posílal diplomatům v zahraničí, aby tak usměrňoval jejich kroky a poskytoval základní informace. Reskripty jsou však spíše kratší dokumenty s nižším informačním potenciálem, které adresáta upozorňovaly především na jednotlivé body politických jednání. Poslední objemnější pramenný zdroj, se kterým bude ve větší míře pracováno, vydávaly hostitelské dvory. Řeč je v tomto případě o ceremoniálních řádech či reskriptech, které upravovaly vztah mezi zahraničními diplomaty a domácím prostředím. Při studiu mimořádně četných konfliktů, do kterých se jednotliví členové ambasád dostávali, musí být bezpochyby přihlédnuto i k vyšetřovacím a jednacím protokolům dvorských komisí a magistrátů. Obecnou snahou této práce je reflektovat také bohatý německý, anglický a švédský pramenný materiál, který je plný zmínek o činnosti císařských vyslanců ve Stockholmu. Asi nemusíme upozorňovat na cenné reflexe týkající se delegátů císaře, jež vycházely z provenience anglických, švédských, dánských, braniborských a saských ambasád. Alternativní a v mnoha případech velice kritický pohled konkurenčních diplomatů bude vždy užitečné kombinovat s pozitivní představou, kterou o sobě vytvářeli císařští vyslanci ve Skandinávii na stránkách osobních deníků či oficiálních relací.

Nejvýznamnější archivní sbírka pramenů pro poznání habsbursko-skandinávských diplomatických vztahů v raném novověku se nachází v *Österreichisches Staatsarchiv*. Toužíme-li prostudovat diplomatické relace, protokoly z jednání tajné konference, panovnickou korespondenci, hlavní instrukce, zlomky účtů, podklady pro vznik mezinárodních smluv, záznamy o činnosti legačních kaplí nebo koncepty panovnických reskriptů, musíme navštívit především *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* a zde se zaměřit na

archivní sbírku *Diplomatie und Außenpolitik-Schweden*, která obsahuje celkem 104 kartonů písemného materiálu. Pro časové vymezení této práce však dostatečně poslouží archiválie uložené v prvních cca 30 kartonech, které se vážou výhradně k událostem let 1650-1730.⁵⁹ V tomto archivu stojí za pozornost rovněž sbírka *Verträge betreffende Akten*, kam byly vyňaty informace o činnosti katolických kaplí, jež fungovaly v rámci císařských ambasád ve Stockholmu, Kodani, ale také v Londýně, Berlíně, Hamburku, Brémách atd. Několik stovek foliantů obsahujících materiál ke Skandinávii tak představuje bezpochyby základní zdroj k poznání této tematiky.⁶⁰ Potenciál tohoto archivu je však daleko širší. Poznatky k panovnickému a diplomatickému ceremoníálu, vývoji ceremoniálních pravidel od dob třicetileté války, různým sporům, jakož i bezpočet dokumentů vztahujících se k nikdy nenaplněným přednostním požadavkům císařských vyslanců ve Skandinávii se nachází především ve sbírce *Reichskanzlei-Zeremonialakten*.⁶¹

Základní poznatky načerpané v *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* bude bezpochyby vhodné kombinovat i s pramenným materiálem situovaným v ostatních vídeňských archivech. K poznání císařsko-švédské diplomacie v raném novověku je bezpochyby žádoucí pracovat se sbírkou *Hofzahlambücher* uloženou ve *Finanz- und Hofkammerarchiv*. V přibližně 50 knihách z let 1650-1730, které budou k našemu účelu nejvhodnější, se nacházejí zásadní informace o platech jednotlivých císařských vyslanců ve Skandinávii, zadržovaných deputátech nebo výši úroků, které byly placeny za zprostředkování transakce předním bankovním domům. V mnoha případech se zde dozvídáme i o finančních prostředcích, jež byly určeny císařským legačním sekretářům, často detailně je zde pojednáno i o výplatách kaplanů a poslů, jejichž jména před námi mohou vystoupit z dosavadní anonymity.⁶² Kromě *Finanz- und Hofkammerarchiv* se řada zajímavých informací nalézá i v rodinném archivu Harrachů, který je uložen v *Allgemeines Verwaltungsarchiv*. Za pozornost stojí především

⁵⁹ Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 1-30, písemný, tištěný a obrazový materiál k diplomatickým misím z let 1545-1733.

⁶⁰ Tamtéž, Staatskanzlei, Verträge betreffende Akten, kart. 8, Gesandtschaftskapellen Stockholm 1685-1734.

⁶¹ Pro účely této práce je zásadní především kart. č. 12, kde se nachází pramenný materiál vztahující se výhradně ke Švédskému království. Srov. Tamtéž, Reichskanzlei, Zeremonialakten, kart. 12/1-10, ceremoniální záležitosti mezi Švédskem a Habsburskou monarchií v letech 1655-1778. Důležitý je však i kart. č. 7 uchovávaný ceremoniální akta týkající se reality na dánském královském dvoře. Za pozornost stojí i kart. č. 9 a 17 vztahující se k činnosti švédských diplomatů Bengta a Gabriela Oxenstierny ve Vídni v roce 1674 a 1694.

⁶² Tamtéž, Finanz- und Hofkammerarchiv, Sammlungen und Selekte, Hofzahlambücher, Bd. 96-156, účetní knihy dvorské komory z let 1650-1714. Za zprostředkování výpisků z knih č. 125-142 a poskytnutí užitečných informací o tomto fondu jsem velice zavázán doc. Jiřímu Kubešovi.

bohatá a také důvěrná korespondence Františka Albrechta z Harrachu s mimořádným císařským vyslancem ve Švédsku Gottliebem z Windischgrätzu.⁶³

Další důležitý pramenný zdroj, bez něhož by tato práce byla pouze fragmentární, se nachází na území České republiky. Z mimořádného kvanta archiválií vynikají dva výborně dochované soubory. První se vztahuje k diplomatické misi Adolfa Vratislava ze Šternberka, který společně se svojí manželkou působil u stockholmského dvora mladého Karla XI. na přelomu let 1673-1674. Prameny k této misi se nacházejí v pražském *Archivu Národního muzea* v dosud nezpracovaném a mimořádně chaoticky působícím rodinném fondu Šternberk-Manderscheid. V několika kartonech se nachází především osobní korespondence a Šternberkovy jedinečné relace, které nejsou výjimečné pouze rozsahem, ale i obsahem. Adolf Vratislav psal diplomatické relace ze Švédska v duchu osobní korespondence, kterou udržoval od 70. let 17. století s císařem Leopoldem I. Z tohoto důvodu jsou Šternberkovy dopisy prosyceny důvěrnými zprávami, kritickými hodnoceními a přibližně z poloviny vždy pojednávají kromě politiky i o dalších aspektech každodenního života ve Skandinávii.⁶⁴

Další významný soubor důležitý pro poznání císařsko-švédských diplomatických vztahů v 17. a 18. století se nachází v rodinném archivu sokolovské větve Nosticů, jež je v současnosti uložen v depozitáři pracoviště *Státního oblastního archivu Plzeň* situovaném v Klášteře u Nepomuku. Ve více než 10 úctyhodně plných kartonech se nachází základní informace k misi Antonína Jana z Nostic, který ve Švédském království strávil značně dlouhé období let 1685-1690. Součástí archivního fondu jsou především Nosticovy koncepty relací a přijaté reskripty. V menším počtu jsou posléze zastoupeny fragmenty účtů, deníků a soupisů

⁶³ Na význam této korespondence upozornil jako první rakouský historik Karl Vocelka ve své tiskem nevydané monografii o šlechtické rodině Windischgrätzů. Srov. KARL VOCELKA, *Studien zur Familiengeschichte der Familie Windisch-graetz (1630-1802)*, Wien 1984 (manuskript), s. 64-65. Osobní korespondence se nachází v ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchive Harrach, kart. 449, dopisy Gottlieba z Windischgrätzu hraběti Františku Albrechtovi z Harrachu z let 1663-1664. Za pozornost stojí i korespondence mezi Ferdinandem Bonaventurou z Harrachu a Jeanem Baptistou de Lancier, císařským sekretářem ve Stockholmu. Srov. Tamtéž, kart. 272/21, korespondence Jeana Baptisty de Lancier s Ferdinandem Bonaventurou z Harrachu z let 1679-1694.

⁶⁴ Neinventarizovaný a dosud prakticky neprobádaný archivní fond Šternberk-Manderscheid uložený dnes v Archivu Národního muzea obsahuje přesně 207 kartonů. Cca prvních 60 kartonů se vztahuje výhradně k říšské rodině Manderscheid, která se se Šternberky rodově spojila ve druhé polovině 18. století. Rodinný archiv Šternberk-Manderscheid, jež autor této práce prošel asi ze tří čtvrtin, obsahuje rovněž jedinečné informace o životě barokních Šternberků, mezi nimiž vynikal i císařský diplomat, pozdější nejvyšší purkrabí Českého království a přítel císaře Leopolda I. Adolf Vratislav. K diplomatické misi do Švédska viz ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 174, diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka ve Švédsku v letech 1673-1674.

přijaté a odeslané korespondence.⁶⁵ Součástí rodinného archivu Nosticů jsou i písemné zlomky k misi Františka Antonína Berky z Dubé, jenž působil ve Švédsku rok před svým nevlastním bratrem Antonínem Janem z Nostic.⁶⁶ V Klášteře u Nepomuku se však nacházejí i další jedinečné šlechtické fondy, v jejichž sbírkách jsou uchovávány zajímavé dokumenty k praxi císařské diplomacie v raném novověku. Tak například ve fondu vedlejší nostické hraběcí linie z Plané se nachází bohatá korespondence císařského legačního kaplana ve Stockholmu a pozdějšího pražského arcibiskupa Daniela Josefa Mayera, který zpravoval svého patrona Kryštofa Václava z Nostic o nejnovějším dění ve Skandinávii mezi lety 1688-1692.⁶⁷ Značný potenciál má také rodinný archiv Windischgrätzů, kde se nalézají některá korespondence, latinská hlavní instrukce a kompletní zpráva o stavu švédského dvora, které vznikly během diplomatické mise Gottlieba z Windischgrätzu mezi lety 1663-1664.⁶⁸

Rodinné archivy Šternberk-Manderscheidů a sokolovských Nosticů patří mezi přední archivní soubory vhodné pro poznání císařsko-švédských diplomatických vztahů v druhé polovině 17. století. Jestliže se však spokojíme pouze s tímto materiálem, bezpochyby opomeneme některé sice menší, ale bezesporu stejně významné fondy. Tak například v brněnském *Moravském zemském archivu* stojí za pozornost korespondence říšského vicekancléře Dominika Ondřeje z Kounic, jenž získával čerstvé informace ze Skandinávie prostřednictvím císařských vyslanců, kterými byli především Franz Ottokar von Starhemberg a Gotthard Hellfried von Welz. Více než stovka dopisů z let 1694-1702 tak vytváří důležitý zdroj poznání stavu a rozpoložení švédské společnosti v předvečer dvě dekády trvající severní války.⁶⁹ Základní informace o císařsko-švédských vztazích se nacházejí rovněž v rodinném

⁶⁵ Státní oblastní archiv Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), zde především kart. 8, 18-22 a 151, písemný materiál vztahující se k misi Antonína Jana z Nostic ve Švédsku (1685-1690).

⁶⁶ Srov. Tamtéž, kart. 22, inv. č. 107 a kart. 149, inv. č. 947, oficiální instrukce pro Františka Antonína Berku z Dubé do Dánska a Brunšvicka-Lüneburska z 27. 1. 1681, instrukce do Dánska a Švédska z 9. 10. 1683 a instrukce do Hamburku, Dánska, Švédska a Holštýnska-Gottopska z 5. 11. 1683.

⁶⁷ Tamtéž, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic (1688-1712).

⁶⁸ Tamtéž, RA Windischgrätzů, kart. 3, 119 a 195, písemný materiál vztahující se k misi Gottlieba z Windischgrätzu ve Švédském království (1663-1664).

⁶⁹ Moravský zemský archiv Brno, RA Kouniců, kart. 270, inv. č. 2411, dopisy Gottharda Hellfrieda von Welz říšskému vicekancléři Dominiku Ondřejovi z Kounic 1700-1701. Dále také Tamtéž, kart. 295, inv. č. 2840, dopisy Franze Ottokara von Starhemberg říšskému vicekancléři Dominiku Ondřejovi z Kounic ze Stockholmu (1694-1697). V Moravském zemském archivu se nachází rovněž jedinečný fond Ditrichštejnů, který se taktéž může pochlubit několika dopisy ze Švédska, které vznikly z intence nejvyššího hofmistra císaře Ferdinanda z Ditrichštejna. Tento významný úředník vídeňského dvora si bohužel vyměnil se zástupci císaře ve Skandinávii pouze minimum dopisů, popřípadě se tato korespondence nedochovala. Určitou výjimku představuje pouze soubor 7 dopisů Antonína Jana z Nostic knížeti z Ditrichštejna z roku 1686 a přibližně podobný počet dopisů s císařským legačním sekretářem Jeanem Baptistou de Lancier z let 1682-1684. Srov.

archivu Schwarzenbergů uloženém na zámku v Českém Krumlově, které vznikly z popudu třeboňského pána Jana Adolfa I. Součástí fenomenální korespondenční sítě hraběte a později knížete ze Schwarzenbergu jsou rovněž dopisy z pera dlouholetého císařského vyslance v Hamburku a Stockholmu Georga von Plettenberg a císařského rezidenta Hermanna von Basserode.⁷⁰ Za zmínku stojí například také rodinný archiv Piccolominiů ve východočeském *Státním oblastním archivu Zámrsk*, kde je uloženo množství korespondence, dokumentů, novinových zpráv a projektů týkajících se ceremoniálního práva mezi Švédy a císařem, které vznikly během četných jednání Ottavia Piccolominiho ve 40. a 50. letech 17. století v Norimberku.⁷¹ Kromě mnoha drobnějších fondů, které není nutné na tomto místě jmenovat, by bylo dobré upozornit ještě na přibližně 100 foliantů čítající soubor korespondence mezi císařským vyslancem ve Stockholmu Burghardem Philippem von Fridag a Františkem Karlem Vratislavem z Mitrovic, pověřencem Karla VI. u polského dvora ve Varšavě. Především pak dopisy, které přišly ze Stockholmu do Saska v letech 1726-1727, představují zajímavý pramen pro studium počátečních let švédské dějinné epochy *Frihetstiden* (1719-1772).⁷²

V této práci budou částečně využity i kvalitně dochované archiválie stockholmského *Riksarkivet*. Především ve sbírce *Diplomatica Germanica* se v současnosti nalézají asi 91 kartonů, v nichž se badatel může seznámit s problémem císařsko-švédské diplomacie v letech 1650-1730 z opačného konce. Z přibližně 40 000 stran výhradně švédsky a německy psaného materiálu, které prošly rukama autora této práce, se rovněž jasně ukazuje obrovský potenciál pro studium reality vídeňského dvora či pražského prostředí, jež jsou jednotlivými členy švédské ambasády nazírány vždy kritičtější optikou. V nepřehledném množství oficiálních relací, reskriptů, účtů, politických projektů, tištěných i psaných novin tak badatel občas narazí i na svázané knihy s nadpisem *dagbok* (deník) či *resedagbok* (cestovní deník).⁷³ Specifikem švédské diplomacie na území Habsburské monarchie byla často potřeba sepsat na konci mise tzv. závěrečnou relaci, které vždy přitahovaly neobyčejnou pozornost historiků. V tomto

Tamtéž, RA Ditrichštejnů, kart. 21, inv. č. 69 a 70, přijatá korespondence od Jeana Baptisty de Lancier a Antonína Jana z Nostic z let 1682-1686 (Stockholm).

⁷⁰ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenbergů, provizorně kart. 367 a 387, dopisy mezi Janem Adolfem I. ze Schwarzenbergu, Georgem von Plettenberg a Hermannem von Basserode z let 1649 a 1669.

⁷¹ SOA Zámrsk, RA Piccolominiů, kart. 318, sign. 30943-30944, jednání Ottavia Piccolominiho se Švédy v Norimberku (1650-1652).

⁷² Zámek Dírná, RA Vratislavů z Mitrovic, kart. 165, sign. IIC13c, korespondence mezi císařskými vyslanci Burghardem Philippem von Fridag a Františkem Karlem Vratislavem z Mitrovic z let 1726-1727 (vše Stockholm a Varšava). Za zprostředkování fotografií této korespondence velice děkuji dr. Vítězslavu Prehalovi.

⁷³ Písemný (příležitostně i obrazový) materiál vztahující se k letům 1650-1730 se nachází v Riksarkivet Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 278-369, pramenný materiál k švédským diplomatickým legacím ve Vídni a Praze z let 1652-1729.

případě však není řeč pouze o slavné závěrečné relaci švédského rezidenta Esaiase Pufendorfa, která byla editována Karlem Gustavem Helbigem již v roce 1862 na základě opisu uloženého v drážďanském archivu.⁷⁴ Kromě originální Pufendorfovy závěrečné relace se ve sbírce *Diplomatica Germanica* nalézají i daleko (pro potřeby současné historiografie) zajímavější a obsáhlejší závěrečné relace, jež by bezpochyby ocenili historikové zabývající se například dvorským prostředím rakouských Habsburků. Kromě Pufendorfa nechal sepsat závěrečnou relaci také Bengt Oxenstierna v roce 1675. Na 88 stranách zde charakterizuje císařskou rodinu, nejvyšší úředníky, stav protestanství či například vojenské a ekonomické možnosti Habsburské monarchie.⁷⁵ Podobným tématům se věnoval i švédský vyslanec ve Vídni Friedrich Christoph hrabě von Dohna, jenž na 93 stranách vykreslil především situaci u císařského dvora v roce 1691.⁷⁶ Pro námi sledované období je bezpochyby důležitá také závěrečná relace o stavu císařského dvora sepsaná v roce 1721 švédským vyslancem Thurem Gabrielem Bielkem, která kromě 67 stran obsahuje ještě 69 stránek nejrůznějších příloh.⁷⁷ Kromě tohoto druhu písemného materiálu se však ve výše jmenované sbírce nachází i celá řada písemností vztahujících se přímo k činnosti císařských diplomatů ve Stockholmu. Narazit tak můžeme například na řešení ceremoniálních sporů se zástupci rakouských Habsburků, na popisy privátních audiencí nebo třeba na vyšetřovací protokoly, a to v případě zapletení některých členů císařské ambasády do sporu se stockholmským obyvatelstvem, s některými dvořany či dokonce samotným panovníkem.⁷⁸

Kromě archivní sbírky *Diplomatica Germanica* by zájemce o švédsko-císařské diplomatické vztahy rozhodně neměl opomíjet například některé výborně dochované soubory osobní korespondence nacházející se v rodinných archivech švédské aristokracie. Za všechny můžeme jmenovat sbírky přijatých a odeslaných dopisů Bengta Oxenstierny, Karla Gustava

⁷⁴ Karl Gustav HELBIG, *Esaias Pufendorfs königlichen schwedischen Gesandten in Wien Bericht über Kaiser Leopold, seinen Hof und die österreichische Politik 1671-1674*, Leipzig 1862. Originál a kopie včetně několika dalších příloh se nacházejí v Riksarkivet Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 296 a 297, Residenten Esaias von Pufendorfs berättelse om sin beskickning till kejsarliga hofvet (27. 3. 1675). V kart. č. 294-295 se posléze nalézají Pufendorfovy relace z Vídně a Vratislavi z let 1671-1674. V kart. č. 301-304 je uchováván soubor oficiálních reskriptů, které byly tomuto švédskému vyslanci posílány nejprve regentskou vládou a posléze králem Karlem XI.

⁷⁵ Tamtéž, kart. 304, závěrečná relace Bengta Oxenstierny hodnotící pobyt u císařského dvora ve Vídni sepsaná 29. 3. 1675 (Wismar).

⁷⁶ Jako součást této závěrečné relace je dalších 20 stran, které se vztahují především k činnosti nejvyšších úředníků u vídeňského dvora. Srov. Tamtéž, kart. 311, závěrečná relace Friedricha Christopha von Dohna ze 4. 5. 1691 (Stockholm).

⁷⁷ Tamtéž, kart. 354, závěrečná relace o stavu císařského dvora sepsaná Thurem Gabrielem Bielkem 29. 12. 1721 (Berlín).

⁷⁸ Četné příklady viz především kapitola I. 3.

Wrangela, Arvida Horna nebo Magnuse Gabriela De la Gardie. Především fondy těchto šlechticů a význačných úředníků království obsahují kromě bohaté korespondence se švédskými diplomaty ve Vídni, Praze a rovněž Vratislavi⁷⁹ i dopisy s některými císařskými vyslanci nebo předními úředníky vídeňského dvora. Důležitými a dosud z pohledu císařsko-švédské diplomacie nezpracovanými fondy jsou především *Mattias Björnklous arkiv*,⁸⁰ kde se nachází minimálně 15 kartonů vztahujících se k činnosti Matthiase Biörenklaua v Praze a Vídni v letech 1651-1652, a *Tessinska samlingen I.*, kde jsou shromážděny obsáhlé dokumenty k misi Carla Gustava Tessina na přelomu let 1725-1726.⁸¹

Kromě rakouských, českých a švédských archivních sbírek bylo pro účely této práce přihlédnuto rovněž ke sbírkám a fondům nacházejícím se v Drážďanech, Berlíně a Kodani. Již několikrát bylo zdůrazněno, že tento pohled zvenčí má v mnoha případech nenahraditelnou cenu. Především vyslanci saských⁸² a braniborských⁸³ kurfiřtů zcela logicky bedlivě sledovali

⁷⁹ Ve Vratislavi měli švédští králové permanentní zastoupení od konce třicetileté války do roku 1720. Mimořádný potenciál pro poznání dějin Slezska mezi lety 1648-1720 nabízí právě archivní sbírka *Diplomatica Germanica*. V 10 kartonech je sumarizována činnost švédských komisařů a agentů činných ve Vratislavi v období po třicetileté válce, kdy Švédsko vystupovalo především v roli ochránců slezských evangeliků. Více viz RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 610-619, prameny týkající se aktivit Henrika von Sternbach, Ernsta Gottfrida Artzatsa, Henrika Schöellena, Johana Zimmermana, Gottfrieda von Schröer a Johana Henrika Beye v letech 1655-1720.

⁸⁰ Tamtéž, *Mattias Björnklous arkiv*, kart. E 3254-3269, korespondence švédského vyslance Matthiase Biörenklaua z let 1643-1654.

⁸¹ Kromě četné korespondence s předními královskými dvořany a panovnickou rodinou se v tomto fondu nachází i převážně francouzsky psaný pramenný materiál týkající se přímo činnosti švédské ambasády ve Vídni mezi lety 1725-1726. Viz Tamtéž, *Tessinska samlingen I.*, kart. 36 a 37, sign. E 5763, *Handlingar rörande C. G. Tessins ambassad till Wien*.

⁸² Archivní materiál vztahující se k činnosti saských vyslanců ve Švédském království, který je situován v drážďanském *Hauptstaatsarchiv*, se v porovnání s jinými zde uloženými archivními sbírkami dochoval v obdivuhodné kvalitě. Touží-li se badatel ponořit do studia sasko-švédských diplomatických styků, musí se zaměřit především na archiválie uchovávané v *Geheimer Rat* a *Geheimes Kabinett*, kde jsou kromě oficiálních relací uloženy rovněž tři vyslanecké deníky z cest do Skandinávie, opisy diplomatického ceremonálu a dokumentace ke sporům, do nichž se zapletli císařští vyslanci. Pravděpodobně nejlépe dochovaný je soubor pramenů vztahující se k misi Adama Ernsta Senffta von Pilsach z roku 1693, z kterého vysvítá např. činnost císařského vyslance Franze Ottokara von Starhemberg. Viz *Hauptstaatsarchiv Dresden, Geheimer Rat*, loc. 08279/07, diplomatická mise Adama Ernsta Senffta von Pilsach do Švédska v roce 1693. Pro účely této práce se ukázal být mimořádně vhodný i soubor relací saského legačního sekretáře Martina Frensdorfa z let 1722-1725, ve které je sledována především činnost císařského vyslance Burgharda Philippa von Fridag. Srov. Tamtéž, *Geheimes Kabinett*, loc. 03081/01-03081/03, *Legations secretario Martin Frensdorf in Stockholm (1722-1725)*. Základní pomůckou pro studium sasko-polské diplomacie v raném novověku je posléze disertační práce Judith MATZKE, *Gesandtschaftswesen und diplomatischer Dienst Sachsens 1694 – 1763*, Dresden 2007.

⁸³ Písemný materiál k diplomatickým misím braniborských diplomatů se dochoval v porovnání se Saskem o poznání méně. Avšak i v berlínském *Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz* se nalézají velice zajímavé dílčí zprávy z pobytu kurfiřtských delegátů u švédského královského dvora. V tomto případě musíme upozornit především na fond *Neuere Kriegsachen* a *Herrschaften Beeskow und Storkow*, kde jsou uloženy prameny k misím do Skandinávie týkající se vyslance Christopha von Brandt a Ludolfa Lorenze von Krosigk,

činnost zástupců rakouských Habsburků ve Skandinávii. Na začátku 18. století, kdy se jak Wettinové, tak i Hohenzollernové povznesli mezi královské rodiny, se míra kontaktů a především sporů mezi saskými, braniborskými a císařskými vyslanci ve Stockholmu značně navýšila především kvůli neustálým ceremoniálním konfliktům. Spíše okrajově pak bude pracováno se sbírkou *Tyske kancelli*, která se nachází v kodaňském *Rigsarkivet*. Zdánlivě druhořadá problematika císařsko-dánských diplomatických styků však má pro studium císařsko-švédských kontaktů mimořádný význam.⁸⁴ Dánsko bylo bezpochyby do první poloviny 18. století jedním z hegemonů baltského prostoru a důležitým politickým hráčem, k jehož zájmům muselo být při vytváření císařské politiky ve Stockholmu přihlíženo. Kodaň a Stockholm i přes mnohgenerační nevraživost samy sebe inspirovaly během hledání precedentů v otázkách diplomatického ceremoniálu a konfesijní politiky. Rovněž spory zástupců katolické a protestantské víry reprezentované císařskou ambasádou a dánskou luteránskou majoritou se zdají být mimořádně vhodné pro srovnání s realitou panující v nedalekém Švédsku. Vzájemná provázanost členů katolické konfese na severu Evropy a často úzká spolupráce ambasádních kaplí v Kodani a Stockholmu by byla přitom jen stěží pochopitelná bez přihlédnutí k realitě v Dánském království.

jež vykazují nejmenší fragmentárnost a zároveň nejvyšší informační potenciál. Srov. Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin, Herrschaften Beeskow und Storkow, I. HA GR, Rep 43, Nr. 453, účty a dokumenty z mise braniborského vyslance Christopa von Brandt do Dánska a Švédska v roce 1671. K baronu von Krosigk posléze Tamtéž, Neuere Kriegsachen, I. HA GR, Rep. 63, Nr. 453, relace Ludolfa Lorenze von Krosigk z Kodaně a Stockholmu z roku 1673. Nejlepší orientaci a zároveň interpretaci braniborských pramenů však poskytuje na více než 250 stranách americký historik Daniel Riches ve své rozpracované a tiskem vydané disertační práci. D. RICHES, *Protestant Cosmopolitanism and Diplomatic Culture. Brandenburg-Swedish Relations in the Seventeenth Century*, Leiden-Boston 2013.

⁸⁴ Zásadní je především soubor archivních pramenů vztahujících se k činnosti dánských vyslanců ve Vídni, který pro námi sledované období obsahuje mimořádných 166 kartonů sepsaných ve většině případů v německém jazyce. Tento základ však doplňují i další kartony, jež se týkají vzájemné panovnické korespondence, císařských vyslanců v Dánsku, dopisů s předními dvořany vídeňského dvora nebo například činnosti dánské ambasádní kaple ve Vídni. Viz *Rigsarkivet København, Tyske kancelli, Wien – diplomatisk repræsentation*, kart. 12-177, archivní materiál k diplomatickým misím dánských vyslanců u císařského dvora mezi lety 1600-1730. Dánsko má také velice solidní internetový informační systém určený k vyhledávání domácích archivních sbírek a fondů. Bezpochyby se podobně jako Švédské království vyznačuje intenzivní digitalizací, díky které může badatel studovat mnohé originály buď zdarma, nebo za minimální roční poplatek. Pro studium v *Rigsarkivet* a konkrétně pro *Tyske kancelli* jsou však dosud nepřekonané a tudíž stále nejvhodnější tištěné inventáře. Srov. Arthur G. HASSØ – Erik KROMAN, *Tyske kancelli II. (Gehejmekonseilet 1670-1770, Danske Kancellis udenrigske afdeling til 1676, Tyske Kancellis udenrigske afdeling til 1770)*, København 1962.

I.

DIPLOMAT

I. 1. U kořenů habsbursko-švédských diplomatických styků

Na konci středověku stálo Švédsko na samém okraji zájmu císařské zahraniční politiky. Podobně jako Norské království bylo součástí tzv. Kalmarské unie, jejíž zahraniční politika byla vytvářena především pod vlivem dominantního Dánska. Tato země tří korun stojící již více než sto let na hliněných nohou se však ve 20. letech 16. století začala bortit. Síly, které se daly v severních částech Evropy do pohybu, upoutaly rovněž intenzivnější pozornost rakouských Habsburků.⁸⁵ Vyslání mimořádné legace se však velice dlouho jevilo jako finančně nákladná zbytečnost, a proto vídeňský dvůr zvolil strategii jakéhosi parazitování na již existujících a poměrně četných kontaktech mezi Stockholmem a Svatým stolcem. Papežští legáti jako například Giovanni Angelo Arcimboldo v roce 1518 či mocný kardinál Giovanni Francesco Commendone o více než čtyřicet let později přijali na cestě do Švédského království dokonce speciální instrukce od císaře, které se obvykle týkaly obchodních záležitostí a náboženských otázek. Ačkoliv byla jednání papežských legátů ve Skandinávii mimořádně ztížena kvůli příklonu dánských Oldenburků a švédských Vasů k protestantství, téměř žádná mise se nevrátila bez dílčích úspěchů.⁸⁶

Součástí Commendonovy mise mezi lety 1560-1561 byli například i dva speciálně pověřeni zástupci císaře jménem Gaspar Schöneck a Herman Druchsász, které služba pod ochranou papežského legáta zavedla nejen do Kodaně a Stockholmu, ale i do poněkud cizokrajného Trondheimu, situovaného ve středním Norsku. Schöneck a Druchsász měli především předat oficiální kondolenci novému švédskému králi Erikovi XIV. a jménem Maxmiliána II. požádat o navázání korespondenčních styků, které s císařem udržoval již Gustav Vasa. Reprezentanti rakouských Habsburků, kteří během necelých dvou let urazili téměř 4 000 kilometrů po velice špatných cestách severní Evropy, přivezli k vídeňskému

⁸⁵ Z nejnovější literatury dosahuje mimořádných kvalit například několik dílů čítající sumář švédských kulturních dějin sepsaných pod vedením lundského historika Jakoba Christenssona. V každém díle je na téměř dvaceti stranách doplněna základní švédská odborná literatura, která je řazena striktně tematicky. Srov. J. CHRISTENSSON (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Renässansen*, Lund 2005, s. 487-504. Ze starších prací si získal značnou oblibu např. Nils AHNLUND, *Den svenska utrikespolitikens historia. Tiden före 1560*, Stockholm 1956. Fenomenální 14 svazková práce, jež se těší pozornosti i u současných zájemců o skandinávskou historii, vznikla také pod vedením Carla Gustava Warmholtze. V šestém svazku je zachyceno celkem 475 titulů vydaných v letech 1523-1790 vztahující se svým obsahem ke švédským dějinám v 16. století. Více viz C. G. WARMHOLTZ, *Bibliotheca historica: Sveo-Gothica. Sjette delen*, Stockholm 1791.

⁸⁶ Pramenné zlomky k těmto počátečním misím se nacházejí v ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 1, reskripty, instrukce a dopisy panovníků z 1545-1599. Formující se diplomatické vztahy mezi střední Evropou a Švédským královstvím v první polovině 16. století podrobněji popisuje také Sven LUNDKVIST, *Gustav Vasa och Europa. Svensk handels- och utrikespolitik 1534-1557*, Uppsala 1960, s. 201-203 a 313-319.

dvoru sumář mimořádně důležitých informací týkajících se politických, ekonomických a náboženských otázek, které představovaly jeden z mála zdrojů poznání všem budoucím císařským delegátům, obchodníkům a především katolickým misionářům.⁸⁷

Ačkoliv se Švédské království nacházelo na výspě Evropy, nemohli si císaři dovolit tyto oblasti zcela opomíjet. Díky obeznámenosti s nejnovějšími událostmi, které do střední Evropy odesílali i další papežští legáti a placení agenti rekrutující se nejčastěji z řad skandinávské nelegální katolické menšiny, mohl Maxmilián II. například rychle zareagovat na svržení a uvěznění psychicky nemocného Erika XIV. a nabídnout roli prostředníka na jednání o zastavení vleklé a mimořádně decimující války v Livonsku.⁸⁸ Nový obrat ve vztahu mezi Habsburskou monarchií a Švédskem byl spojován s nástupem Erikova bratra Jana III., který po šestileté internaci na zámku Gripsholm převzal otěže vlády. Pod vlivem zahraničněpolitické situace si katolický svět začal uvědomovat reálnou možnost vyrovnání mezi katolíky a švédskými evangelíky. Ve Stockholmu posílila papežská frakce, jež byla tolerována samotným Janem III. a neskrývaně podporována královnou Kateřinou z rodu Jagellonců. Určitou roli v tomto programu přitom měli sehrát i Habsburkové. Veliké naděje byly vkládány především do dvou misí papežského nuncia Antonia Possevina, který byl za tímto účelem delegován v 70. letech 16. století na sever Evropy. Ačkoliv Possevino podporoval s využitím četných taktik napůl tolerované švédské katolíky a díky získané finanční podpoře Svatého stolce zajistil transport několika nadějných alumnů do jezuitských

⁸⁷ Důležité informace ke Commendonově misi uskutečněné v roce 1561 podává také norský historik Oscar Garstein. Z dochované korespondence je evidentní, že kromě císaře Ferdinanda I. se v celé záležitosti angažoval především kardinál Stanislav Hosius, jenž měl oficiálně na starosti protireformační činnost ve Skandinávii a Rusku. Více O. GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Volume I. (1539-1583)*, Bergen 1963, s. 12 a 26-30. O roli Gaspara Schönecka v Commendonově misi více také Paul Douglas LOCKHART, *Frederik II and the Protestant Cause. Denmark's Role in the Wars of Religion, 1559-1596*, Leiden-Boston 2004, s. 85.

⁸⁸ Za tímto účelem operoval v severovýchodní Evropě především Ernst von Rechenberg, který se snažil prosadit vůli císaře Maxmiliána II. a z podstaty své funkce vystupoval jako prostředník v poněkud komplikovaných jednáních mezi Ruskem a Švédským královstvím. Srov. Karl Emil HILDEBRAND, *Henrik Normans resa till Erik XIV:s kröning 1561*, Historisk tidskrift 5, 1885, s. 259-296, zde s. 260. Hildebrand, který editoval cestopis Henrika Normanse, prominentního člena polské delegace vyslané ke korunovaci Erika XIV., hovoří dokonce o Rechenbergově závěrečné relaci z roku 1568 charakterizující vládu švédského panovníka, která by se měla podle autora nacházet ve vídeňské Hofbibliothek. O tomto díle ostatně hovoří i historik Carl Burenstam, který v roce 1859 vykonával funkci legačního sekretáře na švédské ambasádě ve Vídni a ve volném čase prováděl intenzivní výzkum ke švédským dějinám v rakouských centrálních archivech. Srov. C. BURENSTAM, *Förteckning*, s. 38. Krátkou epizodou byla rovněž mise Caspara von Minkwitz, jenž odjel v roce 1571 na několik týdnů do Skandinávie, kde měl hájit zájmy císaře v bojích proti Osmanům. Srov. ÖStA Wien, FHKA, Sammlungen und Selekte, Reichsakten, kart. 283, inv. č. 3, účet za misi Caspara von Minkwitz v Dánsku a Švédsku z 15. 10. 1571.

kolejí v Braniewu a Olomouci, nepodařilo se mu nelézt konsenzus v oboustranně přemrštěných požadavcích katolické a švédské evangelické církve.⁸⁹

Přímo katastrofálně dopadly v těchto letech i snahy Švédského království o navázání užšího spojení s císařem. Vládnoucí Vasové si dobře uvědomovali svoji politickou a kulturní izolovanost determinovanou především geograficky. V roce 1576 tak byla vypravena velkolepá a bohatě dotovaná delegace švédské aristokracie pod velením katolicky smýšlejícího královského rady Petrusa Fechta a původem languedockého důstojníka Ponta De la Gardie. Cíle této výpravy nebyly v žádném případě skromné. Jan III. toužil prezentovat svoji velikost a prokatolické smýšlení nejen u císařského dvora ve Vídni, ale i v Římě a nakonec i v Neapoli. Na podzim vyrazila ze Stockholmu k několikadenní plavbě vlajková loď se švédskými vyslanci v doprovodu dalších válečných lodí, které měly dbát především o bezpečí nobilitovaného výkvětu severního království. Průběh plavby se však stal odstrašujícím příkladem pro několik následujících generací domácích i zahraničních diplomatů, kteří si připomínali neblahý osud této výpravy. U ostrova Bornholm přepadla švédskou legaci vichřice, která poslala ke dnu nejen prestižní vlajkovou loď s částí královského pokladu, ale i 32 aristokratů včetně velitele mise Petrusa Fechta. Pontus De la Gardie, který se zázrakem zachránil až po několika hodinách za pomoci lübeckých rybářů, musel strávit celý prosinec v severoněmeckém Stralsundu, než se s prořídilým doprovodem a s minimálními prostředky vypravil skrz Drážďany a Prahu k císařskému dvoru do Vídně.⁹⁰

Na diplomatické aktivity Říma se snažil důstojně navázat i Rudolf II., což se projevilo již mezi lety 1590-1593, kdy byl do Švédského království delegován první císařský vyslanec, jenž se nezaštiťoval ochranou papežského nuncia. Do čela početné legace, která nejprve směřovala ke dvoru ruského cara Fjodora I., aby se posléze přes Finské velkovévodství odebrala na dva roky do Švédska, byl jmenován původem slezský šlechtic Erich Lassota von Steblau. Tento schopný dobrodruh, který vstoupil po studiích v Lipsku a Padově do armády Filipa II. sestavené za účelem podrobení Portugalska, se projevil jako loajální stoupenec habsburské politiky ochotný stanout v čele diplomatické legace. Putování na druhou stranu

⁸⁹ Základní informace podává především Z. HOJDA, *Collegia Nordica v Olomouci a Braniewě 1578-1619*, Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis 30, č. 1, 1990, s. 49-95, zde s. 54-55. Misi Antonia Possevina a rekatolizačním úsilím Svatého stolce ve Švédsku v období vlády Jana III. se zabývalo již mnoho historiků. Ze starších prací viz Johann Christoph HARENBERG, *Pragmatische Geschichte des Ordens der Jesuiten, seit ihrem Ursprunge bis auf gegenwärtige Zeit. Erste Theil*. Halle-Helmstädt 1760, s. 418-448. Apoštolské snahy mise dokumentuje Albert HOFMAN, *Antonio Possevinos Bemühungen um die sogenannten Nordischen Päpstlichen Seminare 1578-1585*, Koblenz 1929. Pro studium dějin katolické komunity druhé poloviny 16. století ve Švédsku jsou například zásadní i práce švédského historika Karla Emila Hildebranda. Viz např. K. E. HILDEBRAND, *Johan III. och Europas katolska makter 1568-1580*, Uppsala 1898.

⁹⁰ K. E. HILDEBRAND, *Johan III.*, s. 267-277.

evropského kontinentu zaznamenal Lassota von Steblau rovněž v osobním deníku, který se kromě záznamů z každodennosti na cestách hemží krátkými i obsáhlejšími poznámkami o prokazovaných počtech, pozici během politických jednáních, účasti na dvorských slavnostech a rovněž zaznamenanými spory, jež vyplývaly z konfesijního střetávání.⁹¹

Víra ve zlepšení poněkud neutěšeného stavu rozhodně nezemřela ani po smrti Jana III. v roce 1592, kdy se vlády ve Švédsku ujal jeho nejstarší syn Zikmund III. Tento katolík byl zároveň polským králem, což zapříčinilo vytvoření nepřilíš funkční personální unie spojující obrovské území tehdejšího Švédského království a Polsko-litevské unie.⁹² S výměnou panovníka a se vznikem tohoto nestabilního konglomerátu byla spojována rovněž snaha císařského dvora zajistit si ty nejnovější informace přímo u zdroje. Za tímto účelem vyrazila z Prahy na podzim roku 1593 několikačlenná skupina pod velením již zkušeného císařského diplomata a předního juristy Georga Kahla, která měla opět u švédského dvora především kondolovat a zároveň nabídnout druhé straně příležitost k vzájemně prospěšnému vztahu i v další generaci vládnoucích Vasů. Georg Kahl se posléze zúčastnil také slavnostní korunovace Zikmunda III. v Uppsale jako prominentní zástupce katolické strany.⁹³ Okázalé vystupování reprezentantů Rudolfa II. spojené s projednáváním formálních bodů však mělo být podpořeno nezbytnou špionážní činností, navazováním kontaktů s jednotlivými představiteli katolické obce a shromažďováním informací o stávajících poměrech uvnitř Švédského království, ve kterém v důsledku nové zahraniční orientace a kvůli spojení s Polsko-litevskou unií doutnal závažný spor hrozící explozí. Závěrečná relace z března roku 1594 sepsaná Kahlem po vzoru benátské diplomatické praxe jasnozřivě upozorňovala na odstředivé tendence stále výraznější frakce vytvářené kolem södermanlandského vévody Karla a správně poukazovala na hrozbu následujícího konfliktu, který nakonec propukl o pět let později.⁹⁴

⁹¹ Lassota von Steblau nakonec zakončil svoji úspěšnou kariéru jako jeden z velitelů císařských vojsk v Horních Uhrách. Originální, značně rozsáhlý deník vedený mezi lety 1573-1594 se dochoval v knihovně hornolužického Budyšínu (Bautzen). Edičně toto dílo zpracoval a vydal Reinhold SCHOTTIN, *Tagebuch des Erich Lassota von Steblau*, Halle 1866, o pobytu na švédském území viz s. 142-182.

⁹² Vskutku výjimečnou práci sepsal kolektiv odborníků na raně novověké dějiny pod vedením dánského historika Leona Jespersena. Základní struktura knihy nabízí obraz vývoje společnosti ovlivňované zvraty v zahraniční politice, jakož i rozbujelou politickou propagandou, tradicí skandinávské mytologie a především luteránskou konfesí. Srov. L. JESPERSEN (edd.), *A Revolution from Above? The Power State of 16th Century Scandinavia*, Odense 2000, s. 19-30. Ze starších prací sumarizujících politické dějiny např. Wilhelm THAM, *Den svenska utrikespolitikens historia I:2, 1560-1648*, Stockholm 1960, s. 78-85. Stručně také A. S. KAN, *Dějiny*, s. 84-85.

⁹³ K. E. HILDEBRAND, *Henrik Normans resa*, s. 259.

⁹⁴ Závěrečná relace Georga Kahla o stavu Švédského království představuje velice plodný a dosud nevytěžený historický pramen. Na více než 40 stranách jsou zde popsány např. jednotlivé dvorské frakce nebo průběh oficiální audience u vévody Karla. Značný prostor je samozřejmě věnován ožehavým sporům mezi Poláky a Švédy, politické krizi v Estonsku a neutěšenému stavu katolické víry v luteránském království. Závěrečná

S příchodem Karla IX. z vedlejší větve rodu Vasů se dostal na švédský královský trůn rebel, který nemohl být za žádných okolností podporován císařskou diplomacií hájící zájmy Zikmunda III. Po dobu několika dekád tak naprosto ustaly jakékoliv reciproční kontakty v zastoupení mimořádně delegovaných diplomatů. Výrazná nepřítelovost těchto oblastí pro rakouské Habsburky byla mimo jiné zapříčiněna i utužením protestantské víry, jež měla vytvořit pevný sloup pro existenci suverénního Švédska nezávislého na mocenských požadavcích polské větve rodiny Vasa. Katolická minorita byla ve Švédském království nově postavena mimo zákon a vydávané královské reskripty hrozily permanentně nejtvrďšími tresty. Tím zaniklo jakékoliv paralelní pole pro politická jednání zástupců katolických mocností, kteří se již nemohli opřít o některé vlivné dvořany obklopující panovníka a jeho manželku. Některé zahraniční diplomaty proto vystřídali především tajní misionáři, kteří se snažili s využitím různých taktik ulehčit životní situaci jednotlivým členům netolerované katolické konfese. Intenzivní diplomatické relace proto nahradily zprávy jiného druhu, jejichž autory se ve většině případů stávali představitelé Tovaryšstva Ježíšova, kteří v pravidelných dopisech informovali středoevropské prostředí o stavu katolické obce a o nejnovějších politických otázkách u dvora ve Stockholmu.⁹⁵

Z tohoto téměř čtyřicetiletého vzájemného ignorování a očerňování, které se nezlepšilo ani během vlády Karlova syna Gustava II. Adolfa, vyrostly naprosto nevhodné základy pro následující mimořádně živé diplomatické kontakty v závěru třicetileté války.⁹⁶ Válečný

relace je navíc doprovázena vyobrazením Jana III. ležícího na katafalku a dvěma 30 stránkovými relacemi z let 1594-1595 o Švédsku z pera jakéhosi šlechtice jménem von Mürkowitz. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 1, závěrečná relace Georga Kahla z března roku 1594.

⁹⁵ Konfesijnímu vývoji ve Švédském království za panování Karla IX. a jeho syna Gustava II. Adolfa se podrobně věnuje Paul Georg LINDHARDT, *Kirchengeschichte Skandinaviens*, Göttingen 1983, s. 26-37. O rivalitě Dánska a Švédska v otázkách víry na konci 16. století více také Jason LAVERY, *Die Rolle der Konfession in der Außenpolitik Dänemarks und Schwedens 1570-1618*, in: Friedrich Beiderbeck – Gregor Horstkemper – Winfried Schulze (Hrsg.), *Dimensionen der europäischen Außenpolitik zur Zeit der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert*, Berlin 2003, s. 247-263, zde s. 257-260. K vývoji zahraniční politiky Švédského království před třicetiletou válkou více např. Otfried CZAİKA, „*Emot the Poler, Rysser och Danska*“ – *Das Schwedische Reich und das Krisenjahr 1609/1610*, *Jahrbuch für Europäische Geschichte* 10, 2009, s. 77-96.

⁹⁶ Císařsko-švédské diplomatické vztahy v závěru třicetileté války se těší několikageneračnímu zájmu historiků. Základem pro intenzivní výzkum se stal především editovaný materiál načerpaný výhradně ve stockholmském Riksarkivetu, který vyšel v pěti svazcích monumentální řady *Acta pacis Westphalicae*. Srov. Max BRAUBACH – Konrad REPGEN (Hrsg.), *Acta pacis Westphalicae. Bd. 2,C,1-2,C,3 a 2,C,4,1-2,C,4-2.*, Münster 1965-1974. Edice APW posloužily např. jako základ pro kolektivní sborník Horst WERNICKE – Hans-Joachim HACKER (Hrsg.), *Der Westfälische Frieden von 1648 – Wende in der Geschichte des Ostseeraums*, Hamburg 2001. Obecně také Mai'a Davis CROSS, *The European Diplomatic Corps. Diplomats and International Cooperation from Westphalia to Maastricht*, New York 2007, s. 35-67; Sigmund GOETZE, *Die Politik des schwedischen Reichskanzlers Axel Oxenstierna gegenüber Kaiser und Reich*, Kiel 1971, s. 240-258.

konflikt, který vynesl Švédské království mezi evropské mocnosti prvního řádu, způsobil intenzivní zájem o skandinávské prostředí ze strany císařského dvora, který trpěl chronickým nedostatkem erudovaných odborníků, kteří by do Vídně přinesli životně důležité informace o charakteristikách a plánech švédské koruny. První nespělé diplomatické kontakty se Švédskem, tímto úhlavním nepřítelem císařské politiky v Říši, se proto nesly v duchu silné nedůvěry a intenzivního špehování. Obě strany si neváhaly ve 30. a 40. letech 17. století opakovaně zajímat posly, kteří byli většinou oprávněně obviňováni z vyzvědačství. Ustavičná rivalita se posléze přenesla z bitevního pole na mírové kongresy, jež byly neodmyslitelně spjaty s neustálými ceremoniálními spory a především neschopností obou stran dohodnout se na znění i těch nejméně kontroverzních politických bodů.⁹⁷

Ačkoliv vestfálská mírová jednání přinesla nezpochybnitelný přelom ve vývoji evropské diplomatické praxe, v zásadě nestanovila praktickou podobu následných císařsko-švédských zahraničněpolitických vztahů. Dlouholetá jednání v Münsteru a Osnabrückeru tak především napomohla prosazení některých myšlenek rodícího se mezinárodního práva, o které se v zásadě opíraly obě strany během komplikovaných jednání. Garance nedotknutelnosti vyslanců, nutnost recipročně reagovat na vyslání diplomata zahraničního suveréna a především jednotlivé body komplikované soustavy ceremoniálních pravidel upravující vzájemný styk však byly ratifikovány až během norimberského sněmu mezi lety 1649-1650, na kterém se sešla císařská delegace pod velením Ottavia Piccolominiho a Isaaka Volmara se švédskými reprezentanty v čele se samotným bratrancem královny Kristýny I. Karlem Gustavem. Během těchto jednání mělo především dojít k doladění některých bodů podepsaných v Osnabrückeru. Obě strany měly dohlédnout na plnění závazků, jež se týkaly například postupné demilitarizace území české kotliny či tolerance vůči slezským a uherským protestantům, jimž nemělo být teoreticky bráněno ve svobodném vyznání víry.⁹⁸ Isaak Volmar, který zde zastupoval císařskou stranu ještě před příjezdem Piccolominiho, dokonce

⁹⁷ Fritz DICKMANN, *Der Westfälische Frieden*, Münster 1959, s. 74-77.

⁹⁸ Informačně vyčerpávající monografii o norimberském sněmu postavenou na vynikající znalosti archivních pramenů studovaných v archivech od Stockholmu po Vídeň sepsala Antje OSCHMANN, *Der Nürnberger Exekutionstag 1649-1650. Das Ende des Dreißigjährigen Krieges in Deutschland*, Münster 1991. Stručně se pozastavuje nad průběhem toho sněmu i Josef POLIŠENSKÝ, *Tricetiletá válka a evropské krize XVII. století*, Praha 1970, s. 251-255. O výlučnosti norimberského sněmu, který vytvořil praktický model císařsko-švédských diplomatických vztahů minimálně na dalších sedmdesát let, pojednal rovněž Herbert LANGER, *Schwedische Friedenskonzeptionen und Praktischer Friede im Jahrzehnt nach dem Dreissigjährigen Krieg*, in: Heinz Duchhardt (Hrsg.), *Zwischenstaatliche Friedenswahrung in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Köln-Wien 1991, s. 131-151, zde s. 133-140. Podobně také Klaus-Richard BÖHME, *Die Grossmachtstellung Bewahren – Aber wie? Die schwedische Deutschlandpolitik nach 1648*, in: Matthias Schnettger (Hrsg.), *Imperium Romanum – Irregulare Corpus – Teutscher Reichs-Staat. Das Alte Reich im Verständnis der Zeitgenossen und der Historiographie*, Mainz 2002, s. 77-88, zde s. 77-79.

intenzivně jednal především se švédským komisařem Alexanderem Erскеinem o navrácení části císařských sbírek a především některých listin odvezených z Českého království v roce 1648.

„Během jednání jsem si také vzpomněl na mimořádně časté a opakované písemné a ústní žádosti adresované jak samotnému falckraběti, tak i panu Erскеinovi ohledně odvezených pražských písemností a mobiliáře z císařské kunstkomory. Prozatím ale nebyly naše dobré naděje vyslyšeny a všechno je zatím neúspěšné. Protože vím o touze Jeho císařského Majestátu získat část z uměleckých děl nazpět do kunstkomory, neustále naléhám na švédskou stranu, která však mé požadavky zamítá s poukazem na přání královny, která si nepřejí o této záležitosti dále jednat. Erскеin se mě také zeptal, jaké že to chci vlastně písemné dokumenty vracet nazpět. Musím se proto přiznat, že ani nevím, na koho se mám v této záležitosti obrátit. Co se týče obrazů, tak královna již část darovala své matce a zbytek rozkázala rozvěsit v jednotlivých sálech zámku. Od svých snah však neupouštím a dále Švédům přeposílám své žádosti.“⁹⁹

Jednání v Norimberku představují průlom ve vzájemných švédsko-císařských vztazích. V tomto říšském městě byla uzavřena jedna kapitola společných dějin plných mnohaleté konfrontace na bitevním poli a nyní mělo dojít ke spolupráci na úrovni stálých vyslanců. Díky této pojistce se měly obě mocnosti navzájem kontrolovat a zároveň skrze delegované zástupce předcházet stále novým konfliktům, jež opakovaně vyvstávaly především kvůli aktivní participaci švédského panovníka v říšských záležitostech.

Také tradiční profrancouzská orientace švédské zahraniční politiky v těchto letech zásadním způsobem poznamenala podobu císařsko-švédské diplomacie. Habsburská monarchie i Švédsko si především vzájemně odmítly garantovat zastoupení na úrovni plnohodnotně akreditovaných ambasadorů a po celé námi sledované období se omezovaly pouze na kontakty prostřednictvím vyslanců druhého řádu.¹⁰⁰ Vliv francouzské zahraniční politiky na tomto vývoji byl naprosto zásadní. Ve Stockholmu již delší dobu existovala stálá francouzská ambasáda, jejíž představitelé aktivně tlačili s využitím štědrých subsidií na reprezentanty království, s jejichž pomocí měla být švédská zahraniční politika namířena patřičným směrem. Ačkoliv vyšlo Švédsko z třicetileté války jako vítěz, nevyhnulo se ekonomické stagnaci a na obzoru se rýsovala závažná hrozba bankrotu. Závislost na francouzských penězích se prohloubila začátkem 50. let 17. století, kdy v některých oblastech

⁹⁹ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 1, dopis Isaaka Volmara Ottaviu Piccolominimu z 1. 9. 1650 (Norimberk).

¹⁰⁰ O této problematice podrobněji viz kapitola III. 3.

rozlehlého království začal řídit hladomor v důsledku několikaleté neúrody. S vyšvihnutím Švédska mezi evropské mocnosti se neúměrně navýšil i rozpočet královského dvora a demonstrativní okázalost nemohla být pokryta chabými příjmy z válkou zdecimovaných zemí. Nezpochybnitelná probourbouská orientace Švédského království v 50. letech nalezla odezvu rovněž v dvorských slavnostech. K důležitým projevům francouzské kultury však docházelo i během nákladných přestaveb šlechtických sídel, jejichž majitelé si začali stále důrazněji uvědomovat vlastní výjimečnost a své narůstající sebevědomí korunovali okázalejším vystupováním, které se zásadním způsobem lišilo od praxe předcházejících dekád. I díky charakteru uměnímilovné Kristýny I. byli ke dvoru hojně zváni francouzští malíři, tanečníci, hudebníci, herci a učenci. Francouzští rezidenti a ambasadoři neváhali královně a předním aristokratům vycházet vstříc, a proto hojně zprostředkovali služby svých krajanů. Vyslovený příliv učitelů francouzštiny měl celé jedné generaci aristokratické mládeže usnadnit kontakt se zástupci Bourbonů. Ctností a důkazem kvalitního vzdělání byl do nejmenšího detailu vybroušený francouzský přízvuk, který byl nacvičován ve speciálních lekcích, za něž si neváhali zájemci připlatit.¹⁰¹ Zástupy mladíků posléze projevovaly své nadání a znalosti během kavalírských cest, které se v polovině 17. století staly v případě Švédska doslova masovým fenoménem. Posedlost vším francouzským ostatně podporovali i přední zástupci vlády, jako byl Magnus Gabriel De la Gardie či Axel Oxenstierna, z jehož vůle došlo k zásadní reorganizaci uppsalského vysokého učení, které muselo například nově přijmout francouzského učitele tance a několik dalších pedagogů, aby uspokojilo poptávku dychtivých studentů.¹⁰²

Podobné, generacemi historiků nedocenené a zákonitě opomíjené fenomény rovněž zásadním způsobem ovlivňovaly a tvarovaly podobu císařské diplomacie na Skandinávském

¹⁰¹ Peter BURKE, *Jazyky a společnost v raně novověké Evropě*, Praha 2004, s. 40-41. O vývoji švédské společnosti po třicetileté válce pojednal rovněž Michael ROBERTS, *The Swedish Imperial Experience 1560 – 1718*, London-New York-Melbourne 1979, s. 43-82.

¹⁰² Bo ERIKSSON, *Svenska adelns historia*, Stockholm 2011, s. 173-231. O vlivu francouzské kultury na vývoj švédské společnosti v povestfálském období např. i Theodore K. RABB, *Politics and the arts in the age of Christina*, in: Marie-Louise Rodén (ed.), *Politics and Culture in the Age of Christina*, Stockholm 1997, s. 9-22. Podobně také Heiko DROSTE, *Patrioten ausländischer Herkunft. Zum Patriotismus in Schweden im 17. Jahrhundert*, in: Robert von Friedeburg (Hrsg.), „Patria“ und „Patrioten“ vor dem Patriotismus. Pflichten, Rechte, Glauben und Rekonfigurierung europäischer Gemeinwesen in 17. Jahrhundert, Weisbaden 2005, s. 309-334, zde s. 309-313. Nově nabyté sebevědomí Švédského království po třicetileté válce samozřejmě nedemonstrovala pouze šlechta, ale i některé měšťanské elity, které výrazným způsobem zbohatly na zásobování armády a skrze půjčky koruně. Viz Gudrun ANDERSSON, *Das Antlitz der politischen Macht. Machtausübung und Statusmanifestation einer schwedischen Stadelite 1650-1770*, in: Stefan Brakensiek – Heide Wunder (Hrsg.), *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*, Köln 2005, s. 299-321. O symbióze švédského rezidenčního města a koruny více také Robert SANDBERG, *I slottets skugga. Stockholm och kronan 1599-1620*, Stockholm 1991, zde s. 402-419.

poloostrově. Vlivem silné profrancouzské orientace těchto oblastí museli jednotliví císařští vyslanci ve druhé polovině 17. století vždy počítat se specifickými podmínkami, jež byly v mnoha ohledech jedinečné ve srovnání s běžnou praxí v jiných částech Evropy. Počáteční nesmělé kroky byly ovlivněny výjimečnými taktikami, které tito zástupci Ferdinanda III. a Leopolda I. využívali ku prospěchu svěřeného úkolu. Integraci ke dvoru spojovanou se zdarem politických jednání však nekomplikovala pouze francouzská diplomacie a nižší hodnostní pozice v rámci raně novověké hodnostní hierarchie, ale i katolická víra, která byla symbolem nenáviděného papeže a rozbujelou propagandou značně zdiskreditovaného císaře.

Výchozí pozice prvního císařského vyslance ve Švédsku v povestfálském období tedy nebyla rozhodně záviděníhodná. O volbě vhodného reprezentanta bylo prakticky rozhodnuto již během norimberského sněmu v roce 1650. Pod vlivem Ottavia Piccolominiho byl na tuto pozici doporučen jeho klient a zároveň krajan Raimondo Montecucoli.¹⁰³ Člen dvorské válečné rady a veterán třicetileté války hrabě Montecucoli se zdál být mimořádně vhodným adeptem, který všechny eventuální kandidáty značně převyšoval zkušenostmi v jednání se Švédy a díky svému renomé a vztahové síti nebyl rozhodně neznámý ani pro aristokratickou společnost dvorského prostředí Kristýny I. Raimondo Montecucoli byl mimořádně vzdělaný aristokrat pověstný vlastní literární tvorbou, kromě dobrého jména disponoval i vysokými finančními prostředky, jež byly vždy nezbytné k pokrytí výloh, které mohly být pouze zčásti uhrazeny dvorskou komorou. Navíc měl dvou a půl letou přímou zkušenost se Švédy kvůli své internaci v severoněmeckém Štětíně, poté co ho v roce 1639 překvapily a zajaly Banérový oddíl v blízkosti Mělníka.¹⁰⁴

¹⁰³ Osobnost Raimonda Montecucoliho se těší dlouhodobému zájmu nejen u středoevropských historiků, ale i u italské či švédské historické obce. Z několika monografií a článků vyniká např. práce Georg SCHREIBER, *Raimondo Montecucoli: Feldherr, Schriftsteller und Kavalier. Ein Lebensbild aus dem Barock*, Graz-Wien 2000. V širším kontextu studoval Montecucoliho dvorskou kariéru také Robert REBITSCH, *Italienische Militärs im Dienste des Hauses Habsburg im 17. Jahrhundert. Die Integration ins habsburgische Staatswesen*, in: Marco Bellabarba (ed.) *Le corti come luogo di comunicazione*, Bologna 2010, s. 155-176. Z českých historiků se osobností Raimonda Montecucoliho zabýval především Ivo CERMAN, *Raimondo Montecucoli a „válečná strana“ na dvoře Leopolda I.*, *Historie a vojenství* 51, 2002, s. 568-603. Základní materiál však představují některé vydané archivní prameny z Montecucoliho archivu. Součástí těchto německých a italských edic je rovněž i osobní deník z cesty do Švédska mezi lety 1653 a 1654. Srov. především Alois VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften des Raimund Fürsten Montecucoli, Band III.*, Wien 1900, s. 75-108; Andrea TESTA (ed.), *Le Opere di Raimondo Montecucoli. Edizione critica a cura di Andrea Testa*, Vol. 3, Roma 2000, s. 279-301.

¹⁰⁴ Stephanie SCHWARZER, *Zwischen Anspruch und Wirklichkeit. Die Ästhetisierung kriegerischer Ereignisse in der Frühen Neuzeit*, Bern 2006, s. 52. Ze starších prací pak především Harms KAUFMANN, *Raimondo Graf Montecucoli 1609-1680. Kaiserlicher Feldmarschall, Militärtheoretiker und Staatsmann*, Berlin 1974 (disertační práce), s. 14.

Tabulka č. 1: Císařští diplomaté ve Švédském království v letech 1650-1734¹⁰⁵

Jméno	Období	Titul
Raimondo Montecuccoli	leden 1654 – duben 1654	vyslanec
Georg von Plettenberg	listopad 1654 – červen 1655	vyslanec
Gottlieb z Windischgrätzu	únor 1664 – březen 1664	mimořádný vyslanec
Hermann von Basserode	květen 1667 – říjen 1670	rezident
Johann Eberhard Hövel	říjen 1670 – duben 1671	legační sekretář
Adolf Vratislav ze Šternberka	říjen 1673 – duben 1674	vyslanec
Michael Václav z Althannu	červenec 1682 – říjen 1683	vyslanec
Jean Baptiste de Lancier	říjen 1683 – září 1684	legační sekretář
František Antonín Berka z Dubé	září 1684 - říjen 1684	vyslanec
Antonín Jan z Nostic	prosinec 1685 – říjen 1690	vyslanec
Franz Ottokar von Starhemberg	listopad 1690 – listopad 1699	vyslanec
Gotthard Helfried von Welz	červen 1700 – červenec 1702	vyslanec
Burghard Philipp von Fridag	listopad 1720 – prosinec 1728	vyslanec
Christoph Theodor Antivari	prosinec 1728 – červen 1734	legační sekretář

Avšak některé dosud nevyřešené spory ohledně panovnické titulatury pozdržely Montecuccoliho vyslání ke dvoru Kristýny I. do Uppsaly až do závěru roku 1653.¹⁰⁶ Císařská

¹⁰⁵ Převážná část informací z této tabulky byla získána ze jmených seznamů raně novověkých diplomatů. Srov. Ludwig BITTNER – Lothar GROSS, *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648) I. (1648-1715)*, Berlin 1936, s. 165; Friedrich HAUSMANN (Hrsg.), *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden. Band II. (1716-1763)*, Zürich 1950, s. 82. Některá jména a informace však musely být doplněny nebo zpřesněny na základně archivního materiálu. Ve jmenném seznamu císařských vyslanců ve Švédsku chybí jméno Raimonda Montecuccoliho, Georg von Plettenberg odjel ze Švédského království již v červnu a nikoliv v červenci, František Antonín Berka z Dubé se podle archivních pramenů nenacházel na území Švédska od srpna do prosince, ale pouze od září do října. Rovněž Burghard Philipp von Fridag nebyl ve Švédsku osm let nepřetržitě, ale pravidelně zajížděl i do Kodaně. V Dánsku byl např. od června 1722 – dubna 1723, několik týdnů strávil v Kodani i v roce 1725 a 1728. Ve jmenných seznamech je také několik jmen, které nebyly do této tabulky záměrně zařazeny. Jedná se především o Franze Paula von Lisola, Franze Eusebia von Pötting, Jana Václava Vratislava z Mitrovic a Franze Ludwiga von Zinzendorf, kteří byli aktivní v polních táborech Karla X. Gustava a Karla XII. v Polsku a Sasku, avšak Švédské království pravděpodobně nikdy nenavštívili.

¹⁰⁶ O Montecuccoliho diplomatické misi do Švédska pojednalo již několik historiků. Všichni však pouze okrajově poukázali na specifika jeho mise a bohužel nevytěžili informační potenciál osobního deníku, který si hrabě vedl po celou dobu své cesty. Ani v jednom případě není legace prvního císařského vyslance ve Švédsku

strana odkládala všemi možnými prostředky vyslání Montecuccoliho na sever i přes opakovaná naléhání švédského vyslance ve Vídni a Praze Matthiase Biörenklaua, který již u dvora Ferdinanda III. působil téměř dva roky. K zásadnímu průlomů ostatně nedošlo ani po příjezdu dalšího švédského vyslance Bengta Oxenstierny, který na své cestě Českým královstvím adresoval již z Berouna prosbu nejvyššímu hofmistrovi císaře Maxmiliánovi z Ditrichštejna, aby u císaře intervenoval v otázce vyslání Montecuccoliho.¹⁰⁷

Oficiálním společným programem Montecuccoliho mise na jedné straně a Oxenstiernovy s Biörenklauovy legace na straně druhé byla především vyjednávání v otázkách úpravy severovýchodních hranic Říše, která byla nakonec ratifikována Štětínským mírem. Jednotlivé cíle jak císařské, tak švédské strany však byly bezpochyby daleko širší. V diplomatických kruzích se stále živěji diskutovalo například o Kristýnině náchylnosti ke katolické víře. Zprávy podobného charakteru přišly do Vídně i od císařského agenta Christiana Dietricha von Czarnikow, který svoji zprávu o stavu Švédského království datovanou z Bruntálu sepsal na základě vlastní zkušenosti po návštěvě Skandinávie.¹⁰⁸ Čerstvé informace o Kristýně I. zasílal na císařský dvůr i hamburský rezident Georg von Plettenberg, který udržoval čilou korespondenci se španělským vyslancem ve Švédsku Antoniem Pimentelem de Prado. Jedním z nezpochybnitelných úspěchů Raimonda Montecuccoliho u švédského dvora v roce 1654 proto bylo navázání velice úzkého vztahu s mladou panovnicí, čemuž výrazně napomohl především španělský vyslanec. Tento vztah ostatně nezanikl ani po Montecuccoliho návratu z Uppsaly, o čemž svědčí i následná asistence hraběte u Kristýniny neoficiální konverze ke katolické víře v bruselském paláci Coudenberg na Štědrý den roku 1654.¹⁰⁹

v povestfálském období zasazena do širšího kontextu skandinávsko-císařských diplomatických vztahů. Zde např. Suzanne SUTHERLAND, *From Battlefield to Court. Raimondo Montecuccoli's Diplomatic Mission to Queen Christina of Sweden after the Thirty Years' War*, *Sixteenth Century Journal* 47, 2016, s. 915-938; Christoff MUIGG, *A well-known name: Military and courtly diplomacy in Raimondo Montecuccoli's swedish journal (1653-1654)*, TH (v tisku). Montecuccoliho cestě ke dvoru Kristýny I. věnovali určitou pozornost i švédští historikové. Z novějších prací např. Susanna ÅKERMAN, *Raimondo Montecuccoli and Queen Christina's Betrayal*, in: Marie-Louise Rodén (ed.), *Politics and Culture in the Age of Christina*, Stockholm 1997, s. 67-75; Vera Nigrisoli WÄRNHJELM, *Il viaggio in Svezia del conte Raimondo Montecuccoli nel 1654*, in: Marco Gargiulo – Margareth Hagen (edd.), *Scandinavian grand tour. Il lontano nord visto dal sud dell' Europa*, Pisa-Roma 2012, s. 45-52.

¹⁰⁷ RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 278, dopis hraběte Oxenstierny Maxmiliánovi z Ditrichštejna z října 1652 (Beroun), zde také relace z 29. 9. 1652 (Beroun).

¹⁰⁸ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, *Diplomatische Korrespondenz*, kart. 1, zpráva Christiana Dietricha von Czarnikow z 15. 11. 1651 (Bruntál).

¹⁰⁹ Kristýna však oficiálně oznámila svůj přestup ke katolické víře až v Innsbrucku. Z nejnovější literatury srov. např. Nathan Alan POPP, *Expressions of power: Queen Christina of Sweden and patronage in Baroque Europe*, Iowa 2015, s. 246-247; Sven STOLPE, *Christina of Sweden*, New York 1966, s. 188-190. Ze švédsky

Na výsledky Montecuccoliho mise ve Švédsku navázal po více než půl roce Georg von Plettenberg. Tento rodák z Vestfálska, příslušník staré říšské šlechty, jejíž rodokmen sahá až do 11. století, se v průběhu třicetileté války nechal zlákat službou u císařského dvora ve Vídni, kde zastával funkci dvorského válečného rady. Značné renomé však získal až po roce 1645, kdy se stal jedním z mála prominentních diplomatů rakouských Habsburků, kteří zasvětili této činnosti převážnou část života. Kromě několika drobnějších misí získal Plettenberg první serióznější zkušenosti na vestfálském mírovém jednání, kde hájil zájmy české koruny. Již před vyhlášením mírových smluv však byl převelen do Hamburku, který se stal jeho novým působištěm na více než dvacet let. Georg von Plettenberg byl ve 40. a 50. letech 17. století klíčovou osobností císařské zahraniční politiky v Dolním Sasku. Jeho úkolem nebylo pouze jednat s vybranými členy městské rady a dohlížet na řešení vždy početných sporů týkajících se především námořní dopravy a transportu zboží po Labi. Plettenbergovy úkoly byly daleko širší i v důsledku absence císařských vyslanců v Kodani a Stockholmu. Čerstvé informace z Dánského a Švédského království totiž měly v těchto letech pro císařskou zahraniční politiku cenu zlata a Hamburk představoval tranzitní město a důležitý uzel, kde se střetávaly a přeposílaly zprávy z celé Skandinávie do zbytku Evropy.¹¹⁰

Klíčový význam Hamburku spočíval i v možnosti navázat důležité kontakty s některými významnými personami obou skandinávských království. Plettenbergova korespondenční síť byla v této době velmi rozsáhlá a její součástí nebyli pouze španělští vyslanci v Kodani a Stockholmu, ale i celá řada katolických misionářů, kteří hojně operovali

psaných prací posléze vyniká Marie-Louise RODÉN, *Drottning Christina en biografi*, Stockholm 2008, s. 148-155.

¹¹⁰ Základní informace o raně novověkých příslušnících šlechtické rodiny von Plettenberg poskytuje Wilhelm HONSELMANN, *Die Familie von Plettenberg, gen. Herting*, Westfälische Zeitschrift 117, 1967, s. 247-291. O rodině von Plettenberg více také Johann Heinrich ZEDLER, *Grosses vollständiges Universal-Lexikon Aller Wissenschaften und Künste, Bd. XXVIII*, Leipzig 1741, sl. 826-829. Diplomatičnou činnost Georga von Plettenberg prozkoumal rovněž švédský historik Sven Ingemar Olofsson. Na základě dobré znalosti hamburských archivních dokumentů zrekonstruoval poměrně detailně dlouholetou Plettenbergovu činnost v Hamburku před odjezdem do Švédského království v roce 1654. Plettenbergovým aktivitám ve Stockholmu se však kupodivu věnuje již pouze okrajově. Více S. I. OLOFSSON, *Efter westfaliska freden. Sveriges yttre politik 1650-1654*, Stockholm 1957, zde především s. 97-99 a 448-449. Georg von Plettenberg figuroval rovněž jako důležitá spojka a zprostředkovatel zájmů předních vídeňských dvořanů. Čerstvé informace ze severu posílal například hraběti Janu Adolfovi ze Schwarzenbergu, který se na něho obracel i kvůli obchodním a finančním závazkům na severu Říše. Viz SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenbergů, provizorně kart. 387, dopisy mezi Plettenbergem a Schwarzenbergem z dubna a května 1649 (Kolín a Brusel). Podobnými prosbami zahrnul Georga von Plettenberg i Johann Franz von Trautson. Srov. Tamtéž, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, kart. 35, zde např. dopis Johanna Franze von Trautson Janu Jáchymu Slavatovi z 25. 1. 1661 (Víděň). Plettenberga využíval v tomto směru rovněž majitel Horšovského Týnu Adam Matyáš z Trauttmansdorffů, Srov. SOA Plzeň, RA Trauttmansdorffů, kart. 39, inv. č. 682, korespondence s Georgem von Plettenberg z roku 1654 (Hamburk).

v oblasti severní Evropy a díky svým kontaktům sbírali specifické informace přímo u zdroje. Georg von Plettenberg se v tomto směru mohl opřít i o aktivity svého bratra Franze, který řadu let působil jako představený jezuitské misionářské stanice v dánském Lykstadu.¹¹¹ Plettenberg však udržoval rovněž intenzivní nadkonfesijní vztahy s některými holštýnskými, brémskými, dánskými a švédskými dvořany či diplomaty. V této době byl znám jeho úzký vztah ke švédskému vyslanci ve Vídni Matthiasu Biörenklauovi, který i po návratu zpět ke dvoru Karla X. Gustava vystupoval v roli předního zastávce císařských zájmů a neváhal v této věci úzce spolupracovat s Plettenbergem a to i poté, co bylo prozrazeno přijetí štedré penze, kterou Biörenklauovi nabídl francouzský vyslanec.¹¹²

Díky svým zkušenostem, znalostem a kontaktům byl Georg von Plettenberg delegován rovněž na půl roku ke švédskému královskému dvoru do Stockholmu. S abdikací Kristýny I. se na uprázdněný trůn dostal její bratranec Karel X. Gustav, který se netajil již před očekávanou korunovací neutuchající touhou vyřešit vleklou hospodářskou stagnaci království novou válkou nasměrovanou proti jižním sousedům. Očividný kvas u švédského dvora a nové zbrojení neklidně sledovali i polští, dánští a braniborští delegáti, kteří podobně jako císařský vyslanec odůvodňovali svůj pobyt ve Stockholmu oficiálními gratulacemi k úspěšné korunovací a snahou o navázání vzájemně prospěšného spojení. Ani Plettenbergova pozice ve Stockholmu na přelomu let 1654-1655 nebyla v žádném případě jednoduchá, o čemž svědčí hojně zasílané diplomatické relace, ze kterých vysvítá, že se s císařským vyslancem v podstatě nikdo nechtěl bavit. Plettenberg tak figuroval ve Švédsku především v roli informačního agenta, který vídeňský dvůr podrobně zpravoval o vývoji napjaté situace v severní Evropě, o pravidelném mustrování vojska, jakož i o pořizování nové výzbroje a štedrých půjčkách severoněmeckých bankovních domů.¹¹³

Častěji císařského vyslance vyhledával pouze švédský král, který s Plettenbergem vedl poněkud nestandardně přímé rozhovory buď v privátních pokojích sídelního zámku Tre Kronor, nebo v prostoru *anticamery*. Důvody Karlova zvýšeného zájmu o osobu císařského

¹¹¹ Misionářskou činnost na severu Evropy na základě studia vatikánských pramenů prozkoumal Georg DENZLER, *Die Propagandakongregation in Rom und die Kirche in Deutschland im ersten Jahrzehnt nach dem Westfälischen Frieden*, Paderborn 1969, s. 87-96.

¹¹² Plettenbergova vztahová síť je zrekonstruovatelná na základě dobře dochovaných diplomatických relací. O blízkém vztahu k Biörenklauovi více ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 2, relace Georga von Plettenberg ze 14. 11. 1654, 20. 2. a 5. 6. 1655 atd. (vše Stockholm). Základní informace o Biörenklauovi podává Herman HOFBERG, *Svenskt biografiskt handlexikon*, Stockholm 1906, s. 97.

¹¹³ Základní pramenný materiál k poznání Plettenbergovy mise ve Švédsku se nachází rovněž v ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 24, inv. č. 22, relace Georga von Plettenberg z března a dubna roku 1655.

vyslance byly zapříčiněny především mimořádnou touhou krále dozvědět se některé informace o případném zapojení Ferdinanda III. do války na straně Polsko-litevské unie, což mohlo značným způsobem zkomplikovat úspěch švédských zbraní. Motivace k vyslání Plettenbergovy legace do Švédska však měla i jiný než politický rozměr. Důležitým programovým bodem totiž byla i péče o katolickou minoritu ve Švédsku, kterou měl nově jmenovaný císařský vyslanec zaštitit. Císař tak reagoval především na prosby papežských nunciů u vídeňského dvora, aby do Švédska vyslal svého zástupce, který měl s pomocí legačního kaplana ulehčit tajným či tolerovaným katolíkům, jimž se nedostávalo základních duchovních služeb vlivem dočasné absence francouzského a španělského vyslance.¹¹⁴

Diplomatická mise Georga von Plettenberg skončila s odjezdem Karla X. Gustava do války s Polsko-litevskou unií v červnu roku 1655. Na více jak deset let tak ustaly jakékoliv pokusy o navázání stálých recipročních vztahů na úrovni vyslanců či rezidentů. Vzájemný kontakt byl udržován pouze skrz *ad hoc* pověřované krátkodobé mise. Za tímto účelem vyrazila do Vídně především legace Schwedera Kleiheho, aby se snažila zvrátit zapojení císaře do druhé severní války na straně Polska.¹¹⁵ Po roce 1660, kdy král Karel X. Gustav náhle zemřel v Göteborgu, vypravila regentská vláda k císařskému dvoru své vyslance, aby zde dohlédli na plnění závazků stanovených na mírovém jednání v Olivě, kde oficiálně skončila pět let trvající polsko-švédská válka. Peter Sparre, Schweder Kleihe a David Mevius za asistence dlouholetého agenta švédské vlády v Habsburské monarchii Hanse Heinricha von Gebattel proto několik měsíců jednali za tímto účelem se zástupci mladého císaře Leopolda I., mezi kterými byli především Raimondo Montecucoli, kníže Johann Ferdinand von Porcia a říšský vicekancléř Wilderich von Walderdorff.¹¹⁶

Do roku 1660 probíhala jednání výhradně v polních stanech během tažení švédské armády Polskem a Dánským královstvím. Podobných setkání se zúčastňoval především Melchior von Hatzfeld a následně i Raimondo Montecucoli, který měl na starosti přesuny císařských jednotek Polskem a Jutským poloostrovem.¹¹⁷ Duší této válečné diplomacie, jež

¹¹⁴ G. DENZLER, *Die Propagandakongregation in Rom*, s. 119-120.

¹¹⁵ Tyto body jsou ostatně naznačeny i v Kleiheho oficiální instrukci. Srov. RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 286, hlavní instrukce pro Schwedera Kleiheho z 28. 2. 1655 (Stockholm). Kleihe posílal relace ve vysoké intenzitě od vídeňského dvora až do srpna roku 1657. Srov. Tamtéž, kart. 285, oficiální relace Schwedera Kleiheho z ledna 1656 – srpna 1657 (vše Vídeň).

¹¹⁶ Tamtéž, kart. 287, relace, účty, projekty a opisy zpráv švédské delegace u císařského dvora z let 1661-1662, zde např. záznam z jednání s říšským vicekancléřem ze 4. 6. 1662 (Vídeň).

¹¹⁷ Těchto polních jednání se kromě Raimonda Montecucoliho a dlouholetého císařského vyslance v Dánsku Johanna von Goess účastnil i maršál Melchior von Hatzfeldt, o čemž svědčí jeho podrobné zprávy Ferdinandovi z Ditrichštejna. Srov. MZA Brno, RA Ditrichštejnů, kart. 21, inv. č. 66, zprávy polního maršála Melchiora von Hatzfeldt z let 1656-1657. Montecucoliho činnost ve Šlesvicku v roce 1658 je dokumentována

pouze vzdáleně připomínala praxi stálých rezidentur v jiných evropských oblastech, však byl především rodák z Lyonu Franz Paul von Lisola.¹¹⁸ Tento dlouholetý císařský diplomat a právník zásadním způsobem přispěl ke vzájemným dohodám na konferenčních jednáních v polské Olivě, kde především asistoval veliteli císařské delegace Františku Karlovi Libštejnskému z Kolovrat.¹¹⁹

Po Georgovi von Plettenberg tedy do vzdáleného Stockholmu zavítal až Gottlieb z Windischgrätzu v roce 1664. Tento člen říšské dvorské rady byl jeden z mála luteránů-aristokratů, kteří měli přístup k vídeňskému dvoru. Windischgrätzova urozenost, prostředky, vzdělání a kontakty determinované konfesí, které mu mnohdy otevíraly přísně zavřené dveře protestantského světa, vytvářely pro císaře nepostradatelného dvořana mimořádně vhodného k diplomatickým misím na sever Evropy.¹²⁰ Z těchto důvodů se Windischgrätz nacházel převážnou část života na cestách a kromě několika legací v Říši, Francii a severním Nizozemí strávil rovněž několik měsíců i v Kodani a Stockholmu. Luteránství mu sice zásadním způsobem bránilo v kariérním postupu u vídeňského dvora - tedy minimálně do roku 1682, kdy přistoupil ke konverzi - přesto se mu však dostávalo vyšších poct na zahraničních dvorech, kde se mohl dokonce naplno zúčastňovat některých událostí, které byly jinak pro katolické vyslance zapovězené. Když v roce 1663 hledal císař Leopold I. akutně vhodné adepty na cestu do Skandinávie, kteří by zde vyjednali, respektive vyprosili, finanční a vojenskou pomoc proti postupujícímu osmanskému vojsku, padla volba právě na

v ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 9, osobní dopisy, relace a šifrovací klíč Raimonda Montecuccolih z října-prosince roku 1658. Více také vydaná korespondence s Goessem, Plettenbergem, Kolovratem, Lisolou atd. viz Adalbert FUCHS, *Briefe an den Feldmarschall Raimund Grafen Montecuccoli. Beiträge zur Geschichte des Nordischen Krieges in den Jahren 1659-1660*, Wien-Leipzig 1910.

¹¹⁸ Franz Paul von Lisola byl v době švédsko-polských jednání již zkušeným diplomatem rakouských Habsburků, jehož schopností si cenila celá řada předních vídeňských dvořanů. Na druhou stranu však Lisola neváhal volit k úspěchu jednání téměř jakékoliv prostředky, čímž si získal celou řadu nepřátel především u polského a francouzského dvora. Franz Paul von Lisola dokázal velice dobře využívat možností dobového tisku, který ovlivňoval a využíval k podpoře svých snah. Více viz Markus BAUMANN, *Das publizistische Werk des kaiserlichen Diplomaten Franz Paul Freiherr von Lisola (1613-1674). Ein Beitrag zum Verhältnis von Absolutistischem Staat, Öffentlichkeit und Mächtepolitik in der frühen Neuzeit*, Berlin 1994, s. 348-355.

¹¹⁹ K jednání hraběte Kolovrata Libštejnského v Olivě více především Kristýna ANSORGOVÁ, *Závěr severní války v zrcadle císařské diplomacie. František Karel I. Libštejnský z Kolovrat a zprostředkování míru v Olivě roku 1660*, Praha 2017 (bakalářská práce), s. 66-76. Bohatý pramenný materiál se posléze nachází především v ANM, Sběrka rukopisů, inv. č. 1115, jednání císařské delegace v Olivě 1659-1660. K diplomatické činnosti Františka Karla Libštejnského z Kolovrat více také Zámek Rychnov nad Kněžnou, Rodinný archiv Kolovratů, kart. 4, inv. č. 126-137, dokumenty vztahující se k diplomatické misi Františka Karla Libštejnského z Kolovrat (1658-1660). Obecně o jednání v Olivě především Ludwik KUBALA, *Wojny duńskie i pokój oliwski 1657 – 1660 (Szkićów historycznych serja VI)*, Lwów 1922, s. 492-509.

¹²⁰ Oswald von GSCHLIEßER, *Der Reichshofrat. Bedeutung und Verfassung, Schicksal und Besetzung einer obersten Reichsbehörde von 1559 bis 1806*, Wien 1942, s. 275-278.

Windischgrätze, jenž se nedávno vrátil z diplomatických jednání v Řezně a Norimberku. Mise hraběte z Windischgrätzu byla mimořádně prospěšná nejen díky vyjednané podpoře v bojích na uherské frontě, ale i do té doby nevídaně úspěšným začleněním císařského vyslance do struktur švédského dvorského prostředí. Windischgrätzovi se dostalo plného uznání během audiencí, hojně se zúčastňoval dvorských radovánek, byl zván jako prominentní host na šlechtické zámky v okolí hlavního města a značný zájem o jeho aktivity projevovali také královna vdova Hedvika Eleonora a teprve desetiletý následník trůnu Karel XI. Dosud nevídané pocty udělené císařskému vyslanci ve Švédském království proto všem bedlivým pozorovatelům dozajista naznačovaly určitý obrat ve vzájemných vztazích.¹²¹

První stálá císařská ambasáda vznikla ve Stockholmu opět až v roce 1667. Do jejího čela byl jmenován právník a katolický konvertita Hermann von Basserode původem z Vestfálska. Podobně jako Windischgrätz byl i Basserode členem říšské dvorské rady, z jejichž řad bylo ostatně jmenováno značné množství budoucích diplomatů.¹²² Kvůli nedostatku vhodných adeptů na uprázdněné či nově vznikající vyslanecké posty v některých oblastech raně novověké Evropy musel císař v mnoha případech hledat mezi rodáky z různých koutů Říše, kteří do Vídně přišli obvykle v době třicetileté války, aby zde našli důstojně placené místo v postupně se rozvíjejícím úřednickém aparátu. Se stejným problémem se v daleko vyšší míře potýkal i stockholmský dvůr, který do čela diplomatických misí v prvních letech povestfálského období ustanovoval výhradně německy mluvící zástupce říšské luteránské šlechty, což se mimochodem projevilo i na výrazném poněmčení písemné agendy.¹²³

K užšímu spojení vybídl císařský dvůr poprvé vyslanec švédské regentské vlády Matthias Palbitzki. Zástupce Švédského království ve Vídni již několik měsíců po svém

¹²¹ Hrabě Gottlieb z Windischgrätzu se těší dlouhodobé pozornosti historiků právě díky své výlučnosti ve struktuře císařského dvora ve Vídni. Jeho diplomatickým aktivitám však byla věnována zatím minimální pozornost. Určitou výjimku představuje např. Monika BUNDOVÁ, *Každodennost císařského vyslance ve světě cestovního deníku. Gottlieb Amadeus z Windischgrätzu a jeho diplomatická cesta po dvorech knížat a kurfiřtů Římsko-německé říše roku 1661*, České Budějovice 2012 (bakalářská práce). Obecněji pojednal o hraběti z Windischgrätzu především K. VOCELKA, *Studien*, s. 26-177. Obecně také Robert DROSDA, *Die Verhandlungen auf dem Reichstag zu Regensburg von der Ankunft des Grafen Gottlieb von Windischgrätz bis zum Abschluss des zwanzigjährigen Waffenstillstands im August 1684*, Wien 1939 (disertační práce); Marianne PELZL, *Gottlieb Windischgrätz*, Wien 1935 (disertační práce).

¹²² O. von GSCHLIEßER, *Der Reichshofrat*, s. 275-278.

¹²³ H. DROSTE, *Im Dienst der Krone*, s. 44-49. Nejenom švédský diplomatický sbor a úřednický aparát, ale i armáda se dlouhodobě poněmčovaly. Samostatnou studii věnoval tomuto fenoménu i Göran GÖRANSSON, *Der deutsche Einfluß auf die Professionalisierung des schwedischen Offizierskorps und die Herausbildung eines Offiziersideals 1560-1718*, in: Jürgen Bohmbach (Hrsg.), *Kulturelle Beziehungen zwischen Schweden und Deutschland im 17. und 18. Jahrhundert*, Stade 1990, s. 52-61.

příjezdu začal zachycovat nejnovější zprávy týkající se brzkého odjezdu Hermanna von Basserode do Stockholmu. Za účelem sběru nejnovějších informací neváhal pravidelně navštěvovat především nejvyššího hofmistra císaře Václava Eusebia z Lobkovic nebo čerstvě odvolaného císařského ambasadora ve Španělsku Johanna Maximiliana von Lamberg, kterého Palbitzki poznal osobně již během své předcházející mise v Madridu.¹²⁴ Hermann von Basserode, který se u stockholmských bran objevil poprvé v květnu roku 1667, zastupoval zájmy císaře u švédského dvora až do své předčasné smrti o tři roky později. Éra Basserodovy mise je charakteristická dosud nevídanou spoluprací mezi Habsburskou monarchií a Švédským královstvím, které se nakonec vlivem slabé finanční podpory ze strany Ludvíka XIV. obrátilo k Francii zády. Důležitým programovým bodem stanoveným v oficiální instrukci a v několika císařských reskriptech bylo udržování a pěstování tohoto výhodného vztahu, který se ovšem začal rozpadat již v posledních měsících Basserodovy mise kvůli přípravám nadcházející francouzsko-holandské války, na níž se mělo Švédské království podle představ Bourbonů zásadním způsobem podílet.¹²⁵ Dalším důležitějším bodem mnoha konferencí mezi domácí vládou a císařským rezidentem byla vždy komplikovaná jednání týkající se slezských a uherských luteránů. Tyto poněkud ožehavé otázky charakterizovaly císařsko-švédskou zahraniční politiku od konce třicetileté války minimálně do začátku 18. století. Švédští panovníci se totiž podepsáním mírových smluv z Münsteru a Osnabrücku stali

¹²⁴ Dopisy švédského vyslance adresované císaři, Lobkovicovi a Lambergovi týkající se vyslání Hermanna von Basserode do Stockholmu se nacházejí v ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 3, dopisy z 2. 1., 26. 8. a 1. 9. 1666 (Víděň). O výsledcích dlouhodobých jednání Palbitzki zpravoval i královský dvůr ve Švédsku. Více viz RA Stockholm, Diplomatica Germanica, kart. 289, relace švédského vyslance Matthiase Palbitzkeho z června 1666 – ledna 1667 (vše Vídeň). O aktivitách Palbitzkeho ve Španělsku také A. F. PŘIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU, *Privatbriefe*, s. 226 a 288.

¹²⁵ Říšský dvorský rada Hermann von Basserode je poněkud neznámou osobností, která přišla k císařskému dvoru někdy v 60. letech 17. století. Ačkoliv všechny základní přehledové příručky o tomto muži nepodávají žádné zprávy, je i přesto možné poskládat dohromady základní informace. Narodil se kolem roku 1630 a do šlechtického stavu byl povýšen v roce 1664, tedy tři roky před odjezdem do Švédského království. Již v raném dětství konvertoval ke katolictví a dal se do služeb kolínského arcibiskupa a biskupa v Münsteru, kde získal své první zkušenosti s fungováním raně novověké diplomacie. Zde více ÖStA Wien, AVA, Adelsarchiv, Allgemeine Reihe, kart. 19, sign. 10, Hermann Basserode, juris utriusque Doctor, potvrzení šlechtického stavu z 5. 4. 1664 (Víděň). Tento právník původem z Vestfálska navíc udržoval úzký osobní a písemný vztah se svým patronem Johannem Walderodem von Eckhausen, který se těšil mimořádné přízni u císaře Leopolda I. Několik desítek dopisů mezi Basserodem a Walderodem jakož i oficiální relace se dochovaly především v ÖStA Wien, HHStA, Reichskanzlei, Friedensakten, kart. 109, dopisy Hermanna von Basserode říšskému dvorskému radovi Johannu Walderodemu von Eckhausen z let 1667-1670. O zahraničně-politickém vývoji v období po mírovém jednání v Olivě více Leopold AUER, *Konfliktverhütung und Sicherheit. Versuche zwischenstaatlicher Friedenswahrung in Europa zwischen den Friedensschlüssen von Oliva und Aachen 1660-1668*, in: H. Duchhardt (Hrsg.), *Zwischenstaatliche Friedenswahrung*, s. 153-183. K Basserodově činnosti viz také starší práce Franz SCHEICHL, *Leopold I. und die österreichische Politik während des Devolutionskrieges 1667-1668*, Leipzig 1888, s. 24-30.

garanty práv utlačované protestantské menšiny ve strategicky položeném Slezsku. Luteránští Slezané museli opakovaně čelit různě intenzivním vlnám rekatolizačních snah, což vedlo k protestům a vysíláním delegací, které si buď stěžovaly na švédské ambasádě ve Vídni, nebo přímo u některých dlouholetých švédských komisařů ve Vratislavi, jako byl například Henrik von Schöellen či Johan Henrik Beye.¹²⁶

Basserode se svého návratu do Vídně nedožil, a tak musel několik málo měsíců zastávat císařovy zájmy ve Stockholmu jeho nevlastní bratr Johann Eberhard Hövel. Tomuto říšskému rodákovi tak byla poprvé dána důvěra vést samostatná politická jednání ve jménu Leopolda I. a díky své akreditaci měl rovněž zaštitit diplomatickou imunitou osiřelý personál císařského domu situovaného na centrálním stockholmském ostrově Gamla stan.¹²⁷ Vídeňský dvůr si však již v době Basserodovy mise uvědomoval narůstající důležitost stockholmského diplomatického postu, který nechtěl přenechat ve správě sekretáři, který z podstaty svého titulu nemohl dostatečně reprezentovat a rovněž prosazovat některé zájmy Habsburků v severní Evropě. Johann Eberhard Hövel proto začal na základě instrukcí připravovat půdu pro nového císařského vyslance, kterým se stal v roce 1673 majitel zasmuckého panství a místokancléř Českého království Adolf Vratislav ze Šternberka.¹²⁸

Hrabě ze Šternberka neoslňoval před svojí cestou do Švédska výraznějšími diplomatickými zkušenostmi. I přesto mu byla svěřena poněkud komplikovaná mise, během níž se měl snažit zvrátit staronové profrancouzské směřování švédské zahraniční politiky. Nelehkého úkolu si byl dobře vědom kromě hraběte i císařský dvůr a samotný Leopold I., který Šternberkovi před odjezdem do Skandinávie adresoval osobní dopis, v němž upozorňoval svého prominentního dvořana na komplikace spojené s převzetím funkce císařského vyslance ve Stockholmu.¹²⁹ Na značně omezené možnosti poukazoval i Adolf

¹²⁶ Spory mezi slezskými katolíky a protestanty patří mezi nejčastější témata diplomatických relací, které přicházely do Stockholmu z Vratislavi, kde měli Švédové permanentní diplomatické zastoupení již od konce třicetileté války. V tomto případě je nutno poukázat na cca 1 400 stran písemného materiálu uloženém v RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 611-613 a 618, relace, dopisy, reskripty a instrukce Henrika von Schöellena, Johanna Zimmermana a Johana Henrika Beye z let 1664-1672. Zásadní je také sbírka uložená v kart. č. 604, kde byly shromážděny různé zprávy o stavu protestantského obyvatelstva na území Čech, Moravy, Slezska, Dolních Rakous a Uher v letech 1650-1740. Zde se nacházejí i četné stížnosti domácího obyvatelstva, které byly skrze švédské diplomaty adresovány stockholmskému královskému dvoru. Viz Tamtéž, kart. 604, handlingar ang de evangeliska i de kejsrerliga arvländerna och i Ungern.

¹²⁷ O Hövelovi více M. BAKEŠ, *Kryštof Václav z Nostic a jeho diplomatická cesta na území Polsko-litevské unie v roce 1693*, *Východočeský sborník historický* 24, 2013, s. 99-119, zde s. 107.

¹²⁸ TÝŽ, *Mimořádná diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka: Švédské království v polovině 70. let 17. století očima císařského vyslance*, *Folia Historica Bohemica* 29, 2014, s. 33-62, zde s. 45.

¹²⁹ Adolf Vratislav ze Šternberka byl jmenován do úřadu císařského vyslance ve Švédsku v září roku 1673, k čemuž mu neváhal pográtulovat dokonce sám císař v osobním dopise. Srov. ANM, RA Šternberk-

Vratislav ze Šternberka, který v mimořádně rozsáhlých relacích zdůrazňoval nedostatečné prostředky, s nimiž nebyl schopen udržet krok se zástupci francouzské diplomacie u švédského královského dvora.

„Francouzský ambasador obdaruje nebo již obdaroval všechny zde přítomné senátory štědrá sumou peněz, aby prý zde nikoho neurazil. Je známo, že pouze říšský rada Johan Gyllenstierna s velikou námahou opakovaně odmítá všechny nabídky a dary. Neví se jistě, jestli Bengt Oxenstierna a Gripenhielm tak učinili podobným způsobem. V případě říšského kancléře De la Gardieho však nepanují žádné pochyby. Také královna přijala klenot za 40 000 říšských tolarů a riksdrots Brahe měšec se 3 000 pistolemi.¹³⁰ Říšský kancléř De la Gardie toho ze všech jmenovaných dostal zatím nejvíce, ale kolik přesně, se neví. Avšak jeho syn a dcera byli obdarováni diamantovými hodinami. Dcera říšského maršálka Wrangela (který je stejně jako kancléř profrancouzský) dostala rovněž podobný dar.“¹³¹

Ačkoliv se předcházející obavy téměř ve všem vyplnily, neskončila mise hraběte ze Šternberka v žádném případě katastrofálně. Nově jmenovaný císařský vyslanec během půlroční mise sice neodvrátil vstup Švédského království do tábora spojenců Francie a kvůli svým omezeným prostředkům ani neusměrnil nezadržitelnou touhu stockholmského dvora zapojit se do války proti Braniborsku a Dánsku, přesto se na konci mise mohl pochlubit mnoha navázanými kontakty a především prokazovanými sympatiemi a poctami ze strany švédské vládnoucí rodiny, které měly důležitý dopad na další vývoj císařsko-švédských vztahů v 80. a 90. letech 17. století. Hrabě ze Šternberka se tak podobně jako o generaci starší Raimondo Montecucoli stal předním specialistou na skandinávskou problematiku u císařského dvora ve Vídni. Šternberkova výlučnost nevyprchala dokonce ani po převzetí funkce nejvyššího purkrabí Českého království, kdy byl stále vyhledávanou osobou některými švédskými a dánskými vyslanci, kteří ze severu putovali skrz Prahu k vídeňskému dvoru.¹³²

Manderscheid, provizorně kart. 174, dopis císaře Leopolda I. Adolfu Vratislavovi ze Šternberka z 11. 9. 1673 (Čelákovice).

¹³⁰ Zlatá španělská mince zaváděná do oběhu během vlády Filipa II. (1556-1598). Srov. Petr VOREL, *Stříbro v evropském peněžním oběhu 16.-17. století (1472-1717)*, Praha 2009, s. 223-226.

¹³¹ ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 174, relace Adolfa Vratislava ze Šternberka z 23. 12. 1673 (Stockholm).

¹³² Hraběti Adolfu Vratislavovi ze Šternberka dosud nebyla věnována dostatečná pozornost, a to i přes jeho zásadní podíl na vývoji domácí politiky Českého království v druhé polovině 17. století. Značný potenciál přitom nabízí dosud neinventarizovaný rodinný archiv Šternberk-Manderscheidů v Archivu Národního muzea, kde se kromě bohaté korespondence s jednotlivými členy rodu Šternberků skrývají například i osobní dopisy

Po Šternberkově odjezdu ze Skandinávie zabředlo Švédské království do závažného konfliktu trvajícím téměř šest let. Od konce třicetileté války tak byl švédskými zbraněmi rozpoután v pořadí druhý dlouhotrvající vojenský konflikt. Debakl v tažení proti Braniborsku a vyrovnané soupeření s Dánskem přenesené dokonce na území jihošvédského Skåne však představovaly citelnou ránu mocenským ambicím, které tento severský hegemon prosazoval v epoše tzv. *Stormaktstiden* (1611-1721).¹³³ Teprve devatenáctiletý Karel XI., který se chtěl válečným tažením zařadit do panteonu slavných předků, jako byli Gustav Vasa, Gustav II. Adolf nebo Karel X. Gustav, nakonec pouze s obtížemi uhasil válečný požár.¹³⁴ Zdecimované jižní provincie, výrazný úbytek mužské populace a finanční dluh překračující roční rozpočet království postavil švédský dvůr opětovně před hrozbu bankrotu. Závažné společenské změny, přelévání majetku do vlastnictví koruny a nově krystalizující frakce uvnitř královského dvora vedly mimo jiné k hledání viníka. Odpovědnost za debakl ve vojenském tažení byla oprávněně připsána především Francii a mnoha profrancouzským dvořanům, jako byl především Magnus Gabriel De la Gardie, který se nikdy netěšil zvláštním sympatiím Karla XI., ale díky své spřízněnosti s vládnoucím rodem byla jeho pozice téměř neotřesitelná. S De la Gardieho pádem, který v několika ohledech připomínal zvraty po odstavení Václava Eusebia z Lobkovic u vídeňského dvora, se ve Stockholmu poprvé utvořila mocná procísařská frakce, v jejímž čele stanul bývalý švédský diplomat ve Vídni Bengt Oxenstierna. S výraznou podporou krále, jenž vždy upřednostňoval německou kulturu pod vlivem své matky Hedviky Eleonory Holštýnsko-Gottorpské, dostal říšský kancléř Oxenstierna pravomoc oslovit císařský dvůr a nabídnout druhé straně vyjednávání o výměně diplomatů.¹³⁵

Leopolda I., které pokládaly generace českých ale i zahraničních historiků za nenávratně ztracené. Kromě osobní korespondence se zde nalézají i účty, zprávy z jednání zemského sněmu a rovněž dostatek písemného materiálu ze Šternberkových diplomatických misí ve Švédsku, Mohuči a Sasku. Mimořádný potenciál archivu zčásti zužitkoval pouze šternberský archivář František Palacký. Srov. F. PALACKÝ, *Dějiny rodu Sternbergů. Geschichte der Familie Sternberg*, Moravský Beroun, 2001, s. 88. Z novějších prací pak především Miroslava JOUZOVÁ – Ladislav JOUZA, *Adolf Vratislav ze Šternberka jako stavebník pražského paláce na Malé Straně a barokního areálu v Zásmukách*, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jirí Pešek (et al.), *Život pražských paláců. Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby*, Praha 2009, s. 193-217.

¹³³ Více viz Robert I. FROST, *The northern wars. War, State and Society in Northeastern Europe, 1558 – 1721*, London 2000, s. 133-135. K vývoji švédské zahraniční politiky, která nasměrovala království do tábora Francie, existuje množství odborné literatury. Ze starších prací, jež odkazují i na aktivity Adolfa Vratislava ze Šternberka ve Stockholmu, viz např. H. BOHRN, *Sverige*, s. 175-184. Z novějších prací sepsal inspirativní práci např. švédský literární historik Claes-Göran ISACSON, *Skånska kriget 1675-1679*, Lund 2000.

¹³⁴ O švédském králi Karlovi XI. (1655-1697) a jeho roli v panteonu předků pojednala především skupina švédských historiků Anders FLOREN – Stellan DAHLGREN – Jan LINDEGREN, *Kungar och Krigare. Tre essäer om Karl X. Gustav, Karl XI. och Karl XII.*, Stockholm 1992.

¹³⁵ Bengt Oxenstierna (1623-1702) patřil mezi klíčové osobnosti procísařské politiky u švédského královského dvora během posledních dvou dekád 17. století. Z nepočetné literatury viz August Ludwig SCHLÖZER

Tímto aktem byly založeny více než dvě dekády trvající mimořádně dobré vztahy mezi Švédskem a Habsburskou monarchií. Do Vídně byli v 80. letech 17. století odesláni Gabriel a Carl Gustav Oxenstierna, dva blízcí příbuzní a zároveň sympatizanti se zahraniční politikou nového říšského kancléře. S prvními švédskými vyslanci delegovanými do Vídně vyrazil ze svých statků do Skandinávie i Michael Václav z Althannu. Tomuto původem česko-slezskému aristokratovi byla svěřena velice důležitá mise, v jejímž závěru měla být podepsána smlouva o úzké spolupráci mezi Švédským královstvím a Habsburskou monarchií. Althann měl prosadit ústně i písemně některé kontroverznější body, které projednával již Gabriel Oxenstierna ve Vídni na několika konferencích pořádaných především v paláci říšského vicekancléře Leopolda Wilhelma von Königsegg-Rothenfels nebo nejvyššího hofmistra císaře Johanna Maximiliana von Lamberg.¹³⁶ Ačkoliv byl hrabě z Althannu již pokročilejšího věku dvaapadesáti let, neměl za sebou podobně jako Adolf Vratislav ze Šternberka prakticky žádné významnější diplomatické zkušenosti. V době odjezdu do Švédska byl hejtmanem kladského hrabství, s čímž se pojila rovněž funkce velitele strategicky významné pevnosti v Klodzku. I přes výrazně nalomené zdraví a celkovou nechuť k odjezdu strávil hrabě z Althannu ve Stockholmu dlouhých šestnáct měsíců, jejichž výsledkem bylo podepsání císařsko-švédské smlouvy, která upravovala vzájemný vztah více než dvacet let.¹³⁷

Oboustranná spolupráce garantovaná roku 1683 v Linci během obležení Vídně osmanskou armádou vytvořila základ pro příkladně dobrou a dlouholetou spolupráci. Císařským diplomatům ve Stockholmu a zároveň švédským vyslancům ve Vídni se v dosud

(Hrsg.), *Schwedische Biographie enthaltend eine Sammlung von Lebensbeschreibungen berühmter schwedischer Kriegs und Staatsmänner*, Lübeck 1760, s. 483-510; C. G. WARMHOLTZ, *Bibliotheca historica. Sveo-Gothica, del. 13*, Uppsala 1816, s. 43-45. Z novějších prací zabývajících se přímo Bengtem Oxenstiernou již jen Åke STILLE, *Studie över Bengt Oxenstiernas politiska system och sveriges förbindelser med Danmark och Holstein-Gottorp 1689-1692*, Uppsala 1947.

¹³⁶ Oficiální instrukce pro hraběte z Althannu byla sestavena na základě výsledků jednání tajné konference v lednu roku 1682. Jednotlivé body však začaly být projednávány již se zástupci švédského panovníka před odjezdem nového císařského vyslance do Stockholmu. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, hlavní instrukce pro Michaela Václava z Althannu z 22. 1. 1682 (Vídeň). Na začátku 80. let našly společné slovo po téměř třech staletích i Dánsko se Švédskem. Diplomatická spolupráce se projevila rovněž u vídeňského dvora, kde dlouholetý dánský vyslanec Andreas Pauli von Liliencron živě jednal se svým švédským protějškem. Srov. Rigsarkivet København, Tyske kancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart. 108, zde např. relace Andrease Pauli von Liliencron o jednání s Berkou a Königseggem ze 7. 3. 1682 (Vídeň).

¹³⁷ Hrabě z Althannu podnikl před odjezdem do Švédska pouze jednu kratší diplomatickou misi do Mohuče, kde se v roce 1679 účastnil volby nového biskupa Anselma Franze von Ingelheim. S největší pravděpodobností byl během svého života pověřen i několika drobnějšími úkoly v Polsko-litevské unii. Srov. Johann HÜBNER, *Neunzehndes Supplement zu Johann Hübners Historischen und Genealogischen, Wie auch Geographischen Fragen*, Leipzig 1726, s. 516; Joseph KÖGLER – Dieter POHL, *Die Chroniken der Grafschaft Glatz. Die Chroniken der Dörfer, Pfarreien und Herrschaften des Kreises Habelschwerdt*, Bd. 4, Köln 2001, s. 222-223.

nebývalé míře podařilo začlenit do struktur panovnických dvorů. Nezpochybnitelným benefitem byla stálost ambasády, které využívali cestující obchodníci, umělci a řemeslníci, jimž byly zprostředkovány četné příležitosti k prodeji některých komodit, jako bylo například české sklo či uherské víno, popřípadě se podíleli svým umem a kvalifikací na výstavbě paláců či návrzích zahrad. Intenzivnější kulturní transfer nastartovaný na začátku 80. let 17. století rovněž ztraktivnil císařský dvůr v očích urozených Švédů, kteří nově neváhali vyslat do Vídně své synky křížující Evropu v době kavalírské cesty. Výrazným způsobem se zlepšily a zároveň i zintenzivnily kontakty císařské i švédské ambasády se zástupci konfesijních minorit ve Stockholmu a Vídní, čímž se rovněž navýšila intenzita konfesijních sporů, které však s ohledem na dobré vztahy nebyly posuzovány natolik přísně jako v předcházejících epochách.

Vzájemně prospěšná spolupráce měla být nově kultivována vysoce urozenými mladíky, jako byl šestadvacetiletý Antonín Jan z Nostic a o tři roky starší Carl Gustav Oxenstierna. Tito dva prominentní dvořané, kteří stáli díky svým otcům na samém vrcholu společenského žebříčku, byli dvorskými úřady dopředu připraveni na mnohaletou misi. Jak Nostic, tak i Oxenstierna proto odcestovali do nového působiště v dosud nevídaném doprovodu služebnictva a osobní výbavy. Součástí mise byly také manželky a děti, včetně dalších obvyklých společníků, které měly být k dispozici vyslancově ženě. Jejich oficiální instrukce sepsané před odjezdem do zahraničí také neobsahovaly žádné významné úkoly, nejdůležitějším bodem programu bylo reprezentovat panovníka na odpovídající úrovni a upevňovat stabilitu vzájemných vztahů jakýmkoliv prostředky.¹³⁸

Před příjezdem Antonína Jana z Nostic ke švédskému dvoru však zavítal na několik měsíců do Stockholmu ještě František Antonín Berka z Dubé, který již nějakou dobu operoval v Dolním Sasku a rovněž u dánského dvora v Kodani. Oficiálním důvodem Berkova příjezdu bylo dočasné vystřídání dlouho nemocného Michaela Václava z Althannu. Hrabě Berka v této době objížděl jednotlivé severoevropské dvory a žádal, podobně jako před dvaceti lety Gottlieb z Windischgrätzu, jménem císaře o finanční a materiální podporu ve slibně se vyvíjejícím boji s Osmany.¹³⁹ Tento poslední mužský zástupce prastarého českého

¹³⁸ M. BAKEŠ, *Diplomatická mise jako nejistá investice. Antonín Jan z Nostic u stockholmského královského dvora (1685 – 1690)*, ČČH 113, č. 3, 2015, s. 714-747, zde s. 717 a 727.

¹³⁹ Jednotlivé kroky hraběte Berky z Dubé u severoevropských panovnických dvorů charakterizují především dochované oficiální instrukce z původního berkovského archivu, který byl po smrti Františka Antonína značně zredukován a sloučen s rodinným archivem Nosticů. Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 149, inv. č. 947, oficiální instrukce pro Františka Antonína Berku z Dubé do Dánska a Brunšvicka-Lüneburska z 27. 1. 1681, instrukce do Dánska a Švédska z 9. 10. 1683 a instrukce do Hamburku, Dánska, Švédska a Holštýnska-Gottopska z 5. 11. 1683.

šlechtického rodu Berků z Dubé byl již v roce 1684 zkušeným císařským diplomatem. Těšil se přízni a ochraně Leopolda I., a to i přes stále nabobtnávající nevraživost způsobenou stále se zvyšujícími dluhy u vídeňských dvořanů, kterými František Antonín vytloukal další závazky způsobené neskrývaně nákladným životním stylem během služby u jednotlivých panovnických dvorů.¹⁴⁰

František Antonín Berka z Dubé byl rovněž nevlastním bratrem hraběte z Nostic, kterého doporučil říšské dvorské kanceláři za svého nástupce v úřadu císařského vyslance ve Stockholmu. Sokolovský pán Antonín Jan z Nostic byl naprosto ideálním pretendentským na uvolněný post díky svému zevrubnému vzdělání, dlouholeté kavalírské cestě, společenským kontaktům a především finančním možnostem, kterými disponoval po brzké smrti svého otce Jana Hartvíka v roce 1683, jehož majetek byl odhadován na závratných 602 000 zlatých. Antonín Jan z Nostic chtěl bezpochyby pokračovat ve šlépějích otce, svého mocného podporovatele a bývalého ochránce u vídeňského dvora, který zastával více než třicet let úřad nejvyššího kancléře Českého království a byl držitelem prestižního Řádu zlatého rouna. Převzetím diplomatické mise na královském dvoře ve Švédsku se mladému hraběti otevírala jedinečná možnost jak upozornit na své přednosti domácí dvůr a samotného císaře Leopolda I.¹⁴¹

Antonín Jan z Nostic strávil ve Stockholmu celkem pět let mezi roky 1685-1690. Značná část jeho mise byla poznamenána určitou zahraničněpolitickou letargií a vyčkáváním. Říšská dvorská kancelář se o svého vyslance ve Stockholmu nijak zvlášť nezajímala, což je evidentní z Nosticových stížností na nedostatek reskriptů, které by upravovaly směr případných jednání. Se stejnými problémy se ostatně potýkal i Carl Gustav Oxenstierna, jenž však již po jednom roce od příjezdu do Vídně zemřel. Zanechal za sebou nejen nesplacené dluhy a nedořešené politické otázky, ale i manželku s několikaměsíčním synkem, které byl nakonec s finanční pomocí švédské říšské kanceláře umožněn transport nazpět do rodného Stockholmu.¹⁴² Švédsko-císařské vztahy výrazným způsobem ožily s příjezdem Gabriela

¹⁴⁰ Základní informace o Františku Antonínu Berkovi z Dubé přinesli především někteří kunsthistorici zkoumající obrazové sbírky, které hrabě sestavil z části díky mnohaletým misím v Benátkách a Holandsku. Srov. především Lubomír SLAVÍČEK, *Paralipomena k dějinám berkovské a nostické obrazové sbírky (Materiál k českému baroknímu sběratelství II.)*, Umění 43, 1995, s. 445-471, zde s. 448; TÝŽ, „*Sobě, umění, přátelům.*“ *Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650 – 1939*, Brno 2007, s. 57-79. Z českých autorů sumarizoval několik poznatků o diplomatických aktivitách hraběte Berky z Dubé i P. MAŤA, *Svět*, s. 476.

¹⁴¹ M. BAKEŠ, *Diplomatická mise*, s. 744-746.

¹⁴² O ovdovělou hraběnku se postaral především švédský královský sekretář Christoph Heinrich Weißenfels, který přechodně zastupoval zájmy švédské koruny ve Vídni po smrti Carla Gustava Oxenstierny. Srov. RA

Oxenstierny k císařskému dvoru, kdy již bylo zainteresovaným osobnostem jasné, že Francie vyvolá další závažný vojenský střet na rýnské frontě.¹⁴³ Od roku 1688 musel aktivněji působit i hrabě z Nostic, kterému byla dána důvěra v jednání se švédskou vládou ohledně spojení namířeného proti územním požadavkům Ludvíka XIV., jenž naopak úzce spolupracoval s Dánským královstvím, čímž měly být případné švédské nároky nevymahatelné.¹⁴⁴

K lítosti císařského dvora bylo již v roce 1690 jasné, že Švédské království nebude chtít aktivněji vystoupit v bojích proti Francii a tím riskovat opakování další devastující skånské války z let 1675-1679. Na podzim proto nastala vhodná doba pro vystřídání císařského vyslance ve Stockholmu, který již několik měsíců zahrnoval říšskou dvorskou kancelář ve Vídni opakovanými žádostmi o stažení nazpět do střední Evropy. Na uvolněné místo tak byl jmenován příslušník dalšího prestižního aristokratického rodu původem z Horních Rakous Franz Ottokar von Starhemberg. Hraběte von Starhemberg spojovala s Nosticem nejen podobně velká majetková základna, důkladné vzdělání kombinované rovněž s několikaměsíčním pobytem na Apeninském poloostrově a značné zkušenosti z dlouholetého pobytu u císařského dvora, ale i poměrně nízký věk. Teprve osmadvacetiletý hrabě vyrazil do Stockholmu rovněž v doprovodu své manželky a dvou dcer, přičemž té mladší bylo pouze několik měsíců. U švédského královského dvora strávila rodina císařského vyslance celých devět let. Franz Ottokar von Starhemberg se však již návratu do Vídně nedožil, jelikož zemřel po déletrvající nemoci v listopadu roku 1699.¹⁴⁵

Během neobvykle dlouhotrvající mise došlo k mimořádně intenzivní akulturaci hraběte a jeho rodiny do struktur švédské nobilitované společnosti. Vlivem silného procísařského kurzu královského dvora ve Stockholmu bylo vytvořeno velice vhodné prostředí nakloněné aktivitám Franze Ottokara von Starhemberga. Oficiální instrukce pro

Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 308, diplomatické relace Christopa Heinricha Weißenfelse z 21., 24. a 28. 3. 1686 (vše Vídeň).

¹⁴³ Diplomatičké aktivity Švédského království v době tzv. devítileté války prozkoumal především Arnold BRATT, *Sverges yttre politik. Under de preliminära förhandlingarna före freden i Rijswijk*, Uppsala 1905, k vlivu císařské politiky ve Švédsku viz s. 33-35. Švédské království se během 90. let 17. století dostalo do silné zahraničnėpolitické izolace kvůli své neangažovanosti v bojích proti Francii. Více např. Werner BUCHHOLZ, *Zwischen Glanz und Ohnmacht. Schweden als Vermittler des Friedens von Rijswijk*, in: Heinz Duchhardt (Hrsg.), *Der Friede von Rijswijk 1697*, Mainz 1998, s. 219-255.

¹⁴⁴ Antonínu Janu z Nostic dosud domácí ani zahraniční historiografie nevěnovala dostatečnou pozornost. Komplexnější obraz přináší pouze Romana BERANOVÁ-VAICOVÁ, *Nosticové. = Nostitz. 13. 6. – 9. 11. 2007 Krajské muzeum Karlovarského kraje, p. o. Muzeum Sokolov*, Sokolov 2007, s. 3-62, zde s. 11. Obecně o rodu Nosticů pojednal ve třísvazkové publikaci Gottlob Adolf von NOSTITZ und JÄNCKENDORF, *Beiträge zur Geschichte des Geschlechts von Nostitz, Bd. I-III.*, Leipzig-Chemnitz 1874-1935.

¹⁴⁵ Základní informace o Franzi Ottokarovi von Starhemberg podal již Johann SCHWERDLING, *Geschichte des uralten und seit Jahrhunderten um Landesfürst und Vaterland höchst verdienten, theils fürstlich theils gräflichen Hauses Starhemberg*, Linz 1830, s. 291-293.

nového císařského vyslance v mnoha ohledech kopírovala obsah stejného dokumentu, který vydala říšská dvorská kancelář v roce 1685 pro hraběte z Nostic.¹⁴⁶ Starhemberg se podobně jako jeho předchůdce orientoval výhradně na úzký okruh dvořanů v čele s Bengtem Oxenstiernou a jeho zetěm Magnusem Stenbockem, kteří se v průběhu 90. let 17. století stali dokonce placenými klienty vídeňského dvora.¹⁴⁷ Určitý zvrat přišel až se smrtí velice konzervativního a introvertního krále Karla XI. v roce 1697. Vlady se po několika měsících chopil následník trůnu Karel XII., s jehož panováním došlo k určitému zmrazení dobrých a především intenzivních císařsko-švédských diplomatických vztahů. V posledních měsících Starhembergova života se již začala stahovat mračna nadcházející velké severní války mezi Švédskem, Ruskem, Dánskem a Polsko-litevsko-saskou unií, která postihla celou jednu generaci skandinávské populace. Tento konflikt, který vytvořil jakousi severní paralelu k bojům v jižních částech Evropy v době války o španělské dědictví, se podařilo definitivně zažehnat až začátkem 20. let 18. století.¹⁴⁸

S usednutím patnáctiletého Karla XII. na trůn a se smrtí dlouholetého císařského vyslance ve Stockholmu vyvstala akutní potřeba zvolit nového zástupce rakouských Habsburků ve Švédském království. Skandinávské armády se s příchodem nového století dávaly do pohybu a rychlost spojená s určitou nevypočitatelností Karla XII. ohrožovaly již dvě dekády trvající dobré vztahy. Na mladého švédského krále od roku 1697 ustavičně působil také francouzský ambasador ve Stockholmu, který se ho snažil za podpory štědrých finančních příspěvků přitáhnout na stranu Ludvíka XIV. v očekávaných bojích proti Habsburkům.¹⁴⁹ Nejdůležitějším úkolem nového císařského vyslance proto bylo především bedlivé sledování vývojových tendencí francouzsko-švédského vztahu, o čemž měl podrobně zpravovat císařský dvůr, který si od roku 1700 nemohl dovolit bojovat zároveň na dvou frontách.¹⁵⁰

¹⁴⁶ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 7, oficiální instrukce pro Franze Ottokara von Starhemberg z 26. 9. 1690 (Videň).

¹⁴⁷ Tamtéž, kart. 8, relace Franze Ottokara von Starhemberg z 3. 11. 1691, 9. 1. a 15. 1. 1692 (Stockholm). Ingvar ERIKSSON, *Karolinen Magnus Stenbock*, Stockholm 2007, s. 38-41.

¹⁴⁸ O prvních letech vlády Karla XII., jež byla charakteristická intenzivní přípravou na válečný konflikt, pojednala celá řada historiků. Zde např. P. LINDSTRÖM – S. NORRHEM, *Flattering Alliances*, s. 127-148. Obecně o Švédském království v prvních letech vlády Karla XII. např. Knut LUNDBLAD – Georg Friedrich JENSSEN, *Geschichte Karl des Zwölften, König von Schweden, Erster Theil*, Hamburg 1835, s. 15-46.

¹⁴⁹ Max BRAUBACH, *Die Bedeutung der Subsidiën für die Politik im spanischen Erbfolgekriege*, Bonn-Leipzig 1923, s. 65-68 a 101-117.

¹⁵⁰ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 10, hlavní instrukce pro Gottharda Hellfrieda von Welz z 30. 3. 1700 (Videň).

K nelehkému úkolu byl vybrán jako vhodný adept původem štyrský hrabě Gotthard Hellfried von Welz. Tohoto příslušníka starožitného a bohatě rozvětveného rakouského rodu vynesla více než pětiletá diplomatická služba ve Švédsku a Říši k několika významným úřadům, jako byl například post místodržícího v Lutychu. Na jaře roku 1700 však neměl hrabě von Welz podobně jako Šternberk, Nostic a Starhemberg přímé zkušenosti s císařským zahraničněpolitickým aparátem. Již pět let sice zastával úřad říšského dvorského rady, kde se na panské lavici dovídal leccos o fungování a sporech uvnitř Říše, avšak odsud bylo ještě daleko ke skandinávské problematice, které u vídeňského dvora i v závěru 17. století rozuměla stále pouze hrstka lidí.¹⁵¹

Gotthard Hellfried von Welz procestoval během tříleté mise téměř celé území Švédského království. Jeho pozice byla mimořádně ztěžována neustále cestujícím dvorem, který navíc vykazoval značnou fragmentárnost, jelikož se převážná část dvořanů nacházela stále ve Stockholmu. Karel XII. si rovněž v několika tiskem vydaných reskriptech nepřál, aby ho zahraniční diplomaté doprovázeli na bojišti. Že těmto výzvám nehodlal hrabě von Welz dostát, bylo evidentní již po jeho příjezdu do Stockholmu na konci jara roku 1700. Několik týdnů po ubytování v sídelním městě odcestoval společně s králem do Skåne, kde se jako pozorovatel účastnil války proti Dánsku. O několik měsíců později uskutečnil v závěsu za králem další cestu, jež ho zavedla do švédského Livonska, odkud se snažil jednat přímo s Karlem XII., který mezitím vyrazil vstříc postupujícím ruským armádám. Komplikovaná jednání charakteristická úmyslným sabotováním vzájemných rozhovorů se zahraničními diplomaty ze strany švédského krále ztěžovala pozici císařského vyslance u stále cestujících provizorních úřadů mladého Karla XII., které byly z velké části neakceschopné kvůli nevyjasněným pravomocím.¹⁵²

¹⁵¹ Zde především Z. HOJDA, *Dva jezuitské deníky*, s. 315-319. Obecněji o šlechtické rodině Welzů především Monika STUMBERGER, *Die Welzer. Genealogie und Besitzgeschichte einer steirischen Adelsfamilie*, Graz 1980 (disertační práce), zde s. 301-303. Další detaily přináší O. von GSCHLIEBER, *Der Reichshofrat*, s. 330. Hrabě von Welz se vyznamenal i jako příslušník císařské armády, jenž se podílel na osvobození obležené Vídně v roce 1683. Srov. J. H. ZEDLER, *Grosses vollständiges Universal-Lexikon Aller Wissenschaften und Künste, Bd. LIV*, Leipzig-Halle 1746, sl. 1867.

¹⁵² Hrabě von Welz o této neutěšené situaci zpravoval v několika dopisech především svého přímého nadřízeného a zároveň patrona u vídeňského dvora říšského vicekancléře Dominika Ondřeje z Kounic. Srov. např. MZA Brno, Rodinný archiv Kouniců Slavkov, kart. 270, inv. č. 2411, dopisy Gottharda Hellfrieda von Welz říšskému vicekancléři Dominiku Ondřejovi z Kounic ze 14. 11. a 22. 11. 1700 (oba Tallinn). Vývoj událostí v letech 1700-1708 posléze popisuje ve své nejnovější monografii estonský diplomat a historik Margus Laidre. Ačkoliv má tato významná osobnost současné estonské politické scény blízko k dějinám diplomacie, nekonkretizuje ve své práci činnost zahraničních vyslanců sídlících obvykle na přelomu let 1700-1705 v dnešním Tallinnu. Srov. M. LAIDRE, *The Great Northern War and Estonia. The Trial of Dorpat 1700-1708*, Tallinn 2010.

Funkce stálého císařského vyslance ve Stockholmu se tak po více než dvaceti letech začala jevit jako bezpředmětná. S obratem švédských vojsk do střední Evropy však vyvstala naléhavá potřeba ošetřit vzájemný vztah mezi císařem a Karlem XII., jehož vojáci se po obsazení Varšavy a Krakova pohybovali v dlouhém pásu od ruského území až po hranice Českého království. Ačkoliv bylo Švédsko povzbuzováno francouzskou diplomacií k útoku na Slezsko, zemské úřady Českého království přijímaly různé výzvy ke zvýšené ostražitosti a Praha se pustila do oprav zchátralých hradeb, zdála se možnost podobného manévru jako krajně nepravděpodobná. Na začátku roku 1706 však byl císařský dvůr Švédy zatlačen do kouta, a to i přes příznivě se vyvíjející tažení habsburských vojsk ve válce o španělské dědictví po bitvách u Ramillies a Höchstädtu a určitý obrat v jednání s povstaleckými skupinami Ference Rákócziho v Uhrách. Průlom v nepřiliš jasně situaci přinesla až jednání na konferenci v saském Altrandstädtu na podzim roku 1707, kterou švédská diplomacie využila k definitivnímu vyřešení již více než půl století trvajících sporů ohledně náboženských svobod slezských luteránů. Císařskou diplomacií zastupoval v Sasku především bývalý vyslanec v Haagu a Londýně Jan Václav Vratislav z Mitrovic, který zde navázal na již více než pět let trvající aktivity Franze Ludwiga von Zinzendorf.¹⁵³

Záříjová smlouva z Altrandstädtu podepsaná jménem císaře Josefa I. Vratislavem z Mitrovic a Zinzendorfem navázala v mnoha ohledech na více než padesát let staré dohody z Vestfálska. Slezským luteránům byla opětovně garantována svoboda vyznání, přičemž došlo k restituci 120 kostelů, škol a far, které byly protiprávně zabaveny během druhé poloviny 17. století v rámci protireformační církevní politiky.¹⁵⁴ S odjezdem delegátů z Altrandstädtu však neustala aktivita švédských vyslanců Henninga von Stralenheim a Johana Karla Stiernhööka, kteří stáli za úspěchem švédské diplomacie a zásadně tak přispěli k záchraně slezské luteránské obce. O dva roky později byl s přičiněním těchto dvou mužů podepsán i exekuční reces, který uváděl v platnost některé předem dojednané body, jako byla například stavba šesti nových *Gnadenkirchen*, jež měly být k dispozici slezským evangelíkům.¹⁵⁵

¹⁵³ Srov. P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, s. 57-61.

¹⁵⁴ Z česky psaných prací popisuje výsledky Altrandstädského míru např. Zdeněk R. NEŠPOR, *Luteráni v českých zemích v období protireformace a náboženské tolerance (1620-1861)*, in: Jiří Just – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka (et al.), *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 146-147.

¹⁵⁵ Z početné zahraniční literatury vztahující se k jednání v Sasku kupodivu jen málo prací reflektovalo a docenilo význam široké pramenné základny uložené ve švédských archivech. Jedním z mála historiků, kteří provedli systematictější průzkum ve Stockholmu je Norbert CONRADS, *Der Anteil des schwedischen Gesandten Stralenheim an der Entschlussbildung und Durchführung der Altranstädter Konvention von 1707*, in: Jürgen Rainer Wolf (Hrsg.), *1707-2007 Altranstädter Konvention. Ein Meilenstein religiöser Toleranz in Europa*, Halle 2008, s. 26-50. Autor v tomto článku sám lituje, že nemohl provést ucelenější výzkum ve své sumarizující práci o Altranstädské konvenci, kterou postavil výhradně na materiálech uložených ve vídeňských

S neúspěchem ruského tažení a po drtivé porážce u Poltavy v roce 1709 se Švédsko zařadilo po bok druhořadých velmocí. Karel XII. unikl z obklíčení jen se štěstím a s vynaložením značného úsilí se uchýlil pod ochranu sultána Ahmeda III. ve městě Bender v dnešním Moldavsku. Pobyt švédského krále v Osmanské říši se protáhl na dlouhých pět let, během kterých opadl intenzivnější zájem císařského dvora o dění na Skandinávském poloostrově.¹⁵⁶ Jakási elementární diplomacie probíhala výhradně skrze švédského sekretáře ve Vídni Johana Karla Stiernhööka, jenž strávil u dvora Josefa I. a Karla VI. dlouhých třináct let.¹⁵⁷

Stiernhöök měl posléze zásadní podíl v organizaci transportu zbytku švédské armády z Osmanské říše nazpět do severní Evropy. Na základě instrukcí, které mu posílal Karel XII. z Benderu, jednal švédský vyslanec především s Evženem Savojským a Franzem Ludwigem von Zinzendorf o podmínkách přesunu vojska do severoněmeckých Pomořan.¹⁵⁸ Karel XII. se logisticky náročného transferu neúčastnil osobně a pouze s hrstkou důstojníků se odebral inkognito nazpět do Stockholmu, jenž dlouhých čtrnáct let nespáčil.¹⁵⁹ S příjezdem krále do Švédska začala výrazně zdecimovaná země mobilizovat poslední zbytky sil k odražení dánských a ruských výpadů na jihu a východě. Do čela armády se postavil opět sám král, jak již bylo ve Švédském království zvykem od dob prvního panovníka z rodu Vasa. Osobní velení a účast v bitvách se nakonec staly šestatřicetiletému, svobodnému a bezdětnému

archivech. Srov. TÝŽ, *Die Durchführung der Altranstädter Konvention in Schlesien 1707-1709*, Köln 1971. Z dalších prací o jednání císařské a švédské strany v roce 1707 viz Åsa KARLSSON, *The Convention of Altranstädt in Swedish Politics*, in: J. R. Wolf (Hrsg.), *1707-2007 Altranstädter Konvention*, s. 21-25. Ze starších prací posléze např. J. GOLL, *Der Vertrag*, s. 5-20. Z novějších prací především Alexander SCHUNKA, *Protestanten in Schlesien im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Rudolf Leeb – Martin Scheutz – Dietmar Weigl (Hrsg.), *Geheimprotestantismus und evangelische Kirchen in der Habsburgermonarchie und im Erzstift Salzburg (17./18. Jahrhundert)*, Wien 2009, s. 271-297.

¹⁵⁶ O bitvě u Poltavy a bezprostředním vývoji událostí více např. Peter ENGLUND, *The Battle of Poltava. The Birth of the Russian Empire*, London 1992. O Karlově pobytu v Turecku vznikla celá řada odborné literatury. Z nejnovější produkce můžeme jmenovat například kolektivní sborník švédských autorů Åsa KARLSSON – Klas KRONBERG – Per SANDIN (red.), *Karl XII. och svenskarna i Osmanska riket*, Stockholm 2015. Z novějších prací o válkách Karla XII. pojednal např. Peter ULLGREN, *Det stora nordiska kriget 1700-1721. En berättelse om stormakten sveriges fall*, Stockholm 2008.

¹⁵⁷ Stiernhöökovy oficiální relace představují zcela nevytěžený archivní pramen, který je zásadní pro poznání dvora Josefa I. a Karla VI. Písemný materiál ke Stiernhöökově činnosti ve Vídni se dnes nachází v 18 objemných kartonech. Srov. RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 331-348, relace, instrukce, reskripty, korespondence a projekty vztahující se k misi Johana Karla Stiernhööka 1707-1719.

¹⁵⁸ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, *Diplomatische Korrespondenz*, kart. 12, transfer švédského královského vojska přes území Habsburské monarchie, reskript z 24. 12. 1714 (Vídeň).

¹⁵⁹ Karel XII. urazil cestu ze Sedmíhradska do Stralsundu dlouhou 2 152 km údajně za patnáct dní, čímž si vysloužil uznání mnoha současníků. Cestu podnikl skrze Vídeň, kde se v této době nacházel švédský diplomat Johan Karl Stiernhöök ustavičně pendlující mezi Prešpurkem a sídelním městem císaře. Jestli Stiernhöök hostil na švédské ambasádě Karla XII., bohužel z oficiálních relací nevyplývá.

Karlovi XII. osudnými v roce 1718, kdy ho během inspekce pevnosti v Haldem na švédsko-norské hranici zasáhl kovový projektil přímo do hlavy.¹⁶⁰

Smrt Karla XII. otevřela novou kapitolu švédských dějin, jež byla charakteristická obnovou zruinovaného hospodářství a zahraničních vztahů. Více než dvě dekády se Švédské království drželo stranou od jakýchkoliv vojenských výbojů, což vytvořilo příznivé podmínky pro intenzivní a nerušenou činnost zahraničních diplomatů.¹⁶¹ Také rakouští Habsburkové se rozhodli navázat na příkladně dobré císařsko-švédské vztahy ze závěru 17. století. Za tímto účelem se v prosinci roku 1719 sešlo ve Vídni kolegium tajné rady v čele s Evženem Savojským a Philippem Ludwigem von Sinzendorf, aby se dohodlo na vhodném kandidátovi na funkci císařského vyslance ve Stockholmu. Především po přímlově Ernsta Friedricha z Windischgrätzu bylo císaři Karlovi VI. doporučeno vyslat do Švédska dlouholetého člena říšské dvorské rady Burgharda Philippa von Fridag.¹⁶²

Hrabě von Fridag byl členem dolnosaské šlechtické rodiny, jež byla povýšena do stavu říšských hrabat až v roce 1692. K císařskému dvoru se poprvé dostal Burghardův děd Johann, který v době třicetileté války konvertoval ke katolictví a vyměnil vojenskou kariéru ve švédské armádě za službu císaři.¹⁶³ V roce 1720 navázal Burghard Philipp von Fridag v mnohém na praxi císařsko-švédských diplomatických vztahů ve druhé polovině 17. století. Společně se svojí manželkou Adélou Augustou, dcerou dánského generála Christopha Bielkeho, se snažil ve Stockholmu vybudovat novou vztahovou síť mezi Skandinávským poloostrovem a střední Evropou. Od začátku své mise lavíroval mezi dvěma dominantními

¹⁶⁰ Peter FROM, *Karl XII:s död. Gåtans lösning*, Lund 2005. Další doplňující literaturu, jež se mimochodem snažila objasnit příčinu smrti Karla XII., sumarizuje německý historik Jörg-Peter Findeisen. Viz J.-P. FINDEISEN, *Karl XII. von Schweden – gekrönter Soldat oder genialer Feldherr? Zum Bild Karls XII. in der deutschen Historiographie*, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 42, 1994, H 11, s. 983-998. Diplomacickým aparátém Švédského království v posledních letech života Karla XII. se zabýval Stig JÄGERSKIÖLD, *Sverige och Europa 1716-1718. Studier i Karl XII:s och Görtz utrikespolitik*, Ekenäs 1937.

¹⁶¹ O švédské diplomacii po smrti Karla XII. a kontaktech s císařskými vyslanci pojednal např. Jekker ROSÉN, *Den svenska utrikespolitikens historia II:1, 1697-1721*, Stockholm 1952, s. 81. Z anglické a německé literatury obecně Werner BUCHHOLZ, *Staat und Ständegesellschaft in Schweden zur Zeit des Überganges vom Absolutismus zum Ständeparlamentarismus 1718-1720*, Bonn 1979; Michael ROBERTS, *The Age of Liberty. Sweden 1719-1772*, Cambridge 1986, s. 15-39. O míru v Nystadu, který oficiálně uzavřel jednadvacetiletý válečný stav, pojednal především Göran WENSHEIM, *Studier kring freden i Nystad*, Lund 1973, o roli císaře na kongresu především s. 207-216.

¹⁶² ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 14, zpráva z tajné konference z 1. 9. 1719 (Videň).

¹⁶³ O diplomatických aktivitách šlechtické rodiny von Fridag pojednal v nedávné době především Thomas LAU, *Das Reich der Diplomaten – Diplomaten des Reichs*, in: Stephan Wendehorst (Hrsg.), *Die Anatomie frühneuzeitlicher Imperien. Herrschaftsmanagement jenseit von Staat und Nation*, Berlin-München-Boston 2015, s. 265-280. Obecně především J. H. ZEDLER, *Grosses vollständiges Universal-Lexikon Aller Wissenschaften und Künste, Bd. IX*, Leipzig-Halle 1735, sl. 1894.

politickými stranami *mössorna* (čepce) a *hattarna* (klobouky), jejichž výsadní pozice v mnohém připomínala britské soupeření toryů s whigů.¹⁶⁴ Ve 20. letech 18. století již v rámci císařsko-švédských diplomatických vztahů vyprchala určitá ožehavost do té doby kontroverzních ceremoniálních a především konfesijních otázek, které charakterizovaly předcházející epochu. Stále živější kontakty mezi Skandinávií a střední Evropou rovněž přispěly k intenzivnějším aktivitám císařských vyslanců v rámci kulturního transferu. Tato znovunabytá role byla evidentní především u Fridagova nástupce Christoha Theodora von Antivari, jenž během dlouhých 43 let strávených ve Stockholmu zprostředkoval také značné množství kontaktů s předními osobnostmi švédského královského dvora či věhlasnými učenci, jako byl například Carl Linné.¹⁶⁵

Tímto nezbytným úvodem do problematiky císařsko-švédských diplomatických vztahů v raném novověku bychom však vykreslili pouze jednu malou část barevné mozaiky. V zásadě tedy na dalších stranách opustíme politické dějiny a obrátíme svůj zájem výhradně k jednotlivým aktérům, kteří využívali různé strategie a taktiky k naplňování nejrůznějších cílů spojených obvykle s představami zastupovaných suverénů. Na základě studia uzavřených smluv s přihlédnutím k navazování a přetrhávání recipročních styků bychom totiž nikdy nezískali komplexnější obraz vývojových tendencí a praxe císařské diplomacie ve Skandinávii. Vliv na kvalitu císařsko-švédských vztahů měla celá řada dalších fenoménů, jež byly ovlivňovány například rozdílnými představami o ideální podobě ceremoniálu a vyznávané konfese vytvářející široké pole pro následnou kontroverzi s mezinárodním

¹⁶⁴ Základní práci studující mocenské vztahy uvnitř švédského dvora v první polovině 18. století představil např. Bo HAMMARLUND, *Politik utan partier. Studier i Sveriges politiska liv 1726-1727*, Stockholm 1985. Jakýsi kulturní kvas v rámci švédského královského dvora v době dlouholetého mírového období představil v nedávné době kolektiv švédských historiků. Srov. Göran RYDÉN (edd.), *Sweden in the Eighteenth-Century World. Provincial Cosmopolitans*, Surrey 2013. Obecně např. Olof JÄGERSKIÖLD, *Den svenska utrikespolitikens historia II:2, 1721-1792*, Stockholm 1957.

¹⁶⁵ Některé dopisy Antivariho Linnému se nacházejí ve sbírkách The Linnean Society of London. Zajímavý je např. Antivariho dopis do Uppsaly ze 14. 5. 1747, ve kterém doporučuje Linnému svého přítele a kolegu, císařského diplomata v Benátkách Josepha von Rathgeb. Antivariho brokerská služba tak položila základ k intenzivnímu dopisování mezi Rathgebem a Linném mezi lety 1747-1751. K digitalizované korespondenci viz <http://linnean-online.org/correspondence.html> [cit. 27. 2. 2018]. O osobě říšského dvorského rady Christoha Theodora von Antivari kupodivu neexistují téměř žádné informace ani v základních přehledových příručkách. Informace o tomto dlouholetém císařském sekretáři a později vyslanci se však nacházejí roztroušené minimálně ve 42 kartonech dochovaného písemného materiálu, který Antivari odeslal ze Stockholmu v průběhu své mise. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 15-56, dokumenty vztahující se k misi Christoha Theodora von Antivari z let 1721-1763. Drobné postřehy k Antivariho osobnosti přináší také Helmut HOLZAPFEL, *Ein polnischer Minorit als kaiserlicher Gesandtschaftspriester in Stockholm*, Nasza Przeszłość. Studia z dziejów kóscioła i kultury katolickiej w Polsce 40, 1973, s. 183-194, zde s. 183. K Antivariho církevní politice u švédského královského dvora více také Arne PALMQVIST, *Die römisch-katholische Kirche in Schweden nach 1781, Bd. 1*, Uppsala 1954, s. 59; P. LINDSTRÖM – S. NORRHEM, *Flattering Alliances*, s. 45-46.

dopadem. S pohledem upřeným na špičku ledovce bychom tak přehlédli i široké zázemí v podobě dalšího personálu a služebnictva, finanční náročnost spojenou s reprezentací či udržováním císařské ambasády a jednotlivé vztahové sítě, s jejichž pomocí císařští vyslanci ve Stockholmu informovali o dění na Skandinávském poloostrově a zásadním způsobem tak rozšiřovali nepříliš široké povědomí o těchto vzdálených oblastech evropského kontinentu.

I. 2. Anatomie císařské ambasády

Bylo by chybou si myslet, že za úspěchy habsburské zahraniční politiky u jednotlivých panovnických dvorů stáli pouze císařští diplomaté. Každá ambasáda představovala živoucí organismus, jehož součástí byl různě vysoký počet lidí s předem stanovenými úkoly. Jednání všech zástupců císaře ve Skandinávii by nebylo možné bez fungujícího zázemí, které vytvářelo životně důležité podklady pro příkladnou činnost velitele mise. Počet členů císařské ambasády se však ve většině případů lišil podle konkrétní evropské lokality. Důležitou roli samozřejmě hrály i finanční možnosti a především zastávaná hodnost v rámci hierarchie diplomatů. V domě pod velením plně akreditovaného ambasadora se tak mohlo nacházet i více než sto lidí, zatímco na ambasádě níže postaveného vyslance či rezidenta se počty obvykle pohybovaly v rámci několika desítek členů. Tato realita posléze kladla vysoké nároky na výběr ideálního domu, který musel splňovat určité parametry, aby plně vyhovoval každodennímu provozu.

Obstarání vhodného zázemí pro mimořádně četné služebnictvo však nepředstavovalo zásadní problém pro zástupce rakouských Habsburků ve Skandinávii. Jelikož obě severská království odmítla v povestfálském období garantovat císařským diplomatům titul ambasador, probíhaly téměř veškeré reciproční kontakty na úrovni níže postavených vyslanců, rezidentů a legačních sekretářů. Z tohoto důvodu byly císařské legace ve Stockholmu a Kodani mezi lety 1650-1730 daleko méně početné v porovnání s jinými evropskými centry, jako byl Madrid nebo Řím, kam doprovázelo například Jana Václava Gallase v roce 1716 celkem 174 osob.¹⁶⁶ Císařská ambasáda ve Stockholmu pod velením urozených a dlouholetých vyslanců, mezi něž můžeme zařadit především Antonína Jana z Nostic či Franze Ottokara von Starhemberg, sestávala přibližně ze 40 lidí, z nichž část byla k dispozici přítomné hraběnce.¹⁶⁷ Přibližně s polovinou služebnictva se posléze obešel během své půlroční mise hrabě Adolf Vratislav ze Šternberka, s 24 členným doprovodem vyrazil z Vídně také Burghard Philipp von Fridag a

¹⁶⁶ M. KRUMMHOLZ, *Gallasové*, s. 123-128. Podobně velikým doprovodem byli obklopeni i další císařští ambasadoři v Římě jako například Antonín Florián z Lichtenštejna nebo Leopold Joseph von Lamberg. Hrabě von Lamberg přijel v roce 1700 na Apeninský poloostrov se 105 lidmi, což na základě podrobného soupisu uloženém v rodinném archivu Lambergů v St. Pölten zjistil Friedrich Polleroß. Součástí tohoto soupisu bylo i striktní rozlišení služebnictva do dvou kategorií podle toho, jestli byli přijati do služby v Rakousku nebo až v Itálii. Více viz editovaný soupis služebnictva ve F. POLLEROß, *Die Kunst*, s. 306.

¹⁶⁷ M. BAKEŠ, *Cestopis jezuitského legačního kaplana Martina Gottseera z Vídně do Stockholmu v roce 1690*, Sborník archivních prací 67, 2017, s. 277-316, zde s. 293-294.

celkem 11 lidí platil císařský rezident Hermann von Basserode mezi lety 1667-1670.¹⁶⁸ Ambasadu však mohl obstarat i daleko menší počet lidí, což se několikrát opakovalo při dlouhodobé absenci císařského vyslance ve Stockholmu, kdy musel úřední agendu dočasně převzít legační sekretář, který si mohl obvykle dovolit pouze jednoho až dva služebníky.¹⁶⁹

Realita císařské diplomacie ve Švédském království se však příliš nelišila ani od praxe u oldenburského královského dvora v Kodani. Například syn říšského vicekancléře Sigismund Wilhelm von Königsegg-Rothenfels, jenž se svojí manželkou strávil v Dánsku dlouhých sedm let, zaměstnával v roce 1693 pouze 19 služebníků, čímž se ostatně příliš nelišil od svého nástupce v úřadu Henninga Detlofa von Hanses. V době příjezdu z Hamburku do Kodaně měl čerstvě nobilitovaný Hanses jako císařský rezident k dispozici celkem pět sluhů, tři lokaje a jednoho kočího s čeledínem.¹⁷⁰

Počet členů ambasády se obvykle významně navýšil, jestliže diplomat cestoval do zahraničí s rodinou. Přítomnost manželky a dětí měla samozřejmě celou řadu výhod i nevýhod. Jestliže se však předpokládal dlouholetý pobyt císařova zástupce u cizího panovnického dvora, bývalo pravidlem, že žena svého manžela doprovázela. V současné době obrátila celá řada historiků pohled ke studiu role žen v rámci raně novověké diplomatické praxe. Dvořankám a manželkám diplomatů byla oprávněně připsána důležitá pozice v procesu vytváření zahraniční politiky, na které se sice nepodílely přímo, ale s využitím různých taktik dokázaly například shromažďovat důležité podklady a budovaly zázemí, které využívali k prosazení svých cílů mužští aktéři raně novověké diplomacie.¹⁷¹ Za vzor nám může

¹⁶⁸ Přesné počty služebnictva se v těchto případech objevují především v pravidelně adresovaných stížnostech dvorské komoře, které jednotliví diplomaté připomínali své vysoké náklady spojené mimo jiné se zaměstnáváním personálu ambasády. Zde především ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, dopis Burgharda Philippa von Fridag dvorské komoře z 23. 4. 1720 (Víděň). Císařský rezident Hermann von Basserode poukazoval na skutečnost, že francouzský sekretář, který zaměstnával jednoho sluhu, dostával od francouzského dvora stejné finanční prostředky jako on. Srov. Tamtéž, Reichskanzlei, Friedensakten, kart. 109, dopis Hermann von Basserode říšskému dvorskému radovi Johannu Walderodemu von Eckhausen z 4. 11. 1669 (Stockholm). Císařský rezident zahrnul stejnou stížností také svého vídeňského patrona Jana Adolfa ze Schwarzenbergu. Srov. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenbergů, provizorně kart. 367, přijatá a odeslaná korespondence mezi Janem Adolfem ze Schwarzenbergu a Hermannem von Basserode, zde dopis z 4. 11. 1669 (Stockholm).

¹⁶⁹ Podobně zredukovaným doprovodem disponoval např. legační sekretář ve Stockholmu Jean Baptiste de Lancier či Johann Christoph Pentenrieder von Adelshausen, který jménem Leopolda I. operoval v blízkosti cestujícího dvora švédského krále Karla XII. mezi lety 1702-1707. Pentenrieder měl dokonce podle dvorské komory nárok na poměrně vysoký roční příjem 600 zl, z čehož si měl platit náklady na cestu, koně, jeden kočár a jednoho sluhu. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 10, zpráva dvorské komory legačnímu sekretáři Pentenriederovi o výplatě z 18. 11. 1702 (Víděň).

¹⁷⁰ Tamtéž, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 20, účet za smuteční oblečení služebnictvu na císařské ambasádě v Kodani z 28. 10. 1699 (Kodaň).

¹⁷¹ C. BASTIAN, *Verhaldeln*, s. 14-36. K této problematice také K. KELLER, *Frauen*, s. 31-39.

posloužit například Marie Eleonora, roz. ze Šternberka, které byl již současníky přičítán nezpochybnitelný podíl na úspěchu vyjednávání jejího manžela Dominika Ondřeje z Kounic v Bavorsku v první polovině 80. let 17. století.¹⁷² Podobně oblíbená a vyhledávaná byla údajně i Aloysia Anna, roz. Montecuccoli, manželka Františka Antonína Berky z Dubé, které stála za úspěchem jednání s dánským královským dvorem v roce 1682.¹⁷³

Nejlépe zachycená je však role manželek privilegovaných ambasadorů. U některých jihoevropských dvorů, jakož i ve Francii, Polsku a Švédském království byl manželkám velvyslanců přiznán titul ambasadorky. Tyto ženy si tak mohly naplno užívat nejvyšších poct, kterými disponovali i jejich manželé. Ambasadorky se mohly nebývalou měrou začlenit do struktur dvorského prostředí a díky svému titulu měly neobyčejně blízko k vládnoucí rodině, především však ke královně a nejbližšímu dámskému hofštátu. Panovnice se tak staly ochránkyněmi ambasaderek v případě obvyklých sporů vycházejících z nejasné pozice v rámci dvorské společenské hierarchie. Nejvyšší zodpovědnost však měl za manželku sám zahraniční diplomat, který nejenom bojoval za uznání privilegovaného postavení své choti, ale rovněž zodpovídal za její případné excesy.¹⁷⁴ Netaktnost, se kterou si některé ženy počínaly, se tak mohla stát přitěžujícím faktorem hned pro několik diplomatů. V případě Švédského království se podobná nepříjemnost přihodila braniborskému vyslanci, který byl donucen vykázat vlastní manželku ze Skandinávie kvůli její neskryvané kalvinistické horlivosti, což nehodlal výhradně luteránsky smýšlející dvůr dlouhodobě tolerovat.¹⁷⁵ Podobných příkladů však existovalo v průběhu 17. a 18. století daleko více, což zákonitě přivedlo některé raně novověké teoretiky diplomatické praxe k doporučením, aby si nově jmenovaný zástupce zahraničního suveréna před nástupem do úřadu dobře rozmyslel výhody a nevýhody plynoucí z přítomnosti své ženy u cizího dvora. Manželky se tak zcela logicky

¹⁷² L. MARŠÁLKOVÁ, *Dominik Andreas von Kaunitz*, s. 121-124. O vlivu hraběnky Kounicové na bavorského kurfiřta více také Max BRAUBACH, *Graf Dominik Andreas Kaunitz (1655-1705) als Diplomat und Staatsman*, in: Heinrich Fichtenau – Erich Zöllner (Hrsg.), *Beiträge zur neueren Geschichte Österreichs*, Wien-Köln 1974, s. 225-242, zde s. 225-226.

¹⁷³ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 17, relace Františka Antonína Berky z Dubé z 24. 1. 1682 (Kodaň).

¹⁷⁴ Základní práci zabývající se fenoménem ambasaderek sepsal německý právník a teoretik mezinárodněpolitických vztahů Friedrich Carl Moser v polovině 18. století, kdy vznikala stále nutnější potřeba ošetřit vztah mezi ženami diplomatů a hostitelskými vládami. Srov. F. C. MOSER, *Die Gesandtin nach ihren Rechten und Pflichten*, in: Týž, *Kleine Schriften, zur Erläuterung des Staats- und Völker-Rechts, wie auch des Hof- und Canzley-Ceremoniels*, 3. Band, Frankfurt am Main 1752, s. 133-331.

¹⁷⁵ Více viz editovaná relace Franze Ottokara von Starhemberg z 27. 12. 1690 (Stockholm) v A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 201.

nemusely stávat pouze oporou, ale i přítěží, která mohla zásadním způsobem znevážit již tak komplikovaná a ožehavá politická jednání.¹⁷⁶

Tabulka č. 2: Manželky císařských vyslanců a rezidentů ve Švédském království 1654-1728

Jméno diplomata	Období	Manželka	Součástí doprovodu
Raimondo Montecuccoli	I. 1654 – IV. 1654	žádná - svobodný	-
Georg von Plettenberg	XI. 1654 – VI. 1655	žádná - vdovec	-
Gottlieb z Windischgrätzu	II. 1664 – III. 1664	Amalia Margaretha, roz. van Brederode	ne
Hermann von Basserode	V. 1667 – X. 1670	?	?
Adolf Vratislav ze Šternberka	X. 1673 – IV. 1674	Anna Lucie, roz. Slavatová	ano
Micheal Václav z Althannu	VII. 1682 – X. 1683	Anna Marie, roz. von Aspremont-Lynden	ne
František Antonín Berka z Dubé	IX. 1684 - X. 1684	Aloysia Anna, roz. Montecuccoli	ne
Antonín Jan z Nostic	XII. 1685 – X. 1690	Maria Theresia, roz. von Herberstein	ano
Franz Ottokar von Starhemberg	XI. 1690 – XI. 1699	Maria Cecilia, roz. von Rindsmaul	ano
Gotthard Hellfried von Welz	VI. 1700 – VII. 1702	Justina Regina, roz. von Traun	?
Burghard Philipp von Fridag	XI. 1720 – XII. 1728	Adela Augusta, roz. von Bielke	ano

Bývalo však obvyklé, že manželky císařských diplomatů buď samy odmítly doprovázet svého manžela do některých vzdálených lokalit evropského kontinentu, nebo plnily jiné povinnosti spojené zpravidla se správou osiřelých statků. Tímto způsobem zastala svého manžela Michaela Václava z Althannu v době jeho šestnáctiměsíční nepřítomnosti Anna Marie, roz. von Aspremont-Lynden na východočeském panství Králíky.¹⁷⁷ Nezpochybnitelnou zásluhu mohly mít manželky císařských diplomatů i jako korespondentky, jež důležitým způsobem rozšiřovaly či upřesňovaly některé informace z prostoru Habsburské monarchie. Čerstvé informace z Vídně tak například proudily na

¹⁷⁶ F. C. MOSER, *Die Gesandtin*, s. 133-136.

¹⁷⁷ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, relace Michaela Václava z Althannu z 28. 10. 1682 (Stockholm).

ambasádu od manželky Antonína Jana z Nostic Marie Theresie, roz. von Herberstein, která odjela ze Stockholmu společně se svým synem o čtrnáct měsíců dříve než její manžel.¹⁷⁸

Pouze pro doplnění lze uvést, že existovala i početná skupina císařských diplomatů, kteří se těmito otázkami zabývat nemuseli, respektive nemohli. Například císařský vyslanec Raimondo Montecuccoli odjížděl do Švédského království jako dosud svobodný mládenec a ke sňatku se odhodlal až tři roky po návratu z Uppsaly, když si ve věku 48 let vzal o téměř tři dekády mladší Markétu z Ditrichštejna. Poslední skupinu reprezentovali diplomaté, kteří byli především kvůli svému pokročilejšímu věku již vdovci. Mezi císařskými vyslanci ve Švédsku bychom mohli poukázat například na Georga von Plettenberg a se vši pravděpodobností i na rezidenta Hermanna von Basserode.¹⁷⁹

Jelikož manželkám císařských vyslanců ve Švédsku nepříslušel titul ambasadorky až do 30. let 18. století, neznáme v podstatě žádné detaily o jejich činnosti v rámci panovnického dvora a císařské ambasády. Z početného archivního materiálu tak příležitostně vysvítají pouze střípky, jako je jeden dochovaný vlastnoručně psaný dopis Anny Lucie ze Šternberka, roz. Slavatové, ve kterém zasvěcovala nejmenovaného pražského adresáta do tajů vzdáleného Švédska. Na dvou stranách hraběnka především projevovala svůj údiv nad cizí kulturou a neobvyklým podnebím. Za zaznamenání jí však nestála vlastní pozice v rámci zahraničního dvora, ani politika a komplikovaná jednání, která absolvoval Adolf Vratislav ze Šternberka, ale především podmínky pro růst netypických rostlin v zimní zahradě či setkání s příslušníky samojské kultury, které vydržovali u svých dvorů někteří švédští dvořané jako Magnus Gabriel De la Gardie či Erik Oxenstierna.¹⁸⁰

Byly však i další příležitosti, kdy v rámci oficiálních relací, osobních dopisů či účtů vyvstalo z psaných řádků jméno manželky. Když si Adolf Vratislav ze Šternberka stěžoval císaři Leopoldovi I. v roce 1674 na nedostatečné finanční prostředky, které mu ke všemu posílala dvorská komora v nepravidelných intervalech, zmínil rovněž svůj závazek vůči manželce, které slíbil zakoupit dárek v řádu několika stovek zlatých.¹⁸¹ Ženy císařských

¹⁷⁸ Marie Theresie z Nostic odesílala dopisy z Vídně především Danielu Josefu Mayerovi, legačnímu kaplanovi na císařské ambasádě ve Stockholmu. Srov. např. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, dopisy z 8. 3. a 3. 5. 1690 (oba Stockholm).

¹⁷⁹ Základní údaje k manželkám Montecuccoliho a Plettenberga jsou k nalezení i na stránkách vydaného deníku pražského kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu. Viz Katrin KELLER – Alessandro CATALANO (Hrsg.), *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667)*, Band 1. Wien 2010, s. 205. K Plettenbergovi viz TAMTÉŽ, Bd. 5., s. 719.

¹⁸⁰ ANM Praha, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 173a, dopis Anny Lucie ze Šternberka, roz. Slavatové neznámému adresátovi ze 7. 3. 1674 (Stockholm).

¹⁸¹ Tamtéž, provizorně kart. 174, relace Adolfa Vratislava ze Šternberka z 28. 3. 1674 (Stockholm).

vyslanců byly samozřejmě prominentními hosty různých dvorských slavností. Především však doprovázely své muže na vždy hojné plesy, maškarní bály, svatby, jakož i k hostinám pořádaným v předních palácích švédské aristokracie. Společně s dětmi se účastnily pravidelných rekreačních vyjížděk za město a několik dní mohly dokonce strávit se svojí rodinou na některém z výstavních zámků v nejbližším okolí Stockholmu. Manželky císařských vyslanců ve Švédsku se také důležitým způsobem podílely na každodenním chodu ambasády, staly se hostitelkami, pořádaly pravidelná setkání v domě a vytvářely středobod dámské společnosti. Takovýmito organizátorkami oblíbených a hojně navštěvovaných setkání byly kupříkladu Maria Cecilia von Starhemberg nebo Adela Augusta von Fridag, o čemž svědčí i relace konkurenčních francouzských a dánských diplomatů u švédského dvora, kteří poněkud žárlivě sledovali úspěchy těchto salonů vzniklých pod taktovkou vyslancovy manželky na císařské ambasádě.¹⁸²

Na ještě tenčí led se dostáváme, toužíme-li zjistit podrobnější informace o dětech císařských vyslanců ve Švédském království. Na základě výzkumů z jiných evropských lokalit však můžeme uspokojivě konstatovat, že přítomnost malých dětí na ambasádě nebyla během raného novověku výjimkou. Během dlouhotrvajících misí se vyslaneckému páru mohlo dokonce narodit i několik potomků, kteří byli následně vychováni v jedinečném prostředí, odstrižení od reality středoevropského kulturního okruhu. Kmotry novorozence se v těchto případech stávali přední aristokrati nebo dokonce sám panovník. Odlišná konfese přítom nemusela v těchto kruzích hrát významnější roli. Tímto způsobem šel za kmotra v roce 1693 nově narozenému Leopoldu Ansgarovi von Starhemberg nejvyšší dvorský úředník a přední procísařský politik u švédského dvora Bengt Oxenstierna. Franz Ottokar s manželkou pojmenovali svého druhorozeného syna po císaři Leopoldovi a sv. Ansgarovi (Oskarovi), který se podle tradice zasadil zásadním způsobem o christianizaci Skandinávie v 9. století.¹⁸³ Během devítileté mise se hraběcímu páru ve Stockholmu narodilo hned několik dětí. Největší oslavy však byly uspořádány při narození prvního syna Konráda Zikmunda v roce 1691, po jehož křtinách v ambasádní kapli si Franz Ottokar dokonce vyžádal u papeže Inocence XII. oficiální požehnání skrze vlastnoručně psaný dopis.¹⁸⁴ Shodou okolností získal velice

¹⁸² Marii Cecillii von Starhemberg hodnotil ve svých relacích do Kodaně např. Jens Juel v roce 1693. Srov. A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 280-317. Adela Augusta, manželka hraběte von Fridaga, hrála posléze důležitou roli v pořádání pravidelných seancí v paláci Bielků, kde sídlila mezi lety 1720-1722 císařská ambasáda. Více viz ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 15, pro memoria z 6. 5. 1722 (Stockholm).

¹⁸³ M. BAKEŠ, *Legaci*, s. 951.

¹⁸⁴ Četná sekundární literatura nabízí velké množství informací o dětech Franze Ottokara von Starhemberg. Se vši pravděpodobností však všechny známé publikace uvádějí datum narození Konráda Zikmunda a Leopolda

podobnou zkušenost i sám Konrád Zikmund v roce 1724, když zastával zájmy Karla VI. jako císařský ambasador v Londýně. V tomto případě asistoval u křtu malého Jiří Adama dokonce král Jiří I., na jehož počest byl nejstarší syn Konráda Zikmunda také pojmenován.¹⁸⁵

Vraťme se ale ještě k událostem, které následovaly po narození Konráda Zikmunda ve Stockholmu v září roku 1691. O této šťastné novině totiž zpravil svého slezského patrona Kryštofa Václava z Nostic¹⁸⁶ císařský legační kaplan Daniel Josef Mayer, který setrval ve Stockholmu ještě dva roky po odjezdu bývalého pána a odvolaného vyslance Antonína Jana z Nostic. Kromě slavnostního banketu uspořádaného na císařské ambasádě v paláci Stenbocků na stockholmském ostrově Riddarholmen a náročně provedeného ohňostroje přijímal hraběcí pár četné gratulace, jakož i drobné dárky od panovnické rodiny a vybraných aristokratů švédského království. Této události využila rovněž silně profrancouzsky naladěná skupina dámského hofštátu, která na císařskou ambasádu nechala poslat podepsaný francouzsky psaný gratulační dopis s několika latinskými verši, jež pronášel kancléř Bengt

Ansgara (Oskara) chybně. Srov. např. velice podrobná monografie o dějinách rodu von Starhemberg. J. SCHWERDLING, *Geschichte*, s. 311-313. S odjezdem mladého hraběcího páru putovaly do Stockholmu dvě malé dcery Franze Ottokara a první syn se prokazatelně narodil až na konci roku 1691 ve Švédsku, což se dozvídáme z korespondence bývalého Nosticova kaplana Daniela Josefa Mayera. Viz SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, dopis z 26. 9. 1691 (Stockholm). O prosebném dopisu císařského vyslance adresovanému papeži více Johann RAINER, *Die Nordische Stiftung in Linz*, *Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs* 14, 1984, s. 413-422, zde s. 415-416.

¹⁸⁵ J. SCHWERDLING, *Geschichte*, s. 163. Nebyli to však jen císařští diplomaté z rodu Starhembergů, kteří dávali svým novorozencům jména spjatá se zastávaným zahraničním postem. K podobnému kroku se uchýlil například i Humprecht Jan Černín z Chudenic, jenž pojmenoval svého syna Marka Dominika na počest Benátské republiky, kde v roce 1662 zastupoval císaře Leopolda I. ve funkci ambasadora. Mimořádně detailně je popsáno také narození syna anglického ambasadora Charlese Howarda of Carlisle v Kodani, který byl pojmenován jako Frederik Kristián ke cti kmotra, jímž nebyl nikdo jiný než dánský král Frederik III. Celá událost byla zaznamenána na stránkách deníku, jenž sepsal sekretář anglického ambasadora: „*There was one more than ordinarily remarkable on the seventeenth of November, which was at the Christening the child of my Lady Ambassador, who was brought to bed about a fortnight before of a Son. It was Christened by the King, the Queen, and his Royal Highness, and was named Frederick Christian, on a Sunday at night in the House where his Excellence resided. As soon as our Chaplain had administered the Baptism according to the Liturgy of the Church of England, the King went to salute my Lady Ambassador in her Chambre, which was near the Room where the Infant was Baptized. The Queen accompanied the King in this Visit, his Royal Highness with the two Princesses his Sisters and several Ladies of the Court following them. There were several of the chief Ministers of State came in also to congratulate her Ladship upon her happy delivery.*“ Další informace k následným oslavám viz Guy MIÉGE, *A Relation of Three Embassies from his Sacred Majesty Charles II to the Great Duke of Muscovie, The King of Sweden, and The King of Denmark*, London 1669, 408-409.

¹⁸⁶ Kryštof Václav byl bratranec Antonína Jana, jenž pocházel z vedlejší slezské větve široce rozvětveného rodu Nosticů. Z těchto příbuzenských vazeb vyplývá, že jak Kryštof Václav, tak i Antonín Jan o sobě navzájem získávali informace prostřednictvím pražského kanovníka Daniela Josefa Mayera. Např. Antonín Jan psal svému slezskému příbuznému pouze gratulační dopisy k Vánocům, Novému roku či u příležitosti úmrtí, narození či svatby. Více viz 14 dochovaných dopisů za 19 let v SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 89, inv. č. 33, přijatá korespondence Kryštofem Václavem z Nostic od Antonína Jana z Nostic z let 1680-1698.

Oxenstierna vypočteně na přiložené grafice. Součástí gratulací byl i další obrázek znázorňující malého Ludvíka, nejstaršího syna francouzského krále Ludvíka XIV., a též nákladně zdobený růženec. Daniel Josef Mayer označil toto blahopřání vcelku bez skrupulí jako zlý vtip, v jehož pozadí stála údajně Marie Aurora von Königsmarck, jejíž aktivity tento císařský legační kaplan dlouhodobě sledoval.¹⁸⁷

Marie Aurora byla mimořádně vyhledávanou osobností švédského dvora a skutečnou *femme fatale* raného novověku. Dostalo se jí neobyčejně širokého vzdělání, které pěstovala i v pozdějších letech během pravidelných návštěv tzv. Brennerovského salonu, který vedla v druhé polovině 17. století nobilitovaná stockholmská spisovatelka a básnířka Sophia Elisabet Brenner. Díky příslušnosti k elitnímu aristokratickému rodu měla Marie Aurora příbuzné od Švédska až po Maltu, s nimiž udržovala pravidelný korespondenční styk. S takto širokou sítí známých, přátel a příbuzných se mnohdy jako první dostávala k nejnovějším libretům, operám, baletům a divadelním scénářům, s nimiž seznamovala švédský královský dvůr. Hraběnka von Königsmarck také neváhala svého vlivu patřičně využívat, o čemž ostatně svědčí i celá řada dopisů Daniela Josefa Mayera, jenž tuto ženu obvinil z vyvolání manželské krize, která vypukla mezi hrabětem a hraběnkou z Nostic v době diplomatické mise ve Švédsku.¹⁸⁸

Rozkol mezi Marií Theresií, roz. von Herberstein a jejím mužem Antonínem Janem z Nostic vygradoval v červnu roku 1689, kdy se hraběnka rozhodla odcestovat nazpět do Vídně společně se svým osmiletým synem Karlem Josefem. Od císařského dvora nadále posílala dopisy výhradně Danielu Josefu Mayerovi, který dělal manželskému páru prostředníka. O závažnosti celého sporu svědčí dokonce intervence švédské královny Ulriky Eleonory, která se snažila císařskému vyslanci domluvit a na nějakou dobu odeslala ze

¹⁸⁷ SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, dopis z 26. 9. 1691 (Stockholm).

¹⁸⁸ Marie Aurora von Königsmarck přitahuje dlouhodobě zájem nejen švédských, ale například i německých, anglických a francouzských historiků. Široký potenciál k dalším výzkumům nabízí především dochovaný osobní archiv hraběnky von Königsmarck ve stockholmském Riksarkivetu, jenž shromažďuje korespondenci nejen s předními evropskými dvořany a diplomaty, ale i významnými umělci. Z nejnovějších prací viz např. Margareta BECKMAN, *Aurora von Königsmarck. Svenska bland härförare i stormaktstidens Europa*, Stockholm 1998. Z německy psaných prací viz především Friedrich CRAMER, *Biographische Nachrichten von der Gräfin Maria Aurora Königsmarck*, Leipzig 1833; TÝŽ, *Denkwürdigkeiten der Gräfin Maria Aurora Königsmarck und der Königsmarkischen Familie. Erster Band*, Leipzig 1836. Pravděpodobně nejlepší biografii hraběnky von Königsmarck však sestavila na základě dobré znalosti četných archivních pramenů a sekundární literatury Sylvia KRAUSS-MEYL, „Die berühmteste Frau zweier Jahrhunderte“. *Marie Aurora Gräfin von Königsmarck*, Regensburg 2002.

Stockholmu pryč i Marii Auroru von Königsmarck.¹⁸⁹ Situace mezi Marií Theresií a Antonínem Janem z Nostic se příliš nezlepšila ani po návratu císařského vyslance nazpět do střední Evropy ke konci roku 1690. Hraběnka se odmítala vrátit z vídeňského paláce na panství Sokolov, kde trávil většinu času Antonín Jan, který jí podle Mayera především neposílal dostatečné množství peněz, z nichž měla být placena výchova Nosticova jediného syna Karla Josefa.¹⁹⁰

Daniel Josef Mayer nepřestával sledovat manželský spor ani po návratu ze Stockholmu do Prahy, odkud nadále zásoboval nejčerstvějšími informacemi Kryštofa Václava z Nostic. Důležitou dohru však měl i vztah Antonína Jana s hraběnkou von Königsmarck započatý během diplomatické mise. Marii Auroře von Königsmarck bylo totiž po několika excesech doporučeno v roce 1691 opustit stockholmský dvůr, načež se na krátkou dobu odebrala ke své sestře do Hamburku. Právě na začátku roku 1694, kdy se začal pomalu konsolidovat vztah mezi Marií Theresií a Antonínem Janem z Nostic, přijela Marie Aurora do Drážďan, kde se jí po několika měsících podařilo stát se prominentní metresou Augusta II. Silného. Antonín Jan z Nostic se začal o svoji bývalou známost intenzivně zajímat a ze zámku Sokolov proto odeslal do Drážďan několik milostných dopisů, přičemž zlomek z nich byl dokonce objeven, editován a otištěn na konci 19. století.¹⁹¹ Antonín Jan z Nostic se proto na přelomu let 1694 a 1695 stával častým návštěvníkem Drážďan, kde se několikrát zúčastnil různých dvorských slavností, aby mohl být v přítomnosti Marie Aurory, což z Prahy nelibě sledoval především nově jmenovaný kanovník metropolitní kapituly Daniel Josef Mayer.

¹⁸⁹ Zajímavé svědectví nám podává sám legační kněz Daniel Josef Mayer. „[...] *daß es ein werk einer grossen und vernehmen hand wäre, wie ich hier eines gesehen, welches die junge königin [Ulrika Eleonora Dánská, pozn. autora] selbst mit eigener hand so wohl gezeichnet und formiret hat, daß es dem original gantz vollkommen gleich siehet, welches meine gnädige frau selbsten noch nicht weiß, sondern ich ihr solches mit heitiger post gehorsambst advisiere.*“ Viz SOA Plzeň, pracoviště Klášter, Rodinný archiv Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, např. dopis z 13. 8. 1690 (Stockholm).

¹⁹⁰ Daniel Josef Mayer se v mnoha dopisech vyjadřoval velice otevřeně a většinou nelichotivě i o dalších činech Antonína Jana po jeho návratu ze Stockholmu. Hrabě podle Mayera odmítl nabízené místo císařského ambasadora v Římě, kterého se nakonec ujal Antonín Florián z Lichtenštejna. Místo toho odjel pouze s několika málo služebníky do Itálie, prý za účelem léčení bolavých nohou, kde však podle Mayera jen „*nadále znevažoval svátost manželství*“. Jednou z dalších „*neřestí*“ Antonína Jana byly podle Mayera i karty, ve kterých například prohrál 1 700 zlatých během jednoho večera, což přispělo mimo jiné k nechuti pražské společnosti zvat nadále mladého hraběte ke karetnímu stolku. Viz SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, dopisy z 12. 12. 1693 (Praha), 14. 8. 1694 (Vídeň), 10. 3. 1695 (Praha) atd.

¹⁹¹ Otto von CORVIN, *Maria Aurora, Gräfin von Königsmark und ihre Beziehungen zu August dem Starcken, Kurfürsten von Sachsen*, Rudolstadt 1890, s. 81-82. Corvin jako jeden ze zakladatelů německé moderní historiografie však bohužel neuvádí archivní zdroj, ze kterého čerpal v případě Nosticových dopisů hraběnky von Königsmarck.

„O hraběti Antonínovi nevím skoro nic, pouze to, že se vydal na trh do Lipska a odsud bez nejmenších pochyb také do Drážďan, kam ho stále táhne ten švédský magnet. Musí to být hraběnka von Königsmarck, do které se ve Švédsku smrtelně zamiloval. Nyní se nachází u drážďanského dvora, a sice je nanejvýš ceněna, opatrována a těší se veliké důvěře u samotného kurfiřta. Také hrabě Antonín se u této dámy těší veliké důvěře a možná si sobě činí na škodu a je domýšlivý, protože tato dáma hledí pouze na jeho konto.“¹⁹²

Milostný vztah mezi Marií Aurorou von Königsmarck a Antonínem Janem z Nostic však není pouze marginální historickou zkazkou bez významu pro studium raně novověké diplomacie. Některé prominentní dvořanky a především metresy měly rovněž důležitý podíl na vývoji zahraničněpolitických vztahů a představovaly jeden z mnoha dostupných prostředků jak dosáhnout patřičných cílů během diplomatické služby u cizího dvora. Ve 30. letech 18. století si proto všichni diplomaté předcházeli metresu švédského krále Frederika I. Hedviku Taube, kterou pravidelně vyhledával rovněž císařský diplomat Ferdinand Leopold von Herberstein. Ze stejných poct se těšila ostatně i Beata Sparre, jež naopak zprostředkovala kontakty s královnou vdovou Hedvikou Eleonorou v 90. letech 17. století.¹⁹³ Některé ženy jako například „švédský magnet“ Marie Aurora von Königsmarck koncentrovaly díky svému postavení tolik moci, že dokázaly vyvolat závažný a velice choulostivý spor nejen mezi dvěma manželi ale i mezi dvěma státy. Důkazem pro toto tvrzení může být i aféra nově příchozího císařského vyslance v Sasku Aloise Tomáše z Harrachu, jenž několik málo týdnů po svém příjezdu do Drážďan adresoval hraběnce von Königsmarck milostné psaní, které bylo podle Mayera nakonec zneužito a otištěno v saských novinách. Harrachův skandál

¹⁹² SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, dopis z 10. 11. 1694 (Praha). O vztahu mezi hraběnkou von Königsmarck a Antonínem Janem z Nostic se však dočítáme i z dalších přibližně 10 dopisů. Zde např.: „*Er [Antonín Jan z Nostic, pozn. aut.] schon zuer öfftern inzwischen verschiedene couriers mit præsenten an die schwedische freule von Königsmarck abgefertiget, zugehen undt den alldortigen fashing auch theuer zubezahlen resolviret ist, masen er zu solchem ende eine neuer schuldt beÿ herr graafen von Thun gemacht, von welcher derselbe fünf thousand gulden in lauter sächsische mintz einwechseln lassen.*“ Viz Tamtéž, dopis ze 3. 2. 1695 (Praha).

¹⁹³ O silné pozici dvořanek v rámci švédského královského dvora pojednal především švédský historik Fabian PERSSON, *Servants of Fortune. The Swedish Court between 1598 and 1721*, Lund 1999, s. 179-181. O mimořádném vlivu Beaty Sparre více viz vydaná korespondence 350 dopisů královniny oblíbenkyně Cathariny Wallenstedt. Srov. Christina WIJCKMARK (ed.), *Allrakäraste. Catharina Walenstedts brev 1672-1718*, Stockholm 1995, s. 305. Francouzští ambasadoři se v průběhu druhé poloviny 17. století orientovali podobným způsobem především na Marii Sofii De la Gardie, sestru kancléře Magna Gabriela. Srov. např. Anja MIRASCH, *Zur Frauenautobiographik der schwedischen Großmachtzeit*, in: Horst Wernicke – Hans-Joachim Hacker (Hrsg.), *Der Westfälische Frieden von 1648 – Wende in der Geschichte des Ostseeraums*, Hamburg 2001, s. 343-366.

v Drážďanech donutil dokonce i Antonína Jana z Nostic přehodnotit vztah ke své stockholmské známosti, nad čímž se zaradoval i Daniel Josef Mayer.¹⁹⁴

„Hrabě Antonín teď pyká za dřívější drážďanské excesy a v posledním sokolovském dopise mi psal, že sám již tři týdny s nikým nemluvil a kromě toho si nechal zavolat tři doktory, se kterými jednal o svém stavu.“¹⁹⁵

Nebyly to však pouze manželky a děti, které měly k císařským vyslancům u jednotlivých evropských panovnických dvorů nejbližší. Běžnou součástí císařské legace býval i další šlechtický doprovod. Na raně novověké ambasádě bychom tak našli i nobilitované společníky, jimiž se pravidelně obklopovali především císařští diplomaté z vysokých společenských kruhů, kteří se tímto chováním snažili navýšit vlastní kredit během jednání se zástupci cizího dvora. V tomto případě se ani tak nemuselo jednat o mladíky, kteří v rámci své kavalírské cesty navštívili císařskou ambasádu a během často dlouhodobého pobytu ve městě byli s diplomatem v pravidelném kontaktu. Na základě studia podrobných seznamů členů císařských ambasád či z pravidelně vedených účtů dochovaných například v případě legací delegovaných do Polska, Francie, Anglie či Dánska, tak můžeme zachytit jména mladých šlechticů, kteří vyráželi do zahraničí společně s císařským diplomatem, jemuž na ambasádě asistovali i několik let. Tímto způsobem mohli získat další zkušenosti a především překlenout svízelné období mezi završením studia a ziskem jistého příjmu v úřednickém aparátu Habsburské monarchie. Úkolem těchto kavalírů bylo především doprovázet diplomata do společnosti. Hosté ambasády na tyto mladíky naráželi obvykle v předpokojích diplomata apartmá, kde měli návštěvníky zabavit vybranou konverzací a následně je pak uvést k recepci. Členové nobilitovaného doprovodu obklopující císařské diplomaty byli rovněž příležitostně využíváni jako poslové, jménem svého pána vyjednávali termíny schůzek a především

¹⁹⁴ O dočasném zdiskreditování hraběte z Harrachu u drážďanského dvora viz SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, dopisy ze 4. 12. 1694 (Praha) a 10. 3. 1695 (Praha).

¹⁹⁵ Tamtéž, dopis ze 7. 4. 1695 (Praha). Dámské společnosti se hrabě z Nostic nevyhýbal po celý život. Pouze na okraj zde můžeme uvést i příhodu z kavalírské cesty Antonína Jana, během které se chtěl v Římě tajně oženit s jakousi italskou vdovou nevalné pověsti. Zprávy o této události v roce 1678 pronikly rovněž do nejvyšších pater středoevropské společnosti. Další detaily a odkazy na archivní prameny viz Esteban MAUERER, *Südwestdeutscher Reichsadel im 17. und 18. Jahrhundert. Geld, Reputation, Karriere: Das Haus Fürstenberg*, Göttingen 2001, s. 151-152.

asistovali u oficiálních i zcela neformálních audiencí a pravidelných návštěv předních dvořanů.¹⁹⁶

Tímto způsobem doprovázel do Švédska na přelomu let 1653-1654 císařského vyslance Raimonda Montecucoliho jeho o generaci mladší přítel a klient Aeneas Sylvia Caprara, později slavný maršál císařské armády.¹⁹⁷ Šlechtický doprovod, bohužel nejmenovaný, měli také Antonín Jan z Nostic a Burghard Philipp von Fridag. Minimálně dva roky strávili na císařské ambasádě ve Stockholmu pod velením Franze Ottokara von Starhemberg také bratři Ludwig a Joseph baroni von Strauffenberg.¹⁹⁸ Nobilitovanou společnici však mohly mít také manželky vyslanců. V případě císařských legací ve Švédském království je však znám pouze jeden příklad této důvěrnice v podobě hraběnky Marie Polyxeny Kuronské, jež do Stockholmu doprovázela Marii Theresii z Nostic, roz. von Herberstein.¹⁹⁹

Další specifickou skupinou tvořící bezprostřední okolí některých diplomatů byli lidé s funkcí hofmistra, štolmistra nebo maršálka. Těmito služebníky se obklopovali především vysoce postavení císařští vyslanci, kteří operovali na území Švédského království zpravidla několik let. Bezpochyby tak podobnou titulaturou vytvářeli určitou paralelu k vrcholným dvorským hodnostem, které zastávali někteří přední aristokraté u císařského dvora ve Vídni. Tito služebníci byli se vši pravděpodobností součástí šlechtického dvora již před započítím cesty, což můžeme demonstrovat například u Antonína Jana z Nostic, Franze Ottokara von Starhemberg a Burgharda Philippa von Fridag. Služebníci typu hofmistr, štolmistr či maršálek

¹⁹⁶ Úlohu těchto mladých šlechticů, kteří zpravidla bez nároku na plat asistovali císařským diplomatům, popsal na stránkách své práce teoretik ceremoniální vědy Gottfried Stieve. Viz G. STIEVE, *Europäisches Hof-Ceremoniel, in welchem Nachricht gegeben wird, Was es für eine Beschaffenheit habe mit der Prærogativa und dem aus selbiger fließenden Ceremoniel* [...], Leipzig 1723, s. 301-303. O funkci šlechtického doprovodu na cestách pojednala především Eva BENDER, „... daß Er mit Sr. Ld. hiernegst zu reisen, um sich beßer zu qualifizieren ...“. *Hofpersonal als Begleitung bei Prinzenreisen gegen Ende des 17. Jahrhunderts*, in: Elena Taddei – Michael Müller – Robert Rebitsch (Hrsg.), *Migration und Reisen. Mobilität in der Neuzeit*, Innsbruck (et al.) 2012, s. 187-199.

¹⁹⁷ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, s. 102. Caprara vzbudil zájem například i u předního švédského dvořana Johana Ekeblada, který si na stránkách svého osobního deníku poznamenal úzký příbuzenský vztah mezi knížetem Piccolominim a mladým hrabětem. „*I förleden fredags blef en offentlig bal dansad på slottet, där då grefve Montecuculi dronningens ordre bekom, som kallas ordre d'Amaranthe. Han vill med första sin kos tillika med den andra grefven, som är med honom, som heter comte de Cabrara och är Piccolominis systerson.*“ Viz Nils SJÖBERG, *Johan Ekeblads bref*, Stockholm 1915, s. 307.

¹⁹⁸ Bratři von Strauffenberg museli dokonce po návratu ze Stockholmu projít lékařskou prohlídkou, která prokázala jejich pevné zdraví. Potvrzení vídeňského magistrátu o zdravotní bezúhonnosti se dochovalo v Zemském archivu Opava, pracoviště Olomouc, Archiv města Olomouce (zlomky registratur), kart. 25, inv. č. 650, vysvědčení vídeňského magistrátu o zdravotním stavu Ludwiga a Josepha von Strauffenberg z 12. 9. 1698 (Videň).

¹⁹⁹ M. BAKEŠ, *Diplomatická mise*, s. 727.

měli především na starost organizaci služebnictva, péči o stáje a řízení chodu domácnosti. Velice platní byli také během několikátýdenní cesty do Skandinávie, kdy organizovali přepravu zavazadel a vyjednávali o podmínkách ubytování. Zajišťovali svému pánovi finanční půjčky, přičemž za tímto účelem pravidelně odjížděli do Hamburku, kde se nacházely přední bankovní domy poskytující výhodnější úvěr nezatížený příliš vysokými úroky.²⁰⁰ Podobnými úkoly byl pověřován rovněž hofmistr císařského vyslance hraběte z Nostic František Josef Moder, který strávil ve službě sokolovského pána většinu svého života. S Moderovým jménem se totiž setkáváme i po téměř 40 letech od příjezdu císařské legace ze Stockholmu, kdy v Praze zastupoval Antonína Jana z Nostic ve finančních sporech.²⁰¹ Z dochovaných účtů a z korespondence legačního kaplana Daniela Josefa Mayera však vyplývá, že kromě hofmistra měl hrabě z Nostic během pětileté mise ve Stockholmu i štolmistra jménem Karel, jenž byl původem Slezan, který v roce 1685 odešel od barona Karla Julia Sedlnického z Choltic, aby nastoupil do služby nově jmenovaného císařského vyslance ve Stockholmu.²⁰²

Sestoupíme-li o další příčku níže v jasně hierarchizované struktuře císařské ambasády, narazíme především na pážata, lokaje, komorníky či dveřníky, kteří se mezi služebnictvem těšili nejvyšší úctě. Z celého personálu totiž pobírali nejvyšší plat, který jim mohl být dokonce u zahraničního dvora dočasně zvýšen. Zpravidla měli nárok na livrej, která jim byla obvykle ušita před započítáním mise. Kvůli reprezentaci přitom nešlo o žádný prostý šat, ale o nákladně provedené oblečení, které hradil výhradně velitel mise z prostředků dvorské komory. Že ošacení služebnictva mohlo neúměrně zatížit rozpočet ambasády, je evidentní například i u nepřítelů záměrného Hermanna von Basserode. Tento dlouholetý císařský rezident ve Švédském království nechal před odjezdem z Vídně ošatit své početné jedenáctičlenné služebnictvo za 450 zlatých, což se téměř vyrovnávalo cifře za nákup kočáru po příjezdu do Stockholmu, jenž přišel Basseroda na 520 zlatých. Pouze pro srovnání můžeme uvést, že Hermann von Basserode pobíral jako rezident nepřítelů vysoký plat ve výši 250 zlatých měsíčně.²⁰³

²⁰⁰ J. KUBEŠ, *Hermann Jakob Czernin*, zde s. 188-189.

²⁰¹ Národní archiv Praha, Staré české místodržitelství, inv. č. 14575, uvalení záповědi na pohledávku žida Abrahama Šimona Presburga v roce 1729.

²⁰² SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, dopis ze 14. 5. 1690 (Stockholm).

²⁰³ ÖStA Wien, HHStA, Reichskanzlei, Friedensakten, kart. 109, dopis Hermanna von Basserode říšskému dvorskému radovi Johannu Walderodemu von Eckhausen z 4. 11. 1669 (Stockholm). Podobné nářky adresoval do Vídně také císařský vyslanec v Dánsku Gottlieb z Windischgrätzu, který v roce 1673 podle vlastních slov obdržel naprosto nedostačující finanční příspěvek 500 zl na barevně provedené livreje pro devět lokajů a tři

Povinností pážat a především pak lokajů bylo doprovázet velitele ambasády podél kočáru na cestě městem, což při vysoké koncentraci denních návštěv císařských vyslanců ve Stockholmu zabralo značnou část denního programu. Tito služebníci však byli samozřejmě platní i na ambasádě, kde se starali přímo o diplomatovo pohodlí, asistovali v jídelně při pravidelných hostinách, zařizovali drobné úkoly ve městě a nákupy na trhu či v přístavu. Velice důležitou funkci plnili lokajové také během oficiálních a neformálních audiencí, kdy doprovázeli slavnostně dekorované kočáry putující do panovnickovy rezidence.²⁰⁴ Například během slavnostní audience Adolfa Vratislava ze Šternberka v roce 1673 obklopovalo kočár s císařským vyslancem 14 lokajů. Celkem 12 lokajů měl k dispozici i Burghard Philipp von Fridag v roce 1720.²⁰⁵

Poměrně vysoké počty lokajů, jež známe především díky zachovaným scénářům popisujícím jízdu na oficiální audienci, však v průběhu mise značně variovaly. Existuje totiž množství příkladů, z nichž vyplývá, že lokajové byli často zaměstnáváni a v případě potřeby zase propouštěni. Najímání služebnictva mezi místním obyvatelstvem bylo pravděpodobně natolik rozšířeným fenoménem, že se hostitelské vlády snažily tuto praxi omezovat či přímo zakazovat vydáváním četných reskriptů. Ve Stockholmu se s prvními náznaky nevole setkáváme již na konci 60. let 17. století v době mise Hermanna von Basserode, který do svých služeb přijal dva lokaje původem z Livonska.²⁰⁶ S podobnými problémy se opakovaně potýkal během pětileté mise ve Švédském království i Antonín Jan z Nostic.²⁰⁷ Reprezentanti městských elit jakož i někteří dvořané poukazovali především na neblahý vliv plynoucí

pážata. Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Windischgrätzů, kart. 3, inv. č. 525, účet za misi v Dánsku z 27. 10. 1673 (Kodaň). K symbolice livrejů v rámci diplomatické praxe se obecně vyjádřil také Michael JUCKER, *Gesten, Kleider und Körperschmähungen. Ordnungbrüche und ihre Wahrnehmung im eidgenössischen Gesandtschaftswesen des ausgehenden Spätmittelalters*, in: Marian Füssel – Thomas Weller (Hrsg.), *Ordnung und Distinktion. Praktiken sozialer Repräsentation in der ständische Gesellschaft*, Münster 2005, s. 215-237.

²⁰⁴ G. STIEVE, *Europäisches Hof-Ceremoniel*, s. 304-305.

²⁰⁵ Počty lokajů a pážat měly rovněž nezpochybnitelnou úlohu v systému ceremoniálních pravidel. Více viz kapitola III. 3.

²⁰⁶ ÖStA Wien, HHStA, Reichskanzlei, Friedensakten, kart. 109, dopis Hermanna von Basserode říšskému dvorskému radovi Johannu Walderodemu von Eckhausen z 23. 2. 1669 (Stockholm). Basserode psal svému důvěrníkovi Walderodemu také o svém rozhořčení, že švédský agent ve Vídni Hans Heinrich von Gebattel o něm šíří pomluvy, které brání císařskému rezidentovi ve vyjednávání. Gebattel měl Basseroda obviňovat s najímání služebníků, kteří jsou tajnými katolíky a službou na katolické ambasádě se pouze vyhýbají povinností vůči luteránsky smýšlejícímu panovníkovi. O těchto sporech psal ostatně i Gebattel do Stockholmu. Srov. Riksarkivet Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 291, relace Hanse Heinricha von Gebattel ze 3. a 10. 1. 1669 (Víděň).

²⁰⁷ Hrabě z Nostic například zaměstnával jednoho *Hausknechta*, Stockholmana jménem Martin Grelson, který se nakonec obrátil proti svému pánovi, když zorganizoval vloupání do císařské ambasády. Viz M. BAKEŠ, *Diplomatická mise*, s. 726.

z poskytování služeb švédských luteránů na katolických ambasádách. Také císařští vyslanci byli (bezpochyby oprávněně) obviňováni, že zaměstnáváním některých obyvatel Švédského království pouze napomáhají těmto osobám k nerušeným stykům s katolíky a především pak s legačním kaplanem. Pravidelná překračování pravidel a panovnických reskriptů upravujících vztah hostitelské vlády k cizím ambasádám nakonec vedla v roce 1727 k definitivnímu zákazu pro všechny poddané švédského krále vstupovat do služeb přítomných zahraničních diplomatů.²⁰⁸ Podobných panovnických reskriptů týkajících se ambasádního služebnictva však bylo v průběhu raného novověku vydáno hned několik. Také Švédsko podobně jako například Sasko či Velká Británie začalo od 30. let 18. století požadovat jmenné soupisy ambasádního služebnictva, které mělo mít při obchůzkách městem vždy livreje, aby bylo jasně rozpoznatelné. Kvůli nárůstu různých konfliktů či osobních soubojů dokonce přikročil švédský dvůr v roce 1721 k nařízení, které lokajům zakazovalo nosit zbraň.²⁰⁹

Na císařské ambasádě bychom však našli i další služebníky jako písaře a kopisty, kteří byli velice slušně znalí písma a cizích jazyků. Vlastního písaře ovládajícího latinu tak s sebou přivezl do Švédského království kupříkladu Adolf Vratislav ze Šternberka. Mnohačlenné diplomatické legace putující do Skandinávie doprovázel často doktor nebo chirurg, jakož i početné dámské služebnictvo, které bylo k dispozici vyslancově manželce. V roce 1690 odjížděla z Vídně v doprovodu Franze Ottokara von Starhemberg a jeho manželky Marie Cecílie, roz. z Rindsmaul dokonce kojná, která během dlouhé cesty pečovala o několikaměsíční dcerku mladého hraběcího páru.²¹⁰ Dalším poněkud specifickým ale rozhodně nepostradatelným členem mnoha diplomatických legací byl kuchař, který měl na starost přípravu pokrmů, jež se slučovaly s přáním středoevropských konzumentů nenavýklých na některé zvláštnosti skandinávského jídelníčku.²¹¹ Velice běžnou součástí diplomatova dvora byli rovněž hudebníci, kteří hráli nobilitované společnosti u jídla či večer během obvyklých zábav pořádaných na ambasádě. V případě Stockholmu však nedokumentujeme žádné hudební těleso pravidelně činné v domě císařského vyslance ve srovnání například s Římem nebo Madridem. Dozajista to souviselo i s nižším hodnostním

²⁰⁸ ÖStA Wien, HHStA, Diplomatie und Außenpolitik 1848-1918, Gesandtschaftsarchiv Stockholm, kart. 65/66, opis reskriptu švédské vlády z 20. 11. 1727 (Stockholm).

²⁰⁹ Tamtéž, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, relace Burgharda Philippa von Fridag z 12. 2. 1721 (Stockholm).

²¹⁰ J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Briefe*, s. 173-187, zde 174; M. BAKEŠ, *Cestopis*, s. 294.

²¹¹ Svého vrchního kuchaře měli např. Antonín Jan z Nostic ve Stockholmu nebo Heřman Jakub Černín v Polsku v 90. letech 17. století. Zajímavý detail o provozu ambasádní kuchyně z roku 1687 poskytují také účty Dominika Ondřeje z Kounic z Anglie. Zdejší provoz zajišťovala minimálně jedna služka a dva kuchaři s titulem Oberkoch a Underkoch. Srov. MZA Brno, RA Kouniců, kart. 407, inv. č. 3720, účet č. 12 z 27. 4. 1687 (Londýn).

postavením jednotlivých zástupců císaře ve Skandinávii, kterým se lišili od plně akreditovaných ambasadorů anglického, francouzského a dánského krále, jež do Stockholmu prokazatelně doprovázeli vlastní hudebníci. Během pravidelných večerních seancí, slavnostních plesů či během oběda tak na císařské ambasádě hrála pravděpodobně jen *ad hoc* najímaná hudební tělesa složená z dvorských či zahraničních muzikantů.²¹²

Při studiu personálního složení císařských ambasád ve Stockholmu jsme se však dosud nezmínili o sekretáři, druhém nejdůležitějším muži většiny diplomatických misí. Sekretáři byli bezpochyby předními aktéry diplomatických styků, již měli často nezanedbatelný podíl na vytváření zahraniční politiky. Zpravidla se jednalo o velice vzdělané muže z měšťanského prostředí, kteří si díky svým schopnostem a mnohdy několikaleté službě v diplomatickém aparátu Habsburské monarchie vysloužili povýšení do šlechtického stavu. Sekretář obvykle představoval nejzkušenějšího člena ambasády, který výrazným způsobem ovlivňoval a usměrňoval jednání hlavního reprezentanta, tedy diplomata. Sekretáři na rozdíl od nově jmenovaných zástupců císaře mohli zahraniční působiště již dobře znát, disponovali množstvím známostí a důležitými kontakty a především se orientovali v často spletitých mocenských vztazích u hostitelského dvora.²¹³

Výlučnost sekretářů však spočívala i v dalších ohledech. Jelikož byli plně zasvěcováni do politických jednání, znali šifrovací klíče a často sestavovali diplomatické relace, museli před odjezdem absolvovat profesní přísahu, která je zavazovala mlčenlivostí a stanovovala trest v případě prořeknutí či úmyslného zrazení zájmů suveréna. Z tohoto důvodu nemohl diplomat výběr sekretáře v mnoha případech ovlivnit.²¹⁴ Také sekretáři podobně jako diplomaté disponovali rozdílnou titulaturou, jejíž podoba byla garantována výhradně domácím nikoliv zahraničním dvorem. Níže postavení osobní sekretáři (*secretarius*) se zodpovídali za svoji činnost výhradně císařskému diplomatovi, jenž se především staral o jejich plat. Na druhou stranu privilegovanějším legačním sekretářům (*legations secretarius*) byla pravidelně vyplácena obvykle pevně stanovená částka přímo z prostředků dvorské

²¹² Detailně prozkoumal působení dvorských kapel ve Stockholmu a Uppsale především Erik KJELLBERG, *Kungliga musiker i Sverige under Stormaktstiden. Studier kring deras organisation, verksamheter och status ca 1620- ca 1720*, Vol. 1, Uppsala 1979, s. 16-36. Detailně o roli hudebních těles v rámci raně novověké diplomatické praxe viz více kapitola III. 2 této práce.

²¹³ Základní informace o sekretářích podává především W. J. ROOSEN, *The Age of Louis XIV.*, s. 91-102.

²¹⁴ Odmítnutí přiděleného sekretáře představovalo pravděpodobně unikum. Registrujeme pouze jednu výjimku a to u císařského vyslance ve Švédsku Františka Antonína Berky z Dubé, jenž dvorské komoře adresoval dopis, v němž bez udání důvodů nesouhlasil s přidělenými službami legačního sekretáře Jeana Baptisty de Lancier. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 6, rezoluce dvorské komory adresovaná říšské dvorské kanceláři z 3. 12. 1683 (Viedeň). Na toto neobvyklé rozhodnutí hraběte Berky jako první upozornil (ovšem s chybnou citací archivního pramene) K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 99.

komory. Kromě peněz si legační sekretáři polepšili i v očích společnosti, jelikož jim byl vystaven kreditiv, kterým se prokázali jako pověření zástupci suveréna, kteří mohli řídit ambasádu i v případě dočasné či dlouhodobé nepřítomnosti diplomata. Díky kreditivu a jeho akceptaci tak mohli zaštitit ambasádu tolik potřebnou imunitou, která byla například nezbytná pro svobodné vykonávání katolických mší v některých protestantských oblastech raně novověké Evropy.²¹⁵

Tabulka č. 3: Sekretáři císařské ambasády ve Švédském království v letech 1667-1737

Jméno sekretáře	Období	Titul
Johann Eberhard Hövel	květen 1667 – říjen 1670	sekretář
Johann Eberhard Hövel	říjen 1670 – duben 1671	legační sekretář
Johann Eberhard Hövel	říjen 1673 – duben 1674	sekretář
Jean Baptiste de Lancier	červenec 1682 – říjen 1683	sekretář
Jean Baptiste de Lancier	říjen 1683 – (?) 1684	legační sekretář
Nicolas Herle	září 1684 – říjen 1684	sekretář
Georg Heinrich Wigel	prosinec 1685 – říjen 1690	sekretář
Johann Philipp von Andlern	listopad 1690 – leden 1692	sekretář
Johann Philipp von Andlern	leden 1692 – březen 1698	legační sekretář
Johann Christoph Pentenrieder	březen 1698 – červenec 1702	sekretář
Johann Christoph Pentenrieder von Adelhausen	červenec 1702 – (?) 1709 ²¹⁶	legační sekretář
Christoph Theodor Antivari	listopad 1720 – červen 1722	sekretář
Christoph Theodor Antivari	červen 1722 – srpen 1737	legační sekretář

Sekretáři také mohli na rozdíl od ambasadorů, vyslanců a rezidentů strávit v diplomatickém aparátu převážnou část profesního života. Například Johann Philipp von Andlern sloužil císaři prakticky celá 80. a 90. léta 17. století jako sekretář a později legační sekretář ve Francii, Anglii a nakonec ve Švédsku. Ačkoliv mu dvorská komora dlužila několik stovek zlatých z pravidelných výplat, které Andlern pravděpodobně nikdy nevydobil, vrátil se

²¹⁵ G. STIEVE, *Europäisches Hof-Ceremoniel*, s. 340-343.

²¹⁶ Johann Christoph Pentenrieder von Adelhausen působil v úřadu legačního sekretáře minimálně do roku 1709, kdy se za jeho odvolání a následné kompenzace přimluvil dlouholetý diplomat v Polsku a Sasku Franz Ludwig von Zinzendorf. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 11, relace císařského vyslance Franze Ludwiga von Zinzendorf z 23. 4. 1709 (Jelenia Góra).

v roce 1698 do Vídně jako velice zámožný muž a finanční pohledávky zužitkoval během žádostí o stabilní místo ve struktuře dvorských úřadů. Diplomatičká mise mu dokonce jako mnoha jiným sekretářům přinesla zisk baronského titulu. Díky diplomatičké službě se mohl rovněž spolehnout na přímluvu vlivných šlechticů a odvolaných císařských vyslanců, které si zavázal v době několikaletých misí.²¹⁷

Mezi sekretáři se často nacházeli i erudovaní odborníci, kteří byli dlouhodobě nespokojeni s podmínkami na jiných raně novověkých dvorech, a proto hledali štěstí ve stále se rozvíjejícím aparátu císařské diplomacie. Mezi tyto osobnosti patřil například Johann Daniel Kramprich von Kronenfelt, jenž jako syn purkmistra z Koblence získal široké vzdělání a dokonce absolvoval krátkou vzdělávací cestu po střední a severozápadní Evropě. Kariéru v diplomacii započal ve službě dánských Oldenburků, než se dal na stranu císaře, kterého zastupoval 26 let v Haagu až do své smrti v roce 1693.²¹⁸ Podobným zjevem císařské diplomacie byl rovněž Jean Baptiste de Lancier původem z Burgundska, s jehož jménem se poprvé setkáváme v roce 1673 v matrice sienské univerzity, kam se pravděpodobně zapsal v průběhu studijní cesty.²¹⁹ Po prvních diplomatičkých zkušenostech ve jménu bavorského kurfiřta přešel definitivně do služeb císaře Leopolda I., který ho v roce 1677 povýšil do šlechtického stavu a od té doby ho prakticky permanentně využíval na Apeninském poloostrově, v jižním Nizozemí a rovněž ve Švédsku, kde byl de Lancier jmenován dočasným velitelem císařské ambasády po odjezdu závažně nemocného Michaela Václava z Althannu. Lancierův kredit ve Vídni navyšovaly rovněž úzké vztahy s předními císařskými dvořany, kteří ho využívali jako vysoce zasvěceného informačního agenta.²²⁰ Kromě císařova nejvyššího hofmistra Ferdinanda z Ditrichštejna využíval Lancierovy služby především

²¹⁷ Z dolnorakouské rodiny Andlernů pocházelo hned několik vídeňských konšelů, členů říšské dvorské rady, tajných radů atd. Tato prominentní měšťanská rodina, jejíž členové byli v roce 1679 povýšeni do šlechtického stavu, se díky několikagenerační službě Habsburkům nakonec zařadila mezi říšská hrabata. O Johannu Philippovi a rodině von Andlern pojednal obecně především Franz Karl WİßGRILL, *Schauplatz des landsässigen Nieder Oesterreichischen Adels vom Herren und Ritterstande*, Bd. 1, Wien 1794, 124-133.

²¹⁸ Johannu Danielu Kramprichovi von Kronenfelt, tomuto prominentnímu císařskému sekretáři, se ve svých odborných pracích věnoval především německý historik a znalec raně novověkých dějin Holandska Volker Jarren. Viz především V. JARREN, *Europäische Diplomatie im Zeitalter Ludwigs XIV. Das Beispiel Johann Daniel Kramprichs von Kronenfeld (1622-1693)*, *Jahrbuch für europäische Geschichte* 3, 2002, s. 101-131. O habsbursko-nizozemských diplomatičkých stycích studovaných na základě rakouských, holandských a českých archivních pramenů více také TÝŽ, *Die Vereinigten Niederlande und das Haus Österreich 1648-1748. Fremdbildwahrnehmung und politisches Handeln kaiserlichen Gesandter und Minister*, in: Helmut Gabel – Volker Jarren (Hrsg.), *Kaufleute und Fürsten. Außerpolitik und politisch-kulturelle Perzeption im Spiegel niederländisch-deutscher Beziehungen 1648-1748*, Münster 1998, s. 39-354.

²¹⁹ Fritz WEIGLE, *Die Matrikel der deutschen Nation in Siena (1573-1738). Band I*. Tübingen 1962, s. 331.

²²⁰ Dokumentace k povýšení do šlechtického stavu včetně vyjmenovaných zásluh habsburskému domu se nachází v ÖStA Wien, AVA, Adelsarchiv, Allgemeine Reihe, kart. 243/3, povýšení Jeana Baptisty a Jeana Claudia de Lancier do šlechtického stavu z 10. 3. 1677 (Víděň).

nejvyšší štolmistr císaře a bývalý ambasador ve Španělsku Ferdinand Bonaventura z Harrachu, jehož Lancier zásoboval více než patnáct let četnými francouzsky psanými dopisy z různých koutů Evropy.²²¹

Někteří sekretáři ve Švédském království jako například Christoph Theodor Antivari nebo Johann Christoph Pentenrieder měli rovněž silné vazby na říšskou dvorskou radu. Jak Antivari, tak Pentenrieder byli dosazeni na lavici říšské dvorské rady již v průběhu své diplomatické mise. Se vši pravděpodobností tak tímto krokem chtěl císař vykompenzovat slabé a nepravidelné finanční příjmy přicházející do zahraničí z dvorské komory, které tak mohly být navýšeny především platem plynoucím z absenčně zastávaného úřadu říšského dvorského rady ve Vídni.²²² Antivari a Pentenrieder posléze rovněž představují příklady dvou úředníků, jež dlouholetá diplomatická služba vynesla k zisku šlechtického titulu. Christoph Theodor von Antivari nakonec zasvětil celý život službě císaři Karlovi VI. a Marii Terezií ve Švédském království, zatímco Johann Christoph Pentenrieder von Adelhausen se po mnohaleté misi ve Švédsku, Francii, holandském Rijswijku, Polsku a Sasku nakonec během druhé dekády 18. století uchýlil do Londýna, kde vedl intenzivní jednání s představiteli domácí vlády. Dožil se i úvodního zahájení kongresu v Soissons, kde měl působit v roli prostředníka mezi anglickými a španělskými delegáty, avšak s propuknutím závažné nemoci již ze smrtelného lůžka nevstal a konce vyjednávání se nedočkal.²²³

Z výjimečného postavení se těšil také císařský sekretář ve Švédském království Johann Eberhard Hövel. Tento rodák z Vestfálska nastoupil do diplomatických služeb během mise pod velením Hermanna von Basserode v roce 1667. Po smrti císařského rezidenta o tři roky později dokonce přechodnou dobu spravoval tzv. Basserodův dům na centrálním

²²¹ Téměř 40 francouzsky psaných dopisů s Ditrichštejnem se nachází v MZA Brno, RA Ditrichštejnů, kart. 21, inv. č. 70, zprávy a korespondence císařského sekretáře Jeana Baptisty de Lancier knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna (1682 – 1684). Podobně objemná složka korespondence se dochovala i ve vídeňském archivu rodiny Harrachů. Přesně 30 Lancierových francouzských dopisů z let 1679-1681 bylo datováno v Mnichově, 14 dopisů z let 1682-1684 odeslal Lancier ze Stockholmu a nakonec se zde nachází ještě 9 dopisů z let 1686-1696 z Madridu. Zde ÖStA Wien, AVA, FA Harrach, kart. 272/21, korespondence Jeana Baptisty de Lancier s Ferdinandem Bonaventurou z Harrachu z let 1679-1694.

²²² O. von GSCHLIEßER, *Der Reichshofrat*, s. 384-385 a 520-523.

²²³ O působení legačního sekretáře Johanna Christoha Pentenriedera von Adelhausen v roce 1717 ve Velké Británii více *Mercurii Relation, oder wochentliche Ordinari Zeitungen* [...], Vol. 50, zpráva z 1. 12. 1717 (Vídeň). Zajímavý doklad vztahující se k prvním diplomatickým zkušenostem mladého Pentenriedera představuje prosebný dopis sepsaný otcem a následně adresovaný říšské dvorské kanceláři, v němž se zaručoval za svého syna a vyjmenovával všechny přednosti Johanna Christoha, které by ho měly předurčit k převzetí funkce legačního sekretáře se stálým příjmem. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 10, prosebný dopis Johanna Christoha Pentenriedera staršího z roku 1699 (přesné datum ani lokace neuvedeny). O Pentenriederovi hojně pojednává také K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 206 a 400.

stockholmském ostrově Gamla stan, kde byla mezi lety 1667-1670 situována císařská ambasáda. Jako zkušený znalec švédského prostředí byl vybrán do funkce sekretáře nově jmenovaného císařského vyslance Adolfa Vratislava ze Šternberka, kterého zasvěcoval do specifických ceremoniálních pravidel u švédského královského dvora, vedl úřední agendu, spravoval rozšiřující se vyslanecký archiv a v případě potřeby jednal s předními dvořany a úředníky.²²⁴ Jako sekretář, respektive legační sekretář působil i na území Polsko-litevské unie a Ruska v 80. a 90. letech 17. století, přičemž byl v roce 1686 za dlouholeté zásluhy císaři povýšen do šlechtického stavu.²²⁵

Dalším speciálním, avšak nepostradatelným členem všech diplomatických misí putujících do Skandinávie byl legační kaplan. Hlavním úkolem duchovenstva ve službách císařských vyslanců bylo zajistit a uspokojit duchovní potřeby všech členů vyslanectví především v konfesijně odlišném prostředí, jakým bylo od 16. století i Švédské království. Legační kaplani operující v rámci císařských ambasád však představují poněkud výlučnou skupinu, jež byla vázána mnohonásobnou loajalitou především k řádovému domu, nunciaturám, diplomatovi a císaři, kteří mohli duchovnímu posílat vlastní rozkazy a zároveň se starali o jeho plat. Také z mnoha dalších důvodů představuje instituce legačních kaplanů poměrně komplikovaný či minimálně zvláštní jev raně novověké diplomatické praxe, kterému bude dán daleko širší prostor v rámci jiné kapitoly.

Nakonec zde byly také skupiny lidí, kteří sice pracovali pro císařské diplomaty, ale na ambasádách bychom je hledali marně. Řeč je o placených agentech, již za drobnou či významnější úplatu čas od času prodávali císařským vyslancům mimořádně důležité informace, jež přinesly nové světlo do vyjednávání. Ačkoliv zůstávají tito lidé na stránkách oficiálních relací obvykle nejmenováni, můžeme jejich přítomnost v okruhu zahraničních ambasád očekávat.²²⁶ V korespondenci či v účtech se posléze nalézají položky za výplaty „jednomu člověku“ či „našemu korespondentovi“, což dokumentujeme na několika příkladech v písemném materiálu císařského rezidenta v Kodani Henninga Detlofa von Hanses. Svého agenta ostatně zaměstnával podobným způsobem i Michael Václav z Althannu mezi lety

²²⁴ O činnosti Hövela v rámci císařské legace pod Šternberkovým velením více viz ANM Praha, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 174, relace Adolfa Vratislava ze Šternberka ze 6. 12. 1673 (Stockholm).

²²⁵ O Hövelově působení v legaci pod velením Heřmana Jakuba Černína z Chudenic viz J. KUBEŠ, *Hermann Jakob Czernin*, s. 183-184. Zajímavá a dosud nezpracovaná korespondence Johanna Eberharda von Hövel s česko-slezských hrabětem Kryštofem Václavem z Nostic čítající 82 stran se nachází v SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 52, inv. č. 178, přijatá korespondence Johanna Eberharda von Hövel hrabětem Kryštofem Václavem z Nostic z let 1687-1690 (Hlohov, Vratislav a Vídeň).

²²⁶ O agentech ve službách diplomatů obecně například Peter BURKE, *Společnost a vědění. Od Gutenberga k Diderotovi*, Praha 2009, s. 172-173.

1682-1683.²²⁷ Jak císařští vyslanci v Kodani, tak i ve Stockholmu občas zaznamenali na stránkách oficiálních relací přítomnost hamburských obchodníků v pokojích ambasády, kteří byli ochotni prodat zajímavé a tajné informace týkající se především finančních půjček francouzského ambasadora, s nimiž hodlal obdarovávat či upláctet přední švédské dvořany. Obchod s informacemi byl ostatně běžným prostředkem raně novověké diplomacie, s jehož pomocí se císařští vyslanci snažili být vždy o krok napřed ve srovnání s konkurencí.

Vně ambasády však byla i další vcelku početná skupina lidí, bez které by jen stěží fungovaly pravidelné diplomatické styky. Řeč je v tomto případě o kurýrech, které hojně využívali také císařští vyslanci ve Skandinávii, pokud potřebovali do Vídně něco sdělit v co nejkratším možném čase, což obvykle nedokázala zajistit regulární poštovní služba. Odeslání některých relací skrze švédskou poštu mohlo být rovněž nejisté a nespolehlivé a v případě kompromitujícího obsahu navíc i značně kontraproduktivní.²²⁸ Z početných záznamů vyplývá, že někteří poslové placení vídeňským dvorem se specializovali na vybrané evropské lokality a díky své dlouholeté činnosti tak mohli vstoupit do služeb několika vyslanců. Dobrým příkladem byl (bohužel nejmenovaný) císařský kurýr, který obdržel od říšské dvorské kanceláře povolení vstoupit do služeb Michaela Václava z Althannu v roce 1682. Nově jmenovaný vyslanec ve Švédském království byl vzápětí ubezpečen, že tento spolehlivý, zkušený a lety ověřený kurýr zajišťoval styk mezi Stockholmem a Vídní již během Basserodovy a Šternberkovy mise v 60. a 70. letech 17. století.²²⁹

Mezi další dlouhodobě činné posly specializující se na Skandinávii patřil také jakýsi Carlo Dondi, kterého hojně využíval po celá 90. léta Franz Ottokar von Starhemberg.²³⁰

²²⁷ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, relace Michaela Václava z Althannu z 29. 7. 1682 (Stockholm). Několik agentů registrujeme i ve službách císařské ambasády v Dánsku. V roce 1657 byla činná ve službách Johanna von Goess například osoba, která vystupuje pod jménem Hebling, Köblinger, Gabling a Gablinger. Viz Tamtéž, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, relace Johanna von Goess z 26. 8., 23. 9., 21. 10. a 11. 11. 1657 (vše Kodaň). Do Goessových služeb se chtěl v Kodani dostat i jakýsi Karl, „*ein rechter Spion*“. Srov. Tamtéž, kart. 11, relace Johana von Goess ze 17. 9. 1659 (Kodaň). Od „*jednoho člověka*“ v Hamburku dostával zprávy také císařský rezident v Dánském království Henning Detlof von Hanses. Srov. Tamtéž, kart. 20, účty za korespondenci císařského rezidenta v Dánsku ze srpna 1699 až září 1700.

²²⁸ Poslové ve službách diplomatů byli teoreticky chráněni diplomatickou imunitou a jejich zadržení či okradení mohlo vyvolat závažný konflikt mezi raně novověkými suverény. Kurýři byli mimořádně zranitelní především v době války, kdy se neváhali převlékat za obchodníky nebo mnichy, aby unikli kontrole či dokonce uvěznění. O tom, že ne vždy byly snahy kurýrů úspěšné, svědčí nahodile dochované dopisy cizích adresátů ve většině evropských archivů. O důležitosti kurýrů v diplomatických službách stručně také W. J. ROOSEN, *The Age of Louis XIV.*, s. 130-137.

²²⁹ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, dva dekrety dvorské komory a říšské dvorské kanceláře z 10. 5. 1682 (oba Vídeň).

²³⁰ Tento kurýr však doručoval poštu mezi Vídní a Stockholmem již v době diplomatické mise Antonína Jana z Nostic mezi lety 1685-1690. Např. v roce 1688 byla skrze Carla Dondiho doručena do Stockholmu

Rovněž z dochovaných relací švédských vyslanců ve Vídni, jako byl například Fredrik Wilhelm Horn mezi lety 1690-1694, vyplývá, že v období mimořádné stability švédsko-císařských vztahů mohly být i některé zprávy ze švédské ambasády doručeny do Stockholmu prostřednictvím císařského kurýra.²³¹ Ušetřený čas mezi odesláním a doručením mohl být i více než týden ve srovnání s poštovní službou, což dokazuje příklad císařského kurýra Cicalina, který v roce 1688 dokázal do 1 800 km vzdáleného Stockholmu doručit zprávu o dobytí Bělehradu křesťanskými vojsky v rekordním čase 17 dnů.²³² O tom, že tento Cicalino necestoval do Stockholmu pouze jednou, svědčí i relace Franze Ottokara von Starhemberg z roku 1697, ve které popisuje poslovu závažnou nemoc, jež ho v Kodani upoutala na lůžko, takže korespondenci musel ke švédskému dvoru doručit služebník císařského vyslance v Dánsku.²³³ K odesílání dopisů či drobnějších balíčků byli ostatně velice často využívána pážata nebo hofmistři, kteří obvykle spojili roli pošťáka s dalšími úkoly, k jejichž realizaci bylo nezbytné opustit hranice hostitelského státu. V případě císařských vyslanců ve Stockholmu mohla být korespondence doručena prostřednictvím sluhy do Hamburku, odkud ji následně říšská pošta distribuovala do všech koutů evropského kontinentu.²³⁴

Jestliže jsme v této kapitole zalidnili císařskou ambasádu, dělo se tak především proto, abychom poukázali na celou řadu dalších aktérů, kteří větší či menší měrou ovlivňovali kvalitu zahraničněpolitického vztahu. Dopouštěli bychom se bezpochyby anachronismu, kdybychom veškeré úspěchy přičítali pouze císařským vyslancům a opomíjeli například zásadní roli manželek diplomatů, sekretářů nebo legačních kaplanů. Rovněž pokud přestaneme hledět na zahraniční ambasády jako na nástroje k dosažení politických či konfesijních cílů a upřeme svůj pohled k mechanismům kulturního transferu, hrál v tomto

korespondence a směnka na 2 000 zl. Viz ÖStA Wien, FHKA, Sammlungen und Selekte, Hofzählambücher, Bd. 134, výplaty císařských vyslanců v roce 1688. Ke službám poskytovaným Starhembergovi více Tamtéž, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 8, relace Franze Ottokara von Starhemberg ze 17. 1. 1691 (Stockholm).

²³¹ RA Stockholm, Diplomatica Germanica, kart. 314, diplomatické relace Fredrika Wilhelma Horna ze 17. 12. 1690 a 17. 8. 1692 (oba Vídeň).

²³² SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 18, sign. 90, císařský reskript pro vyslance ve Švédsku Antonína Jana z Nostic z 10. 9. 1688 (Vídeň).

²³³ ÖStA Wien, HHStA, Reichsarchive, Kleine Reichsstände, kart. 345, sign. 3, relace Franze Ottokara von Starhemberg z 11. 9. 1697 (Stockholm).

²³⁴ Za tímto účelem byl do Hamburku vyslán například hofmistr Gottlieba z Windischgrätzů, císařského vyslance v Dánsku. Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Windischgrätzů, kart. 3, inv. č. 525, účet za misi v Dánsku z 14. 6. 1673 (Kodaň). Podle dochovaných účtů z mise Antonína Jana z Nostic je evidentní, že podobné služby vykonával pro svého pána také jeho osobní hofmistr František Josef Moder. Nosticův hofmistr posléze několikrát putoval do Hamburku i po návratu císařské legace ze Stockholmu, aby zde jménem svého pána umožnil značné dluhy u obchodnické rodiny Woltersů. Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 151, sign. 1000, účet Abrahama Wolterse adresovaný Antonínu Janu z Nostic z 13. 1. 1692 (Hamburk).

procesu nezpochybnitelnou roli i personál a služebníci vyslance, kteří po příjezdu do střední Evropy seznamovali široké okolí se specifiky bývalého působiště. Na druhou stranu je při studiu císařské diplomacie ve Švédsku evidentní, že vyšší koncentrace lidí na ambasádě zákonitě zvyšovala nebezpečí konfliktu mezi reprezentanty domácí a zahraniční vlády. Příslušníci cizích mocností koncentrující se v okolí vyslaneckých domů situovaných obvykle na prestižním místě v bezprostředním okolí královského paláce byli často trnem v oku městské populaci, která nebyla a ani nemohla být navyklá na rodící se systém stálých ambasád v povestfálském období. Bylo to právě 17. a 18. století, kdy se vyslanectví stávala nevykořenitelnou součástí rezidenčních měst, jejichž obyvatelé si jen těžko a pomalu zvykali na tento cizí a teoreticky nedotknutelný element.

I. 3. Odvrácená strana diplomatické služby

Neodmyslitelnou součástí povestfálské diplomatické praxe byla i celá řada více či méně závažných problémů, s nimiž se museli jednotliví aktéři zahraniční politiky potýkat. Snad žádný raně novověký diplomat se nevyhnul konfliktním situacím, jež nevznikaly pouze z politických jednání, ale například i z nerespektování některých bodů postupně vznikajícího mezinárodního práva. Právě *ius gentium* (právo národů) se tak v 17. a 18. století stalo zaklínající formulkou především při znevážení diplomatické imunity.²³⁵ Konflikty byly zpravidla charakteristické narušením či dočasným omezením práv některého člena zahraniční ambasády. V případě slovních urážek, fyzického útoku, při nedovoleném vniknutí na ambasádu či dokonce po vyplenění diplomatova domu rozvášněným davem mohl hostitelský dvůr vždy počítat s naléhavými nároky zahraničního diplomata, který žádal jménem zastupovaného panovníka náležitou satisfakci.²³⁶

Na druhou stranu si byly hostitelské vlády i reprezentanti cizích mocností dobře vědomi určité omezenosti a nedokonalosti právního systému, z čehož obvykle vycházely snahy o vytváření doplňujících mechanismů, jež by fungovaly jako pojistky zabraňující propuknutí konfliktních situací. Jednotlivé evropské dvory tak přikročily k vydávání celé řady reskriptů týkajících se práv a povinností cizích ambasád. Diplomaté byli skrze nejvyšší dvorské úředníky pravidelně seznamováni například s podmínkami držení zbraní, podobou trestů za souboje nebo s důsledky plynoucími z poskytování azylu trestně stíhaným osobám. Moc hostitelské vlády však v podobných případech nebyla pouze represivní, ale také produktivní.²³⁷ Zahraniční ambasády si totiž s využitím mnoha taktik vytvářely a rozšiřovaly manévrovací prostor nezbytný k prosazení vlastních požadavků. Tím se zase jen úměrně

²³⁵ O vývoji diplomatické imunity pojednala především celá řada právníků a politologů. Z historiků se tomuto fenoménu věnoval detailně např. G. MATTINGLY, *Renaissance Diplomacy*, s. 42-48. Více také K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 144-147. Z česky psaných prací představil základní poznatky k vývojovým tendencím diplomatické imunity a z ní vycházejícího práva exterritoriality především Vladimír PAUL, *Postavení diplomatického zástupce v třetích státech*, Studie z mezinárodního práva 3, 1957, s. 43-72, zde s. 48-49.

²³⁶ Sjednání nápravy a odškodnění v případě porušení diplomatické imunity jakéhokoliv oficiálně akreditovaného zástupce zahraničního suveréna představovaly jeden ze základních pilířů, na kterém stálo moderní pojetí evropské diplomatické praxe. Studium dějin mezinárodního práva v raném novověku se dlouhodobě zabývá především Jiří Hrbek. Srov. např. J. HRBEK, *Jean Bodin a počátky teorie státní suverenity*, in: Jan Kubáček (ed.), I. studentský politologický almanach, Praha 2005, s. 7-30. Z dalších početných prací pojednal obecně o vývoji mezinárodního práva a diplomatické imunity také Wilhelm JANSENN, *Die Anfänge des modernen Völkerrechts und der neuzeitlichen Diplomatie*, Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 38, 1964, s. 450-485, zde především 451-455.

²³⁷ M. de CERTEAU, *The Practice*, s. 43-45.

navyšovaly disciplinační snahy hostitelského dvora, jenž především reagoval na pravidelné stížnosti luteránského duchovenstva a městských elit, které se cítily být důležitými garanty právního systému. Zástupci zahraničních ambasad se tak mnohdy neváhali pohybovat na okraji příslovečného útesu a svými činy záměrně znevažovali některá stanovená pravidla, čímž zneužívali benefity plynoucí z vlastního postavení v systému raně novověkého mezinárodního práva.

Druhá kategorie problémů spojených s diplomatickou praxí již nebyla ani tak produktem střetávání dvou mocností, jako spíše nedokonalostí či neschopností vysílajícího dvora zajistit svému zástupci odpovídající materiální zabezpečení a plynulost zpráv. To nás přivádí například k vždy problematickému financování diplomatických legací. Nedostatečné příjmy vyplácené dvorskou komorou většinou nepravidelně vehnaly téměř každého diplomata do náruče různých bankovních domů či věřitelů, kteří byli vždy ochotni vystavit směnku se zdánlivě přijatelným úrokem. Vysoké zadlužení diplomatů se tak stávalo problémem již v průběhu mise a důsledky špatného hospodaření se obvykle projeví naplno bezprostředně po návratu ze zahraničí.²³⁸ Avšak nebyly to jen nedostatečné finance, které zapříčinily závažné problémy celé ambasádě. Vyjednávání diplomatů samozřejmě narušoval a ovlivňoval i nepravidelný přísun čerstvých informací, podle nichž každý suverén upravoval kroky svého zástupce u zahraničního dvora.²³⁹

Do třetí skupiny bychom mohli zařadit problémy, které měly vnější příčinu a jak vysílající, tak i přijímající dvůr obvykle nemohl jejich propuknutí a průběh ovlivnit. Běžnou součástí diplomatické služby tak byly například dlouhotrvající nemoci, které upoutaly zástupce zahraničních mocností na mnoho týdnů na lůžko, čímž se zpomalila či dokonce úplně zastavila politická jednání. Diplomaté, jejich manželky a děti, jakož i často početný personál ambasády mohli v cizině rovněž zemřít, což zapříčiňovalo především v konfesijně odlišných oblastech vleklé dohadování o podobě pohřebního ceremoniálu a místě spočinutí. Diplomatomu službu však mohly silně poznamenat i požáry rezidenčního města, vpády

²³⁸ Stručně pojednal o financování císařského diplomatického aparátu např. K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 162-179.

²³⁹ Nejnovější informace získávali zástupci zahraničních suverénů především díky své síti korespondentů, mezi nimiž dominovali diplomaté v ostatních centrech evropského kontinentu. Autoři vyslaneckých instrukcí a reskriptů vždy předpokládali určitou obeznámenost diplomata s nejnovějším politickým děním. Primárním účelem těchto dokumentů proto nebylo poskytovat základní informace, ale spíše řídit a usměrňovat jednání vedoucí k dlouhodobým cílům. Ucelené pojednání o vyslaneckých instrukcích a reskriptech však středoevropské historiografii prozatím chybí. Určitou výjimku představuje Jan Paul NIEDERKORN, *Diplomaten-Instruktionen in der Frühen Neuzeit*, in: Anita Hipfinger (Hrsg.), *Ordnung durch Tinte und Feder? Genese und Wirkung von Instruktionen im zeitlichen Längsschnitt vom Mittelalter bis zum 20. Jahrhundert*, Wien 2012, s. 73-84.

nepřátelských armád či epidemie nakažlivých nemocí, které nejenom výrazně pozdržely důležitá vyjednávání, ale i navýšily již tak nemalé finanční náklady spojené s diplomatickou službou.

Ani císařští vyslanci ve Švédsku se nemohli těchto problémů úplně vyvarovat. Intenzita sporů zde byla navíc umocněna konfesijní rozdílností, která přitom nebyla přizívována jen z kazatelen. Za pomoci mimořádně rozbujelé propagandy, jež byla řízena stále se rozvíjejícím státním aparátem, byla v několika generacích pěstována silná animozita vůči skutečným i čistě iluzivním nepřátelům království, kterou pocítilo hned několik císařských diplomatů delegovaných na sever Evropy.²⁴⁰ Habsburští vyslanci jako Adolf Vratislav ze Šternberka, Michael Václav z Althannu nebo Antonín Jan z Nostic měli brzy po svém příjezdu do Skandinávie potřebu zaznamenat na stránkách oficiálních relací silnou touhu Švédů po další válce v Říši, jež by navázala na vítězná tažení z dob třicetileté války. Těchto tlaků nebyla rozhodně ušetřena ani švédská aristokracie a přední dvořané. Císařský legační kaplan Daniel Josef Mayer v této souvislosti například poukázal na skutečnost, že „švédská šlechta je značně ambiciózní a velice ráda by si chtěla dopřát něco z německého chleba a zlata“.²⁴¹

Závažné konflikty mohly být zcela jednoduše vyvolány i netaktností či přímo hrubostí samotných diplomatů. Pravděpodobně nejzávažnější spor tohoto charakteru, jenž dočasně ochladil vzájemné vztahy Švédského království a Habsburské monarchie, způsobil v roce 1722 vyslanec Karla VI. ve Stockholmu Burghard Philipp von Fridag. Rozepří se závažnými následky zapříčinil během večerní zábavy na císařské ambasádě původem severoněmecký generálmajor ve švédských službách Philipp Bogislaus von Schwerin,²⁴² jenž vyprovokoval

²⁴⁰ Ke švédské propagandě na severu Evropy více Andreas MARKLUND, *Bocken, räven og dygdiga damer. Könsmetaforer i svensk-dansk propaganda under stora Nordiska kriget*, Historisk Tidskrift 105, 2005, s. 97-125. Ostatní raně novověké státy však za Švédským královstvím příliš nezaostávaly. Pro srovnání můžeme uvést článek o řízených zásazích do obsahu tištěných médií z pera amerického historika a specialisty na vojenskou historii skandinávských států Paula Douglase Lockharta. Srov. P. D. LOCKHART, *Political Language and Wartime Propaganda in Denmark, 1625-1629*, European History Quartely 31, 2001, s. 5-42. Švédskou propagandou v epoše skánské války se zabývala Anna FORSSBERG, Maria, *Att hålla folket på gott humör. Informationsspridning, krigspropaganda och mobilisering i Sverige 1677-1680*, Stockholm 2005.

²⁴¹ SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, dopis z 1. 6. 1689 (Stockholm).

²⁴² Philipp Bogislaus von Schwerin se narodil v roce 1687 ve švédských Pomořanech a svoji vojenskou kariéru započal v armádě pruského krále. V době velké severní války přešel do služeb Karla XII. a později Frederika Hesensko-Kasselského, který ho zahrnoval mimořádnou přízní. V době sporu s císařským vyslancem čelil generálmajor von Schwerin kromě jiného obvinění ze zpronevěry a navíc již dva roky žil v bigamickém svazku s přední dvořankou Hedvigou Eleonorou Cronhielm af Hakunge, což bylo ve vyšetřovacích protokolech opakovaně zmiňováno. Schwerinova první manželka totiž přestoupila v roce 1720 ke katolictví, což zapříčinilo manželskou rozlukou a nový Schwerinův sňatek, přičemž ten starý byl anulován až v roce 1725. Po konfliktu

slovní pŕtuku s jedním z hostů. Z více než 400 dochovaných stran vyšetřovacích protokolů uchovaných dnes ve vídeňském a stockholmském archivu je evidentní, že generálmajor Schwerin se toužil se svým sokem utkat v souboji přímo v domě či na nádvoří ambasády. Císařský vyslanec samozřejmě nechtěl nic podobného dovolit, a proto nechal Schwerina vyvést svými služebníky ven na ulici. Generálmajor se však nechtěl s vyhoštěním a urážkou smířit, a tak se druhý den dostavil k císařské ambasádě, kde se podle svědků téměř hodinu hlasitě domáhal satisfakce u císařského vyslance, jenž odmítal opustit bezpečí domu. Generálmajor, který jednal s hrabětem von Fridag nejprve ze zahrady a posléze ode dveří paláce, osočil císařského vyslance, že nejedná jako kavalír a poukázal na jeho naprostý nedostatek cti.²⁴³

Patřičné kroky učinil rovněž i Burghard Philipp von Fridag, který skrze svého sekretáře Kryštofa Theodora Antivarího uvědomil švédského krále o závažnosti situace a požadoval nápravu za porušení suverenity ambasády a co nejpřísnější trest pro generálmajora za vyčenené urážky. Philipp Bogislaus von Schwerin byl však prominentním dvořanem a chráněncem vládnoucího panovníka Frederika I. a z tohoto důvodu mu bylo uloženo pouze domácí vězení s velice volným režimem. Téměř okamžitě byla ustanovena i komise, jež měla prošetřit závažnost situace a doporučit králi patřičné kroky. Frederik I. však rozhodnutí v tomto sporu dlouhou dobu odkládal a podle Fridaga zcela neskrývaně stál za svým oblíbencem.²⁴⁴

Do této chvíle vcelku běžný spor mezi zástupcem cizího suveréna a představitelem zahraničního dvora zdramatizoval sám Burghard Philipp von Fridag, když ztratil kontrolu nad svými emocemi, čímž vytvořil v dosavadních císařsko-švédských vztazích přímo bezprecedentní situaci. Jelikož se dlouhodobě nedařilo vynést rozsudek nad generálmajorem

s císařským vyslancem byl generálmajor Schwerin úmyslně odklizen na periférii království do Hallandu, odkud nakonec v roce 1728 odešel do služeb ruského cara na dnešní Ukrajinu, kde zemřel o čtyři roky později v hodnosti polního maršálka. Základní informace o Philippu Bogislausovi von Schwerin přinesl především Gunnar WETTERBERG, *Från tolv till et. Arvid Horn (1664-1742)*, Malmö 2006, s. 273 a 459.

²⁴³ Tento raně novověký diplomatický spor stál dlouho mimo pozornost historiků. Dosud prakticky nikdo nevytěžil četné možnosti bohatých archivních dokumentů nacházející se dnes především v Rakousku a Švédsku. Drobnou zmínku o Fridagově konfliktu s králem a jeho vypovězení ode dvora zaznamenal *Genealogische historische Nachrichten von den allerneuesten Begebenheiten [...]*, Leipzig 1748, s. 617. Základní informace jsou tak i nadále rozesety v ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 15, úřední materiál vztahující se k misi Burgharda Philippa von Fridag z let 1721-1722. Celkem 142 foliantů se nachází také v Tamtéž, kart. 16, vyšetřovací protokoly konfliktu mezi generálmajorem von Schwerin a císařským vyslancem ve Stockholmu (květen-říjen 1722). Samostatná složka o 117 listech se nachází také v RA Stockholm, Diplomatica Germanica, kart. 601, Protokoll och akter kejserslige minister von Freytags tvist med generalmajor von Schwerin (1722).

²⁴⁴ RA Stockholm, Diplomatica Germanica, kart. 601, pro memoria císařského vyslance hraběte von Fridag ze 6. 5. 1722 (Stockholm).

von Schwerin, byl hrabě von Fridag přizván do královského paláce k přímému rozhovoru s panovníkem, který měl proběhnout ke cti vyslance v prostoru *anticamery*. Frederik I. se nejprve snažil Fridagovi nabídnout nějaký kompromis a upozornil císařského vyslance na další vyšetřování, jež by vneslo více světla do sporu s Philippem Bogislausem von Schwerin. Na to konto řekl císařský vyslanec panovníkovi, že „*doufá ve vydání královského rozkazu, který ho ušetří od dalšího Schwerinova vpádu, jinak si nebude umět pomoci a nechá ho vyhodit z okna*“.²⁴⁵

Tímto výrokem nastoupil císařský vyslanec cestu k vlastnímu pádu.²⁴⁶ Podobné příklady, kdy došlo k urážce královského Majestátu zahraničním diplomatem, byly v 17. a 18. století velice raritní. Důkazem toho mohou být i opisy zpráv k Fridagovu provinění nacházející se dnes v bavorském, saském a braniborském archivu, které si nechali se zájmem opatřit i další evropští suveréni. Již několik dní po Fridagově urážlivém výroku padlo definitivní rozhodnutí ve sporu s generálmajorem von Schwerin, jenž se musel hraběti „pouze“ veřejně omluvit. Císařský vyslanec, který původně pro generálmajora navrhoval fyzický trest, peněžní pokuty, konfiskaci majetku nebo vyhnanství, byl následně sám vykázán od královského dvora, načež mu bylo říšským vicekancléřem Friedrichem Karlem ze Schönbornu doporučeno odebrat se prozatím do dánské Kodaně, kde měl očekávat dalších rozkazů. Hrabě von Fridag nakonec strávil v sídelním městě dánských Oldenburků dlouhých deset měsíců, než se Frederik I. rozhodl vydat latinský mandát, jímž omilostnil císařského vyslance, který nakonec zastupoval Karla VI. u švédského královského dvora dalších pět let.²⁴⁷

²⁴⁵ „*Er hoffete durch königliche befehl von des Schwerin weiterem anfall befrejet zubleiben, sonst wurde er sich nicht zu helfen wissen: es wäre dann, daß er Ihn aus den fenster werffen liesse.*“ Viz ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 16, zpráva z jednání tajné konference z 26. 6. 1722 (Víděň). Stejná německá sentence je také několikrát zopakována ve vyšetřovacích protokolech švédského dvora. Zde např. RA Stockholm, Diplomatica Germanica, kart. 601, vyšetřovací protokol z 12. 6. 1722 (Stockholm).

²⁴⁶ Kvůli urážce švédského krále císařským vyslancem se ve Vídni sešla konference tajné rady v čele s Evženem Savojským, Johannem Leopoldem z Trautsonu, Philippem Ludwigem ze Sinzendorfu, Gundakerem Thomasem von Starhemberg a Fridagovým patronem u císařského dvora říšským vicekancléřem Friedrichem Karlem ze Schönbornu. Výsledkem setkání bylo sepsání souhrnné zprávy celého případu, který byl předložen Karlovi VI., jenž k protokolu z konference připsal několik slov a následně ho podepsal. Bez zajímavosti není ani označení stavu, v němž se nacházel Burghard Philipp von Fridag v polovině roku 1722. Císařský vyslanec ve Stockholmu byl totiž označen latinským výrazem *consilium abeundi*. Tento obrat překládaný do češtiny jako „rada odejít“ se hojně užíval v souvislosti s podmíněčným vyloučením na gymnáziích či vysokých školách. V tomto případě se tak bezpochyby jednalo o jakési poslední varování pro hraběte von Fridag ve funkci císařského vyslance. Vše viz Tamtéž, kart. 16, zpráva z jednání tajné konference z 26. 6. 1722 (Víděň).

²⁴⁷ Ačkoliv byl hrabě von Fridag ve funkci císařského vyslance ve Stockholmu oficiálně až do roku 1728, příležitostně operoval od roku 1722 také v Kodani a na severu dnešního Německa v blízkosti svých statků ve Frisku. Diplomatické aktivity císařského vyslance Burgharda Philippa von Fridag mohou být inspirativní

Ačkoliv představuje Fridagův spor s králem vsutku ojedinělý případ, registrujeme v rámci švédsko-císařské diplomacie v letech 1650-1730 ještě jeden podobně závažný konflikt, jenž vedl k předčasnému odjezdu diplomata ze sídelního města. Tentokrát však nešlo o slovní rozmlíšku, ale o fyzický útok. Popisovaná událost se odehrála na jaře roku 1707 ve vídeňském paláci Karla Maxmiliána z Thurnu, kam byli pozváni někteří vybraní aristokraté a diplomaté k obědu. U jídelního stolu zasedl i dlouholetý vyslanec Karla XII. Henning von Stralenheim a Márk Adam Czobor, příslušník uherské aristokracie a zeť Jana Adama z Lichtenštejna. V přítomnosti švédského vyslance neváhal uherský šlechtic ubezpečovat ostatní návštěvníky slavnostního oběda o špatných úmyslech Karla XII. a předvídal jeho brzký vpád do Uher. Baron von Stralenheim samozřejmě nehodlal trpět urážlivá slova snášející se na hlavu suveréna, kterého ve Vídni symbolicky zosobňoval, a proto se proti Czoborovi slovně ohradil, čímž události jen nabraly na dynamičnosti.²⁴⁸

„Na nic jsem nečekal a v okamžiku, kdy již Czobor vytahoval svůj meč proti mně, jsem ho popadl a udělal mu pořádný políček, aby si pamatoval, jak se má chovat k diplomatovi velkého krále. Jakmile se vzpamatoval, popadl meč, který jsem mezitím tasil i já, a pokusil se ke mně probojovat. V tom se ale mezi nás vrhli všichni přítomní a Czobora odtáhli do vedlejší místnosti, kde ještě nějakou dobu zuřil.“²⁴⁹

Baron Henning von Stralenheim hledal podobně jako císařský vyslanec ve Stockholmu hrabě von Fridag bezprostředně po konfliktu satisfakci u panovníka. Rovněž v tomto případě bychom našli určité paralely, které spojují konflikt v Thurnově paláci se sporem, jenž vypukl o patnáct let později v domě hraběte von Fridag ve Stockholmu. Czobor i generálmajor Schwerin byli prominentními dvořany, kteří se těšili z mimořádné podpory vládnoucích kruhů. Za Schwerinem stál sám král, který mu byl zavázán z dob velké severní

rovněž pro odborníky zabývajícími se hospodářskými dějinami Českého království v raném novověku. Byl to právě hrabě von Fridag, jenž se ve Stockholmu zásadním způsobem zasadil o import českého skla na sever Evropy. Své zásluhy neváhal vyzdvihnout například v dopisech adresované do české dvorské kanceláře, která měla taktéž podpořit jeho snahy. Srov. Tamtéž, kart. 18, dopis hraběte von Fridag české dvorské kanceláři ve věci obchodu se sklem v Dánsku a Švédsku z 2. 4. 1725 (Stockholm).

²⁴⁸ Na rozdíl od konfliktu mezi hrabětem von Fridag a králem Frederikem I. je spor mezi švédským vyslancem ve Vídni a uherským magnátem poměrně dobře znám. Avšak ani v tomto případě dosud nikdo nezpracoval objemné vyšetřovací protokoly, které vznikly z pera císařské komise. Asi nejpodrobněji popisuje tento závažný konflikt švédsko-císařských diplomatických vztahů Norbert CONRADS, *Schlesien in der frühmoderne. Zur politischen und geistigen Kultur eines habsburgischen Landes*, Wien 2009, s. 135; TÝŽ, *Der Anteil*, s. 36-37.

²⁴⁹ Velice barvitě a zároveň podrobně popisuje celou událost především švédský vyslanec ve Vídni baron von Stralenheim. Srov. RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 326, relace Henninga von Stralenheim z let 1704-1710, zde relace z 9. 3. 1707 (Viedeň).

války, kdy si ještě nemohl dělat ambice na zisk švédské koruny. Také hraběti Czoborovi patřila vcelku stabilní pozice v dvorské frakci obklopující Antonína Floriána z Lichtenštejna, čehož si byl dobře vědom i baron Stralenheim, jenž u vídeňského dvora naopak disponoval velice nízkým kreditem, který ho dopředu odsuzoval k neúspěchu v následném jednání o trestu pro uherského magnáta. Márk Adam Czobor byl podobně jako generálmajor Schwerin nejprve potrestán domácím vězením s velice volným režimem, což přivedlo jak Stralenheima, tak ostatně i císařského vyslance ve Stockholmu hraběte von Fridag, k urychlenému najmutí několika vojáků, kteří by strážili ambasádu proti nedostatečně hlídanému sokovi. Márk Adam Czobor však byl již několik dní po konfliktu se švédským vyslancem odvezen v tichosti do štyrského Grazu, kde měl čekat na rozsudek, o čemž Stralenheima opakovaně ubezpečoval říšský vicekancléř Friedrich Karl ze Schönbornu.²⁵⁰

Podobně jako generálmajor Schwerin, zůstal i hrabě Czobor prakticky nepotrestán. Stralenheimův spor však měl výrazně jiné rozuzlení v porovnání s konfliktem, jenž vyvolal kvůli své neústupnosti císařský vyslanec na jaře roku 1722 ve Stockholmu. Stralenheim byl v klíčový okamžik odvolán švédským králem do saského Altranstädtu, kde se měl zúčastnit přímého jednání s delegáty císaře Josefa I. o právech slezských evangelíků. Stralenheim svým spěšným odjezdem přes Moravu a Prahu do Saska prakticky rezignoval na dořešení sporu, čímž byl tento vcelku ojedinělý fyzický konflikt mezi diplomatem a císařským dvořanem završen.

Naprosto jiný průběh vyšetřování fyzického útoku vůči vyslanci nastal v okamžiku, kdy byl útočníkem neurozený voják. Do takto závažného sporu se dostal především císařský vyslanec ve Stockholmu Antonín Jan z Nostic na konci roku 1688, když se vracel kočárem na ambasádu v minimálním doprovodu dvou sluhů jménem Johann Uhr a August Mackwitz. Na cestě do domu se hrabě z Nostic zapletl do šarvátky s velitelem městské hlídky Erikem Knöosem, který vyslance zahrnul několika urážlivými slovy a především se pokusil zástupce samotného císaře vytáhnout z kočáru na ulici. Než se však stihl konflikt rozhořet naplno, přispěchala napadenému vyslanci na pomoc jiná hlídka, jež útočníka zajala a odzbrojila.²⁵¹

O vyšetřování tohoto konfliktu se intenzivně zajímal i švédský král Karel XI., který slíbil hraběti z Nostic co možná nejpřísnější potrestání provinilého vojáka. Kvůli napjaté

²⁵⁰ Švédský vyslanec nepřestával sledovat vývoj jednání a bojoval za přísnější trest i u jiných dvorských hodnostářů, jako byl například Evžen Savojský. Viz tamtéž, relace z 6., 16. a 20. 4. 1707 (vše Vídeň).

²⁵¹ Kromě relací císaři psal hrabě z Nostic o tomto konfliktu přímo švédskému králi Karlovi XI. ve vlastnoručním dopisu, v němž dopodrobna popsal průběh událostí. Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 18, inv. č. 91 H3, koncept dopisu Antonína Jana z Nostic švédskému králi z 15. 3. 1689 (Stockholm). Další detaily viz také M. BAKEŠ, *Diplomatická mise*, s. 731-732.

zahraničněpolitické situaci na začátku roku 1689 se však opět nedařilo celý případ prošetřit a rozsudek nad Erikem Knöösem byl dlouhou dobu odkládán, což samozřejmě ubíralo na vážnosti napadeného vyslance, který zahrnoval dvorskou kancelář a samotného krále mnoha osobními dopisy, v nichž se snažil zvrátit situaci ve svůj prospěch. Verdikt byl proto vyhlášen až dlouhé tři měsíce po útoku na císařského vyslance. Erik Knöös byl vojenským soudem odsouzen k smrti, avšak definitivní podobu trestu a případnou milost měl v rukou přímo císařský vyslanec, jemuž byla tímto gestem dána pravomoc k satisfakci. Hraběti z Nostic však říšská dvorská kancelář ve Vídni rozhodně nedoporučovala stát za rozsudkem vojenského soudu, a proto byl švédský voják nakonec odsouzen k tzv. uličce. V Knöösově případě se na trestu podílely tři stovky vojáků stojících naproti sobě v řadě, kteří měli nešťastníka švihat pruty po těle. Švédský útočník musel touto uličkou projít celkem devětkrát, což byl trest natolik přísný, že v mnoha případech končil smrtí.²⁵² Erik Knöös však uličku nakonec přežil, o čemž svědčí i omluvný dopis, který adresoval císařskému vyslanci z vězení, v němž mu děkoval za záchranu života.²⁵³

Potrestání tímto způsobem mělo především odradit případné agresory od útoků na formálně nedotknutelné zástupce zahraničních suverénů. Diplomatická imunita však byla v raném novověku stále velice abstraktním pojmem, a to dokonce i pro obyvatele rezidenčních měst, o čemž se ostatně znovu přesvědčil Antonín Jan z Nostic o sedmáct měsíců později. V květnu roku 1690 se císařský vyslanec zapletl do daleko závažnějšího konfliktu, který v mnohém předčil spor s Erikem Knöösem. Na cestě do paláce říšského maršálka Johana Gabriela Stenbocka byl hrabě zastaven gardisty na jednom z mnoha mostů spojujících stockholmské ostrovy. Velitel hlídkující skupiny královských trabantů Frantz Gardemain neměl podle rozkazů pouštět za svoji linii pěší doprovod vyslance, s čímž se samozřejmě hrabě z Nostic nehodlal smířit poukazující na vlastní privilegované postavení a z něho vyplývající výlučnost. Jakmile císařský vyslanec opustil bezpečí kočáru, aby sjednal osobně nápravu, byl po prudké výměně slov nakonec natlačen Gardemainem na nepřilíš vysoké zábradlí mostu. Švédský trabant hraběti dokonce strhl klobouk z hlavy a především srazil svoji oběť několika ranami k zemi. Ze závažné a dlouhotrvající potyčky, do které se zapojilo i služebnictvo císařské ambasády, nakonec nikdo neodešel se závažným zraněním a

²⁵² Aby nemohl odsouzenec uličkou proběhnout, pochodoval před ním obvykle voják s taseným mečem, čímž výsledný trest nabyl na účinnosti a zároveň díky pomalejšímu tempu i na dramatickosti. Ulička byla jedním z nejoblíbenějších trestů v armádě, přičemž ji mohlo tvořit dokonce až 1 000 vojáků. Více viz Johann Christoph ADELUNG, *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart. Band IV.*, Wien 1811, s. 207.

²⁵³ SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 18, inv. č. 91 H3, omluva Erika Knööse císařskému vyslanci z 16. 5. 1689 (Stockholm).

to i přes to, že se hrabě z Nostic dostal ke svým dvěma pistolím uloženým v kočáře a na Frantze Gardemaina dvakrát vystřelil.²⁵⁴

O to horší byla újma symbolického rázu. Zatím totiž není registrován žádný jiný příklad císařského ambasadora či vyslance, jenž by v průběhu 17. a 18. století získal podobnou zkušenost jako hrabě Antonín Jan z Nostic v roce 1690 ve Stockholmu. Také švédský dvůr si byl vědom mimořádně závažné situace, a tak nabídl císařskému vyslanci v první řadě služby králova osobního medika, jenž měl přijít ošetřit drobná zranění členů ambasády. Hrabě z Nostic následně dostal k dispozici dvorského juristu a speciálně utvořená komise předních dvořanů měla prošetřit průběh sporu. Na základě vyšetřovacího spisu, který shrnul výsledky výpovědí, byla rovněž evidentní osobní intervence krále, jenž se snažil v tomto případě urychlit vyšetřování, aby nevznikala císařskému vyslanci další škoda z prodlení.²⁵⁵

Do tohoto závažného sporu byl samozřejmě vtažen i švédský vyslanec ve Vídni Fredrik Wilhelm Horn, jenž přijal hned několik rozhodnutí císařského dvora v záležitosti fyzického útoku švédského trabanta na hraběte z Nostic. Frantz Gardemain byl i přes různé zákulisní intervence profrancouzské frakce u stockholmského královského dvora nakonec odsouzen k smrti, avšak konečná podoba trestu měla opět záviset na rozhodnutí hraběte z Nostic, který mezitím přijal několik reskriptů, jež měly tento konflikt vyřešit diplomatickou cestou. O tom, že vídeňský dvůr nedoporučil Gardemaina popravít, zpravil švédského krále hrabě Horn těsně před odjezdem Antonína Jana z Nostic nazpět do střední Evropy v létě roku

²⁵⁴ Pravděpodobně nejpodrobnějším zdrojem informací o tomto mimořádném konfliktu je 138 stránek rozsáhlý extrakt sestavený na základě vyšetřovacích protokolů královskými notáři Erickem Sparmanem a Magnusem Salanem. Tento švédsky psaný protokol, jenž byl po sepsání předán císařskému vyslanci, je dnes uložen v Národní muzeum Praha, Majorátní knihovna hrabat z Nostic a Rienecka, inv. č. MS e 25 (317 o), extract vhur kongl. Swea Håffrättz Protocoll hållit av 10-19 Maj 1690, fol. 1-69. Základní orientaci v knižních sbírkách hrabat z Nostic poskytuje Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Rukopisy Majorátní knihovny hrabat z Nostitz a Rhienecka v Praze*, Praha 1910, s. 97. Na konflikt hraběte z Nostic s Frantzem Gardemainem, upozornil poprvé již M. BAKEŠ, *Diplomatická mise*, s. 736-739.

²⁵⁵ Dalším důležitým zdrojem informací, který podává jedinečný pohled na celou událost, byla korespondence císařského legačního kaplana Daniela Josefa Mayera s Kryštofem Václavem z Nostic. Mayer především podrobně zpravoval svého slezského patrona o vývoji událostí a intervencích profrancouzských dvořanů, kteří znevažovali průběh vyšetřování. Podle Mayera byl poněkud liknavý i vždy procísařský kancléř Bengt Oxenstierna, který prý čelil během své diplomatické mise ve Vídni v letech 1674-1675 podobnému sporu ze strany několika studentů, kteří byli údajně chyceni a po dlouhém vyšetřování nakonec vypovězeni za hranice Habsburské monarchie. „*Es ist aber der sachen ein ander farbel dabej angestrichen worden, alß geschehe gedachte remittierung der deliquanten am meinen grafen undt gnädigsten herren per modum represalien, weilen herr graf Benck Oxenstiren ietzigen großcantzlern undt premierminister alß einem bottschaftern oder großgesandten in Wienn auch einiges ungemach zugestossen, zu dessen bejlegung damahlß ihme gleiche satisfaction wäre gegeben undt etliche studenten alß verbrecher zue hauß extradiret worden.*“ Viz SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, dopis z 26. 7. 1690 (Stockholm).

1690. Ačkoliv archivní prameny mlčí o konečném trestu pro Frantze Gardemaina, můžeme předpokládat, že se vyústění tohoto sporu nakonec příliš nelišilo od případu s Erikem Knöösem.²⁵⁶

Jak již bylo řečeno, podobné výpady proti osobě císařského vyslance představují v rámci raně novověké diplomatické praxe skutečné unikum. Daleko větší množství konfliktů však registrujeme u ambasádního služebnictva, které se často zaplétalo do různých šarvátek s poddanými zahraničního suveréna. Tak například Friedrich Christoph von Dohna, předchůdce výše zmíněného švédského vyslance ve Vídni hraběte Horna, musel v červnu roku 1689 řešit uvěznění svého písaře Karla Schlüttera. Švédský vyslanec, který se několik dní nacházel v blízkosti císařského dvora v Laxenburgu, odeslal do Vídně svého písaře, který však byl v hradbách města zadržen a obviněn z vyzvědačství. Schlütter byl vídeňskou vojenskou hlídkou stlučen, bylo mu potrháno oblečení, vyslechl si několik peprných nadávek o svém ďábelském původu a jeho matka byla označena za čarodějnici. Navíc byl okamžitě vsazen do žaláře, odkud se několik hodin domáhal pomoci švédského vyslance, který se nakonec musel vrátit ode dvora v několikadenním předstihu, aby se zaručil za svého služebníka.²⁵⁷

Jak bylo v podobných případech obvyklé, i tentokrát vyrazil švédský vyslanec do říšské dvorské kanceláře, kde se domáhal práva na diplomatickou imunitu, jež se vztahovala i na služebnictvo ambasády. Říšský vicekancléř Leopold Wilhelm von Königsegg-Rothenfels přislíbil švédskému vyslanci přísné potrestání městské vojenské hlídky a projednal celou situaci s vídeňským primasem, jenž byl v tomto případě zodpovědný za činnost posádky zajišťující pořádek v hradbách sídelního města. Tento druh sporu mezi níže postaveným ambasádním služebníkem a městskou milicí však vyústil pouze v mírné potrestání viníků, což svědčí především o různé kvalitě diplomatické imunity, ze které se těšili jednotliví členové zahraniční ambasády.²⁵⁸

²⁵⁶ Pohled z druhé strany je dobře dokumentovaný v relacích švédského vyslance ve Vídni. Příznačné pro tuto událost bylo, že hrabě Horn se nijak nesnažil bojovat ve prospěch švédského trabanta a konečné rozhodnutí v celém sporu mělo padnout na ramena císařského dvora. Horn pouze v několika relacích popisoval vyslovenou nechuť říšské dvorské kanceláře vycházet Antonínu Janu z Nostic vstříc v jeho požadavcích o co nejpřísnější potrestání Gardemaina. Srov. RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 315 kopie relace švédského vyslance ve Vídni Fredrika Wilhelma Horna z 27. 7. 1690 (Vídeň). Také v oficiálních relacích byl hrabě z Nostic instruován, aby před odjezdem nazpět do střední Evropy „nepotřísnil svoji misi krví“. Viz SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 22, inv. č. 107, císařský reskript pro Antonína Jana z Nostic z 30. 8. 1690 (Vídeň).

²⁵⁷ RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 310, species facti Friedricha Christopa von Dohna z 5. 6. 1689 (Vídeň).

²⁵⁸ Tamtéž, relace z 12. 6. 1689 (Vídeň).

S podobnými problémy se musel potýkat i další zástupce švédské koruny ve Vídni Gabriel Oxenstierna v roce 1694. Když se vyslanec vracel z Hofburgu na ambasádu, jež byla situována vně hradeb, dostalo se jedno z pážat hraběte Oxenstierny do slovní rozmlýsky s vojákem v blízkosti městské brány. Také v tomto případě došlo k porušení diplomatické imunity člena zahraniční legace, jelikož voják neváhal mladíka zfackovat a navíc mu shodil klobouk z hlavy, čímž vyslancovo páže výrazně dehonestoval v očích přihlížejících svědků. Rovněž v tomto případě uvědomil Gabriel Oxenstierna císařské úřady a za potrestání delikventa prosil dokonce i u Leopolda I. skrze nejvyššího hofmistra císaře Ferdinanda z Ditrichštejna.²⁵⁹

O tom, že podobné pře byly vcelku běžným jevem, svědčí i celá řada dalších více či méně závažných sporů, jež se obvykle objevovaly na stránkách oficiálních relací. Samozřejmě ani ambasádní služebnictvo se nechovalo vždy příkladně a množství sporů vyprovokovalo i přes četná nařízení vyslanců, jež ukládala členům zahraničního vyslanectví povinnost nevměšovat se do konfliktů s poddanými cizího suveréna. V roce 1682 takto kupříkladu vyvolal souboj na meče jeden z lokajů hraběte Františka Antonína Berky z Dubé, císařského vyslance v Kodani. Berkův služebník se dostal do sporu v kodaňském přístavu s poručíkem královské gardy, který značně opilého lokaje těžce poranil na hlavě a zádech. Vyšetřování dvorské komise a intervence Františka Antonína však poněkud nečekaně vedly k osvobození dánského důstojníka. Berkův lokaj byl označen za útočníka, který zneužil *ius gentium*, a proto byl po zotavení okamžitě propuštěn ze služeb císařského vyslance.²⁶⁰

František Antonín Berka z Dubé přitahoval konflikty podobného charakteru i po přemístění z Kodaně do Stockholmu na konci léta roku 1684. Během své sedmítýdenní mise u švédského královského dvora se nejprve musel potýkat s uvězněním svého pážete. Rozuzlení tohoto drobného sporu se tak stalo precedentem v již zmíněném jednání o propuštění švédského písaře ve Vídni Karla Schlüttera. Právě na Berkovy spory se stockholmskou radnicí poukazyval v roce 1689 vyslanec Karla XI. ve Vídni Friedrich Christoph von Dohna, jenž požadoval naprosto stejné odškodnění, kterého se dostalo i hraběti Berkovi o pět let dříve ve Stockholmu.²⁶¹

²⁵⁹ Kromě několika rozhořčených oficiálních relací hraběte Oxenstierny do Stockholmu byl celý spor dokumentován i v nepříliš obsáhlém vyšetřovacím protokolu. Viz ÖStA, HHStA, Hofarchive, Ältre Zeremonialakten, kart. 17, sign. 73, Beschwerde des schwedischen Gesandters Grafen Oxenstierna über die Torsteher, listopad 1694 (Víděň).

²⁶⁰ Tamtéž, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 17, votum Františka Antonína Berky z Dubé z 10. 11. 1682 (Kodaň).

²⁶¹ RA Stockholm, Diplomatica Germanica, kart. 310, relace Friedricha Christopha von Dohna z 12. 6. 1689 (Víděň).

Druhý konflikt se švédským královským dvorem musel hrabě Berka řešit v závěru diplomatické mise. V blízkosti dnešního Finska kyrkan na centrálním stockholmském ostrově Gamla stan, kde se v době mise Františka Antonína Berky z Dubé nacházela císařská ambasáda, došlo k souboji dvou příslušníků švédské elity z rodu Sparre a Horn. Důvodem sporu byly jakési slovní urážky, které si oba mladíci vyměnili v přítomnosti několika dam na maškarním bále. Kvůli nedořešeným sporům si hrabě Horn počkal na Sparreho u královské míčovny, kde se oba rivalové utkali v duelu, který sledoval císařský vyslanec z oken ambasády. Po krátkém čase byl mladý Horn těžce zraněn, a proto se František Antonín Berka rozhodl přenést ho za pomoci služebnictva do vlastního domu. Také vítězný sok hrabě Sparre se uchýlil pod ochranu nedaleko rezidujícího holandského vyslance Christiaana Rumphaa. Jelikož byly duely švédskými panovníky opakovaně zakazovány a velice přísně trestány, objevili se před císařskou a holandskou ambasádou členové královské gardy, kteří na vyslancích opakovaně vymáhali vydání obou delikventů. Teprve po mnoha dnech, kdy se hrabě Horn plně zotavil, byl tento duelant z císařské ambasády v tichosti propuštěn, za což si František Antonín Berka z Dubé dokonce vysloužil uznání od krále Karla XI. na mimořádné audienci v paláci Tre Kronor, kde měl vysvětlit důvody svého chování.²⁶²

Podobné zneužívání diplomatické imunity bylo velice častým předmětem sporu mezi hostitelskou vládou a cizími ambasádami.²⁶³ Zahraniční diplomaté nezřídka poskytovali útočiště švédským poddaným či členům domácí aristokracie, kteří byli obviněni z různých závažných deliktů. V oficiálních relacích císařských, saských nebo braniborských vyslanců se poměrně často dočítáme o azylu, který poskytoval například francouzský ambasador, a to nejen tajným nekatolíkům, ale i lidem obviněným ze zpronevěry, bigamie či dokonce vraždy. O závažnosti a bezpochyby i četnosti této praxe svědčí pravidelně vydávané královské reskripty, jež zakazovaly zahraničním diplomatům zneužívat diplomatickou imunitu k těmto účelům. Pro představu můžeme uvést, že pouze v 80. letech 17. století, tedy v době mise

²⁶² „Nach verflussung einiger weniger tage aber, also Ihr[e] May[estät] des königs sentiment hierüber eingeholet, ist solche garde nicht allein des nachts, sondern auch des tages wiederumb vor mein haus postirt und in zwischen mir von graff Benct [Oxenstierna, pozn. aut.] nomine regis zuverstehen gegeben worden, Ihre May[estät] würden nicht gern sehen, wann bey deroselben ich umb pardon vor obigen cavallier Horn ferners anhielte, gestalt selbiger sich jurato allzstarck verbunden, keinen duellisten einigen pardon nicht ertheilen.“ Viz ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, species facti Františka Antonína Berky z Dubé ze 14. 10. 1684 (Stockholm). Z česky psaných prací obecně o duelech v raném novověku pojednala Jana JÚZLOVÁ, *Mezi hrdinstvím a zločinem. Souboje v raném novověku*, Acta Universitatis Carolinae-Philosophica et Historica 5, 1999, s. 29-58, zde především s. 38-43.

²⁶³ K tomuto problému se hojně vyjadřovali i soudobí teoretici ceremoniální vědy. Obecně též K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 146-149.

Františka Antonína Berky z Dubé, vydala švédská královská kancelář reskripty zakazující poskytování útočiště trestně stíhaným delikventům v letech 1682, 1684, 1685 a 1687.²⁶⁴

Výše nastíněné konflikty však bezpochyby představují pouze špičku ledovce, která se dostala na stránky oficiálních relací. Pouze několik závažných sporů bylo skutečně řešeno na mezinárodní úrovni. Součástí diplomatické služby v raném novověku však byly i drobnější výpady, které útočily na čest vyslance a dobré jméno zahraniční ambasády. V tomto případě je řeč o celé řadě pomluv či slovních útoků, s nimiž se snažili diplomaté různými způsoby bojovat. Například anglický ambasador u dvora Kristýny I. Bulstrode Whitelocke zaznamenal ve svém deníku hned několik slovních výpadů proti ambasádě, když skupinky opilců pod rouškou tmy spílaly členům delegace do rebelů, psů a královrahů.²⁶⁵ Podobné výbuchy animozity vůči vyslanectví jako zásadnímu objektu jinakosti ve struktuře městského organismu zaznamenal o několik týdnů dříve i Whitelockův kolega, císařský vyslanec Raimondo Montecuccoli. Tuto zkušenost udělal i švédský ambasador ve Vídni Bengt Oxenstierna na přelomu let 1674 a 1675, jenž musel řešit obdobný případ s několika studenty, kteří byli dokonce ze svého činu usvědčeni a po procesu vyloučeni ze studií a vyhoštěni ze země.²⁶⁶

Během pětileté mise se i Antonín Jan z Nostic musel několikrát potýkat s boucháním delikventů či opilců na dveře ambasády, kteří císařovy zástupce častovali hanlivými výroky. Popisy takovýchto drobnějších výpadů se však nikdy nedostaly na stránky oficiálních relací a o jejich průběhu jsme tak zpraveni především z vyšetřovacích protokolů stockholmské radnice, na kterou se zahraniční diplomaté ve Švédském království v podobných případech obraceli. Vyjednávání na úrovni vyslanec-radnice nastalo například i v roce 1686, kdy se Martin Grelson zvaný Písek pokusil se svými čtyřmi společníky vykrást ambasádu hraběte z Nostic. Rodilý Stockholman Grelson byl na konci roku 1685 přijat císařským vyslancem do služby, avšak po více než půl roce se obrátil proti svému živiteli a zorganizoval vloupání na

²⁶⁴ Reskripty hostitelského dvora byly samozřejmě dávány k dispozici v různých jazykových mutacích i zahraničním diplomatům. Sbirka originálních dokumentů a kopií upravujících vztah mezi diplomaty a stockholmským dvorem se nachází v ÖStA Wien, HHStA, Diplomatie und Außenpolitik 1848-1918, Gesandtschaftsarchiv Stockholm, kart. 65/66, opisy a překlady reskriptů ze švédštiny do němčiny z 26. 6. 1682, 18. 6. 1684, 7. 3. 1685 a 16. 12. 1687 (vše Stockholm).

²⁶⁵ „*This night, as frequently before, a great number of people, some drunk and others enemies, joined together, came to Whitelocke's door with naked swords in their hands, making loud noise, and crying, 'Come out, ye English dogs, ye king-killers, base rogues!' and the like compliments. Whereupon one of Whitelocke's servants, that was upon the guard that night, discharged a pistol out of the window, upon which they ran away.*“ Více podrobností viz Henry REEVE, *A Journal of the Swedish Embassy in the Years 1653 and 1654*, Vol. I., London 1855, s. 437-438.

²⁶⁶ SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, dopis z 26. 7. 1690 (Stockholm).

ambasádu. Během činu však byl jako jediný chycen ve dvoraně domu a následně převezen do vězení, kde se podrobil výslechu, při kterém prozradil jména všech svých kompliců.

„Následně bylo městským soudem rozhodnuto, že Måns Samuelson, Herlitius Andersson a Swen Lahrson dostanou za spolupráci s Grelsonem trest 40 ran holi a dosud nedospělý Johann Kÿhl, který je ještě dítětem, bude strážmistrem odveden rodičům, kde bude dohlédnuto na jeho příkladné potrestání.“²⁶⁷

Nebyly to však jen problémy tohoto rázu, které omezovaly již tak komplikovaná politická jednání zahraničních diplomatů s reprezentanty cizího dvora. Ideální provoz ambasády byl zajišťován především dostatečným množstvím peněz. Jelikož dvorská komora ve Vídni dokázala pokrýt pouze zlomek z celkových nákladů, zbylo financování z velké části na diplomatovi, jenž musel sáhnout často hluboko do vlastního měšce. Platy vyslanců, které byly obvykle posílány do Skandinávie v nepravidelných intervalech, byly navíc zatíženy až neúměrně vysokým áziem, jež si strhávaly některé bankovní domy za transfer kapitálu na sever Evropy. Mezi lety 1650-1730 tak musela dvorská komora doplácet v průměru 25 % z hodnoty každé směnky, kterou chtěl císař odeslat svým zástupcům do Švédska. V některých letech se však poplatek za transfer vyšplhal až na neuvěřitelných 30-40 %. Jako extrémní příklad můžeme uvést plat Franze Ottokara von Starhemberg, jemuž byl vyměřen roční příjem 9 000 zlatých. Vlivem dlouhotrvající války na rýnské frontě a nestálosti stříbrného standardu se v roce 1694 vyšplhalo až na 43 %, z čehož vyplývalo, že ke směnce vystavené ve Vídni na 9 000 zl musela dvorská komora připlatit 3 870 zl za zprostředkování transakce.²⁶⁸

²⁶⁷ O případu s Martinem Grelsonem víme pouze ze dvou protokolů, jež vystavila stockholmská radnice hraběti z Nostic. Jelikož se Grelson nacházel ve službě císařského vyslance, musel být nejprve propuštěn, aby mohl být následně potrestán městským soudem. Další detaily viz v SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 18, inv. č. 91 H3, extrakty z vyšetřovacího protokolu stockholmské městské radnice z 21. 7. 1686 (Stockholm). Obecně pojednává o boji stockholmské radnice s vysokou kriminalitou ve městě Eva ÖSTERBERG – Dag LINDSTRÖM, *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*, Uppsala 1998, s. 151-160.

²⁶⁸ Důležitým pramenným materiálem pro studium příjmů jednotlivých císařských diplomatů jsou především výplatní knihy dvorské komory. Ke Starhembergově výplatě za rok 1694 více viz ÖStA Wien, FHKA, Sammlungen und Selekte, Hofzahlambücher, Bd. 139, výplata za rok 1694 pro Franze Ottokara von Starhemberg, císařského vyslance ve Stockholmu, fol. 310. Základní publikaci studující fungování dvorské komory představil Hansdieter KÖRBL, *Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident. Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I.*, Wien 2009. V současnosti bohužel existuje pouze nepatrný zlomek prací, které by se zabývaly financováním diplomatického sboru. Jednu z mála výjimek uveřejnila německá historička Harriet RUDOPHL, *Ökonomische Grundlagen der habsburgisch-osmanischen Diplomatie im 16. und beginnenden 17. Jahrhundert. Ein Problemaufriss*, in: Arno Strohmeyer – Norbert Spannenberger (Hrsg.), *Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen. Das Osmanische Reich in Europa (16.-18. Jahrhundert)*, Stuttgart 2013, s. 239-263. O financování a proměně platů císařského diplomatického sboru obecně také K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 172-173.

S podobnými problémy se ostatně potýkal i Burghard Philipp von Fridag o čtvrt století později. Ačkoliv došlo od konce 17. století ke značné devalvaci středoevropské měny a k několikanásobnému zdražení zboží na území Švédského království v důsledku katastrofálního vývoje válek Karla XII., nepřizpůsobil se novým okolnostem ke zlosti hraběte von Fridag jeho plat, který zůstal v roce 1720 na obligátních 9 000 zl ročně. Burghard Philipp von Fridag proto neváhal dvorskou komoru rok co rok zahrnovat stížnostmi kvůli nedostatečnému platu. Podle vlastních slov vydával jen za pronájem paláce 4 000 zl; za osm koní, provoz stájí, za služebnictvo a za topení vynaložil 6 400 zl ročně, přičemž do vypočítaných cifer neuváděl položky za reprezentaci a jídlo, jež bylo ve Stockholmu podle hraběte údajně pětkrát dražší než ve Vídni.²⁶⁹

Výsledné roční výdaje císařských diplomatů tak několikrát převyšovaly příjmy z dvorské komory i u dalších reprezentantů rakouských Habsburků na severu Evropy. Minimálně od roku 1682 až do 20. let 18. století se v případě Švédska a Dánska ustálil neměnný roční plat pro všechny diplomaty s titulem vyslanec na 9 000 zl. Zástupci rakouských Habsburků si tak mohli přilepšit pouze mimořádnými prémie (*Gnadengelder*), které však závisely na milosti císaře, jež díky vlastní intervenci obvykle vyjednal s dvorskou komorou odesláním speciálního příspěvku. Diplomaté rovněž obdrželi před započítáním mise peníze na vybavení ambasády (*Ausstaffierungsgelder*), avšak ani tento příspěvek v žádném případě nepokryl účty za nákladné vybavení, které bylo v prvních měsících po příjezdu vyrobeno či zakoupeno pro potřeby nově vzniklé ambasády. Ke stabilnímu platu dostávali zástupci císaře v jednotlivých evropských lokalitách také peníze na cesty (*Reisegelder*), s nimiž hradili nemalé náklady spojené s přepravou často početného služebnictva a zavazadel. Obvykle fixní byly rovněž peníze určené na zaplacení poštovních služeb, drobný příspěvek obdržel vyslanec i na provoz ambasádní kaple.²⁷⁰ Peníze tohoto druhu však do Stockholmu chodily s mimořádným zpožděním. Za příklad si můžeme opět vypůjčit Franze Ottokara von

²⁶⁹ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 14, relace Burgharda Philippa von Fridag z 11. 1. 1721 (Stockholm). I přes to, že Fridagovy závěry o vysokých cenách jsou pravděpodobně velice nadsazené, nemůže být pochyb o tom, že Švédsko bylo po ratifikaci míru s Ruskem v Nystadu v roce 1721 z hospodářského hlediska v katastrofálním stavu. Obecně o vývoji cen ve Švédském království a devalvaci riksdaleru pojednal Friedrich SCHRÖTTER, *Die Münzstätte zu Stettin unter den Königen Karl XI. und Karl XII. von Schweden 1660-1710*, *Zeitschrift für Numismatik* 28, 1910, s. 113-316, zde s. 223-224.

²⁷⁰ K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 162-179.

Starhemberg, který u dvorské komory vymohl peníze na zaplacení legačního kaplana a ministrantů až po sedmi letech od příjezdu do Stockholmu.²⁷¹

Výrazně nižší příjmy od dvorské komory pobírali rezidenti a legační sekretáři. Jediný zástupce rakouských Habsburků ve Švédsku mezi lety 1650-1730 s titulem rezident Hermann von Basserode pobíral vcelku nízký příspěvek 3 000 zl ročně.²⁷² Přibližně poloviční plat byl posléze vyměřen císařským legačním sekretářům u švédského dvora Jeanu Baptistovi de Lancier a Johannu Christophovi von Pentenrieder.²⁷³ Na transfer peněz mezi Vídní a Stockholmem měly téměř po celou druhou polovinu 17. století monopol bankovní domy Pestalozziů a Bartholottiů. Například vídeňský nekatolický bankéř švýcarského původu Ottavio Pestalozzi zprostředkoval finanční transakce několika generacím císařských vyslanců ve Skandinávii od Gottlieba z Windischgrätzu přes Františka Antonína Berku z Dubé, Antonína Jana z Nostic až po Franze Ottokara von Starhemberg. Pestalozzi však byl neobyčejně činný také v opačném směru, když zajišťoval finanční transakce švédským vyslancům ve Vídni. Paleta nabízených finančních služeb Bartholottiů a Pestalozziů však byla o něco širší a nespočívala tak pouze v proplácení směnek.²⁷⁴ Tyto bankovní domy nabízely císařským vyslancům ve Skandinávii, Dolním Sasku či například v Holandsku rovněž půjčky na vcelku příznivý úrok pohybující se obvykle kolem 10 %, čehož neváhal využít kupříkladu Gottlieb z Windischgrätzu v polovině roku 1673 v Kodani nebo dlouholetý císařský vyslanec

²⁷¹ Starhemberg měl nárok na 200 zl ročně na provoz kaple a platbu legačního kaplana Martina Gottseera. Tyto peníze dostal pouze na začátku mise a pak až po sedmi letech v roce 1698, jednorázově ve výši 1 400 zl. Dvorská komora zdržovala císařskému vyslanci i peníze určené na zaplacení pošty. Starhemberg tak v osmém roce diplomatické mise ve Stockholmu obdržel 2 504 zl za uplynulé čtyři roky. Srov. ÖStA Wien, FHKA, Sammlungen und Selekte, Hofzahlambücher, Bd. 141, výplata za rok 1698 pro Franze Ottokara von Starhemberg, císařského vyslance ve Stockholmu.

²⁷² Těživou situaci neváhal Basserode opakovaně zdůrazňovat svému příteli u vídeňského dvora Johannu Walderodemu von Eckhausen. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 4, dopis rezidenta Hermanna von Basserode říšskému dvorskému radovi Johannu Walderodemu von Eckhausen z 30. 12. 1667 (Stockholm).

²⁷³ Také legační sekretář von Lancier vymáhal nedoplatek za misi ve Švédsku ještě několik měsíců po návratu ze Skandinávie. Dvorská komora mu dlužila celkem 1 769 zl. Viz ÖStA Wien, FHKA, Sammlungen und Selekte, Hofzahlambücher, Bd. 129, zadržený deputát a finance na cestu vyplacené v roce 1685 Johannu Baptistovi de Lancier, císařskému sekretáři ve Stockholmu.

²⁷⁴ K rodině Bartholottiů nejnověji Hansdieter KÖRBL, *Die Familie Bartholotti. Kaufleute, Beamte und Adelige. Eine Familiengeschichte aus dem frühneuzeitlichen Wien*, Wiener Geschichtsblätter 68, 2013, s. 317-344, zde s. 324. Informace k Ottaviu Pestalozzimu, který stál za mimořádným finančním vzestupem rodiny, viz např. Felici MAISSEN, *Die bündnerischen Syndikatore und ihre Mission im Veltin im Jahre 1667*, Bündner Monatsblatt. Zeitschrift für Bündner Geschichte, Landeskunde und Baukultur 5, 1980, s. 107-118, zde s. 110. O Pestalozzim také Georg Wilhelm ZAPF, *Augsburgische Bibliothek oder historisch-kritisch-literarisches Verzeichniss aller Schriften welche die Stadt Augsburg angehen und deren Geschichte erläutern*, Bd. 1, Augsburg 1795, s. 453.

František Antonín Berka z Dubé, jenž v roce 1692 dlužil Pestalozzimu již 29 400 zl a Bartholottimu 8 000 zl.²⁷⁵

Tím se tedy dostáváme k dluhům, jednomu z největších a nejzávažnějších problémů téměř všech diplomatů raného novověku. Nedostatečné finanční prostředky spojené s nepravidelným vyplácením ze strany dvorské komory z části přispívaly také k vysoké zadluženosti císařských vyslanců ve Stockholmu, která se projevila buď již během mise, nebo častěji až po návratu domů. Ačkoliv žádný z reprezentantů rakouských Habsburků ve Skandinávii neutrpěl škody čítající několik stovek tisíc, které registrujeme například u privilegovaných císařských ambasadorů na Apeninském poloostrově či v Anglii, nemůže být pochyb o tom, že i služba ve Švédsku mohla přispět k závažným finančním potížím.²⁷⁶

Největšími prostředky ze všech císařských diplomatů ve Stockholmu disponoval Antonín Jan z Nostic. S tím samozřejmě souvisely i mimořádné výdaje, které hrabě vynakládal na reprezentaci a nákupy luxusního či umělecky cenného zboží. Po návratu z mise do střední Evropy spočítal čerstvě odvolaný císařský vyslanec vlastní výdaje na 75 000 zl, což představovalo přibližně 15 % z celkového majetku, který zdědil v roce 1683 po svém otci Janu Hartvíkovi.²⁷⁷ Také Antonín Jan si musel na nákladný provoz císařské ambasády ve Stockholmu půjčit nemalé obnosy. K tomuto účelu využíval mezi lety 1688-1690 výhradně

²⁷⁵ Dlouholetý diplomat císaře Leopolda I. František Antonín Berka z Dubé se v roce 1693 ocitl vlivem špatného hospodaření v bankrotu, když jeho dluhy přesáhly neúnosnou hranici 248 000 zl. Berkův krach velikou měrou postihl i sokolovskou větev hraběcí rodiny Nosticů, a to především ze dvou důvodů. Za prvé se o jednání s věřiteli musel postarat Berkův nevlastní bratr Antonín Jan z Nostic, což nemalou měrou uškodilo jeho zájmům. Za druhé byl Antonín Jan a jeho bratr Václav Desiderius poškozeni přímo, protože Berkovi poskytli nemalé finanční prostředky. Václav Desiderius konkrétně 47 000 zl a Antonín Jan 29 420 zl, takže byli společně s potomky Julia Františka Sasko-Lauenburského (zem. 1689), jimž dlužil 48 055 zl, tři největší věřitelé hraběte Berky. Zlomky účtů a finanční bilance hraběte Berky z let 1671-1694 se nacházejí v NA Praha, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha – Administrace toskánských statků – spisové pododdělení společné, kart. 700, inv. č. 349, souvis věřitelů hraběte Berky pořizený 3. 5. 1692.

²⁷⁶ Z mnoha příkladů můžeme jmenovat třeba Leopolda Josepha von Lamberg, který během pětileté mise v Římě nadělal dluhy ve výši 150 000 zl. Srov. F. POLLEROß, *Die Kunst*, s. 524-531. Podle výzkumů Klause Müllera se do podobných dluhů dostávali i další císařští ambasadoři v Římě, jako byl Antonín Florián z Lichtenštejna nebo Jiří Adam z Martinic. Srov. K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 170-171. S obrovskými dluhy pohybuujícími se okolo 200 000 zl se musel vypořádat i Konrad Sigismund von Starhemberg ve 20. letech 18. století jako císařský ambasador v Anglii. Více viz Friderich Carl MOSER, *Abhandlung von den Appointemens, oder dem Gehalt der Gesandten*, in: Týž, *Kleine Schriften, zur Erläuterung des Staats- und Völcker-Rechts, wie auch des Hof- und Canzley-Ceremoniels*, 1. Band, Frankfurt am Main 1751, s. 187-188.

²⁷⁷ Vynaložený kapitál, který hrabě investoval z vlastních prostředků, se stal mocným impulzem k sepsání několika žádostí adresovaných přímo císaři, v nichž Antonín Jan z Nostic žádal po návratu ze Stockholmu kompenzace v podobě úřednického postu u císařského dvora. Viz především SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 8, inv. č. 67, koncepty pěti dopisů Antonína Jana z Nostic císaři z roku 1693. Otázkou kompenzací po absolvování diplomatické mise se zabývala především Harriet RUDOLPH, *Diplomatiekosten als Transaktionskosten? Ein Forschungsansatz zur vergleichenden Analyse der Finanzierung außenpolitischer Kommunikation*, Innsbrucker historische Studien 29, 2013, s. 70-84.

hamburskou obchodnickou rodinu Woltersů, kteří hraběti zprostředkovali finanční transakce mezi Dolním Saskem a Stockholmem s velice příznivým úrokem pohybujícím se obvykle od 6 do 12 %.²⁷⁸ Celkový dluh, který úroky nakonec narostl na mimořádných 27 643 zl, se podařilo definitivně umořit až čtyři roky po návratu ze Švédska, čímž se hrabě z Nostic ostatně příliš nelišil ani od ostatních císařských diplomatů, kteří oddalovali splátky často neúnosnou dobu.²⁷⁹

Zástupci rakouských Habsburků v zahraničí si půjčovali především těsně před odjezdem ze svého působiště, aby tak umořili finanční závazky vzniklé během diplomatické mise. Ve službách císaře se značným dluhem zatížil například vyslanec Georg von Plettenberg, jenž zastával nejprve post císařského rezidenta v Hamburku, než se v roce 1654 přemístil na osm měsíců do Stockholmu. Hrabě von Plettenberg zaplatil podle svých slov za osmiletou misi v Dolním Sasku přibližně 30 000 zl a na cestu do Švédska si musel půjčit od řezenského obchodníka Hanse Lambrechta dalších 10 000 zl.²⁸⁰ Také Michael Václav z Althannu opouštěl Stockholm v roce 1683 s dluhem 5 040 zl.²⁸¹ Na zaplacení služebnictva a půlroční pronájem ambasády neměl například ani Adolf Vratislav ze Šternberka, jenž si musel půjčit od jakéhosi severoněmeckého bankéře. Do podobných dluhů byl uvržen také Gotthard Hellfried von Welz v roce 1701, jemuž se kvůli pravidelnému cestování po Švédském království mimořádně navýšily výlohy, čímž byl donucen zredukovat počet členů ambasády na 15 osob. Z pravidelných stížností, které adresoval říšskému vicekancléři Dominiku Ondřejovi z Kounic do Vídně, vyplývá, že dvorská komora dlužila císařskému vyslanci u dvora Karla XII. výplatu za dvacet měsíců.²⁸²

²⁷⁸ Hamburská rodina Woltersů měla téměř monopol na zprostředkovávání finančních transakcí mezi Stockholmem a Hamburkem. V 80. letech 17. století se Woltersové dokonce stali oficiálními faktory stockholmského dvora. Abraham a Louise Wolters se svým kapitálem podíleli například i na koloniálních aktivitách Švédského království v Africe a především na dodávkách vojenského materiálu na sever Evropy. Více viz Reinhard LOHMANN, *Die Familie Wolters in Hamburg während des 17. Jhs. und die Beziehung von Liebert Wolters Vater und Sohn nach Schweden*, Köln 1969, s. 188-222. I přes mimořádnou rozsáhlost této publikace se zde bohužel nedozvíme téměř žádné detaily o finančních transakcích, které byly poskytovány zahraničním diplomatům ve Stockholmu.

²⁷⁹ M. BAKEŠ, *Diplomatická mise*, s. 740.

²⁸⁰ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 2, relace Georga von Plettenberg z 26. 12. 1654 (Stockholm).

²⁸¹ Císařský vyslanec v Dánsku hrabě Berka z Dubé byl říšskou dvorskou kanceláří ve Vídni informován o dosud nesplacených dluhích Michaela Václava z Althannu. Hrabě Berka měl především zabezpečit Althannovy věřitele a zaručit se za čerstvě odvolaného císařského diplomata a jeho dobrý úmysl dluh co nejrychleji umořit. Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 149, inv. č. 947, memoriál pro Františka Antonína Berku z Dubé z 24. 11. 1683 (Linec).

²⁸² Hrabě von Welz však kromě pravidelné gáže vymáhal od dvorské komory i některé dosud nezaplacené příspěvky na cesty apod. Navíc v korespondenci upozorňoval hraběte z Kounic na mimořádné náklady, kterými byl zatížen ve švédském Tallinnu, kde se v důsledku války neúměrně navýšily ceny potravin, krmiva,

Ačkoliv byla služba v císařově diplomatickém sboru značně ztrátovým podnikem, vyplácela dvorská komora vyslancům na Skandinávském poloostrově vcelku pravidelné a vysoké apanáže v porovnání s platem švédských diplomatů ve Vídni. Švédský královský dvůr nebyl obvykle schopen svým reprezentantům zajistit ani dvě třetiny z toho, čím disponovali zástupci císaře ve Stockholmu. Peníze na diplomaty chyběly Švédsku téměř všude v Evropě, což bylo navíc umocněno mimořádně dlouhými prolukami mezi jednotlivými výplatami.²⁸³ Z tohoto důvodu sledujeme neobvykle vysoký počet stížností v relacích švédských vyslanců ve Vídni, kteří často upozorňovali stockholmský dvůr na mnohaměsíční nevyplacené pohledávky. Z několika příkladů můžeme jmenovat legačního sekretáře Christopa Heinricha Weißenfelse, jemuž dlužil erár výplaty za dva a půl roku.²⁸⁴ Mezi rekordmany však patřil bezpochyby Hans Heinrich von Gebsattel, který za pomoci opakovaných proseb adresovaných říšskému kancléři Magnusovi Gabrielovi De la Gardie vymáhal svůj plat za roky 1661-1666 ve výši 3 000 rýnských tolarů.²⁸⁵

Velice podobně na tom byli i níže postavení saští a braniborští diplomaté, kteří se nemohli minimálně do začátku 18. století měřit ani s císařskými, ani švédskými vyslanci v rámci hodnostní hierarchie. Například braniborský vyslanec ve Švédsku Ludolf Lorenz von Krosigk odjížděl po devítiměsíční službě v roce 1673 ze Stockholmu s dluhem 1 853 rýnských tolarů.²⁸⁶ Rovněž saský diplomat Karl Gustav Löwenhaupt, který měl pouze minimální výdaje za reprezentaci, jelikož neabsolvoval žádnou audienci u královské rodiny a

ubytování a otopu. Kromě platu pro služebníky vyjmenovával mezi nejvyššími výdaji především pronájem domu, který ho přišel na téměř 1 000 zl ročně. Srov. MZA Brno, Rodinný archiv Kouniců Slavkov, kart. 270, inv. č. 2411, dopisy Gottharda Hellfrieda von Welz říšskému vicekancléři Dominiku Ondřejovi z Kounic z 22. 12. 1701 (Tallinn).

²⁸³ Na tento fenomén švédského diplomatického aparátu v epoše *Stormaktstiden* upozornil ve své monografii např. H. DROSTE, *Im Dienst der Krone*, zde např. s. 80-85.

²⁸⁴ RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 308, relace Christopa Heinricha Weißenfelse z 11. 4. a 26. 5. 1686 (obě Vídeň).

²⁸⁵ Tamtéž, De la Gardieska samling, kart. E 1416, dopis Hanse Heinricha von Gebsattel z 25. 7. 1666 (Vídeň). I díky určité nespolehlivosti švédské koruny v otázkách výplat vytvořil švédský kancléř Magnus De la Gardie fenomenální síť klientů, kteří se na něho neváhali obracet v případech vymáhání různých finančních pohledávek. Tímto způsobem kontaktoval De la Gardieho např. i původem český exulant Jiří Holík, na což v nedávné době upozornila Marie Ryantová. Srov. M. RYANTOVÁ, *Konvertita a exulant Jiří Holík. Příspěvek k dějinám exilu a problematice konverze v období raného novověku*, Pelhřimov 2016, s. 63-73. Kromě Holíka se zde však nachází i několik dalších adresátů s vazbami na České království, kteří na švédském kancléři žádali přimluvu u stockholmského dvora či samotného krále. Na tomto místě můžeme jmenovat například Štěpána z Vrbna a Bruntálu, který u De la Gardieho žádal intervenci za vyplacení tři roky zadržované výplaty ve výši 3 600 rýnských tolarů. Srov. RA Stockholm, De la Gardieska samling, kart. E 1598, dopis Štěpána z Vrbna a Bruntálu z 5. 2. 1654 (Hlohov). Výjimečnou roli De la Gardieho klientelní sítě vyzdvihl především H. DROSTE, *Patronage*, s. 579-583.

²⁸⁶ GStPK Berlin, *Neuere Kriegsachen*, I. HA GR, Rep. 63, Nr. 457, Anweisung der Legationsgelder für Krosigk (1672-1673), účty, smlouvy, vymáhání nedoplatků a výplaty z listopadu 1672 – srpna 1673.

jeho hlavním úkolem bylo projednávat obchodní záležitosti, si musel před odjezdem do střední Evropy půjčit od hamburského obchodníka Abrahama Richtera 632 švédských riksdalerů, aby vyrovnal své pohledávky za ubytování a stravu.²⁸⁷

Neschopnost splácet dluhy se však projevila především během nečekané smrti vyslance v zahraničí, kdy se téměř okamžitě na nejbližší pozůstalé přítomné na ambasádě sesypali nejrůznější věřitelé. Podobným výpadům čelila v roce 1686 například Hedviga Ebba roz. De la Gardie, manželka švédského vyslance ve Vídni Carla Gustava Oxenstierny. Po nečekané smrti hraběte Oxenstierny nechal císařský dvorský maršálek Ferdinand Vilém kníže ze Schwarzenbergu sestavit komisi, která měla zinventarizovat veškerý (zčásti již zapečetěný) mobiliář švédské ambasády právě kvůli požadavkům četných věřitelů a případných dědiců. Legační sekretář Christoph Heinrich Weißenfels se však ujal role ochránce vyslancovy pozůstalosti a nejdůležitějším zastáncem ovdovělé hraběnky a jejího několikaměsíčního synka. Po mnohatýdenních sporech a osobní návštěvě knížete ze Schwarzenbergu na osiřelé švédské ambasádě tedy nakonec vídeňské úřady od této akce upustily.²⁸⁸

Obdobným nárokům ostatně čelil i sekretář Johann Eberhard Hövel v roce 1670, nejbližší pozůstalý po zesnulém císařského rezidentovi Hermannovi von Basserode. Již několik hodin po smrti císařova zástupce ve Stockholmu se podle Hövela objevili ve dveřích ambasády někteří věřitelé a především členové speciálně ustanovené komise v čele s procísařským úředníkem a bývalým švédským vyslancem u císařského dvora Matthiasem Biörenklauem. Také komisaři chtěli znát finanční možnosti Johanna Eberharda Hövela, rozhodnuto mělo být rovněž o dalším vývoji císařské ambasády, která se kvůli nečekané smrti císařova reprezentanta ocitla ze dne na den bez ochrany diplomatické imunity nezbytně pro hladký a nerušený chod politických jednání. Hövel musel rozprodat značnou část výbavy bývalého Basserodova domu a po několik měsíců nepřestával naléhat na nejbližšího patrona ve Vídni říšského dvorského radu Johanna Walderoda von Eckhausen, aby u císaře intervenoval ve prospěch ambasády ve Stockholmu. Hövelovu katastrofální finanční situaci zachránil císař Leopold I. až po půl roce, když ve vlastnoručním dopise doporučil

²⁸⁷ HStA Dresden, Geheimes Kabinett, loc. 03079/04, Diarium Löwenhaupt 1697-1698, deníkový zápis z 26. 1. 1698.

²⁸⁸ Detailní popis událostí, jež následovaly bezprostředně po smrti hraběte Oxenstierny ve Vídni, sepsal v několika relacích legační sekretář Weißenfels. Srov. RA Stockholm, Diplomatica Germanica, kart. 308, relace Christophu Heinrichu Weißenfelsu z 24., 28. 3. a 4. 4. 1686 (vše Vídeň).

Walderodovi vyjednávat s dvorskou komorou, jež měla Hövelovi vystavit směnku s náležitým obnosem.²⁸⁹

Smrt diplomata v zahraničí nepředstavovala nikdy ojedinělý úkaz, o čemž svědčí i četné příklady z císařského diplomatického sboru v 17. a 18. století.²⁹⁰ Také v rámci císařsko-švédských vztahů se na své rodné statky nevrátilo hned několik diplomatů. Kromě již zmíněného Hermanna von Basserode zemřel ve Stockholmu také císařský vyslanec Franz Ottokar von Starhemberg v roce 1699 a po 43 letech služby Karlovi VI. a Marii Terezii nakonec i rezident Christoph Theodor von Antivari. Ve všech případech vyvstaly akutní otázky týkající se pohřebního ceremoniálu a místa spočinutí. V konfesijně odlišných oblastech samozřejmě projevovali všichni aktéři vzájemnou nechuť ke kompromisu. Vyslanci ve svých často předem sepsaných testamentech rozhodně nechtěli spočinout na luteránském území a reprezentanti protestantů zase netoužili znesvěcovat rodnou půdu nenáviděnými katolíky. Z těchto důvodů byl tedy Hermann von Basserode převezen do Vestfálska a Franz Ottokar von Starhemberg byl s pomocí císařského legačního sekretáře po třech měsících pohřben v hornorakouském Eferdingu.²⁹¹

V zahraničí samozřejmě umírali i další členové císařských ambasád. Komplikovaná jednání například vyvstala před císařským vyslancem ve Švédsku Antonínem Janem z Nostic v roce 1686. V listopadu totiž zemřela společnice Nosticovy manželky hraběnka Marie Polyxena Kuronská. V případě této dosud svobodné katoličky došlo k rozhodnutí, že bude se všemi poctami příslušejícími jejímu postavení pohřbena přímo ve Stockholmu. Hrabě z Nostic totiž nechtěl připustit, aby nobilitovaná hraběnka spočinula na hřbitově dnešního

²⁸⁹ Císař Leopold I. lakonicky pověřil barona von Walderode svým charakteristicky nečitelným písmem, aby se s jeho svolením postaral o „chudého muže v nesnázi“ a vystavil Hövelovi směnku. Díky finanční podpoře se Hövel mohl vrátit do Vídně, kde si vyžádal audienci, na které císaři poděkoval, a kde mu předal 12 stránkovou závěrečnou zprávu o stavu Švédského království v době svého odjezdu. Více viz ÖStA Wien, HHStA, Reichskanzlei, Friedensakten, kart. 109, závěrečná zpráva Johanna Eberharda Hövela o švédském královském dvoře ze 4. 8. 1671.

²⁹⁰ Mezi císařskými diplomaty, kteří se nevrátili ze zahraničí zpět, můžeme jmenovat například Jana Václava Gallase, který zemřel v Neapoli, Johanna Philippa von Lamberg, jenž zemřel ve funkci v Řezně nebo Claudia Collalta, jemuž se stala osudná zpáteční cesta z Anglie. Mimořádně zajímavé detaily se dochovaly např. v případě Francesca Udalrica della Torre, který zemřel v roce 1695 ve funkci císařského ambasadora v Benátkách. Republika dokonce přispěla 6 000 scudi na pohřební slavnosti, bylo uspořádáno procesí a postaveno *castrum doloris* s portrétem zemřelého zástupce císaře Leopolda I. Více viz Johann Christian LÜNIG, *Theatrum Ceremoniale Historico-Politicum, Oder Historisch- und Politischer Schau-platz Aller Ceremonien* [...], Bd. II., Leipzig 1720, s. 649-650. Interpretaci funerálních ceremonií v raném novověku poskytl především sborník pod vedením Marka Hengerera. Zde se věnoval jedinečné podobě pohřebních rituálů na Skandinávském poloostrově především Gudrun ANDERSSON, *Der Tod als Statusbegründung. Epitaphien und Gräber einer schwedischen Stadelite 1650-1770*, in: Mark Hengerer, (Hrsg.), *Macht und Memoria. Begräbniskultur europäischer Oberschichten in der Frühen Neuzeit*, Köln 2005, s. 47-70.

²⁹¹ J. SCHWERDLING, *Geschichte*, s. 291-293.

normmalmského Adolf Fredriks kyrka, jenž byl po vítězství reformace vyčleněn katolíkům na periferii města, kde kromě Reného Descartese spočinulo i několik služebníků z francouzské a císařské ambasády.²⁹² Po několikátýdenních jednáních, do nichž se kromě Nostice a kancléře Bengta Oxenstierny zapojili také král Karel XI., švédský legační sekretář ve Vídni a nejvyšší hofmistr císaře Ferdinand z Ditrichštejna, byla hraběnka Kuronská nakonec pohřbena v Jakobs kyrka nacházejícím se na prestižním místě hned u paty královských zahrad. Pohřeb urozeného člena císařské ambasády ve Stockholmu se stal zároveň demonstrací katolické konfese, o čemž svědčí i mimořádně vysoké náklady, které se pohybovaly okolo 2 000 zlatých.²⁹³

Na závěr této kapitoly musíme zmínit i další okolnosti, které mohly přerušit či minimálně zásadním způsobem narušit průběh vyjednávání reprezentantů diplomatických legací se členy hostitelského dvora. Například morové epidemie či vpády cizích vojsk opakovaně vyháněly některé evropské suverény z jejich rezidencí a s nimi se tak na cestu vydávali většinou i zahraniční diplomaté. Podobné zkušenosti, které několikrát získali například císařští vyslanci v Kodani, se však jejich kolegům ve Stockholmu opakovaně vyhýbaly. Stockholm v průběhu švédské dějinné epochy *Stormaktstiden* nebyl na rozdíl od Kodaně okupován a morové rány zastihly hlavní město Švédského království obvykle v době, kdy došlo k dočasnému rozvázání císařsko-švédských diplomatických vztahů.²⁹⁴

Daleko větší hrozbou byly požáry, které dohnaly některé diplomaty ke kvapnému vyklízení ambasády a k následnému hledání nového obydlí. Za dobrý příklad nám může posloužit Kodaň, jež byla v roce 1728 postižena mimořádně ničivým požárem, v rámci něhož

²⁹² Tento hřbitov byl od vítězství reformace tradičně využíván členy stockholmské katolické menšiny. Jako místo posledního odpočinku sloužil také René Descartesovi, který zde byl pohřben nedlouhých šestnáct let (1650-1666). Po intervenci francouzského ambasadora Simona Arnaulda de Pomponne byla jeho rakev převezena do Francie, kde došlo k novému a okázalejšímu pohřbu v pařížské Saint-Étienne du Mont. Viz Geneviève RODIS-LEWIS, *Descartes. His Life and Thought*, London 1998, s. 207. Na hřbitov u dnešního Adolf Frederiks kyrka byli pochováni také členové služebnictva císařské ambasády pod vedením Hermanna von Basserode a Michaela Václava z Althannu. Tuto skutečnost vyzdvihl především hrabě z Nostic, když poukazoval na minimální okázalost spojenou s tímto místem. Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 21, inv. č. 106 KK6, koncept relace Antonína Jana z Nostic z 2. 11. 1686 (Stockholm).

²⁹³ V jednáních týkajících se pohřbu Marie Polyxeny Kuronské se mimořádně angažoval i švédský legační sekretář, který u dvora Leopolda I. operoval samostatně ještě několik měsíců po smrti svého bývalého pána Carla Gustava Oxenstierny. K Nosticovi a hraběnce Kuronské viz RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 308, relace Christopha Heinricha Weißenfelse z 19. 12. 1686 (Videň).

²⁹⁴ Základní informace o výskytech epidemických chorob na území Skandinávie v raném novověku shromáždil např. Jörg Zapnik, který se v této souvislosti zaměřil především na decimující pandemii moru během velké severní války v oblastech Stralsundu a Tallinnu. Srov. J. ZAPNIK, *Die Pest in Reval und Stralsund während des Großen Nordischen Krieges 1710. Ein Vergleich anhand ausgewählter Beispiele*, in: Torsten Fischer – Thomas Riis (Hrsg.), *Tod und Trauer. Todeswahrnehmung und Traueritten in Nordeuropa*, Kiel 2006, s. 186-194.

do základu vyhořelo císařské vyslanectví situované v dnešní ulici Købmagergade v blízkosti věhlasné Rundetaarn.²⁹⁵ Stockholmské požáry nebyly natolik ničivé již kvůli specifickým geografickým podmínkám švédského hlavního města, které se nachází na mnoha od sebe dostatečně vzdálených ostrovech. Avšak i zde vzbuzovaly požáry značný rozruch, jenž se projevil na stránkách četných diplomatických relací. Velice dopodrobna bylo například popisováno vyhoření královského paláce Tre Kronor v roce 1697, o čemž do Vídně napsal především císařský vyslanec Franz Ottokar von Starhemberg. Když oheň konečně ustal, zbylo z této chlouby švédské panovnické rodiny pouze několik ohořelých zdí. Generacemi nashromážděný majetek, jakož i bohatá knihovna uchovávajících některé knihy odvezené během okupace Prahy v roce 1648 lehly během několika hodin popelem. Starhemberg, který celou událost sledoval nejprve z dostatečné vzdálenosti své ambasády, posléze dorazil až k požáru, aby mohl být přímým svědkem hašení a kvapného vyklízení. Tato událost, jež byla císařským vyslancem přibližovaná jako nedozírná katastrofa rovnající se vyhoření vídeňského Hofburgu, napomohla k vytvoření celé řady mýtů, které v polovině 19. století zachytil na svém slavném obraze švédský malíř Johan Fredrik Höckert v cyklu klíčových momentů národních dějin.²⁹⁶

S obavami sledovala sérii ničivých požárů i císařská ambasáda pod velením Burgharda Philippa von Fridag a legačního sekretáře Kryštofa Theodora Antivariho. Pouze v dubnu a květnu roku 1723 byl Stockholm postižen celkem čtyřikrát.²⁹⁷ Nejprve oheň silně poničil předměstí Norrmalm, poté co uhodil blesk do věže Jakobs kyrka. O několik dní později zase shořelo asi 500 dřevěných domů na ostrově Södermalm, na což doplatil například dlouholetý hannoverský vyslanec Adolf Friedrich von Bassewitz, jenž ze své ambasády unikl s několika popáleninami na nohách. Větretem se rozšiřující oheň ostatně s napětím sledoval i vyslanec

²⁹⁵ Helge GAMRATH, *The Great Fire of Copenhagen in 1728*, in: Martin Körner (Hrsg.), *Stadtzerstörung und Wiederaufbau. Zerstörungen durch Erdbeben, Feuer und Wasser*, Bern 1999, s. 294-302. Základní dánsky psanou práci posléze napsal Kåre LAURING, *Byen brænder. Den store brand i København 1728*, København 2003.

²⁹⁶ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 10, korespondence mezi Františkem Oldřichem Kinským a Franzem Ottokarem von Starhemberg, dopis z 18. 5. 1697 (Stockholm). Základní informace, doplňující literaturu a archivní prameny předkládá Magnus JACOBSEN, *Slottet brinner!* Stockholm 2005, zde především s. 7-25. Také vídeňská dvorská společnost vnímala tuto událost velice intenzivně, jak naznačuje například dlouhý zápis v deníku knížete Ferdinanda ze Schwarzenbergu, nejvyššího hofmistra císařovny Eleonory Magdaleny. Schwarzenberg téměř doslovně zaznamenal obsah relace, kterou odeslal do Vídně císařský vyslanec Starhemberg. Více viz Rostislav SMÍŠEK (Hrsg.), *Das Tagebuch Ferdinands zu Schwarzenberg aus den Jahren 1686-1688 und 1696-1697. Eine vollständige kritische Edition*, České Budějovice 2015, s. 483.

²⁹⁷ Základní monografii studující rozsah stockholmských požárů, následky a především vývoj preventivních opatření, sepsal především Mats WICKMAN, *För all framtid. Stockholms stads brandförsäkringskontor 250 år*, Värnamo 1996, s. 9-28.

saského kurfiřta Martin Frensdorf, jehož dům se nacházel v těsném sousedství požáru, v nejjihnějším cípu centrálního ostrova Gamla stan.²⁹⁸

Ohněm ohrožené ambasády, nedostatečné množství zásob v době obležení nebo okupace rezidenčního města, smrt, zranění a nemoci, finanční strádání a nakonec i fyzické či slovní výpady spojené s porušováním vyslanecké imunity vytvářely důležité kulisy raně novověké diplomacie, jež by neměly být opomíjeny či dokonce záměrně přehlíženy. Výše nastíněné příklady tak měly především naznačit mimořádnou dynamiku zahraničněpolitických vztahů v 17. a 18. století a poukázat na četná úskalí, která museli zástupci jednotlivých suverénů překonávat a snášet. Potřeba dostát svěřeným úkolům tak zákonitě vyžadovala od všech členů legace určité oběti, které měly zajistit nejen úspěch zahraniční mise, ale i podpořit snahy o následné kompenzace.

²⁹⁸ Martin Frensdorf popsal celou událost velice barvitě a zároveň poněkud nadneseně i svému patronovi u drážďanského dvora polnímu maršálovi Jacobu Heinrichu Flemmingovi. „*Das feüer kohm in einer wind mühle aus und grif der maßen umb sich, daß über 3 000 häuser, worunter zwar viel holtzerne, aber eben so viel steinerne können gerechnet werden. Die schöne Catharinen kirche, allerdings die särke in den gräbern, die magazins der kaufleüte mit dem vorracht an roggen, saltz und anderen waaren in die asche gelegt sind. Ja das feüer wurde von dem vehemantz winde bis übers waßer, welches wohl dreimahl so breit als die Elbe bey Dresden ist, in den Ihrer hoff getrieben, und 10 000 tonnen theer aufgebrand, ein hauss mit pulwer ging in die luft, es schiene nicht anders, als wann feüer vom himmel regnete, so daß unmöglich zu löschen war, sondern man muste es der gewalt des sturms überlaßen.*“ Viz HStA Dresden, Geheimes Kabinett, loc. 03081/01, dopis saského vyslance Martina Frensdorfa polnímu maršálovi Jacobu Heinrichu Flemmingovi z 23. 5. 1723 (Stockholm).

II.

CESTA

II. 1. Přípravy diplomata na cestu

Převážná většina císařských diplomatů putujících mezi lety 1650-1730 do Stockholmu urazila během své mise více než 4 000 kilometrů. Tato úctyhodná vzdálenost si vyžádala mnohatýdenní plánování, během kterého neměla být opomenuta jediná maličkost, jež by v budoucnu způsobila fatální následky. K synchronizaci logisticky mimořádně náročné cesty na sever Evropy mobilizoval nově jmenovaný vyslanec celou řadu osobních kontaktů, předcházejících zkušeností a doposud nabitých znalostí. Až na několik málo výjimek však měli tito zástupci rakouských Habsburků pouze povrchní a omezenou představu o charakteristikách skandinávského prostředí. Mentální model Švédska byl totiž vytvářen četnými stereotypy, které tvořily zjednodušená či generačně přenášená schémata či klišé nezaložená na osobně prožité empirii.²⁹⁹ Nevědomost a z ní vycházející předsudky však nemohly vytvářet spolehlivý základ, na němž mohl dobrý vyslanec vystavět úspěch diplomatické mise. Z tohoto důvodu se museli všichni zástupci císaře před cestou do Skandinávie vybavit patřičnými vědomostmi, které jim zprostředkovala nepřilíš početná literatura a především zkušenější osoby pohybující se v bezprostředním okolí. Mnoho stereotypů a předsudků formujících kulturní identitu jednotlivce si však císařští vyslanci zákonitě odvezli s sebou, a tak mohlo dojít k jejich aktivaci na konkrétním místě či během určité události, což dokládají neobyčejně četné záznamy na stránkách relací, osobních deníků nebo cestopisů.

Oficiální písemné rozhodnutí o volbě nového císařského vyslance ve Švédsku vyhotovila říšská dvorská kancelář. Diplomat mohl o výsledcích již několik dní či dokonce týdnů vědět díky svým úzkým kontaktům s některými členy tajné rady (resp. tajné konference), která rozhodovala mezi jednotlivými uchazeči o uvolněný post.³⁰⁰ Kromě říšské

²⁹⁹ Luďa KLUSÁKOVÁ (a kol.), *Namísto úvodu*, s. 11-28. Přenášením „typických pohledů“, klišé a stereotypů se zabývá také četná zahraniční literatura. Tato tematika tvoří rovněž běžnou součást mnoha prací zabývajících se dějinami cestování. Viz např. Justin STAGL, *A History of Curiosity. The Theory of Travel 1550-1800*, Chur 1995, s. 95-110. Danou tematikou se teoreticky zabýval také Chloe CHARD, *Pleasure and guilt on the Grand Tour. Travel writing and imaginative geography 1600-1830*, Manchester 1999, s. 1-39. V poněkud širším pojetí souvisí tento problém se studiem tzv. intertextuality. Nezměrné množství teoretických prací zabývajících se tímto fenoménem vzniklých z produkce významných sociologů, lingvistů, historiků a filosofů nám mohou pomoci osvětlit některé níže nastíněné teze. Mimořádně přínosné jsou především výzkumy německé slavistky Renate Lachmann, jež intertextualitu spojuje s permanentním vytvářením symbolů, které jsou nositeli nově vznikajícího sémantického potenciálu. Srov. R. Lachmann, *Memoria fantastika*, Praha 2002, s. 131-140.

³⁰⁰ Podrobně se o procesu volby nového císařského diplomata rozepisuje K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 22-23. O činnosti tajné konference za vlády Leopolda I. Stefan Siennell. V této knize je rovněž několikrát popisován průběh voleb nových císařských diplomatů. Více viz Stefan SIENELL, *Die*

dvorské kanceláře, jež odeslala krátké většinou jednostránkové vyrozumění o výsledcích volby a doporučovala učinit patřičné kroky k přípravě, přijal vyslanec i několik gratulačních dopisů, jejichž součástí mohly být i dobře míněné rady, prosby či první úkoly. Někteří vysoce exponovaní úředníci vídeňského dvora pověřeni diplomatickou službou obdrželi před cestou rovněž osobní dopis panovníka, ve kterém se kromě blahopřání většinou nacházely i příkazy ohledně průjezdu přes území Říše a instrukce týkající se privátních zájmů císaře nebo císařovny u švédského královského dvora. Tímto způsobem například Leopold I. instruoval nového vyslance ve Stockholmu Adolfa Vratislava ze Šternberka, aby vyřídil několik kondolencí, pozdravoval jménem císaře královnu vdovu Hedviku Eleonoru a pogrataloval Karlu XI. k zisku královské koruny a úspěšným korunovačním slavnostem, které „vzbudily mimořádný ohlas v celém křesťanském světě“.³⁰¹

Vždy několik dní po oficiálním jmenování byl vyslanec seznámen s obsahem hlavní instrukce, jež představovala nejzásadnější dokument určující nejdůležitější úkoly diplomatické mise u zahraničního dvora. Součástí této instrukce bývalo vždy několik suplement, detailně charakterizujících jednání o konkrétních politických otázkách či vzájemných zahraničněpolitických projektech. Rozsah hlavních instrukcí byl ovlivněn jak vyslancovou nezkušeností, tak rozsahem vyjednávání. V tomto několikastránkovém dokumentu našel diplomat před započatím cesty kromě hlavních politických záležitostí i sumář ceremoniálních pravidel platných u švédského královského dvora. Instrukce taktéž doporučovaly po příjezdu do Stockholmu vyhledávat konkrétní osoby, které měly pomoci s první orientací u cizího dvora. Vyslanec byl rovněž nabádán k pravidelnému korespondenčnímu styku s říšskou dvorskou kanceláří, předními vídeňskými dvořany a ostatními císařskými diplomaty operujícími v nejvýznamnějších evropských městech. Opomíjeno nemělo být ani příležitostné využívání šifer, k nimž vyslanec obdržel klíč většinou těsně před odjezdem do zahraničí.³⁰²

Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof, Frankfurt am Main 2001.

³⁰¹ ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 174, dopis císaře Leopolda I. Adolfu Vratislavovi ze Šternberka z 12. 9. 1673 (Čelákovice). Antonín Jan z Nostic zase před cestou obdržel podobným způsobem dopis od císařovny Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské. Viz SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 18, sign. 90, dopis císařovny z 31. 10. 1685 (Vídeň). Dále např. Burghard Philipp von Fridag musel během cesty odevzdat osobní korespondenci Karla VI. a císařovny Alžběty Kristýny na spřízněném dvoře brunšvicko-wolfenbüttelských vévodů. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, relace Burgharda Philippa von Fridag ze 7. 8. 1720 (Hamburk).

³⁰² Oficiální instrukce se těšily mimořádné pozornosti především u starší generace historiků. Na několika stranách se zde vždy nacházel souhrn jednotlivých politických otázek, které měl vyslanec u cizího dvora projednat. Téměř všechny hlavní instrukce císařských diplomatů delegovaných do Stockholmu mezi lety 1667-

Důležitou povinností každého velitele diplomatické mise před odjezdem do zahraničí bylo vyjednat co nejpříznivější podmínky k vyplácení pravidelné apanáže od dvorské komory. Finanční podpora byla většinou fixně stanovena podle výše příspěvku, kterou obdržel předchůdce na postu císařského vyslance ve Švédsku. Existuje však několik případů, kdy diplomat proti rozhodnutí dvorské komory protestoval, přičemž poukazoval na často dramatickou změnu kurzu švédského riksdaleru k rýnskému zlatému. Několik podobných odvolání podal například Burghard Philipp von Fridag v roce 1720, kterému bylo vyměřeno 500 zlatých jako pravidelná měsíční taxa na provoz císařské ambasády. Stejnou sumu peněz však dostával již císařským vyslanec Antonín Jan z Nostic v roce 1685, kdy byla kupní síla jednoho zlatého rýnského vůči švédskému riksdaleru o jednu čtvrtinu vyšší.³⁰³

První kroky nově zvoleného císařského diplomata většinou vedly na švédskou ambasádu. Pokud byl švédský vyslanec ve městě přítomen, představoval bezpochyby ten nejdůležitější zdroj užitečných a praktických informací. Několik opakovaných návštěv vykonal například Adolf Vratislav ze Šternberka u Esaiase von Pufendorf v roce 1673 nebo Gotthard Hellfried von Welz u Henninga von Strahlenheima v roce 1700.³⁰⁴ Předmětem četných rozhovorů nebyly pouze politické otázky vycházející ze švédsko-císařských zahraničních kontaktů, ale také praktická organizace cesty. Švédský vyslanec mohl nově jmenovanému císařskému diplomatovi udílet nejnovější informace týkající se cen nebo možností přepravy po Skandinávském poloostrově. Doporučení se mohla týkat také výběru trasy či zajištění průvodce, který byl součástí císařské legace již od bran Vídně. Jednotliví zástupci švédských králů byli také nevyčerpatelnou studnicí mimořádně důležitých rad týkajících se fungování stockholmského dvora a jednotlivých zájmových frakcí.

Povinností švédských vyslanců bylo rovněž připravit královský dvůr na příchod nového zástupce rakouských Habsburků do Stockholmu. Kromě již zmíněného barona von Pufendorf zpravoval švédské *kanslikollegium* o průběhu volby a následné výměně císařského diplomata také agent Hans Heinrich von Gebsattel, jenž v roce 1667 upozorňoval na brzký

1730 jsou rozesety ve vídeňském *Haus-, Hof- und Staatsarchiv*. Např. oficiální instrukce anglických vyslanců a ambasadorů ve Švédsku vyšly posléze před téměř sto lety edičně. Viz James Frederick CHANCE, *British Diplomatic Instructions 1689-1789. Volume I. Sweden 1689-1727*, London 1922. Obecně posléze J. P. NIEDERKORN, *Diplomaten-Instruktionen*, s. 73-84.

³⁰³ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, dopis Fridaga dvorské komoře z 23. 4. 1720 (místo není uvedeno). K vývoji švédského riksdaleru viz P. VOREL, *Stříbro*, s. 312-317.

³⁰⁴ Několik záznamů se nachází v RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 295, relace Esaiase von Pufendorf ze září a října 1673 (Vídeň). Zprávy o Gotthardu Hellfriedovi von Welz se nalézají v Tamtéž, kart. 325, relace Henninga von Strahlenheima z března 1700 (Vídeň).

příjezd rezidenta Hermanna von Basserode.³⁰⁵ Zprávy podobného obsahu registrujeme i v případě Fredrika Wilhelma Horna, jenž ve svých relacích psal o brzkém odjezdu Franze Ottokara von Starhemberg z Vídně v druhé polovině roku 1690.³⁰⁶ Podobným kontaktům se ostatně nevyhýbali ani císařští vyslanci ve Švédsku, kteří v reprezentativně zařízených přijímacích místnostech hostili budoucí vyslance u císařského dvora a udíleli jim praktické informace. V těchto případech mohlo dojít také k navázání užších kontaktů mezi švédským a císařským vyslancem projevujících se oboustrannými sympatiemi či příležitostnou korespondencí. Sociální vazby nezanikaly dokonce ani po návratu jednoho či druhého vyslance nazpět do vlasti. Tímto způsobem aktivoval svoji síť známých například několikaletý švédský vyslanec ve Vídni a Praze Matthias Biörenklau, jenž udržoval úzké kontakty se všemi císařskými vyslanci, jež navštívili Stockholm v 50. a 60. letech 17. století.³⁰⁷

Služby švédských vyslanců ve Vídni se však nemusely týkat pouze praktických a užitečných doporučení. Zástupci stockholmského dvora rovněž figurovali jako důležití zprostředkovatelé sociálních vazeb s předními královskými dvořany, mezi kterými ve druhé polovině 17. století vynikal procísařsky orientovaný kancléř Bengt Oxenstierna či později Arvid Horn. Švédští diplomaté mohli rovněž hrát zásadní roli během hledání odpovídajícího ubytování v hlavním městě Stockholmu. Pronájem adekvátních prostor mohl být v mnoha případech více než svízelným problémem, jenž se musel vždy řešit před započítím cesty. Podobné záležitosti se daly projednat i skrze některé švédské vyslance ve Vídni, kteří mohli využít svého prestižního postu k vlastnímu prospěchu a finančnímu obohacení. V roce 1720 tento způsob ocenil například Burghard Philipp von Fridag, který si u prominentního

³⁰⁵ Již v roce 1666 naléhal Leopold I. na švédského vyslance Matthiase Palbitzkeho, aby dojednal s regentskou vládou podmínky přijetí nového císařského rezidenta, o jehož volbě se mělo v následujících měsících rozhodnout. Viz ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 3, dopis císaře Leopolda I. švédskému vyslanci Palbitzkemu z 2. 1. 1666. Následující kontakty mezi agentem Hansem Heinrichem von Gebattel a Hermannem von Basserode neskončily ani s odjezdem nového císařského rezidenta z Vídně. Gebattel měl často neobyčejně podrobné zprávy o Basserodových relacích přicházejících ze Stockholmu, s jejichž obsahem ho musel seznamovat některý z vídeňských úředníků. Převážně šifrované Gebattelovy zprávy sledující aktivity Basseroda se nacházejí v RA Stockholm, Diplomatica Germanica, kart. 291, relace Hanse Heinricha von Gebattel z 11. 10., 18. 10., 22. 11. 1668, atd. (vše Vídeň).

³⁰⁶ Tamtéž, kart. 314, příloha relace Fredrika Wilhelma Horna ze 17. 9. 1690 (Vídeň).

³⁰⁷ Matthias Biörenklau byl například prvním člověkem, kterého navštívil Hermann von Basserode po příjezdu do Stockholmu. Těsné kontakty s tímto předním švédským vyslancem udržoval také Georg von Plettenberg na přelomu let 1654 a 1655. Více ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 2, např. relace Georga von Plettenberg z 14. 11. 1654 (Stockholm). Obecně o Matthiasovi Biörenklauovi také Gustav CARLSSON (ed.), *Svenskt biografiskt lexikon*. Band 4, Stockholm 1924, s. 465.

švédského aristokrata Thura Gabriela Bielkeho pronajal ve Stockholmu luxusní palác v centru města za 4 000 zlatých na rok.³⁰⁸

Zahraniční vyslanci ve Vídni nebyli rozhodně jediným zdrojem informací o cizích a často neobyčejně vzdálených destinacích. Bezpochyby významnou roli v tomto případě sehráli i bývalí císařští vyslanci, kteří se po návratu z ciziny mohli podělit o užitečné a praktické informace. Mezi lety 1654-1680 byl takovouto osobností u vídeňského dvora bezpochyby Raimondo Montecuccoli, jenž byl považován za specialistu a znalce skandinávského prostředí, na kterého se v těchto záležitostech obracel dokonce i císař Leopold I. Z podobné exkluzivity bezpochyby těžili i další vídeňští dvořané jako například Gottlieb z Windischgrätzu po příjezdu ze Stockholmu v roce 1664 či Adolf Vratislav ze Šternberka o deset let později. Bývalí císařští vyslanci ve Švédsku představovali mimořádně důležitý informační zdroj. Kvalita informací nebyla totiž zkreslena často silným pocitem loajality ke stockholmské vládě, kterou projevovali švédští vyslanci ve Vídni. Díky této vyšší objektivitě se tedy někteří členové cizích dynastií nebo čelní představitelé vládnoucích kruhů jeví v naprosto jiném světle i se svými slabostmi a nedokonalostmi. Takováto vskutku ojedinělá subjektivní hodnocení se v několika mimořádných případech dostala i na stránky závěrečných zpráv a sumarizujících hodnocení.³⁰⁹

Tím se dostáváme k dalšímu nezanedbatelnému zdroji informací, které byly k dispozici nově jmenovanému císařskému vyslanci ve Švédsku. Neobyčejné množství písemného materiálu totiž shromažďoval především archiv říšské dvorské kanceláře, jehož sekretáři byli připraveni pořídit vyslanci patřičné opisy, pokud o ně zažádal. Tímto způsobem obdržel kopii spisku o regentské vládě a jednotlivých předních úřednících Švédského království například Gottlieb z Windischgrätzu v roce 1663.³¹⁰ Podobné služby využil před svým odjezdem do Stockholmu i Burghard Philipp von Fridag v roce 1720, který si u říšské dvorské kanceláře nechal pořídit kompletní výpis ceremoniálních pravidel od dob

³⁰⁸ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, dopis Fridaga dvorské komoře z 23. 4. 1720 (s. 1.).

³⁰⁹ Pro střeoevropské badatele jsou mimořádně cenné charakteristiky císařské rodiny, které vždy představovaly důležitý zdroj poznání. Výjimečnost tohoto relativně vzácného pramenného materiálu si uvědomovaly i předcházející generace historiků. Často citovanou závěrečnou relaci švédského vyslance o stavu císařského dvora, která vyšla v druhé polovině 19. století edičně, okomentoval a vydal Karl Gustav HELBIG, *Esaias Pufendorf's königlichen schwedischen Gesandten in Wien Bericht über Kaiser Leopold, seinen Hof und die österreichische Politik 1671-1674*, Leipzig 1862.

³¹⁰ SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Windischgrätzu, kart. 195, sign. 126, Die königliche schwedische Regierungsform Anno 1660. Opis tohoto dokumentu se nachází rovněž v ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden.

Windischgrätzovy mise. Tato *vollständiger Bericht* se v několika případech dokonce odkazuje na monumentální dílo saského juristy a historika Johanna Christiana Lüniga, které již několik měsíců po vydání v Lipsku představovalo důležitou pomůcku všem diplomatům a odborníkům inklinujícím k tzv. ceremoniální vědě.³¹¹

Úzká spolupráce císařských vyslanců s archivem říšské dvorské kanceláře před odjezdem z Vídně je však evidentní i na mnoha dalších příkladech. V roce 1673 si nechal například Adolf Vratislav ze Šternberka vypracovat kompletní zprávu týkající se předchozích jednání mezi císařskými vyslanci a švédským dvorem o náboženských záležitostech ve Slezsku a Uhrách.³¹² Antonín Jan z Nostic zase před započítím cesty požádal o vyhotovení extraktu z konferencí mezi úředníky císařského dvora a švédským vyslancem Gabrielem Oxenstiernou.³¹³ Ačkoliv byly podobné zprávy velice často součástí příloh hlavních instrukcí, mohli jednotliví zástupci rakouských Habsburků před odjezdem požádat o doplňující informace. Důkladná obeznámenost s ožehavými problémy švédsko-císařských zahraničních vztahů studovaná z několika zdrojů vždy přinesla důležitý benefit, který mohl vyslanec zúročit během četných vyjednávání na cizím královském dvoře. Často velice dlouhá prodleva mezi jmenováním do funkce a odjezdem do zahraničí poskytovala většinou dostatečný čas a prostor k zevrubné přípravě a obstarání odpovídajícího informačního materiálu, který byl již ze Stockholmu hůře dostupný.

Další důležité zprávy o Švédském království mohl císařský vyslanec získat díky své klientelní síti. Kvalita těchto informací se opět mohla v mnoha ohledech lišit od sdělení, jež se vyslanci nabízela z jiných zdrojů. Hrabě Raimondo Montecuccoli získal před odjezdem například hlášení od Christiana Dietricha von Czarnikow adresované z Bruntálu o přesunech švédského vojska, neklidu v severní Evropě a o dvou zneprátelených frakcích stockholmského královského dvora reprezentovaných šlechtickými rodinami Oxenstiernů a De la Gardieů.³¹⁴ Kompletní zprávu o stavu Švédského království si nechal před odjezdem

³¹¹ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 14, kompletní zpráva pro hraběte Fridaga týkající se ceremoniálu na švédském královském dvoře z 2. 1. 1720 (Vídeň). Více také Johann Christian LÜNIG, *Theatrum Ceremoniale Historico-Politicum, Oder Historisch- und Politischer Schau-platz Aller Ceremonien* [...], Band I-II., Leipzig 1719-1720. O císařských diplomatech ve Švédsku např. Bd. I., s. 29-32, 634-635. Bd. II., s. 1167 atd.

³¹² ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 176 b (kniha č. 2), Informationis in puncto reformationis in Schleßien 1669-1673.

³¹³ Viz SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 18, sign. 91, extrakt z konferencí mezi Gabrielem Oxenstiernou a císařskými komisaři z let 1681-1685 (Vídeň).

³¹⁴ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 1, zpráva od Christiana Dietricha von Czarnikow z 15. 11. 1651 (Bruntál).

pořídít i Burghard Philipp von Fridag od jakéhosi švédského námořního kapitána sloužícího začátkem 20. let 18. století v Dolních Rakousích.³¹⁵

Raně novověké příručky popisující model dokonalého diplomata hovoří vždy o nutnosti znát alespoň základy historie budoucí hostitelské země. Je více než evidentní, že se císařští diplomaté touto radou v mnoha případech řídili. Před odjezdem či v době pobytu proto studovali především klasiky švédské historiografie. Například hrabě Antonín Jan z Nostic si odvezl do Švédska knihu, která se v Evropě stala během 16. a 17. století skutečným bestsellerem. Obsáhlý spis s latinským názvem *Historia de Gentibus Septentrionalibus* z pera švédského katolického exulanta Olausa Magna představoval se vši pravděpodobností důležitou součástí výbavy mnoha zahraničních diplomatů putujících v těchto letech na Skandinávský poloostrov. Součástí Magnovy zásadní, téměř celoživotní práce, která poprvé vyšla v roce 1555 v Římě, byla i slavná *Carta marina*, jedna z nejstarších map severní Evropy. Oblíbenost tohoto spisu dokumentují četné reedice v následujících desetiletích včetně několika překladů do nejdůležitějších evropských jazyků. Jenom do roku 1652 vyšlo Magnovo dílo v jedenácti vydáních, jež byla v několika případech doplněna i novým komentářem. Tato kniha, která se do dnešních dnů těší nemalé pozornosti všech historiků zabývajících se dějinami Švédska, zásadním způsobem napomohla k vytvoření stereotypního obrazu typického Skandinávce. Několik desetiletí představovala jediný obsáhlejší zdroj informací o těchto oblastech a z tohoto důvodu nemohla chybět ve všech větších knižních sbírkách raně novověké Evropy.³¹⁶

Před začátkem třicetileté války existovalo pouze minimální množství titulů charakterizujících skandinávské prostředí. Výrazný nárůst knižní produkce samozřejmě přišel až s výraznými úspěchy Gustava II. Adolfa na bitevním poli. Nejenom švédští, ale také zahraniční autoři si v těchto letech poprvé položili klíčovou otázku ptající se po kořenech epochy *Stormaktstidenu*. Otázku téměř zázračného vzestupu dosud slabého Švédska mezi

³¹⁵ Hrabě Fridag si před cestou nechal pořídít také opisy zpráv o nejnovějším dění ve Švédském království a o očekávané korunovaci nového krále Frederika I. Fridagův odjezd do Stockholmu se zpozdil téměř o půl roku. Během této doby se hrabě několikrát setkal se zástupci švédské vlády Bielkem a Sparrem. Viz Tamtéž, kart. 14, opisy zpráv adresovaných Burghardu Philippovi von Fridag.

³¹⁶ První německý překlad byl vydán již v roce 1567 ve štrasburském nakladatelství Theodosia Rihela. Srov. Olaus MAGNUS, *Beschreibung allerley Gelegenheyte, Sitten, Gebräuchen und Gewonheyten der mitnächtigen Völcker in Sueden, Ost- und Westgothen, Norwegen und andern gegen dem eussersten Meer daselbst hinein weiter gelegenen Landen* [...], Straßburg 1567. Naposledy byla Magnova práce edičně zpřístupněna a doplněna obsáhlým a podrobným úvodem za přispění Elena BALZAMO – Reinhard KAISER, *Olaus Magnus. Die Wunder des Nordens*, Frankfurt am Main 2006. Magnova geografická práce není neznáma ani českému prostředí. Viz Eva CHODĚJOVSKÁ, *Olaus Magnus mezi evropským severem a jihem*, in: Ivana Ebelová (a kol.), *Mezi kulturou a uměním: věnováno Zdeňku Hojdovi k životnímu jubileu*, Praha 2013, s. 30-41.

evropské mocnosti řešil na stránkách své práce i Samuel von Pufendorf. Tento přední filosof a historik 17. století sepsal několik pojednání o dějinách Švédského království a činech Gustava II. Adolfa s výrazně panegyrickým obsahem. Kromě několika oslavných spisků však Pufendorf sestavil i seriózní dějiny Švédska, které vycházely posmrtně v několika svazcích. Právě s obsahem Pufendorfova díla se seznámil před svým odjezdem do Švédska i císařský vyslanec Burghard Philipp von Fridag.³¹⁷

Ze značně dlouhého seznamu literatury musíme vyzdvihnout také další díla, jež se prokazatelně těšila zájmu zahraničních vyslanců a tvořila důležitý faktografický zdroj poznání. Kupříkladu diplomat polského krále a známý bibliofil Martin Frensdorf během svého pobytu ve Stockholmu ve 20. letech 18. století velice usiloval o získání několika knih z rozprodeje Oxenstiernovské knihovny.³¹⁸ Mezi všemi díly dominovaly dvě publikace, jež byly v Evropě mimořádně populární. První z nich sepsal rektor uppsalské univerzity Olaus Rudbeck, který proslul jako polyhistor, jehož jméno zastínil až otec botanické nomenklatury Carl Linné. Frensdorf nakonec po dlouhém snažení získal pravděpodobně nejslavnější Rudbeckův spis *Atland eller Manheim, dädan Jafets avkomme*, jehož leitmotivem bylo hledání původu Švédů a především švédštiny. Rudbeck v Atlantice vyzdvihoval švédštinu jako nejstarší jazyk lidského rodu, kterým byl obdařen Adam samotným Stvořitelem.³¹⁹ Druhou knihou, kterou nakonec získal Martin Frensdorf do své sbírky, byla celoevropsky známá *Suecia antiqua et hodierna* od švédského šlechtice Erika Dahlberga. Tato práce je v podstatě souborem či katalogem 353 rytin, jejichž autorem byl právě Dahlberg. Tematicky

³¹⁷ Pufendorfovo dílo, které vyšlo na téměř 1 000 stranách, bylo poprvé uveřejněno v roce 1686. Následovala další rozšířená vydání a reedice v letech 1705 a 1709. Srov. Samuel PUFENDORF, *Samielis Pufendorff Einleitung zu der Historie Von dem Königreich Schweden*, Franckfurt am Mayn 1686. Více viz ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, dopis Burgharda Philippa von Fridag říšské dvorské kanceláři z 25. 4. 1720 (s. l.).

³¹⁸ HStA Dresden, Geheimes Kabinett, loc. 3081/2, Legations secretario Frensdorf in Stockholm, dopisy Jacobu Heinrichovi von Flemming z 31. 5. a 7. 6. 1724 (oba Stockholm). Prvotní Frensdorfovo snažení vyjadřuje jistou skepsi a pochybnosti o získání těchto děl. „*Das andere exemplar von der Atlantica habe [ich] noch nicht gekauft. Es ist auch schwer und selten complet bekommen.*“ [...] „*Den 4 tomus zu dem ersten exemplar laß anietzo abschreiben und zwar nur die lateinische edition. Wie ist es aber mit der Suecia antiqua et hodierna, davon gedencken sie nicht.*“ Viz Tamtéž, relace z 22. 12. 1723 (Stockholm).

³¹⁹ Čtyřdílná, tři tisíce stran rozsáhlá Atlantica vycházela na etapy od roku 1679. Práci tiskařů však zpomalil velký požár Uppsaly v roce 1702, který ohrozil vydání čtvrtého svazku, o němž Frensdorf oprávněně mluvil jako o raritním. Podle Rudbecka je Švédsko Platonovou Atlantidou, nejstarší země světa a lůno národů. Srov. Alrik GUSTAFSON, *Dějiny švédské literatury*, Brno 1998, s. 66-68. O vytváření švédské kolektivní identity a vlivu Rudbeckova díla na tomto procesu více Inken SCHMIDT-VOGES, „*Vincat amor patriæ*“ *Zum Verhältnis von Historiographie und patria Verständnis im Schweden des 16. und 17. Jahrhunderts*, in: Robert von Friedeburg (Hrsg.), „Patria“ und „Patrioten“ vor dem Patriotismus. Pflichten, Rechte, Glauben und die Rekonfigurierung europäischer Gemeinwesen im 17. Jahrhundert, Weisbaden 2005, s. 259-286, zde s. 271-273.

se tento materiál vztahuje ke Švédskému království a čtenář zde může především studovat velice podrobné veduty měst a šlechtických zámků, které autor shromazďoval od roku 1660 během svých četných cest královstvím.³²⁰

Výše vyjmenované publikace se prokazatelně dostaly i do rukou některých císařských vyslanců. Představovaly vskutku primární zdroj poznatků o historii a kultuře Švédů, který mohl být kombinován i s jinými informacemi načerpanými před odjezdem a během pobytu ve Stockholmu. Jelikož je poměrně obtížné zachytit záznamy o využívání konkrétních knih zahraničními diplomaty, můžeme pouze stěží vyvozovat obecnější závěry. Mimořádnou oblíbenost těchto několika titulů dokládají i jiné zdroje, jakými jsou například vydané deníky nebo cestopisy anglických diplomatů. Například ambasador Bulstrode Whitelocke na přelomu let 1653 a 1654 ve svém deníku několikrát zmiňuje dílo Olause Magna včetně několika manuskriptů a tištěných publikací o Švédském království, které si vypůjčil od několika známých před odjezdem z Londýna.³²¹ O více než půlstoletí později zase anglický rezident John Robinson ve Stockholmu opsal kus svého *Account of Sweden* z díla Samuela Pufendorfa.³²²

Před započítím cesty do Skandinávie byly zásadním zdrojem užitečných rad také různě rozsáhlé cestopisy, průvodce a kartografická díla. Absolvování mnohatýdenní cesty z Vídně do Stockholmu se jednoduše nemohlo obejít bez podobných návodů. Množství cestopisné literatury vztahující se svým obsahem ke Skandinávii nebylo v druhé polovině 17. století rozhodně objemné. Přední příčky samozřejmě tradičně držely popisy cest na Pyrenejský a Iberský poloostrov, kam tradičně putovaly nejvyšší počty cestovatelů.³²³ Od 50.

³²⁰ Erik Dahlberg, hlavní postava vědecko-popularizační knihy Petera Englund *Ofredsår. Om den Svenska Stormaktstiden*, se nechal inspirovat k vydání svých rytin u švýcarsko-německého nakladatele Matthäuse Meriana. Viz E. DAHLBERG, *Svecia Antiqua et hodierna*, Stockholm 1924, s. 6-8. Nejdůležitější biografii popisující život a činy Erika Dahlberga sepsala Inga von CORSWANT-NAUMBURG, *Greve Erik Dahlbergh. Kungligt råd, Fältmarskalk och Generalguvernör*, Sundbyberg 2008. O Dahlbergově umělecké práci více Wilhelm NISSER, *Erik Jönson Dahlbergs deutsche Bilder. Eine Studie über einige Stadtansichten im Skizzenbuch eines schwedischen Topographen des 17. Jahrhunderts*, Die graphischen Künste IV., 1939, s. 75-92. Primárním pramenem poznání však byl vždy Dahlbergův deník, který vyšel v několika vydáních. Zde např. Herman LUNDSTRÖM, *Erik Dahlbergs dagbok (1625-1699)*, Uppsala – Stockholm 1912.

³²¹ H. REEVE, *A Journal*, s. 62-63. O cestě anglického ambasadora ke dvoru královny Kristýny více také Bengt HILDEBRAND, *Främlingar ser på Sverige*, Stockholm 1962, s. 38-47.

³²² John ROBINSON, *Account of Sweden: Together with an Extract of the History of that Kingdom*, London 1717.

³²³ Význam kartografických příruček pro raně novověké cestovatele vyzdvihuje např. Dietrich NEUKIRCH, *Das Bild der Welt auf Karten des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, in: Xenja von Ertzdorff – Dieter Neukirch (Hrsg.), *Reisen und Reiseliteratur im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit*, Amsterdam 1992, s. 191-225. Ze široka mluví o cestovní literatuře také Jill Bepler ve své práci o známém raně novověkém cestovalu Ferdinandu Albrechtovi Brunšvicko-Lünerburském. Také tato autorka poukazuje na důležitost cestovní literatury, která zásadním způsobem vytvářela mentální obraz zahraničí před započítím cestovatelovi poutě. Srov. J. BEPLER,

let 17. století však začínají především protestantští vydavatelé jako například Matthäus Merian obracet svoji pozornost k severní Evropě. V těchto letech tedy poprvé vycházejí ucelené svazky dokumentující morfologii krajiny a praktické cestování po Švédsku a Finsku, jakož i po Dánsku a Norsku.³²⁴ Podobná literatura vycházela nově i v menších formátech, čímž došlo k výraznému snížení hmotnosti, což zároveň umožnilo praktické využití během cestování. Starší kartografické práce a přiřčené mapy byly kvůli svému mimořádnému rozsahu a váze vhodné pouze k plánování cesty z pohodlí domova.³²⁵ Vyslanci, kteří měli k dispozici tento finančně nákladný druh literatury, si tedy mohli před započítím mise vytvořit podrobný itinerář trasy s vypočítanou vzdáleností mezi jednotlivými městy a vesnicemi na trase. Tuto strategii zvolil na své cestě do Stockholmu například saský vyslanec Friedrich Adolf von Haugwitz v roce 1671.³²⁶

Mezi ranými průvodci a seriózními kartografickými díly popisujícími skandinávský prostor bychom našli dílo švýcarského humanisty Sebastiana Münstera s názvem *Cosmografia*. Součástí tohoto monumentálního šestisvazkového díla byl i svazek zaměřující se výhradně na severní a východní Evropu, který poprvé vyšel v roce 1552 a během jednoho století se dočkal překladu do několika evropských jazyků včetně češtiny.³²⁷ Jestliže pomineme některá díla z produkce francouzských, anglických nebo holandských autorů, která byla pro středoevropského zájemce hůře dostupná, těšily se pozornosti a oblíbenosti před koncem třicetileté války ještě *Beschreibung des Königreichs Schweden* z pera Cosma von Simmern či některé rané práce Martina Zeillera.³²⁸

Ferdinand Albrecht Duke of Braunschweig-Lüneburg (1636-1687). A Traveller and his Travelogue, Wiesbaden 1988, s. 11-42.

³²⁴ Polský historik a přední odborník na dějiny cestování Antoni Maćzak věnuje ve své zásadní publikaci celou jednu kapitolu cestopisné literatury. Nejenom v této části, ale také v průběhu celé knihy však naprosto opomíjí každodennost cestování po Skandinávském poloostrově a svůj zájem soustředí výhradně k oblastem jižní a západní Evropy. I přes tento fakt mají některé jeho závěry univerzální platnost. Srov. Antoni MAĆZAK, *Travel in Early Modern Europe*, Cambridge 1995, s. 24-29.

³²⁵ Toto úskalí popisuje např. Zdeněk Hojda v kolektivně vydané edici deníku Heřmana Jakuba Černína. Srov. Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ (eds.), *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje. Kavalířská cesta českého šlechtice do německých zemí, Itálie, Francie, Španělska a Portugalska*, díl 1., Praha 2014, s. 166-168.

³²⁶ HStA Dresden, Geheimer Rat, loc. 08267/11, Deník Friedricha Adolfa von Haugwitz z mise do Dánska a Švédska 1671-1672.

³²⁷ Sebastian MÜNSTER, *Cosmographie oder beschreibung aller länder herrschafften, fürnemsten stetten, geschichten, gebreüchen, hantierungen etc.*, Basel 1553. Toto monumentální dílo, které vyšlo minimálně ve 24 reedcích, bylo v roce 1554 přeloženo do češtiny Zikmundem z Púchova.

³²⁸ Další cestopisnou literaturu vydávanou do roku 1650, která se vztahovala ke Švédskému království, sumarizuje Carl Gustav WARMHOLTZ, *Bibliotheca historica. Sveo-Gothica, del. I.*, Stockholm 1782, s. 14-21 a 50-57. V tomto soupise se na několika místech objevuje také v raném novověku mimořádně populární cestopis italského obchodníka ve službách Benátské republiky Pietra Queriniho, který společně se svojí posádkou ztroskotal v roce 1432 na ostrově Røst v blízkosti norského pobřeží, kde musel strávit tři měsíce

Rozšiřující se počet cestovatelů putujících do Švédska mohl vděčit za mimořádně přesné a vcelku podrobné informace právě Martinu Zeillerovi, protestantskému exulantovi původem ze Štýrska. Jeho *Neue Beschreibung Der Königreiche Schweden* se stalo klíčovou prací pro všechny diplomaty, vojáky, umělce, misionáře či obchodníky, kteří toužili v druhé polovině 17. století navštívit Švédské království. Nedostatek podobné literatury na raně novověkém knižním trhu způsobil, že tato práce, jež byla poprvé publikována v roce 1650, vyšla během pouhých osmi let ve třech vydáních a okamžitě začala být překládána i do jiných evropských jazyků.³²⁹

Zeillerovy kartografické práce zůstaly nepřekonány až do konce 17. století a představovaly základní příručku všem cestovatelům putujícím nejen na území Skandinávie, ale i do jižních a západních částí evropského kontinentu.³³⁰ Vrcholu posléze dosáhly kartograficko-historiografické práce Johanna Georga Gölgele z první dekády 18. století, které postupně vycházely především v bavorském Řezně. Gölgelevo *Geographische Beschreibung* dedikované Karlu XII., jež při svém druhém vydání v roce 1708 zaujímalo rozsah více než jedenácti set stran, představovalo téměř nevyčerpatelný pramen poznání o Švédském království.³³¹ Z mnoha mladších prací si dále získalo oblibu dílo hamburského pedagoga a geografa Johanna Hübnera, jenž však v roce 1730 pouze aktualizoval některé zastaralé informace o Švédsku a shrnul možnosti místní přepravy včetně tarifních tax a jednotlivých lokálních specifik.³³²

Praktické cestovní informace mohli středoevropští čtenáři načerpat i z několika specializovaných průvodců. V roce 1706 získali také obchodníci či kupci svůj návod k pohodlné cestě na sever, kde se kladl důraz na levnější ubytování, četná cla a kvalitu cest. Autor tohoto díla s názvem *Schwedischer Kauffmann* byl saský zastánce merkantilismu Paul

mezi obyvateli Skandinávie. Oblíbenost tohoto dramatického líčení dokládají také četná vydání v 17. a 18. století. Queriniho cestopisu si v současnosti velice cení především norská historiografie.

³²⁹ Martin ZEILLER, *Neue Beschreibung Der Königreiche Schweden, unnd Gothen, auch deß Großfürstenthums Finland, ein- und zugehöriger Landschafften, und derselben fürnemsten Stätt und Plätze [...]*, Ulm 1650. Zeillerovo dílo se také těší dlouhodobé pozornosti historiků zabývajících se dějinami cestování a historickou geografii. Více Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ (eds.), *Heřman Jakub Černín*, díl 1., s. 168. Z německy psané literatury například Walter BRUNNER, *Martin Zeiller 1589-1661. Ein Gelehrtenleben*, Graz 1990.

³³⁰ Zeillerovy práce byly naprosto zásadní i pro jeho následovníky v 18. století, kteří z jeho poznatků a metodiky do značné míry vycházely. Srov. Uli KUTTER, *Zeiller – Lehmann – Krebel. Bemerkungen zur Entwicklungsgeschichte eines Reisehandbuches und zur Kulturgeschichte des Reisens im 18. Jahrhundert*, in: Wolfgang Griep – Hans Wolf Jäger (Hrsg.), *Reisen im 18. Jahrhundert. Neue Untersuchung*, Heidelberg 1986, s. 10-29.

³³¹ Johann Georg GÖLGEL, *Historisch,- Politisch- und Geographische Beschreibung Des Königreichs Schweden*, Regensburg 1707.

³³² Johann HÜBNER, *Geographische Beschreibung des Königreichs Schweden*, Hamburg 1730.

Jacob Marperger, který měl sám bohaté zkušenosti se službou švédské koruně.³³³ Všichni zájemci znáči německého jazyka si dále mohli od roku 1664 přečíst první úzce specializovanou cestovní knihu o Stockholmu, která vyšla ve střední Evropě po překladu staršího švédského originálu z pera Boethia Iversense.³³⁴ Na závěr můžeme uvést i několik tištěných průvodců po švédských palácích a zámcích. Kromě již zmíněné publikované sbírky rytin Erika Dahlberga se těšily notné pozornosti určitého okruhu čtenářů také práce švédského učenice a malíře Davida Klöckera Ehrenstrahla, jenž se podobně jako Dahlberg vypracoval díky svému talentu z chudých poměrů hamburské měšťanské rodiny do šlechtického stavu.³³⁵

Jednotlivým členům císařských legací delegovaných do Stockholmu se však nabízela i další tištěná literatura, která osobitě a často mimořádně kriticky charakterizovala skandinávské prostředí. V tomto případě je řeč o nejrůznějších cestopisech, denících či apodemikách, jejichž autoři v mnoha případech pocházeli z řad vyslanců, sekretářů či legačních kaplanů.³³⁶ Dánský historik Harald Ilsøe během svého výzkumu k dějinám cestování shromáždil více než sto děl podobného obsahu, jež postupně vznikaly od pozdního středověku až do roku 1700. Kromě dánsky, švédsky, anglicky, holandsky a francouzsky psaných děl se zde nachází i několik německých či italských prací, které vyšly již v průběhu

³³³ Paul Jacob MARPERGER, *Schwedischer Kauffmann: In sich haltende eine kurtze Geographische und Historische Beschreibung deß Königreichs Schweden* [...], Wißmar-Leipzig 1706. Především v němčině a francouzštině vycházela také různá specializovaná díla vztahující se k těžbě nerostných surovin na území Švédska. Tyto průvodce nabízely základní orientaci i pro četné návštěvníky z řad obchodníků, ale i zahraničních vyslanců. Švédské království bylo v raném novověku největším vývozcem mědi a rudné doly proto poutaly pozornost mnoha zahraničních cestovatelů. Jeden z prvních podrobných průvodců sepsal např. Johann Daniel Christian SCHREBER, *Reise durch einige schwedische Bergwerke*, Wismar 1762.

³³⁴ Seznam latinských, švédských, francouzských a německých prací vztahujících se svým obsahem ke Stockholmu a obecně také k provincii Uppland viz C. G. WARMHOLTZ, *Bibliotheca historica. del. 1.*, s. 114-145.

³³⁵ David Klöcker EHRENSTRAHL, *Die vornehmste Schildereyen, Welche In denen Pallästen Des Königreichs Schweden zu sehen sind*, Stockholm 1694. Ehrenstrahl se především vyznamenal jako tvůrce freskových maleb s motivem velkých činů švédských králů, které zhotovil v 70. letech ve stockholmském Riddarhuset a v 90. letech na zámku v Drottningholm. Viz John BÖTTIGER, *Hedvig Eleonoras Drottningholm*, Stockholm 1889, s. 41-43.

³³⁶ Apodemickou literaturou se zabývá především Justin Stagl, jenž sepsal několik pojednání o kultuře cestování v raném novověku. Základní prací na toto téma, jejíž součástí je rovněž obsáhlý soupis apodemické literatury, kterou v několika případech sepsali i přední evropští diplomaté, představuje J. STAGL – Klaus ORDA – Christel KÄMPFER, *Apodemiken. Eine rasonnierte Bibliographie der reisetheoretischen Literatur des 16., 17. und 18. Jahrhunderts*, Paderborn 1983, s. 107-118. Pro starší epochu přelomu 16. a 17. století viz TÝŽ, *Ars Apodemica. Bildungsreise und Reismethodik von 1560 bis 1600*, in: Xenja von Ertzdorff – Dieter Neukirch (Hrsg.), *Reisen und Reiseliteratur im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit*, Amsterdam 1992, s. 141-189; TÝŽ, *Der wohl unterwiesene Passagier. Reisekunst und Gesellschaftsbeschreibung vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, in: Boris Ilich Krasnobaev – Gert Robel – Herbert Zeman (Hrsg.), *Reisen und Reisebeschreibungen im 18. und 19. Jahrhundert als Quellen der Kulturbeziehungsforshung*, Essen – Hobing 1987, s. 353-384.

raného novověku tiskem, nebo byly minimálně k dispozici určitému okruhu středoevropských čtenářů v nejrůznějších opisech.³³⁷ Mezi tyto spisy, jež vznikly z intence vyslance, můžeme zařadit například líčení cesty v autobiografii císařského vyslance Sigismunda von Herberstein, který v roce 1516 putoval skrze severní Německo a Dánsko dále do Ruska.³³⁸ Vyzdvihnout můžeme například i popis cesty do Skandinávie z pera delegáta maltézského řádu Augustina von Mörsberg v roce 1592.³³⁹ Značně oblíbenými se však staly především práce francouzského legačního sekretáře Charlese Ogiera, jehož publikace byly rovněž přeloženy do několika evropských jazyků včetně němčiny. Ogier, jenž byl činný ve službách francouzské diplomacie především ve 30. a 40. letech 17. století, po sobě zanechal více než tucet knih popisujících cestu a diplomatické úsilí u stockholmského, varšavského a kodaňského královského dvora.³⁴⁰

Po třicetileté válce opět narůstá počet skandinávských cestopisů a deníků, se kterými mohli středoevropští čtenáři přijít do styku. V těchto letech také vznikl bezpočet nevydaných prací, jež sloužily výhradně pro potřeby úzkého okruhu zasvěcenců, jako byl například deník vyslance Raimonda Montecuccolihho z roku 1653 a 1654 popisující jeho aktivity u dvora královny Kristýny v Uppsale či o dvacet let mladší deník zkušeného braniborského diplomata Christopa Caspara von Blumenthal.³⁴¹ Podobné práce vznikaly však výhradně pro osobní potřeby a následně se staly spíše ozdobou vznikajících rodinných knihoven. Několik takovýchto děl ale zůstalo díky svému mimořádnému obsahu součástí dvorských archivů, kde

³³⁷ Harald Ilsøe ve své monografii rovněž krátce charakterizuje autory cestopisů a deníků a odkazuje na další literaturu. Srov. Harald ILSØE, *Udlandinges rejser i Danmark indtil år 1700*, København 1963.

³³⁸ Z mladších vydání např. Theodor von KARAJAN (Hrsg.), *Selbst-Biographie Siegmunds Freiherrn von Herberstein 1486-1553*, Fontes Rerum Austriacum. Oesterreichische Geschichts-Quellen Bd. I, 1855, s. 69-396. O cestě do Dánska především s. 85-101.

³³⁹ Popis Helsingøru, Kronborgu, Kodaně a Uraniborgu z pera Augustina von Mörsberg vyšel rovněž jako součást Zeillerovy kartografické práce. Viz M. ZEILLER, *Neue Beschreibung [...]*, Ulm 1658, s. 164-179 a 252-255. Z mladších vydání především Carl Heinrich SEEBACH (Hrsg.), *Reise durch die Nordischen Länder im Jahre 1592*, Neumünster 1980.

³⁴⁰ Edičně byl zpřístupněn také Ogierův deník, jenž si tento legační sekretář vedl během mise ve Stockholmu v letech 1634 a 1635 v domě francouzského ambasadora Clauda de Mesmes hraběte d'Avaux. Švédský překlad viz Charles OGIER, *Fransmannen Charles d'Ogiers Dagbok öfver dess Resa i Sverige med Franska Ambassadören, Grefve d'Avaux år 1634*, Stockholm 1828. První vydání vzpomínek z cest po Dánsku, Švédsku a Polsku vyšlo v latinském jazyce. Srov. Charles OGIER, *Caroli Ogerii Ephemerides, sive Iter Danicum, Suecicum, Polonicum cum esset in comitatu illustriss. [...]*, Paris 1656.

³⁴¹ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften, Bd. III.*, s. 75-108. Německy psaný deník Christopa Caspara von Blumenthal se nachází v GStA PK Berlin, Neuere Kriegssachen, Rep 63, Nr. 325, *Journale des geheimen Raths Freiherrn Christoph Caspar von Blumenthal nach Coppenhagen 1667, 1671-1672*. Podrobně o deníku barona von Blumenthal viz Martin BAKEŠ, *Perception of Scandinavia on pages of envoy's diary. Daily diary entries of imperial, Saxony, and Brandenburg envoys in second half of 17th century*, in: Julia Gebke (ed.), *In their own words? The shaping of diplomatic selves in their social relations*, Vienna 2018 (v tisku).

měly být v budoucnu k dispozici výhradně vyslancům delegovaným ke stockholmskému královskému dvoru.

Kromě cestopisů a deníků se nově pověřeni císařští vyslanci mohli setkat i s jakýmsi speciálním druhem žánrové literatury popisující stav Švédského království. Jednalo se o závěrečné relace, které vycházely z tradice benátské diplomatické praxe 15. a 16. století. Čas od času tyto mimořádné texty vycházely v tištěné podobě, což byl příklad závěrečné zprávy bývalého císařského vyslance u švédského královského dvora Adolfa Vratislava ze Šternberka. Hrabě nechal nedlouho po svém návratu ze Švédska svoji závěrečnou relaci vydat tiskem v italském jazyce a její původně německý obsah byl v několika mutacích opisován ještě v roce 1702.³⁴²

Mimořádné jsou také cestopisy vzniklé z intence legačních kaplanů, které byly sepsány téměř vždy v latinském jazyce. Obsahem cílily většinou na specifický okruh čtenářů rekrutujících se výhradně z řad duchovenstva. Z tohoto důvodu převažuje na stránkách obvyklé topoi charakterizující stav a životní podmínky minoritní katolické obce, která jako netolerovaná subkultura sváděla boj v konfesijně značně homogenním, avšak nepřátelském prostředí. Katolický diskurz se na stránkách cestopisů projevuje například četnými popisy skandinávských světců a podrobným popisem míst, která byla úzce spjata s jejich aktivitou.

Existuje několik cestopisů a deníků, které vznikly z intence francouzských, španělských, portugalských, hornorýnských či polských legačních kaplanů a misionářů, avšak díla sepsaná katolickým duchovenstvem ve službách císařské diplomacie představují skutečnou raritu. V tomto případě registrujeme pouze dvě práce. Autorem prvního, tiskem vydaného spisu byl hornorakouský jezuita Martin Gottseer, který se zúčastnil v letech 1690-1698 mise císařského vyslance Franze Ottokara von Starhemberg.³⁴³ Druhým dílem, které naopak nebylo nikdy otištěno, jsou denní zápisky z cesty do Stockholmu, jejichž autorem byl slezský jezuita Kašpar Paschke, jenž od roku 1700 působil ve stejné funkci jako jeho řádový kolega Martin Gottseer. Jezuita Paschke, jako jeden z členů legace císařského vyslance

³⁴² Německy psaný opis se dnes nachází v ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 205, Opis závěrečné zprávy Adolfa Vratislava ze Šternberka o stavu Švédského království. Také italský překlad se švédským komentářem byl editován v *Keiserliga ministern greve Starenberg [sic] relation om Sverige år 1673*, Handlingar til Konung Carl XI:tes historia. Första samlingen, Stockholm 1763, s. 29-50.

³⁴³ Dobový německý opis původně latinského díla se nachází v Det kongelige bibliotek København (sign. 174-00874-876). V českém překladu tento cestopis zpřístupnil také M. BAKEŠ, *Cestopis jezuitského legačního kaplana Martina Gottseera z Vídně do Stockholmu v roce 1690*, Sborník archivních prací 67, 2017, s. 277-316. V německém překladu vydal Gottseerovu práci také Joseph STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Brief, Schrifften und Reis-Beschreibung, welche von denen Missionariis der Gesellschaft Jesu aus beyden Indien, und andern uber Meer gelegenen Ländern, seit Anno 1642 bis 1726 in Europa angelangt sind*, Bd 23/24, Augspurg 1736, s. 173-187.

Gottharda Hellfrieda von Welz, navíc spojil svůj latinsky pojatý popis cesty se závěrečnou relací o stavu Švédského království v prvních letech panování krále Karla XII.³⁴⁴

K zevrubné přípravě na cestu samozřejmě nestačilo pouze obstarání a nastudování patřičné odborné literatury. Logisticky mimořádně náročný podnik spojený často s dlouholetým pobytem u stockholmského dvora si vyžádal četné prvotní investice v podobě nákupu nejrůznějšího oblečení, zavazadel, cestovních škatulí na uschování cennějších věcí, skládacích postelí, peřin, povlečení, léků či například jídla a vozů. Nově ošacen nemusel být pouze diplomat, ale také často početné služebnictvo, které ve většině případů obdrželo před cestou reprezentativnější několikabarevné livreje. Z dochovaných zlomků účtů víme, že takovéto kroky učinil před odjezdem například Hermann von Basserode, Franz Ottokar von Starhemberg nebo Antonín Jan z Nostic.³⁴⁵

Další povinností každého vyslance před odjezdem do Švédska bylo sehnání co nejkvalitnějšího služebnictva. U aristokratů měl tento úkol na starosti nejčastěji hofmistr. Ostatní diplomaté, kteří měli několikanásobně nižší finanční prostředky, si museli sloužící obstarat sami. Císařští vyslanci typu Georga von Plettenberg nebo Hermanna von Basserode během své mise nedisponovali takovým počtem sluhů jako například Antonín Jan z Nostic nebo Franz Ottokar von Starhemberg, kteří s sebou do Švédska brali i své manželky a děti. Výběr zodpovědného, klidného, pracovitého a věrného sluhy představovalo skutečné umění, ke kterému dokonce podávaly návod četné raně novověké cestopisy a průvodce.³⁴⁶

Několik posledních dní před odjezdem bylo ve znamení závěrečných organizačních prací. I velitelé méně početných misí odesílali ve většině případů část svých zavazadel předem. Tato strategie ušetřila zkušenému cestovateli i několik dní a výrazně tak zkrátila čas přepravy mezi Vídní a Stockholmem. S mnohadenním předstihem odeslal své *bagage* napřed také Adolf Vratislav ze Šternberka, Antonín Jan z Nostic nebo Burghard Philipp von Fridag. V případě těchto legací, které čítaly až čtyřicet osob, se mohla celá suita rozdělit dokonce na tři skupiny, které vyjely z Vídně vždy v jiném termínu. Tento model známe například u Franze Ottokara von Starhemberga, který týden před vlastním odjezdem vyslal

³⁴⁴ Latinsky psané *Itinerarium A. 1700 e Bohemia in Sveciam* sepsané jezuitou Kašparem Paschkem interpretoval Zdeněk HOJDA, *Dva jezuitské deníky z diplomatických misí: K úloze členů jezuitského řádu v mezinárodní diplomacii 17. století*, *Folia Historica Bohemica* 27, 2012, s. 315-328.

³⁴⁵ Také nově jmenovaný císařský vyslanec ve Švédsku hrabě z Nostic si před odjezdem z Vídně nechal ušít dostatečně reprezentativní oblečení z modro-zlatého brokátu a atlasu. Před cestou na sever si opatřil i teplejší oděv z kožišiny včetně několika nových klobouků a paruk za více než 500 zlatých. Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 151, sign. 1000, účet za oblečení z 26. 2. 1685.

³⁴⁶ Výběr služebníka představoval skutečné umění, o kterém se zmiňovaly i raně novověké příručky určené diplomatům. Této otázce se například věnoval G. STIEVE, *Europäisches Hof-Ceremoniel*, s. 295-306.

devatenáctičlennou skupinu služebnictva s nejobjemnějšími zavazadly a nejnütnějším vybavením budoucí císařské ambasády ve Stockholmu. Následovala druhá skupina dvou malých Starhembergových dcer s kojnou a služebnictvem. Teprve o několik dní později vyrazila poslední část cestující „nalehko“ pod velením samotného vyslance, jejíž součástí byla také manželka Marie Cecílie, hofmistr a legační kněz Martin Gottseer.³⁴⁷

V posledních dnech před odjezdem musel vyslanec rovněž udělit celou řadu instrukcí, které se týkaly chodu rodinných statků, což učinil například Antonín Jan z Nostic, jenž z Vídně odeslal několik dopisů správci sokolovského panství. Rozkazy však mohly obdržet i děti, manželka nebo kupříkladu bratr nacházející se na kavalírské cestě.³⁴⁸ Se vši pravděpodobností sepsali leckteří vyslanci také závěť pro případ, že by se z mise nevrátili živí. Takovouto praxi známe například u dánských vyslanců delegovaných do Vídně nebo u anglických ambasadorů, kteří měli zastupovat *Commonwealth* ve Stockholmu.³⁴⁹ Instruována musela být také pošta, jejíž služby využila naprostá většina císařských vyslanců na cestě do hlavního města Švédského království mezi lety 1650-1730. Předem se diplomaté domlouvali také s lodníky či obchodníky, kteří převezli část legace či zavazadel po řece nebo i po moři. Těžká *bagage* byla v mnoha případech převážena lodí ze severoněmeckého Lübecku podél pobřeží přímo do Stockholmu. Vždy na konci diplomatické mise bylo rovněž nezbytností si pronajmout služby takového většinou německého či holandského námořníka, který byl za patřičnou sumu pohybující se mezi 200-300 zlatými ochoten převést bývalé vybavení ambasády včetně části služebnictva a několika koní nazpět do Dolního Saska.³⁵⁰

Stejně jako v dnešní době bylo i v raném novověku absolutní nezbytností získání patřičného dokladu před započítím jakékoliv cesty za hranice země. Cestovní pasy vydávala říšská dvorská kancelář především cizím vyslancům, aby jim tak zajistila klidný a hladký průběh cesty přes dědičné země a říšská území. Cestovní pasy však vydávali i někteří říšští suveréni, což byl pro celou řadu císařských diplomatů důležitý motiv k pozměnění trasy.

³⁴⁷ J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Brief*, s. 173.

³⁴⁸ M. BAKEŠ, *Diplomatická mise*, s. 734.

³⁴⁹ Velice podrobně se zmiňuje o přípravách na cestu také anglický ambasador Bulstrode Whitelocke, který byl delegován vládou Olivera Cromwella v roce 1653 ke dvoru královny Kristýny Švédské. Také Whitelocke byl několik měsíců před odjezdem v živém kontaktu se švédským vyslancem, studoval patřičné knihy zabývající se anglicko-švédskými vztahy, zajímal se o historii svého nového působiště, pracně se poohlížel po vhodném služebnictvu, doktorovi, kaplanovi a průvodci. Jako součást přípravy také neopomněl sepsat patřičné instrukce, které byly adresovány především manželce a některým úředníkům. Součástí písemné agendy před započítím cesty se však stala i poslední vůle, ve které se 48 letý Whitelocke zabezpečil v případě smrti. H. REEVE, *A Journal*, Vol. I., s. 45-69.

³⁵⁰ Například částku 299 zlatých zaplatil Antonín Jan z Nostic kapitánovi Peteru Bollauovi za převoz větší části zavazadel a čtyř koní ze Stockholmu do Lübecku v podzimních měsících roku 1690. Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 151, sign. 1000, nedoplatky za misi ve Švédsku z května 1694.

V druhé polovině 17. století za toto právo bojovali především braniborští kurfiřti, kteří znepřijemňovali průjezd skrze své území mnoha diplomatickým legacím. Na druhé straně Baltského moře zase podobné dokumenty vydávala švédská královská kancelář. Ve švédských i rakouských archivech se tak dochovaly četné opisy pasů, jež kromě obvyklých frází obsahují čas od času zajímavé přípisky o počtech členů legace či seznamy některého specifického zboží, které bylo nutno proclít při vyvezení ze země.³⁵¹ Takto například zajistila říšská dvorská kancelář v roce 1675 švédskému vyslanci Bengtu Oxenstiernovi, jeho manželce a dvacetičlennému doprovodu pas až do švédského Wismaru.³⁵² Podobný švédsky psaný *Pass* podepsaný králem Karlem XI. obdržel před svým odjezdem ze Stockholmu v roce 1690 také Antonín Jan z Nostic.³⁵³ Mezi objemným archivním materiálem se však příležitostně nachází i opisy pasů císařských vyslanců delegovaných do Švédska včetně několika žádostí, které měly přimět úřady patřičné dokumenty vyhotovit. Podobnými prosbami zahrnul říšskou dvorskou kancelář před odjezdem do Stockholmu například i Burghard Philipp von Fridag nebo Franz Ottokar von Starhemberg. Součástí těchto žádostí mohly být i speciální požadavky vyslanců, které musely vídeňské úřady předem schválit. Tímto způsobem chtěl kupříkladu Konrad Sigismund von Starhemberg před svojí druhou cestou do Velké Británie od císaře Karla VI., aby mu povolil převést 24 koní z Vídně do Londýna.³⁵⁴

Dalším nezbytným dokumentem, který během cesty často suploval roli pasu, byl kreditiv. Originál této listiny vyslanec v mnoha případech obdržel na oficiální audienci jen několik málo dní nebo dokonce hodin před odjezdem. Tato poslední audience sloužila

³⁵¹ Některé raně novověké pasy se nacházejí i v Národním archivu v Praze ve sbírce Stará manipulace, na jejíž obsah upozornil Zdeněk HOJDA, *Pasy 16. – 18. století jako pragmatické písemnosti*, in: Z. Hojda – Hana Pátková (edd.), *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*, Praha 2008, s. 155-186. V tomto bodě musíme upozornit na skutečnost, že v některých státech jako například v Anglii nemuseli císařští vyslanci proclívat žádné zboží.

³⁵² Tento pas měl zajistit volný průjezd všemi částmi Říše, bez ohledu na to, jakou trasu švédská legace zvolí. ÖStA Wien, HHStA, Reichshofrat, Passbriefe, kart. 12, pas pro švédského vyslance Bengta Oxenstierna z 14. 1. 1675 (Vídeň).

³⁵³ Pas vystavený Nosticovi měl platnost pouze při průjezdu Švédským královstvím, kde se mohl odvolaný císařský vyslanec zaštitit jménem Karla XI. Královský pas také urychlil odbavení na četných celnicích, které se nacházely v jednotlivých krajských městech na cestě z Upplandu až na jih do Skåne. Viz SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 18, sign. 90, pas pro Antonína Jana z Nostic z 6. 10. 1690 (Stockholm).

³⁵⁴ Konrád Zikmund šel ve stopách svého otce Franze Ottokara. Na začátku své profesní kariéry přijal post zástupce císaře na říšském sněmu v Řezně (1716-1720) a následně se na dlouhých šest let odebral ve funkci ambasadora do Londýna (1720-1726). Starhemberg jako císařský ambasador odeslal říšské kanceláři z Londýna i další žádosti o vystavení pasu pro služebnictvo, které mělo přes Hamburk do Londýna odvést několik galonů tokajského vína. ÖStA Wien, HHStA, Reichshofrat, Passbriefe, kart. 16, povolení pro Konrada Sigismunda von Starhemberga vztahující se k odeslání uherského vína do Londýna z roku 1723 (Vídeň).

panovníkovi k tomu, aby si se svým delegátem naposledy promluvil a pověřil ho některými dosud nevyčleněnými úkoly či vyzdvihl některé body hlavní instrukce, na které měl brát vyslanec zvláštní zřetel. Kreditiv, jenž symbolicky zmocnil diplomata k výkonu služby, představoval společně s hlavní instrukcí nejdůležitější dokument, bez něhož nemohl být zástupce žádné cizí vlády uznán vládou hostitelskou. K rozvázání kreditivem nabytého poměru následně sloužil tzv. rekreditiv, který naopak vystavila cizímu diplomatovi jménem krále švédská kancelář, aby tak dala najevo svůj dík za zprostředkování kontaktů a zajistila císařskému vyslanci bezpečnou cestu nazpět do Vídně.³⁵⁵

Poslední procedurou před započítím cesty, bez které by žádný raně novověký vyslanec neopustil svůj domov, byla závěrečná bohoslužba. Na počest diplomatova odjezdu se sloužila mše, jejíž součástí bylo také svaté přijímání spojené se svátostí pokání. Císařská legace mohla být zároveň obdarována i církevním kalendářem, jenž byl sestaven za účelem dodržování a ctění nejdůležitějších katolických svátků během pobytu v protestantských oblastech. Osud celé mise a zdárný průběh jednání mohl být vložen do rukou Panny Marie či například Františka Serafinského na počest císařského vyslance, což byl případ Franze Ottokara von Starhemberg.³⁵⁶

Organizace příprav na cestu představovala mimořádně náročný podnik. Řada věcí byla naprosto nepostradatelná již od opuštění bran Vídně. Nicméně některé nezbytnosti se daly vždy nakoupit cestou, jak si ještě ukážeme v následující kapitole. Sladění hladkého chodu cesty a pokud možno komfortního pobytu v zahraničí samozřejmě nezařizoval vyslanec sám. Na jeho vůli však bylo konečné rozhodnutí, ke kterému potřeboval především četné znalosti o skandinávských specifikách, na něž se mohl dopředu připravit za pomoci četných informačních zdrojů. Žádný z císařských diplomatů putujících mezi lety 1650-1730 do Švédska neměl předcházející empirickou zkušenost z cest po severní Evropě.³⁵⁷ Jeho

³⁵⁵ Důležitou funkcí kreditivu (Kredenzschreiben) bylo představit císařského diplomata u hostitelské vlády. Na stránkách tohoto dokumentu byly vyjmenovány tituly a především hodnost, se kterou měl diplomat u cizího dvora disponovat. Právě otázka titulatury vyslanců na stránkách kreditivů se stala v mnoha případech předmětem následujících sporů. Srov. Joachim WILD, *Formen und protokollarische Inszenierung der internationalen Diplomatie der Frühen Neuzeit im Spiegel ihres Schriftguts*, in: Georg Vogeler (Hrsg.), *Geschichte „in die Hand genommen“*. Die Geschichtlichen Hilfswissenschaften zwischen historischer Grundlagenforschung und methodischen Herausforderung, München 2005, s. 245-257. O kreditivu či plné moci (*Vollmacht*) pojednával na stránkách své práce také teoretik ceremoniální vědy Gottfried Stieve. Srov. G. STIEVE, *Europäisches Hof-Ceremoniel*, s. 235-240.

³⁵⁶ M. BAKEŠ, *Cestopis*, s. 294.

³⁵⁷ V letech 1650-1730 existovalo pouze nepatrné množství aristokratů původem z Habsburské monarchie, kteří by měli zkušenosti z cest po Skandinávii nabyté během dospívání. Z několika výjimek můžeme jmenovat pouze Václava Josefa, syna nejvyššího dvorského sudího Karla Maxmiliána hraběte Lažanského z Bukové. Motivem Lažanského cesty do Švédska byly pravděpodobně příbuzenské vztahy jeho otce s rodem von

představy byly ovlivněny především názory jiných osob, které získával a vyhodnocoval buď přímo na základě četných rozhovorů či korespondence, nebo zprostředkovaně skrze nepočetnou odbornou literaturu charakterizující skandinávská království. Tyto počáteční aktivity císařských vyslanců se dozajista během cesty bohatě zúročily v podobě minimálního počtu kolizí či mezikulturních přešlapů.

Spandko, ze kterého pocházela Anna Alžběta, druhá manželka Karla Maxmiliána. Mladý hrabě se během cesty seznámil také se švédskou šlechtičnou z rodu Lillie, kterou si chtěl vzít za manželku, jak nás zpravuje ostražitý pozorovatel pražské společnosti kanovník Daniel Josef Mayer. Viz SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, korespondence Kryštofa Václava z Nostic s Danielem Josefem Mayerem z 19. 6. 1694 (Praha). Během kavalírské cesty navštívil Švédské království prokazatelně i Jan Maxmilián z Thun-Hohensteinu v roce 1695, který se v důsledku probíhající falcké války nemohl vydat do Francie. Thun-Hohenstein tak kromě Stockholmu navštívil i univerzitní město Uppsalu. O jeho cestě na sever se bohužel nedochovala žádná zpráva ani z jeho osobní korespondence, ani z diplomatických relací Franze Ottokara von Starhemberg, který ho bezpochyby hostil na půdě císařské ambasády. Další detaily viz Jiří KUBEŠ, *Náročná dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*, Pelhřimov 2013, s. 116-118.

II. 2. Cestou na Skandinávský poloostrov

Přední americký odborník zaměřující se na výzkum Shakespearova díla a významný teoretik literární vědy Stephen Greenblatt operuje s termínem *evropský diskurz údivu* při popisu kulturního střetávání evropské civilizace s tzv. Novým světem. Do tohoto postupně utvářeného systému zapadaly všechny obrazy a z nich vyplývající předsudky, které formovaly představy evropské populace o vzdálené kultuře amerického světadílu.³⁵⁸ Greenblattem nastíněný diskurz však můžeme plnohodnotně aplikovat rovněž na geograficky výrazně menší prostor raně novověké Evropy a v této souvislosti hovořit o středoevropském či dokonce skandinávském diskurzu údivu, což bude předmětem následujících kapitol. Cesta na sever Evropy totiž nebyla pro řadu císařských vyslanců pouze příležitostí k stížnostem na minimální kvalitu cest, dopravních prostředků a služby hostinců, které tvořily základ většiny popisů cestovatelovy každodennosti napříč Evropou minimálně do poloviny 19. století. Během několikátýdenního putování se především nově formovaly a zároveň přetvářely představy o luteránských oblastech na sever od českých hranic a četnost údivů nad dosud nespátřenými fenomény ve většině případů úměrně stoupala se vzdáleností od rodinných statků. Tyto vnímané jinakosti často ve vysoké míře prostupovaly oficiálními relacemi některých císařských vyslanců, popřípadě se promítly na stránkách osobních deníků či ve formě zpětně vydaných cestopisů.

Převážná většina císařských vyslanců delegovaných v letech 1650-1730 ke dvoru švédských panovníků započala svoji cestu odjezdem z Vídně. Časová náročnost se v mnoha případech zásadně lišila především v závislosti na počtu jednotlivých členů, kteří mohli tempo zásadním způsobem zpomalovat. Někteří císařští diplomaté dokázali vzdálenost mezi Vídní a Stockholmem zdolat za 30-35 dní, což byla po mnoho staletí nejrychlejší možná doba přepravy mezi oběma hlavními městy, která se zásadním způsobem zkrátila až s příchodem železnice. Za méně než měsíc většinou dorazila z místa na místo korespondence, a jestliže vyslanec nechtěl meškat čas zbytečnými zajížděkami a zdržovat se dlouhotrvajícím pobytem

³⁵⁸ Srov. S. GREENBLATT, *Podivuhodná vlastnictví*, s. 158-173. Pro účely této práce jsou velice inspirativní také práce americké historičky Judith Walkowitz, která se zabývala *diskurzivní konstrukcí reality* na příkladu viktoriánského Londýna. Po analýze mimořádně četných soudobých článků o dětské prostituci či zprávách o Jacku Rozparovači, popisuje Walkowitzová vytváření mytologizovaného obrazu Londýna v očích domácích ale i zahraničních pozorovatelů. Londýna spojeného na jedné straně se sexuálním nebezpečím a zároveň s jakousi magickou přitažlivostí romantického ducha doznívajícího 19. století na straně druhé. Srov. Judith R. WALKOWITZ, *City of Dreadful Delight. Narratives of Sexual Danger in Late-Victorian London*, Chicago 1992, s. 1-13 a 191-228. Z celé řady do českého jazyka přeložených prací například i Bedřich W. LOEWENSTEIN, *My a ti druzí*, Brno 1997, s. 59-80.

ve velkých městech na trase, mohl cestovat za využití pošty v nejrychlejší možnému tempu. Takto cestoval do Stockholmu například císařský vyslanec Gottlieb z Windischgrätzu v zimě na přelomu let 1663-1664, který namáhavou vzdálenost překonal za pět týdnů kvůli nutnosti zahájit co nejdříve vyjednávání o švédské vojenské pomoci na uherské frontě. Daní za rychlé tempo, nedostatek spánku a nepříjemnou zimu byla Windischgrätzova nemoc, se kterou se musel potýkat již během cesty a také po příjezdu ke dvoru teprve osmiletého krále Karla XI.³⁵⁹

„Zatím se zdá být všechno bez konce. Navíc je ledačos zmatené a mnoho záležitostí se doposud nevysvětlilo. Ke všemu musím psát každý řádek vlastnoručně a posloužit si sám, protože na této cestě nemůžu v žádném případě nikomu věřit. Před třemi lety jsem si na cestách také užil špatného počasí, ale ne všechno bylo proti mně. Nyní můžu říct, že za posledních osm dní jsem nespal ani osm hodin.“³⁶⁰

Hrabě z Windischgrätzu však byl v tomto směru výjimkou. Čas přepravy se mohl také výrazným způsobem zkrátit, pokud vyslanec využil služby některých námořníků, kteří v pravidelných cyklech převáželi zboží různého druhu mezi Stockholmem, Lübeckem a Rostockem. K obdobnému kroku se rozhodl dlouholetý císařský vyslanec ve Švédském království Antonín Jan z Nostic v roce 1689, když odjel s dovolením Leopolda I. na krátký čas do Prahy, kde měl dojednat dědické záležitosti a následně se opět vrátit do Švédska. Dlouhou a namáhavou cestu tak zkrátit minimálně o čtrnáct dní v porovnání s cestou, kterou by absolvoval přes Skandinávský a Jutský poloostrov za využití švédské a dánské královské pošty. V tomto ohledu se vymyká i cesta císařského rezidenta Hermanna von Basserode, který jako jediný absolvoval svoji první cestu na území Švédského království po moři, když plul z Lübecku lodí přímo do Stockholmu. V kratším časovém intervalu se do sídelního města švédských panovníků přemístil i Raimondo Montecucoli, jenž trasu mezi Drážďany a Uppsalou zvládl přesně za pět týdnů. V rychlejšímu tempu putovala také legace Gottharda Hellfrieda von Welz, která měla namířeno v květnu roku 1700 ke dvoru Karla XII.³⁶¹

³⁵⁹ Windischgrätzovu cestu do Švédska stručně popisuje na několika místech i K. VOCELKA, *Studien*, s. 64-65.

³⁶⁰ V podobném duchu jsou psány i další dopisy, kde Windischgrätz poněkud nadneseně zdůrazňuje nedostatek spánku během zimní cesty. Citace viz ÖStA Wien, AVA, FA Harrach, kart. 449, korespondence Gottlieba z Windischgrätzu hraběti Františku Albrechtovi z Harrachu, dopis z 10. 1. 1664 (Hamburk).

³⁶¹ Tyto informace byly získány na základě studia diplomatických relací uložených v ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 3, 7 a 10, Diplomatické relace Hermanna von Basserode, Antonína z Nostic a Hellfrieda von Welz. Dokumenty k misi Raimonda Montecucoliho se v této archivní sbírce

Daleko početnější legace však s takto rychlým tempem počítat nemohly. Mise pod velením Adolfa Vratislava ze Šternberka nebo Michaela Václava z Althannu se do Stockholmu přepravovaly přibližně šest týdnů, přičemž o něco početnější skupině císařského vyslance Franze Ottokara von Starhemberg trvala cesta přesně dva měsíce. Opět mimořádný příklad dokumentujeme v případě Burgharda Philippa von Fridag, který se však přibližně dva měsíce zdržel v Hamburku, než pokračoval přes Kodaň dále ke dvoru nového švédského krále Frederika I.³⁶²

Různě dlouhé zastávky ve velkých městech či turistické odbočky představovaly velice často důležitou součást diplomatické služby. Četné císařské legace putující do Skandinávie neváhaly dokonce udělat několikadenní zajížd'ku nebo se i několik hodin zdržet prohlídkou významných a vyhlášených neobvyklostí, které lemovaly dlouhou trasu. Podobné návštěvy „ve službě“ představovaly tolerovanou kratochvíli, jež měla zpříjemnit namáhavou každodennost cestování. Císařští diplomaté o těchto zajížd'kách příležitostně zpravovali i říšskou dvorskou kancelář, která byla zodpovědná za přijímání oficiálních relací. Nutnou odbočku si mohlo vyžádat také navštívení některého poutního místa či tolerovaného katolického ostrůvku v jinak luteránsky homogenních oblastech. Několikadenní zastávky si však vyslanci dopřáli především ve městech, jako byla Praha, Drážďany, Magdeburg, Hamburk nebo Kodaň.

Od císařského dvora cestovala většina diplomatů po tzv. Vídeňské silnici rovnou do Prahy. Diplomáté se během cesty nijak zvlášť neodlišovali od jiných aristokratických cestovatelů, kteří si užívali své dovolené nebo za různým účelem jezdili z místa na místo v rámci rozlehlé Habsburské monarchie. Cestující vyslanec proto během cesty běžně navazoval kontakty s dalšími sociálně blízkými jedinci, kteří mu poskytovali společnost po značnou část trasy. Cestování ve skupinách představovalo rovněž neodmyslitelnou součást raně novověké praxe, která měla účastníkům zajistit vyšší bezpečí při průjezdu některými nechvalně známými oblastmi, především v dobách politické nestability. V mnoha případech mohli z Vídně vyrazit ve stejnou dobu i dva císařští vyslanci, kteří nezávisle na sobě putovali k jiným evropským dvorům, nebo k vzájemnému setkání docházelo v průběhu cesty. Tímto

nenacházejí. Podrobný popis cesty se však nalézá v edičně vydaném deníku. Srov. A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 75-108, zde s. 75-90.

³⁶² ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 6, 7 a 14, Diplomatické relace Michaela Václava z Althannu, Franze Ottokara von Starhemberg a Burgharda Philippa von Fridag. Archiválie k misi Adolfa Vratislava ze Šternberka se nacházejí v ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 174, Diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka do Švédska 1673-1674.

způsobem doprovodil z Tábora až do Prahy Franz Ottokar von Starhemberg nově zvoleného principálního komisaře na říšském sněmu v Řezně Leopolda Josepha von Lamberg.³⁶³

Poskytování doprovodu císařským vyslancům bylo naprosto běžným symbiotickým jevem. Součástí putující skupiny se tak v některých případech mohli stát i švédští šlechtičtí synkové navracející se z kavalírské cesty po západní a jižní Evropě, které přitahoval během mnohaměsíční peregrinace i císařský dvůr ve Vídni.³⁶⁴ Podobným způsobem se mohly spojit také dvě legace pod velením odvolaného švédského vyslance a nově zplnomocněného zástupce rakouských Habsburků. Tento případ nastal v roce 1667, kdy byl Hermannu von Basserode po celou cestu z Vídně do Stockholmu k dispozici rodák z polského Gdaňsku a prominentní diplomat švédské koruny baron Matthias Palbitzki. Tito Švédové doprovázející císařskou legaci se dozajista stali nepostradatelnými a mimořádně užitečnými při průjezdu skandinávskými oblastmi, kde figurovali v roli průvodců znalých mnoha specifík severoevropské kultury.³⁶⁵

Císařští vyslanci delegovaní mezi lety 1650-1730 putovali na území Švédského království většinou inkognito, což umožňovalo srazit účty za již tak nákladné cestování o několik stovek zlatých. Jelikož však téměř všem náležel titul vyslanec, nebyl zde zároveň

³⁶³ Hraběte von Lamberg rovněž doprovázela do Řezna i jeho manželka Kateřina Eleonora rozená ze Sprinzensteinu. Srov. J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Briefe*, s. 174. O síti raně novověkých cest a silnic spojující nejdůležitější evropská centra pojednal také augsburský právník a pedagog Jörg Gail v roce 1563. V tomto soupisu se nacházejí především vzdálenosti mezi jednotlivými městy na trase a užitečné rady pro cestovatele všech stavů. Nadčasovost Gailova díla dokládají i četná vydání ze 17. století. Edičně Gailovu *Raißbüchlin* vydal a komentářem opatřil Herbert KRÜBERG, *Das Älteste Deutsche Routenhandbuch. Jörg Gails „Raißbüchlin“*, Graz 1974. Ke Skandinávii viz str. 224-231.

³⁶⁴ Švédskou šlechtu obecně lákaly především severoitalské a francouzské akademie a univerzity, avšak někteří z nich během cest zavítali i do země Koruny české a především k vídeňskému dvoru rakouských Habsburků. Zde jim důležité kontakty zprostředkovali švédští vyslanci, kteří následně ve svých relacích či osobních dopisech psali o návštěvě některého z mladých kavalírů vybraných elitních švédských rodů. Kavalířskými cestami švédské šlechty se v několika pracích zabýval především Lars Niléhn. Základní práci s doplňující literaturou je posléze L. NILÉHN, *Peregrinatio academica. Det svenska samhället och de utrikes studieresorna under 1600-talet*, Lund 1983. Z dostupnější Niléhnovi literatury např. L. NILÉHN, *Sweden and Swedish Students abroad: the 17th Century and Its Background*, in: Göran Rystad (ed.), *Europe and Scandinavia: Aspects of the Process of Integration in the 17th Century*, Lund 1983, s. 97-117. Základní práci na toto téma představila také Simone GIESE, *Peregrinatio academica oder Kavalierstour – Bildungsreisen des schwedischen Adels zu Beginn der Frühen Neuzeit*, in: Ivo Asmus – Heiko Droste – Jens E. Olesen (Hrsg.), *Gemeinsame Bekannte. Schweden und Deutschland in der Frühen Neuzeit*, Münster 2003, s. 83-105. Především starší období charakterizuje ve svém článku také Sverre BAGGE, *Nordic Students at Foreign Universities until 1660*, *Scandinavian Journal of History* 9, 1984, s. 1-29. Z českých prací se obecně věnuje cestováním šlechty v raném novověku např. sborník příspěvků z 3. adventního stolu pořádaného na půdě Katedry historických věd FF UPa. Srov. Jirí KUBEŠ (ed.), *Šlechtic na cestách v 16. – 18. století, Sborník příspěvků (nejen) ze 3. adventního kulatého stolu*, Pardubice 2007.

³⁶⁵ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 3, relace Hermannu von Basserode z 21. 5. 1667 (Stockholm).

kladen takový tlak na reprezentaci, potažmo sebereprezentaci, jako v případě zplnomocněných ambasadorů, kteří stáli po celý raný novověk na vrcholu diplomatického hodnostního žebříčku. Tímto se zástupci císaře ve Švédsku lišili například od pověřenců francouzského, dánského či anglického krále, kteří se mohli pyšnit titulem ambasador, což skýtalo mnoho předností, ale zároveň i způsobovalo četná úskalí, mezi nimiž byl i náročnější a především nákladnější způsob jakési okázalé formy přepravy.³⁶⁶

Zástupci rakouských Habsburků cestovali od bran Vídně až po první předměstí Stockholmu většinou za přispění pošty, která pomáhala za patriční fixní obnos také v transferu zavazadel a služebnictva. Vyslanci především využívali tzv. extrapoštu, v dokumentech označovanou nejčastěji ekvivalentem *extraordinari Post*.³⁶⁷ Tento systém mimořádné pošty umožňoval cestujícím pronájem požadovaného počtu vozů, koní včetně potahů a také několika kočích. Cesta císařských vyslanců vždy opisovala síť raně novověké pošty, čímž se zajistilo pravidelné přepřahání koní v předem určených stanicích. Na druhou stranu záleželo převážně na vůli diplomata, kdy bude učiněna zastávka a kde legace stráví noc. Časový tlak, kterým byla typická přeprava korespondence a některých menších balíků, v tomto případě odpadal. Určitou daní však byla vyšší cena služeb, s níž musel cestovatel dopředu počítat. Převážná většina vyslanců měla rovněž vlastní kočáry a koně, takže nebyla plně závislá na službách extraordinární pošty. Vlastní povozy skýtaly také mimořádnou výhodu v tom, že zavazadla a často cenné a křehké komodity nemusely být ve stanicích

³⁶⁶ Na území Švédska ambasadoři necestovali ve většině případů inkognito. Těmto legacím, které čítaly obvykle sedmdesát až sto členů, se ve Švédském království dostalo naprosto jiných služeb, než které dokumentujeme na příkladu zástupců císaře. Francouzští, dánští a angličtí ambasadoři obdrželi od švédských králů většinou početný ozbrojený doprovod, který jim byl k dispozici po značnou část cesty. Švédský panovník mohl rovněž vydat rozkazy k opravě cest a zajištění adekvátního ubytování na trase putující legace. Tento model můžeme vysledovat například u Angličana Charlese Howarda of Carlisle, jenž byl na začátku 60. let pověřen diplomatickou misí u carského, švédského a dánského dvora. Srov. G. MIÉGE, *A Relation*, 349-355. O cestování šlechty a některých členů panovnických rodin píše také Antoni Maćzak, avšak téměř vždy pouze z pohledu cestovatele, nikoliv ze strany hostitelských dvorů, které mohly zajišťovat patriční servis. V této souvislosti uvádí autor příklad formy cestování mladého polského prince Vladislava IV. Vasy. Viz A. MAĆZAK, *Travel*, s. 50, 61 a 66.

³⁶⁷ Dějinami pošty se v minulosti zabývalo značné množství historiků. Existuje celá řada specializovaných příkladových studií, jakož i ucelených syntéz z pera některých raně novověkých poštmistrů nebo moderních badatelů. Dosud nepřekonanou prací v tomto směru jsou mimořádně objemné dějiny poštovníctví od mnichovského historika Wolfganga Behringera, ve kterých se však autor věnuje výhradně říšskému prostředí. Evropsky unikátní švédské poště a systému vydávání novin silně ovlivněných vládní propagandou autor věnuje pouze několik málo slov. Srov. Wolfgang BEHRINGER, *Im Zeichen des Merkur. Reichspost und Kommunikationsrevolution in der Frühen Neuzeit*, Göttingen 2003, s. 32, 207-210. O moc lépe si nevede ani další přední odborník na dějiny poštovníctví Martin Dallmeier. Srov. např. M. DALLMEIER, *Quellen zur Geschichte des europäischen Postwesens 1501-1806, Teil 1-2*, Kallmünz 1977. Z českých prací např. Pavel ČTVRTNÍK – Jan GALUŠKA – Patricia TOŠNEROVÁ, *Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Liberec 2008.

vykládány a opět nakládány do nově přistavených dopravních prostředků. Přeprava kočárů přes dánské průlivy na Skandinávský poloostrov však představovala mimořádné úskalí, které císařští diplomaté většinou vyřešili jejich odesláním nazpět do Vídně, přičemž si ve Stockholmu obstarali nové a často honosnější vozy.³⁶⁸

Někteří císařští diplomaté měli také vlastní koně, v jejichž sedle strávili při přízní počasí značnou část cesty do Stockholmu, a na rozdíl od kočárů je mohli vcelku pohodlně přepravit přes moře na území Švédského království. Cestování koňmo představovalo často nepohodlnější způsob dopravy přes jednotlivá území, která byla pověstná nevalnou kvalitou cest. Především mladší císařští diplomaté neváhali některé úseky mezi Vídní a Stockholmem zdolat v sedle svých několika oblíbených koní, čímž se vymezili vůči svým manželkám, dětem a legačním kaplanům, kteří museli několikátýdenní putování přetrpět v nepohodlném kočáře na nerovných a kamenitých cestách raně novověké Evropy.³⁶⁹

První důležitější zastávkou na cestě z Vídně bylo hlavní město Českého království. Praha byla v mnoha případech místem setkání zbylých členů legace, kteří měli spolupracovat s vyslancem na území vzdálené Skandinávie. Císařští vyslanci si během často několikadenního pobytu našli čas k návštěvě vlastních příbuzných či přátel. Zúčastnili se rovněž katolických mší, jež měly zajistit úspěch následných politických jednání a šťastnou cestu bez závažných komplikací. Praha však především sloužila jako místo setkání českých zemských úředníků s nově jmenovanými vyslanci. Legáti rakouských Habsburků před následující cestou na sever vyhledávali především nejvyššího purkrabího, se kterým se radili o zájmech zemí Koruny české na zahraničních dvorech a získávali rovněž další rozkazy a rady, jež měly uplatnit především na cestě přes jednotlivá říšská území. Od padesátých let 17. století přijímal císařské vyslance delegované do Švédska v prostorech svého hradčanského paláce Bernard Ignác z Martinic. Jednání s nejvyšším purkrabím mimořádně nabylo na

³⁶⁸ Oblíbený systém přepravy za asistence extrapošty byl propracován za vlády Marie Terezie, kdy cestující mohli pomocí ohlašovacího lístku (*Laufzettel*) využít služeb speciálního jízdního posla a uvědomit tak následující poštovní stanici, aby se bez prodlení připravila na výměnu koní a vozů, čímž se dosáhlo nižšího zdržení. O tzv. *extraordinari Post* např. Milan HLAVAČKA, *Cestování v éře dostavníku. Všední den na střeoevropských cestách*, Praha 1996, s. 61. Pro starší období se o tomto systému zmiňuje také Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ (eds.), *Heřman Jakub Černín*, díl 1., s. 194. K poštovní přepravě v 18. století také Klaus BEYRER, *Des Reisebeschreibers 'Kutsche'. Aufklärerisches Bewußtsein im Postreiseverkehr des 18. Jahrhunderts*, in: W. Griep – H. W. Jäger (Hrsg.), *Reisen im 18. Jahrhundert*, s. 50-90.

³⁶⁹ Cestování na koni sice s příchodem raného novověku ustoupilo ve prospěch jízdy v kočáře, avšak tento způsob přepravy u urozených vrstev zcela nezankl ani v následujících staletích. Srov. A. MAĆZAK, *Travel*, s. 7-8. V sedle koně cestoval například Franze Ottokara von Starhemberg. Srov. M. BAKEŠ, *Cestopis*, s. 301.

významu po roce 1685, kdy Martinice vystřídal v úřadu bývalý císařský vyslanec ve Stockholmu Adolf Vratislav ze Šternberka.³⁷⁰

Právě hrabě ze Šternberka představoval v tomto směru jedinečnou osobnost, na kterou byli císařští vyslanci putující do Švédského království ochotni čekat i několik dní. Nejvyšší purkrabí byl studnicí specifických znalostí o skandinávském prostředí, o které se živě zajímal i po svém návratu ze Švédska v roce 1674. Díky své síti nově vybudovaných známostí odebíral rozmanité novinky z obou severských královských dvorů. V tomto směru mohl být dobrým rádcem mladým a dosud nezkušeným vyslancům typu Antonína Jana z Nostic či Franze Ottokara von Starhemberg, kteří se Šternberkem rozmlouvali několik hodin v předvečer své dlouhé cesty do dosud nepoznaných končin severu Evropy. Šternberkovy exkluzivity si byly velice dobře vědomi také všichni dánští a švédští vyslanci, kteří skrze Prahu v mnoha případech putovali k císařskému dvoru. Nejvyššího purkrabího navštívil v roce 1694 například dlouholetý dánský vyslanec Georg Ernst hrabě Wedel-Jarlsberg³⁷¹ či Švéd Friedrich Christoph von Dohna o čtyři roky dříve. Vyslanec švédského krále Karla XI. vracející se z bavorského Řezna přes Prahu k císařskému dvoru rozmlouval s nejvyšším purkrabím mimo jiné o dánském vyslanci Andreasi Paulim von Liliencron, který si u Šternberka vyžádal audienci několik dní před švédským vyslancem. Následná politická jednání o císařsko-švédských vztazích, vojenské podpoře Švédska v boji proti Francii a Turkům a vztahu císaře k Dánům uzavřel hrabě von Dohna několika slovy o Šternberkově náklonosti.

„Nedalo mi ani moc námahy hraběte ze Šternberka přemluvit, neboť je sám hluboce přesvědčen o mírnosti a dobrých úmyslech Jeho královské Milosti, jež vždy brala ohledy pouze na veřejné blaho. Také si ještě velice dobře pamatuje nejhlubší královu milost a úctu, kterých se mu ve Švédsku dostalo.“³⁷²

³⁷⁰ Návštěvy u nejvyššího purkrabího popisuje Michael Václav z Althannu v létě roce 1682, Antonín Jan z Nostic v roce 1685, Franz Ottokar von Starhemberg v roce 1690 a Gotthard Hellfried von Welz v roce 1700. Seznam představitelů úřadu nejvyššího purkrabí viz František PALACKÝ, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*, in: Jaroslav Charvát (red.), *Dílo Františka Palackého I*, Praha 1941, s. 321-417, zde s. 387-397.

³⁷¹ RA København, Tyske cancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart. 64 a 65, diplomatické relace Georga Ernesta Wedel-Jarlberga z let 1694-1696. Zde konkrétně relace z 14, 21 a 31. 7. 1694 (Vídeň). Tento prominentní aristokrat dánského dvora měl bohaté zkušenosti ze svých cest po Anglii, Francii a Itálii. Ve věku 28 let byl poslán na tři roky k vídeňskému dvoru, kde především bojoval za zájmy oldenburské dynastie v Říši. Po svém návratu do Dánska se stal dlouholetým guvernérem Oldenburského hrabství. Viz Carl Frederik BRICKA, *Dansk biografisk Lexikon. Bind XVIII*, Kjøbenhavn 1904, s. 321-322.

³⁷² RA Stockholm, Diplomatica Germanica, kart. 310, relace Friedricha Christopha von Dohna z 9. 3. 1689 (Praha).

Následná cesta císařských vyslanců delegovaných ke švédskému královskému dvoru pokračovala ve většině případů z Prahy po Lipské silnici ve směru Veltrusy, Lovosice, Ústí nad Labem a Petrovice. Poselstva cestovala téměř vždy po souši, avšak těžká zavazadla mohla být v několika případech splavena po řece Labi. Této možnosti využili služebníci Franze Ottokara von Starhemberg, kteří si u Lovosic pronajali loď, aby po vodě odvezli převážnou část vybavení nové císařské ambasády ve Stockholmu až do dolnosaského Hamburku.³⁷³ Ve výjimečných případech mohli po vodě cestovat i samotní vyslanci. Takto se potřeboval v rychlém tempu přemístit například zástupce rakouských Habsburků v Kodani Johann von Goess v roce 1657, který z Ústí nad Labem až do Magdeburgu využil služby několika českých obchodníků.³⁷⁴ Většinu císařských legací však čekalo nepohodlí přejezdu přes „české hory“ nacházející se mezi Ústím nad Labem a saskou pevností Königstein. Špatná kvalita cest v těchto oblastech byla obvyklým tématem řady relací psaných zpětně z Drážďan či Hamburku. Nejdramatičtější popis přišel do Vídně v relaci Burgharda Philippa von Fridag v roce 1720, který údajně na severu Čech zničil hned několik vozů. Leckteří cestovatelé si dopřáli odpočinku v Petrovicích, které byly vnímány jako poslední české a především katolické město, za jehož okrajem začíná země saského kurfiřta.³⁷⁵

³⁷³ M. BAKEŠ, *Cestopis*, s. 293. Lodní transfer však existoval i v opačném směru ze Saska na sever Čech. Této možnosti využil například Švéd Andreas Julin v roce 1666 během své tříleté cesty po Evropě. Srov. Petr MAŤA, *Praha a Vídeň v cestopisu Švéda Andrease Julina z roku 1666*, in: Alena Pazderová, Pocta Josefu Kollmannovi. Sborník k životnímu jubileu, Praha 2002, s. 192-213, zde s. 192.

³⁷⁴ Z Magdeburku pokračoval Goess po souši až do Hamburku a posléze za přispění dánské pošty přes Roskilde do hlavního města Kodaně. Goessovy relace jsou typické častými obavami z potulující se soldatesky, která se pohybovala především po Dolním Sasku v důsledku švédsko-dánské války, jež vypukla v roce 1657. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, diplomatické relace Johanna von Goess z 8. a 17. 6. 1657 (Hamburk a Kodaň). Základní práci o baronu von Goess představila Anneliese KERMAUNER, *Johann Freiherr von Goëss*, Graz 1966 (disertační práce). Diplomatické aktivity v Dánsku shrnul na základě dobré znalosti pramenné základny z Vídně a rodinného archivu Goessů v Klagenfurtu rakouský historik August WALZL, *Gesandter des Kaisers. Die abenteuerlichen Missionen des Johann von Goess in Kopenhagen, Belgrad und Rom*, Klagenfurt 1984.

³⁷⁵ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 14, relace Burgharda Philippa von Fridag ze 7. 8. 1720 (Hamburk). Vnímání raně novověkých hranic představuje důležité téma současné historiografie. Mnozí historikové již zkoumali, jakým způsobem cestovatelé reflektují překračování hraničních území, a jak vnímají často hybridní kulturu na pomezí mezi dvěma státy. Je pochopitelné, že každá hranice byla vnímána v různé intenzivně. Například území mezi Hamburkem a severní částí Jutského poloostrova nevzbuzovalo téměř žádné reakce. Naopak hranice mezi Habsburskou monarchií a Apeninským poloostrovem již byla chápána více kontrastně a největší rozdíly byly tradičně popisovány při překročení dvou kontinentů. Teoreticky je v tomto smyslu velice inspirativní dnes již klasická práce Edwarda Saída. Viz E. W. SAID, *Orientalismus. Západní koncepce Orientu*, Praha-Litomyšl 2008, s. 11-40. Překračování české zemské hranice ze severu bylo v mnoha popisech zdramatizováno nehostinnými podmínkami, nepřízní podnebí nebo mimořádně špatnou kvalitou cesty. Podobná *idée fixe* se nachází např. v díle Mary Wortley Montagu či mnoha jiných anglických cestovatelů či cestovatelek. Srov. Hana FERENCOVÁ, *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570-1800*, Olomouc 2017 (disertační práce), s. 79-85.

Stejně důležitou roli jako Praha plnily též Drážďany. Tomuto sídelnímu městu albertinských Wettinů se nevyhnul téměř žádný císařský vyslanec na cestě do Skandinávie. Záměrná objížďka ani nebyla možná, jelikož by diplomat zpochybnil obsah oficiálních instrukcí, jejichž součástí byly v mnoha případech i rozkazy týkající se politických jednání na kurfiřtském dvoře. Během pobytu v Drážďanech mohli členové legace příležitostně využít nabídek k pobytu v domě císařského vyslance, u kterého omezený čas bydleli a jehož služby naplno využívali. Hlavním úkolem putujícího vyslance však bylo získání audience v kurfiřtském paláci a navštívení vládnoucí rodiny, byla-li v té době k zastížení.³⁷⁶ Po vzájemných rozhovorech většinou následoval slavnostní oběd, kterého se kromě kurfiřtské rodiny mohli zúčastnit i další přední členové dvora. Takto například poobědval s Janem Jiřím II. císařský vyslanec Adolf Vratislav ze Šternberka v roce 1673.³⁷⁷

Pozvání na oběd během cesty představovalo důležitý společenský akt. Majitelé či správci mnohých šlechtických sídel na cestě, velitelé vojenských posádek nebo radní významných měst neváhali doprovodit zástupce rakouských Habsburků k prostřené tabuli. Kvalita jídla a úroveň stolování se v několika případech promítly také na stránkách osobních deníků, kde si vyslanec všiml především vybočení z dobových standardů kultivovaného chování.³⁷⁸ Ožehavým problémem byla například přemíra konzumace alkoholu a četné přípitky na zdraví vždy početných členů panovnických rodů. Určitou nevoli vždy budila setkání s těmito zjevnými raně novověkými alkoholiky.³⁷⁹ Nechvalně proslulými se v tomto směru stali někteří přední švédští aristokrati, jakož i braniborští kurfiřti, dánští králové nebo například členové vojenských posádek v některých větších městech. Mravní otřes většinou prodělali především holandské či anglické vyslanci, jimž přísné puritánské zásady nedovolovaly

³⁷⁶ Například hrabě Burghard Philipp von Fridag naplno využil služeb císařského vyslance v Drážďanech Josepha Lothara von Königsegg, v jehož domě krátký čas bydlel. Königsegg také hraběti von Fridag zprostředkoval audienci u kurfiřtovy manželky. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, relace Burgharda Philippa von Fridag ze 7. 8. 1720 (Hamburk). Podobným způsobem využil pohostinnost i Franz Ottokar von Starhemberg, který se účastnil na císařském vyslanectví pod velením Jana Marka z Clary-Aldringenu bohoslužby a následné hostiny. Viz M. BAKEŠ, *Cestopis*, s. 295.

³⁷⁷ ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 16. 9. 1673 (Lipsko).

³⁷⁸ Nezastupitelnou roli jídla jako součást dvorské každodennosti prozkoumal na příkladu švédského dvora F. PERSSON, *Servants*, s. 12-14 a 62.

³⁷⁹ Na symbolickou úlohu alkoholu a přípitků v raně novověké společnosti upozornil např. Václav BŮŽEK, *Přípitek ve společnosti raného novověku*, in: Martin Nodl – Daniela Tinková (a kol.), *Antropologické přístupy v historickém bádání Praha 2007*, s. 189-213. Nepříjemnou zkušenost získal i císařský vyslanec Johann von Goess na dvoře dánského krále Frederika III. po svém příjezdu do Kodaně v červenci roku 1657. „*Die mahlzeit ist abgeloffen wie dergleichen alle pflegen, daß ich mehr gesundtheiten getruncken, als mir gesundt gewesen. Waß mir notable gedruncken ware, daß als der könig mir gesundtheit zugetruncken, er aufgestanden und so lang stehen blieben biss ich bescheid gethan.*“ Viz ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatiche Korrespondenz, kart. 6, diplomatické relace Johanna von Goess ze 4. 7. 1657 (Kodaň).

podobné kratochvíle, čímž se v mnoha případech dostávali do sporu s vládnoucími elitami za hranicemi své vlasti.³⁸⁰ Značný údiv spojený s částečnou nechutí k nadměrné konzumaci alkoholu shrnul například Raimondo Montecuccoli na začátku roku 1654. Během srovnávání obědu v Drážďanech a Berlíně si Montecuccoli pochvaloval střídmost saského kurfiřta, který si na rozdíl od Fridricha Viléma I. počínal při stolování s větší grácií.

„U jídla zde panují jiné mravy než v sousedním Sasku. Kurfiřt vyjadřoval svoji čest a úctu k císaři tím, že neustále pozvedal číši. Ještě než se posadil, už zase vstával k novému přípitku, dokud měl co přikládat ke svým ústům. Takto se ale nepije na zdraví císaře, jehož obraz jsem viděl viset pod baldachýnem v kurfiřtově komnatě. Po obědě se kurfiřt s manželkou odebrali do svých apartmánů, kam jsme je také následovali, abychom v podobném duchu pokračovali i zde u krbu.“³⁸¹

Kromě Raimonda Montecuccoliho, jenž putoval z Drážďan přímo na sever východoněmeckými nížinami do Berlína, ubírala se cesta většiny císařských vyslanců západním směrem k Lipsku, Wittenbergu a dále do Magdeburgu, kde legace opět narazily na řeku Labe. Z Drážďan do Magdeburgu se přitom nejednalo o nejkratší možnou cestu. Ta vedla podél Labe přes Torgau a Wittenberg, kudy hojně putovali především saští vyslanci.³⁸² Císařské legace většinou volily o něco delší avšak atraktivnější cestu přes Míšeň a Lipsko, odkud se teprve napojily na silnici vedoucí k Wittenbergu. Značná část vyslanců si neodpustila prohlídku míšeňského hradu Albrechtsburgu s blízkým luteránským dómem za asistence některého z průvodců pocházejícího většinou z okruhu kurfiřtových dvořanů. Zdejší *Kunstkammer*, zbrojnici a stáje si nenechali ujít především Franz Ottokar von Starhemberg, Gotthard Hellfried von Welz nebo Burghard Philipp von Fridag. Hodnocení těchto saských prohlídek však bylo vždy velice vágní a pravděpodobně nevzbuzovalo takové zaujetí jako podobné prostory navštívené v Dánsku a Švédsku.³⁸³

³⁸⁰ Do několika závažných sporů se kvůli přípitkům a nechuti k nadměrné konzumaci alkoholu dostal také anglický ambasador Bulstrode Whitelocke. Srov. H. REEVE, *A Journal*, Vol. I., s. 224 a 227.

³⁸¹ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 78-79.

³⁸² Ze saských vyslanců tuto trasu absolvoval ve vlastním kočáře např. Friedrich Adolf von Haugwitz. Srov. Hauptstaatsarchiv Dresden, Geheimer Rat, loc. 08267/11, Deník Friedricha Adolfa von Haugwitz z mise do Dánska a Švédska 1671-1672, zde záznamy ze 17.-19. 11. 1671. Dále i Karl Gustav Löwenhaupt, jenž v roce 1697 do Stockholmu putoval především v roli obchodního atašé. Srov. Hauptstaatsarchiv Dresden, Geheimer Rat, loc. 03079/04, Diarium Löwenhaupt 1697: Diarium meine andere schwedische Reise.

³⁸³ Tuto událost zmiňuje každý pouze několika slovy. Stručně charakterizuje návštěvu Míšeň např. jezuitský legační kaplan Martin Gottseer ve svém cestopise: *„Der von seiner Churfürstlichen Durchläucht hierzu ernannte Adel war [sic] geflissen die Gesandtschaft in alle Weeg wohl zu bedienen, auch mit Mahlzeiten, Frey- Quartier und Vorweisung aller sehenswürdigen Sachen zu erfreuen, als da seynd die Seltsamkeiten deß*

Drážďany sice byly od začátku 16. století sídelním městem vládnoucí dynastie, avšak skutečným hospodářským centrem Saska bylo vždy Lipsko. To byl jeden z několika důvodů, proč se mnozí velitelé císařských legací rozhodli navštívit toto důležité obchodnické město s vyhlášenými trhy, na které se pravidelně stahovala především severočeská šlechta, aby zde nakoupila jedinečné zboží dovážené z mnoha koutů raně novověké Evropy. Především Lipsko a Hamburk výborně sloužily k dokoupení některých komodit, které se následně staly součástí nově založeného císařského vyslanectví ve Skandinávii. Kromě oblečení a nákladných doplňků se podle slov legačního kaplana Martina Gottseera nacházelo na zdejších trzích i několik Italů, kteří prodávali nesčetné liturgické předměty a knihy mimořádného obsahu a kvality, jež byly více než vhodné pro katolickou legační kapli ve Stockholmu.³⁸⁴

Z Lipska pokračovala většina císařských legací přes Wittenberg nejkratší cestou do Magdeburgu. Nocleh byl většinou naplánován právě v severosaském Wittenbergu, kde opět docházelo většinou k několikahodinovému zdržení, které bylo způsobeno přitažlivostí tohoto místa především díky Martinu Lutherovi, jehož hrob se nacházel od roku 1546 ve zdejším *Schlosskirche*. Ačkoliv byl Luther katolickou propagandou ocerňován jako největší arcikacíř všech dob, jenž v některých špatnostech a bludech prý předčil dokonce samotného Mohameda, vábila jeho památka přímo mysticky výhradně katolicky smýšlející cestovatele, kteří o tomto městě podali často barvitá svědectví.³⁸⁵ Nejzajímavější popis se v tomto případě dochoval v cestopisu legačního kaplana Martina Gottseera, který v tajnosti navštívil Lutherův hrob na cestě do Stockholmu v roce 1690.

„Wittenberg je velice proslulý díky vysoké škole a ještě více prvním odpadnutím Martina Luthera, jehož hrob ležící pod zemí je přikrytý velice špatným náhrobkem pokrytým tlustou vrstvou prachu a jiného smetí, protože je jen velmi málo

*Meißner- Hof, die Schatz- Kammer, Zeughäußer und der Marstall.“ Viz J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr- als Geist-reiche Brief*, s. 175.*

³⁸⁴ M. BAKEŠ, *Cestopis*, s. 296. Lipského trhu se zúčastnil i Adolf Vratislav ze Šternberka. Více viz ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 16. 9. 1673 (Lipsko).

³⁸⁵ Právě toto „blízké jiné“, o kterém mluví americký historik a religionista Jonathan Smith, představovalo vždy nejproblematičtější kategorii „jiného“. Podle tohoto psychosociálního jevu mají představitelé jednotlivých komunit potřebu vymezit se vůči těmto nejbližším avšak zásadním jinakostem, kterými se cítí být oprávněně ohroženi. Z mnoha popisů Wittenbergu, jenž byl vždy chápán jako Lutherovo město, vysvítá právě toto vymezování úzkých hranic mezi vlastním a cizím prostředím, které je „příliš jako my“, ale v podstatných věcech se od „nás“ zásadním způsobem odlišuje. Více Jonathan Z. SMITH, *Differential Equations. On Constructing the Other*, in: Týž, *Relating Religion. Essays in the Study of Religion*, Chicago-London 2004, s. 245-246. Za seznámení s myšlenkami J. Z. Smitha vděčí česká historická obec především brněnské religionistce Janě Valtrové. Srov. J. VALTROVÁ, *Středověká setkání s „jinými“: Modloslužebníci, židé, Saracéni a heretici v misionářských zprávách o Asii*, Praha 2011, s. 84 a 165.

*ošetřován. Člověk by tam měl dlouho co uklízet a opravovat, jak jsme také na vlastní oči mohli vidět. V těchto místech mi přišlo na mysl, že ačkoliv luteráni mají tohoto německého Mohameda v tak veliké úctě, přesto do jeho hrobky často přicházejí se zablácenými botami, což by Turci u hrobu svého falešného proroka v Medině neudělali.*³⁸⁶

Plánování cesty a míst k odpočinku bylo naprostou nezbytností. V některých místech si císařští vyslanci dovolili delší oddech. Většinou měst však pouze spěšně projeli, aby se zavčasu dostali k předem určenému noclehu. Citelnou nepříjemností na cestách vždy byla noc. Příležitostně se skutečně stávalo, že císařské legace nestihly na místo určení dorazit včas, a tak musely značnou část cesty jet ve tmě. To skýtalo celou řadu problémů a nebezpečí, protože jízda za svitu loučí po nepříliš udržovaných cestách byla značně neefektivní. Navíc se na noc zavíraly městské brány, takže se většinou nikdo nedostal dovnitř ani ven. Cestující včetně císařských vyslanců byli donuceni strávit noc na předměstích nebo v otevřené krajině. Některým, jako například Gottliebovi z Windischgrätzu, nezbývalo nic jiného než pokračovat v cestě přes noc.³⁸⁷ Ve výjimečných případech mohli císařští vyslanci jako vysoce exponovaní zástupci rakouských Habsburků zaplatit noční hlídce, která brány otevřela a početnou skupinu do města vpustila. Avšak v těchto případech již nebylo příliš času hledat adekvátní ubytování, takže vyslanec mohl strávit noc na cestovním lůžku v jedné místnosti společně se svým služebnictvem, jako se to stalo císařskému vyslanci Michaelu Václavovi z Althannu.³⁸⁸

³⁸⁶ M. BAKEŠ, *Cestopis*, s. 296. Podobné stereotypní vzorce analyzoval také Christian Windler u zahraničních vyslanců, kteří odesílali písemnou korespondenci ze Švýcarska. Srov. Christian von WINDLER, *Diplomatie als Erfahrung fremder politischer Kulturen. Gesandte von Monarchen in den eidgenössischen Orten (16. und 17. Jahrhundert)*, *Geschichte und Gesellschaft* 32/1, 2006, s. 5-44. Konfesijní odlišnost byla rovněž jedním z dominantních znaků jinakosti. O pocitech distance katolicky smýšlejících cestovatelů putujících Falcí více viz Christoph NEBGEN, *Konfessionelle Differenzenerfahrungen. Reiseberichte vom Rhein (1648-1815)*, München 2014.

³⁸⁷ Hrabě z Windischgrätzu se do podobné situace dostal v polovině ledna roku 1664, když nestačil zavčasu dojet do Roskilde, a tak se musel v jednu ráno vydat do 40 kilometrů vzdálené Kodaně. Viz ÖStA Wien, AVA, FA Harrach, kart. 449, korespondence Gottlieba z Windischgrätzu hraběti Františku Albrechtovi z Harrachu, dopis z 19. 1. 1664 (Kodaň). Několik popisů cestování v noci zaznamenal ve svém cestovním deníku i Kryštof Václav z Nostic, který putoval k holandskému dvoru s menším diplomatickým posláním. Srov. Jiří KUBEŠ, *Kryštof Václav z Nostic. Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*, Praha 2004, s. 40-47.

³⁸⁸ Podobné případy tvořily nedílnou součást cestovatelovy každodennosti. Během více než měsíc trvajících cest docházelo běžně k několikahodinovému zdržení, které mohlo mít v řídce zalidněných částech Evropy s nízkým počtem hostinců fatální důsledky. V takovýchto případech museli všichni cestující bez rozdílu stavu vždy počítat s nižším pohodlím noclehu případně se smířit s cestováním ve tmě. Několik podobných příkladů zaznamenává ve své publikaci i Antony Maćzak, který zde cituje například zkušenosti anglického ambasadora Williama Templea z Dortmundu: „*The Night I came to Dortmund was so advanced when I arrived, that the Gates were shut, and with all our Eloquence, which was as moving as we could, we were not able to prevail to have them open'd; they advised us to go to a Village about a League distant, where they said we might have Lodging. When we came there, we found it all taken up with a Troop of Brandenburg Horse.*“ Viz A.

Cestování v noci také vždy zvyšovalo možnost kolize. V roce 1673 tma několikrát zastihla i Adolfa Vratislava ze Šternberka, který ve svých relacích vždy charakterizoval možná nebezpečí, jichž byl během služby císaři Leopoldovi vystaven. Nepříjemné důsledky však měla především jeho cesta z Wittenbergu do Magdeburgu. Šternberkův kočár, ve kterém po celou cestu z Vídně do Stockholmu cestoval v doprovodu své manželky Anny Lucie, rozené Slavatové, a císařského legačního kaplana Emanuela de Boye, sjel v lese z cesty a najel na pařez, jenž vůz obrátil i s cestujícími na bok. Na tuto kolizi nejhůře doplatil právě Šternberk, který si vážně poranil nohy, takže podle vlastních slov nedokázal bez asistence služebnictva sám nastoupit do kočáru. Uzdravit se měl za pomoci lazebníka, jehož služby si zaplatil při příjezdu do Magdeburgu a který ho nakonec doprovázel až do Hamburku.³⁸⁹

Magdeburg představoval další křižovatku a místo pro delší odpočinek. Císařští vyslanci ve většině případů využili pozvání na oběd, kterého se účastnili i s vybranými členy svého doprovodu. Hostitelem býval tradičně saský gubernátor, ovšem po předání města Braniborsku v 80. letech 17. století dostala na starost pozvání ke stolu městská rada. Do roku 1711 putovala většina císařských vyslanců po proudu Labe nejkratší cestou do Lüneburgu a nakonec do Hamburku. S přesídlením Karla VI. a jeho manželky Alžběty Kristýny Brunšvicko-Wolfenbüttelské ze Španělska do Vídně však začínají císařští vyslanci podnikat významnou zajižďku do Brunšviku a nedalekého Wolfenbüttelu, kde se nacházela rezidence rodičů habsburské císařovny. Přitažlivost těchto oblastí byla umocněna jak speciálními úkoly, které si odváželi vyslanci Karla VI. z Vídně, tak příležitostí seznámit se s blízkými příbuznými císaře u audience či oběda. Od 20. let 18. století se ve Wolfenbüttelu a Brunšviku na krátký čas zastavil také Burghard Philipp von Fridag či jeho sekretář a následně císařský rezident ve Stockholmu Christoph Theodor Antivari.³⁹⁰

MAĆZAK, *Travel*, s. 51. Citát se nachází ve vydané korespondenci Williama Templea, kde je veliký prostor věnován popisu cest po západní Evropě. Srov. Jonathan SWIFT (ed.), *The Works of Sir William Temple*, Vol. II., London 1731, s. 21-22.

³⁸⁹ ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 23. 9. 1673 (Hamburk).

³⁹⁰ Císařské dvořany přitahovala wolfenbüttelská rezidence téměř celou druhou polovinu 18. století. Otec císařovny Ludvík Rudolf Brunšvicko-Wolfenbüttelský byl rovněž vyhlášeným barokním mecenášem a milovníkem okázalých slavností. Dvůr ve Wolfenbüttelu lákal rovněž i francouzské a švédské vyslance. Hrabě von Fridag se zde po předání osobních dopisů císaře a císařovny setkal mimo jiné s baronem Henningem Strahlenheimem, dlouholetým švédským vyslancem ve Vídni. Rozhovory však vedl i s francouzským vyslancem de Veaux či stálým císařským vyslancem ve Wolfenbüttelu Johannem Adolfem von Metsch. Viz ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, relace Burgharda Philippa von Fridag ze 7. 8. 1720 (Hamburk). Také brunšvicko-wolfenbüttelská dynastie udržovala diplomatické kontakty se švédským dvorem. Podobně jako mnozí další severoněmečtí suveréni se i zdejší vévodové snažili o jistou utilitární loajálnost prokazovanou švédské koruně. Více o komplikovaném vztahu tohoto dvora ke Švédskému

Starší i mladší generace císařských vyslanců se na své pouti nakonec vždy dostaly až do Lüneburgu, který již leží pouze den jízdy od hlavního města celé oblasti, Hamburku. Okolí tohoto starého hanzovního města bylo dobře známé díky těžbě některých nerostných surovin, především však soli. Sůl stála za prosperitou regionu, kterou dávali na odiv i místní radní při návštěvě jednotlivých zástupců rakouských Habsburků. Také cestopisy a průvodce vyzdvihovaly důležitost solných dolů a nevyčerpatelné zásoby této suroviny, jež se prý v době intenzivnějších dešťů dostávala na povrch a ve formě slané vody tekla nížinatou krajinou. Některé legace rovněž navštívily nejslavnější důl Kalkberg nacházející se pouze několik málo minut jízdy kočárem od města, kde se již od středověku intenzivně doloval vápenec sloužící k výrobě vápna. Naplno využil svého pobytu v Lüneburgu také Franz Ottokar von Starhemberg, který byl společně se svým doprovodem pozván na slavnostní oběd, při kterém se zahraničním návštěvníkům prezentovalo zlaté turecké nádoby a především šestihhranné solné krystaly.³⁹¹

Císařské legace cestující do Hamburku musely u Lüneburgu překročit Labe. V těchto místech se nacházel přívoz a zároveň celnice. Celníci představovali jednu z mnoha nepříjemností, kterou museli přetpět všichni cestující od nejchudších poutníků po prominentní aristokraty zastupující císaře v různých koutech Evropy. Celnice v Lüneburgu se obecně těšila dobré pověsti. Existovalo tu kvalitní zázemí v podobě hostinců, takže nedostatek možností k noclehu neomezoval cestující k přípravě na poslední den cesty, během které se měli dostat do Hamburku.³⁹² Zkušenosti cestovatelů, jakými byli bezesporu i velitelé císařských legací, měli dozajista do detailu sepsané seznamy převážených věcí včetně často velkého počtu cenností a některých komodit, které bylo nutno proclít. Určitá prominentnost na celnici byla umocněna královskými či císařskými pasy, jež vyslanci dodávaly na exkluzivitu, čímž nedocházelo k nežádoucímu zdržení. Mezi Vídní a Stockholmem se nacházelo několik desítek celnic a jejich překročení znamenalo často rutinní záležitost, která proběhla ve většině případů

království v průběhu 17. století Heiko DROSTE, *Die Großmacht Schweden im Spiegel der Wolfenbütteler Überlieferung*, Wolfenbütteler Barock-Nachrichten 27, 2000, s. 19-32.

³⁹¹ Legačního kněze Martina Gottseera, který ve svém cestopisu popisuje příhody legace pod velením Franze Ottokara von Starhemberga, zaujaly ve spojitosti s Lüneburgem kromě soli i starověké kořeny města. Gottseer zaznamenává také etymologii slova Lüneburg, které vzniklo z latinského sousloví *Luneburgum*. Srov. M. BAKEŠ, *Cestopis*, s. 297-298.

³⁹² Několik drobných poznámek o zdejší celnici se nachází např. v deníku saského vyslance Friedricha Adolfa von Haugwitz. Srov. Hauptstaatsarchiv Dresden, Geheimer Rat, loc. 08267/11, Deník Friedricha Adolfa von Haugwitz z mise do Dánska a Švédska 1671-1672. U labské celnice nedaleko Lüneburgu se zdržela také legace pod velením Gottharda Hellfrieda von Welz, který musel nocovat u přívozu kvůli bouři, která mu nedovolila překročit řeku. Srov. Z. HOJDA, *Dva jezuitské deníky*, s. 315-328, zde konkrétně nepublikované poznámky Z. Hojdy k latinskému deníku Kašpara Paschkeho. Podobné zkušenosti s Lüneburgem, Kalkbergem a celnici popisuje ve svém deníku i hrabě z Nostic. Srov. J. KUBEŠ, *Kryštof Václav z Nostic*, s. 55-56 a 241-243.

hladce. Proces odbavení se také urychlil s peněžním příspěvkem (*sperregeld*) několika celníkům, což představovalo nedílnou součást každodennosti cestování v raném novověku.³⁹³

Samozřejmě ne vždy proběhlo vše hladce a bez komplikací. Často se stávalo, že byla některá zavazadla namátkově otevřena, čemuž nezabránila ani císařská pečeť. Příležitostně mohlo být něco zabaveno nebo vystaveno vyššímu zdanění. Takto museli někteří císařští vyslanci doplácet na některých celnicích za sudy uherského vína, které představovalo ve Skandinávii skutečný luxus. Saští vyslanci, jako například legační sekretář Martin Frensdorf, museli zase platit vyšší clo za převoz porcelánu.³⁹⁴ Několik říšských tolarů musel v Lüneburgu doplatit i další saský vyslanec Fridrich Adolf von Haugwitz, který tudy putoval v roce 1671 do Švédska. Určité zdržení na celnici v případě Haugwitze způsobilo, že se tento vyslanec dostal hluboko pod průměr denně zdolaných kilometrů v rovinaté krajině severního Německa. Fridrich Adolf von Haugwitz si během své pětítýdenní cesty vedl deník, kde si mimo jiné zaznamenával denně ujeté kilometry. Denní maxima se pohybovala kolem 8 mil (1 německá míle = 7,42 km).³⁹⁵ Průměrná denně ujetá vzdálenost tohoto saského vyslance, který cestoval v doprovodu pouze pěti služebníků, se pohybovala v listopadu a prosinci okolo 40 kilometrů. Kvůli zdržení na lüneburské celnici však neurazili členové této nepočetná legace ani 30 kilometrů, tudíž se během cesty nedostali až do Hamburku, a tak museli přenocovat v menší vesnici na půli cesty.³⁹⁶

Do nejzávažnějšího sporu s celníky se však dostal císařský vyslanec Burghard Philipp von Fridag v roce 1720. Také on odeslal část těžkých zavazadel a potravin napřed po řece Labi za asistence dvou saských námořníků původem z Drážďan. Sám pak cestoval pouze s nepočetnou skupinou skrz Říši až do Hamburku, kde na něho již čekali oba Sasové se stížnostmi. Na jedné z mnoha labských celnic v Lenzen, která se nacházela přibližně 100 kilometrů proti proudu od celnice v Lüneburgu, odmítli braniborští celníci předložené císařské pasy a požadovali buď patřičné dokumenty vystavené braniborským kurfiršem, nebo

³⁹³ A. MAĆZAK, *Travel*, s. 114-117.

³⁹⁴ Saský vyslanec Martin Frensdorf byl velice interesován dovážením míšeňského porcelánu do Švédska během celé své tříleté mise. S největší pravděpodobností si tak sám přivydělával k nepříliš vysokému platu. Srov. HStA Dresden, Geheimes Kabinett, loc. 3081/03, Legations secretario Frensdorf in Stockholm, dopisy Jacobu Heinrichovi von Flemming z 3. 1., 7. 3., 18. 4., 7. 6. 1725 atd. (vše Stockholm).

³⁹⁵ Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ (eds.), *Heřman Jakub Černín*, díl 1., s. 202. Přepočty vzdáleností v německých mílích mezi jednotlivými poštovními stanicemi ve Švédsku včetně dalších užitečných informací pro cestovatele předkládal také Peter Ambrosius LEHMANN, *Die vornehmsten Europäischen Reisen. Wie solche durch Deutschland, Franckreich, Italien, Holl- und Engeland, Dännemarck und Schweden*, Hamburg 1709, s. 376-406.

³⁹⁶ Poměrně vysoké cestovní tempo, které bylo občas navýšeno i putováním přes noc, si tato legace udržela po celou cestu mezi Drážďany a Stockholmem. Hauptstaatsarchiv Dresden, Geheimer Rat, loc. 08267/11, Deník Friedricha Adolfa von Haugwitz z mise do Dánska a Švédska 1671-1672.

zaplacení 13 rýnských tolarů za dosud neproclené zboží. Jelikož se námořníci nechtěli zdržovat nepřijemným dohadováním, raději zaplatili za těchto 48 kusů *bagage* včetně vína, devíti židlí a třech sudů s moukou a solí požadovaný obnos. Tento drobný spor nakonec Fridag vyřešil z Hamburku sepsáním stížnosti dlouholetému císařskému rezidentovi v Berlíně Christophu Andreasu Vossovi, aby u kurfiřtské vlády sjednal nápravu.³⁹⁷

Nejdůležitější zastávkou na cestě byl bezpochyby Hamburk, jenž vždy představoval bránu do Skandinávie. V městských hradbách se nacházelo množství důležitých informátorů s vazbami ke švédskému a dánskému dvoru. První kroky vyslanců vedly za zástupci skandinávských monarchů, kteří se nacházeli ve městě.³⁹⁸ Švédští a dánští rezidenti sídlící v Hamburku měli především za úkol informovat vládu o očekávaném příjezdu zahraničního vyslance. Stali se také nepostradatelnými zprostředkovateli prvních kontaktů, dokázali zajistit vojenskou ochranu, vydávali potřebné pasy a byli rovněž znalci nejrůznějších praktických informací. Například hrabě Fridag navštívil kromě švédského, dánského a francouzského rezidenta ještě nově jmenované vyslance Frederika I. delegované do Berlína a do Polska.³⁹⁹ Jednou z prvních věcí, kterou museli císařští vyslanci učinit, byla návštěva u švédského a císařského poštmistra, kteří výhradně zodpovídali za rozesílání korespondence přicházející ze Stockholmu.⁴⁰⁰

Hamburk byl obvykle také místem setkání bývalého a budoucího císařského vyslance ve Skandinávii. Podle císařských instrukcí se měl například František Antonín Berka z Dubé setkat v roce 1685 se svým nástupcem na postu císařského vyslance ve Stockholmu Antonínem Janem z Nostic, aby mu předal důležité a tajné informace týkající se švédsko-císařských diplomatických styků.⁴⁰¹ Podobným způsobem mělo o pět let později dojít i na

³⁹⁷ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, příloha relace Burgharda Philippa von Fridag ze 21. 8. 1720 (Hamburk).

³⁹⁸ Mimořádnou důležitost Hamburku pro raně novověké Švédské království vyzdvihl mimo jiné i Heiko DROSTE, *Hamburg: ein Zentrum schwedischer Außenbeziehungen im 17. Jahrhundert*, in: I. Asmus – H. Droste – J. E. Olesen (Hrsg.), *Gemeinsame Bekannte*, s. 65-82.

³⁹⁹ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, relace ze 7. a 10. 8. 1720 (Hamburg).

⁴⁰⁰ Hamburk byl rovněž klíčovým uzlem švédské královské pošty. Více Heiko DROSTE, *The Terms of Royal Service: Post Servants' Finances, c. 1700*, in: Týž (ed.), *Connecting the Baltic Area: The Swedish Postal system in the Seventeenth Century*, Huddinge 2011, s. 123-174. O kooperaci císařské a švédské pošty více Karl Heinz KREMER, *Johann von den Birghden (1582-1645). Kaiserlicher und königlich-schwedischer Postmeister zu Frankfurt am Main*, Bremen 2005. Na klíčovou roli švédské poštovní stanice v Hamburku poukazuje také zásadní kolektivní pětisvazková monografie zabývající se švédskou poštou a švédskými novinami od 17. století po současnost. Viz Claes Göran HOLMBERG, *Nästan bara posttidningar (tiden före 1732)*, in: Karl Erik Gustafsson – Per Rydén (utg.), *Den svenska pressens historia. I begynnelsen (tiden före 1830)*, Band I., Stockholm 2000, s. 22-97, zde s. 36-40.

⁴⁰¹ SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 18, inv. č. 91 H3, hlavní instrukce pro císařského vyslance ve Švédsku Antonína Jana z Nostic ze 12. 10. 1685 (Vídeň).

setkání již zkušeného hraběte z Nostic s jeho nástupcem Franzem Ottokarem von Starhemberg.⁴⁰² V Hamburku také celé dva dny rozmlouval o následující úzké spolupráci Švédska a Habsburské monarchie Michael Václav z Althannu s Františkem Antonínem Berkou z Dubé, který měl za úkol plnit drobnější diplomatické úkoly v Dolním Sasku. Na této strategii vzájemného osobního kontaktu a předání tajných informací velice dbala říšská dvorská kancelář, která vyzývala své diplomaty, aby se těmto schůzkám nevyhýbali i za předpokladu osobních neshod a vzájemných antipatií.⁴⁰³

V mnoha případech bydleli delegovaní zástupci rakouských Habsburků během několikadenního pobytu v domech císařských rezidentů. Této možnosti využil například Adolf Vratislav ze Šternberka, jemuž vyjel Georg Dietrich von Rondeck dokonce několik kilometrů naproti, aby ho následně uvítal a uvedl do pokojů císařské ambasády.⁴⁰⁴ Mnoho příležitostí k živým kontaktům měla i císařská legace pod velením Gottharda Hellfrieda von Welz, jenž se v Hamburku zdržel deset dní, nemluvě o Burghardu Philippovi von Fridag, který v tomto nejdůležitějším hanzovním městě severní Evropy strávil celé dva měsíce.⁴⁰⁵ Někteří projíždějící císařští vyslanci posléze bydleli jednu až dvě noci v pronajatých hostincích, což byl příklad Raimonda Montecuccoliho, který si objednal společně s Aeneasem Sylviem Caprarou společný pokoj v hostinci U Zlatých medvědů.⁴⁰⁶

Rovněž volný čas využil každý vyslanec a jeho doprovod po svém. Hamburk představoval místo bohatého vyžití, kde na smysly cizích cestovatelů působilo značné množství objektů jinakosti, které byly vnímány většinou specifickým způsobem. V tomto mimořádně zalidněném městě se nacházelo veliké množství cizích obchodníků a námořníků původem z Francie, Holandska, Anglie, Švédska, Dánska či Ruska, kteří do těchto končin

⁴⁰² A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 201. Zde relace Franze Ottokara von Starhemberg císaři Leopoldovi I. z 29. 11. 1690 (Stockholm).

⁴⁰³ Hrabě Michael Václav z Althannu rozmlouval kromě hraběte Berky z Dubé také se švédským rezidentem Jürgenem Brehmerem, který mu měl zajistit bezproblémovou cestu skrze švédské území a uvědomit švédský dvůr o brzkém příjezdu císařského vyslance. Brehmer rovněž Althannovi navrhl, aby zůstali po celou dobu Althannovy mise v kontaktu. Viz ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 6, relace Michaela Václava z Althannu z 27. 6. 1682 (s. 1.). Klíčový význam Hamburku pro říšskou politiku císařského dvora na konci 17. a začátku 18. století potvrzuje i Rainer RAMCKE, *Die Beziehungen zwischen Hamburg und Österreich im 18. Jahrhundert. Kaiserlich-reichstädtisches Verhältnis im Zeichen von Handels- und Finanzinteressen*, Hamburg 1969, zde s. 16-35.

⁴⁰⁴ ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 23. 9. 1673 (Hamburk).

⁴⁰⁵ Císařskou legaci pod velením Gottharda Hellfrieda von Welz rovněž přivítal císařský rezident v Hamburku Christian von Eck und Hungersbach. Hrabě von Welz se v Hamburku setkal rovněž se svým synem Ferdinandem. Z. HOJDA, *Dva jezuitské deníky*, 316-317.

⁴⁰⁶ Hrabě Montecuccoli jel do Hamburku poměrně netradiční cestou přes Berlín, celnici v Lenzen a odsud dále na Lüneburg. Srov. A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 75-108, zde s. 82-83.

dováželi jedinečné a ve střední Evropě hůře dostupné zboží. Tohoto lákadla využil například Gottlieb z Windischgrätzu, který si levně opatřil nové teplejší oblečení a klobouky za několik stovek zlatých.⁴⁰⁷ Některé císařské vyslance zaujal stav a vybavení městské zbrojnice včetně opevnění a přístavu. Prohlídku hradeb absolvovali zástupci rakouských Habsburků nejčastěji v doprovodu císařského rezidenta či za asistence některého placeného průvodce buď pešky, nebo ve vlastním či vypůjčeném kočáře. Císařského generála a vyslance Raimonda Montecuccolih, který zanechal o Hamburku četné poznámky na stránkách svého deníku, zaujalo na začátku roku 1654 bastionové opevnění a několik živých dojmů přinesla i procházka po městě v doprovodu Georga von Plettenberg, který v těchto letech vykonával funkci císařského rezidenta v Hamburku.⁴⁰⁸

Podobně jako v jiných říšských městech byli i v Hamburku císařští vyslanci pozváni k slavnostnímu stolu. Navíc byli městskou radou obdarováni řadou „spotřebních darů“, mezi které nejčastěji patřilo víno, pivo, sůl nebo maso. Zastihla-li legaci ve městě neděle či jiný církevní svátek, mohli se její členové účastnit bohoslužeb v císařské vyslanecké kapli nebo v doprovodu rezidenta navštívit nedalekou dánskou Altonu. V tomto městě totiž potvrdili vládnoucí Oldenburkové práva tamní početné katolické komunitě, jež neměla být při výkonu svých duchovních potřeb rušena. V 60. letech 17. století již zdejší minoritní konfese dosahovala několika stovek duší a katoličtí misionáři, kteří se rekrutovali především z řad jezuitského řádu, zde vedli misionářskou stanici s četnými kontakty rozprostírajícími se na území celé severní Evropy.⁴⁰⁹

Mimořádné jsou v případě Hamburku především postřehy dvou legačních kaplanů, kteří v 90. letech 17. století doprovázeli císařské vyslance Franze Ottokara von Starhemberg a Gottharda Hellfrieda von Welz do Stockholmu. Jezuita Kašpar Paschke si prohlédl město v roce 1700 v doprovodu tamního jezuitského kolegy, přičemž ho upoutal především výčet dovážených vín, městská knihovna a čtyřicet osm hostinců, ve kterých mohl cestovatel strávit noc.⁴¹⁰ Druhý legační kaplan, jezuita Martin Gottseer, zase mluvil o Hamburku jako o městu, kde se rozvíjí nové reformní hnutí v rámci luteránské konfese nazývané pietismus. Podrobně

⁴⁰⁷ ÖStA Wien, AVA, FA Harrach, kart. 449, korespondence Gottlieba z Windischgrätzu hraběti Františku Albrechtovi z Harrachu, dopis z 10. 1. 1664 (Hamburk). O obchodním významu Hamburku pro celou severoevropskou oblast více také Christoph F. WURM, *Hamburg und sein Verhältnis zur Handelwelt bis in's 17te Jahrhundert*, Hamburg 1838.

⁴⁰⁸ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 83-84.

⁴⁰⁹ O vzniku a vývoji katolické obce v Altoně a nedalekém Lykstadu pojednává např. Wilhelm KARUP, *Geschichte der katholischen Kirche in Dänemark vom Beginn bis zur Gegenwart*, Münster 1863, s. 331-345.

⁴¹⁰ Z. HOJDA, *Dva jezuitské deníky*, 316-317.

se snažil zachytit hlavní myšlenky tohoto učení a krátce charakterizoval hlavní představitele a jejich činnost spojenou s údajným rozdmýcháváním nepokojů mezi obyvateli města.⁴¹¹

Hamburk byl konečnou stanicí na cestě Říši. Severně položené převážně německojazyčné Holštýnsko sice mělo vůči Svaté říši římské národa německého především hospodářské a vojenské závazky, avšak holštýnští vévodové byli od pozdního středověku až do roku 1864 leníky dánských králů a tedy *de iure* i nedílnou součástí Dánského království.⁴¹² Vyjetím z hamburských hradeb se tedy císařským vyslancům pomalu otevíralo specificky skandinávské prostředí, jehož jinakost začali poprvé vnímat až s ústupem německojazyčných oblastí, které byly především v severním Šlesvicku stále více a více nahrazovány městy a vesnicemi s dánsky mluvícím etnikem. Viditelný zlom posléze přišel až se spatřením moře, které bylo chápáno jako přirozený předěl a hranice mezi touto kulturně hybridní oblastí na pomezí a dánským územím s centrem na ostrově Sjælland.⁴¹³

Ačkoliv přejezd císařských vyslanců přes říšské území působí dojmem rychlého transitu, při kterém nemělo docházet ke zbytečnému zdržení, nemůže být průběh cesty tímto způsobem zjednodušován. Velitelé jednotlivých legací si našli v mnoha případech dostatek času k odpočinku, navštívení místních kuriozit a rozptýlení v přítomnosti přední aristokracie či městských elit. Tato zdržení nemusela být zapříčiněna pouze povinností vyplnit požadované úkoly nadiktované říšskou dvorskou kanceláří ve Vídni, ale i praktickým zájmem vyslance putujícího v doprovodu své rodiny a služebnictva na sever Evropy. Příležitostné turistické odbočky či kratší setrvání mezi členy minoritní katolické obce v době významných církevních svátků představovaly tolerovanou součást každodennosti cestování císařského diplomata po celé období raného novověku.

⁴¹¹ M. BAKEŠ, *Cestopis*, s. 298-301.

⁴¹² Faktograficky nepřekonanou práci v tomto směru sepsal Johann BREMER, *Geschichte Schleswig-Holsteins bis zum Jahre 1848*, Kiel 1864, s. 296-315.

⁴¹³ Politické a kulturní hranice říšsko-dánského pomezí charakterizoval především sborník pod vedením německého historika žijícího dlouhodobě v Dánsku Martina Rheinheimera. Srov. např. M. RHEINHEIMER, *Grenzen und Identitäten im Wandel. Die deutsch-dänische Grenze von der Frühzeit bis heute*, in: Týž (Hrsg.), *Grenzen in der Geschichte Schleswig-Holsteins und Dänemarks*, Neumünster 2006, s. 7-52. Velice zajímavou, nikoliv však ojedinělou, zmínku zanechal ve svém deníku i Kryštof Václav z Nostic v roce 1705. Také on chápal bezpochyby město Hamburk jako pomezí mezi Dánskem a Dolním Saskem. „*Toto město již z hlediska své polohy bezesporu leží na dánsko-holštýnské půdě, ale vykoupilo si od někdejšího vévody svobodu.*“ Viz J. KUBEŠ, *Kryštof Václav z Nostic*, s. 55 a 263.

II. 3. Dánské království: otevřené dveře do Skandinávie

První setkání se Skandinávií proběhlo často až v pokročilém věku, kdy byl již diplomat schopen srovnávat na základě předchozích zkušeností a znalostí, které získal především během cest po střední, jižní a západní Evropě. V důsledku své zevrubné přípravy na cestu a následná politická jednání odjížděl vyslanec z rodných statků s jasnou či minimálně relativní představou o specifikách svého následujícího působiště.⁴¹⁴ Během diplomatické mise se první dojmy vždy vytvářely v průběhu cesty přes rozlehlé území, kdy se musela skupina vyrovnat s četnými jinakostmi a dosud nepoznanými reáliemi. Některé zaznamenané prožitky byly často intenzivnější, když vyslanec na daném místě nenarazil na to, co dopředu očekával. Především tyto nově nabitě znalosti redefinovaly některé stereotypy. Potvrzení nebo naopak vyvrácení těchto stereotypů či předsudků vždy modelovalo identitu vyslance, jenž se o své zkušenosti děлил nejen v průběhu cesty, ale i po svém návratu s některými představiteli domácího prostředí.

V představách zahraničních vyslanců bylo Dánské království po třicetileté válce stále ještě chápáno jako hegemon celé oblasti, který výrazně prosperuje na obchodních vztazích západní a východní Evropy díky kontrole několika průlivů, z nichž plynulo koruně nezanedbatelné množství příjmů. Dánsko bylo vnímáno výhradně jako zmeť větších či menších ostrovů, které vytvářely přirozené hradby proti tradičnímu nepříteli a nenáviděnému soupeři, Švédskému království. K obraně království sloužilo především mohutné loďstvo, které křižovalo vodní trasy od norského pobřeží až po východní části Baltského moře. Neustálá stavba nových lodí brzy zapříčinila výrazné odlesnění celého Dánska, a tak bylo dřevo od začátku 17. století dováženo výhradně z Norského království, které bylo od roku 1397 součástí personální unie. Z tohoto důvodu se dánští panovníci od pozdního středověku až do konce napoleonských válek titulovali jako králové Dánů, Norů, Vandalů a Gótů.⁴¹⁵

⁴¹⁴ S. GREENBLATT, *Podivuhodná vlastnictví*, s. 18.

⁴¹⁵ Titul krále Vandalů a Gótů byl z titulatury definitivně odstraněn až v roce 1972. Základní přehled dějin Dánska mezi lety 1650-1730 předkládá např. Władysław CZAPLIŃSKI – Karol GÓRSKI, *Historia Danii*, Wrocław (et al) 1965, s. 208-225. Z dlouhé řady dánsky psaných prací je faktograficky vyčerpávající např. monografie Julius Albert FRIDERICIA, *Adelsvældens sidste dage. Danmarks historie fra Christian IV. død til enevældens indførelse (1648-1660)*, København 1969. Zásadní je však objemný kolektivně sepsaný 7. a 8. svazek dějin Dánského království z pera dánských historiků, žurnalistů, teologů a kunsthistoriků. Srov. John DANSTRUP – Hal Harald KOCH (red.), *Danmarks historie. Bind 7 (1596-1660), Bind 8 (1660-1721)*, København 1964. V českém jazyce vyšla zatím pouze jedna publikace zabývající se dějinami Dánska. Viz Steen BUSCK - Henning POULSEN (eds.), *Dějiny Dánska*, Praha 2007, 105-136. O vnímání Dánského království cizinci více i Sebastian OLDEN-JØRGENSEN, *Dänemark, das Reich und Europa. Europa-Praxis und Europa-Vorstellungen in Dänemark im später 17. Jahrhundert*, in: Klaus Bußmann – Elke Anna Werner

Význam loďarství a z něho vyplývající odlesnění tvořilo často první dojmy císařských vyslanců při cestě z Hamburku napříč Jutským poloostrovem. Raimondo Montecucoli si v polovině ledna roku 1654 na stránkách svého deníku pochvaloval minimální zalesnění krajiny, protože hustý les byl pro cestovatele raného novověku spíše zdrojem strachu než potěšení.⁴¹⁶ Montecucoliho a některé další středoevropské cestovatele udivila typická rovinatost zdejších oblastí doplněná četnými vřesovišti a bažinami. I přes podmáčenou půdu však císařští diplomaté ve většině případů oceňovali mimořádnou kvalitu cest, která se v Dánsku pohybovala na vysoké úrovni v porovnání s některými jinými oblastmi především jižní Evropy.⁴¹⁷ Právě oblasti Itálie či Španělska figurovaly jako dobře známé vzory, podle kterých středoevropský cestovatel přibližoval Skandinávii svým příbuzným, kolegům, nadřízeným či přátelům v Habsburské monarchii. Bažinatá krajina byla také od začátku raného novověku regulována stavbou rybníků, které charakterizovaly zdejší oblasti podobně jako zvyšující se počet větrných mlýnů využívajících větrnější podmínky rovinatých přímořských oblastí.⁴¹⁸

Císařské legace putovaly z Hamburku do Kodaně většinou za asistence dánské pošty, která mezi těmito dvěma oblastmi udržovala pravidelné spojení. Vyslanci cestující v zimě, jako například Gottlieb z Windischgrätzu nebo Raimondo Montecucoli, využili nabídek poměrně pohodlné jízdy saněmi po zasněžených pláních Jutského a následně i Skandinávského poloostrova. Stejně tak braniborský vyslanec Christoph von Brandt, jenž putoval v zimě roku 1671 do Stockholmu, byl donucen si v hallandském Halmstadu opatřit

(Hrsg.), *Europa im 17. Jahrhundert. Ein politischer Mythos und seine Bilder*, Stuttgart 2004, s. 369-374. Zajímavé postřehy sepsané optikou cizince uveřejnil v závěrečné relaci anglický ambasador Robert Molesworth v roce 1692. Srov. Robert MOLESWORTH, *An Account of Denmark as it was in the Year 1692*, London 1752. Toto dílo zevrubně interpretoval především dánský historik Knud J. V. JESPERSEN, *Absolute Monarchy in Denmark: Change and Continuity*, *Scandinavian Journal of History* 12, 1987, s. 307-316.

⁴¹⁶ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 84.

⁴¹⁷ Jižní části evropského kontinentu poskytovaly spíše horší zázemí zahraničním cestovatelům. Nejkritičtější popisy každodennosti na cestách však tradičně přicházely z Pyrenejského poloostrova, který byl pověstný nízkou kvalitou cest a hostinců. Více o standardech ubytování v 17. století ve Španělsku A. MAČZAK, *Travel*, s. 45-47. Nedostatečné zázemí na své cestě do Santiaga de Compostela hodnotil například i pozdější luteránský konvertita a autor četných průvodců po Španělsku, Portugalsku, Itálii, Francii a Anglii Johann Limberg v roce 1680. Srov. Klas HERBERS, *Alte Wege. Unterwegs zu heiligen Stätten Pilgerfahrten*, in: Herman Bausinger – Klaus Beyrer – Gottfried Korff (Hrsg.), *Reisenkultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*, München 1991, s. 23-31, zde s. 30.

⁴¹⁸ Vcelku pochvalně hodnotili cestování skrze Dánské království i zahraniční návštěvníci v závěru 18. století. Také mladší generace si všimaly některých kulturních stereotypů, které s postupujícími lety často získávaly na intenzitě. Na příkladu devíti cestovatelů popisuje každodennost cestování v Dánsku Leif Ludwig ALBERTSEN, *Reisen in das Uninteressante (Dänemark)*, in: W. Griep – H. W. Jäger (Hrsg.), *Reisen im 18. Jahrhundert*, s. 111-124.

několik saní, aby mohl se svým doprovodem pohodlně pokračovat v cestě.⁴¹⁹ Ostatním legacím, které putovaly výhradně v letním či podzimním období, nezbývalo nic jiného než absolvovat jízdu ve vlastních či pronajatých kočárech. Na nepřízeň počasí v těchto oblastech dopltilo hned několik císařských vyslanců, kteří nemohli některá území charakteristická svými vřesovišti překonat v suchu. Nejhůře vždy dopadl doprovod početnějšího služebnictva, který v mnoha případech musel putovat pěšky. Dramaticky popisoval přejezd přes Holštýnsko například Adolf Vratislav ze Šternberka v říjnu roku 1673, aby tak vyzdvihl svoji obětavost při namáhavém strádání ve jménu císaře Leopolda I.⁴²⁰

„Rád bych také Jeho císařskou Milost ujistil, že po několika rozhovorech s místními lidmi vykonávajícími svoji službu na zemi a na moři mi bylo naznačeno, že dosud nikdo nepamatuje, aby 40 dní a nocí nepřetržitě pršelo za přispění takto bouřlivého větru. Z Hamburku jsme proto museli přes celé Holštýnsko putovat ve vodě tak hluboké, že kolikrát byly naše vozy až z poloviny zatopené, přičemž jsme si já sám i moje služebnictvo zničili veliké množství věcí.“⁴²¹

Tato událost popisovaná Šternberkem, jež je bezpochyby přirovnávána k Potopě světa, která byla zapříčiněna právě 40denním neustávajícím deštěm, může mít však i další symbolické roviny spjaté výhradně s funkcí vyslance. Čtyřicet dní se totiž postil i Ježíš na poušti, než odešel kázat víru mezi obyvatele Judeje. Odříkání, utrpení a strádání představuje obvyklé topoi nejen Šternberkových, ale i mnohých dalších diplomatických relací vzniklých během cesty, která ve většině případů trvala přibližně 40 dní. Císařští vyslanci si mohli tímto způsobem za pomoci pravidelných tematických kázání legačních kaplanů odůvodnit smysl

⁴¹⁹ Cestování v saních bylo obvyklým způsobem přepravy po Skandinávii během dlouhé zimy. Do dnešních dnů se dochovala celá řada honosně provedených saní, jež využívala dánská a švédská šlechta či jednotliví členové panovnických rodin. Tento způsob přepravy samozřejmě upřednostňovali i císařští diplomaté při dlouhodobějším pobytu na území Švédského království. Účet za jízdu v saních se dochoval např. u braniborského vyslance Christopha von Brandt z roku 1671. Srov. GStPK Berlin, Herrschaften Beeskow und Storkow, I. HA GR, Rep 43, Nr. 453, prosincový účet braniborského vyslance Christopha von Brandt z 5. 1. 1672.

⁴²⁰ Na podobnou nepřízeň počasí si ve svých relacích stěžoval i Burghard Philipp von Fridag na cestě do Stockholmu v roce 1720. Podle Fridagových slov panovaly v Holštýnsku a Šlesviku již tři týdny silné bouřky a vichřice, které měly za následek prolomení hrází několika rybníků, což znepříjemnilo průjezd krajinou Jutského poloostrova. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, relace Burgharda Philippa von Fridag z 16. 11. 1720 (Kodaň).

⁴²¹ ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 3. 10. 1673 (Kodaň).

namáhavé cesty, která byla nezbytným předpokladem pro následující politická jednání ve jménu císaře.⁴²²

Po návštěvě v Hamburku se diplomatické legace vydávaly na sever přes Rendsburg a Schleswig buď na ostrov Als, kde byl první přívoz spojující Jutský poloostrov s dánským ostrovem Fyn, nebo častěji až do Koldingu, kde se nacházel mimořádně pohodlný a především krátký přejezd přes mořskou úžinu. Pravidelnou zastávku si téměř žádný císařský vyslanec neodpustil ve Schleswigu, kde se na předměstí města nacházelo sídlo holštýnsko-gottorpských vévodů, kteří byli vázáni mnoha politickými zájmy k dánské i švédské koruně, mezi nimiž vcelku úspěšně balancovali po celý raný novověk. Z dynastie holštýnsko-gottorpských vévodů pocházela rovněž Hedvika Eleonora, která byla provdána za Karla X. Gustava, přičemž se po jeho smrti v roce 1660 stala dominantní postavou švédské politické scény, jež si udržovala zásadní vliv v domácí ale i zahraniční politice Švédského království až do své smrti v roce 1715.⁴²³ Na zámku Gottorp proto od konce třicetileté války sídlil švédský vyslanec, který byl vždy vybírán z členů prominentních šlechtických rodů. Stejným způsobem setrvali ve Stockholmu i zástupci holštýnsko-gottorpských vévodů, kteří byli podobně jako španělští ambasadoři ve Vídni bráni především jako vyslanci rodiny, čímž se těšili mimořádnému statutu a nebývalým poctám.⁴²⁴

Následující cesty vedly na ostrov Fyn do Odense, které bylo chápáno jako centrum celého regionu a jako jakýsi koncentrovaný vzorek, podle kterého si cestovatelé utvářeli

⁴²² Jednotlivé prostředky vedoucí ke zdůraznění vyslancova odříkání během cesty jsou často při studiu raně novověké diplomacie upozaděny ve prospěch výzkumu ceremoniálních praktik, jež obvykle nasměrují badatele k závěrům, že navyšování či naopak snižování symbolického kapitálu daného vyslance probíhalo především skrze četné slavnostní obřady u hostitelského dvora. Vyslancem záměrně zdramatizovaný průběh cesty je tak v mnoha případech odborníky naprosto opomíjen. Viz např. Christian WINDLER, *Symbolische Kommunikation und diplomatische Praxis in der Frühen Neuzeit. Erträge neuer Forschungen*, in: Barbara Stollberg-Rillinger – Tim Neu – Christina Brauner (Hrsg.), *Alles nur symbolisch? Bilanz und Perspektiven der Erforschung symbolischer Kommunikation*, Köln 2013, s. 161-185, zde s. 161-162.

⁴²³ Švédští historikové věnovali královně Hedvice Eleonoře vždy mimořádnou pozornost. Oceňovány byly vždy její mecenášské aktivity. Obecně se této historické postavě věnovala např. Nanna LUNDH-ERIKSSON, *Hedvig Eleonora*, Stockholm 1947.

⁴²⁴ Klasickou práci studující vztah Švédského království a Holštýnsko-Gottorpského vévodství v raném novověku sepsal Hermann KELLENBENZ, *Holstein-Gottorff eine Domäne Schwedens. Ein Beitrag zur Geschichte der norddeutschen und nordeuropäischen Politik von 1657-1675*, Leipzig 1940, s. 131-168. Mezi úžeji specializované publikace patří např. Helge ALMQUIST, *Holstein-Gottorp, Sverige och den Nordiska ligan i den politiska krisen 1713-1714*, Uppsala 1918. Vztah Švédska k Holštýnsku-Gottorpsku byl ožehavým tématem po celý raný novověk. O postojích švédského kancléře Bengta Oxenstierna k tomuto problému švédské zahraniční politiky, ve které se mimořádně angažovali i císařští vyslanci ve Stockholmu Antonín Jan z Nostic a Franz Ottokar von Starhemberg více Å. STILLE, *Studie*, s. 214-224.

povědomí o celé oblasti.⁴²⁵ Odense bylo městem s několika vcelku kvalitními hostinci, kde legace strávily většinou jednu noc, než pokračovaly do města Nyborg, kde sídlilo několik námořních společností převážejících za značnou úplatu zájemce na centrální ostrov Sjælland. Přejezd přes Velký Belt, který je prvním ze dvou širokých průlivů rozdělujících oblasti Jutského a Skandinávského poloostrova, byl téměř vždy spojen s dramatickým vykreslením plavby. Přejezd přes rozbouřené nebo minimálně výrazně neklidné moře je dalším důležitým tématem téměř každého popisu cesty do Kodaně či Stockholmu. Moře představovalo i pro zkušené středoevropské cestovatele skutečnou hrozbu, které bylo věnováno na stránkách oficiálních relací či deníků značné místo. Rovněž dramatizace plavby a upozornění na případná nebezpečí představovaly důležitý prostředek, kterým vyslanec poukázal na svoji loajalitu a ochotu čelit značnému nepohodlí.⁴²⁶

Taktéž čtenáři případných deníků, cestopisů a oficiálních relací očekávali některé typické reálie charakterizující přejezd přes moře. Existují i doklady o tom, že v následujících reedicích byla záměrně plavba dramatizována nakladateli, takže se během přípravy tisku vložilo do textu několik odstavců o posádce, která jen o vlásek unikla jisté záhubě.⁴²⁷ Fascinace mořem s sebou nesla i četné záznamy o mořské flóře a především fauně. Cestovatelé si všímali některých druhů ptactva a ryb, se kterými se dosud neseťkali. Leckoho

⁴²⁵ Historička Luďa Klusáková popisovala vnímání jinakostí na příkladu raně novověkých měst, které cestovatelé chápali jako reprezentativní část širšího regionu. Autorka zde apeluje především na studium cestovatelova autentického vnímání a vytváření individuálních obrazů spojených s danou oblastí, kdy byla realita v mnoha případech srovnávána s dobře známým domácím prostředím. Srov. L. KLUSÁKOVÁ, *Prostředí a identita*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 5, Studia Historica LII (Obraz druhého v historické perspektivě II), 1999, s. 59-77. Z nejnovější literatury si podobné otázky kladl i Wolfgang TREUE, *Abenteuer und Anerkennung. Reisende und Gereiste in Spätmittelalter und Frühneuzeit (1400-1700)*, Paderborn 2014, zde především s. 15-41.

⁴²⁶ Jean DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14.-18. století: Strach doléhající na většinu*, Praha 1997, 49. Strach z moře pocíťovaný Středoevropany charakterizuje také Zdeněk HOJDA, *O mořských nebezpečnostech. Malá antologie textů českých autorů 16.-18. století*, Dějiny a současnost 29, č. 3, 2007, s. 36-39. Popisy cesty přes moře samozřejmě nemusely být vždy zdramatizované. Že kolikrát šlo o život, můžeme zachytit i z několika relací císařských diplomatů putujících především do Anglie (resp. Velké Británie). Známý byl příklad Jana Václava Gallase, jehož loď při plavbě přes kanál La Manche narazila do ledové kry, která udělala do dna lodi díru. Posádce se nakonec nic nestalo jen díky námořníkům, kteří po mnohahodinovém vyčerpávajícím pumpování vody z podpalubí dovezli loď do přístavu. Podobné historicky však rozhodně nepřidávaly klidu suchozemskému obyvatelstvu střední Evropy. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, England, Diplomatische Korrespondenz, kart. 39, relace Jana Václava Gallase z 24. 2. 1705 (Londýn).

⁴²⁷ Takto bylo například doplněno slavné dílo Jana Amose Komenského *Labyrint světa a ráj srdce*. Popis dramatického přejezdu přes moře se objevuje až v o třicet let mladším vydání z roku 1663. Srov. Antonín ŠKARKA, *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: Sv. 7*, Praha 1974, s. 236-242. Na tuto skutečnost upozorňuje také Simona Binková a Josef Polišínský, kteří sepsali úvod ke krátkému editovanému textu Jana Amose Komenského popisující dramatickou plavbu českého exulanta z roku 1641, na jejímž konci bylo dokonce ztroskotání celé posádky. Srov. Simona BINKOVÁ – Josef POLIŠENSKÝ (a kol.), *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989, s. 201-205.

udivilo i množství menších ostrůvků s vegetací, která odolává nepřízni počasí. Na několika místech se přejezdu přes průlivy věnuje i polský vyslanec Jan Pasek, který v roce 1658 putoval do Dánska a o své cestě zanechal rozsáhlý deník. Také jeho text je doprovázen mnoha stereotypy a klišé, které nastudoval před svým odjezdem. Pasek jako vyslanec v polských službách evidentně popisoval obrazy moře ve stylu slavné mapy *Carta Marina* od švédského katolického geografa Olausse Magna, na jehož práci ve svém deníku upozorňoval. Polská legace během krátké plavby údajně zahlédla na skále se vyhřívající „owce, delfiny okrutne, wielkie psy morskie i inne zwierzeta“.⁴²⁸

Členové některých diplomatických legací však získali i zkušenosti, které se již nezakládaly na smyšlenkách. Čas od času se při plavbě přes průlivy stalo, že posádka přijela na břeh značně promočená.⁴²⁹ V případě přejezdu diplomatické legace císařského vyslance Franze Ottokara von Starhemberg si celá posádka lodi včetně vyslance a jeho manželky musela lehnout na palubu, aby lépe odolala dorážejícím vlnám.⁴³⁰ S přejezdem přes moře byly spojeny i četné rituály. Skupiny cestovatelů se například vždy modlily před vyplutím a velice často i během plavby. Ryze světský rituál čekal i na řadu Středoevropanů, kteří měli podstoupit tzv. „křest mořem“. Tuto praxi opět nalezneme v četných denících a cestopisech. Cestující se z tohoto nepříjemného aktu mohli vykoupit, čímž finančně podpořili lodníky vyžadující již tak vysokou taxu za převoz. Někteří však raději volili cestu „zasvěcení“. Tuto praxi podrobně popisuje například Jan Laetus-Veselský, protestantský exulant původem z Moravy, který byl v létě roku 1637 povolán do funkce kronikáře doprovázejícího polského vyslance Ondřeje Reje z Nagłowic do Dánska a Anglie. Při přejezdu do Dánska Laetus-Veselský popisuje rituál, kdy byli dva služebníci namazáni směsí dehtu a dřevěného uhlí

⁴²⁸ Paskův deník, z kterého mimo jiné vycházel i Henryk Sienkiewicz při sepsání monumentálního díla *Potopa*, je charakteristický účelovou dramaturgií textu. Viz Edward RACZYŃSKI, *Pamiętniki Jana Chryzostoma Paska. Z czasów panowania Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III.*, Poznań 1837, s. 27-28.

⁴²⁹ Podobnou zkušenost můžeme zaznamenat např. u členů poselstva císařského vyslance Gottharda Hellfrieda von Welz. Srov. Z. HOJDA, *Dva jezuitské deníky*, s. 316-317. Zdramatizovaná plavba byla rovněž dominantním tématem popisu cesty přes moře z pera Jana Paska. I tento vyslanec polských králů popisuje, že členové legace vylezli z lodi jako „mokré myši“. „*Ażci przecie uchwyciliśmy powróż, i dopiero jak też przytarł wał do bulwarku, to tak silnie uderzył, że sternik wypadł na bulwark, a my wszyscy padliśmy na bok w barkę, prawie pełną wody, choć ja ustawicznie wylewano. Tak więc powylaziwszy na bulwark jako zmokłe myszy, cośmy mieli trafić na jutrznią, tośmy i mszy nie słuchali, przyjechawszy dopiero przed nieszporem. Poszedłem do gospody, dał mi gospodarz koszulę suchą, ogrzano izbę, i porozwieszano suknie i moje i czeladzi.*“ Srov. E. RACZYŃSKI, *Pamiętniki*, s. 30.

⁴³⁰ M. BAKEŠ, *Cestopis*, s. 302. Podobnou příhodu, kdy si cestující museli lehnout na palubu lodi, popisuje také neznámý francouzský cestovatel, jenž se v doprovodu přátel vydal v roce 1663 do Švédského království. Tento anonym sepsal o své cestě mimořádně zajímavý a rovněž obsáhlý cestopis, který byl v nedávné době vydán edičně. Srov. Ingemar OSCARSSON, *Den franske kammartjänarens resa. Minnen från länderna i norr på 1660-talet*, Stockholm 2013, s. 130-133.

v obličejí takovým způsobem, aby nenamalovaný bílý nos a čelo symbolizovaly kotvu. Součástí tohoto křtu bylo i trojnásobné ponoření na laně do vln moře, což však tito dva muži absolvovat nemuseli údajně po zákroku polského vyslance.⁴³¹

Během cesty přes ostrovy Fyn a Sjælland si císařští vyslanci všímali i dalších neobvyklostí. Hodnocen byl například jazyk Dánů, který byl často stereotypně či předsudečně charakterizován a srovnáván s němčinou. Více než běžný byl názor, že „*když Dán mluví, tak by si jeden mohl myslet, že brečí*“, jak poznamenal v roce 1681 během putování do Laponska jeden z nejslavnějších francouzských literátů raného novověku Jean François Regnard.⁴³² Některé cestopisy či mužská privátní korespondence také charakterizovaly krásu dánských žen nebo například významná poutní místa v případě popisů cest vzešlých z pera katolických legačních kaplanů. Jezuita Martin Gottseer si tak jako horlivý katolík se zájmem prohlédl jedno z takovýchto míst paměti v dánském Odense.

*„V Odense je k vidění kostel svatého Albana, v němž uchovávají krvavý nástroj, kterým byl zabit statečný křesťanský král Knut. Ten se snažil svého bratra Olafa obrátit na pravou víru, za což zaplatil životem. Já osobně jsem měl také možnost vidět okno, skrze které házeli vrazi na krále kameny. Také nám bylo ukázáno místo, kde Knuta prostřelili šípem.“*⁴³³

V některých relacích císařských vyslanců se letmo mihnou i popisy popravených odsouzců, kteří byli v mnoha případech ponecháni u cest k odstrašení přihlížejících. V těchto případech je především pochvalně hodnocena účinnost dánského právního systému a schopnost královských úředníků vypořádat se s některými lupiči a vrahy, kteří se pohybovali po Skandinávii především po třicetileté válce a posléze v 60. letech 17. století na konci válek Karla X. Gustava. Jedinečný příklad kulturního zvyku některých obyvatel Dánského království v tomto případě detailně popsal další slavný Francouz 17. století, Pierre Daniel Huet, jenž se měl stát podobně jako celá řada jeho vrstevníků ozdobou intelektuálního prostředí rozrůstajícího se dvora Kristýny Švédské.

⁴³¹ S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (a kol.), *Česká touha*, s. 194.

⁴³² Anglický překlad tohoto francouzsky psaného cestopisu zpřístupnil na přelomu 18. a 19. století John Pinkerton ve Spojených státech amerických. Tento původem skotský historik a kartograf ve své publikaci uveřejnil rovněž několik dalších cestopisů do Ruska, Laponska, Norska a na Island. O Regnardově cestě více J. PINKERTON, *A Journey through Flanders, Holland, etc.*, in: Týž, *A General Collection of the best and most Interesting Voyages and Travels in All Parts of the World*, Philadelphia 1810, s. 131-230, zde s. 141.

⁴³³ M. BAKEŠ, *Cestopis*, s. 302.

„Zatímco jsme cestovali skrze Dánsko, viděli jsme neobyčejně často šibenice, na nichž vyseli loupežníci a vlci. V dolní části se posléze nalézaly do dřeva zapichnuté bohatě zdobené nože. Když jsme se dánských obyvatel ptali, jaký že to má smysl, tak nám bylo většinou dáno na vědomí, že tyto nože zapichují do šibenice lidé, kteří dlouhodobě trpí nějakou nemocí či horečkou. A tak panuje přesvědčení, že kdokoliv může do dřeva zabodnout svůj nůž a nemoc od něho ustoupí.“⁴³⁴

Tento zvyk popisovaný i mezi saskými a braniborskými vyslanci v oblastech jižního Švédska představoval jednu z mnoha typických skandinávských praktik, se kterou marně bojovali luteránští pastoři do konce raného novověku. Z krajiny se také nedaly vykořenit pro severní Evropu typické runové kameny, jež zde hojně studoval právě výše zmíněný francouzský učenec Pierre Daniel Huet, jakož i celá řada podobně významných předchůdců a následovníků. Runové kameny, kříže a poštovní milníky rozmístěné v hojném počtu po Dánském a Švédském království vytvářely od hlubokého středověku typické kulisy všem cestovatelům putujícím po Skandinávii. Několik tisíc kamenů s runovým písmem se v mnoha případech nacházelo na křižovatkách cest či na jasně viditelných místech a ani jejich cílené odstraňování katolickým a posléze luteránským duchovenstvem nezabránilo projevům úcty u řadových obyvatel Skandinávie. S příchodem kulturního hnutí tzv. goticismu (*Göticism*) do Švédska, za jehož duchovního otce byl pokládán mimo jiné i Olaus Magnus, se postupně prosazovala potřeba ochrany těchto jasně viditelných symbolů vikingského období, které měly položit ideologický základ vznikajících moderních skandinávských států. Právě toto vymyšlení tradice (*invention of tradition*)⁴³⁵ se stalo dalším z mnoha témat cestopisné literatury a prostupujícím diskurzem četného písemného materiálu odesílaného ze Skandinávie do střední Evropy v průběhu celého raného novověku.⁴³⁶

⁴³⁴ John AIKIN, *Memoirs of the Life of Peter Daniel Huet, Bishop of Avranches*, London 1810, s. 119-183, zde s. 140.

⁴³⁵ V této souvislosti můžeme poukázat na slavnou, inspirativní a zároveň značně kontroverzní myšlenku Erica Hobsbawma, podle které je množství údajně velice starých tradic nedávného původu nebo jsou dokonce úplně vymyšlené. Jedním z mnoha případů může být i švédské hnutí goticismu, které se snažilo všemi prostředky najít autenticitu raně novověkého státu s pohanským obdobím 9. – 11. století, aby tak vyzdvihlo a především ospravedlnilo mocenské a územní nároky moderního Švédského království. Viz Eric HOBSBAWM, *Introduction: Inventing Traditions*, in: E. Hobsbawm – Terence Ranger, (ed.), *The Invention of Tradition*, Cambridge 2000, s. 1-14.

⁴³⁶ V tomto případě je zásadní německy psaná práce Inken Schmidt-Voges, která prostudovala goticismus jako jeden z několika dominantních myšlenkových směrů 16.-18. století na území Skandinávie, který byl určující pro rozvoj humanitních věd a především politických programů. Srov. I. SCHMIDT-VOGES, *De antiqua claritate et clara antiquitate Gothorum. Gotizismus als Identitätsmodell im frühneuzeitlichen Schweden*, Frankfurt am Main 1994, zde především s. 22-33.

Také úroveň cestování po dánských ostrovech hodnotili císařští vyslanci vysoko. Oceňována byla opět rovinatá krajina bez sebemenších vyvýšenin a dostatek kvalitního ubytování v podobě mnoha hostinců, jež se nacházely na trase Kolding – Odense – Kodaň. Většinou dostatečný nocleh našli císařští vyslanci jak ve velkých městech, tak i u několika přívozů, které spojovaly četné ostrovy Dánského království. Diplomaté také často nešetřili chválou v případě kvality cest a dánské pošty, která ve stanovených intervalech zabezpečovala spojení mezi rezidenčním městem oldenburské dynastie a významnými poštovními stanicemi na severu dnešního Německa.

Tyto benefity však ve většině případů zastřel strach z přejezdu přes moře. Císařští diplomaté si rovněž museli zvyknout na výrazné zpomalení cestovního tempa při průjezdu Dánským královstvím, které bylo zapříčiněno právě zdoláváním mořských úžin. Téměř každá císařská legace musela počítat minimálně s několikahodinovým zdržením v Nyborgu, kde se nacházeli převozníci ochotní přepravit posádku přes Velký Belt, popřípadě v Helsingøru, který byl posledním sjællandským městem na cestě přes pět kilometrů široký průliv Öresund. Kvůli ledu a silnému větru byl v Nyborgu donucen čekat čtyři dny například císařský vyslanec Haro Burghard Fridag von Gödens delegovaný do Kodaně v březnu roku 1691.⁴³⁷ Tři dny zůstal v Nyborgu i Fridagův nástupce Sigismund Wilhelm von Königsegg-Rothenfels, který se snažil jedenáct kilometrů široký Velký Belt překonat v lednu roku 1692. Pobyt v tomto provinčním městě mu zpříjemnil velitel vojenské posádky, který mu sehnal pohodlnější ubytování, zval císařského vyslance k jídlu a zdarma mu poskytl dva vojáky, kteří měli v zimním počasí za úkol strážit dveře vyslancova dočasného příbytku.⁴³⁸ V Nyborgu musel nakonec dva dny posečkat i Adolf Vratislav ze Šternberka, který čas využil rozhovory s jakýmsi portugalským židem a braniborským vyslancem Ludolfem Lorenzem von Krosigk, který ho následně doprovázel až do Stockholmu.⁴³⁹

Další nevýhodou cestování skrze Dánské království bylo navýšení finančních nákladů. Prodražily se přejezdy přes průlivy a především častá zdržení u přívozu. Že čekání stálo

⁴³⁷ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 18, diplomatické relace Haro Burgharda Fridaga von Gödens z roku 1691, zde relace z 13. 3. 1691 (Kodaň).

⁴³⁸ Sigismund Wilhelm von Königsegg-Rothenfels si také stěžoval na nepřízeň počasí a sněh, jenž komplikoval cestu této nepříliš početné legaci. Dalším popisovaným důvodem pomalého tempa byl výrazný úbytek denního světla v zimních měsících, které nedovolovalo císařským vyslancům putovat v rychlejším tempu. Tamtéž, diplomatické relace Sigismunda Wilhelma von Königsegg-Rothenfels z 5. 1. 1692 (Hamburk) a 19. 1. 1692 (Kodaň).

⁴³⁹ Diplomatické relace braniborského vyslance popisující cestu z Kodaně do Stockholmu kupodivu nezmiňují jméno Adolfa Vratislava ze Šternberka, který měl být součástí početného doprovodu. Krosigkovy relace a dokumenty z mise do Dánska a Švédska se nacházejí v GStPK Berlin, Neuere Kriegsachen, I. HA GR, Rep. 63, Nr. 453, relace Ludolfa Lorenze von Krosigk z Kodaně a Stockholmu z roku 1673.

peníze, víme z několika dochovaných účtů císařských a kurfiřtských vyslanců. Například braniborskému diplomatovi Christophovi von Brandt se navýšily náklady na cestu o jednu třetinu v porovnání s účty za transfer z Berlína do Hamburku.⁴⁴⁰ Dlouholetý císařský rezident v Kodani Henning Detlof von Hanses si během četných cest po Dánském království v roce 1699 pronajímal pro své potřeby jeden kočár a dva koně za více než jeden říšský tolar denně. Celkový účet však samozřejmě výrazně narostl ubytováním, jídlem, spropitným, poplatky na četných celnících a příspěvkem za přepravu zavazadel. Hanses musel během cest platit také třem sluhům, kteří se starali o jeho pohodlí, za vojenský doprovod dánských mušketýrů a holštýnskému kočímu. Mezi menší položky následně patřilo pravidelné doplácení za nepřiliš efektivní směs několika tuků sloužící k promazávání kol kočáru (*wagenschmier*). Příležitostně musel Hanses doplatit za některé rozbité části vozu, jako bylo skleněné okno či přetržené udidlo. Účet se také mohl navýšit například poskytováním almužen tolerovaným katolíkům ve Fredericii ležící na břehu Malého Beltu. Po sečtení všech těchto položek Hanses nakonec předložil dvorské komoře ve Vídni k proplacení tříměsíční účet za více než 600 rýnských tolarů, což byla cifra výrazným způsobem převyšující roční náklady na chod celého císařského vyslanectví v Kodani.⁴⁴¹

Hladký průběh cestování po Dánském království v letech 1650-1730 mohla dále komplikovat téměř nepřetržitá válka či minimálně vojenská pohotovost. Kromě cvičení armády, otevřených bojů a ubytování vojska ve městech měla válka i svůj vedlejší dopad v podobě chronického nedostatku jídla, koní, vozů a služebnictva. Již zmíněný Henning Detlof von Hanses křížující mezi lety 1699-1702 Dánským královstvím byl několikrát donucen cestovat pomaleji, protože nemohl v poštovní stanici vyměnit své dva koně, jichž se v celém království nedostávalo kvůli probíhající válce s Karlem XII.⁴⁴² Dánsko se v průběhu druhé poloviny 17. století většinou ubíralo od porážky k porážce, čímž docházelo k výrazné mocenské nestabilitě, ze které vycházel i pocit strachu a ohrožení jednotlivých členů císařských legací. Podobné obavy sdílel na stránkách svých relací a privátních dopisů říšskému vicekancléři Ferdinandu Zikmundovi Kurtzovi von Senftenau především císařský

⁴⁴⁰ Tamtéž, Herrschaften Beeskow und Storkow, I. HA GR, Rep. 43, Nr. 453, účty a dokumenty týkající se mise braniborského vyslance Christoha von Brandt do Dánska a Švédska, účet z prosince 1671.

⁴⁴¹ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 20, účet za mimořádné cesty od 23. 5. – 24. 8. 1699.

⁴⁴² Nejkritičtější byla vždy situace ve Šlesvicku a Holštýnsku. Někteří císařští vyslanci delegovaní do Kodaně tak měli možnost si pronajmout pouze poloviční množství koní, než které bylo pro účely pohodlné přepravy zavazadel a služebnictva potřeba. Někdy dokonce nemuseli být koně ani v následující poštovní stanici přepřaženi, čímž se cestovní tempo velice zpomalovalo. Srov. Tamtéž, kart. 21, účty za cesty po Dánském království ze 4.-19. 8. 1701 a z 26. 5.-25. 7. 1702.

vyslanec Johann von Goess, který mezi lety 1657-1661 opakovaně přijížděl a odjížděl ze Sjøællandu kvůli střídající se švédské okupaci.⁴⁴³

Avšak i v případě Dánska se císařským vyslancům nabízely mnohé příležitosti k odpočinku na šlechtických a královských zámcích či v místech spojených s katolickou zbožností. Z dánských měst se mimořádné pozornosti těšilo kromě Kodaně především Odense jako centrum ostrova Fyn a rovněž Roskilde pro svoji mohutnou gotickou katedrálu a královskou hrobku. V Roskilde se na několik hodin zastavil například Gottlieb z Windischgrätzu, Franz Ottokar von Starhemberg nebo Burghard Philipp von Fridag. Všichni o tomto nepříliš rozlehlém městě, jehož jedinou dominantou byl z cihel vystavěný *Domkirke*, podali minimálně kratší zprávu. Tito císařští diplomaté si prohlédli za asistence průvodce také interiér s několika hrobkami a sarkofágy bývalých dánských panovníků a ve dvou případech se rovněž pozastavili nad bohatostí výzdoby tohoto luteránského svatostánku, který srovnávali s dosud spatřenými protestantskými kostely v Říši.⁴⁴⁴

Císařští diplomaté putující dále do Švédska navštívili v několika případech také chloubu vládnoucí dynastie, zámek Frederiksborg, jenž se s malou zajižďkou nachází na trase mezi Kodaní a Helsingørem, kde byl situován öresundský přívaz. Někteří vyslanci si také našli čas k navštívení mohutně opevněného přímořského zámku Kronborg, jenž leží na kraji města Helsingør. Oba zámky si na cestě do Uppsaly nenechal ujít například Raimondo Montecuccoli, který především v případě dobře vyzbrojeného Kronborgu zanechal ve svém deníku podrobný popis zbrojnice a dělostřeleckých bastionů.⁴⁴⁵

Zahraniční vyslanci, kteří setrvali na území Dánského království delší dobu, si samozřejmě našli více času k navštívení některých výstavních šlechtických sídel, jako byl zámek Egeskov situovaný jižně pod Odense nebo Vallø slot nedaleko Kodaně. Oblíbeným místem návštěv byl také léčivý pramen sv. Heleny nedaleko Tisvildeleje v severní části ostrova Sjøælland. Opakovaně se do těchto míst vypravil mezi lety 1647-1659 například

⁴⁴³ Tamtéž, kart. 6, Diplomatické relace Johanna von Goess z 8. 6. 1657 (Hamburk) a 17. 6. 1657 (Kodaň).

⁴⁴⁴ Specifikem skandinávských luteránských kostelů byla obecně vyšší míra zdobnosti. Tyto stavby byly charakteristické bohatým dřevěným obložení, četnými obrazy, nástěnnými malbami či naturálními výjevy. V některých švédských či dánských kostelech se nacházely také typické modely lodí zavěšené ve vzduchu. Určitá okázalost skandinávských kostelů vytvářela jasný kontrast vůči některým luteránským kostelům v Říši, což někteří císařští vyslanci a legační kaplani hodnotili s povděkem. Negativně naopak posuzovali luteránské kostely ve Skandinávii někteří angličtí ambasadoři preferující minimální výzdobu. Určitou kritiku si neodpustil ani Bulstrode Whitelocke v roce 1654 v případě katedrály v Uppsale. Srov. H. REEVE, *A Journal*, Vol. II., s. 149-150. O Whitelockově misi a jeho vnímání švédského sakrálního prostoru více Gerald E. AYLMEYER, *English Perceptions of Scandinavia in the Seventeenth Century*, in: G. Rystad (ed.), *Europe*, s. 181-193, zde s. 185-187.

⁴⁴⁵ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 88.

Bernardino Rebolledo, dlouholetý zástupce španělských králů v Kodani a blízký kolega císařského vyslance Johanna von Goess. Toto poutní místo zasvěcené od poloviny 13. století sv. Heleně mělo být brzy po nástupu protestantství v Dánsku zrušeno. Každoroční příliv poutníků, kteří se zde shromažďovali především v době letního slunovratu (*Sankthans*) za účelem ozdravného popíjení pramenité vody, se však zastavit nedal. Svátý pramen v Tisvildeleje se začal dokonce těšit podpoře vládnoucí dynastie a zároveň i některých katolických vyslanců v Kodani, kteří mohli nepříliš vzdálené poutní místo navštívit i několikrát do roka.⁴⁴⁶

Centrem dánského ostrova Sjællandu a celého království byla vždy Kodaň. Právě zde se nacházel po většinu roku královský dvůr, u kterého se na konci třicetileté války začala etablovat zahraniční vyslanectví. Kodaní také projížděla většina legací, jež putovaly dále do Stockholmu či Uppsaly. Téměř všichni vyslanci nám také v případě Kodaně zanechali menší či rozsáhlejší záznamy, které byly do určité míry ovlivněné délkou pobytu v rezidenčním městě dánských Oldenburků. Nikdo si nechtěl nechat ujít prohlídku města, která nejčastěji proběhla za asistence některého z průvodců. Vysoce postavení ambasadoři si mohli prohlédnout nejzajímavější části města rovněž v kočáře za doprovodu pověřeného královského úředníka či spřízněného diplomata. V případě zástupců císaře mohli v roli průvodců figurovat i legační kaplani, kteří projíždějícího vyslance mimo jiné zasvěcovali do tíživých podmínek zdejší katolické obce.⁴⁴⁷

Zcela běžnou praxí domácí vlády bylo ukázat zahraničním vyslancům možnosti flotily, přístavu a zbrojnice situované v cihlové Tøjhuset. Někteří zahraniční pozorovatelé také pod vlivem spatřené výzbroje pochvalně hodnotili akceschopnost dánské armády, jež disponovala i několika nejmodernějšími doplňky. Prohlídka loďstva se většinou děla za doprovodu královského admirála, který měl na starosti výklad ve francouzštině či němčině. Téměř všichni diplomaté si prohlédli také tržnici, hospodářské budovy, knihovnu či například královské stáje. Několikrát navštívil královskou konírnu i Christoph Caspar von Blumenthal, jenž si během několikaměsíčního pobytu v Kodani vedl deník. Braniborskému vyslanci byla v těchto prostorech prezentována i zdobená ceremoniální sedla včetně nejvýstavnějších koní královské rodiny, kteří se získávali nejen z domácích ale i zahraničních chovů. Pozornost

⁴⁴⁶ Oskar GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Volume III. (1622-1656)*, Leiden 1992, s. 493-494.

⁴⁴⁷ Za doprovodu španělského legačního kaplana Willema van Aelsta si Kodaň prohlédl např. císařský vyslanec Raimondo Montecucoli. Srov. A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 84-87.

barona von Blumenthal zaujala i přiřčeněná *Tiergarten* s mnoha živými šelmami, mezi kterými dominoval lev a několik rysů.⁴⁴⁸

Podrobně se na stránkách svého deníku věnuje Kodani i císařský vyslanec Raimondo Montecuccoli, jenž se velice zajímal o místní knihovnu, která podle jeho slov shromažďovala množství výjimečných tisků a inkunábulí. Montecuccoli navštívil kromě arzenálu, přístavu a zbrojnice ještě pekárnu a nedaleký pivovar, který se nacházel v blízkosti královského paláce Christiansborgu. Císařský vyslanec a generál Montecuccoli dále zevrubně popisuje kodaňskou burzu (Børsen), míčovnu a městské trhy, které pro své anglické, ruské a především holandské zboží zaujaly i císařského legačního kaplana Martina Gottseera. V mnoha případech mu dělal společnost právě španělský vyslanec Bernardino Rebolledo, jenž Montecuccoliho a jeho doprovod pozval několikrát na oběd a po celou dobu pobytu mu byl užitečným rádcem a především zprostředkovatelem společenských kontaktů. Během svého čtyřdenního pobytu navštívil Montecuccoli také dům slavného dánského polyhistora Oleho Worma, který byl i za hranicemi Skandinávie oceňován jako přední znalec runového písma a sběratel všech domácích i zahraničních rarit.⁴⁴⁹ Nejenom Montecuccoli ale také několik dalších císařských vyslanců si během svého pobytu v Kodani nenechalo ujít tento slavný kabinet kuriozit (*Museum Wormianum*), kde byly v několika místnostech vystaveny stovky zkamenělin, vypreparovaných zvířat, předmětů laponské kultury, grónských a islandských přírodnin včetně rozrůstající se sbírky četných předmětů ze západoafrického a jihoindického pobřeží, které začala dánská koruna od poloviny 17. století kolonizovat.⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ GStPK Berlin, Neuere Kriegssachen, Rep. 63, Nr. 325, Journale des geheimen Raths Freiherrn Christoph Caspar von Blumenthal nach Coppenhagen, deníkový zápis z 28. září 1671.

⁴⁴⁹ Důležité informace o Wormově muzeu včetně popisovaných návštěv zahraničních hostů, mezi které pařili i někteří členové vládnoucích dynastií z Dánska a Švédska, sumarizuje a interpretuje dánská etnoložka Camilla Mordhorst. Srov. C. MORDHORST, *Genstands fortællinger. Fra Museum Wormianum til de moderne museer*, København 2009, s. 144.

⁴⁵⁰ Také Dánské království vlastnilo několik obchodních stanic na indickém subkontinentu a v západní Africe, v oblasti dnešní Ghany. Od 20. let 17. století se království snažilo držet krok s ostatními koloniálními velmocemi, avšak jeho vliv postupně klesal. Většina kolonií byla následně prodána Britům v polovině 19. století. Z historického a především z etnografického hlediska je zajímavá práce Eikena Friedrichsena, který edičně zpřístupnil některé zprávy skandinávských mořeplavců z těchto mimoevropských oblastí. V tomto případě vynikají například relace Dána Jóna Ólafssona z 20. let 17. století či Švédů Johana Risingha a Pera Lindeströma z 50. let 17. století. Srov. E. FRIEDRICHSEN, „*Landnahmen*“ *Texte skandinavischer Kolonialreisender vom 17. bis ins 20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 2010. Švédskými koloniemi se zabýval také tým pod vedením Stellan Dahlgren. Srov. Stellan DAHLGREN – Hans NORMAN, *The Rise and Fall of New Sweden. Governor Johan Risingh's Journal 1654-1655 in its historical context*, Uppsala 1988. Dlouhodobě se touto problematikou zabývá také Leoš Müller. Z novějších prací např. Leos MÜLLER – Philipp ROSSNER – Toshiaki TAMAKI (ed.), *The Rise of the Atlantic Economy and the North Sea. Baltic Tades 1500-1800*, Stuttgart 2011.

Nejpřitažlivějšími objekty však byly pro všechny císařské vyslance paláce královské rodiny. Dánští Oldenburkové své hlavní sídlo často přemísťovali z Christiansborgu do Rosenborgu, než se definitivně usídlili na konci 18. století na Amalienborgu. Zahraniční vyslanci ve svých relacích, denících a následně sepsaných cestopisech vyzdvihují především přepychově zařízený renesanční Rosenborg s královskou *Kunstammer*. Oldenburský poklad velikou měrou zaujal například braniborského vyslance Christophu Caspara von Blumenthal, který si drahocennosti prohlédl několik dní po příjezdu do města za asistence královských dvořanů. Zkušený kurfiřtův vyslanec si ve svém deníku dopodrobna zaznamenal své dojmy ze spatření korunovačních klenotů, rozsáhlé sbírky medailí a početných, dekorativně vyřezávaných kostěných předmětů. Barona von Blumenthal jako mnoho dalších návštěvníků však především zaujala jedinečná podoba královského trůnu nacházejícího se v tzv. lakovaném kabinetu. Trůn byl vyřezán z klů mrožů a narvalů, kteří se lovili v oblasti Grónska. Pro středoevropského pozorovatele značně kuriózní konstrukci doplňovaly zlaté sošky s biblickou tematikou a polodrahokam na vrcholu opěradla („*Amethyst tak veliký jako dvě slepičí vejce*“).⁴⁵¹ Tyto audienční prostory byly navíc podle Blumenthala doplněny třemi stříbrnými medvědy v životní velikosti, kteří symbolicky zosobňovali sílu dánské vládnoucí dynastie. Mýtus medvědího původu dánských králů byl neobyčejně živý ještě v průběhu raného novověku a plně respektovaný i za hranicemi království.⁴⁵²

V případě královských sbírek fascinoval každého vyslance či urozeného cestovatele jiný druh kuriozit, jenž korespondoval s jeho osobními zájmy a preferencemi. Například u anglického ambasadora Charlese Howarda of Carlisle vzbudil v roce 1664 zájem umělecky zpracovaný model lodi pohybující se za pomoci vytříbené mechaniky kupředu.⁴⁵³ Císařský vyslanec Raimondo Montecuccoli se naopak zajímal především o předměty z Islandu, Grónska, Norska či Faerských ostrovů.⁴⁵⁴ Legační kaplan Martin Gottseer jako nadšený

⁴⁵¹ GStPK Berlin, Neuere Kriegssachen, Rep 63, Nr. 325, Journale des geheimen Raths Freiherrn Christoph Caspar von Blumenthal nach Coppenhagen, deníkový zápis z 20. října 1671.

⁴⁵² Medvěd měl nezastupitelné místo v rodové mytologii, která se stala důležitým identifikačním kódem většiny starobylých šlechtických rodů raného novověku napříč celou Evropou. Viz např. Jiří HRBEK, *Proměny valdštejnské reprezentace. Symbolické sítě valdštejnského rodu v 17. a 18. století*, Praha 2015, s. 74-95. Právě z tohoto důvodu nebyl koncept mytologické imaginace spojený s oldenburskou rodinou napadán ani vyvrácen žádným luteránským teologem. S tímto mýtem operoval i Olaus Magnus v polovině 16. století ve svém díle *Historia de gentibus septentrionalibus*, kde navíc tento mytologický konstrukt vědomě rozpracoval a rozšířil o další detaily. Srov. E. BALZAMO – R. KAISER, *Olaus Magnus*, s. 291-294.

⁴⁵³ G. MIÉGE, *A Relation of Three Embassies*, s. 410.

⁴⁵⁴ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 84-88.

matematik zase při prohlídce ocenil geometrické a astrologické přístroje spojené s vědeckými objevy kodaňského vysokého učení.⁴⁵⁵

Ostatní královské zámky v Kodani takto bohaté a kladné hodnocení nesklidily. Pouze letmo popisovali diplomaté a jiní cestovatelé například zámek Amalienborg s přičleněným divadlem, který však v roce 1689 do základu vyhořel. Přísnému a nelitostnému hodnocení se nevyhnul ani jezuita Martin Gottseer, jenž pouze několik málo měsíců staré spáleniště navštívil coby přední člen legace císařského vyslance Franze Ottokara von Starhemberg.

„Také jsme navštívili veliké místo požáru zámku Amalienborg, který v minulém roce ze spravedlivých příčin Božích do základu vyhořel. Už dlouhou dobu zde totiž byly zostuzovány svaté věci. Nemálo zde bujelo kacírství a lascivnost, a proto bylo celé toto místo pohlceno věčným ohněm. Jeho královský Majestát dal tehdy příkaz k tomu, aby na scéně zdejšího divadla byla představena nová hra. Z neznámých příčin se okolo jeviště rozhořel do kruhu oheň takovou rychlostí, že v krátkém čase bylo v tomto hrozném ohni přeměněno v popel na 300 osob.⁴⁵⁶ Ach, jaké to' dobré varování Boží pro všechny kejklíře a jevištní herce, kteří si velice nezodpovědně, čtverácky, laxně a zle počínali. Stihl je trest za to, že představovali v hledišti usazeným duchovním a slavnostně naladěnému obecenstvu hru plnou karikatur a zesměšňování.“⁴⁵⁷

Často několikadenní pobyt v Kodani využili císařští vyslanci podobným způsobem jako zastávek v Drážďanech nebo Hamburku. Diplomáté navazovali důležité společenské kontakty mezi předními dánskými dvořany a prominentními královskými úředníky. Nechali se zvat na obědy a následně tuto galantnost opláceli, přičemž často dlouhé hodiny rozmlouvali o formálních i čistě neformálních záležitostech. Nejdůležitějšími zprostředkovateli společenských kontaktů byli vždy císařští popřípadě španělstí vyslanci rezidující delší dobu u královského dvora v Kodani, kteří již měli propracovanou vztahovou síť opřenou o několik sympatizantů a podporovatelů habsburské rodiny. Kromě návštěv předních domácích politiků vedly další cesty císařských vyslanců za dánským poštmistrem a především na švédskou ambasádu.

⁴⁵⁵ M. BAKEŠ, *Cestopis*, s. 305-306.

⁴⁵⁶ V dubnu roku 1689 začala hořet budova zámeckého divadla. Oheň se následně rozšířil i do okolních prostor Amalienborgu. Při požáru zahynulo 171 lidí a královský zámek byl do základu zničen. Srov. Ole Bernt HENRIKSEN, *Af guds nåde. Christian den femte og hans regering*, Odense 1996, s. 169-173. Mezi lety 1686-1691 došlo k dočasnému ochlazení dánsko-císařských vztahů v důsledku válek o faleké dědictví, tudíž se v Kodani nenacházel žádný diplomat zastupující zájmy císaře Leopolda I. Z tohoto důvodu se ve vídeňském Haus-, Hof- und Staatsarchiv nenacházejí žádné relace popisující požár královského zámku Amalienborg.

⁴⁵⁷ M. BAKEŠ, *Cestopis*, s. 304.

Téměř všichni zástupci rakouských Habsburků putující na území Švédského království se zúčastnili privátní audience u dánské královské rodiny. V několika případech se jednalo pouze o formální přijetí, kdy si obě strany vyjádřily především oddanou náklonnost a touhu po dalším setkání. Císařští vyslanci museli často diplomaticky vysvětlit či letmo naznačit účel své cesty k nepřátelskému dvoru do Stockholmu a zdůraznit neměnicí se stabilitu dánsko-císařských vztahů, které byly po celou druhou polovinu 17. století s občasnými výkyvy na velice solidní úrovni. Některým vyslancům jako například Raimondu Montecuccolimu či Františku Antonínu Berkovi z Dubé se dostalo mimořádné pocty v podobě dlouhé, téměř hodinové audience, kdy si král našel čas kromě diskuzí o politice i na rozhovor o lovu, sokolech či vojsku a flotile.⁴⁵⁸ V případě Montecuccoliho král pověřil během rozhovoru přítomného admirála Ove Gjeddeho, aby se císařského vyslance ujal a ukázal mu možnosti královské flotily nalézající se v částečně zamrzlém kodaňském přístavu.⁴⁵⁹

Kodaň však byla v mysli vzdělaných Středoevropanů vždy spojována především s osobou Tychona de Brahe. Pravděpodobně žádný byt' sebekratší raně novověký tištěný průvodce po Dánsku nezapomněl zmínit jméno tohoto předního astronoma a alchymisty, s jehož jménem se cestovatelé setkávali na několika místech.⁴⁶⁰ Tuto jedinečnou příležitost si nenechala ujít ani celá řada zahraničních vyslanců. Například císařští diplomaté Franz Ottokar von Starhemberg a Raimondo Montecucoli nebo saský vyslanec Friedrich Adolf von Haugwitz si nezapomněli za asistence placeného průvodce prohlédnout věž Rundetårn, která později sloužila jako hvězdárna, tudíž byla vždy úzce spojována s osobou dánského astronoma, ačkoliv její stavba započala až 36 let po Tychonově smrti. Téměř sedm metrů širokou věž s točitou, dvě stě deset metrů dlouhou rampou, na kterou vyjel ruský car Petr I. na koni, navštívili v 80. a 90. letech 17. století i legační kaplan Martin Gottseer a francouzský literát putující do Laponska Jean François Regnard.⁴⁶¹ Kromě výhledu do nedalekého

⁴⁵⁸ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 17, diplomatické relace Františka Antonína Berky z Dubé ze 7. 5. 1681 (Hamburk). Hrabě Montecucoli navázal na své kontakty s dánským králem Frederikem III. i v době druhé severní války v letech 1655-1660, kdy působil na Jutském poloostrově. Jako uznávaný odborník na skandinávskou problematiku se účastnil i četných jednání mezi braniborským kurfiřtem, císařem a dánským dvorem. Srov. Tamtéž, kart. 9, Akten wegen Defensivbündniss mit Brandenburg 1658; Tamtéž, kart. 12, relace Raimonda Montecuccoliho z 20. 12. 1658 nebo 19. 4. 1659 (zimní kvartýry Sønderborg a Viborg).

⁴⁵⁹ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 85.

⁴⁶⁰ Dánsko jako zemi Tychona de Brahe popisoval na stránkách vlastnoručně psaného cestopisu také anglický politik a zástupce toryů William Bromley, který v rámci své vzdělávací cesty po Evropě navštívil rovněž obě skandinávská království. Také Bromley nezapomněl při popisu Kodaně vyjmenovat všechny důležité památky a kuriozity, které musí cestovatel navštívit. Viz William BROMLEY, *Several Years Travels through Portugal, Spain, Italy, Germany, Prussia, Sweden, Denmark and the United Provinces*, London 1702, s. 259-264.

⁴⁶¹ J. PINKERTON, *A Journey*, s. 141-143.

švédského Skåne si oba učenci se zájmem prohlédli měděný sférický astroláb, jenž byl zkonstruován za účelem měření poloh pohybujících se hvězd. Jezuitský kaplan si poznamenal i nápis nacházející se na protější zdi, podle kterého byl předmět Dány odvezen z Prahy v roce 1632 po okupaci města saskými vojsky.⁴⁶²

Kodaň však nebyla jediným místem paměti spojeným s osobou Tychona de Brahe. Četné vyslanecké legace putující podél pobřeží Öresundu do Helsingøru zaznamenaly přítomnost nedalekého ostrova Ven, na kterém si nechal postavit Tycho de Brahe zámek Uraniborg spojený s rozsáhlou observatoří. Význam této mimořádné stavby podtrhly i četné návštěvy několika dánských králů či například několikadenní přítomnost anglického panovníka v roce 1590. Na základě studia cestopisů a průvodců či z motivace doplnění klasického vzdělání zatoužilo dokonce několik málo diplomatů po spatření tohoto ostrova. V druhé polovině 17. století však již z Uraniborgu zbyly pouze trosky, které za sebou zanechaly pravidelné švédsko-dánské boje, a proto většina cestopisů postupně začala cestovatele od návštěvy bývalého Tychonova sídla odrazovat.⁴⁶³

V Helsingøru již čekal na většinu císařských vyslanců převoz do Skåne. V tomto místě, kde byl Öresund nejužší, platily lodě plující do Baltského moře nezanedbatelně vysoké clo, které vynášelo dánské koruně ročně přes jeden milion říšských tolarů, což byla v některých letech více než jedna pětina státního rozpočtu. V Öresundu sídlila silná námořní posádka, která poplatky vybírala také od většiny diplomatických legací putujících na území Švédského království.⁴⁶⁴ Mořská úžina mezi Helsingørem a Helsingborgem byla vždy ohniskem sváru, který vygradoval po roce 1660, kdy byly dosud dánské provincie Skåne,

⁴⁶² „Auf der hohen Schul in der Mathematischen Sternwarte wird ein von dem hochgelehrten Tychone Brahe gefertigte Himmelskugel bewahrt. [...] Diese Kugel, so mit der Zeit auf Prag war entführt worden, ist aus Anlaß deß Kriegs wieder zuruck kommen im Jahr 1632. Gleichwie eine an der nächsten Wand verzeichnete Denckschrift andeutet.“ Viz J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Brief*, s. 181.

⁴⁶³ O observatoři na ostrově Ven a osudech Tychona de Brahe před příchodem na dvůr Rudolfa II. píše stručně také Josef POLÍŠENSKÝ, *Tisíciletá Praha očima cizinců*, Praha 1999, s. 142-146. Osobou dánského astronoma se však dlouhodobě zabýval především František Jáchim. Srov. např. F. JÁCHIM, *Tycho Brahe. Hvězdářova odysea z Dánska do Čech*, Praha 2000. Není rozhodně s podivem, že hrob slavného astronoma přitahoval stejným způsobem několik generací cestovatelů a diplomatů putujících z Dánského království. Tychonovo jméno spojené s Prahou zaznamenal v roce 1834 a 1841 například Hans Christian Andersen nebo dánská herečka Johanne Louise Heiberg v roce 1856. Srov. Vincy SCHWARZ, *Město vidím veliké. Cizinci o Praze*, Praha 1940, s. 257-258, 302-203, 369-370.

⁴⁶⁴ Otázka cel a dalších poplatků spojených s námořním obchodem byla mimořádně častým předmětem jednání císařských úředníků a dánských vyslanců ve Vídni. V této záležitosti se dochovalo několik desítek reskriptů v dánském říšském archivu. Viz např. RA København, Tyske kancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart. 107, instrukce, reskripty, kapitulační protokoly a projekty z let 1678-1680. Zde např. 15 dopisů dánského krále císaři nebo instrukce z 1. 10. 1679.

Blekinge a Halland definitivně odstoupeny švédské koruně.⁴⁶⁵ V praxi to tudíž znamenalo, že pouze císařský vyslanec Raimondo Montecuccoli v zimě roku 1654 cestoval při přeplutí Öresundu v rámci jednoho království a hranice mezi Dánskem a Švédskem překonal až na hranicích Hallandu a Västergötlandu, tedy již ve vnitrozemí dnešního švédského státu. Zbytek císařských legací putujících mezi lety 1660-1730 do Stockholmu musel projít odbavovacími zvyklostmi hraniční kontroly, při které zaplatily rovněž poplatek za vstup do království. Této povinnosti však byli zástupci rakouských Habsburků definitivně zproštěni díky aktivitám Antonína Jana z Nostic, jenž si během diplomatické služby mezi lety 1685-1690 vymohl na královských úřednících právo neplatit clo na četných celnících nacházejících se především mezi jednotlivými švédskými kraji.⁴⁶⁶

Dánsko bylo v očích císařských vyslanců a celé řady dalších zahraničních cestovatelů vnímáno jako kontaktní zóna skandinávské a německé kultury. Při srovnávání švédského a dánského prostředí si leckterý cizí návštěvník povšiml výrazně německého charakteru Dánského království, které mělo mentálně, geograficky i politicky velice blízko k luteránským oblastem Říše. Německý jazyk byl hlavním dorozumívacím kódem mezi domácími obyvatelstvem a cizími návštěvníky, což byl důležitý rozdíl v porovnání se švédským prostředím, kde od začátku 17. století minimálně ve šlechtickém prostředí vytlačila němčinu definitivně francouzština.⁴⁶⁷

Právě toto vnímání drobných nuancí vedlo k potřebě transparentního uspořádání dosud neznámého prostoru s následnou definicí protikladů, jež se dostaly na stránky písemného i obrazového materiálu. Údiv nad narůstajícím počtem jinakostí byl čerpán z místního kulturního repertoáru, vůči němuž měli vyslanci touhu se vymezit. Některá specifika byla hodnocena mimořádně kladně, jako například čistota měst,⁴⁶⁸ schopnost dánských žen zastat

⁴⁶⁵ Z celé řady především švédských autorů se závěrem druhé severní války zabýval např. Björn ASKER, *Karl X. Gustav. En biografi*, Lund 2009, s. 287-294. Faktograficky významná je také starší publikovaná disertační práce předního švédského historika Birgera Fahlboga. V této monografii je věnován prostor i diplomatickému jednání císařského vyslance Gottlieba z Windischgrätzu u stockholmského dvora na přelomu let 1663 a 1664. Srov. Birger FAHLBORG, *Sveriges yttre politik 1660-1664*, Stockholm 1932, s. 415-422. Z četné dánské produkce studoval tuto tematiku např. Lars Christensen. Viz L. CHRISTENSEN, *The Foreign Policy of Hannibal Sehested 1660-1666*, Scandinavian Journal of History 24, 1999, s. 117-133, zde s. 124-126.

⁴⁶⁶ ÖStA Wien, HHStA, Diplomatie und Außenpolitik 1848-1918, Gesandtschaftsarchiv Stockholm, kart. 65/66, reskript ze 4. 12. 1720.

⁴⁶⁷ Tomuto problému se věnovala na stránkách svého článku také Vibeke WINGE, *Deutsch und Deutsche in Kopenhagen im 17. Jahrhundert*, in: Robert Bohn (Hrsg.), *Europa in Scandinavia. Kulturelle und soziale Dialoge in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1994, s. 71-78.

⁴⁶⁸ Čistotu lidských obydlí a měst hodnotili kladně především cestovatelé z jihu Evropy a také císařští a francouzští vyslanci. Toto specifikum některých Skandinávských oblastí se až nápadně podobá závěrům, ke kterým dospěl britský historik Simon Schama při studiu nizozemské kultury 17. století. Na základě interpretace některých zahraničních cestopisů byli Holanďané mimořádně (podle některých cestovatelů až chorobně)

tradičně mužské práce či slušná vzdělanost v cizích jazycích, která cestovatelům zpříjemnila orientaci. Tyto benefity pak byly hodnoceny a porovnávány s domácím prostředím, které často výrazně zaostávalo za vysokými standardy hostitelské země. Četné odlišnosti týkající se především víry, majetkového a sociálního uspořádání či pro Skandinávii typického nižšího společenského tlaku na sebekontrolu však byly posuzovány spíše negativně. Podobná hodnocení vycházela většinou z předsudků nabytých během dosavadního formování mentálního habitu, jehož struktura byla během cestování nabourávána a přetvářena ve stále vyšší míře. Značný impulz pro nové poznatky, zkušenosti a zážitky se císařským vyslancům otevřel především s příchodem na Skandinávský poloostrov, kde byly rozdíly mezi střední a severní Evropou vnímány v nové, dosud nepoznané intenzitě.

posedlí čistotou, což Schama interpretoval jako „*potvrzení oddělenosti*“ a charakteristický znak odlišnosti, jimž se Nizozemci začali vymezovat vůči Španělům na konci 16. století. Srov. Simon SCHAMA, *The Embarrassment of Riches. An Interpretation of Dutch Culture in the Golden Age*, New York 1988, s. 375-398. O vnímání Holandska a Holanďanů v raném novověku více také Anja Chales de BEAULIEU, *Deutsche Reisende in den Niederlanden. Das Bild eines Nachbarn zwischen 1648 und 1795*, Frankfurt am Main 2000. Inspirující jsou v tomto směru i výzkumy sociologa Ervinga Goffmana týkající se vytváření určitých subkultur, jež fungují jako identifikační prostředek. Viz Erving GOFFMAN, *Stigma. Poznámky k problému zvládnutí narušené identity*, Praha 2003, s. 145-158.

II. 4. Suecia, terra incognita

Švédské království bylo minimálně do začátku třicetileté války pro převážnou část střeoevropské populace neznámou zemí. Tento fakt mimořádně stimuloval vytváření stereotypních představ o vzdáleném severu, jenž byl vlastní „synů zimy a sněhu“ či „děti tmy a šera“. Právě tato dvě sousloví se v mimořádné frekvenci objevují v několika cestopisech či osobní korespondenci, čímž reprezentují nejdůležitější dva obrazy vytvářející rovněž střeoevropský diskurz údivu. Podobné představy živila i nepočtená literatura dokumentující podobu Skandinávie, která nebyla vytvářena pouze samotnými autory, kteří dané oblasti většinou osobně navštívili, čímž se zaštitili neochvějnou autoritou, ale především prostřednictvím čtenářstva, které dopředu očekávalo naplnění konkrétního příslibu autora pozorování.⁴⁶⁹ Zima a tma byly ostatně jedním z hlavních témat *Historia de Gentibus Septentrionalibus* sepsané Olausem Magnem v polovině 16. století. Tento historik a kartograf, jehož dílo bylo mnoha cestovateli před odjezdem studováno, zásadním způsobem přispěl k formování mýtu odlehlého severu jako nehostinné, tvrdé a drsné země, čímž vědomě či nevědomě vytvořil naprostý protiklad přívětivého a teplého jihu, kam se musel po nástupu reformace ve Švédsku uchýlit. Naprosté opozitum severu vůči jihu bylo logickým vyústěním Magnova díla charakterizujícího Skandinávce jako houževnaté obyvatele, kteří se musejí potýkat s nepřízní klimatu ovlivňující zásadním způsobem jejich charakter a mentalitu. Zima a tma byly podle Magna i dalších autorů rovněž příčinou vyšší militantnosti severského etnika a zároveň často popisované chladnokrevnosti, necitlivosti s výrazně nižší potřebou gestikulace.⁴⁷⁰

O to větší překvapení čekalo na cestovatele, kteří se po příjezdu do Skandinávie neubránili konstatování, že se jejich předchozí představy nezakládaly na pravdě. Rovněž císařští diplomaté jako například Michael Václav z Althannu putující Švédským královstvím na vrcholu jara či léta byli neskryvaně šokováni teplejším podnebím, které srovnávali s podmínkami střední Evropy. Také francouzský polyhistor Pierre Daniel Huet konfrontující

⁴⁶⁹ Zásadní teoretickou práci reflektující vznikání mýtů představil francouzský filosof a sémiotik Roland Barthes. Svým výzkumem tak společně s Michelem Foucaultem a Jacquesem Derridou mimořádným způsobem přispěl k obratu ve prospěch strukturální a synchronní analýzy dějinných jevů. Podle Barthes *„mýtus nic neskrývá a nic neukazuje; mýtus deformuje; mýtus není lží ani přiznáním: je inflexí.“* Srov. R. BARTHES, *Mytologie*, Praha 2004, s. 126-130.

⁴⁷⁰ Stereotypizovaný slovní obrat rozšířený díky Magnovu dílu představuje také sousloví charakterizující Skandinávce jako „půlnoční lidí“, kteří žijí v „Půlnoční zemi“. O „podivuhodné, nebezpečné a nehostinné zemi“ a „válkychtivosti Severanů“ viz E. BALZAMO – R. KAISER, *Olaus Magnus*, s. 141-160 a 179-194.

své předchozí představy s dílem Olause Magna se na několika místech sepsaného cestopisu neubráníl poznámkám o překvapivě teplém počasí vhodném k pěstování nejrůznějších plodin.

„Skýtalo nám mimořádné potěšení cestovat skrze travnaté louky bujně porostlé květinami nazývanými lilie, jejichž intenzivně vydávající vůni jsme v těchto severních končinách naprosto nečekali. Taktéž jsme viděli jahody rostoucí v lese a stromy porostlé třešněmi nacházející se na okraji Stockholmu. V královských zahradách dokonce pěstují pomeranče a melouny v mimořádné kvalitě podle stejného zvyku jako u nás.“⁴⁷¹

Podobně jako v případě cestování skrze Dánské království byla i na území Švédska kladně hodnocena rovinnost krajiny, poměrně kvalitní cesty s možností dostatečného ubytování a výrazný nadbytek světla v době letních měsíců, které umožňovalo cestovatelům zdolat větší vzdálenost v průběhu jednoho dne. Na své cestě do Uppsalý popisoval dobré podmínky k putování i císařský vyslanec Raimondo Montecuccoli, jenž morfologii severské krajiny charakterizoval jako mimořádně vhodnou pro jízdu kočárem, která mohla být kombinována s oblíbenými saněmi v zimním období.⁴⁷² Legace pod velením Adolfa Vratislava ze Šternberka a Franze Ottokara von Starhemberg zase plně oceňovaly přítomnost četných jezer často spojených lodní dopravou, která byla prospěšná pro rozvoj vnitrozemského obchodu. Jako výrazné pozitivum hodnotili někteří cestovatelé a především pak diplomaté Ludvíka XIV. výrazný vliv a neustálé pronikání francouzské kultury mezi vyšší sociální vrstvy švédského obyvatelstva, které bylo schopné a zároveň ochotné používat francouzštinu jako dorozumivací jazyk.⁴⁷³

⁴⁷¹ Ve vlastnoručně napsaném životopise, do kterého byly vzpomínky z pobytu ve Švédsku o několik let později doplněny, se Pierre Daniel Huet několikrát vymezuje vůči dílu Olause Magna. „*From the History of Olaus Magnus we may learn that this fable [pověst o Gilbertovi, pozn. autora] has for many years been disseminated in those regions, where it has been implicitly received by a credulous and superstitious race. This is a mental infirmity common to those who, being born in a cold climate, and scantily partaking of the benignant influence of the sun, are tardy in their intellectual operations, and incompetent to the discovery of truth and the correction of error: such, authors inform us, are the Laplanders bordering on Sweden, the Icelanders, and the Greenlanders.*” Srov. J. AIKIN, *Memoirs*, s. 142.

⁴⁷² A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 89-90.

⁴⁷³ V případě Švédska se mluví o skutečné francouzské mánii, která se na území tohoto skandinávského království projevovala ve vyšší intenzitě, než tomu bylo běžné například ve střední Evropě, což potvrzovali i četní císařští vyslanci. V průběhu druhé poloviny 17. století se francouzské kulturní výtvarnosti šířily i do nižších sociálních vrstev, které se snažily částečně napodobovat životní styl elit. O tomto procesu např. Kurt ÅGREN, *Rise and Decline of an Aristocracy. The Swedish social and political elite in the 17th century*, *Scandinavian Journal of History* 1, 1976, s. 55-80. Profrancouzský trend se projevoval minimálně ve stejné intenzitě i o jedno století později. Srov. Charlotta WOLFF, *The Swedish Aristocracy and the French Enlightenment circa 1740-1780*, *Scandinavian Journal of History* 30, 2005, s. 259-270.

Přes tyto příležitostné pozitivní reakce však téměř vždy u diplomatů rakouských Habsburků převládala značně negativní nebo minimálně neutrální hodnocení. Popisy cestování a jednotlivých fenoménů spojených se Švédskem se v případě vyslanců často zásadně lišily od popisů vzešlých z pera zahraničních cestovatelů, kteří se do Skandinávie vydávali zcela dobrovolně bez vidiny komplikovaných politických jednání. Neoblíbenost diplomatického postu ve Stockholmu, jež byla navíc umocněna mimořádnou vzdáleností, konfesijními rozpory a dalšími předsudky formovanými v době třicetileté války, se zásadním způsobem podepsala na subjektivních charakteristikách Švédského království.

Kromě nepříznivého počasí a kruté zimy si vyslanci stěžovali rovněž na špatný vzduch. Hrabě ze Šternberka si v oficiálních relacích například vzpomněl na slova svého předchůdce Hermanna von Basserode, když poznamenal „*že svému předchůdci nevěřil, dokud to sám nezažil*“.⁴⁷⁴ Nevídnost počasí spojená s četnými nemocemi byla obvyklým tématem zpráv přicházejících ze Švédského království. Mnozí diplomaté měli upřímný strach ze smrti v luteránských oblastech a nacházeli četné důvody, proč by měli být z tohoto úřadu odvoláni. Císařský vyslanec Michael Václav z Althannu například po konzultacích s místními královskými doktory sváděl svůj špatný zdravotní stav na kvalitu vody, která je prý v celém Švédsku „*málo kyselá a většinou docela sladká a vůbec ne pikantní [...] s příměsí vitriolu*“.⁴⁷⁵ Ne všichni vyslanci byli rovněž spokojeni s kvalitou cest a všudypřítomnými kameny. Kupříkladu saský legační sekretář Martin Frensdorf delegovaný v roce 1722 do Stockholmu dramaturgizuje svoji zářijovou cestu popisem „*rozběsněného moře, nepřekonatelných skalisek*“ a „*nedosažitelného Stockholmu*“, což zapříčinilo jeho „*největší nepohodlí v životě*“ a následnou „*horečku, při které hořel spalujícím žárem i bez přispění kata*“.⁴⁷⁶

Jedním z prvních nepříjemných dojmů, který zapůsobil snad na každého císařského vyslance projíždějícího Švédským královstvím, byla téměř bezprecedentní dražota. Velice výmluvně tento skandinávský fenomén vyjádřil luterán Gottlieb z Windischgrätzu, jenž v zimě roku 1663 putoval ve funkci císařského vyslance ke dvoru mladého Karla XI. „*Už jsem byl v Paříži a Římě, ale takovouto dražotu, jako mají tady, jsem ještě nikde a nikdy*

⁴⁷⁴ ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 20. 12. 1673 (Stockholm).

⁴⁷⁵ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 6, relace Michaela Václava z Althannu ze 18. 8. 1683 (Stockholm). Tematika nemocí, strádání a špatného zdravotního stavu byla častým tématem raně novověké korespondence a tvořila tak neodmyslitelnou součást *Briefkultur*. Tímto fenoménem se podrobně zabýval např. německý historik Martin Dinges. Zde např. sborník Martin DINGES – Vincent BARRAS (Hrsg.), *Krankheit in Briefen im deutschen und französischen Sprachraum 17.-21. Jahrhundert*, Stuttgart 2007.

⁴⁷⁶ HStA Dresden, Geheimes Kabinett, loc. 03081/01, Diplomatická mise saského vyslance Martina Frensdorfa ve Švédsku, relace z 21. 9. 1722 (Stockholm).

neviděl. *Všichni tady musí počítat se 40 % navýšením nákladů.*⁴⁷⁷ Na základě dobře dochovaných účtů z diplomatické mise braniborského vyslance Christopha von Brandt z roku 1671 můžeme konstatovat, že tato legace ujela v Říši za jeden zlatý rýnský přibližně jeden kilometr, zatímco na území Švédska za stejné peníze méně než 450 metrů. Celkové náklady na cestování, ve kterých bylo zahrnuto i ubytování a strava, byly na území Švédského království obecně dvakrát vyšší.⁴⁷⁸

Podobným způsobem se prodražilo i permanentní cestování v rámci Švédského království v době vyslancovy mise, což bylo způsobeno především mimořádnou mobilitou švédského dvora. Někteří vyslanci jako například Adolf Vratislav ze Šternberka museli téměř okamžitě po příjezdu do Stockholmu připravovat odjezd. Tyto cesty je mohly zavést do švédského vnitrozemí nebo dokonce až na hranice s Norskem nebo Ruskem. Ze všech císařských diplomatů delegovaných mezi lety 1650-1730 do Stockholmu urazil nejvíce kilometrů v rámci Švédského království Gotthard Hellfried von Welz, jenž se po příjezdu do sídelního města Karla XII. brzy odebral do jihošvédského Skåne, odkud se po dvou měsících vrátil nazpět do Stockholmu jenom proto, aby po dalším čtvrt roce odplul podél finského pobřeží do švédského Tallinnu, kde mezitím vypukla válka s ruským carem Petrem I. Hrabě von Welz tak společně se svojí nepřilíš početnou suitou nacestoval za pět měsíců v těsném závěsu za značně mobilním dvorem Karla XII. přibližně 2 500 kilometrů.⁴⁷⁹

Podobné cesty v rámci Švédského království uspořádané během diplomatické mise se staly důležitým motivem následujících žádostí císařských vyslanců o mimořádnou finanční podporu. Kromě hraběte von Welz a hraběte ze Šternberka, jenž doprovázel mladého Karla XI. na cestách po kraji Östergötland, vyplatila dvorská komora ve Vídni speciální prémie i několika legačním sekretářům, kteří byli vysláni z rozkazu císařských diplomatů ve Stockholmu k politickým jednáním do Linköpingu, Malmö, Kodaně nebo Hamburku. Mimořádnou podporu pohybující se v řádu několika stovek zlatých tak obdržel například císařský sekretář a zároveň nevlastní bratr Hermanna von Basserode Johann Eberhard Hövel

⁴⁷⁷ ÖStA Wien, AVA, FA Harrach, kart. 449, korespondence Gottlieba z Windischgrätzu hraběti Františku Albrechtovi z Harrachu, dopis z 2. 2. 1664 (Stockholm).

⁴⁷⁸ GStPK Berlin, Herrschaften Beeskow und Storkow, I. HA GR, Rep. 43, Nr. 453, účty a dokumenty týkající se mise braniborského vyslance Christopha von Brandt do Dánska a Švédska, účet z prosince 1671.

⁴⁷⁹ Rekonstrukce itineráře Welzových cest je možná díky četným oficiálním relacím a rovněž i osobním dopisům, které tento císařský diplomat odesílal ze Skandinávie a posléze také z Ingrie. Welzovy dopisy z let 1700-1701 putovaly především na adresu říšského vicekancléře Dominika Ondřeje z Kounic do Vídně. Z této doby se zachovalo přesně 41 dopisů popisujících Welzovu aktivitu na severu Evropy. Srov. MZA Brno, Rodinný archiv Kouniců Slavkov, kart. 270, inv. č. 2411, dopisy Gottharda Hellfrieda von Welz říšskému vicekancléři Dominiku Ondřejovi z Kounic 1700-1701.

nebo Christoph Theodor Antivari, jenž aktivně sloužil několik let na ambasádě pod velením Burgharda Philippa von Fridag.⁴⁸⁰

Kromě drahoty v podobě nepříznivého směnného kurzu švédského riksdaleru hodnotilo několik císařských vyslanců mimořádně kriticky rovněž stav švédského hospodářství neustále vyčerpaného po nákladných a dlouhotrvajících válkách. Tyto postřehy reflektované již během průjezdu přes Dánské království nabyly na intenzitě především při cestování Švédskem. Zahraniční diplomaté si hojně ve svých denících či relacích stěžují na nedostatek mužského služebnictva, které bylo obvykle v dané zemi najímáno na přechodnou dobu do služeb císařských vyslanců. Nejkritičtěji popisoval tuto situaci Raimondo Montecuccoli v roce 1653 nebo Burghard Philipp von Fridag v roce 1720 na konci téměř dvacetileté, mimořádně vyčerpávající války Karla XII. Stručně ale výstižně shrnul své dojmy také anonymní cestovatel ve službách císaře Leopolda I., který projížděl skrze Švédské království v roce 1680, kdy obě skandinávská království ukončila pětiletou skånskou válku. „*Když člověk cestuje po Švédsku, tak všude, kam zrovna přijede, vám své služby nabízejí pouze přestárli muži, mrzáci, letité báby nebo malí chlapci.*“⁴⁸¹

S výrazným nedostatkem dospělé mužské populace úzce souviselo i postavení švédských žen, které opakovaně budilo zájem zahraničních návštěvníků. Vysoký nepoměr ve prospěch ženského pohlaví byl po celé 17. a první polovinu 18. století způsoben právě dlouhotrvajícím válečným stavem. Ženy si tak musely osvojit tradičně mužské role a vykonávat i fyzicky náročnější činnosti, jako byla například orba či řízení lodi.⁴⁸² Fyzickou

⁴⁸⁰ Dalším příkladem může být i sekretář Františka Antonína Berky z Dubé Johann Herbolt Füllgraffen, kterému bylo zapláceno 512 zlatých za cestu z Kodaně do Vídně a zpět v roce 1682. Srov. ÖStA Wien, FHKA, Sammlungen und Selekte, Hofzahlamtbücher, Bd. 125, mimořádné výdaje na cesty z roku 1681. K diplomatickým jednáním odeslal do Vídně svého sekretáře Johanna Philippa von Andlern i Franz Ottokar von Starhemberg v roce 1697. Také v tomto případě proplatila Andlernovi dvorská komora finanční náklady na cestu ze Stockholmu do Vídně a zpět. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 9, reskript říšské dvorské kanceláře z 27. 4. 1697 (Vídeň).

⁴⁸¹ Na tuto anonymní zprávu s názvem *Nachricht von dem ietzigen Zustand in Schweden* 1680 upozornil na konci 30. let 19. století po absolvování své studijní cesty v rakouském Haus-, Hof- und Staatsarchiv také Andreas Fryxell. Srov. A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 150.

⁴⁸² Tyto otázky řeší především odborníci na gender studies, kteří mají v současné švédské vědecké obci mohutnou podporu. V tomto směru se tedy další badatelé mohou opřít o celou řadu publikací zkoumající roli muže a ženy v raném novověku. Bohužel se však naprostá většina prací zabývá výhradně společenskými elitami. Zde S. NORRHEM, *Kvinnor*, s. 171-183. O roli pohlaví v raně novověké švédské společnosti více i Arne JARRICK, *Kulturen der Sexualität im Schweden der Frühen Neuzeit*, *Historische Anthropologie* 2, 1994, H 3, s. 351-370. Tomuto tématu se také v několika pracích věnovala Kekke Stadin. Zde např. K. STADIN, *Stormaktskvinnor*, in: Stellan Dahlgren – Anders Florén – Åsa Karlsson (red.), *Makt och Vardag. Hur man styrde, levde och tänkte under svensk stormaktstid*, Malmö 1996, s. 177-196, viz další literatura k tématu s. 196. Svůj význam mají i historiografická díla, jež studují postavení žen na konci 18. století, kdy se rovněž ve

zdatnost žen chválil například i anglický ambasador Bulstrode Whitelocke v roce 1653, když ve svém deníku srovnává švédské ženy s anglickými, přičemž poukazuje především na historickou tradici, podle které již v pohanských dobách Vikingů doprovázely manželky své muže do války a byly tak navyklejší většímu strádání než ženy Angličanů.⁴⁸³

V období let 1650-1730 nescházely Švédsku pouze lidské zdroje. Tato severská země, jež byla do značné míry závislá na exportu některých komodit, se podle svědectví císařských diplomatů musela potýkat i s výrazným nedostatkem základních surovin, jako bylo obilí a sůl, které se kvůli častým námořním blokádam nedostaly do Švédska včas či v dostatečné míře. To zároveň prohlubovalo inflaci a navyšovalo ceny, na které si vyslanci stěžovali přednostně. Nebývale drahé byly ve Švédsku služby v hostincích, potraviny a alkohol. Finančně téměř nedosažitelným artiklem bylo ve Skandinávii kvalitní víno, které se dováželo většinou z Francie či Uher. Císařští diplomaté byli ochotni za několik lahví tokajského zaplatit značné sumy. Víno se stávalo zcela běžně předmětem všedních darů mezi ambasadorry, předními královskými úředníky i panovnickou rodinou. Někteří méně movití vyslanci jako například Hermann von Basserode si tak museli během svého pobytu ve Stockholmu zvyknout na zcela běžný *Tafel ohne Wein*.⁴⁸⁴

Cestovatelům se však nedostávaly i další naprosto běžné komodity. Jezuita Martin Gottseer na stránkách svého latinského deníku například poznamenal, že ve Švédském království není nic dražšího než provazy a lana.⁴⁸⁵ Michael Václav z Althannu v roce 1682 zase popisuje naprostý nedostatek koní a vozů nutných k přepravě po Švédském království.⁴⁸⁶ Podobným komplikacím čelil i Gotthard Hellfried von Welz na své druhé cestě ze Skåne do Stockholmu v roce 1700. Welz v roli císařského vyslance musel změnit původně naplánovanou trasu skrze švédské vnitrozemí kvůli nedostatečnému množství koní, kočárů

Švédsku začala formovat politická práva jednotlivce. Srov. např. Åsa Sjögren KARLSSON, *Männern, kvinnorna och rösträtten. Medborgarskap och representation 1723-1866*, Stockholm 2006.

⁴⁸³ H. REEVE, *A Journal*, Vol I., 209.

⁴⁸⁴ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 3, relace Hermanna von Basserode z 28. 5. 1667 (Stockholm). O švédském zahraničním obchodu v baltském regionu, jeho přednostech a slabinách více Sven Erik ÅSTRÖM, *The Swedish Economy and Sweden's Role as a Great Power 1632-1697*, in: Michael Roberts (ed.) *Sweden's Age of Greatness 1632-1718*, London 1973, s. 58-101. O importu a exportu švédské koruny v baltském prostoru více také Enn KÜNG, *Die schwedische Ostseepolitik, die internationale Handelskonjunktur und die Entstehung der Narvaer Handelsflotte in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, *Forschungen zur baltischen Geschichte* 3, 2008, s. 87-102.

⁴⁸⁵ M. BAKEŠ, *Cestopis*, s. 307.

⁴⁸⁶ Hrabě z Althannu si během cesty stěžoval rovněž na chatrné zdraví, které se snažil řešit častými nákupy různých medikamentů. Nedostatek léků, koní a vozů proto představují nejčastější leitmotiv oficiálních relací z léta roku 1682. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 6, např. relace Michaela Václava z Althannu z 27. 6 a 22. 7. 1682 (bez místa odeslání).

a pohodlného ubytování na trase, kterého před ním využili ostatní vyslanci, důstojníci a přední královští úředníci. Hrabě von Welz tak přijal nabídku admirála Hanse Wachtmeistera, se kterým putoval do Stockholmu jižnější cestou podél pobřeží přes Karlskronu a Kalmar.⁴⁸⁷

Na nízkou kvalitu a nedostatek koní a vozů si stěžoval po svém příjezdu do Švédska i Adolf Vratislav ze Šternberka. Podle jeho interpretace totiž všechny kvalitní koně skupila švédská armáda, a tak se cestovatelům dostávali pouze tažní koně, jejichž vlastníky byli ve většině případů tamní sedláci. Hrabě ze Šternberka však ve svých relacích z roku 1673 opomněl interpretovat nebo dokonce nedokázal proniknout do složité a svým způsobem jedinečné struktury švédské pošty, která fungovala na trochu jiném principu v porovnání se zbytkem kontinentální Evropy.⁴⁸⁸ Právě soustava švédské královské pošty zaujala hned několik dalších císařských legací, které tuto neobvyklost často hodnotily jako první zvláštnost spojenou se Švédským královstvím. Kromě nespokojených reakcí vyslance Antonína Jana z Nostic poukazujícího na neschopnost švédského poštovního systému přizpůsobit se jeho vysokým nárokům,⁴⁸⁹ vzbudila pošta patřičný údiv například u jezuity Kašpara Paschkeho, který jako legační kaplan doprovázel císařského vyslance Gottharda Hellfrieda von Welz na cestách Skandinávií.⁴⁹⁰

Švédská královská pošta byla oficiálně založena poměrně pozdě až pod vlivem kancléře Axela Oxenstierny v roce 1636. Od samého začátku také sloužila poněkud jinému účelu než ve zbytku Evropy. Úlohou pošty bylo především sloužit státu, který byl v době třicetileté války jejím téměř výhradním vlastníkem a zřizovatelem.⁴⁹¹ *Kanslikollegium* pod

⁴⁸⁷ Tamtéž, kart. 10, relace Gottharda Hellfrieda von Welz z 22. 9. 1700 (Stockholm).

⁴⁸⁸ ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 18. 10. 1673 (Stockholm).

⁴⁸⁹ V archivním fondu sokolovské větve hraběcí rodiny Nosticů se nachází přesně 32 dopisů týkajících se poštovních záležitostí císařského vyslance Antonína Jana z Nostic, o kterých jednal především se švédským poštmistrem ve Stockholmu a císařským poštmistrem v Hamburku. Kromě několika stížností sepsaných z intence hraběte se zde nachází především korespondence upozorňující na narůstající dluh vůči švédské královské poště ze strany hraběte z Nostic. Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 21, inv. č. 104 KK 3, korespondence hraběte z Nostic s císařským a švédským poštmistrem z let 1685-1690.

⁴⁹⁰ Z. HOJDA, *Dva jezuitské deníky*, s. 316-317

⁴⁹¹ Fenomémem švédské pošty se zabývalo již několik historiků. Mezi přední odborníky na toto téma patří například Paul Ries. Viz P. RIES, *The politics of information in seventeenth-century Scandinavia*, in: Brendan Dooley – Sabrina A. Baron (ed.), *The Politics of Information in Early Modern Europe*, London – New York 2011, s. 237-271. Disertační práci a několik odborných článků sepsal na toto téma také Magnus Linnarsson. Viz M. LINNARSSON, *Postal Service on a lease Contract: The privatization and outsourcing of the Swedish postal service 1662-1668*, *Scandinavian Journal of History* 37, 2012, s. 296-316. O produkci švédských novin v Tallinnu, kde strávil dva roky především císařský vyslanec Gotthard Hellfried von Welz více Kaarel VANAMÖLDER, *Was für eine Zeitung wurde in Reval am Ende der schwedischen Zeit gelesen?*, *Forschungen zur baltischen Geschichte* 6, 2011, s. 61-83. Avšak zásadní jsou především švédsky psané publikace, mezi nimiž vyniká starší, ale dosud nepřekonaný pátý svazek dějin pošty z pera Teodora Holma. Viz T. HOLM,

vedením Axela Oxenstierny kontrolovalo, cenzurovalo a značně ovlivňovalo podobu zpráv a prvních německých i švédských tištěných novin, jež hojně proudily z několika koutů Evropy. Na konci třicetileté války se velice pozvolna začala švédská pošta privatizovat, čímž královský dvůr zároveň ztrácel možnost plnohodnotně cenzurovat obsah některých zpráv. Tento proces však měl výrazně proměnlivý charakter, jak prokázal ve své práci například Heiko Droste.⁴⁹² V roce 1670 se z celkového počtu 73 poštovních stanic, jež existovaly na území Švédského království, nacházelo pouze 23 % v držení soukromých vlastníků pocházejících většinou z Říše. Výrazné zásahy do obsahu a cenzura prvních poštovních novin *Ordinarie Post Tijdender* či především *Swenska Mercurius*, které byly spojené s chodem poštovních stanic, zůstaly obecně známým faktem, jenž vedl císařské vyslance k téměř absolutnímu nereflexivnímu tohoto média.⁴⁹³ Na zahraničních ambasádách se však vždy četly noviny, jež mohly být dokonce opisovány a odesílány do Vídně. Císařští vyslanci ve Švédsku za účelem vyšší informovanosti vyhledávali po celé období let 1650-1730 kromě francouzských novin také jazykově dostupnější německé tisky vycházející v Hamburku, které se vyznačovaly daleko vyšší objektivností.⁴⁹⁴

Dalším unikátem švédské pošty byla mimořádná úplatnost poštmistrů, kteří měli ve službách švédské koruny v porovnání s jinými evropskými lokalitami velice nízké příjmy, které si vynahrazovali přijímáním peněz bokem. Tato praxe byla dokonce plně tolerována vládou, což se objevilo i na stránkách smluv a reskriptů řídících praxi rozrůstající se poštovní

Sveriges allmänna postväsen. Ett försök till svensk posthistoria (1620-1718), Bd. 5, Stockholm 1927. Základní informace přináší také Nils FORSSELL, *Svenska postverkets historia*, Stockholm 1936, s. 44-154.

⁴⁹² H. DROSTE, *The Terms*, s. 123-129.

⁴⁹³ O švédských poštovních novinách a státních zásazích do jejich obsahu především Ann Katrin HATJE, *Von der königlichen Postzeitung zum „Swänka Argus“*. Ein Überblick über die schwedische Presse im 17. und 18. Jahrhundert, in: Martin Welke – Jürgen Wilke (Hrsg.), 400 Jahre Zeitung. Die Entwicklung der Tagespresse im internationalen Kontext, Bremen 2008, s. 205-220, zde s. 204 a 214. Noviny byly ve Švédském království skutečným nástrojem státní propagandy. V porovnání s ostatními raně novověkými státy měl švédský královský dvůr dominantní podíl na obsahu a formování zpráv, jež přicházely především ze zahraničí díky četným prošvédským informátorům a loajálním poštmistrům rezidujícím v Hamburku a Kolíně nad Rýnem. Viz např. Jörg Peter FINDEISEN, *Axel Oxenstierna. Architekt der schwedischen Großmacht-Ära und Sieger des Dreißigjährigen Krieges*, Gernsbach 2007, s. 343-366.

⁴⁹⁴ Na císařské ambasádě Franze Ottokara von Starhemberg a Burgharda Philippa von Fridag se prokazatelně četly *Hamburger Relations-Courier*, které do Stockholmu většinou přivážela švédská pošta. Tyto noviny čas od času reflektovaly i činnost císařských vyslanců v jiných evropských destinacích. Hrabě von Starhemberg psal několikrát svému patronovi u vídeňského dvora Dominiku Ondřejovi z Kounic o čtení hamburských novin, kde sledoval dění v Dolním Sasku. Viz např. MZA, RA Kouniců Slavkov, kart. 295, inv. č. 2840, dopis Franze Ottokara von Starhemberg říšskému kancléři Dominiku Ondřejovi z Kounic z 10. 7. 1695 (Stockholm). Nejlépe dochované jsou však sbírky italsky tištěných novin *Foglio aggiunto a Il corriere ordinario*, které v hojném počtu odesílali dánští vyslanci ve Vídni do Kodaně. Srov. např. RA København, Tyske cancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart. 67, sbírka italských tištěných novin odeslaná z Vídně dánským vyslancem Johannem Christophem Urbichem v letech 1702-1703.

sítě. Tohoto fenoménu naplno využívali i císařští vyslanci, kteří často hovořili o nutnosti podplatit poštmistra kvůli následnému vyššímu pohodlí během cestování a bezstarostné přepravě dopisů a dokonce i balíků. Funkce generálního poštmistra ve Stockholmu byla z tohoto důvodu víceméně lukrativním povoláním, jež zajistilo těmto úředníkům, mezi něž patřili například Johan Gustaf von Beijer či Samuel Åkerhielm, vysoké společenské uznání dovršené vlastnictvím výstavních domů v centru hlavního města a přístupem ke dvoru.⁴⁹⁵

Třetí zvláštnost spojená se švédskou poštou koresponduje s výše naznačeným kritickým tónem Adolfa Vratislava ze Šternberka a postřehy jezuity Kašpara Paschkeho, kteří poukazovali na využívání sedláckých koní a vozů během přepravy zásilek i lidí. Nařízení o poštovních službách (*Förordning om postbådhen*) upravující chod pošty a povinnosti zaměstnanců, prikazovalo rovněž všem sedlákům, jejichž hospodářství se nacházelo do 20 kilometrů od některé poštovní trasy, aby v případě nutnosti za dne i noci poskytli poště své koně, vozy a služebnictvo. V případě, že snad služebnictvem nedisponovali, museli se povinností zhostit sami. V praxi byly tedy dopisy a menší balíky přepravovány v zapečetěných poštovních vacích za asistence speciálně povolanych venkovanů (*postbänder*), kteří byli instruováni zaměstnanci poštovních stanic nacházejících se podél poštovních tras.⁴⁹⁶

Rovněž organizace švédské venkovské společnosti budila především u císařských vyslanců jasně patrné rozpaky. Mezi první dojmy po příjezdu na Skandinávský poloostrov patřilo i zaznamenání „větší hrdosti“ a „neskrývané pýchy“ představitelů čtvrtého stavu, kteří se mohli honosit privilegiem účasti na zemském sněmu zvaném riksdag.⁴⁹⁷ Anglický ambasador Bulstrode Whitelocke hledal na konci roku 1653 opět vysvětlení v dějinách, během nichž si podle jeho slov tito údajní potomci Vandalů a Gótů nemohli během kořistnických výprav vybudovat jasně hierarchizovanou společnost na způsob románských království.⁴⁹⁸ Srovnání habsburských a švédských sedláků se neubránílo ani několik císařských diplomatů, kteří poukazovali na nedostatečný respekt, jenž chová čtvrtý stav k sociálně výše postaveným jednotlivcům. Všudypřítomný dozvuk švédské propagandy z dob třicetileté války byl patrný jak z každodenního politického jednání, tak i z chování řadového

⁴⁹⁵ H. DROSTE, *The Terms*, s. 127-128.

⁴⁹⁶ M. LINNARSSON, *Postal Service*, s. 299-300.

⁴⁹⁷ Více o selském stavu a jeho právu zasedat na zemském sněmu Stellan DAHLGREN, *Estates and Classes*, in: M. Roberts (ed.) *Sweden's Age*, s. 102-131. Činnost riksdagu a možnosti čtvrtého stavu prosadit vlastní vůli během schvalování daní popsal ve své práci Michael F. METCALF, *The Riksdag: A History of the Swedish Parliament*, Stockholm 1987, s. 86-97.

⁴⁹⁸ H. REEVE, *A Journal*, Vol I., s. 209.

obyvatelstva, což zaznamenal na stránkách své závěrečné relace po návratu do Vídně i hrabě ze Šternberka.

„Švédí jsou od své přirozenosti velmi pyšní. Obzvláště pak nechovají náklonnost k německému a španělskému národu. Podle vlastních zkušeností mohu také potvrdit, že se rozhodně nebojí postavit proti císaři a jeho spojencům v Říši a to jak z důvodu cti a dobrého jména švédské armády, tak i kvůli náboženství. Podle jejich mínění, které je zde velice rozšířené, se císař snaží všemi možnými způsoby vystrnadit nekatolíky z Říše, aby navrátil celý německý národ do lůna katolické víry.“⁴⁹⁹

Dalším typickým fenoménem objevujícím se na stránkách cestopisů, deníků a relací vzniklých z intence císařských vyslanců je výše zmíněné spojování raně novověkých Švédů s dobovačnými gótskými etniky, jež přispěly k pádu Římské říše. Tento mýtus vytvářený recipročně po celý raný novověk stimuloval fantazii všech cestovatelů pocházejících především z oblastí Habsburské monarchie, kteří na Skandinávce pohlíželi jako na nástroj Božího záměru, jenž může rozvrátit základy císařství. S touto stereotypní představou putovala do Švédska například Anna Lucie ze Šternberka rozená Slavatová, když ve svém osobně psaném dopise poznamenala, že „v Čechách už si všichni myslí, že Švédí zase mašírují proti naší zemi. Avšak nyní zjišťujeme, že se tak neděje a ani dít nemůže“.⁵⁰⁰

Značně stereotypní představy o švédské militantnosti a vysokých standardech vojska si musel přiznat i Adolf Vratislav ze Šternberka, který během diplomatické mise (podle slov Anny Lucie) zasvěcoval svoji manželku do některých politických záležitostí. Na základě prvních dojmů ze zhlédnutých execírek musel císaři Leopoldovi I. podat obraz nedostatečně vycvičeného a špatně oblečeného mužstva, které sice v mnoha případech vlastnilo mušketu, ale nedisponovalo žádnou sečnou ani bodnou zbraní. Podle Šternberka rovněž vojáci i nejvyšší důstojníci nepobírali odpovídající plat za svoji službu, loďstvu se nedostávalo proviantu a některé posádky rozmístěné po království neplnily dostatečně své povinnosti.⁵⁰¹

⁴⁹⁹ A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 138-139.

⁵⁰⁰ ANM Praha, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 173a, dopis Anny Lucie ze Šternberka roz. Slavatové neznámému adresátovi ze 7. 3. 1674 (Stockholm).

⁵⁰¹ ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 18. 10. 1673 (Stockholm). O švédské armádě bylo napsáno hned několik publikací. Domácí skandinávští i zahraniční autoři se většinou shodují v periodicky se opakujícím vzestupu a úpadku kvality materiálního vybavení, počtu vojáků a jejich vycviku. Základní práci v tomto směru představil R. I. FROST, *The northern wars*, s. 301-327. Z německých prací pak vyniká především Michael BUSCH, *Absolutismus und Heeresreform. Schwedens Militär am Ende des 17. Jahrhunderts*, Bochum 2000, s. 51-76. Tímto tématem se také dlouhodobě zabývá např. uppsalský historik Jan Axel Lindegren.

Hrabě ze Šternberka přitom nebyl v tomto případě jediným císařským vyslancem, jenž za sebou zanechal nelichotivý popis švédského vojska. Během cestování přes švédské území se nenaplnila předcházející očekávání ani u Michaela Václava z Althannu a Františka Antonína Berky z Dubé, kteří na začátku 80. let 17. století hodnotili stejným způsobem mimořádný úpadek švédské armády od dob třicetileté války.⁵⁰² Tento fenomén byl v diplomatických relacích také několikrát srovnáván s Dánským královstvím, které cíleně dbalo na vizualizaci své moci a vojenské síly. Zatímco při průjezdu Dánskem byly císařské diplomatické legace zvány ve větších pevnostech a přístavech k prohlídkám arzenálu a loďstva, nic podobného se neodehrávalo na cestě mezi švédskými provinciemi Skåne a Uppland. Kromě návštěvy vojenské posádky a pevnosti v Helsingborgu po přeplutí Öresundu nebylo císařským vyslancům prezentováno téměř nic ze švédské vojenské moci.⁵⁰³

První nepříznivé dojmy a hodnocení, které se však s delším pobytem ve Stockholmu začaly výrazně obracet, byly způsobeny zvolením trasy skrze vnitrozemí, kde kromě menších vojenských oddílů nebylo možné spatřit vyšší koncentraci vojska jako v případě méně rozlehlého Dánského království. Svoji roli dozajista sehrál i unikátní způsob rozmíst'ování vojáků po Švédském království, který se začal prosazovat již od poloviny 16. století, než byl v roce 1682 výrazně reorganizován. Tento systém tzv. *indelningsverket* spočíval na principu přidělování půdy vojákům, jejichž povinností bylo na této parcele hospodařit a zároveň se

Z dostupnějších prací J. A. LINDEGREN, *The Swedish 'Military State', 1560-1720*, Scandinavian Journal of History 10, 1985, s. 305-336. Švédskou militantnost v raném novověku studoval i lundský historik Erik Ringmar, který svojí prací obecně přispěl ke studiu dějin mentalit. Srov. Erik RINGMAR, *Identity, interest and action. A cultural explanation of Sweden's intervention in the Thirty Years War*, Cambridge 1996, s. 19-43.

⁵⁰² Negativně přitom nehodnotili stav vojska pouze císařští diplomaté, ale také zástupci braniborského a saského kurfiřta. Podobně nepřívětivé relace však vycházely i z vlastního tábora. Např. švédský vyslanec Dietrich Kleihe psal o špatném kreditu švédské armády z Kleve svému patronovi u stockholmského dvora Magnusovi Gabrielovi De la Gardie. GStPK Berlin, NI Arnheim, VI. HA, Nr. 33, Gesandtschaftsberichte Kleihe 1665-1666, relace z 8. 5. 1666 (Kleve), fol. 6. Německý historik Fritz Arnheim shromáždil celou řadu zajímavých archivních opisů ze švédského Riksarkivetu během svého pobytu ve Stockholmu v 80. letech 19. století. Arnheimovy výzkumy ve Stockholmu jsou důležité pro všechny historiky, kteří se zabývají skandinávskými dějinami první poloviny 18. století.

⁵⁰³ Teoretický koncept německých historiků a politologů tzv. *Machtvisualisierung* je velice inspirativní při studiu dánské a švédské historie v raném novověku. Srov. Herfried MÜNKLER, *Die Visibilität der Macht und die Strategien der Machtvisualisierung*, in: Gerhard Göhler (Hrsg.), *Macht der Öffentlichkeit – Öffentlichkeit der Macht*, Baden-Baden 1995, s. 213-227, zde s. 215. Dánské království této transparentnosti vlastního vojska využívalo pravděpodobně ve vyšší míře než Švédsko, čímž si zvyšovalo svůj kredit v očích zahraničních pozorovatelů. Více viz Michael BUSCH, *Krieg-Krise-Absolutismus. Die Entstehung königlicher Alleinherrschaft in Dänemark und Schweden*, in: Stig Förster – Bernhard R. Kroener – Bernd Wegner (Hrsg.), *Krieg in der Geschichte* Band XIV., Paderborn 2002, s. 94-120, zde s. 118-120. Podobnými otázkami se zabýval také dánský historik Sebastian Olden-Jørgensen. Viz Sebastian OLDEN-JØRGENSEN, *Machtausübung und Machtinszenierung im dänischen Frühabsolutismus 1660-1730*, Historisches Jahrbuch 120, 2000, s. 97-113.

pravidelně v jasně stanovených intervalech dostavovat k vojenským cvičením. Příslušníci dělostřelectva, jízdy i infanterie mohli rovněž bydlet v domech či statcích sedláků a na základě předem sepsaných smluv například vypomáhali v dobách sklizně.⁵⁰⁴

Někteří vyslanci, kteří byli schopni tento jedinečný a propracovaný systém roztroušených kasáren docenit, nešetřili často na stránkách svých relací a deníků chválou, čímž vytvořili jasný protiklad vůči nepřiliš kladným hodnocením některých jiných předchůdců či následovníků v úřadě císařova zástupce ve Švédsku. Po delším pobytu ve Stockholmu na konci 80. let 17. století hodnotil pozitivně reformy Karla XI. v *indelningsverket* například Antonín Jan z Nostic, jenž přitom poukazoval na nepřiliš efektivní způsob trénování vojska v minulosti, což údajně vedlo k nepříznivému vývoji války s Dánskem a Braniborskem.⁵⁰⁵ Mimořádně nadšeně se o tomto systému rozepsal na stránkách svého italského deníku především císařský vyslanec a generál Raimondo Montecucoli, který během cesty hodnotil akceschopnost švédské armády, jakož i platy řadových vojáků včetně způsobu výcviku. Výmluvně působí i fakt, že systém *indelningsverket* představuje první fenomén a zároveň i Montecucoliho úvodní deníkový zápis spojený se Švédským královstvím.⁵⁰⁶

Převážná většina císařských legací, jež navštívila v letech 1650-1730 Švédské království, putovala z Helsingborgu podél pobřeží do Halmstadu nacházejícího se v kraji Halland. Odtud již vedla přímá cesta do Jönköpingu ležícího u paty jednoho z největších švédských jezer Vättern. Jelikož se jednalo o jednu z nejfrekventovanějších silnic v království, mohli cestovatelé všech stavů a národností využít několik hostinců nacházejících se na trase. Ve vzdálenosti jednodenní cesty za Halmstadem u městečka jménem Hyltebruk se například nacházela bývalá fara, která byla přebudována na poštu, pivovar a krčmu, kde se cestujícím nabízela i možnost noclehu. Kromě Adolfa Vratislava ze Šternberka a saského vyslance Friedricha Adolfa von Haugwitz přespala v tomto farním dvoře prokazatelně i legace Franze Ottokara von Starhemberg. Dojmy z ubytování, jehož provoz zajišťoval luteránský pastor disponující výčepním právem, shrnul na stránkách svého cestopisu i přední člen mise, jezuita Martin Gottseer.

⁵⁰⁴ O *indelningsverket* podává stručné, ale dostatečné informace například Alf ÅBERG, *The Swedish Army, from Lützen to Narva*, in: M. Roberts (ed.) *Sweden's Age*, s. 265-287, zde s. 265-274. O reorganizaci armády za vlády Karla XI. viz Göran RYSTAD, *Karl XI. En biografi*, Lund 2010, s. 245-255. O vztahu sedláků k vojsku rozmístěném na švédském venkově viz Janne BACKLUND, *Indelningsverket och bönderna*, in: S. Dahlgren – A. Florén – Å. Karlsson (red.), *Makt*, s. 233-248.

⁵⁰⁵ SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 21, inv. č. 106 KK6, koncept relace z 21. 4. 1686 (Stockholm).

⁵⁰⁶ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 89.

„Farář nás obsluhoval uctivě, farářka na druhou stranu jen ziskuchtivě. Společně se svými pomocníky nás poctili máslem, vajíčky, pečivem a pivem nalitým ve stříbrných pohárech. Farářka nám poté naučtovala celou útratu naschvál podvodně ve švédských tolarech, takže byla celková suma třikrát vyšší, než jsme původně očekávali. [...] Tato žena pak byla potrestána tím, že po nás musela druhý den ráno vytírat stoly a podlahu, protože jsme den před tím v pokoji sloužili mši. A tak alespoň bylo toto zlodějské místo na půl hodiny vysvěceno v dům Boží.“⁵⁰⁷

Okrádání spojené se záměrně chybnými přepočty představovalo ostatně jeden z mnoha problémů, na které si diplomaté a jiní cestovatelé během svého putování stěžovali. Tomuto zlovyku se nedalo v zahraničí vyhnout. Početnější legace byly samozřejmě zranitelnější než diplomaté putující v doprovodu několika málo služebníků. Okrádání spojené s chybným převodem do švédské měny se stalo jedním z několika témat deníku anglického ambasadora Bulstrode Whitelockeho, který ve Skandinávii zastupoval revoluční vládu Olivera Cromwella. Tato téměř stočlenná legace, jež se na přelomu let 1653 a 1654 musela navíc potýkat s nepříjemným statutem královrahů, se během cesty dostala do celé řady závažnějších či méně dramatických konfliktů. V tomto případě se tak ani Angličan Whitelocke nevyhnul podvodnému naučtování vyšší ceny v Göteborgu a Skaře.⁵⁰⁸

Na cestě z Halmstadu do Jönköpingu hodnotilo několik císařských diplomatických legací průjezd Smålandem, který byl charakterizován jako nehostinný, lesem porostlý a neúrodný kraj, kde žilo pouze nepočetné a velice nekultivované obyvatelstvo. Stereotypně si mnozí cestovatelé povšimli charakteristických dřevěných domů s drnovou střechou. Tyto stavby budily údiv početných zahraničních cestovatelů pocházejících ze střední a jižní Evropy kvůli své dispozici a zdánlivému nepohodlí. Nedostatek světla zapříčiněný malými okny spojený s výrazně nízkým stropem i nadpražím, kvůli kterému musel návštěvník do obydlí vstupovat ve velice hlubokém předklonu, byl však vyvážen mimořádnou praktičností v podobě minimálního úbytku tepla v době zimních měsíců.⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ M. BAKEŠ, *Cestopis*, s. 309.

⁵⁰⁸ H. REEVE, *A Journal*, Vol I., 209, s. 184 a 191.

⁵⁰⁹ Tradice stavět domy tímto způsobem přežila v některých oblastech až do 19. století, kdy došlo k několika státním reformám bydlení. Viz např. August HAHR, *Architecture in Sweden*, Stockholm 1938, s. 5-10. Pro studium kulturní historie Skandinávie je naprosto zásadní čtrnáctisvazková řada charakterizující každodenní život na severu v 16. století s určitými přesahy do století následujícího z pera Troels Frederika Troels-Lunda. Troels-Lundova monumentální dánsky psaná práce popisuje folklorní tradice, odívání, stravování, cestování jakož i způsoby bydlení. Srov. Troels Frederik TROELS-LUND, *Dagligt Liv i Norden i det sekstende*

Zajímavé svědectví nám v tomto případě zanechal francouzský cestovatel Pierre Daniel Huet, který švédské dřevěné domy srovnával s prostým obydlím typickým v Rusku, které ovšem za celý svůj život nikdy nenavštívil. Zároveň si povšiml mimořádně výrazných kontrastů mezi okázalými paláci některých šlechticů nacházejících se ve městech či na venkově a chudobou skandinávské vesnice. Tyto kontrasty samozřejmě srovnával se svojí vlastí, která podle jeho slov nenabízela takto rozdílný obraz jako v případě Švédského království. Huet rovněž popisoval na stránkách svého o několik let později sepsaného životopisu i takové detaily jako konstrukci kamen a především komínů, které porovnával s komíny v Persii.⁵¹⁰ K podobným závěrům ostatně došli i císařští vyslanci společně s některými členy legací. Například Adolf Vratislav ze Šternberka porovnával výhradně ze dřeva postavená švédská města s českými vesnicemi. O švédských vesnicích následně mluvil jako o „*pár domech v moři lesa*“, které byly navíc podle Šternberka typické mimořádnou chudobou. V podobném duchu se koneckonců nesla i vyjádření legačních kaplanů Martina Gottseera a Kašpara Paschkeho či diplomata Gottlieba z Windischgrätzu.⁵¹¹ Pravděpodobně nejpodrobnější charakteristiku švédských domů za sebou zanechal vyslanec toskánských vévodů, filosof, básník a pozdější kardinál Lorenzo Magalotti, který vyjednával na dvoře Karla XI. v roce 1674.⁵¹²

Další cesty císařských legací vedly rovinatou krajinou podél jezera Vättern do Linköpingu a Norrköpingu, které byly hlavními centry kraje Östergötland. Linköping s gotickou katedrálou byl především biskupským městem, kde se nacházel i malý královský zámek, jehož správci po celé 17. století vítali a přijímali císařské vyslance, zajišťovali jim odpovídající ubytování a byli rovněž nepostradatelnými průvodci městem. Většina diplomatů však v tomto místě strávila pouze jednu noc, než pokračovala často v doprovodu zámeckého správce dále na sever. Jedinou výjimkou byl Adolf Vratislav ze Šternberka, který zde setrval téměř tři týdny v listopadu roku 1673 jako prominentní člen královského dvora, když doprovázel Karla XI. a jeho matku Hedviku Eleonoru během pravidelné inspekční cesty, jejímž cílem byla především panovníkova osobní kontrola stavu švédského vojska.⁵¹³

Aarhundrede. Bind II. Bønder og Købstadboliger, København-Kristiania 1914, o formách bydlení na venkově viz s. 8-82.

⁵¹⁰ J. AIKIN, *Memoirs*, s. 145-148.

⁵¹¹ „*Bis dato hab ich durch die 100 deitsche meilen [tj. 742 km, pozn. autora] so das schwedische gebieth seider Schonen austragen, nicht iber vier kleine märkte und 20 dörfer gesehen.*“ Viz ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 18. 10. 1673 (Stockholm).

⁵¹² Lorenzo MAGALOTTI, *Sverige under år 1674*, Stockholm 1986, s. 9-10.

⁵¹³ M. BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise*, s. 46.

Hrabě ze Šternberka v Linköpingu a Norrköpingu ostatně strávil i kratší čas na své zpáteční cestě na jaře roku 1674. Ve své relaci z poloviny dubna adresované přímo císaři Leopoldovi I. přitom popisuje závěje sněhu, ledovce a krutý mráz, které ho potkaly na cestě ze Stockholmu. Tyto nepříliš nepravděpodobné reálie jsou však doplněny i dalšími věrohodnějšími událostmi a kuriózními zážitky, jež nesouvisely se stereotypně vykresleným obrazem skandinávského prostředí. Například na cestě do Norrköpingu v jednom z kočárů, ve kterém jeli Šternberk, legační sekretář Johann Eberhard Hövel a kněz Emmanuel de Boye, neočekávaně vystřelila jedna z pistolí, jež si cestovatelé běžně vozili jako nejnnutnější součást výbavy.⁵¹⁴

Císařská legace pod Šternberkovým velením si také na zpáteční cestě našla dostatek času na prohlídky některých zámků a významných lokalit. Takovouto destinací situovanou mezi Stockholmem a Norrköpingem byl například výstavní zámek Tureholm, jehož majitel Sten Nilsson Bielke byl v 70. letech 17. století jedním z hlavních členů procísařské frakce a tudíž i hlavním podporovatelem císařských diplomatů u královského dvora.⁵¹⁵

Královské město Norrköping bylo většinou vždy lapidárně hodnoceno jako sídlo manufaktur s výrazným podílem holandského, německého a anglického kapitálu. Na švédské poměry zde existovalo značně multikulturní prostředí díky několika manufakturám zpracovávajícím kovy, jež přitahovalo četné zahraniční odborníky i řemeslníky. Mezi těmito obyvateli bylo i několik katolíků, kteří čas od času přijížděli do téměř 200 kilometrů vzdáleného Stockholmu, aby na císařském či francouzském vyslanectví navštívili *exhortatia*

⁵¹⁴ Na cestě ze Stockholmu do Norrköpingu se podle císařského vyslance nacházely „*klieffen mit schee*“. Dramatizace putování skrze Skandinávii byla i v případě Šternberka důležitým prostředkem zviditelnění vlastního utrpení ve jménu císaře. Výraznému nebezpečí se Šternberk vystavoval také při přejezdu přes vodní plochu. „*Ich miesste über die halb gefrorene und halb aufgegangene see überfahren.*“ Srov. ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 12. 4. 1674 (Norrköping).

⁵¹⁵ Podobné návštěvy zámků a paláců přitom nemusely být opomíjenou kratochvílí ani u švédských či dánských vyslanců navracejících se přes Moravu a Čechy nazpět do Skandinávie. Pravděpodobně nejlépe je v tomto případě dokumentována návštěva švédského ambasadora Bengta Oxenstierny v Olomouci, který v polovině února roku 1675 navštívil zdejší biskupskou rezidenci. Ač luterán, nenechal si ujít jedno z nejdůležitějších katolických center raně novověké Moravy: „*Ve čtyři hodiny odpoledne 14. února přijel švédský vyslanec Oxsenstern a ubytoval se u paní Johnin. Včera, tedy 15. února, vyjel se dvěma karety navštívit františkanky, sv. Mořice, sv. Kláru a dóm. V doprovodu své paní, mladého Oxensterny, třech slečen a několika šlechticů se posléze dostavil před knížecí rezidenci. Zůstal stát u prostřední brány a z vozu se mně velice mírně zeptal, zda by jemu a jeho nejmilejším nebylo dovoleno si prohlédnout tuto pěknou stavbu.*“ Citát byl převzat z Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelkorna (1664-1695)*, Olomouc 2001, s. 47. Editovaný německý dopis majordoma J. K. Hakha biskupu Karlovi z Lichtenštejna-Kastelkorna se nachází v díle Antonín BREITENBACHER, *Dějiny Arcibiskupské obrazárny v Kroměříži*, sv. 2, Kroměříž 1927, s. 84-85.

či kázání a přijali svátost oltární.⁵¹⁶ Delší dobu se v Norrköpingu zdržel pouze Raimondo Montecuccoli na své zpáteční cestě v březnu roku 1654, aby zde pozdravil vdovu po Gustavu II. Adolfovi Marii Eleonoru Braniborskou, která zde trávila poslední měsíce svého života v mlčky trpěné izolaci po roztržce s dcerou Kristýnou a nejvyšším kancléřem Axelem Oxenstiernou.⁵¹⁷

Závěrečná cesta císařských legací pokračovala přes Nyköping do Södertälje, což bylo poslední větší město na trase, vzdálené pouze jeden den jízdy od Stockholmu. Odsud většina diplomatů posílala své sekretáře či hofmistry, aby dohlédli před příjezdem zbytku legace na zajištění patřičného ubytování. Například Franz Ottokar von Starhemberg vyslal v roce 1690 napřed svého sekretáře Johanna Philippa von Andlern, který se po dvou dnech vrátil s balíkem korespondence vyzvednuté na poště a zprávami o přichystaném ubytování v Stenbockska palatset. O třicet let později dostal podobné rozkazy i sekretář Christoph Theodor Antivari od císařského vyslance Burgharda Philippa von Fridag.⁵¹⁸

Avšak ne všichni císařští vyslanci zamířili po příjezdu do Stockholmu do předem připravených paláců. Někteří z nich jako například Georg von Plettenberg nebo Hermann von Basserode byli donuceni si pronajmout pokoj v některém z místních hostinců a několik dní čekat, než se podaří pronajaté místnosti zařídit na úrovni odpovídající vysokým požadavkům zástupců císaře.⁵¹⁹ Určité problémy s ubytováním měl i Raimondo Montecuccoli, který jako jediný císařský vyslanec mezi lety 1650-1730 strávil svoji službu místo ve Stockholmu v Uppsale. Dlouhodobé setrvání dvora královny Kristýny v provinční Uppsale zapříčinilo kritický nedostatek volného ubytování. Z tohoto důvodu sdílel hrabě Montecuccoli se svým doprovodem prostory jednoho domu s královním ceremoniářem Erikem von der Linde.⁵²⁰

Stockholm dělal na zahraniční návštěvníky patřičný dojem především v důsledku silného kontrastu mezi dosud zhlédnutými perifériemi a demonstrativně okázaným centrem. Brzy po příjezdu hodnotila většina císařských vyslanců také pozoruhodnou geografii hlavního města Švédského království. Stockholmské souostroví (*Stockholms skärgård*), které čítá přibližně 24 000 ostrovů, bylo zkušenějšími cestovateli srovnáváno s Benátkami. Z tohoto

⁵¹⁶ M. BAKEŠ, *Shaping*, s. 84.

⁵¹⁷ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 108. O vztahu královny Kristýny ke své matce Marii Eleonoře Braniborské viz M. L. RODÉN, *Drottning Christina*, s. 131.

⁵¹⁸ Södertälje bylo rovněž místem, kam obvykle přijel naproti novému vyslanci císařský rezident či sekretář, jestliže byl ve Stockholmu tou dobou přítomen. Takto uvítal například Gottharda Hellfrieda von Welz císařský sekretář Johann Christoph Pentenrieder v roce 1700. Srov. Z. HOJDA, *Dva jezuitské deníky*, s. 318.

⁵¹⁹ Tamtéž, kart. 2., relace Georga von Plettenberg z 14. a 21. 11. 1654 (obě Stockholm); Tamtéž, kart. 3, relace Hermanna von Basserode z 28. 5. 1667 (Stockholm).

⁵²⁰ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 90.

důvodu se zde nenacházela soustava hradeb a obranu města zajišťovala výhradně silná námořní flotila.⁵²¹ Někteří dosud mimořádně kritičtí vyslanci jako například Adolf Vratislav ze Šternberka nešetřili v případě Stockholmu chválou. Oceňována byla především vysoká úroveň žití a základních služeb. Stockholm byl ve druhé polovině 17. století nejseverněji položeným rezidenčním městem Evropy, což vedlo podle anglického ambasadora Bulstrode Whitelockeho k tomu, že se v těchto oblastech téměř nešířily některé obávané nemoci, jako byl například mor nebo často popisovaná zimnice.⁵²²

Po mnohatýdenním putování, kdy většina císařských legací urazila více než 2 000 kilometrů, byla cesta u konce. Hlavní město Švédského království nyní představovalo nové působiště, které nabízelo četné možnosti ke každodennímu vyžití. Pravidelná politická jednání byla prokládána ještě častějšími návštěvami místních královských i šlechtických zámků. Vyslancům byly prezentovány umělecké sbírky, vojsko, přístav, loďstvo a různá kulturní specifika spojená se skandinávskou kulturou. Během často mnohaměsíčního či několikaletého pobytu zhlédli císařští vyslanci bezpočet hudebních představení, divadel, bálů a maškarních plesů. Účastnili se vyjížděk na saních a v kočárech za město a všemožnými způsoby se snažili integrovat do složité struktury několika dvorů královské rodiny. Samozřejmě ne vždy vedlo toto úsilí k příznivým výsledkům a vytouženým benefitům.

Se závěrem cesty se z oficiálních relací císařských diplomatů rozhodně nevytratil dosud prostupující středoevropský diskurz údivu. Rovněž během dlouhodobého setrvání v hlavním městě Švédského království působily na smysly zahraničních pozorovatelů četné objekty jinakosti, které byly často ze široka popisovány a náležitě kritizovány. Stockholm však byl po celý raný novověk především městem kontrastů. Z tohoto důvodu museli císařští vyslanci během pobytu v hlavním městě některé dosud zmiňované „typicky švédské“ fenomény přehodnotit. S dlouhodobější službou císaři se tito diplomaté většinou přestali soustředit na to, co mají Švédi společného, čímž transformovali nepřesné či zkreslené formulace ovlivněné prvními dojmy do nové podoby. Charakterizovány tudíž byly především kulturní kontrasty nebo konflikty mezi jednotlivými oblastmi či sociálními třídami, jakož i

⁵²¹ Základní informace o vizuální podobě raně novověkého Stockholmu viz Robert SANDBERG, *Growth and Transformation of an Early Modern Capital City. Stockholm in the First Half of the 17th Century*, Scandinavian Journal of History 17, 1992, s. 295-314. O raně novověkém Stockholmu pojednává posléze i dvousvazková publikace sepsaná historikem Staffanem Högbergem. Srov. S. HÖGBERGS, *Stockholms historia, del I.*, Stockholm 1981, s. 149-235. Mimořádné jsou však především třísvazkové dějiny Stockholmu z pera švédského historika a nakladatele Nilse Wilhelma Lundequista, které jsou rozděleny do několika tematických okruhů studovaných chronologicky. Srov. Nils LUNDEQUIST, *Stockholms Stads Historia, från Stadens anläggning till närvarande tid, del I.-III.*, Stockholm 1828-1829.

⁵²² H. REEVE, *A Journal*, Vol. II., s. 294.

komplikované vztahy uvnitř jednotlivých švédských subkultur. Zcela nově byla posléze hodnocena struktura stockholmského dvora, královská rodina a přední úředníci království, k čemuž se císařským vyslancům nabízelo množství srovnávacího materiálu z vídeňského, drážďanského či třeba wolfenbüttelského prostředí.

III.

DVŮR

III. 1. Švédský dvůr jako kulisy

Robert J. W. Evans v jedné ze svých početných prací prohlásil, že každý dvůr je složen ze stejných ingrediencí, které jsou v prostoru a čase namíchány v jiném poměru. Jestliže přijmeme tvrzení, že vyslanci vytvářeli nedílnou a neodmyslitelnou součást raně novověkých dvorů, můžeme také zdárně studovat strukturu, charakter a vývoj těchto „ingrediencí“ na příkladu švédského královského dvora v letech 1650-1730. Všichni císařští vyslanci totiž vnímali konkrétní specifika osobitým způsobem a často neváhali (především po návratu z mise) kriticky zhodnotit poměry dvorského prostředí ve vzdáleném Stockholmu. Z tohoto důvodu představují informace poskytované zahraničními vyslanci dodnes jeden z nejvyhledávanějších zdrojů poznání o struktuře a fungování raněnovověkých dvorů, mocenských frakcí nebo kupříkladu o vlastnostech, přednostech a rovněž nedostatcích panovníka a jeho obvykle početné rodiny.⁵²³

Diplomaté však byli především pečlivými až úzkostlivými pozorovateli mocenského uspořádání, na jehož poměru často závisel osud svěřeného úkolu a úspěch či neúspěch celé mise. Distribuce moci a příležitostné mocenské zvraty rovněž úzce souvisely s integrací diplomata do struktur panovnického dvora.⁵²⁴ Na miskách vah hodnotících kvalitu mise a zdařilé jednání vyslance neležely pouze podepsané alianční dohody, úspěšně projednávané

⁵²³ Robert J. W. EVANS, *The Court. A Protean Institution and an Elusive Subject*, in: Ronald Asch – Adolf Birke (ed.), *Princes, Patronage and the Nobility. The Court at the Beginning of the Modern Age c. 1450-1650*, Oxford 1991, s. 481-491, zde s. 481. Intenzivnější studium švédského královského dvora v letech 1650-1750 je stále ještě na začátku. Švédští historikové téměř nejeví zájem o tuto tematiku a z evropské perspektivy dlouhodobě zaostávají především za anglickými, německými, rakouskými, španělskými, francouzskými a italskými kolegy. Mimořádná absence článků a monografií v anglickém, německém ale i švédském jazyce má rovněž za následek téměř absolutní nereflexivní specifického švédského dvorského prostředí, které nemůže být zákonitě komparováno se stále se rozrůstající produkcí zahraničních kolegů. Tento neutěšený stav, na kterém se od té doby změnilo pouze málo, sumarizoval již v roce 2001 německý historik Wilhelm Ernst Winterhager. Srov. W. E. WINTERHAGER, *Der Hof als Leitmodell für die Gesellschaft: Schweden – ein Sonderfall?*, in: Klaus Malettke – Chantal Grell (Hrsg.), *Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenthöfen in der Frühen Neuzeit (15.-18. Jh.)*, Marburg 2001, s. 421-438, zde s. 421. Výjimkou jsou posléze některá již citovaná díla Fabiana Perssona, který dlouhodobě studuje švédský dvůr. Jeho zásluhou došlo i ke srovnání švédského dvora s ostatními evropskými lokalitami. Srov. F. PERSSON, *The Courts of the Vasas and Palatines 1523-1751*, in: John Adamson, *The Princely Courts of Europe. Ritual, Politics and Culture Under the Ancien Régime 1500-1750*, London 1999, s. 275-294.

⁵²⁴ Těmito otázkami se zabýval především Norbert Elias. Ačkoliv prošlo Eliasovo dílo v posledních několika letech značnou kritikou, nenalezne se téměř odborník zabývající se dvorským prostředím, který by práce tohoto sociologa a filosofa opominul. Významná je především Eliasova monografie o přitažlivosti dvora pro šlechtickou společnost. Srov. Norbert ELIAS, *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie*, Darmstadt 1969. Vývojové tendence jednotlivých teoretických přístupů ke studiu dvora shrnul především sborník německých historiků. Viz Reinhardt BUTZ – Jan HIRSCHBIEGEL – Dietmar WILLOWEIT (Hrsg.), *Hof und Theorie. Annäherungen an ein historisches Phänomen*, Köln 2004.

projekty a smlouvy, ale i navázané kontakty s předními členy dvora, poskytované služby ve formě přímluv či darů, podpora a rozšíření členů procísařské frakce nebo přízeň královské rodiny. Především tyto aktivity císařských vyslanců, na něž kladly důraz i oficiální instrukce, se staly impulzem k následným charakteristikám dvora a jeho členů. Úspěšná jednání a dobré vztahy představovaly jednu z několika strategií, kterými vyslanci vyzdvihovali své kvality a smysl svého počínání. Naopak časté nezdary mohly vést až k neskrývanému alibismu. To vedlo autory relací k značně kritickým tvrzením, ve kterých vystupují švédští panovníci a jednotliví členové dvora i se svými slabostmi a neřestmi, jež bránily v úspěchu diplomatického vyjednávání.

Jelikož měli všichni císařští vyslanci ve Stockholmu předcházející osobní zkušenost s dvorským prostředím, neváhali rovněž naznačit či zdůraznit jednotlivá specifika švédského královského dvora. Toto centrum moci Švédského království bylo především srovnáváno s panovnickým dvorem ve Vídni. Dvůr rakouských Habsburků sloužil u všech císařských diplomatů jako dobře známý vzor, podle něhož byl posuzován i charakter švédského dvorského prostředí. Také švédský dvůr vzbuzoval (podobně jako průběh cesty po Skandinávském poloostrově) často ostrý pocit kulturní distance. Následné úvahy o charakteru cizího dvora, jež hojně prostupovaly diplomatickými relacemi, byly v mnoha případech řízeny podle systému binárních opozic. Tyto stereotypní protiklady se velice často pohybovaly na úrovni katolík-protestant, sever-jih nebo například narátor-cizinec. Rovněž uspořádání zahraničního dvora představovalo jeden ze základních elementů cizího, které zapříčiňovalo interakci mezi kulturními stereotypy a osobním pozorováním císařského vyslance.⁵²⁵

Švédský královský dvůr jako nové působiště císařských diplomatů připomínal po mnoha stránkách spíše dvory říšských kurfiřtů a vévodů. Podle odhadů švédského historika Fabiana Perssona, jenž upřesnil počty dvořanů a služebnictva na základě analýzy kuchyňských lístků, se počet úředníků a služebnictva pohyboval v roce 1629 okolo 160 osob. Toto množství se s postupujícími lety navyšovalo velice pozvolna, až se kolem roku 1700 ustálilo na čísle 450 osob, jež sloužily u dvorů mladého krále Karla XII. a jeho babičky Hedviky Eleonory.⁵²⁶ Tím se švédský královský dvůr řadil například po bok saského dvora,

⁵²⁵ Tyto otázky si kladl i Peter Burke na příkladu zahraničních cestovatelů, kteří navštívili Apeninský poloostrov v průběhu 16. a 17. století. Srov. P. BURKE, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci*, Praha 2007, s. 31-44. Burke si klade podobné otázky také na příkladu švédského dvora. Srov. Týž, *State-Making, King-Making and Image-Making from Renaissance to Baroque: Scandinavia in a European Context*, *Scandinavian Journal of History* 22, 1997, s. 1-8.

⁵²⁶ F. PERSSON, *Servants*, s. 19-20. Zajímavým indikátorem velikosti a nákladnosti švédského královského dvora jsou jeho roční výdaje, které mimořádně zatěžovaly státní rozpočet. Tak např. dvůr královny Kristýny spolkl v posledních letech vlády této panovnice téměř 20 % státního rozpočtu. S následujícími lety toto

kde se počty dvořanů pohybovaly po celé 17. století na podobné úrovni.⁵²⁷ Početně nevýrazné zastoupení švédských dvořanů ve Stockholmu bylo zpravidla prvním fenoménem, který vnímali císařští diplomaté po svém příjezdu do sídelního města.

V tomto směru byl švédský dvůr charakterizován mimořádnou neokázalostí a utilitárností. Například Adolf Vratislav ze Šternberka odhadoval v roce 1674 počet dvořanů na 300, z čehož se o pohodlí krále staralo pouze deset komorníků.⁵²⁸ Především vyslanci císaře a francouzského krále upozorňovali na minimální reprezentativnost dvora a poukazovali na nepatřičně nízké zalidnění v bezprostředním okolí panovníka. Někteří císařští vyslanci upozorňovali rovněž na dvakrát až třikrát vyšší počty dvořanů u dvora Leopolda I. ve Vídni, kde se okolo roku 1700 pohybovalo již více než 1000 lidí.⁵²⁹ Rozlehlé prostory královského paláce Tre Kronor tak v porovnání s jinými evropskými centry nabízely dokonce dostatek místa některým úřadům, jako byla dvorská kancelář. Privilegovaní dvořané jako například nejvyšší maršálek disponovali vlastními pokoji v královském zámku, kde přijímali návštěvy a vedli důležitá politická jednání. Kritický tón některých císařských vyslanců však zmírňují některé demografické údaje, podle kterých je patrný jasný nedostatek lidských zdrojů, kterými například Habsburská monarchie nebo Francie mnohonásobně převyšovaly řídce zalidněné Švédské království. Pouze pro představu můžeme uvést, že v polovině 17. století žilo na území Švédského království přibližně stejně obyvatel jako v Čechách a na Moravě, přičemž počet nobilitovaných členů se odhaduje na zhruba 6 000 osob.⁵³⁰

procento klesalo. Po roce 1720 tak náklady na dvůr zatěžovaly státní rozpočet přibližně 8 %. Podle průzkumu Fabiana Perssona byl dvůr Frederika I. v roce 1729 v porovnání s císařským dvorem ve Vídni cca 30x levnější. Srov. TAMTÉŽ, s. 68-69.

⁵²⁷ Z celé řady prací zabývající se strukturou a fungováním saského dvora v Drážďanech můžeme vyzdvihnout např. mimořádně inspirativní práci oxfordské profesorky Helen WATANABE-O'KELLY, *Court Culture in Dresden. From Renaissance to Baroque*, London 2002. Saským dvorem se dlouhodobě zabývá také německá historička Katrin Keller. Více K. KELLER, *Der Hof als Zentrum adliger Existenz? Der Dresdner Hof und der sächsische Adel im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Ronald, G. Asch, (Hrsg.), *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (ca. 1600-1789)*, Köln 2001, s. 207-233, zde s. 214.

⁵²⁸ A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 136.

⁵²⁹ Thomas WINKELBAUER, *Österreichische Geschichte 1522-1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Teil I*, Wien 2004, s. 182-183. O počtech a úloze dvořanů ve Vídni a Versailles pojednal o něco podrobněji rovněž Jeroen DUINDAM, *Vienna and Versailles. The Courts of Europe's Dynastic Rivals, 1550 – 1780*, Cambridge 2003, s. 45-89; TÝŽ, *Ceremonial staffs and paperwork at two courts. France and the Habsburg monarchy ca 1550-1720*, in: K. Malettke – Ch. Grell (Hrsg.), *Hofgesellschaft*, s. 369-388, zde s. 369-371. Důležitou sondu vytvořil na příklad dvora Leopolda I. také Stefan SIENELL, *Die Wiener Hofstaate zur Zeit Leopolds I.*, in: K. Malettke – Ch. Grell (Hrsg.), *Hofgesellschaft*, s. 89-111.

⁵³⁰ Sten CARLSSON, *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700-1865*, Lund 1949, s. 12. Demografickou analýzu švédské šlechty v 17. století učinil také K. ÅGREN, *Rise and Decline*, s. 76-80. V předstatistickém období se počet obyvatel Čech a Moravy odhaduje na 2 až 2,5 milionu, což se rovná údajům, ke kterým došli i

Švédský královský dvůr byl až do začátku 17. století pro řadu domácích šlechticů nepřitažlivý. Služba v dvorských úřadech dokonce nepředstavovala ve Švédsku aristokratický ideál až hluboko do 18. století. Nejvyššího společenského uznání se vždy dostávalo mužům, kteří prokázali panovníkovi lojalitu na bitevním poli a nikoliv u psacího stolu. Ve společnosti se tak nejvyššímu statusu těšily osobnosti typu Karla Gustava Wrangela nebo Magnuse Gabriela De la Gardie, kteří nejprve získali úctu jako generálové, než se stali vysokými královskými úředníky. Tento diskurz ideálního muže byl mocným katalyzátorem švédské militantnosti po celé období epochy *Stormaktstiden*.⁵³¹

Třicetiletá válka měla silný dopad na strukturu královského dvora ve Stockholmu, který se stal kosmopolitnějším a otevřenějším novým zahraničním trendům. V hlavním městě Švédského království se objevila aristokracie původem ze severních a severozápadních částí Říše, jakož i ze Skotska a Habsburské monarchie. Důležité změny nastaly po roce 1611 s příchodem Gustava II. Adolfa na trůn. Novým cílem koruny byla vyšší disciplinace šlechty, která se měla úžeji podílet na chodu království. Tento švédský proces byrokratizace vedl k mohutnému nárůstu královských reskriptů, dvorských řádů a restrukturalizaci tradičních úřadů založených v první polovině 16. století Gustavem Vasou.⁵³² Část dvora byla po celé 17. a značnou část 18. století v permanentním pohybu v důsledku války. Tyto neustále pohyblivé polní dvory byly pověstné administrativní neschopností, na což doplatilo několik císařských vyslanců jako například Gotthard Hellfried von Welz, jenž musel v roce 1702 vyčkávat několik měsíců na vyjádření krále a mobilní říšské kanceláře.⁵³³

Welzův příklad však představuje spíše výjimku. Většina císařských diplomatů trávila svůj čas u dvora ve Stockholmu, popřípadě v Uppsale, a pouze výjimečně se účastnila inspekčních cest po Švédském království. Pohyb dvora vždy úzce souvisel s charakterem konkrétního panovníka a zároveň s jeho ochotou dovolit zahraničním vyslancům účast v doprovodu. Naturel krále zásadním způsobem ovlivňoval podobu dvora, z čehož vyplývala i

skandinávští demografové v případě Švédského království v epoše *Stormaktstiden*. Více Ludmila FIALOVÁ (a kol.), *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996, s. 386-387.

⁵³¹ O aristokratickém ideálu švédské mužské společnosti více Kekke STADIN, *The Masculine Image of a Great Power. Representations of Swedish imperial power c. 1630-1690*, *Scandinavian Journal of History* 30, 2005, s. 61-82.

⁵³² Fabian PERSSON, *Recreating the point of contact. The court of Gustavus Adolphus of Sweden*, in: K. Malettke – Ch. Grell (Hrsg.), *Hofgesellschaft*, s. 197-215.

⁵³³ Císařský diplomat Gotthard Hellfried von Welz si ve svých dopisech Dominiku Ondřejovi z Kounic pravidelně stěžoval na neschopnost polních úřadů, které nebyly schopny vypracovat jakékoliv prohlášení a projednat dlouho odkládané smlouvy a projekty. Srov. MZA Brno, Rodinný archiv Kouniců Slavkov, kart. 270, inv. č. 2411, dopisy Gottharda Hellfrieda von Welz říšskému vicekancléři Dominiku Ondřejovi z Kounic ze 14. 11. a 22. 11. 1700 (Tallinn).

volba jednotlivých strategií a taktik aplikovaných během četných vyjednávání mezi domácí elitou a zahraničními vyslanci.

Ke studiu švédského královského dvora jsou mimořádně vhodné teoretické koncepty Davida Starkeyho, anglického historika a specialisty na dvorské prostředí Jindřicha VII. Právě Starkey na mnoha příkladech demonstroval vliv panovníkova charakteru na podobu a fungování dvora a z něho vyplývající formu domácí i zahraniční politiky. Starkey operuje s termíny „distancovaný panovník“ (*distanced monarch*) a „zúčastněný panovník“ (*participating monarch*), na jejichž základě se snaží uchopit fungování a strukturu evropských dvorů. Distancovaný panovník se podle Starkeyho drží spíše v povzdálí, úmyslně pěstuje své soukromí a osobní komnaty využívá výhradně k tomu, aby se skryl před zraky davu a jednotlivých prosebníků, tedy i vyslanců. Zúčastnění panovníci, mezi které Starkey zařadil například Jindřicha VII. nebo Jakuba I.(VI.), naopak pěstovali jakousi okázalou formu intimity, se zahraničními diplomaty jednali většinou přímo a nikoliv prostřednictvím početných zástupců, nevyhýbali se davům a své osobní komnaty přetvořili v nedílnou součást ceremoniálního prostoru.⁵³⁴

Z tohoto úhlu pohledu vytvářejí dějiny švédského dvora jakousi nepravidelnou křivku. Dvorské prostředí Karla IX. skrývající se za rouškou kalvínské odměřenosti mělo silně introvertní charakter, který částečně převzal i Karlův syn Gustav Adolf. K výraznému zlomu došlo za vlády Kristýny, která vytvořila jasný protiklad vůči svým předkům, když ve Stockholmu a později v Uppsale vydržovala dosud ve Švédsku nevídaný dvůr, který si ovšem vyžádal čtyřikrát vyšší finanční náklady. Bratranec Kristýny Karel X. Gustav již nestihl příliš zasáhnout do struktury dvora v důsledku své předčasné smrti v Göteborgu.⁵³⁵ Během několika měsíců, které strávil ve Stockholmu, než odjel do války s Polskem a Dánskem, však stačil propustit značnou část dvořanů a rozvázat poměr s celou řadou umělců, hudebníků či hereců, kteří se těšili z bohaté podpory uměnímilovné Kristýny. Finanční škrty následovaly i po roce 1660, kdy se království i přes vyhranou válku a zisk nových území dostalo do dlouhodobé finanční krize.⁵³⁶

Významný zlom ve vývoji švédského dvora, který přišel s panováním Kristýny, nastal i v době vlády Karla XI. V Evropě pravděpodobně neexistoval v letech 1660-1697 více

⁵³⁴ D. STARKEY, *Introduction*, s. 8-9.

⁵³⁵ O struktuře dvora Karla X. Gustava pojednal především Sven Ingemar OLOFSSON, *Carl X Gustav. Hertigen-tronföljaren*, Stockholm 1961, s. 287-295.

⁵³⁶ Z nepočtené literatury vztahující se ke dvoru Karla X. Gustava ve Stockholmu např. B. ASKER, *Karl X. Gustav*, s. 129-146. O vývoji dvorské společnosti v prvních letech po třicetileté válce také Margareta REVERA, *En barock historia. Om den svenska 1600-talslyxen och dess plats i samhällsomvandlingen*, in: Gudrun Ekstrand (red.), *Tre Karlar. Karl X. Gustav, Karl XI, Karl XII.*, Stockholm 1984, s. 113-135.

introvertní královský dvůr. Samozřejmě i tato odtažitost Karla XI. měla graduující vývoj. První dvě dekády projevoval mladý panovník větší otevřenost, jež byla podpořena patřičným důrazem na okázalost během jednotlivých slavností. S postupujícím věkem však Karel XI. vyžadoval větší a větší soukromí. V pravidelných intervalech nebyl u dvora k zastížení, v dvorských řádech byly fixně stanoveny audienční dny, královská *anticamera* jako místo setkávání dvořanů a panovníka téměř pozbyla smyslu, čímž došlo ke vzniku šlechtických salonů jako paralelního prostoru k politickému jednání vyslanců s představiteli domácí vlády. V 80. a 90. letech si Karel XI. oblíbil pravidelné cesty na zámky v okolí Stockholmu, mezi kterými vynikal nenápadný a prostý zámeček Kungsör na břehu jezera Mälaren. Návštěvu této „*dřevěné boudy*“, jak se podle císařského vyslance hraběte ze Šternberka poněkud nelichotivě vyjádřil francouzský ambasador Pierre Honoré de Courtin na zpáteční cestě ze Švédska, měli podle speciálního královského reskriptu přísně zakázáno navštěvovat zahraniční diplomaté, což však především francouzští ambasadoři nemínili dodržovat, čímž se dostávali do četných osobních sporů s panovníkem.⁵³⁷ Karel XI. také zcela úmyslně pěstoval mýtus krále, kterému se částečně přičítá ceremoniální okázalost a demonstrativní barokní hýřivost. V duchu tohoto časem vytvářeného *image* neváhal Karel například přizvat mezi kmotry prvorozeného syna i vůdce selského stavu a ve chvílích volna na zámku Kungsör obléknout horší oblečení vhodné na chytání ryb. Těmito svými postoji si Karel XI. vysloužil již v dobách své vlády přezdívku „*Gråkappan*“ (šedivý kabát), se kterou vždy rády operovaly generace švédských historiků zabývajících se obdobím *Stormaktstiden*.⁵³⁸

Již vychovatelé následníka trůnu Karla (XII.) zpozorovali princovu nechuť k poklidnému, téměř až „biedermeierovskému“ životnímu stylu prosazovanému jeho otcem

⁵³⁷ Císařský vyslanec Adolf Vratislav ze Šternberka věnoval na stránkách své závěrečné relace sepsané bezprostředně po návratu k císařskému dvoru značný prostor charakteristice krále a královské rodiny. Srov. ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 205, Opis závěrečné zprávy Adolfa Vratislava ze Šternberka o stavu Švédského království z 1. 5. 1674 (Víděň). Nechuť ke královým častým vyjížděnkám a k dlouhodobému pobytu na Kungsöru projevoval především Antonín Jan z Nostic. V jedné únorové relaci psal Nostic do Vídně, že král odjel na 3-4 týdny na svůj oblíbený zámek a během této doby se nebude účastnit žádných politických jednání. Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 21, inv. č. 106 KK6, koncept relace z 15. 2. 1687 (Stockholm).

⁵³⁸ Introvertnímu charakteru krále se věnují i Karlovi životopisci, kteří ho dávají do souvislosti s nechutí tohoto panovníka pořádat okázalé a drahé slavnosti. Karlova nedostatečná záliba v pompéznosti však nemůže budit dojem, že ve Stockholmu neproběhlo mezi lety 1660-1697 hned několik nákladných slavnostních vjezdů, oslav výročí luteránské víry, svateb, pohřbů atd. Švédští či angličtí historikové, kteří sepsali mimořádně kvalitní a podrobné životopisy Karla XI., se však téměř nevěnují četným hodnocením krále z pera zahraničních vyslanců na švédském královském dvoře. Srov. např. Alf ÅBERG, *Karl XI.*, Stockholm 1958. Nejinak tomu je i v případě oxfordského specialisty na skandinávské dějiny Anthonyho F. Uptona, který téměř nevyužil obrovského informačního potenciálu, který nabízejí relace anglických diplomatů. Viz A. F. UPTON, *Charles XI. and Swedish Absolutism*, Cambridge 1998.

v posledních letech života. Tento odstup vůči otci neskrýval Karel XII. ani v pozdějších letech svého panování charakterizovaného častými zvraty a dynamikou. V případě dvora Karla XII. se ukazuje jasná slabina výše nastíněného Starkeyho konceptu odtažitého a zúčastněného krále. Karel XII. jako patnáctiletý dědic švédského trůnu sice prokázal na začátku vlády značnou zálibu v umění a divadlu, avšak velice brzy spojil panování s vojenskými výboji v severovýchodních částech Evropy. Dalo by se říci, že mezi lety 1700-1718 existovaly dva švédské královské dvory. První z nich měl polní charakter s modifikovanou verzí provizorních státních úřadů a zjednodušenými ceremoniálními pravidly, který byl neustále v pohybu kvůli vojenským operacím krále figurujícího v roli vrchního velitele vojsk. Druhý dvůr situovaný tradičně ve Stockholmu zůstal ve značně fragmentární podobě a jeho elementární funkce spojená s místem kontaktu dvorské společnosti nemohla být plnohodnotně naplněna i v důsledku absence zahraničních vyslanců a některých předních úředníků.⁵³⁹ Dvorská společnost se samozřejmě nepřestala socializovat, avšak za tímto účelem musela zvolit jiné strategie, jako byl například nárůst korespondenčních sítí či vytváření paralelních prostor situovaných především v šlechtických zámcích. S pozbytím značné části funkčnosti švédského dvora v tomto období se tak vyprazdňují i uznávané teorie Geoffreye Eltona, Roberta J. W. Evanse či Norberta Eliase, jejichž nosným elementem ospravedlňujícím smysl dvora je především pravidelné a vzájemně prospěšné setkávání monarchy s elitami Říše.

Po smrti Karla XII. se definitivně rozpadla dlouho živená iluze hegemonního postavení Švédska. S nástupem Ulriky Eleonory a jejího manžela Frederika I. sice dozníval velmocenský duch předcházející epochy, který se například projevil ve snaze uspořádat okázalé korunovace. Švédskému království zdecimovanému po dlouhotrvající válce se však především nedostávalo finančních zdrojů. Snaha o určitý návrat k velkolepě prezentovanému dvoru typickému pro vládu královny Kristýny I. již nebyla po roce 1718 realizovatelná.

⁵³⁹ Osobnost Karla XII. se vždy těšila mimořádné pozornosti historiků. V současnosti existuje několik ucelených biografii tohoto panovníka jak z pera domácí (švédské), tak i zahraniční vědecké obce. Avšak téměř všechny tyto publikace vyzdvihují především politické události, jakož i slavně svedené bitvy a podepsané smlouvy, při kterých se vytrácí osoba vladaře. Cestovnímu dvoru Karla XII. zde není téměř věnována pozornost, dvorské prostředí ve Stockholmu je v těchto monografiích vysloveně upozaděno. Ve švédštině překvapivě neexistuje takové množství prací jako například v angličtině, němčině, polštině či ruštině. Jedním z důvodů může být i částečné zprofanování osobnosti Karla XII., jehož jménem se zaštiťují již od počátku 20. století některé výrazně nacionální strany či militantní skupiny švédského obyvatelstva. Z těchto důvodů bezpochyby pramení i určité přehlížení této dějinné epochy švédskou vědeckou obcí. Ze starších prací o Karlovi XII. sepsal dvousvazkovou monografii např. Frans Gunnar BENGTTSSON, *Karl XII:s levnad. Band 1-2*, Stockholm 1954. Dlouhodobě se Karlem XII. zabýval také severoněmecký historik Jörg Peter Findeisen. Srov. především J. P. FINDEISEN, *Karl XII. von Schweden. Ein König, der zum Mythos wurde*, Berlin 1992. Z anglicky psaných prací vyčnívá objemné dílo anglické profesorky Ragnhild Marie Hatton. Srov. R. M. HATTON, *Charles XII. of Sweden*, London 1968.

Kromě úbytku finančních prostředků se králi nedostávalo ani moci, kterou disponovali Frederikovi absolutisticky vládnoucí předchůdci Karel XI. a XII. Období let 1720-1751 je proto charakteristické silnou pozicí šlechty, která nesouhlasila s výrazným zatížením státního rozpočtu provozem a nákladnou reprezentací královského dvora. Frederik I. se tak z části proti své vůli stal typem distancovaného panovníka, který pouze čas od času využíval příležitosti k uzurpování moci, čímž rozšiřoval své manévrovací pole v rámci domácí i zahraniční politiky. Těmto okolnostem se přizpůsobil i Frederikův dvůr, který se do značné míry poněmčil po vytvoření personální unie Švédského království s Hessensko-Kasselským vévodstvím, protežovanou vlastní nového vladaře. Královský dvůr ve Stockholmu se tak po roce 1720 z organizačního a ceremoniálního hlediska příliš nelišil od tradice hessensko-kasselského prostředí v druhé polovině 17. století.⁵⁴⁰

Švédský královský dvůr vytvářel po celé období let 1650-1730 propustné a flexibilní hranice definující prostor, v němž se nacházely „kulisy“ vhodné pro každodenní jednání císařských vyslanců. Každý zástupce rakouských Habsburků si již sám zvolil na základě vlastních zkušeností či dočasné politické situace konkrétní „jeviště“, které mu sloužilo nejlépe k prosazení vůle suveréna, kterého musel ve Skandinávii zastupovat.⁵⁴¹ Tyto prostory vhodné ke každodenní osobní komunikaci se nejčastěji nacházely v šlechtických palácích, v královském zámku (audienční sál, *anticamera*, privátní pokoje panovníka), na zahraničních ambasádách či ve veřejném prostoru vlastního domu. Okolo těchto „jevišť“ se téměř vždy nacházel větší či menší počet přihlížejících, kteří hodnotili stanoviska aktérů a následně vyjadřovali své názory a postřehy dalším dvořanům, přátelům, patronům nebo například rodinným příslušníkům. Rovněž císařský vyslanec mohl vystupovat v roli nezúčastněného pozorovatele, a tak skrze oficiální relace a osobní korespondenci zpravoval o průběhu dění

⁵⁴⁰ Ucelená monografie, která by studovala charakter a fungování dvora Frederika I. zatím švédské historické obci chybí úplně. Víceméně jedinou publikaci, věnující se dvorskému prostředí spíše okrajově, sepsal již před více než šedesáti lety specialista na švédské dějiny 18. století Walfrid HOLST, *Fredrik I.*, Stockholm 1953. Z novější produkce např. sborník 22 autorů, jenž však přinesl spíše drobné a z informačního hlediska spíše sumarizující sondy. Viz Helmut BURMEISTER (Hrsg.), *Friedrich. König von Schweden, Landgraf von Hessen-Kassel. Studien zu Leben und Wirken eines umstrittenen Fürsten (1676-1751)*, Hofgeismar 2003. Jedním z mála plnohodnotných článků posléze představil a seznamem další německé a švédské literatury opatřil Daniel HÖFFKER, *Erbprinz und Wahlkönig. Friedrich von Hessen-Kassel als schwedischer König 1720-1751*, in: Daniel Höffker – Gabriel Zeilinger (Hrsg.), *Fremde Herrscher. Elitentransfer und politische Integration im Ostseeraum (15.-18. Jahrhundert)*, Frankfurt am Main 2006, s. 83-111.

⁵⁴¹ Analogie společenského střetávání s divadlem, kterou ve své práci představil a rozpracoval americký sociolog Erving Goffman, je vhodná nejen pro studium rituálů a ceremoniálů, ale i pro pochopení každodenního kontaktu různých (často konkurenčních) skupin v tzv. předním regionu (jeviště) a zadním regionu (zákulisi). Srov. E. GOFFMAN, *Všichni hraje divadlo*, Praha 1999, s. 230-245. Oblíbenost Goffmanova díla mezi českými historiky dokládá i několik článků a monografií. Zde především Veronika ČAPSKÁ, *Představy společenství a strategie sebeprezentace. Řád servitů v habsburské monarchii (1613-1780)*, Praha 2011.

vlastní síť adresátů. Vzájemné střetávání mezi dvořany a zahraničními vyslanci tedy bylo vždy ovlivňováno specifiky jednotlivých švédských královských dvorů, které se v Uppsale a později ve Stockholmu profily v letech 1650-1730.

Výrazně extrovertní podoba dvora mladé královny Kristýny významným způsobem napomohla k úspěšné integraci prvním císařskému vyslanci ve Švédském království po třicetileté válce Raimonda Montecuccolimu. Tento císařský generál a pozdější prominentní člen dvora Leopolda I. se okamžitě po svém příjezdu do Uppsaly obrátil na španělského vyslance Antonia Pimentela de Prado, který již několik měsíců vyjednával u švédského královského dvora jménem Filipa IV. a jako jeden z mála se těšil z privilegia mimořádně výhodného bydlení přímo v prostoru uppsalského zámku. Druhou nejdůležitější spojkou ke dvoru byl Kristýnin italský komorník a „dobrý přítel“ Alessandro Ceccioni, který měl i přes svůj nízký původ velice důvěrný vztah s panovnicí.⁵⁴² Montecuccoli proto nechal vyhledat Ceccioniho ještě v den svého příjezdu na začátku února roku 1654 a dovolil mu první návštěvu na provizorní císařské ambasádě v domě královna ceremoniáře Erika van der Lindena.⁵⁴³

Těmito kroky se Montecuccoli značným způsobem odlišil od svého výše postaveného kolegy, anglického ambasadora Bulstrode Whitelocka, který do Uppsaly přijel více než dva měsíce před císařským vyslancem. Whitelocke se však v porovnání s Montecuccolim nedokázal během roční mise integrovat hlouběji do struktur královského dvora, po příjezdu se nemohl téměř opřít o žádnou síť přátel a sympatizantů a v průběhu celé mise sázel výhradně na benefity plynoucí z jeho postavení a titulu ambasadora. V téměř tisícistránkovém Whitelockově deníku, který byl sepsán na popud velitele mise speciálně ustanoveným služebníkem, je tak jméno císařského vyslance Montecuccoliho v několika případech snad až žárlivě spojováno s nepřiměřenou přízní, které se císařskému vyslanci dostávalo od královny Kristýny. Vzájemné pozorování je patrné i ze stránek Montecuccoliho deníku, ve kterém Whitelocke vystupuje jako puritánský a zkostnatělý muž, jenž se kvůli své odtažitosti od zábavy a lásce ke střídmosti v jídle a alkoholu nemohl nikdy začlenit mezi dvorskou společnost královny Kristýny. Určitý střet myšlenkového světa Středoevropana a Angličana poloviny 17. století vyjádřil Montecuccoli v jednom denním zápise svého italského deníku.

⁵⁴² Podobné bazální informace o jednotlivých oblíbených královny Kristýny u královského dvora ve Švédsku poskytuje např. Wilhelm Heinrich GRAUERT, *Christina. Königin von Schweden und ihr Hof*, Bd. 1, Bonn 1937, s. 526-532.

⁵⁴³ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 90-91.

„24. [února 1654, pozn. aut.] jsem jedl u anglického ambasadora mylorda Whitelocka. Vše bylo dobře a s velikou nádherou naservírováno. Na jídelním servisu, jakož i všude okolo se nacházely erby Republiky. Whitelocke je příjemný a galantní muž, ale jeho názory na válku a náboženství jsou více než směšné. Po jídle jsme si všichni vyslechli libozvučný symfonický koncert o čtyřech violoncellech a jedné loutně.“⁵⁴⁴

Pouze pro srovnání můžeme uvést i deníkový zápis ze stejného dne, jenž vznikl z intence jinak vždy kritického anglického ambasadora.

„14. února 1653:⁵⁴⁵ Whitelockovi bylo naznačeno, že hrabě Montecucoli a jeho italský hraběcí společník [Enea Silvia Caprara, pozn. aut.] mají velikou touhu vidět některé anglické zvyklosti v domě Jeho Excelence ambasadora. Whitelocke je proto potěšil a společně s Piementellem je pozval k večeři. Vypadalo to, že jsou všichni mimořádně potěšeni z pohoštění a kapely, kterou jim Whitelocke po jídle představil. Hudbu hodnotili vysoko jako ušlechtilou a po celou dobu návštěvy se k Whitelockovi chovali s mimořádným respektem.“⁵⁴⁶

Raimondo Montecucoli i Bulstrode Whitelocke zaznamenali na stránkách deníků více podobných setkání a vzájemných charakteristik popisujících přednosti i slabosti oponenta. V obou denících se také nacházejí poznámky a udivení nad švédskou kulturou, jakož i četná hodnocení dvora vasovské panovnice. Císařský vyslanec si například brzy po svém příjezdu učinil několik poznámek týkajících se jmen a funkcí nejvyšších královských úředníků. Vytvořil si jasně hierarchizovanou strukturu pěti mužů, kteří měli v závěru vlády královny Kristýny největší podíl na moci. Jako nejmocnějšího muže království však již hrabě Montecucoli na rozdíl od jiných diplomatů neoznačil dosud žijícího Axela Oxenstierna, který se v posledních letech netěšil takové přízni královny, jako v průběhu 30. a 40. let 17.

⁵⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 98.

⁵⁴⁵ Určitým specifickým příkladem při studiu kulturních vazeb mezi severní a střední Evropou či anglosaským světem jsou rozdíly mezi juliánským a gregoriánským kalendářem, které raně novověké státy nezávisle na sobě používaly. Ačkoliv značná část Říše, jakož i Habsburské monarchie přijala modernější a především přesnější gregoriánský kalendář již v průběhu 80. let 16. století, bránil se zbytek (především protestantské) Evropy téměř sto sedmdesát let, než došlo k přijetí juliánského kalendáře, jenž se v polovině 17. století lišil již o deset dní. Švédsko například učinilo v roce 1700 opatření, podle kterého se měl každé čtyři roky vynechat přestupný den, čímž se ovšem tato země pouze odlišila od zbytku Evropy, čímž se problém nepodařilo uspokojivě vyřešit. K definitivnímu přechodu z juliánského na gregoriánský kalendář proto ve Švédsku došlo až v roce 1753 za vlády nového panovníka Adolfa I. Frederika. Aby zmatků nebylo málo, lišil se i začátek nového roku. V případě Whitelocka to bylo 1. března. Švédské království v této době již slavilo Nový rok první lednový den. Také v Montecucoliho deníku začíná rok standardně 1. ledna. Více viz Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 128-129 a 335-336.

⁵⁴⁶ H. REEVE, *A Journal*, Vol. I., s. 418-420.

století, kdy stál téměř neomezeně v čele švédské zahraniční politiky. Na vrcholu Montecuccoliho žebříčku se nacházel švédský riksdrots a prezident dvorské rady v jedné osobě Per Brahe, jehož však císařský vyslanec neklasifikoval jako politika, ale především jako člověka, který pochází z dánské rodiny slavného astronoma.⁵⁴⁷

Charakteristickým rysem Montecuccoliho diplomatické mise, kterým se lišil od všech svých následovníků v úřadu, byla jasná rezignace na jednání s nejvyššími představiteli státu. Integrovanou strategií Raimonda Montecuccoliho, jež ho měla zařadit do struktur švédského dvora, byla orientace na níže postavené dvořany typu Itala Ceccioniho či královna favorita, třidvacetiletého Clase Totta. Nenahraditelné služby mu poskytl také španělský vyslanec, s jehož pomocí se Montecuccolimu podařilo dostat do blízkosti královny Kristýny, s níž vedl přímé diplomatické rozhovory. Na základě analýzy denních zápisů je evidentní, že Montecuccoli navštívil Axela Oxenstiernu a Pera Braheho až po 23 dnech od svého příjezdu do Uppsaly, a to pouze jednou, spíše z čisté zdvořilosti. O něco živější kontakt udržoval Montecuccoli během svého sedmitýdenního pobytu v Uppsale s Karlem Gustavem Wranglemem, se kterým ho však pojila více než politika především láska k vojsku a dlouholetá osobní známost z posledních let třicetileté války. Montecuccoliho nejvyšší pětku doplňoval v závěru vlády královny Kristýny ještě slavný vojevůdce Gustav Horn, jenž se však dlouhodobě zdržoval v Ingrii ve funkci guvernéra, a dále sympatizant a klient francouzského dvora Magnus Gabriel De la Gardie, s nímž se však císařský vyslanec nemohl setkat kvůli dočasné nepřítomnosti, do které tento *riksskattmästare* v roce 1653 upadl.⁵⁴⁸

Jak již bylo řečeno, byl hrabě Montecuccoli v mimořádně častém kontaktu s královnou, čímž se odlišoval od většiny ostatních císařských vyslanců, kteří vykonávali svoji službu v druhé polovině 17. století a v prvních několika dekádách století následujícího. Raimondo Montecuccoli si ve vlastním zájmu zaznamenával osobní rozhovory s Kristýnou,

⁵⁴⁷ Per Brahe mladší představuje mimořádnou osobnost švédsko-finských dějin. Ve finské historiografii mu náleží důležité místo, jelikož se jako guvernér této významné provincie zasloužil o založení královské akademie v Åbo (Turku). V roce 1640 tak byly položeny základy v pořadí třetí univerzity Švédského království po Uppsale a univerzitě v Tartu. O tzv. době hrabat, jak nazývá toto období národních dějin finská historiografie, přináší základní informace Eino JUTIKKALA – Kauko PIRINEN, *Dějiny Finska*, Praha 2001, s. 103-106.

⁵⁴⁸ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 92-100. Mocenským rozpoložením, zájmovými frakcemi a integrací švédské šlechty ke dvoru královny Kristýny se zabýval ve své vydané disertační práci i Peter Englund, jenž provedl analýzu dynamicky se měnícího švédského aristokratického habitusu mezi lety 1630-1700. Nemalá pozornost je upřena i na jednotlivé strategie zisku moci a překračování tenkých linií mezi zájmy panovníka a předních aristokratů. V tomto případě byl výjimečný právě Magnus Gabriel De la Gardie, který upadl několikrát v panovníkovu nemilost a následně se opět několikrát vzepl na výsluní dvorské společnosti. Srov. Peter ENGLUND, *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*, Stockholm 1990, zde např. s. 33-38.

ke kterým se mu naskýtala příležitost jednou až dvakrát týdně. Místa setkání měla vždy různou podobu. Nepočítáme-li oficiální, neoficiální a závěrečné audience, které vždy probíhaly v ceremoniálních prostorech nedostavěného zámku v Uppsale, dostával Montecuccoli šanci vést rozhovor s Kristýnou i během četných každodenních zábav nebo během plesů a maškarních bálů. K oboustrannému kontaktu však často docházelo i v průběhu pravidelných vyjížděk královny do okolí města jak v kočáře, tak na saních. Montecuccolimu se dvakrát dostalo té nejvyšší pocty, když směl společně s Antoniem Pimentelem nebo později s Bulstrodem Whitelockem přisednout do kočáru ke královně.⁵⁴⁹

Tato v raně novověké Evropě téměř bezprecedentní vstřícnost panovníka k zahraničním ambasadorům a vyslancům učinila na Montecuccoliho patřičný dojem. Nižší ceremoniální upjatost švédských vladařů v druhé polovině 17. století byla hojně popisovaným fenoménem i v oficiálních relacích následujících let. Královna Kristýna a její nástupci samozřejmě vždy striktně rozlišovali oficiální ceremonie, kdy byly bariéry mezi švédským panovníkem a vyslancem nepřekročitelné a jejich zpochybnění nemyslitelné. Ve volném čase, když vládce nehrál „*velkou a slavnou roli*“, jak poznamenal švédský historik Erik Lönnroth,⁵⁵⁰ se najednou nezdály být bariéry nepropustné. Sami panovníci najednou neváhali oslovit zahraniční vyslance a požádat je o doprovod či rozhovor. Motivací k takovému chování vladaře přitom nemusely být vždy politické zájmy království. Upřednostňování jednoho vyslance před druhým, které mohlo v očích zahraničních pozorovatelů navýšit kredit konkrétního spojence, rovněž nemuselo mít žádnou symbolickou rovinu. Touha panovníků obklopit se zahraničními vyslanci tak mohla být zcela jednoduše podněcována přáním dozvědět se novinky z odlehlých částí Evropy nebo jen chutí zahrát si celou řadu her přes karty až po různé jazykolamy. Jelikož byli vyslanci vždy předními zprostředkovateli kulturního transferu, stali se také vyhledávanými a erudovanými odborníky, kteří panovníkovi (pokud o to sám stál) sdělovali specifika vlastní kultury a jazyka. Těchto možností například

⁵⁴⁹ „Am 20. [března 1654, pozn. aut.] war Besuch beim Grafen Todt, Nachmittags Spazierfahrt mit der Königin. Während der Fahrt wurde ein Spiel gespielt, bei welchem eine Person sich ein Hauptwort denken musste, die Anderen sagten der Reihe nach jede mit lauter Stimme ein Beiwort. Hierauf gab die erste Person das gemerkte Hauptwort und jede der anderen die Ursache an, wesshalb sie dieses Beiwort beigelegt habe und erstere führte schliesslich allen Uebrigen den Grund an, warum sie an dieses Hauptwort gedacht habe.“ Viz A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 104-105.

⁵⁵⁰ V této souvislosti je potřeba zmínit inspirativní dílo švédského historika Erika Lönnrotha, které bylo pochvalně přijato i zahraniční vědeckou obcí. Autor se zde věnuje několik let před Peterem Burkem „vytváření“ raně novověkého panovníka na příkladu Gustava III. Erik Lönnroth upozornil na výrazné divadelní prvky vlády Gustava III., jež sloužily tomuto panovníkovi jako prostředek k získání většího podílu na rozhodování v domácí i zahraniční politice. Viz E. LÖNNROTH, *Den stora rollen: kung Gustav III. spelad af honom själv*, Stockholm 1986.

hojně využívala i královna Kristýna I. u anglického ambasadora, když ho žádala, aby jí naučil základy anglického jazyka.⁵⁵¹

Extrovertní dvůr královny Kristýny I. byl právě díky své otevřenosti pochvalně hodnocen zahraničními vyslanci. Existence menších bariér byla srovnávána s císařským nebo dokonce se španělským dvorem, kde bylo naprosto nemyslitelné, aby zahraniční vyslanec nižšího ranku doprovodil krále či královnu (resp. císaře nebo císařovnu) v kočáře. K podobným závěrům došel kromě Montecuccoliho i anglický ambasador Whitelocke, který si na jednu stranu pochvaloval neobyčejnou přízeň královny, když mu několikrát dovolila, aby jí dělal společnost na cestě v kočáře, na straně druhé ale poukazoval na „*mizerný zvyk tohoto království, jímž královna dává špatný příklad svým poddaným a celému světu.*“⁵⁵²

U dvora byl Raimondo Montecuccoli téměř každý den, čímž se mu dostávalo četných příležitostí k pozorování a hodnocení kvalit a nedostatků samotné panovnice. Montecuccoliho charakteristiky se však nelišily od dobového diskurzu, podle kterého byl vymodelován obraz Kristýny i následujícími generacemi životopisců a dalšími domácími nebo zahraničními literáty. Sám hrabě Montecuccoli byl dozajista těmito raně novověkými názory značnou měrou ovlivněn. Kristýna I. a její dvůr byl ze zahraničí detailně sledován již ve 30. a 40. letech, tedy před abdikací a konverzí ke katolické víře, která ze švédské královny vytvořila živou kuriozitu. Hrabě Montecuccoli znal poměrně slušně realitu švédského dvora a charakter panovnice i kvůli svému dvou a půl letému zajetí Švédy na severu Říše mezi lety 1639-1642.⁵⁵³

Montecuccoli, podobně jako například Whitelocke nebo francouzský vyslanec u švédského dvora Pierre-Hector Chanut, charakterizoval Kristýnu jako fyzicky zdatnou,

⁵⁵¹ Mezi Anglií (později Velkou Británií) a Švédským královstvím probíhal po celý raný novověk mimořádně intenzivní kulturní transfer. Více viz P. BURKE, *Kultureller Austausch*, Frankfurt am Main 2000, s. 90-96. Právě vyslanci a ambasadoři se stali důležitými zprostředkovateli kulturních novinek a materiálních specifik. Ambasador Whitelocke tak královskému dvoru ve Švédsku zprostředkoval kromě výuky angličtiny, jež měl na starosti legační kaplan De la Marche, i učitele tance, který dvořany seznámil s novinkami francouzské kultury, několik hudebníků, zpěváků a herců. Whitelocke do Švédska následně dopravil na žádost královny a šlechty několik anglických koní a psů, jakož i uměleckých předmětů a rovněž knih, které doplnily stále se rozrůstající královskou knihovnu. O zájmu Kristýny I. o anglický jazyk více H. REEVE, *A Journal*, Vol. I., s. 394. V rámci císařsko-švédských vztahů v raném novověku nebyl kulturní transfer tak intenzivní jako například mezi jinými, geograficky bližšími lokalitami, mezi kterými docházelo k častějšímu kontaktu. I přesto bylo vzájemné ovlivňování nepopíratelné, jak si ještě budeme demonstrovat na následujících stránkách.

⁵⁵² TÝŽ, *A Journal*, Vol. II., s. 83.

⁵⁵³ Ačkoliv se dochovalo značné množství archivních pramenů k osobě tohoto vojáka, diplomata a předního císařského úředníka, existují pouze drobné informace o Montecuccoliho zajetí švédskými vojsky. Více např. S. SCHWARZER, *Zwischen Anspruch*, s. 52. Za jakých podmínek probíhala Montecuccoliho internace během třicetileté války, by mohla v budoucnu objasnit připravovaná disertační práce vídeňského historika Christoffa Muigga.

energickou a především inteligentní osobu navyklou využívat každé volné chvíle k vlastnímu sebezdokonalování. Hluboký zájem královny o sebevzdělávání souvisel do určité míry s úmyslným vytvářením a stylizováním se do role panovnice-intelektuálky.⁵⁵⁴ Upřímný zájem Kristýny o vědu tak potvrzovali i vyslanci, kteří zprostředkovali panovnici bohatou literaturu. Bulstrode Whitelocke takto na žádost Kristýny objednal několik nových knih Johna Milтона. Francouzský vyslanec Chanut bavil Kristýnu na cestě z Uppsaly do Stockholmu předčítáním Tacita a hrabě Montecuccoli během mnoha večerních seancí detailně seznámil panovnici a přihlížející dvořany s dílem Giovanniho Boccaccia.⁵⁵⁵

Montecuccoli dále neopomněl na stránkách deníku zdůraznit v Evropě dobře známou skutečnost, že královna se velice nerada obklopovala fraucimorem. Císařský vyslanec si jako všichni návštěvníci švédského dvora v těchto letech všiml některých výrazných rysů maskulinního chování, jako bylo časté nošení pánského klobouku, jízda na koni rozkročmo nebo účast na střeleckých kláních, která čas od času probíhala na volném prostranství před nedostavěným zámkem v Uppsale. Pochvalně se Montecuccoli vyjadřoval i o Kristýniných znalostech v oblasti vojenství a politiky.⁵⁵⁶

Posledních pár dnů před odjezdem císařského vyslance Raimonda Montecuccoliho se odehrávalo v ovzduší očekávané abdikace. Tato skutečnost měla dozajista svůj podíl na určitém uvolnění ceremoniálních pravidel ke konci vlády osmadvacetileté královny. Určité vzorce upravující fungování dvora, jistou neformálnost a především značnou část personálu a dvořanů měl zdědit i Kristýnin nástupce, bratranec Karel X. Gustav. Tento stav ve svých relacích popisoval i Montecuccoliho nástupce Georg von Plettenberg, který již delší dobu operoval v Dolním Sasku a díky svému pokročilému věku měl se Švédy bohaté zkušenosti i z vestfálského mírového jednání a navíc disponoval širokou sítí kontaktů překračující hranice raně novověkých států.⁵⁵⁷

Georg von Plettenberg přijel do Stockholmu v listopadu roku 1654, přesně půl roku po mimořádně neokázalé korunovaci Karla X. Gustava a dva týdny po ještě méně honosné svatbě s Hedvikou Eleonorou Holštýnsko-Gottorpskou. Po celou dobu vlády Karla X.

⁵⁵⁴ O cíleném vytváření (*Fabrication*) panovníka, který se vlastním přičiněním stavěl do konkrétní role, pojednal na příkladu Ludvíka XIV. ve své mimořádně vlivné knize P. BURKE, *Ludwig XIV. Die Inszenierung des Sonnenkönigs*, Berlin 2009, s. 27-51.

⁵⁵⁵ Kromě večerního programu, kdy Montecuccoli podle vlastních slov seznamoval švédský královský dvůr s obsahem některého z Boccacciových děl, předčítal v dopoledních hodinách dne 8. března roku 1654 královně během vyjížďky za město i některé pasáže z Ovidia. Srov. A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 103.

⁵⁵⁶ Např. o vášni královny Kristýny pro střelbu viz TAMTÉŽ, s. 97.

⁵⁵⁷ S. I. OLOFSSON, *Efter westfaliska freden*, s. 97-99 a 448-449.

Gustava nezaznamenal královský dvůr dramatické personální změny. Převážná část dvořanů si udržela své postavení a jednotlivé dvorské frakce většinou neztratily nic ze svého vlivu, jímž disponovaly v posledních letech vlády Kristýny I. Nejdůležitější změnou během krátkého pobytu Karla X. Gustava ve Stockholmu, jenž se po jednom roce vlády vydal na polsko-litevské bojiště, bylo opětovné povolání Magnuse Gabriela De la Gardie ke dvoru. Tím se pravděpodobně posílilo již tak silné profrancouzské směřování švédského královského dvora, které z této skandinávské země dělalo jednoho z nejdůležitějších spojenců Ludvíka XIV. Krátká vláda Karla X. Gustava byla rovněž charakteristická královou orientací na síť dlouholetých favoritů, mezi nimiž dominoval například níže urozený kuronský důstojník Christoph Karl von Schlippenbach.⁵⁵⁸

V době příjezdu Georga von Plettenberg do Stockholmu neexistovala u zdejšího královského dvora sebemenší skupina sympatizantů s politikou císaře Ferdinanda III. Zárodky procísařské frakce se začaly velice pozvolna formovat až v polovině 60. let. Tyto zahraničněpolitické preference nakonec vyústily v dočasné utilitární spojení obou dvorů za rezidentury císařského vyslance Hermanna von Basserode mezi lety 1667-1670. Pod vlivem zastavení přísunu pravidelných subsidií ze strany Francie, na kterých bylo Švédské království do určité míry závislé, se stockholmský dvůr přiklonil na stranu Anglie a Nizozemí, které se snažily zvrátit dlouhodobé úspěchy Ludvíka XIV. v tzv. devoluční válce. Basserode jako císařský vyslanec hrál roli prostředníka, v jehož zájmu bylo přiklonit si na svoji stranu co nejvyšší počet švédských dvořanů, jako byl například *hofkansler* Johan Göransson Gyllenstierna.⁵⁵⁹

V polovině roku 1654 však byly výchozí podmínky pro jednání Georga von Plettenberg ve Stockholmu více než nepříznivé. Jedním z mála zdánlivě sympatizujících

⁵⁵⁸ O mimořádném vztahu Schlippenbacha ke Karlu X. Gustavovi pojednal především Heiko Droste. Níže urozený Schlippenbach se díky dobrému jezuitskému vzdělání, dlouhé kavalířské cestě a vojenským zkušenostem dostal do přízně nejen Karla X. Gustava, ale i Magnuse Gabriela De la Gardie. Někdy zastával funkci švédského diplomata v Paříži. V době tzv. „*potop szwedzki*“, jak nazývá polská historiografie toto krizové období národních dějin, se Schlippenbach stal jedním z klíčových vyjednávačů Karla X. Gustava. Po smrti krále nakonec našel Schlippenbach angažmá ve službách braniborského kurfiřta. Více viz H. DROSTE, „*Favoriten verursachen zu zeiten neuerungen im ganzen stat, sonderlig wan die gnad lange beharret.*“ *Ein Favoritendiskurs aus Schweden (1649)*, in: Jan Hirschbiegel – Werner Paravicini (Hrsg.), *Der Fall des Günstlings. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, Ostfildern 2002, 65-76, zde s. 67.

⁵⁵⁹ O „*dobrému přátelství*“ mezi císařskou ambasádou a Johannem Göranssonem Gyllenstiernou viz ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 3, dopis císařského sekretáře Johanna Eberharda Hövela říšskému dvorskému radovi Johannu Walderodemu von Eckhausen z 27. 2. 1671 (Stockholm). O spojení Švédska, Holandska a Anglie, které bylo známo jako tzv. *Trippelalliansen*, pojednal např. přední švédský odborník na raně novověké dějiny Göran RYSTAD, *Skånska kriget och kampen om hegemonin i Norden*, in: Týž, (red.), *Kampen om Skåne*, Lund 2006, s. 13-21, zde s. 19-20.

politiků u dvora Karla X. Gustava byl Matthias Biörenklau, jenž měl bohaté zkušenosti s vyjednáváním v Praze a Vídni mezi lety 1651-1652. Biörenklau byl mimořádně protežovaným úředníkem a společně s Bengtem Oxenstiernou vyhledávaným znalcem vídeňského dvora a středoevropské politické situace. Jeho důležitost a určitý odstředivý charakter zahraniční orientace však brzy rozpoznal a zároveň docenil i francouzský ambasador, který nabídl v polovině 50. let 17. století Biörenklauovi nebývale bohatý finanční příspěvek, který připoutal tohoto švédského politika úžeji k profrancouzské frakci, což nelibě nesli především císařští vyslanci.⁵⁶⁰

Georg von Plettenberg využil několika prostředků k integraci do struktur švédského královského dvora. Kromě Matthiase Biörenklaua oslovil císařský vyslanec po svém příjezdu také „dobrého přítele“, holštýnsko-gottorpského diplomata Lewina Clause von Moltkeho, který měl jako zástupce rodiny bezprostřední přístup do nejintimnějších prostor královského zámku Tre Kronor. Tímto způsobem se podařilo Plettenbergovi dostat do blízkosti královské rodiny, se kterou udržoval pravidelný osobní kontakt připomínající v mnoha ohledech vztah Raimonda Montecuccoliho s královnou Kristýnou I. Plettenberg minimálně dvakrát v týdnu navštěvoval královskou *anticameru*, kde jednal s přítomnými švédskými politiky především o novinkách z vídeňského, benátského, papežského a španělského dvora. Především jeho zprávy o aktivitách královny Kristýny měly v polovině 50. let 17. století nezpochybnitelnou váhu, čímž císařský vyslanec představoval důležitou osobu, která švédskému královskému dvoru dokázala zprostředkovat často nejnovější a především jedinečný zdroj informací.⁵⁶¹

Montecuccoli a Plettenberg byli jedinými císařskými vyslanci v letech 1650-1730, kteří měli takto intenzivní a především osobní kontakt s panovníkem. Tím se bezpochyby odlišovali od většiny raně novověkých vyslanců, kteří přímý vztah s vládcem udržovali pouze skrze oficiální či neoficiální audience. Díky Plettenbergově pravidelnému docházení do královské *anticamery* se králi nabízela příležitost k opakovaným rozmluvám s císařským vyslancem. V praxi, kterou hojně popisoval Georg von Plettenberg na stránkách oficiálních

⁵⁶⁰ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 2, relace Georga von Plettenberg z 20. 2. a 5. 6. 1655 (obě Stockholm). Osoba Matthiase Biörenklaua a jeho diplomatická činnost ve Vídni a Praze může být uspokojivě rekonstruovaná nejen z mimořádně objemných švédsky a německy psaných relací a reskriptů, které jsou uloženy v RA Stockholm, Diplomatica Germanica, kart. 278, ale i na základě bohatě dochovaného osobního fondu, který obsahuje řadu osobní korespondence z dob této mise mezi lety 1651-1652. Srov. Tamtéž, Mattias Björnklous arkiv kart. E3254-E3269. Drobné informace o tomto dlouholetém diplomatovi ve švédských službách přináší i Heiko Droste, který se však ve své práci nezaměřil na Biörenklauovu vyslaneckou činnost ve střední Evropě. Srov. H. DROSTE, *Im Dienst der Krone*, s. 380.

⁵⁶¹ ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 24, inv. č. 22, relace Georga von Plettenberg z 3. 4. a 17. 4. 1655 (obě Stockholm).

relací, nechal Karel císařského vyslance zavolat portýrem z *anticamery* do své pracovny, kde docházelo k až hodinovým rozhovorům o různých politických i čistě neformálních tématech. Těmto setkáním mezi Plettenbergem a králem mohli i nemuseli být přítomni jednotliví dvořané. Kromě diskuzí týkajících se královy sestřenice Kristýny se rozhovory samozřejmě točily kolem mezinárodněpolitického vztahu Švédského království a Habsburské monarchie. Karel X. Gustav si chtěl být jistý reakcí císaře Ferdinanda III. v případě války s Polsko-litevskou unií, ke které se obě mocnosti s příchodem roku 1655 nezadržitelně přibližovaly.⁵⁶²

Pravidelné rozhovory mezi králem a císařským vyslancem Georgem von Plettenberg však byly udržovány i skrze další témata. Karel se ptal na osobu, charakter a schopnosti dosud nepřiliš známého arcivévody Leopolda, jenž se stal neočekávaně následníkem trůnu po smrti českého a uherského krále Ferdinanda IV. Chtěl rovněž znát názor na nového švédského vyslance ve Vídni Schwedera Kleiheho, jakož i na Karla Gustava Wrangela, Magnuse Gabriela De la Gardie či Gustava Horna. Jednání se však týkala i armády, třicetileté války, okupace Prahy nebo čistě neformálních a netabuizovaných témat, jako byly například studijní úspěchy Karlova bratra Adolfa Jana, který z Benátek putoval až do Prešpurku, kde mu měla být udělena audience u Ferdinanda III. Král při této příležitosti dokonce Plettenbergovi přečetl obsah dvou dopisů, které Adolf Jan napsal svému o sedm let staršímu bratrovi ze svého pobytu na území habsburských dědičných zemí.⁵⁶³

Jedinečné pocty se však císařskému vyslanci dostalo na začátku dubna roku 1655, kdy král Karel X. Gustav pozval po hodinovém rozhovoru Plettenberga k obědu. Před usednutím ke stolu si ještě král došel do švédské říšské kanceláře situované v Tre Kronor, kde podle Plettenberga vzal několik listin ze stolu, aby nad jejich obsahem mohl s císařským vyslancem u jídla diskutovat.⁵⁶⁴ Tento vskutku bezprecedentní čin byl do určité míry ovlivněn logikou dané situace. Karel tak částečně i znevážil vlastní reskripty a dvorské řády, které upravovaly chod dvora a všední rituály spojené s jídlem.⁵⁶⁵

⁵⁶² Tamtéž, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 2, například relace Georga von Plettenberg z 1. a 15. 5. 1655 (Stockholm).

⁵⁶³ Tamtéž, relace z 29. 5. 1655 (Stockholm). Další relace se nacházejí v Tamtéž, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 24, inv. č. 22, relace Georga von Plettenberg z 3. a 17. 4. 1655 (Stockholm).

⁵⁶⁴ Tamtéž, relace Georga von Plettenberg ze 3. 4. 1655 (Stockholm).

⁵⁶⁵ Pravidla každodenního stolování u dvora byla důležitým bodem všech dvorských řádů upravujících styk mezi panovníkem a dvořany. Chování u stolu v přítomnosti švédského krále a jeho rodiny deklarovaly dvorské řády Karla X. Gustava a Karla XI. Tyto dokumenty vyšly edičně v Johann SCHMEDEMAN, *Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner, ifrån åhr 1528 intil 1701, ang. justitiae och executionsärenden*, Stockholm 1706, s. 300-310 a 1150-1176. Dobrá analogie se v tomto případě může nalézt i u dánského panovnického dvora v Kodani, kde byla praxe víceméně stejná. Také zde mohl u královského stolu teoreticky sedět jen ambasador a to pouze tehdy, když ho král či královna pozvali. Ostatní druhořadí vyslanci mohli ke

Každodenní stravování švédských králů v druhé polovině 17. století tak mělo probíhat podobně jako například u dánského dvora v soukromí. Podle dvorských řádů neměli druhořadí vyslanci a rezidenti, tedy i Georg von Plettenberg, ke královskému stolu teoreticky přístup za žádných okolností. Pouze z intence panovníka mohla být v mimořádných případech učiněna výjimka privilegovaným ambasadorům, některým předním dvořanům či oblíbencům panovnické rodiny. Čas od času se tedy ke královské tabuli dostavil francouzský, dánský či například anglický ambasador, který dostal jedinečnou příležitost k rozhovoru s králem u jídla. Stolování na švédském královském dvoře se řídilo německým vzorem, podle kterého nedocházelo k tak živé komunikaci jako například v anglickém či francouzském prostředí.⁵⁶⁶ Z tohoto důvodu například anglický ambasador Bulstrode Whitelocke popsal stolování v přítomnosti jinak energické královny Kristýny jako poněkud nudné a fádní. Nutno však dodat, že průběh tohoto oběda narušily ambasadorovy předchozí požadavky dojednané s ceremoniářem, podle kterých nemělo dojít ke slavnostnímu přípitku mezi královnou a Whitelockem z důvodu Angličanovy přísné nedělní abstinence. Svou pravidelnou, demonstrativně prokazovanou nechutí k alkoholu se Whitelocke velice brzy zdiskreditoval v očích švédské dvorské společnosti, která držela ty nejvyšší příčky v množství zkonsumovaného piva a vína na osobu v porovnání s ostatními evropskými lokalitami.⁵⁶⁷

Dubnový oběd Karla X. Gustava s Georgem von Plettenberg se kromě přítomnosti císařského vyslance nevymykal každodenní praxi. Po zaznění fanfár začalo nosit několik pážat ke královskému stolu celkem dvacet jídel ve dvou chodech, zatímco nejvyšší komorník prezentoval a servíroval víno, které bylo v 50. letech 17. století dováženo výhradně z Francie. Scénář každodenního oběda vždy doplňovala krátká modlitba, která byla v případě Švédského království pronášena vždy jedním pážetem po jídle. Rituál ohlašování oběda fanfárami a krátkou modlitbou nebyl obvykle narušen ani během válečných tažení krále Karla XII. v Polsku, kde pravidla stolování určovaly *ad hoc* sepsané dvorské řády, podle kterých mohli

dvoru chodit na oběd maximálně dvakrát týdně a jejich místo bylo u tzv. maršálského stolu, který byl v dostatečné vzdálenosti od privilegovaného stolu královského. Královská rodina tak především během jídla neměla být rušena. Srov. J. Ch. LÜNIG, *Theatrum*, Bd. II., s. 632.

⁵⁶⁶ Srov. F. PERSSON, *Servants*, s. 12-14.

⁵⁶⁷ Anglický ambasador stále dokola narážel na problémy spojené se svojí abstinencí. Švédští dvořané, kteří se ho nejdříve ptali na závažné zdravotní potíže, jež mu nedovolují konzumaci alkoholu, posléze často nenacházeli pochopení, že důvodem Whitelockovy abstinence jsou motivy ryze konfesijní. Z tohoto důvodu se Whitelocke dostával do četných ceremoniálních konfliktů. V deníkovém záznamu z 8. 3. 1653 se např. nachází výmluvné tvrzení. „*Prince Adolphus* [Adolf Jan, mladší bratr budoucího krále Karla X. Gustava, pozn. aut.] *made a great entertainment for Montecucculi, Piemontelle, and most of the grandees in town; but Whitelocke was omitted, his humour and principles as to their jollities and drinking of healths not being agreeable to theirs; and he held this neglect no affliction to him.*” Viz H. REEVE, *A Journal*, Vol. II., s. 19.

krále rozptylovat u stolu během oběda pouze plukovníci a výše postavení důstojníci. Ačkoliv král v době míru téměř vždy jedl u vlastního stolu společně s několika příslušníky vlastní rodiny, neznamenalo to, že byl v jídelně osamocen. U dalších stolů v místnosti seděli většinou nejvyšší úředníci království, kteří mohli být doprovázeni i zahraničními diplomaty. Podobná praxe je známa například z dvorského řádu vydaného v roce 1655 Karlem X. Gustavem. Většinu bodů týkajících se stolování posléze přebral i dvorský řád Karla XI. v roce 1687, kde byl kladen například vyšší důraz na tresty za opilství jednotlivých strážníků, které se pohybovaly od peněžních pokut přes krátké vězení až po vyhoštění ode dvora.⁵⁶⁸

Společné jídlo císařského vyslance a švédského krále tedy bylo jedinečnou událostí, která podnítila patřičnou reakci doprovázející zevrubný popis na stránkách oficiálních relací či privátních dopisů. Vyslanci poukazovali na mimořádné počty a spojovali dosažený úspěch s procísařskými postoji švédského krále. Takovýchto poct si také hojně všímali konkurenční vyslanci, jakož i četní další zahraniční pozorovatelé. Ve výjimečných případech se tato událost mohla dokonce dostat také na stránky raně novověkých novin. Z tohoto důvodu byl v *Theatrum Europaeum* publikován průběh oběda pod otevřeným nebem v listopadu roku 1673 mezi Karlem XI. a novým císařským vyslancem ve Švédsku Adolfem Vratislavem ze Šternberka.⁵⁶⁹ Této mimořádnosti, jež je v případě Švédska dokumentovaná pouze na příkladu mise hraběte ze Šternberka a barona von Plettenberg, si byl tento zástupce starobylého českého rodu velice dobře vědom, o čemž svědčí i následný obsah osobních dopisů císaři Leopoldovi I., nejvyššímu hofmistrovi Václavu Eusebiovi z Lobkovic a knížeti Janu I. Adolfovi ze Schwarzenbergu.⁵⁷⁰

⁵⁶⁸ K obědu Plettenberga a krále Karla X. Gustava viz ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 24, inv. č. 22, relace Georga von Plettenberg z 3. 4. 1655 (Stockholm). Další detaily ke každodennosti stolování královské tabule ve Švédsku přináší F. PERSSON, *Servants*, s. 12-14.

⁵⁶⁹ *Theatrum Europaeum (1672-1679)*, Frankfurt am Main 1682, s. 381.

⁵⁷⁰ Hrabě ze Šternberka odeslal císaři, Lobkovicovi a Schwarzenbergovi bezpochyby několik desítek vlastnoručně psaných dopisů, jejichž obsah se v mnoha případech shodoval. Všichni také uznali Šternberkovu schopnost začlenit se mezi švédské dvořany a přiblížit se do blízkosti královské rodiny. Detailně se v tomto bodě vyjádřil především kníže Václav Eusebius z Lobkovic: „*Freundlich lieber herr graf. Auß desselben abermahls erhaltenen 2. angenemben schreiben von 18. und 22. 9bris habe verstanden, waß der herr graf zu erwennen sich gefallen lassen, auch dessen mir beygeschlossene Ihr[e] käy[serliche] M[ajestät] ohnverzüglich eingereicht, erfreüe mich beynebenst, daß derselbe nunmehr zu unterschiedlichen mahlen auch mit dem könig und königin sich ersehen und die praeliminaria zu künftiger negotiation vorgehomen, der güttige gott wolle ferners alles bestermassen dirigiren auf daß der herr graf die obhabende commision zu Ihr[e] käy[serliche] M[ajestät] satisfaction verrichte und baldt wieder glicklich zuruck gelangen möge, daß die königin sich meiner und der gemahlin zuerinern beliebet, ist dero angebohrnen güttigkeit zuezuschreiben, seitemahlen ich dieser könig[liche] gnad nicht werth bin, Ihr[e] M[ajestät] aber wissen wohl, daß dero herr vatter andenkens, mein g[nä]diger patron gewesen.“ Viz ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 176b, dopis Václava Eusebia z Lobkovic Adolfo Vratislavovi ze Šternberka z 16. 12. 1673 (Víděň).*

Oběd mezi Adolfem Vratislavem ze Šternberka a králem Karlem XI. byl v mnoha ohledech výjimečný také místem a průběhem. Šternberk byl totiž v těchto měsících jediným zahraničním vyslancem, který doprovázel krále na cvičení vojska probíhajícího několik kilometrů za Linköpingem. Krátký oběd tedy proběhl v listopadovém dnu pod otevřeným nebem u provizorního stolu za přítomnosti krále, císařského vyslance, vévody Albrechta von Sachsen-Gotha a dvou švédských generálů. Podávané jídlo bylo mimořádně prosté a především studené. Vše bylo zkonsumováno velice narychlo, aby se zúčastnění muži nerozptylovali během přesunů trénujících jednotek. Skutečnost, že byl král ochoten si císařského vyslance posadit po své pravici, vzbudila mezinárodní ohlas a zároveň kritické poznámky francouzského ambasadora ve Stockholmu, kterého museli uklidňovat profrancouzsky orientovaní dvořané o neměnných postojích mladého panovníka.⁵⁷¹

Rovněž dvůr Karla XI. vytvářel specifické kulisy pro politické vyjednávání císařských vyslanců, které se v mnoha ohledech lišily od reality 40. a 50. let 17. století. Začleňování do struktur tohoto výrazně introvertního dvora, který se začal profilovat v průběhu následujících dvou dekád, bylo v mnoha ohledech náročnější a komplikovanější. Císařští vyslanci typu Gottlieba z Windischgrätzu, Hermanna von Basserode a Adolfa Vratislava ze Šternberka se již nemohli spoléhat na pravidelný přístup k panovníkovi, s nímž by jednali přímo z očí do očí, jako se to dařilo Raimondu Montecuccolimu a Georgovi von Plettenberg. Tato o generaci mladší skupina císařských vyslanců se v dosud nevídané míře orientovala na co nejširší spektrum dvořanů. V této praxi vynikal především Adolf Vratislav ze Šternberka, jenž každý den navštěvoval řadu vybraných švédských politiků v jejich palácích a zároveň hostil i četné osobnosti královského dvora v reprezentačních prostorech vlastního pronajatého domu.

Větší orientace na domácí šlechtu byla dána i mocenskými zvraty po roce 1660, kdy za čtyřletého krále začala vládnout skupina regentů, kteří ve svých rukou koncentrovali značný podíl moci. Císařští vyslanci tak museli prokázat diplomatické umění především balancováním mezi jednotlivými frakcemi, v čemž vynikal i hrabě ze Šternberka mezi lety 1673 a 1674. Podrobné sledování zahraničněpolitických preferencí jednotlivých švédských šlechticů představovalo důležitý bod oficiálních relací tohoto císařského vyslance. K prosazení císařovy vůle využíval Šternberk například pravidelných jednání se švédským riksdrotsem Perem Brahem, který si od dob Montecuccolihovo mise držel výsadní postavení v čele úřednického aparátu. Riksdrots, jakási švédská obdoba nejvyššího hofmistra císaře, měl

⁵⁷¹ Této události se do nejmenšího detailu věnoval hrabě ze Šternberka především na stránkách oficiální relace. Srov. Tamtéž, provizorně kart. 7, extrakt z oficiální relace Adolfa Vratislava ze Šternberka ze 7. 11. 1673 (Linköping).

na starosti především hladký chod dvora, dvorský soud a z části se podílel také na zahraniční politice státu. Brahe byl podle Šternberka především „*guter Patriot*“, což ho v polovině 70. let 17. století nasměrovalo především do tábora početně výrazně slabších sympatizantů s habsburským dvorem, který si nepřál zapojení do probíhající francouzsko-holandské války na straně Ludvíka XIV.⁵⁷²

Opakovaná jednání Šternberka s Perem Brahem se pro císařského vyslance několikrát stala podle jeho vlastních slov doslova nesnesitelnými. Císařský vyslanec v oficiálních relacích poukazoval na mimořádnou aroganci a pýchu tohoto politika, jež se podle Šternberka projevovaly ve vyprávění švédského riksdrotse poukazujícího na své vojenské zásluhy na bitevním poli, ukořistěný majetek, získané pocty a statky v Říši. Per Brahe vyprávěl Šternberkovi během několika setkání i o své bohaté knihovně, o širokém vzdělání, které získal během několika zahraničních cest, o spříznění s panovnickými rody raně novověké Evropy nebo o darech, kterými ho zahrnul Gustav II. Adolf v dobách třicetileté války.⁵⁷³

Kritický byl Šternberk rovněž při popisu dalšího předního švédského politika Karla Gustava Wrangela, s nímž musel během své půlroční mise mezi lety 1673-1674 několikrát jednat. Polní maršálek Wrangel vystupuje ze Šternberkových relací především jako prudký a násilnický člověk, který se neuměl ovládat, což z něho dělalo typického cholerika. Málokterý zahraniční vyslanec si vážil politických schopností tohoto prominentního a celoevropsky slavného vojáka. V tomto smyslu se nevymykala ani hodnocení Hermanna von Basserode a Adolfa Vratislava ze Šternberka, jenž své zklamání z Wrangelovy neschopnosti ovlivňovat zahraniční politiku Švédska shrnul svému patronovi u vídeňského dvora knížeti Václavu Eusebiovi z Lobkovic.⁵⁷⁴

Švédská politická scéna 60. a 70. let však byla rozdělena na dvě hlavní frakce, které si nárokovaly dominantní podíl moci. V čele první skupiny stál říšský kancléř Magnus Gabriel De la Gardie, jenž měl z podstaty své dvorské funkce výhradní podíl na řízení zahraniční politiky Švédska. Pozice De la Gardieho u dvora byla téměř neotřesitelná díky jeho sňatku s Marií von Pfalz-Zweibrücken, sestrou krále Karla X. Gustava. Mimořádně vysoký status

⁵⁷² Osobě Pera Braheho se hrabě ze Šternberka věnoval také na stránkách své závěrečné relace. Srov. A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 137.

⁵⁷³ Jednání s Perem Brahem uzavřel hrabě ze Šternberka prostým konstatováním, že „*Er halt (wie alle Schweden) an diesen zustand der arrogantz starck leide.*“ Srov. ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 174, relace Adolfa Vratislava ze Šternberka z 6. 12. 1673 (Stockholm).

⁵⁷⁴ Václav Eusebius z Lobkovic sice dával Šternberkovi za pravdu, ale následně podotkl, že „*Er ist ein braver general, der seines gleichen in Europa wenig hat und eines hohen gemüethes er wurde eine türkischen kriege balt ein endt machen.*“ Viz ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 176b, dopis Václava Eusebia z Lobkovic Adolfu Vratislavovi ze Šternberka z 16. 12. 1673 (Vídeň).

souvisel také s neobyčejnými finančními výlohami, které Magnus Gabriel De la Gardie investoval do vlastní reprezentace. De la Gardieův stockholmský palác Makalös vytvářel jasný kontrast vůči protilehlému královskému paláci Tre Kronor. Makalös byl rovněž místem kontaktů dvorské šlechty se zahraničními vyslanci, kteří se hojně stahovali do komnat honosně vybaveného paláce.⁵⁷⁵ Císařští vyslanci Adolf Vratislav ze Šternberka a Michael Václav z Althannu charakterizovali De la Gardieho především jako vynikajícího řečníka, jehož neskryvaná mocichtivost a ambice však přesahovaly jeho průměrné vzdělání. Rovněž další císařští vyslanci obvykle neplýtvali chválou v případě Magnuse Gabriela De la Gardieho, jenž stál do konce 70. let 17. století pevně v čele silně profrancouzsky orientované frakce. Dobový názor prosazovaný i dalšími zahraničními vyslanci shrnul hrabě ze Šternberka v jedné relaci, když v případě říšského kancléře poznamenal, že ani Francouz nemůže být více francouzský.⁵⁷⁶

Druhá významná frakce u dvora Karla XI. se vytvořila kolem osoby říšského strážce pokladu Stena Nilssona Bielkeho. *Factio Bielkiana* sice ve svých řadách shromažďovala hned několik profrancouzsky orientovaných dvořanů, avšak díky svému zahraničněpolitickému programu byla daleko bližší zájmům císařských diplomatů. Mezi členy této frakce Adolf Vratislav ze Šternberka počítal například Bengta Oxenstiernu, který sice v těchto letech přijímal drobné úplatky a dary od francouzského ambasadora, avšak v pozdějších letech se stal nejdůležitějším zastáncem zájmů Leopolda I. u švédského královského dvora. K dalším personám bielkovské frakce patřil také bývalý švédský vyslanec v Osmanské říši Claes Rålamb či vychovatel Karla XI. Edmund Gripenhielm. Politicky důležitou osobností byl také „neúplatný“ Johan Göransson Gyllenstierna, který na konci skånské války vyjednal dočasné spojení mezi Dánskem a Švédskem a především sňatek mezi Karlem XI. a oldenburskou princeznou Ulrikou Eleonorou. Inklinace císařských diplomatů k této frakci byla logickým vyústěním zahraničněpolitické orientace některých jejích předních členů na vídeňský dvůr.⁵⁷⁷

⁵⁷⁵ Palác Makalös byl skutečnou chloubou rodiny De la Gardieů až do roku 1684, kdy na základě redukce šlechtického majetku přešel do vlastnictví koruny. Politický pád Magnuse Gabriela De la Gardie tak zapříčinil postupné chátrání Makalöse. Z paláce se staly sklady, zbrojnice a později též divadlo. Definitivní zkázu završil, podobně jako v případě Tre Kronor, oheň v roce 1825. Více o paláci Makalös za dob Magnuse Gabriela De la Gardie Göran AXEL-NILSSON, *Makalös. Fältherren greve Jakob De la Gardies hus i Stockholm*, Borås 1984, s. 155-171. Více o intenzivních stavebních aktivitách Magnuse Gabriela De la Gardie ve Stockholmu a v okolí jezera Mälaren Lars LJUNGSTRÖM, *Magnus Gabriel De la Gardies Venngarn. Herrsätet som byggnadsverk och spegelbild*, Stockholm 2004, zde s. 259-264.

⁵⁷⁶ A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 137-138.

⁵⁷⁷ Kromě závěrečné zprávy, ve které se hrabě ze Šternberka zešíroka věnoval frakcionalismu u švédského královského dvora, se hodnocení jednotlivých členů procísařské frakce hojně promítají i na stránkách

Z mnoha důvodů byla bielkovská frakce bližší i Karlovi XI. Král především nechoval přílišné sympatie k vůdci opoziční frakce Magnusovi Gabrielovi De la Gardie, což naznačovali i někteří císařští, braniborští a saští vyslanci na stránkách svých relací. Někteří z nich dokonce mluvili o jakési formě strachu a nechuti, kterou choval mladý král k říšskému kancléři. Tyto postoje se naplno projeví po debaklu, jež přinesla skánská válka na začátku 80. let 17. století, což vedlo k mocenskému odstavení De la Gardieho a vysokým finančním pokutám, které zredukovaly majetkovou základnu tohoto předního švédského rodu. *Factio Bielkiana* se podle některých císařských vyslanců naopak těšila vyšší králově přízni, a to především díky neskrývané proněmecké orientaci svých předních zástupců.⁵⁷⁸

Také proněmecká orientace Karla XI. měla naprosto zásadní vliv na pozdější zahraničněpolitické směřování země a ve svém důsledku i na reorganizaci dvora, což několikrát poznamenal i Adolf Vratislav ze Šternberka a o několik let později také další císařský vyslanec Antonín Jan z Nostic.⁵⁷⁹ I v případě Karla XI. věnovali císařští vyslanci značný prostor popisu králova charakteru a vzdělání. Úzkou souvislost mezi jazykovou vybaveností mladého krále a jeho zahraničněpolitickými preferencemi jasně vyjádřil například hrabě ze Šternberka.

„Kromě švédštiny a němčiny již král neovládá žádný jiný cizí jazyk pořádně. Francouzštině prý rozumí, jak mi sám během rozhovoru řekl, avšak k tomuto jazyku vůbec neinklinuje a tomuto národu se vyhýbá, jak jen může. Francouzi mu nejsou vůbec sympatičtí, což mi také důvěrně prozradil.“⁵⁸⁰

Faktu, že se švédský král nebyl schopen porozumět jiným jazykem než švédštinou a němčinou, byl mezi diplomaty samozřejmě přikládán neobyčejný význam. Tuto skutečnost těžce nesli především francouzští, angličtí a španělští diplomaté, kteří naopak ovládali mnoho evropských jazyků, ale švédštinou a němčinou v mnoha případech nemluvili na takové

oficiálních relací. Srov. např. ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 174, relace Adolfa Vratislava ze Šternberka z 25. 11., 2. 12., 16. 12., 19. 12., 20. 12. 1673, atd. (vše Stockholm).

⁵⁷⁸ Také braniborský vyslanec Christoph von Brandt se mezi lety 1671-1672 obracel výhradně na Bielkovu frakci. Zároveň si pochvaloval proněmeckou orientaci mladého krále, který prý raději naslouchá němčině než francouzštině, které zatím téměř nerozumí. Brandt se na rozdíl od Šternberka však nevyhýbal také jednání s francouzským diplomatem. Srov. GStPK Berlin, Herrschaften Beeskow und Storkow, I. HA GR, Rep. 43, Nr. 453, relace braniborského vyslance Christoha von Brandt z 9. 1, 31. 1. a 3. 2. 1672 (Stockholm).

⁵⁷⁹ Také hrabě z Nostic neváhal zešíroka hodnotit osobu krále. Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 21, inv. č. 106 KK6, koncept relace z 22. 3. 1687, 3. 12. 1688, 23. 4. 1689, atd. (Stockholm).

⁵⁸⁰ A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 133. Srov. též ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 205, Opis závěrečné zprávy Adolfa Vratislava ze Šternberka o stavu Švédského království z 1. 5. 1674 (Víděň).

úrovni, která by neomezovala plynulost konverzace. Z tohoto důvodu proto vyslanci po návratu do vlasti nelichotivě hovořili o „nevzdělaném králi“ a vinu za tento stav nejčastěji připisovali švédským, německým a francouzským preceptorům, kteří nebyli schopni zvolit efektivní učební metodu.⁵⁸¹ Karel XI. byl tak i následujícími generacemi historiků srovnáván jak s polyglotem Gustavem II. Adolfem, tak i s Kristýnou I. a Karlem XII., který kromě francouzštiny, němčiny a švédštiny plynně hovořil i latinsky, což nebylo na začátku 18. století mezi evropskými panovníky rozhodně standardem.⁵⁸²

Svých nedostatků si byl Karel XI. rozhodně vědom, což dokládala i králova nechuť k jednání s Francouzi, kteří se u švédského královského dvora v 70. letech 17. století pohybovali v hojném počtu. Mladý král se k jednání s francouzským vyslancem musel sám nutit, přičemž tyto výjimečné kontakty obvykle probíhaly v přítomnosti tlumočnicků. Tímto způsobem tak docházelo k poněkud kuriózním situacím, které čas od času zaznamenal i Adolf Vratislav ze Šternberka. V únoru roku 1674 tak byl například hrabě ze Šternberka přítomen setkání mezi francouzským vyslancem, Karlem XI. a královnou vdovou Hedvikou Eleonorou v komnatách zámku Tre Kronor. Jelikož ani král, ani královna vdova neovládali dostatečně francouzský jazyk, probíhala diskuze německo-francouzsky, přičemž úlohy tlumočnicka se zhostil sám Šternberk. O této události psala do Vídně i Anna Lucie ze Šternberka rozená Slavatová, která tak interpretovala manželovo zpětné líčení včetně pohoršených reakcí diplomatického zástupce Ludvíka XIV.⁵⁸³ Další příklad nechuti a neschopnosti Karla XI. mluvit francouzsky zaznamenal Adolf Vratislav ze Šternberka před Vánocemi roku 1673. K úžasu ostatních vyslanců a švédských dvořanů navyklých na pravidelné ignorování cizinců králem přišel Karel XI. za Šternberkem, aby mu z okna *anticamery* ukázal svoji novou loď kotvící v zamrzlém přístavu. Po čtvrt hodině se k oběma mužům chtěl připojit i francouzský vyslanec, načež král rozhovor ukončil a bez jediného slova odešel.⁵⁸⁴

⁵⁸¹ Kromě univerzitního profesora Edmunda Gripenhielma byl jako hlavní vychovatel zvolen Krister Horn. Na dvorního radu Horna se snesla největší vlna kritiky kvůli studijním neúspěchům mladého krále. Horn byl obviňován z nevzdělanosti a především z opilství. Nevalné osobní kvality Kristera Horna, které však byly pravděpodobně výrazně nadsazeny, vyzdvihl i vyslanec toskánských vévodů Lorenzo Magalotti v roce 1674. „Denne är en godmodig herre, som tycker om att dricka och äger alla de goda egenskaper, som okunnigheten han medföra. Så enfaldig han än är, har han dock synnerligen väl befordrat rådets interessen, att man icke kunnat gifva en konung en sämre uppfostran såsom konung och på samma gång fördelaktigare för rådet.“ Srov. L. MAGALOTTI, *Sverige*, s. 83.

⁵⁸² Dobrá znalost latiny Karla XII. vzbudila údiv veřejnosti v roce 1702 během audience kardinála Michala Stefana Radziejowskeho na varšavském předměstí Praga. Více o této specifické „*Lageraudientz*“ J. Ch. LÜNIG, *Theatrum*, Bd. II., s. 636.

⁵⁸³ ANM Praha, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 173a, dopis Anny Lucie ze Šternberka roz. Slavatové neznámému adresátovi ze 7. 3. 1674 (Stockholm).

⁵⁸⁴ Tamtéž, provizorně kart. 174, relace Adolfa Vratislava ze Šternberka z 19. 12. 1673 (Stockholm).

Tato zdánlivě nepodstatná a generacemi historiků přehlížená marginálie měla bezpochyby nezanedbatelný vliv na proněmecké sympatie Karla XI., což neovlivnilo pouze zahraničněpolitické směřování Švédského království v 80. a 90. letech 17. století, ale i podobu dvora, který hostil a zaměstnával stále nižší počet francouzsky mluvících obyvatel na úkor bujícího německého živlu. Rovněž císařskými vyslanci popisovaná skandinavizace švédského královského dvora však měla za následek částečnou regionalizaci kulturní produkce. Stockholmský dvůr tak během několika let ztratil auru multikulturního prostředí vstřebávajícího a zároveň rozvíjejícího především francouzské novinky, čímž se stal pro celou řadu zahraničních pozorovatelů o to více nepřitažlivým a následně přehlíženým. Především Franz Ottokar von Starhemberg a Antonín Jan z Nostic v 90. letech 17. století velice brzy po svém příjezdu upozorňovali na introvertní charakter dvora Karla XI., kde se nachází jen málo podnětů k vyžití. Nuda, stálost a zkosnatění, jež však byly doprovázeny vnitropolitickou stabilitou a minimálními personálními změnami ve struktuře nejvyšších úřadů, prostupují hned několika rálacemi císařských vyslanců.⁵⁸⁵

Teprve ve 20. století historikové pochopili, že důvodem Karlovy neschopnosti naučit se francouzský jazyk byla vrozená dyslexie, která se projevovala výrazně pomalejším čtením a pravidelným přehazováním liter v psaném textu, čímž se stala osobní korespondence Karla XI. s některými dvořany charakteristickou.⁵⁸⁶ Císařští i jiní zahraniční vyslanci však popisovali i další typické projevy králova chování a vystupování. Podle některých pozorovatelů Karel XI. při rozhovoru nikdy nekoukal přímo do očí a během diskuze spíše poslouchal, než hovořil, čímž se podstatně lišil od svého otce. Kromě výrazné zbožnosti krále byl popisován i jeho mimořádně intenzivní a důvěrný vztah s matkou Hedvikou Eleonorou, která měla na jeho rozhodování důležitý vliv, čímž se stávala neobyčejně vyhledávanou osobou v rámci karolinského dvora. Karel XI. byl dále popisován jako člověk, který se vyhýbá alkoholu a ještě více ženám. Po Evropě dokonce kolovalo několik bonmotů, podle kterých by král raději strávil noc u některého generála než u nejkrásnější ženy Švédska. Tato na první pohled marginální klišé se však pravidelně objevovala na stránkách vyslaneckých

⁵⁸⁵ Císařští vyslanci nebyli jediní, kteří charakterizovali dvůr švédských panovníků v druhé polovině 17. století jako místo spojené s minimální okázalostí a nedostatkem každodenního vyžití. Tento stav popisoval během dlouholetého pobytu i anglický rezident John Robinson. „*The Frugality of his Majesties Temper, is everywhere visible in his Court, in which there is little regard had to Splendor and Magnificence, either in Furniture, Tables, or Attendants, or other things of that Nature.*“ J. ROBINSON, *Account*, s. 82.

⁵⁸⁶ Tento fenomén je očividný např. z vydané osobní korespondence Karla XI. s polním maršálkem Nilsem Bielkem z let 1676-1697. Srov. Oscar MALMSTRÖM, *Karl XI:s bref till Nils Bielke*, Historiska handlingar 18, 1900, s. 1-100. Z mimořádně dobře editované korespondence jsou především viditelné poměrně časté chyby v podobě vynechaných koncovek u sloves v přítomném a předpřítomném čase.

relací, deníků a závěrečných zpráv, jejichž autory byli kromě Adolfa Vratislava ze Šternberka i francouzský ambasador Pierre Honoré de Courtin nebo vyslanec toskánského vévody Lorenzo Magalotti, který na stockholmském královském dvoře vyjednával od června do září roku 1674. Právě vyslanci konstruovali více než kdo jiný tento dobový diskurz, jenž vytvářel osobnost Karla XI. v očích ostatních zahraničních pozorovatelů skandinávské reality, kteří neměli přímou zkušenost s prostředím švédského královského dvora.⁵⁸⁷

Snad až šablonovitého hodnocení se vedle Courtina a Magalottiho dopustili všichni císařští vyslanci, kteří přišli do styku s Karlem XI. od Gottlieba z Windischgrätzu v roce 1663 až po Franze Ottokara von Starhemberg na konci roku 1690. Císařští vyslanci charakterizovali Karla XI. jako od pohledu nemocného muže, slabé konstituce s důlky v obličeji, které způsobily v pozdním věku prodělané neštovice. Antonín Jan z Nostic si povšiml i Karlova drobného kulhání, které bylo se vši pravděpodobností způsobeno několika závažnými pády z koně. Vcelku nelichotivá hodnocení císařských vyslanců však zpochybňuje především hojně dochovaný komparativní písemný materiál v podobě vydaných deníků švédských dvořanů, ze kterých se naopak dočteme i o královi mimořádné fyzické zdatnosti. Například podle švédského guvernéra Henrika Horna přesahoval Karlův rekord v denně ujeté vzdálenosti na hřbetu koně cifru 140 kilometrů.⁵⁸⁸ Královi energičnost mohli na vlastní oči pozorovat i vyslanci během lovů a vojenských cvičení, ke kterým Karel XI. mimořádně tíhnul. Podle dobových svědectví Karel spal pouze čtyři hodiny denně, čímž uváděl do rozpaků nejen služebnictvo, ale i zahraniční vyslance, kteří mohli být takto povoláni k neoficiální audienci již brzy po rozbřesku. V opačném případě mohly rozhovory trvat až do půlnoci či dokonce do ranních hodin, o čemž se přesvědčil například Antonín Jan z Nostic, když s Karlem XI. projednával scénář oslav u příležitosti dobytí Bělehradu křesťanskými vojsky v roce 1688.⁵⁸⁹

⁵⁸⁷ Mimořádným pramenem jsou vydané sbírky vtipů, které kolovaly po Evropě o Švédském království v epoše *Stormaktstiden*, jež se samozřejmě točily i kolem charakterových vlastností panovníků. Autory těchto bonmotů se často stávaly politicky exponované osobnosti, jako byli například zahraniční vyslanci. Dlouho opomíjený historický pramen, který byl odsouzen pro svoji nevědeckost k zapomnění, tak po více než tři sta letech upoutává stále větší pozornost historické obce. Srov. Samuel LOENBOM, *Historiskt arkivum innehållande märkwärdigheter, upplysningar och anecdoter i Svenska historien*, Stockholm 1774, s. 30-46. V této souvislosti však musíme zmínit především třísvazkovou sbírku anekdot. Srov. TÝŽ, *Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga svenska män*, vol. I-III, Stockholm 1770-1775. Podobné sbírky vyšly již na konci vlády Karla XII. ve francouzštině. Viz *Les anecdotes de Suède ou histoire secrète des changemens arrivées dans ce royaume sous le regne de Charles XI*, Hesse-Cassel 1718.

⁵⁸⁸ Tyto „sportovní“ výkony si hojně zaznamenával na stránkách svého deníku i Karel XI. Zápis o 140 ujetých kilometrech se nachází v edici tohoto mimořádného pramenu, s nímž hojně operují především švédští historikové zabývající se epochou *Stormaktstiden*. Srov. S. HILDEBRAND, *Karl XI:s almanacksanteckningar från originalen ånyo utgivne*, Stockholm 1918, s. 114.

⁵⁸⁹ SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 21, inv. č. 106 KK6, koncept relace z 13. 10. 1688 (Stockholm). Také Adolf Vratislav ze Šternberka uvádí příklad, kdy král poslal svého služebníka na

Negativní hodnocení charakteru krále ze strany zahraničních delegátů tak mohla být bezpochyby zapříčiněna neúspěchy během politických jednání. Z císařských či v pozdějších letech francouzských diplomatů tak dozajista promlouval určitý alibismus.⁵⁹⁰ Některé popisované vlastnosti krále, jako například neznalost francouzského jazyka či často vyzdvihovaný nezdravý vztah s matkou ovlivňující královo rozhodování, tak poskytovaly zahraničním vyslancům mocné trumfy, kterými ospravedlňovali svůj neúspěch během jednání u švédského královského dvora ve Stockholmu. Historiky často vyhledávaná hodnocení raně novověkých panovníků z pera zahraničních vyslanců, která byla v mnoha případech kritičtější, tak mohou být zkreslena stejným způsobem jako charakteristiky vzniklé z intence domácích, většinou loajálnějších dvořanů. Čtením těchto textů tak většinou můžeme studovat pouze způsob, jakým byl panovník vnímán, nikoliv však jeho skutečný naturel.

Změny u švédského královského dvora v 80. letech 17. století paralelně způsobily i nový zahraničněpolitický kurz švédského království. S odstavením Magnuse Gabriela De la Gardie, kterému byla oprávněně připisována vina za zatažení Švédska do války na straně Francie, se do funkce nejvyššího kancléře (*kanslipresident*) dostal Bengt Oxenstierna. Tento zástupce starobylého švédského rodu měl kromě bohatých zkušeností z dvou diplomatických misí u císařského dvora i mimořádně početnou síť kontaktů zasahující rovněž do středoevropského prostoru. Oxenstierna si již v 70. letech 17. století získal důvěru panovníka, který mu poskytl plnou moc při řízení zahraniční politiky země. Se souhlasem krále a za asistence císařského vyslance v Nijmegen proto Bengt Oxenstierna oslovil císařský dvůr řadou dopisů, ve kterých představil možné projekty upravující vzájemnou spolupráci. Úspěch těchto jednání udělal z Bengta Oxenstierny nejdůležitějšího zastávce císařské politiky u švédského královského dvora.⁵⁹¹

císařskou ambasádu kolem sedmé hodiny ranní. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 5. 11. 1673 (Linköping).

⁵⁹⁰ Inspirativní sondu představil na příkladu vnímání italského Milána anglickými cestovateli historik Peter Burke. Kromě jasné autostylizace autorů četných cestopisů po Itálii spojenou s přejímáním stereotypů a klišé, Burke upozorňuje na široké spektrum předsudků, které nebyly ovlivněny pouze konfesí a přirozenou lidskou xenofobií, jak by se mohlo na první pohled zdát. Právě historiky podceňovaný alibismus mohl být jedním z několika psychologických aspektů motivujících pisatele k určitému obsahu výsledného díla. Srov. Peter BURKE, *Variety kulturních dějin*, Praha 2006, s. 101-117.

⁵⁹¹ Část těchto dokumentů byla editována v první polovině 19. století švédským historikem Andreasem Fryxellem. Srov. A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 150-153. Zbytek korespondence a projektů Bengta Oxenstierny, který se během jednání korespondenčně obracel především na Theodora Altheta von Strattmann, se nachází v ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, jednání císařských úředníků ve věci aliance se Švédským královstvím (1678-1680).

Všichni císařští vyslanci, kteří putovali ke stockholmskému královskému dvoru mezi lety 1682-1700, vyhledali po svém příjezdu do města ze všeho nejdříve Bengta Oxenstiernu. V 90. letech 17. století byli nejvyšší kancléř a jeho zeť Magnus Stenbock dokonce placenými klienty, kteří od vídeňské dvorské komory pobírali spíše symbolickou finanční podporu jednoho až třech tisíc rýnských zlatých ročně. Rovněž protežování těchto dvou politiků skrze císařské vyslance mělo podobu častých přímluv za některé rodinné příslušníky, jež využil například Stenbockův synovec či Oxenstiernův nejstarší syn. Výjimečně daroval nemalou finanční částku i sám císař Leopold I. Takto bylo skrze císařského vyslance doručeno v roce 1691 a 1692 Oxenstiernovi 2 000 zlatých rýnských.⁵⁹²

Také z dochované korespondence mezi Franzem Ottokarem von Starhemberg a Dominikem Ondřejem z Kounic vystupoval systém švédského dvorského frakcionalismu v nebývalé podobě. Starhemberg jako císařský vyslanec především úzkostlivě sledoval počínání profrancouzsky orientovaných dvořanů, jejichž činnost by mohla narušit vždy křehké mezinárodní kontakty. V čele této frakce stál po celé období 90. let 17. století Nils Gyldenstolpe, který sice vděčil za svoji úspěšnou kariéru z veliké části Bengtu Oxenstiernovi, to mu však nebránilo zavrhnout svého bývalého patrona v pozdějších letech, čímž vytvořil mocenský protipól, jenž získával stále větší vliv u dvora Karla XI. Silná pozice procísařské strany byla narušena v roce 1693, kdy do Stockholmu přijel francouzský ambasador Jean Antoine de Mesmes d'Avaux, který jen Gyldenstolpovi poskytl roční podporu 15 000 zlatých.⁵⁹³

Převážně díky intervencím krále Karla XI., jeho proněmeckému cítění a mimořádné podpoře Bengta Oxenstierny nedošlo k výraznějším mocenskopolitickým zvrátům u

⁵⁹² Pravidelná roční finanční podpora Oxenstierny a Stenbocka byla častým předmětem jednání mezi císařským vyslancem Franzem Ottokarem von Starhemberg a vídeňským dvorem. V této věci se císařský vyslanec obracel přímo na svého patrona, říšského vicekancléře Leopolda Wilhelma von Königsegg-Rothenfels. Tato záležitost však byla i předmětem oficiálních relací. Srov. Tamtéž, kart. 8, relace Franze Ottokara von Starhemberg z 3. 11. 1691, 9. 1. a 15. 1. 1692 (Stockholm). Zajímavým pramenem jsou bezpochyby i vydané relace dánského vyslance ve Stockholmu Jense Juela, který v několika případech podrobně sledoval činnost císařského vyslance hraběte von Starhemberg. Baron Juel v jedné relaci z roku 1693 psal do Kodaně dokonce o 8 000 rýnských tolarech, které přijímá Oxenstierna ročně od císařského vyslance: „*Naaer ieg gick derfra [palác Oxenstierny, pozn. autora] kom der een effter anden did gr[eve] Starenberg, von Jeckeren, Görtz og Senff og blefv om afftenen hoss hans grefvinde under pretext af spill. Der holder dee deris consilia sammen og hand er aldeelis deris. Der er intedt, som kunde resistere 8000 rthlr aarlig af keysseren.*” Srov. A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 304. V tomto směru je také inspirující studie Pavla Marka o klientelních strategiích španělské větve Habsburků. Srov. Pavel MAREK, *Klientelní strategie španělských králů na pražském císařském dvoře konce 16. a počátku 17. století*, ČČH 105, 2007, s. 40-88.

⁵⁹³ Pouze pro srovnání můžeme uvést, že císařský vyslanec Franz Ottokar von Starhemberg dostával v těchto letech od dvorské komory plat 9 000 zl ročně. MZA, RA Kouniců Slavkov, kart. 295, inv. č. 2840, dopisy Franze Ottokara von Starhemberg říšskému kancléři Dominiku Ondřejovi z Kounic z 6. 7. a 29. 7. 1694 (Stockholm).

stockholmského královského dvora. Karel XI. se po prohrané válce ve Skåne snažil ještě více uzavřít před vnějším světem. V teplejším období roku se minimálně jednou za měsíc odebral na několik dní na zámek Kungsör, přestával se objevovat na veřejnosti a své povinnosti vykonával více v privátních prostorech Tre Kronor, které si nenechával narušit cizími návštěvníky.⁵⁹⁴ Podle nových královských reskriptů byly ustanoveny pouze dva návštěvní dny, kdy se mohli zahraniční diplomaté vypravit ke dvoru na jednání. Dlouholetí císařští vyslanci Antonín Jan z Nostic a Franz Ottokar von Starhemberg proto měli během své mise pouze několik málo příležitostí k osobnímu rozhovoru s králem, čímž se zásadně odlišovali od většiny svých předchůdců.

Z těchto důvodů došlo velice brzy k vytvoření několika alternativních míst, kde se měly vynahradiť nepříznivé podmínky, jež se vytvořily u švédského královského dvora v závěru vlády Karla XI. V této situaci se dají nalézt určité paralely například s rudolfinským dvorem v Praze, kde se však zahraniční vyslanci museli potýkat s poněkud extrémnějšími podmínkami. Avšak jak v Praze, tak i ve Stockholmu vznikly kvůli jakémusi vyprázdňení základních funkcí dvora určité prototypy šlechtických salonů pozdějších epoch. Takovýmto místem setkání byl v 80. a 90. letech 17. století především palác Oxenstiernů na stockholmském ostrově Riddarholmen, jenž sousedil přímo s císařskou ambasádou, která byla situovaná v paláci Stenbocků. Duší oxenstiernovského salonu byla manželka Bengta Oxenstierny Magdalena, rozená Stenbock. V 90. letech 17. století koloval po Stockholmu bonmot, který zachytil i Franz Ottokar von Starhemberg, podle kterého byl karetní stolec Magdaleny Oxenstiernové centrem zahraniční politiky Švédského království. V Oxenstiernově paláci se nehrály pouze karty. Pravidelní návštěvníci tohoto salonu byli zváni k obědům, slavnostním událostem i každodenním nedělním posezením u tehdy stále modernější a zároveň oblíbenější kávy, kterou do Stockholmu dováželi především angličtí a nizozemští obchodníci. V mimořádné intenzitě se těchto seancí účastnili i císařští vyslanci Antonín Jan z Nostic a Franz Ottokar von Starhemberg, jakož i někteří holandské, lüneburšské a saští diplomaté. Oba císařští vyslanci s sebou samozřejmě brali i manželky a děti, které se díky tomu spřátelily se švédskými hostiteli. V tomto případě byl zaznamenán především neobyčejně důvěrný vztah Starhembegovy manželky Marie Cecílie rozené z Rindsmal

⁵⁹⁴ Královy uzavřenosti po roce 1680 si povšimli také někteří Karlovi životopisci. Srov. např. Michael BUSCH, *Karl XI. der „Erzrechshaushälter“ Schwedens. Ein Herrscherbild*, Werner Buchholz – Stefan Kroll (Hrsg.), *Quantität und Struktur. Festschrift für Kersten Krüger zum 60. Geburtstag*, Rostock 1999, s. 3-15. zde 12-14. O důležitosti královského zámku Kungsör pro potřeby Karla XI. více Magnus MÖRNER, *Karl XI. och Kungsör*, *Historisk Tidskrift* 116, 1996, s. 471-493.

s Magdalenou Oxenstiernovou, který žárlivě sledoval a na stránkách svého osobního deníku zaznamenával především francouzský ambasador d'Avaux.⁵⁹⁵

Osobní rozhovor s králem byl od 80. let 17. století pro císařské vyslance skutečnou mimořádností, kterou nikdy neopomněli zdůraznit na stránkách oficiálních dopisů a osobní korespondence. Například Michaelu Václavovi z Althannu se naskytla příležitost k osobnímu rozhovoru s králem mimo audienční prostory až po třech měsících od začátku jeho mise, a to na podzim roku 1682. Tento několikaminutový rozhovor se však pravděpodobně neodehrál ke vzájemné spokojenosti, protože tématem rozhovoru byl údajně škodlivý vliv všudypřítomných jezuitů na rozhodování císaře Leopolda I., což však nakonec Althann podle vlastních slov králi vyvrátil.⁵⁹⁶ V posledních dvou dekadách vlády Karla XI. císařští vyslanci rovněž ztráceli pravidelný kontakt s královnou vdovou Hedvikou Eleonorou, která se i vlastním přičiněním dostávala do pozadí a její vliv na rozhodování krále byl výrazně nižší v porovnání s 60. a 70. lety 17. století, kdy stála v čele regentské vlády.

Karel XI. se objevoval na veřejnosti stále méně také po smrti manželky Ulriky Eleonory v roce 1693, která žila v separaci na zámku Karlberg situovaném na okraji tehdejšího Stockholmu. Dvůr královny Ulriky Eleonory Dánské byl však velice atrofovaný a pro zahraniční vyslance velice nepřitažlivý. O nízké důležitosti tohoto dvora svědčí i několik relací Franze Ottokara von Starhemberg, který podnikl první neoficiální návštěvu vládnoucí královny až tři měsíce po svém příjezdu do Stockholmu. Častější kontakty udržovala Ulrika Eleonora pouze s dánskými vyslanci, mezi něž patřil například vyslanec Jens Juel, který zprostředkoval kontakt mezi švédskou královnou a její oldenburskou rodinou v Kodani. V posledních několika měsících života Ulriky Eleonory dokonce Jens Juel zajišťoval

⁵⁹⁵ Zásadní práci o tzv. Oxenstiernském salonu napsal švédský historik Svante Norrhem. Podle Norrhema tvořily rodiny Oxenstiernů, Stenbocků a především Starhembergů jádro pravidelných setkání v paláci na ostrově Riddarholmen. Rodina Starhembergů byla pravidelně zvána na obědy a samotný císařský vyslanec se posléze dostavoval ke karetním hrám, u kterých docházelo i k debatám o stavu zahraniční a domácí politiky Švédského království. Srov. S. NORRHEM, *Kvinnor*, s. 73-76. Základní informace o činnosti Franze Ottokara von Starhemberg, jeho manželky a tzv. Oxenstiernovského salonu poskytuje také několikasvazková edice dokumentů vztahujících se k misi francouzského ambasadora d'Avauxe. Srov. Johan Adam WIJNNE, *Négociations de monsieur le comte D'Avaux ambassadeur extraordinaire à la cour de Suède (1693-1698)*, vol. 1-3, Utrecht 1882-1883.

⁵⁹⁶ „*Dan ich genug zuthun habn dem könig auszureden, daß E[uer] kay[serliche] May[estät] nicht von jesuitern dirigirt werden, die predicanten gebens also vor, der könig hat mirs selbst gesagt.*“ Viz ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, relace Michaela Václava z Althannu z 21. 10. 1682 (Stockholm).

předávání četných medikamentů, které v dánském hlavním městě míchali lékaři Kristiána V.⁵⁹⁷

S příchodem roku 1697 nacházíme výraznou absenci dosud četných zpráv císařských vyslanců o švédském královském dvoře charakterizujících především jednotlivé frakce, klientelismus mezi dvořany, povahu krále, strukturu dvorských úřadů a jednotlivá specifika stockholmského prostředí. Důvodů k nedostatku informací podobného druhu bylo hned několik. Po smrti Karla XI. v dubnu roku 1697 byla ustanovena jedna z dalších regentských vlád, které charakterizovaly celou epochu *Stormaktstiden*. Za dosud čtrnáctiletého následníka trůnu stanula v čele Švédského království stejným způsobem jako v roce 1660 dosud žijící vdova po Karlu X. Gustavovi Hedvika Eleonora. Druhé místo zaujal již dobře známý sympatizant s císařskou politikou, kancléř Bengt Oxenstierna.⁵⁹⁸ Minimální personální změny měly naznačovat neměnnou stabilitu domácí i zahraniční politiky. K výraznějším otřesům nedošlo ani po ustanovení Karla XII. králem o půl roku později, o čemž psal do Vídně i mnohaletý vyslanec císaře Leopolda I. Franz Ottokar von Starhemberg. Toto krátké tříleté období let 1697-1700, jež bylo v evropských dějinách typické příslovečným klidem před bouří, proběhlo ve Švédsku ve znamení válečných příprav. Na druhou stranu si mnoho švédských historiků jako například Heiko Droste oprávněně povšimlo určité letargie švédské diplomacie, která se projevila na začátku velké severní války v roce 1700 v podobě špatné výchozí pozice pro následující vojenské operace.⁵⁹⁹

Výrazně poklidné období švédských dějin v závěru 17. století však přeci jen rozvířila mimořádná událost, která měla rovněž veliký dopad na následující vývoj královského dvora a ceremoniálních pravidel upravujících kontakt zahraničních vyslanců s panovnickou rodinou. V roce 1697 téměř do základů vyhořela panovnická rezidence Tre Kronor. Následujících několik měsíců se proto neslo v duchu provizorních ceremoniálních pravidel, která upravovala vztah mezi zahraničními vyslanci a panovníkem na základě logiky situace

⁵⁹⁷ O častých stycích svědčí i vydané, dánsky psané relace Jense Juela z roku 1693. Srov. A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 280-317.

⁵⁹⁸ Toto období charakterizované „letargickým napětím“ asi nejlépe představil Gustaf JONASSON, *Karl XII och hans rådgivare. Den utrikespolitiska maktkampen i Sverige 1697-1702*, Uppsala 1960. O politickém jednání švédského dvora s císařským vyslancem Franzem Ottokarem von Starhemberg viz samostatná kapitola na s. 121-122.

⁵⁹⁹ Toto „zaspání“ švédské zahraniční politiky mělo za následek zformování mohutné koalice Dánska, Ruska a Polska (včetně Saska), o rok později také Braniborska, která měla zpochybnit územní zisky Švédska ve druhé polovině 17. století. Inspirativní a především neobvyklý pohled na tzv. velkou severní válku, ve kterém jsou upozaděny politické události a vojenské operace ve prospěch dějin propagandy, teorie švédského barokního absolutismu, náboženství a každodennosti, přináší švédský historik Peter ERICSSON, *Stora nordiska kriget förklarar. Karl XII och det ideologiska tilltalet*, Uppsala 2002, zde např. 22-49. Více také H. DROSTE, *Im Dienst der Krone*, s. 19-24.

vytvářené omezenými prostředky, jimiž v dané chvíli disponoval švédský dvůr. Královská rodina našla svůj dočasný azyl nejprve v domě Bengta Oxenstierny a posléze ve Wrangelově paláci na ostrově Riddarholmen vzdáleném přibližně sto metrů od paláce Oxenstiernů. *Wrangelska palatset*, jenž se svými obytnými prostory rovná přibližně ploše Šternberského paláce na Hradčanech, byl mezi lety 1697-1754 využíván jako rezidence švédských králů.⁶⁰⁰

Kvůli nepřilíh častým diplomatickým kontaktům mezi Švédskem a Habsburskou monarchií za vlády Karla XII. chybí i výraznější charakteristiky tohoto bojechtivého panovníka z pera císařských vyslanců. Hrabě von Starhemberg popisoval krále před svojí předčasnou smrtí v roce 1699 jako velice slušně vzdělanou osobu, která si libuje v „*dětských kratochvilích*“, jako bylo divadlo, tanec, oslavy narozenin a především častý lov v královské oboře na stockholmském ostrově Djurgården. Avšak vývoj politických událostí po roce 1700 se již podepsal na poněkud odlišném úsudku Starhemborgova nástupce Gottharda Hellfrieda von Welz, který Karla XII. charakterizoval vlastnostmi, jež se staly základem pro následující generace životopisců v čele s Françoisem Arouetem řečeným Voltaire.⁶⁰¹ S vypuknutím války proti Dánsku již Karel XII. nebyl Welzem vnímán jako dítě, ale jako dospělý muž zodpovědný pouze Bohu za vlastní činy.

Hrabě von Welz, který neměl téměř příležitost se mezi lety 1700-1702 s permanentně cestujícím králem setkat, popisoval Karla XII. jako mimořádně energického, až roztěkaného muže, cholerika, jenž příliš neuznával ceremoniální pravidla a k zahraničním vyslancům nechoval patřičnou úctu. Karel XII. byl nejen Welzem, ale i dalšími zahraničními pozorovateli srovnáván s předky na švédském královském trůnu. Mladý panovník dbal na vytváření vlastní *image* jak v očích vojáků, tak cizích vyslanců. Gotthard Hellfried von Welz samozřejmě přispěl k tomuto formujícímu se obrazu skandinávského panovníka mimořádným způsobem. Jeho oficiální relace posílané k vídeňskému dvoru se přímo hemží více či méně pravděpodobnými zvěstmi o zvládnutém utrpení, které přinášela osobní účast panovníka v čele armády.

⁶⁰⁰ Osobitý popis se nachází v ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 10, korespondence mezi Františkem Oldřichem Kinským a Franzem Ottokarem von Starhemberg, dopis z 18. 5. 1697 (Stockholm).

⁶⁰¹ Voltaire byl neskrývaným obdivovatelem Karla XII. a naopak velikým kritikem Karla XI., kterého obviňoval z uzurpování moci a absolutistické vlády. Voltaire tak promlouvá v duchu doby následovně: „*Karel XI., válečník jako všichni jeho předkové, vládl neomezeněji než oni: zničil význam senátu, jenž byl prohlášen za senát králův a nikoliv království. Byl střídavý, bdělý, pracovitý, takže by byl milován, kdyby jeho despotismus nebyl omezil city jeho poddaných k němu na bázeň.*“ Srov. François-Marie AROUET, *Karel XII. Král švédský. I. díl*, Praha 1925, s. 8.

„Král všem dokázal v průběhu celé této akce svou neobyčejnou horlivost a statečnost. I přes dobře se vyvíjející vojenské operace a celkový úspěch neztratil svoji náklonost a dbal o projevy přátelství k mužstvu. Noc strávil v ošklivé stodole pouze o chlebu s kusem dřeva pod hlavou, dokud nenastal další den.“⁶⁰²

Stále pohyblivý dvůr Karla XII. představoval pro Gottharda Hellfrieda von Welz více než nevhodné prostředí pro jakékoliv pokusy o začleňování mezi švédské dvořany. V relacích tohoto císařského vyslance čteme o nedostatku úředníků, se kterými se dalo na cestách jednat. V polovině roku 1701 dokonce Karel vydal reskript, podle něhož se měli případní zahraniční vyslanci odebrat do Stockholmu k vyjednávání s tamními královskými úřady, které ovšem logicky pozbyly značnou část ze svých původních pravomocí týkajících se zahraniční politiky.⁶⁰³ I přes nepříznivé podmínky k vedení raně novověké diplomacie u dvora Karla XII. hrabě von Welz rozhodně nerezignoval na své povinnosti sumarizované v hlavní instrukci. K prosazení svých cílů využíval různé jiné taktiky a opíral se o celou síť dostupných i momentálně nepřítomných dvořanů. Welz se korespondenčně obracel i na Bengta Oxenstiernu, jenž zůstal z části i kvůli vysokému věku a podlomenému zdraví ve Stockholmu. Osobně se hrabě von Welz během své mise však scházel především s Tomášem Polusem a Carlem Piperem.⁶⁰⁴

Polus měl mimořádný vliv na Karla XII., byl jeho bývalým učitelem a předním rádcem v pozdějších letech. Císařskou diplomacií byl vnímán jako možný nástupce Bengta Oxenstierny, jenž mohl v budoucnu stanout v čele procísařské frakce. Z tohoto důvodu byly Polusovi prokazovány mimořádné pocty ve formě různého protežování ze strany císařského dvora. Carl Piper si na rozdíl od Poluse zachovával odstup. Stal se kancléřem Karlova cestujícího dvora a ve své podstatě i prvním ministrem. Z tohoto důvodu byl všemi přítomnými zahraničními vyslanci nejvyhledávanější osobností. V jeho moci bylo přemluvit panovníka k udělení dlouho odkládaných audiencí, při kterých mohli diplomaté předložit své opomíjené požadavky. Piper sice projevoval sympatie k procísařské straně, avšak i podle Welze byly jeho postoje čistě utilitární. I přes silný tlak francouzské diplomacie si Karel XII.

⁶⁰² ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 10, relace Gottharda Hellfrieda von Welz z 8. 8. 1700 (Malmö).

⁶⁰³ Reskript Karla XII. z roku 1701 upravoval vztah mezi švédským polním dvorem a zahraničními vyslanci. Na neakceschopnost švédského úřednického aparátu si císařský vyslanec rovněž pravidelně stěžoval. Srov. Tamtéž, relace z 18. 7. 1701 (Tallinn).

⁶⁰⁴ Procísařské tendence Carla Pipera a Tomáše Poluse se promítly například v dopisech uppsalského profesora a diplomata Olofa Hermelina příteli Samuelu Barckovi. Srov. Carl von ROSEN, *Bref från Olof Hermelin till Samuel Barck 1702-1709*, Stockholm 1913, s. 2-22.

nepřál rozpoutat válku s císařem a hrabě Piper byl dozajista jednou z klíčových osobností tohoto mocenského uspořádání, jak ve svých edičně vydaných dopisech poznamenal i státní sekretář Samuel Agriconius Åkerhielms.⁶⁰⁵

S odjezdem Gottharda Hellfrieda von Welz zaniklo na osmnáct let i stálé reciproční zastoupení na úrovni vyslanců mezi rakouskými Habsburky a Švédským královstvím. Integrace do struktury švédského dvora tedy nepředstavovala důležitou zahraničněpolitickou otázku téměř dvě dekády. S příchodem 20. let 18. století se mělo začít z části od začátku. Oficiální instrukce pro hraběte Burgharda Philippa von Fridag, nově jmenovaného císařského vyslance ve Stockholmu, podepsaná Karlem VI. v první polovině března roku 1720, kladla zvláštní důraz na budování nových vztahů, z nichž by vykryštovala silně procísařská osobnost typu Bengta Oxenstierny nebo Tomase Poluse, kteří byli na stránkách instrukce výslovně jmenováni a dáváni za příklad. Za tímto účelem se měl Fridag rovněž snažit dostat do přízně Frederika I. a jeho manželky Ulriky Eleonory, sestry Karla XII. Podle hlavní instrukce měl nový císařský vyslanec využít všech prostředků, aby mu „šel královský pár na ruku“. S tím souviselo i drobné uplácení předních dvořanů a pravidelné obdarovávání. Svoji roli v tomto integračním procesu měla sehrát i Fridagova manželka, které měl císařský vyslanec podle doporučení říšské dvorské kanceláře zajistit výhodnější postavení u švédského dvora, než kterému se těšily manželky jednotlivých předchůdců v úřadu císařského vyslance ve Stockholmu. Podle nařízení nemělo být zapomínáno ani na obligátní charakteristiky mocenských vztahů u královského dvora, které se v tomto období začaly profilovat do dvou hlavních politických táborů, strany *mössorna* a *hattarna*.⁶⁰⁶

Rovněž Burghard Philipp von Fridag tak byl podle těchto instrukcí ostražitým pozorovatelem švédského dvorského prostředí, čímž se nijak zvlášť nevymykal z téměř stoleté praxe císařsko-švédské diplomacie. Určitá otevřenost „zúčastněného panovníka“ Frederika I. na začátku 20. let 18. století navíc velice nahrávala aktivitám zahraničních

⁶⁰⁵ Jednání hraběte von Welz s Tomasem Polusem a Carlem Piperem se stala jedním z důležitých témat dnes vydané korespondence mezi předními královskými dvořany Samuelem Åkerhielmem, Josiasem Cederhielmem a Mauritzem Vellingkem. K hraběti von Welz více Sven W. OLSSON, *Samuel Agriconius Åkerhielms brev till Josias Cederhielm och Mauritz Vellingk 1700-1702*, Stockholm 1979, s. 14-26 a 51-65. Několik editovaných a do švédštiny přeložených dopisů mezi Piperem a císařskou stranou reprezentovanou hrabětem Franzem Ludwigem von Zinzendorf, jenž se pohyboval v blízkosti švédského dvora v Polsku, se nachází v Carl HALLENDORFF, *Konung August den Starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704*, Historiska handlingar 19/2, 1908, s. 1-272, zde především s. 235-247.

⁶⁰⁶ Podrobná oficiální instrukce se nachází v ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 14, hlavní instrukce pro hraběte von Fridag z 9. 3. 1720 (Víděň).

vyslanců. S permanentním setrváním krále ve Stockholmu ožilo i hlavní město a jeho obyvatelé, kterým se po mnoha letech nabídla jedinečná příležitost k výdělku.⁶⁰⁷

S novým přílivem kapitálu do hlavního švédského města se z části obnovila i tradice dlouho nevídaných okázalých slavností, jakou byla například korunovace Ulriky Eleonory a Frederika I. Se stálostí dvora a uzavřeným mírem po dlouhotrvající válce nastalo opět období plesů, zábav, maškarád a běhání ke kroužkům. Nově nabízená angažmá zahraničním hudebníkům a hercům umožnila například představení francouzských nebo italských novinek. S příchodem panovníka do města se rovněž obnovila tradice velkolepých několikadenních honů, kterých se účastnili šlechtičtí mladíci, zahraniční vyslanci i králem protežovaní úředníci. S dostatkem „pracovních příležitostí“ u dvora se také začaly budovat a upevňovat klientelní sítě a jednotlivá centra moci, jež se mohla vymezovat vůči sobě navzájem. Přesně takovéto prostředí vytvářelo nezbytné předpoklady pro ideální činnost zahraničních vyslanců, kteří byli připraveni dát na stránkách svých relací konkrétní význam nepřeberné řadě symbolů vysílaných švédským dvorem. Správná orientace a čtení těchto symbolicko-mocenských prostředků reprezentovaných například sociálními vztahy nebo dvorskými slavnostmi představovaly důležitý klíč k úspěchu nejen samotného diplomata, ale i celé císařské zahraniční politiky ve Švédsku.

⁶⁰⁷ Vztah mezi dvorem a městem byl například zkoumán i v prostředí Vídně nebo Paříže. Švédská historiografie až na několik drobností zatím čeká na podobnou syntézu, která by analyzovala situaci v dějinném období *Stormaktstiden*. O dvoru Ludvíka XIV. a Paříže více Orest RANUM, *Paris in the Age of Absolutism*, New York 1968. V případě Vídně posléze Susanne Claudine PILS – Jan Paul NIEDERKORN (Hrsg.), *Ein zweigeteilter Ort? Hof und Stadt in der Frühen Neuzeit*, Innsbruck 2005. I přes jednotlivé symbolické a mocenské konotace spojené s raně novověkým dvorem bychom neměli zpochybňovat a upozadovat jeho důležitý hospodářský význam. Podle slov rakouského historika Leopolda Auera byl každý dvůr především zaměstnavatelem (*Arbeitgeber*), který formoval a usměrňoval recipročně prospěšný vztah mezi skupinami, které vytvářely nabídku a poptávku. Viz Leopold AUER, *Der Kaiserhof der frühen Neuzeit in seiner Wirkung auf die Gesellschaft*, in: K. Malettke – Ch. Grell (Hrsg.), *Hofgesellschaft*, s. 389-396, zde především 390-393.

III. 2. Zábava jako prostředek integrace

Pouze malý zlomek z celkového času stráveného vyslancem v zahraničí byl vyplněn politickým vyjednáváním. Výrazný prostor byl vždy věnován i upevňování vlastní pozice v rámci hostitelského dvora. Vytváření výhodnějšího postavení pro následující jednání představovalo důležitou taktiku vyplňující značnou část každodenních aktivit císařských vyslanců napříč evropským kontinentem. Kulisy obklopující diplomaty nebyly nikdy zcela fixní ale spíše tekuté, poddajné a tvarovatelné. Z tohoto důvodu mohli také zahraniční delegáti modelovat bezprostřední okolí ke svým potřebám a následně upevňovat síť vztahů zásadních pro úspěch celé mise.

Zábava a vůbec všechny volnočasové kratochvíle však vytvářely daleko širší dimenzi, která se neomezovala pouze na utilitární upevňování mezilidských vztahů charakteristické vzájemnou prospěšností. Řečeno slovy Michaila Bachtina, byla ceremoniálem svázaná rozptýlení (do určité míry) i jakýmsi symbolickým vítězstvím nad strachem a vážností, nad nejistotou, jež přinášela komplikovaná politická jednání. Účast vyslance na divadelních a hudebních představeních, maškarních bálech, honech či kupříkladu posezení u karet eliminovala vzájemné napětí mezi zástupci zahraničních mocností a domácích elit. Smyslem zábavy tak bylo mimo jiné vytvořit jasný protipól k zákazům, autoritě, omezování a z nich vyplývající neochoty vyjít zahraničním vyslancům vstříc v některých bodech projednávaných smluv.⁶⁰⁸

Na druhou stranu nemůžeme opomíjet ani fakt, že významnou předností každé zábavy byla její transparentnost a z ní vyplývající sebereprezentační potenciál. Během plesů, návštěv vybraných zámků, vyjížděk za město či kupříkladu během procházek v královských zahradách mohl každý vyslanec podobně jako panovník vytvářet obraz své vlastní osobnosti a zároveň reprezentovat zemi, respektive suveréna, kterého u zahraničního dvora symbolicky zosobňoval.⁶⁰⁹ Jestliže se vyslanec z rozličných důvodů stranil dvorské společnosti, mohl

⁶⁰⁸ Mimořádnou inspiraci k sepsání této kapitoly mi poskytly myšlenky ruského literárního vědce Michaila Michajloviče Bachtina. I přes výraznou politickou exponovanost zahraničních diplomatů nemůžeme jejich motivace k určitému chování chápat vždy účelově. Nutnost okázalé reprezentace suveréna byla totiž v případě císařských vyslanců ve Skandinávii obecně několikrát nižší v porovnání např. se Španělskem, Římem či Benátkami. Tato skutečnost ovlivněná především nižším hodnostním rankem diplomatů tak bezpochyby dovolovala zástupcům císaře vystupovat více neformálně a uvolněně. Z tohoto modelu dozajista vyplývá i postavení zaujímané během víceméně četných dvorských zábav. Zde více M. M. BACHTIN, *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Praha 2015, s. 96; TÝŽ, *Literatur und Karneval. Zur Romantheorie und Lachkultur*, Frankfurt am Main 1990, s. 133-148.

⁶⁰⁹ Prostředky reprezentace se dlouhodobě zabývá například německá historička Harriet Rudolph. Pro 16. století více H. RUDOLPH, „Pain in the reality, yet a delight in the representation“ *Verbale und visuelle*

v blízké době očekávat vyslovený příliv pomluv a „řečí“, které hledaly a většinou nalézaly důvod diplomatovy zdrženlivosti či odtazivosti. Úspěch vyslancovy mise byl proto ze značné části založen na potřebě býti viděn. Především jednotliví diplomaté se sami mezi sebou úzkostlivě a bedlivě sledovali a dlouhodobější nepřítomnost u dvora či karetního stolku některého významného šlechtice způsobená například nemocí podnítila vytváření různých spekulací o škodlivých konspiracích konkurenčního diplomata. V oficiálních relacích císařských vyslanců ve Švédsku se proto pravidelně dočítáme o strachu z pomluv, které mohly narušovat křehká politická jednání domácí vlády a zahraničních zástupců cizích suverénů. Dlouhodobé nemoci, které upoutaly na lůžko například Hermanna von Basserode, Michaela Václava z Althannu či Franze Ottokara von Starhemberg, představovaly pro císařskou politiku ve Skandinávii skutečnou katastrofu, která byla řešena většinou předáním některých pravomocí do rukou legačních sekretářů.⁶¹⁰

Nezpochybnitelný a zásadní význam zábavy samozřejmě oceňovali i císařští vyslanci přítomní u švédského královského dvora. Svých limitů si tak byli vědomi především starší diplomaté jako například Georg von Plettenberg nebo Michael Václav z Althannu, kteří kvůli chatrnému zdraví a horší fyzické kondici nedokázali držet krok s mladšími kolegy. Tento fakt se tak mohl stát jedním z motivů následných proseb o stažení z vyslaneckého postu. Jako silný handicap vnímal vyslanec například svoji neschopnost vydržet i několik hodin v sedle během lovu či vojenského cvičení. Nedostatečná kondice byla na překážku i během četných bálů, kde se předpokládalo, že vyslanec vyzve celou řadu dvorních dam k tanci. Dobré

Repräsentationen von Gewalt am Beginn der Neuzeit, in: Claudia Ulbrich – Claudia Jarzebowski – Michaela Hohkamp (Hrsg.), *Gewalt in der Frühen Neuzeit*, Berlin 2005, s. 391-408. Z mnoha prací dále např. Andreas PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit. Hofzeremoniell und Selbstdarstellung des höfischen Adels am Kaiserhof (1648-1740)*, in: Marian Füssel – Thomas Weller (Hrsg.), *Ordnung und Distinktion. Praktiken sozialer Repräsentation in der ständische Gesellschaft*, Münster 2005, s. 181-197. K teorii reprezentace jako politickému fenoménu více Heinz RAUSCH (Hrsg.), *Zur Theorie und Geschichte der Repräsentation und Repräsentativverfassung*, Darmstadt 1968.

⁶¹⁰ V tomto směru jsou velice zajímavé především relace a osobní dopisy Hermanna von Basserode, Franze Ottokara von Starhemberg či švédského vyslance ve Vídni Carla Gustava Oxenstierny. Všichni tři poměrně dlouho leželi na smrtelném loži, a tak během této doby ještě stihli nadiktovat několik relací upravujících chod ambasády po jejich smrti. Ve všech případech dočasně převzal řízení ambasády dosavadní sekretář. Ten se také postaral o poslední vůli a převoz těla. Pravděpodobně nejlépe je popisován stav hraběte Oxenstierny, který byl několik týdnů upoután na lůžko, čímž byl chod švédské ambasády na jaře roku 1686 prakticky paralyzován. Celou situaci podrobně sledoval a stockholmský dvůr zpravoval legační sekretář Christoph Heinrich Weißenfels. Srov. RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 308, relace Christoph Heinricha Weißenfelse z 10. a 28. 3., 4. 4. atd. (vše Vídeň).

fyzické zdraví tak bylo zcela logicky zásadní pro úspěšnou integraci ke dvoru, která probíhala rovněž skrze společenské volnočasové aktivity.⁶¹¹

Participace císařského vyslance na jednotlivých zábavách byla většinou řízena systémem kodifikovaných ceremoniálních pravidel, která se stanou hlavním tématem následující kapitoly. Než se ovšem přesuneme k tomuto zásadnímu tématu studia raně novověké diplomacie a dvorské společnosti jako celku, musíme bezpodmínečně zmínit konkrétní a často geograficky specifické formy vyžití, které se nabízely císařským vyslancům ve Švédském království mezi lety 1650-1730. Právě tyto odlišnosti, determinované a spojené s lokalitou, vytvářely jedinečné podmínky pro každodenní roli císařských vyslanců na Skandinávském poloostrově.

Ve Švédském království se stejně jako i v jiných částech raně novověké Evropy rozptýlovala dvorská společnost pravidelnými krátkodobými vyjížděkami do okolí rezidenčního města. Že císařští vyslanci nemohli na těchto kratších, většinou několikahodinových výletech chybět, víme z nesčetných příkladů zaznamenaných jak v osobních denících, tak i ze stránek diplomatických relací. Charakter těchto drobnějších povyražení byl samozřejmě ovlivněn roční dobou a dnem v týdnu. Za přízně počasí se jezdilo do okolí města nejčastěji v neděli odpoledne, kdy neprobíhala oficiální politická jednání a jednotlivé úřady a úředníci nevykonávali své povinnosti. Tyto kratší *Spazierfahrt* absolvovali císařští vyslanci výhradně v kočáře či na saních za asistence několika vlastních služebníků a vybraných členů dvorské společnosti, obvykle sympatizantů se zahraniční politikou rakouských Habsburků. Ve výjimečných případech mohl vyslanec doprovázet i panovníka, což byl příklad Raimonda Montecuccolihho mezi lety 1653 a 1654, jenž dělal hned několikrát společnost královně Kristýně I., která mimořádným způsobem vyhledávala tuto formu zábavy.⁶¹²

⁶¹¹ Stěžování si na chatrné zdraví bylo častým tématem diplomatických relací. V tomto směru vynikal především Michael Václav z Althannu, který snad až symbolicky uvedl svoji první relaci ze Stockholmu prohlášením, že si jako první věc šel po příjezdu zakoupit nutné medikamenty. Během návštěv u švédských aristokratů trpěl podle vlastních slov nesnesitelnou zimou. V noci nemohl obvykle spát. Začátkem září roku 1682 měl tříhodinový záchvat kašle, takže doktoři museli dojít pro kněze. V únoru následujícího roku mu „*strašlivé švédské ovzduší*“ působilo nesnesitelné píchání v celém těle, kvůli kterému se nemohl účastnit několika balů a vyjížděk za město. Během léta zase připisoval svůj zhoršující se stav špatné vodě. Z těchto prohlášení proto jednoznačně vyplývá všudypřítomný strach ze smrti ve vzdálené Skandinávii, v konfesijně odlišném prostředí. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, relace Michaela Václava z Althannu z 22. 7., 6. 9. 1682 a 10. 2., 18. 8. 1683 atd. (vše Stockholm). Stěžování si na těžké životní podmínky a špatný zdravotní stav jinak patřilo mezi časté motivy mnoha relací zahraničních diplomatů napříč celou Evropou. Viz W. J. ROOSEN, *The Age of Louis XIV.*, s. 72-73.

⁶¹² Vyjížděky za město představovaly oblíbenou kratochvíli také u mladší nobiletované společnosti v Praze. Podobné odpolední výlety na předměstí do Bubenče či Hvězdy popisoval ve svém deníku např. Jan František

Cílové destinace těchto krátkých vyjížděk ležely většinou na východ od Stockholmu či na jih od Uppsaly. Součástí této zábavy byly i kratší procházky a v mnoha případech i střelba do terčů z palných zbraní. V zimním období, kdy se v krajině nacházela dostatečná sněhová pokrývka, byly běžné i delší jízdy na saních či jakési závody o spíše symbolické dary. Takovouto událost popisuje na stránkách svého deníku například i císařský vyslanec Raimondo Montecuccoli, jenž se účastnil jízdy na saních v doprovodu hraběnky Ebby Sparre, prominentní dvořanky, jejíž vliv na královském dvoře oceňovali v pozdějších letech i další císařští vyslanci.⁶¹³

Několik podobných vyjížděk do okolí Stockholmu absolvoval také Gottlieb z Windischgrätzu, který přijel do Švédska v roce 1664, aby zde vyjednal finanční a vojenskou pomoc v boji proti Turkům. V dopisech Františku Albrechtovi z Harrachu se hrabě z Windischgrätzu pozastavuje nad skandinávským zvykem jezdit všude a za každých okolností na saních. Saně pro dvě až tři osoby zapřažené jedním nebo dvěma koňmi byly podle tohoto středoevropského pozorovatele využívány ve Švédském království v daleko větší frekvenci, než tomu bylo ve střední Evropě. Gottliebovi z Windischgrätzu byly během několikaměsíční mise prokazovány mimořádné počty, ze kterých se netěšil téměř žádný jiný císařský vyslanec mezi lety 1650-1730. Tento extraordinární vyslanec tak například mohl doprovodit královnu vdovu Hedviku Eleonoru na desetakilometrové vyjížděce ve dvoumístných saních na konci února roku 1664.⁶¹⁴

Vyslanec nemusel na těchto vyjížděkách vždy doprovázet dvůr. Existuje několik příkladů, kdy se diplomat vydal za město sám, pouze v doprovodu několika služebníků či některých členů rodiny. Cesty kočárem do okolí rezidenčního města mohla také vyplňovat politická jednání. Například angličtí ambasadoři, jako byl Charles Howard of Carlisle nebo Bulstrode Whitelocke, se několikrát sešli za městem především s holandskými vyslanci či rezidenty, aby tak mohli privátně prodiskutovat některé ožehavé politické otázky. Tento ceremoniálně neutrální prostor, který mohl například suplovat roli královských zahrad ve

z Vrbna. Srov. Martin BAKEŠ – Jiří KUBEŠ, *Johann Franz Count von Würben and His Diary Entries from 1662*, TH 17, 2015, s. 143-212, zde s. 162. Opis části dnes nedochovaného deníku, který kdysi tvořil větší celek, pořídil v první polovině 19. století historik František Palacký. Viz ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 192, opis části deníku Jana Františka z Vrbna z roku 1662.

⁶¹³ Montecuccoli detailně popisuje podobnou událost na konci února roku 1653 ve svém deníku. „*Die Königin befahl mir, meine kleine, dreiläufige Sackpistole bringen zu lassen. Nachdem selbe herbeigeschafft, abgeschossen und der Gebrauch derselben gezeigt war, schien die Königin den Wunsch zu haben, in den Besitz derselben zu kommen und ich bot ihr solche an.*“ Viz A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 98.

⁶¹⁴ ÖStA Wien, AVA, FA Harrach, kart. 449, korespondence Gottlieba z Windischgrätzu hraběti Františku Albrechtovi z Harrachu, dopis z 27. 2. 1664 (Stockholm).

Stockholmu, využil k jednání s francouzským vyslancem Isaacem de Feuquièrem i císařský vyslanec Adolf Vratislav ze Šternberka.⁶¹⁵

Kratší odpolední výlety kočárem či na saních vždy doplňovaly několik dní trvající cesty na královská či šlechtická sídla v okolí Stockholmu, situovaná nejčastěji na břehu jezera Mälaren. Zámek, který si nenechal ujít snad žádný císařský vyslanec ve Stockholmu, byl posléze Drottningholm. Tato chloubka královské rodiny se měla stát symbolem moci Švédského království v epoše *Stormaktstiden*. Mohutné přestavby renesančního zámečku ze 16. století započala především královna vdova Hedvika Eleonora v 60. letech 17. století podle plánů Nicodema Tessina staršího. Stavební úpravy a renovace „Versailles Severu“ byly téměř po dvaceti letech hotovy.⁶¹⁶ Svůj podíl na výsledné podobě měli rovněž vyslanci, kteří královně vdově zprostředkovávali služby některých umělců a především zahradníků. V tomto směru vynikali především Francouzi, kteří za přispění dvora Ludvíka XIV. vypravili na Skandinávský poloostrov několik znalců zahradní architektury, jako byl například evropsky věhlasný konstruktér fontán Louis de Cussy. Někteří Švédi jako kupříkladu Johan Hårleman byli zase posláni za finanční podpory Hedviky Eleonory k francouzskému dvoru, aby se zde vyučili umění zahradníků.⁶¹⁷ K zámeckému pavilonu byla v pozdějších letech přistavěna kaple a rovněž divadlo, jež hostilo domácí i zahraniční umělce, jejichž performance navštěvovali i četní císařští vyslanci. Zámek Drottningholm se stal atraktivním pro četné

⁶¹⁵ Srov. ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 174, relace Adolfa Vratislava ze Šternberka z 24. 3. 1674 (Stockholm). Schůzky s oponentem v ceremoniálně neutrálním prostoru představovaly běžnou praxi v případě, kdy oba aktéři potřebovali cokoliv projednat. Nezastupitelnou roli zahrad během tohoto kontaktu zachytila německá historička Cornelia JÖCHNER, *Barockgarten und zeremonielle Bewegung. Die Möglichkeiten der Alée couverte, oder: wie arrangiert man ein Incognito im Garten?*, in: Jörg Jochen Berns – Thomas Rahn (edd.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik im Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Tübingen 1995, s. 471-483. Zahraničním diplomatům ve Stockholmu se posléze nabízely především zahrady královny Kristýny situované vedle kostela sv. Jakuba naproti zámku Tre Kronor. Srov. Sture BALGÅRD (red.), *Drottning Kristinas lusthus*, Stockholm 2001. O zámeckých zahradách ve Švédsku obecně viz Magnus OLAUSSON, *The Aesthetic and Social Reception and Development of the Baroque Garden in Sweden*, in: Michel CONAN (ed.), *Baroque Garden Cultures: Emulation, Sublimation, Subversion*, Washington 2005, s. 183-212.

⁶¹⁶ Obecně o zámku Drottningholm August HAHR, *De svenska kungliga lustslotten. Drottningholm, Gripsholm I.*, Stockholm 1899, s. 3-330. Ze starších prací také John BÖTTIGER, *Hedvig Eleonoras Drottningholm*, Stockholm 1889.

⁶¹⁷ O důležité roli francouzských vyslanců a ambasadorů, kteří zprostředkovávali královně vdově služby svých krajanů, více Magnus OLAUSSON, *Lusträdgård och generalplan*, in: Göran Alm – Rebecka Millhagen, *Drottningholms slott. Från Hedvig Eleonora till Lovisa Ulrika (Band I.)*, Karlstad 2010, s. 132-173, zde s. 142-150.

návštěvníky i díky sochařské výzdobě zahrad, která pocházela jako válečná kořist částečně z Prahy a z dánského zámku Frederiksborg.⁶¹⁸

Prvním císařským vyslancem, který se dostavil na 12 kilometrů od Stockholmu vzdálený zámek Drottningholm, byl Gottlieb z Windischgrätzu. Spíše než výsledná podoba na něho zákonitě učinilo dojem veliké staveniště, jelikož stavební práce byly v roce 1664 v plném proudu. Windischgrätz tak uskutečnil návštěvu na výslovnou žádost královny vdovy, avšak jako jediný císařský vyslanec dorazil na zámek inkognito, dva dny před odjezdem nazpět do střední Evropy. Jelikož zde Windischgrätz nestrávil ani jednu noc, nezanechal za sebou žádný obsáhlejší popis této stavby. Windischgrätzův pobyt na Drottningholmu tak daleko více hodnotilo dobové periodikum *Theatrum Europaeum* než sám císařský vyslanec.⁶¹⁹

Zevrubněji tak charakterizoval Drottningholm až Adolf Vratislav ze Šternberka, který o této pýše královské rodiny sepsal do Vídně více než jednu stránku v obsáhlé oficiální relaci. Jednoznačně ambivalentní hodnocení královského zámku bylo dozajista ovlivněno i českým původem císařského vyslance.

„Co se týče architektury, nemůže zde člověk nalézt snad žádnou hezčí invenci. Jediné, co stojí za zmínku, je schodiště, které je obložené mramorem a doplněné různými nákladně zhotovenými sochami. Ostatní prostory zámku jsou ozdobeny mnoha pražskými a českými kovovými a mramorovými sochami. Sály a chodby jsou dekorované drahými obrazy, v zahradě se nalézají veliká fontána. V souhrnu musím podotknout, že královna si výbavou a zařízením zámku udělala velikou škodu. Podobných příkladů není moc k vidění ani v Itálii.“⁶²⁰

Šternberkovo hodnocení se příliš nelišilo i od ostatních zahraničních návštěvníků. Vysoko bylo oceňováno především schodiště, jehož výslednou podobu ovlivňovali mezi lety 1665 až 1687 kromě Tessina i Italové Giovanni a Carlo Carove. Sochařskou výzdobou byl pověřen burgundský umělec Nicolaes Millich, četné alegorie a malířské dekorace posléze zhotovil švédský rodák Johan Sylvius.⁶²¹ Několik otázek budí i popisované sochy českého původu. V 70. letech 17. století již byla značná část odvezených uměleckých předmětů z Čech nenávratně roztroušena nejen po celém Švédském království, ale i v mnoha částech Evropy

⁶¹⁸ Oblíbenost drottningholmského divadla zahraničními návštěvníky dokládá především Barbro STRIBOLT, *Scenery from Swedish Court Theatres. Drottningholm, Gripsholm*, Stockholm 2002, s. 21-27. Více o sochařské výzdobě zahrad viz níže v této kapitole.

⁶¹⁹ Martin MEYER, *Theatrum Europaeum (1661-1665)*, Frankfurt am Main 1672, s. 1269-1271.

⁶²⁰ ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 3. 2. 1674.

⁶²¹ Fredric BEDOIRE, *Drottningholm under Hedvig Eleonora*, in: Göran Alm – Rebecka Millhagen, *Drottningholms slott. Från Hedvig Eleonora till Lovisa Ulrika*, Bd. 1, Stockholm 2010, s. 40-131, zde. 80-85.

v důsledku četných rozprodejů, které se uskutečnily především v 60. letech. Značnou část soch a obrazů umístěných v zámeckých prostorech si s sebou odvezla i Kristýna I. po své abdikaci v roce 1654. Navíc slavné sochy Adriaena de Vries původem z Prahy a zámku Frederiksborg byly do zahrad Drottningholmu instalovány až v roce 1685.⁶²² Císařský vyslanec Adolf ze Šternberka tak například sochu Herkula bojujícího s drakem či bronzovou sochu Neptuna s trojzubcem spatřil až během příjezdu na zámek Jacobsdal, kde byla část Vriesových soch instalována na konci třicetileté války a zbytek posléze až v roce 1659 po okupaci dánského ostrova Sjælland švédským králem Karlem X. Gustavem.⁶²³

Kromě Šternberka se více či méně zmiňují o královském zámku Drottningholm i další císařští vyslanci. Některé návštěvníky udivily citrusy pěstované ve skleníku, které ve zdejších zeměpisných lokalitách dopředu neočekávali. Franz Ottokar von Starhemberg například zaznamenal kolem zámku zasazené lípy a také jilmy, které do těchto míst přivezla švédská loď v roce 1691 z Holštýnska. Anglický ambasador Charles Howard of Carlisle o téměř třicet let dříve zase popisoval bohaté vybavení a nástěnné malby s motivem slavných bitev svedených švédskými vojsky v době třicetileté války a za panování Karla X. Gustava. Anglický ambasador byl na rozdíl od některých císařských vyslanců pozván na oběd, u kterého byl i devítiletý synek Hedviky Eleonory Karel (XI.), který se podle ambasadora při několikatém přípitku na zdraví Karla II. Stuarta polil vínem. Jediný syn královny vdovy Hedviky Eleonory obvykle na Drottningholm nejezdil a pro svou potěchu vyhledával jiné zámky, jako byl Jacobsdal, v pozdějších letech Karlberg a především již několikrát zmiňovaný Kungsör.⁶²⁴

Podrobně popisuje návštěvu Drottningholmu také císařský vyslanec Michael Václav z Althannu v roce 1683, který si podle vlastních slov musel vzít několik medikamentů, aby

⁶²² August HAHR, *De svenska kungliga lustslotten. Ulriksdal, Haga, Rosersberg, Rosendal, Tullgarn, Sofiero, II.*, Stockholm 1899, s. 573-719, zde s. 693-714. O zahradě zámku Jacobsdal (Ulriksdal) obecně také Artur S. SVENSONN – Sven T. KJELLBERG (red.), *Slott och herresäten i Sverige: ett konst- och kulturhistoriskt samlingsverk. De kungliga slotten. Bd I.*, Stockholm 1971, s. 310-311.

⁶²³ O Šternberkově reflexi více M. BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise*, s. 56. Jednotlivé detaily vztahující se k originálním de Vriesovým sochám, které se v současnosti nacházejí v Museum de Vries, přináší např. M. OLAUSSON, *Lustträdgård*, in: G. Alm – R. Millhagen, *Drottningholms slott*, s. 152-159.

⁶²⁴ Anglický ambasador musel mladému králi slíbit, že na tuto událost zapomene. O tom, že svůj slib nedodržel, svědčí obsah vyslaneckého deníku, který vznikl na popud první Carlisleho mise ke švédskému dvoru v roce 1663. „*The King drank to the Ambassador the King of Englands health but drinking it with more zeal than ordinary and the glass being too big, it hapned he spilt a good part of the Wine upon his cloths; which put his Majesty so out of countenance that he looked as he would willingly have drunk it again with more caution if by that means he could have got that disaster forgotten.*“ Viz G. MIÉGE, *A Relation of Three Embassies*, 363.

únorovou cestu v saních vydržel.⁶²⁵ Althann dorazil na zámek na výslovné přání královny, která se snažila nalákat do reprezentačních prostor různé přední zahraniční návštěvníky. Četná hodnocení v dopisech a oficiálních relacích totiž navyšovala prestiž tohoto životního díla Hedviky Eleonory. Účast zahraničních vyslanců dodávala tomuto skvostu švédské barokní architektury lesk jak v zahraničí, tak především mezi domácím aristokratickým stavem, jenž se zákonitě snažil stavební a mecenášské aktivity královny vdovy napodobovat nebo dokonce překonávat.

Kromě Drottningholmu byl oblíbeným místem návštěv především zámek Jacobsdal situovaný severně od Stockholmu, který si královská rodina zakoupila od Magnuse Gabriela De la Gardie v roce 1669, načež bylo sídlo o šestnáct let později přejmenováno na Ulriksdal na počest prince Ulrika, jenž zemřel v prvním roce života v létě roku 1685.⁶²⁶ Zámek Jacobsdal opakovaně navštívil například Antonín Jan z Nostic, Gottlieb z Windischgrätzu nebo Adolf Vratislav ze Šternberka, který kromě de Vriesových soch v zahradách na břehu jezera Edsviken hodnotil především několik maleb údajně z pražské Rudolfovy *Schatzkammer*, které byly rozmístěny v jednotlivých pokojích zámku.⁶²⁷ Prohlídky Jacobsdalu, jakož i jiných královských zámků, se nejčastěji odehrávaly za účasti majitele popřípadě v doprovodu pověřeného majordoma. Jestliže se císařští vyslanci či jiní zahraniční cestovatelé rozhodli navštívit zámek z vlastní vůle a bez vědomí vlastníka, byl jim v těchto případech k dispozici pověřený správce, který byl ochotný především s přispěním několika stříbrných riksdalerů poskytnout urozeným návštěvníkům asistenci i výklad.

Kromě Jacobsdalu a Drottningholmu mohli císařští vyslanci ve výjimečných případech navštívit ještě Karlberg, který je situován nedaleko Stockholmu při hlavní cestě do Uppsaly. Ostatní zámky, jako například monumentální Gripsholm, které se nacházely ve vlastnictví královské rodiny, nepředstavovaly pro zahraniční vyslance výraznější lákadlo, jelikož nebyly ve druhé polovině 17. století a v prvních několika dekádách století následujícího vyhledávané ani jednotlivými členy královské rodiny. Výše zmíněný Karlberg byl velice atraktivní pro

⁶²⁵ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, relace Michaela Václava z Althannu z 10. 2. 1683 (Stockholm).

⁶²⁶ Základní práci zabývající se zámekem Ulriksdal je sborník Uno BJÖRKHEM (red.), *Ulriksdal. Efter 350 år*, Stockholm 1995. Podrobnější informace posléze přináší A. HAHR, *De svenska kungliga lustslotten*, s. 573-720, zde konkrétně 693-708.

⁶²⁷ „Die Wohnung und Garten ist gar schön. Da stehen die metallen statuen aus dem Friedländischen Pragerischen Garten und viel bilder aus Eur. Kajs. M:ts gallerie.“ Viz A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 115. V tomto případě se jedná konkrétně o relaci z 10. 1. 1674 datovanou ve Stockholmu. Pro úplnost můžeme dodat, že tato editovaná relace se v originálu nenachází ani ve vídeňském archivu ve fondu Geheime Staatsregistratur, ani v rodinném archivu Šternberk-Manderscheid v Praze. Při studiu Šternberkovy diplomatické mise je proto dobré kombinovat všechny tři zdroje.

jednu generaci císařských vyslanců, jako byli Raimondo Montecuccoli či luterán Gottlieb z Windischgrätzu, protože se dosud nalézal ve vlastnictví Magnuse Gabriela De la Gardie, jenž však musel tento zámek odevzdat koruně po tzv. *reduktion* na začátku 80. let 17. století, na jejímž základě přešla značná část šlechtického majetku do rukou koruny.⁶²⁸

Určitým specifikem oficiálních relací a privátních dopisů císařských vyslanců, které se lišily například od korespondence anglických, saských či braniborských kolegů, bylo již vícekrát naznačované hledání švédské válečné kořisti z let třicetileté války. Toto v druhé polovině 17. století mimořádně aktuální téma se přetransformovalo do určité formy stereotypu, jímž byli zástupci rakouských Habsburků ještě před odjezdem ze střední Evropy dozajista ovlivněni, a proto není divu, že jedním z prvních dojmů při spatření jednotlivých zámeckých doplňků, bylo nezpochybnitelné „rozpoznání“ některého z předmětů císařských sbírek. Kromě královských zámků Drottningholm a Jacobsdal byly umělecké předměty z Prahy hledány a nalézány jednotlivými císařskými vyslanci také na ostatních navštívených zámcích, jako byl oxenstiernský Rosersberg, Wrangelův Skokloster, De la Gardieův Karlberg či například zámek Ängsö ve vlastnictví Pera Perssona Sparreho. Když kupříkladu Raimondo Montecuccoli navštívil zámek Tidö, jehož majitelem byl Adolf Jan Falcký, jeho jediným dojmem z návštěvy bylo to, že se v sálech tohoto sídla nachází také množství obrazů odvezených v roce 1648 Švédy z Prahy.⁶²⁹

Při čtení těchto zpráv se proto nemůžeme ubránit pocitu postupně vytvářeného několikageneračního klišé. To ovšem neznamená, že se mimořádně často popisované umělecké předměty původem z Českého království na švédských zámcích skutečně neobjevovaly. Pochybná tedy není ani tak přítomnost těchto obrazů a soch jako spíše popisované množství, které bylo většinou charakterizováno slovy „mnoho“ či dokonce „nespočetně“. Císařští vyslanci operující v 17. a 18. století na Skandinávském poloostrově proto bezpochyby zásadním způsobem přispěli k formování mýtu o švédské válečné kořisti

⁶²⁸ O tzv. redukcí podává základní informace švédský historik Kurt ÅGREN, *The reduktion*, in: Michael ROBERTS (ed.), *Sweden's Age of Greatness 1632 – 1718*, London 1973, s. 237-264. Ze švédské literatury pak především Arne MUNTHE, *Studier i drottning Kristinas och reduktionens historia*, Stockholm 1971.

⁶²⁹ „*Ich würde dort viele Gemälde im Saale sehen, welche von den Schweden aus Prag mitgenommen wurden.*“ Viz A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 104. Umělecká kořist odvezená nejenom z prostoru Českého království, ale i z mnoha lokalit Říše, jakož i z Polsko-litevské unie v době druhé severní války se stala rovněž důležitým sebeidentifikačním prvkem švédské šlechty a zároveň prostředkem vlastní reprezentace v očích návštěvníků. Tuto roli uměleckých předmětů, jež tvořily součást nově vznikajících či renovovaných šlechtických sídel ve Švédském království v epoše *Stormaktstiden*, prozkoumal např. Allan ELLENIUS, *Die repräsentative Funktion adliger Bauten und ihrer Ausstattung im schwedischen 17. Jahrhundert*, in: Dieter Lohmeier (Hrsg.), *Arte et Marte. Studien zur Adelskultur des Barockzeitalters in Schweden, Dänemark und Schleswig-Holstein*, Neumünster 1978, s. 129-142.

nacházející se na území tohoto skandinávského království, kterým z části zůstává ovlivněna jak laická, tak i odborná veřejnost české kotliny do dnešních dnů.⁶³⁰

Další volnočasovou aktivitou spojovanou primárně se zábavou a rekreací bylo i navštěvování zámků předních královských dvořanů jednotlivými císařskými vyslanci. Podobné návštěvy, které se v letních měsících mohly protáhnout i na několikadenní pobyt, probíhaly především na panstvích spřízněných politiků švédského královského dvora. Značné exkluzivitě se těšil především zámek Skokloster, jehož přestavba se stala celoživotní náplní polního maršálka Karla Gustava Wrangela.

Právě Wrangel byl pověstný neutuchající ochotou zvat zahraniční ambasadory a vyslance na několik dní na své panství, kde se nobilitovaná společnost bavila nejrůznějšími způsoby od banketů po projížďky do okolí až po lovecká klání. Skokloster byl mimořádně vyhledávaným zámek především za Wrangelova života. Po jeho smrti v roce 1676 přešlo panství na nejstarší dceru Markétu Julii, manželku spíše procísařsky orientovaného dvořana Nilse Braheho. S Wrangelovou smrtí neustaly pouze velkolepé stavební úpravy, které měly ze Skoklosteru vytvořit jakousi paralelu Drottningholmu, ale i časté návštěvy zahraničních vyslanců.⁶³¹

⁶³⁰ Po stopách švédské válečné kořisti odvezené z prostoru Českých zemí v době třicetileté války se vydalo již několik generací historiků od Josefa Dobrovského přes Josefa Pečírku, Bedu Dudíka až po Miroslava Hrocha či archiváře Josefa Kollmanna. V centru pozornosti těchto badatelů stály většinou rukopisy, prvotisky a jiné druhy tištěného materiálu nacházející se ve švédských knihovnách a archivech. Přemrštěná očekávání a nenaplněná přání těchto badatelů však charakterizují jejich následné výstupy. Pravděpodobně nejpodrobnější analýzu učinil během svého několikaměsíčního pobytu ve Švédsku Beda Dudík. Viz B. DUDÍK, *Forschnungen in Schweden für Mährens Geschichte*, Brünn 1852. Dílčí nálezy týkající se tisků odvezených z Čech publikovala např. Blanka KARLSSON, *Bohemika a válečná kořist v některých knihovnách a zámcích ve Švédsku*, in: Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století. Symposium o českém vystěholectví, exulantství a vztazích Čechů k domovu 29. – 30. června 1998, Praha 2000, s. 259-271. Výsledky svého výzkumu ve stockholmském Riksarkivetu a uppsalské národní knihovně provedl v nedávné době také Petr MAŤA, *Nové prameny k českým dějinám ve švédských knihovnách a archivech*, Sborník archivních prací 51, 2001, s. 275-297. Dílčí zprávy sepsaly i Pravoslav Kneidl nebo Pavla Slavičková. Základní a dosud nepřekonanou švédskou práci publikoval před téměř sto lety také Otto WALDE, *Storhetstidens litterära krigsbyttan. En kulturhistorisk-bibliografisk studie*, vol. I-II, 1916-1920, o odvezených knihách a písemnostech původem z Čech a Moravy více s. 228-333. Ovšem daleko horší stav poznání zastiňující i tzv. literární kořist je v případě uměleckých předmětů odvezených Švédy ze zemí Koruny české. V tomto směru nebyly a pravděpodobně ani nemůžou být podniknuty snahy o intenzivnější výzkum. Zde můžeme odkázat pouze na dílčí nálezy původem českého chemika a restaurátora Františka Makeše, jenž trvale působí ve Švédsku. Z jeho prací např. F. MAKEŠ, *Investigation, Restoration and Conservation of Matthaeus Merian Portraits*, Göteborg 1996.

⁶³¹ K historii zámku Skokloster existuje množství více či méně podrobné odborné literatury. Základní informace o historii tohoto zámku předkládá Lena RANGSTRÖM – Karin SKERI – Elisabeth WESTIN, *Skokloster. Slott och samlingar*, Stockholm 1980. Tato práce je zajímavá především tím, že analyzuje část z nepřehledného množství sbírkových předmětů, které v několika případech pocházejí z prostoru Českého království, především však z Chebu a Prahy. Obecně o zámku Skokloster také kolektivní monografie Carin BERGSTRÖM (red.), *Skoklosters slott under 350 år*, Stockholm 2004. Kromě kapitoly o stavebních úpravách zámku za života Karla Gustava Wrangela se zde nacházejí především části o knihovně a knižních sbírkách, nábytku, textiliích a

Prvním císařským vyslancem, který navštívil Skokloster, byl Raimondo Montecuccoli na své zpáteční cestě z Uppsaly v roce 1654. V této době již ležel téměř tři měsíce v zemi základní kámen nového čtvercového zámku a celý objekt nebyl nic jiného než veliké staveniště, na němž se pohybovalo několik desítek mužů a žen najímaných výhradně v kraji Dalarna. Montecuccoli strávil na Wrangelově panství pouze jednu noc ve starém a velice prostém renesančním záměčku, který do dnešních dnů společně s přilehlým gotickým kostelíkem připomíná rodiště tohoto slavného švédského vojevůdce.⁶³²

Daleko zajímavější jsou popisy několikadenních návštěv zahraničních vyslanců na Skoklosteru po roce 1670, kdy již byla značná část stavby realizována. Původem durynský architekt Caspar Vogel a bavorský štukatér Hans Zauch zajistili na Wrangelovo přání rovněž vytvoření četných pokojů pro hosty, které byly pojmenovány po významných evropských městech. Zahraniční vyslanci proto mohli několik dní bydlet v luxusních pokojích označovaných jako Londýn, Vídeň, Florencie, Antverpy či Ženeva. Pokoje mohl návštěvník bezpečně rozpoznat na základě veduty, která visela nad dveřmi každého z nich. Několik kusů nábytku v těchto místnostech dokonce pocházelo z českého Chebu.⁶³³ Skokloster posléze získal na vážnosti v roce 1672, kdy zámek a přilehlé zahrady navštívila královna vdova Hedvika Eleonora v doprovodu svého syna Karla XI.⁶³⁴

Několikadenní návštěvu Skoklosteru absolvovali především Hermann von Basserode a Adolf Vratislav ze Šternberka. V doprovodu holandského vyslance strávil na zámku osm nocí také saský vyslanec Friedrich Adolf von Haugwitz, jak je patrné na základě jeho dochovaného

bohatých kolekcích militarií. Základní práci o Karlu Gustavu Wrangelovi posléze představil Arne LOSMAN, *Carl Gustaf Wrangel och Europa. Studier i kulturförbindelser kring en 1600-talsmagnat*, Stockholm 1980. Tato práce představuje vskutku jedinečný počín, protože analyzuje bohatou korespondenční síť hraběte na základě dobře dochovaného privátního archivu (*Skoklostersamlingen*). Díky kontaktům se švédskými diplomaty v evropských zemích, uměleckými agenty v Amsterdamu, hudebníky v Norimberku, hamburskými prodejci knih i vydavateli v Lipsku, jakož i dalšími umělci od Vídně až po Londýn, se Wrangelovi podařilo mimořádným způsobem obohatit repertoár uměleckých sbírek na zámku Skokloster.

⁶³² Hrabě Montecuccoli starý zámek označil po právu jako *Landhäuser*. Wrangel projevil několika členům císařské legace náležitou poctu, když je pohostil večeří, noclehem a zároveň hudební produkcí s tancem.

⁶³³ V tomto případě musíme podotknout, že není zcela jisté, zda-li Wrangel některé kusy nábytku odvezl z Chebu v době okupace města, nebo jestli vše zakoupil až zpětně na základě objednávky svých uměleckých agentů operujících v Říši. Odpověď na tuto otázku společně česko-švédské historie podala i Lena Rangström, která se kloní k pravděpodobně zajímavější z obou variant, totiž k nákupu Wranglelem v pozdějších letech. Více B. KARLSSON, *Bohemika*, s. 266-267. Z poněkud širší perspektivy zkoumal fenomén obchodníků s uměním pracujících pro švédský dvůr a aristokracii Badeloch NOLDUS, *Dealing in Politics and Art. Agents between Amsterdam, Stockholm and Copenhagen*, *Scandinavian Journal of History* 28, 2003, s. 215-225. Podobně také Konrad A. OTTENHEYM, *Dutch Contributions to the Classicist Tradition in Northern Europe in the Seventeenth Century: Patrons, Architects and Books*, *Scandinavian Journal of History* 28, 2003, s. 227-242.

⁶³⁴ Arne LOSMAN, *Skoklosters byggherrskap. Carl Gustav och Anna Margareta Wrangel*, in: C. Bergström (red.), *Skoklosters slot*, s. 20-61.

deníku. Mimořádně dlouhá návštěva však mohla být ovlivněna výjimečnou přízní Karla Gustava Wrangela k saskému vyslanci, se kterým byl v příbuzenském vztahu díky své manželce Anna Markétě rozené von Haugwitz. Zámek Skokloster tak představoval místo k několikadennímu odpočinku od často namáhavých politických jednání u stockholmského královského dvora. Císařští vyslanci 60. a 70. let 17. století přijímali Wrangelova pozvání a využívali jeho pohostinnosti během pravidelných banketů a slavnostních obědů pořádaných na počest zahraničních návštěvníků. Zástupci císaře ve Švédsku si dokonce s sebou brali jednotlivé členy rodiny, služebníky a především sekretáře, kteří mohli z části vyřizovat písemnou agendu z komnat zámku.⁶³⁵

Čím byl pro císařské vyslance Skokloster za života Karla Gustava Wrangela, tím byl zámek Rosersberg v 80. a 90. letech 17. století. Majitelem Rosersbergu byla nejdůležitější procísařská persona u švédského královského dvora, Bengt Oxenstierna. Oxenstiernův zámek nacházející se pouze několik kilometrů od Skoklosteru byl rovněž častým místem pobytu císařských vyslanců. Jako místo rekreace využil nabídek majitele především Franz Ottokar von Starhemberg, který zde s rodinou strávil vždy několik dní v roce. Jednotlivé pobyty na Rosersbergu byly pravděpodobně natolik dlouhé, že odsud hrabě von Starhemberg odeslal i několik oficiálních relací a osobních dopisů některým vídeňským dvořanům. Datovaný dopis podepsaný v Rosersbergu tak například obdrželi i přední patroni císařského vyslance ve Švédsku Dominik Ondřej z Kounic a František Oldřich Kinský. Rosersberg tak bezpochyby suploval a doplňoval časté návštěvy Starhemberga v Oxenstiernově paláci na Riddarholmenu, kde se obě rodiny socializovaly v rámci vybrané švédské stavovské společnosti.⁶³⁶

Rosersberg několikrát navštívili i Starhembergovi předchůdci, jako byl Michael Václav z Althannu nebo Antonín Jan z Nostic mezi lety 1682-1690. Barokní zámek na břehu

⁶³⁵ Nejpodrobněji psal o pobytu na Skoklosteru Friedrich Adolf von Haugwitz. Srov. HStA Dresden, Geheimer Rat, loc. 08267/11, Deník Friedricha Adolfa von Haugwitz z mise do Dánska a Švédska 1671-1672, zápis z 10.-18. ledna 1672. Dlouho dobu byl přítomný na Skoklosteru i španělský vyslanec Karel Fernan-Nuñez v únoru roku 1671, čehož využila opozice u stockholmského královského dvora k zadržení legačního kaplana Johanna Stercka. Více viz kapitola IV.-4.

⁶³⁶ Korespondence s Františkem Oldřichem Kinským se nachází ve stejné složce jako Starhembergovy oficiální relace. Souvisejší řada dopisů pochází z let 1694-1699. Zde např. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 9, relace Franze Ottokara von Starhemberg z 11. 8. 1695 (Rosersberg). Zajímavou reflexi Starhembergových aktivit na Rosersbergu známe také z relací saského vyslance Adama Ernsta Senffta von Pilsach, který zastupoval kurfiřta celých devět měsíců u stockholmského dvora v roce 1693. Pilsach, jehož relace jsou charakteristické především vyčíslováním finančních nákladů, kterými se snažil reprezentovat svého pána, se v případě Rosersbergu podíval výhradně nad množstvím stříbra, které mu hrabě Oxenstierna během prohlídky zámku prezentoval. Srov. HStA Dresden, Geheimer Rat, loc. 08279/07, diplomatická mise Adama Ernsta Senffta von Pilsach do Švédska, relace z 12. 8. 1693 (Stockholm).

jezera Mälaren si však nenechal ujít ani Gottlieb z Windischgrätzu v roce 1664, kdy se Bengt Oxenstrierna ještě neprofiloval jako nejdůležitější přívrženec císařské politiky ve Švédském království.⁶³⁷ Na počest tohoto extraordinárního vyslance delegovaného Leopoldem I. byl na Rosersbergu uspořádán slavnostní bál za přítomnosti významných šlechticů, jako byl například Svante Svantesson Banér nebo čerstvě odvolaný švédský vyslanec ve Vídni Peter Sparre, který udržoval s Windischgrätzem živé kontakty i po svém návratu do Švédského království.⁶³⁸ Důležitou kulisou bálu byly rovněž několikahodinové slavnostní salvy, které poslouchala urozená společnost z oken zámku až do brzkých ranních hodin, a především dostatečné množství alkoholu, kterému se Windischgrätz podle vlastních slov nikdy nevyhýbal. Jeden ze značně sugestivních dopisů adresovaných Františku Albrechtovi z Harrachu dokonce popisuje Švédsko poněkud pantagruelsky jako zemi velkých ožralů (*große sauffer*). „*Tato společnost mě uvedla [na Rosersbergu, pozn. autora] do nálady, o které se nechci více rozepisovat.*“⁶³⁹

Také ve 20. a 30. letech 18. století navštěvovali císařští vyslanci zámky předních švédských dvořanů, především sympatizantů se zahraniční politikou rakouských Habsburků. Hrabě Burghard Philipp von Fridag či pozdější dlouholetý rezident Christoph Theodor

⁶³⁷ Mimořádné pocty, které obdržel extraordinární vyslanec Windischgrätz, byly podrobně zaznamenány na stránkách *Theatra Europaea*. Z tohoto pramene, jakož i z průběhu celé Windischgrätzovy mise, velice výstižně vyplývá, že přítomnost zahraničního diplomata se nenesla pouze ve vážném duchu a že politická jednání vyplňovala pouze malý zlomek z celkového času stráveného v zahraničí. Zde např. „*Den Abent und noch zwey ganze Tage hernach banquetirte der Herr Reichsmarschall Oxenstirn den herrn Abgesandten nebenst dem königlichen Gouvernörn, dem Reichsjägermeister, dem herrn Reichsrathe Swante Bannier und vielen andern, auff seiner Graffschafft Rossersberg gar ansehentlich, wobey sich dann die Canonen auch nicht weniger unablässig hören liessen.*“ Srov. M. MEYER, *Theatrum Europaeum (1661-1665)*, s. 1271.

⁶³⁸ Hrabě Sparre doplnil početnou legaci švédských vyslanců v dubnu roku 1662. V této době se ve Vídni nacházel i dlouholetý agent Hans Heinrich von Gebsattel, jakož i David Mevius a zkušený švédský diplomat Schweder Kleihe. Tato čtveřice se během svého jednání obracela především na knížete Porciu, hraběte Windischgrätze a luteránského říšského dvorského radu barona Eberharda Wolfa von Todtenwarth. Sparreho švédsko-německé diplomatické relace, které psal ve spolupráci s Meviem a Kleihem se nachází v RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 288, písemný materiál švédské diplomatické legace z ledna až července roku 1662.

⁶³⁹ ÖStA Wien, AVA, FA Harrach, kart. 449, korespondence Gottlieba z Windischgrätzu hraběti Františku Albrechtovi z Harrachu, dopis z 28. 3. 1664 (Hamburk). Hrabě z Windischgrätzu sám sebe klasifikoval jako dobrého pijáka s mimořádnou výdrží. Svoji neupjatostí a láskou k alkoholu byl ostatně znám i mezi aristokratickou společností. Pro srovnání můžeme uvést například Windischgrätzovo vlastní hodnocení zachycené rakouským historikem Karlem Vocelkou. „*in übrigen trinckh ich mich schier thot, und wird es vill sein, wann ich ohne hitzige kranckheit darvon komme.*“ K. VOCELKA, *Studien*, s. 52. Více také K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 310. O alkoholu v dějinách a jeho společenské roli pojednává také jedno tematické číslo *Hessische Blätter*. Viz Andreas BIMMER – Siegfried BECKER (Hrsg.), *Alkohol im Volksleben*, in: *Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung. Neue Folge der Hessischen Blätter für Volkskunde* 20, Marburg 1987. Zde pak především článek Max MATTER, „*Im Wein liegt Wahrhet*“. *Zur symbolischen Bedeutung gemeinsamen Trinkens*, in: A. Bimmer – S. Bercker (Hrsg.), *Alkohol*, s. 37-54.

Antivari byli opakovanými hosty především na zámku Ekebyholm, jenž patřil kancléři Arvidu Hornovi.⁶⁴⁰ Ačkoliv se v podobných případech téměř nedochovaly podrobnější zprávy a hodnocení o těchto architektonických skvostech švédského barokního stavitelství, nemůže být pochyb o tom, že i mladší generace diplomatů trávily volný čas v těchto sídlech, byly opečovávány hosty a společně se svými rodinami vytvářely a upevňovaly vzájemné vztahy s místní švédskou šlechtou, jejíž služby mohly využít ve svůj prospěch během důležitých politických jednání u královského dvora.

Pravidelná rozptýlení však císařští vyslanci vyhledávali především v městských palácích ve Stockholmu či Uppsale. Důležitým integračním prvkem byly různé společenské hry, především však karty.⁶⁴¹ Někteří náruživí hráči jako například Adolf Vratislav ze Šternberka, František Antonín Berka z Dubé či Antonín Jan z Nostic byli schopni během jednoho večera vyhrát či prohrát několik švédských riksdalerů.⁶⁴² Karetní hry s předními švédskými dvořany a především s královnou vdovou popisoval v několika oficiálních relacích především hrabě ze Šternberka. Adolf Vratislav byl mimořádně vášnivým karetním hráčem již před odjezdem do Švédska, což víme například ze zlomků vlastnoručního deníku Šternberkova přítele Jana Františka hraběte z Vrba z roku 1662.⁶⁴³ Vášeň Šternberka neopustila ani po roce 1685, kdy se stal nejvyšším purkrabím Království českého. U karetního stolu ve Šternberkově paláci se shromažďovala vybraná pražská společnost, jejíž síť může být

⁶⁴⁰ Základní práci k historii tohoto zámku představit Rune BLOMDAHL, *Ekebyholm. Några drag ur ett herresätets historia. Tiden t. o. m. räfsten och reduktionen*, Rimbo 1959. Nebyl to však pouze zámek Ekebyholm, který se těšil zvýšené pozornosti zahraničních vyslanců. Známým švédským hostitelem epochy *Frihetstiden* (1719-1772) byl rovněž mocný riksráde Josias Cederhielm. Srov. Bo RUNMARK, *Det okända palatset på Blasieholmen*, Stockholm 1989, zde s. 107-145. K osobnosti Arvida Horna posléze existuje množství odborných publikací. Avšak málokterá z nich reflektuje častá jednání s císařskými vyslanci. Drobné příklady a postřehy poskytuje pouze Gunnar WETTERBERG, *Från tolv till et. Arvid Horn (1664-1742)*, Malmö 2006, s. 369 a 454-457.

⁶⁴¹ O důležitosti karet pro aristokratickou společnost raného novověku více např. Manfred ZOLLINGER, *Geschichte des Glücksspiels: vom 17. Jahrhundert bis zum Zweiten Weltkrieg*, Wien-Köln-Weimar 1997.

⁶⁴² Zůstává ovšem navždy nezodpovězenou otázkou, nakolik císařští vyslanci prohru předstírali. Například hrabě ze Šternberka v jedné relaci psal do Vídně, že nechal královnou vdovu vyhrát tři zlaté. Srov. ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 7, extrakt z oficiální relace Adolfa Vratislava ze Šternberka ze 7. 11. 1673 (Linköping). Kromě Šternberka a Nostice byl pravděpodobně náruživým hráčem karet i císařský vyslanec ve Švédsku František Antonín Berka z Dubé. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, relace Františka Antonína Berky z Dubé ze 14. 10. 1684 (Stockholm).

⁶⁴³ Oblíbenými karetními hrami pražské vyšší společnosti této doby byly především labet, krimpe, guindeci, piket nebo tik-tak. Srov. M. BAKEŠ – J. KUBEŠ, *Johann Franz Count von Würben*, s. 143-212, zde s. 189-190 a 202-203.

uspokojivě rekonstruována na základě podrobného deníku dokumentujícího vyhrané a prohrané částky na jednotlivých hráčích v roce 1695.⁶⁴⁴

Hned během prvního rozhovoru mezi Adolfem Vratislavem ze Šternberka a královnou vdovou v roce 1673 se jeden z prvních dotazů Hedviky Eleonory týkal karet. Hrabě ze Šternberka podle vlastních slov preferoval v pražském a vídeňském prostředí karetní hru ombre, jejíž pravidla se začala šířit Evropou v polovině 17. století. Byl to se vši pravděpodobností právě Adolf Vratislav, který seznámil dvůr královny vdovy s touto hrou. Hedvika Eleonora totiž zatoužila se pravidla nové karetní hry naučit, a tak byl vytvořen základ k pozdějším opakovaným karetním večerům mezi Šternberkem a královnou vdovou, o kterých hrabě pravidelně zpravoval vídeňský dvůr. Ve většině případů se hrálo o nižší částky, tudíž zisky a především ztráty císařského vyslance nezatěžovaly rozpočet ambasády výraznějším způsobem. Hrabě ze Šternberka si během karetních večerů ve Stockholmu osvojil i pravidla dosud neznámých her. Několik týdnů po svém příjezdu popisoval v oficiální relaci podobnou událost, kdy se prý zúčastnil jakési oblíbené švédské karetní hry určené čtyřem hráčům, kde byla základním vkladem jedna polovina zlatého rýnského.⁶⁴⁵ Přijímání a zároveň vyučování pravidel nových karetních her spojené většinou s peněžními sázkami tak bezpochyby představovalo další formu oblíbené zábavy císařských vyslanců v druhé polovině 17. století.

Vášeň pro karty spojená s neskrývaným gamblerstvím mohla být v případě dlouholetých misí Antonína Jana z Nostic a Franze Ottokara von Starhemberg dokonce až na překážku v budování dobrých vztahů se členy domácí šlechtické obce. Zajímavým indikátorem četnosti a především finanční náročnosti oblíbených karet mohou být i účty a hráčské deníky královny vdovy. Například pravidelná bilance provedená na konci roku 1689 nedopadla pro Hedviku Eleonoru za žádných okolností dobře. Ztráty převyšovaly příjmy přesně o 6 111 riksdalerů, což byla cifra, která mohla z větší části pokrýt provoz švédské ambasády ve Vídni za uplynulý rok.⁶⁴⁶

Nebyly to však pouze karty, kterými se bavila šlechtická společnost raného novověku. Také ve Stockholmu byl mimořádně oblíbený *jeu de paume*, jakýsi předchůdce tenisu, který se provozoval ve speciálně zbudovaných míčovnách, jakých bylo v rezidenčním městě

⁶⁴⁴ Na 56 listech se nachází seznamy vyhraných a prohraných částek na jednotlivých členech (především) aristokratické společnosti. Srov. ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 135, kniha účtů Adolfa Vratislava ze Šternberka z roku 1695.

⁶⁴⁵ Název hry hrabě ze Šternberka bohužel ve své zprávě nezmiňuje. Po zbytek večera však již společnost hrála karetní hru tik-tak. Viz ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 5. 11. 1673 (Linköping).

⁶⁴⁶ F. PERSSON, *Servants*, s. 158-159.

švédských králů mezi lety 1650-1730 hned několik.⁶⁴⁷ Z obsáhlého vzorku raně novověkých vyslaneckých relací však neznáme jediný příklad účasti císařských vyslanců v této hře, kterou jinak tito zástupci středoevropské šlechty ve Švédsku bezpochyby provozovali například ve Vídni či Praze. Účast v *jeu de paume* podobně jako soutěžení v tzv. běhání ke kroužku patřily k aktivitám, které se pravděpodobně neslučovaly s vážností úřadu císařského vyslance. Těchto her se proto mohli za určitých okolností zúčastňovat pouze služebníci či šlechtický doprovod zahraničního diplomata.⁶⁴⁸

Kromě karetních her a příležitostně zmiňovaných šachů vyhledávali někteří vyslanci stále modernější biliard, jemuž ve Stockholmu vášnivě holdoval především Burghard Philipp von Fridag ve 20. letech 18. století, což víme především z několika relací saského diplomata Martina Frensdorfa, který si také neváhal s císařským vyslancem během své čtyřleté mise několikrát zahrát. Nicméně, byl to právě kulečník, který mohl za nepříliš dobrý začátek jinak vcelku příkladného vztahu mezi císařským a saským vyslancem. Nevhodné ignorování ze strany Fridaga sepsal Martin Frensdorf v oficiální relaci z roku 1723.

„Taktěž jsem se chtěl ohlásit u hraběte Fridaga, avšak osobně se mi ve dveřích omluvil, že má zrovna příliš práce, a že mi proto nemůže vyhovět. Posléze jsem se s jistotou dozvěděl, že císařský vyslanec hrál v době mého příchodu s mladým hrabětem Stenbockem biliard.“⁶⁴⁹

Císařští vyslanci ve Švédsku se během mise rozptylovali i dalšími společenskými aktivitami, které se odehrávaly ve vybraných šlechtických palácích obklopujících hlavní královskou rezidenci na ostrově Gamla stan. Mezi velice oblíbené volnočasové kratochvíle patřily především plesy, které organizoval zejména dámský element dvorské společnosti.

⁶⁴⁷ O míčovnách (Ballhaus) a jejich podobě blíže např. Johann Heinrich ZEDLER, *Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste...*, Supplement 2, Leipzig 1751, sl. 1330–1332. O sportu v raném novověku více Wolfgang BEHRINGER, *Kulturgeschichte des Sports. Vom antiken Olympia bis ins 21. Jahrhundert*, München 2012, s. 200–204, 224–227. Konkrétní informace o *jeu de paume* přináší Heiner Gillmeister. Tato mimořádně oblíbená hra se původně hrála pouze holýma rukama či v rukavicích. Až v pozdějších letech začali hráči používat pátky. Srov. H. GILLMEISTER, *Der Topspin taugte nichts im alten Jeu de la Paume: das Tennisspiel in drei Jahrhunderten (1500–1800)*, in: Rebekka von Mallinckrodt (Hrsg.), *Bewegtes Leben. Körpertechniken in der Frühen Neuzeit*, Wiesbaden 2008, s. 205–229.

⁶⁴⁸ Podobných příkladů naopak registrujeme hned několik. Například v deníku Heřmana Jakuba Černína z Chudenic se nachází záznam, kdy se někteří členové polské legace v Římě v roce 1680 účastnili s dovolením ambasadora běhání ke kroužku. Srov. Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ (eds.), *Heřman Jakub Černín*, díl 2., s. 511. Také z několika náznaků v denících anglických vyslanců a ambasadorů vyplývá, že ve volném čase měli někteří zástupci anglické ambasády (šlechtický doprovod diplomata, sekretář atd.) dovoleno jít se rozptýlit do nedaleké míčovny. Srov. G. MIÉGE, *A Relation of Three Embassies*, s. 364–366.

⁶⁴⁹ HStA Dresden, Geheimes Kabinett, loc. 03081/01, Diplomatická mise saského vyslance Martina Frensdorfa ve Švédsku, relace z 12. 5. 1723 (Stockholm).

Příležitostí k tanci bylo vždy bezpočet, avšak i ve Švédském království můžeme sledovat různou dynamiku konání těchto společenských akcí. Například bály pořádané z intence královské rodiny byly mimořádně dobrým indikátorem otevřenosti či uzavřenosti celého dvora. Extrovertní dvůr královny Kristýny I. byl svědkem četných plesů, jež se konaly zpravidla jednou za dva týdny. V těchto případech bylo téměř nemyslitelné, aby se zahraniční vyslanci těchto společenských událostí neúčastnili. S postupujícími lety a především v závěru 17. století a během prvních dvou následujících dekad došlo k výrazné stagnaci, která byla zapříčiněna charakterem výrazně introvertního krále Karla XI. doplněná postupně stárnoucím dvorem. Zcela logicky pak dvorské zábavy téměř ustaly po roce 1709, kdy byl král donucen se po prohrané bitvě u Poltavy uchýlit na pět let do exilu. Úpadek společenských zábav byl navíc podpořen stále více pronikajícím pietismem, který jako nový myšlenkový proud v rámci protestantských církví nařizoval věřícím větší zdrženlivost a asketičtější přístup k životu.⁶⁵⁰

Ples byl jednou z nejlepších forem socializace, které se zahraničním vyslancům nabízely. Například v deníku Raimonda Montecuccoliho či v relacích císaři z pera Adolfa Vratislava ze Šternberka se dočítáme zpravidla o několikahodinové přítomnosti císařského vyslance v tanečních sálech královského paláce či vybraných šlechtických sídlech. Z tohoto důvodu byl bál jakési paralelní profesní pole, kde se vyslanci nabízela jedinečná příležitost probrat některé více či méně závažné politické otázky. V mnoha případech se dochovaly záznamy o četných rozhovorech se členy královské rodiny a některými dvořany, které se kromě politiky mohly týkat doslova čehokoliv. Hrabě ze Šternberka například při jedné podobné příležitosti debatoval s královnou vdovou o vhodné manželce pro dosud svobodného Karla XI. Téma rozhovoru se následně stočilo i ke knížeti z Lobkovic.⁶⁵¹ Nejoblíbenějšími náměty k rozhovorům však byly jednotlivé fenomény vytvářející kolektivní paměť, mezi nimiž vždy dominovalo cestování a vzpomínky na studia během kavalírské cesty.⁶⁵² Někteří

⁶⁵⁰ O oblíbenosti plesů a obecněji tance ve Švédském království v raném novověku více Regina BECK-FRIIS – Magnus BLOMKVIST – Birgitta NORDENFELT, *Dansnöjen genom tiden. Barocken, Vol. 1.*, Lund 1998. Základní přehledovou práci studující úlohu dvorských slavností, jež byly obvykle doprovázeny turnaji, lovy, ohňostroji a rovněž bály spojenými s tancem, popisuje na příkladu četných raně novověkých dvorů Richard ALEWYN, *Das große Welttheater. Die Epoche der höfischen Feste*, Berlin 1985, o bálech viz s. 31-37.

⁶⁵¹ A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 95.

⁶⁵² Součástí kolektivní paměti císařských vyslanců a některých švédských dvořanů mezi lety 1650-1680 byly především osobní zážitky z dob třicetileté války. Častým předmětem rozhovorů se stalo dotazování na zdraví některých císařských generálů, jako byl například Jan Špork nebo Raimondo Montecuccoli. Někteří přední dvořané či dokonce královská rodina mohli zmínit i jméno bývalého císařského vyslance, jeho kvality a vykonané služby u stockholmského dvora. Společným tématem bylo samozřejmě i netabuizované a bezkonfliktní cestování. Někteří Švédci vzpomínali například na společná studia v turínské akademii, na kratší pobyt ve Vídni či na dlouhodobé setrvání u francouzského dvora. Repertoár společných témat však byl daleko širší, o čemž ostatně svědčí i hojně popisované či interpretované rozhovory v oficiálních relacích vyslanců.

aristokrati tak zmínili své dojmy z Vídně, která pro skandinávské šlechtické synky nabyla na přitažlivosti především v 80. a 90. letech 17. století, tedy v době velice dobrých a stabilních diplomatických styků mezi císařem a Švédským královstvím.

Ačkoliv se císařským vyslancům na plese nabízela jedinečná šance oslovit i dosud nedostupné dvořany či ostatní (především francouzské) konkurenční ambasadory a vyslance, byl nejdůležitějším bodem programu tanec. Od zahraničních vyslanců se vždy očekávalo, že se budou programu aktivně účastnit, což kladlo nároky na jejich dobré fyzické zdraví. V případě Švédského království si císařský vyslanec obvykle zatančil jak s královnou, tak i s královnou vdovou a často četnými dámami jednotlivých hořtátů. Adolf Vratislav ze Šternberka takto například během plesu na zámku Jacobsdal vyzval v průběhu večera jak královnu vdovu, tak i dalších devět dvořanek k tanci. S manželkou Annou Lucíí tak protančili značnou část tohoto sedmihodinového plesu.⁶⁵³ V doprovodu manželky se několika plesů zúčastnil i Antonín Jan z Nostic, Franz Ottokar von Starhemberg a Burghard Philipp von Fridag, který jako jediný z císařských vyslanců popisoval plesy jako neustálý boj s ceremoniářem, u kterého se snažil vyjednat lepší pozici v zasedacím pořádku.⁶⁵⁴

Zevrubná líčení pravidelných švédských bálů v Uppsale se dochovala především v denících anglického ambasadora Bulstroda Whitelocka a císařského vyslance Raimonda Montecuccoliho. V nedostavěném uppsalském zámku se šlechtická společnost bavila tancem především v době masopustu.⁶⁵⁵ V tanečním sále byl jasně hierarchizovaný zasedací pořádek. V nejbližším okolí panovnice sedělo na židličkách přibližně dvacet osob, mezi nimiž byli zahraniční ambasadoři, přední úředníci a prominentní příslušníci hořtátu.⁶⁵⁶ Kristýna I. patřila mezi náruživé tanečnice, což potvrzují četné vzpomínky domácích i zahraničních pozorovatelů. Chuť královny do tance byla natolik enormní, že během večera docházelo k drobnému i závažnějšímu překračování jasně stanovených ceremoniálních pravidel. Takto si například Kristýna během jednoho lednového tanečního večera posadila Montecuccoliho po

Teoreticky se kolektivní paměti zabýval především Maurice HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, Praha 2009. Na Halbwachsovy výzkumy dlouhodobě navazují především Aleida a Jan Assmanovi, kteří rozpracovali dnes velice vlivnou teorii kulturní paměti, která se stala mimořádně oblíbenou v české historické obci. Srov. např. J. ASSMANN, *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, München 1992. Při studiu teorie kolektivní (historické) paměti nemůže být opomenuto také dílo Pierra Nory. Srov. např. P. NORA, *Zwischen Geschichte und Gedächtnis*, Frankfurt am Main 1998.

⁶⁵³ A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 115.

⁶⁵⁴ Zde např. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, relace Burgharda Philippa von Fridag z 25. 12. 1720 (Stockholm).

⁶⁵⁵ O tanečních sálech a dlouholetých úpravách zámku v Uppsale více Hans MATELL, *Slottets byggherrar och arkitekter*, in: Bernt Douhan (red.), *Uppsala slott*, Stockholm 1990, s. 193-198.

⁶⁵⁶ H. REEVE, *A Journal*, Vol. I., s. 292.

své pravici a několik minut s ním rozmlouvala, zatímco „majitel židle“ (Bulstrode Whitelocke) tančil s dvorními dámami. Jedinečné pocty se dostalo Montecuccolimu hned několikrát, když si směl zatančit přímo s královnou, což se obvykle neslučovalo s jeho nižším statutem vyslance, jehož pozice byla zastíněna přítomnými privilegovanými ambasadory.⁶⁵⁷

Další mimořádnost zaznamenal Montecuccoli během březnového plesu, kdy se královna při tanci držela za ruku s císařským vyslancem, jenž měl podle etikety nasazené rukavice („mit angelegten Handschuhen“). Některé druhy tanců tuto výjimku připouštěly, čímž se zahraničním diplomatům nabízela jedna z mála příležitostí k fyzickému kontaktu s představitelkou vládnoucí dynastie.⁶⁵⁸ Nejoblíbenějším tancem na švédském královském dvoře bylo především *branle*, během něhož se tanečníci pohybovali střídavě doprava a doleva buď v zavřeném, nebo otevřeném kruhu. Ve Švédském království byly posléze upřednostňované i některé anglické a především pak francouzské tance. Preferování francouzské taneční školy, která se u dvora šířila výhradně pod vlivem tanečního mistra Antoine de Beaulieua, tak bylo skutečným symbolem zahraničně politických preferencí Švédského království v prvních několika dekadách po třicetileté válce.⁶⁵⁹

⁶⁵⁷ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 93-99.

⁶⁵⁸ Další formou fyzického kontaktu bylo především políbení ruky během oficiální audience. Toto privilegium však nebylo samozřejmé a záleželo vždy na panovnici popřípadě panovníkovi, jestli tuto poctu zahraničnímu vyslanci chtěl udělit. Více např. W. J. ROOSEN, *The Age of Louis XIV*, s. 117-119. Hrabě Montecuccoli následně popisoval tuto zkušenost ve svém deníku. „*Ich nahm die Hand der Frau Uhlfeld und reichte die andere der Königin und so wurde Hand in Hand der Rundtanz gemacht. Als dieser beendet war, begannen die einfachen und Figuren-Tänze. Es wurde mit angelegten Handschuhen getanzt und man war schwarz gekleid. So oft die Königin tanzte, erhoben sich Alle, welche sassen und blieben die ganze Zeit über stehen. Vor Beginn eines jeden Tanzes legte man die Mäntel ab.*“ Srov. A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 90-91.

⁶⁵⁹ O různých formách tance preferovaných v raně novověkém Švédsku vzniklo poměrně hodně monografií, tematických článků apod. Tancem, operou či například baletem v epoše *Stormaktstiden* se zabýval především Erik Kjellberg, který tyto dvorské zábavy chápe jako jeden z prostředků a zároveň nástrojů domácí i zahraniční politiky. Z německy psaných prací např. Erik KJELLBERG, *Frankreich in Schweden. Ein Beitrag zur Geschichte der musikalischen Migration im 17. Jahrhundert*, in: Robert Bohn (Hrsg.), *Europa in Scandinavia. Kulturelle und soziale Dialoge in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1994, s. 173-189, zde s. 175-176. Značný přínos posléze přinesly především výzkumy lundské historičky Gunilly Dahlberg. Zde např. G. DAHLBERG, *Drama in Sweden, Opera in Sweden, Ballet in Sweden*, in: Pierre Béhar – Helen Watanabe-O’Kelly (Hrsg.), *Spectaculum Europaeum. Theatre and Spectacle in Europe (1580-1750)*, Wiesbaden 1999, s. 299-307, 472-475 a 577-584. Pro mladší období švédských dějin přispěla obdobnými pracemi např. Inger MATTSSON, (Ed.), *Gustavian Opera. An Interdisciplinary Reader in Swedish Opera, Dance and Theatre 1771-1809*, Uppsala 1991. Tancem a jeho politickou a mocenskou rovinou v raně novověké Evropě se obecně zabývali také Rudolf BRAUN – David GUGERLI, *Macht des Tanzes – Tanz der mächtigen. Hoffeste und Herrschaftszeremoniell 1550-1914*, München 1993. Důležité informace o oblíbených formách tance ve Švédsku v 17. a 18. století uvádí také Walter SALMEN, *Tanz im 17. und 18. Jahrhundert*, Leipzig 1988, s. 10-14 a 108.

Plesy se vždy pořádaly v případě narození královského či šlechtického potomka, během narozenin jednotlivých členů panovnické rodiny, jakož i po úspěšných křtinách novorozeného prince či princezny. V lednových dnech se obvykle uskutečnil novoroční ples, oblíbené byly bály během velikonočních a vánočních svátků. Plesová sezóna byla v plném proudu také během četných vítězných tažení švédské armády či například po vyhrané bitvě nad Turky. Plesy u příležitosti vítězství na uherské frontě byly vždy částečně v režii císařského vyslance, kterému tak byla dána možnost využít této okolnosti k vlastnímu prospěchu, čímž došlo k výraznému navýšení symbolického kapitálu nutného pro další průběh mise. Propagace úspěchů císaře v bojích proti Turkům byla například důležitým programovým bodem císařského vyslance Antonína Jana z Nostic, který podle vlastních slov napomáhal v přípravách slavnostních bálů jak po vítězství u Moháče v roce 1687, tak především na podzim následujícího roku po dobytí Bělehradu, kterého se navíc zúčastnily i švédské jednotky. Za tímto účelem se hrabě z Nostic domlouval několik hodin s královnou Ulrikou Eleonorou a královnou vdovou Hedvikou Eleonorou na programu bálu a slavnostních dekoracích sálu.⁶⁶⁰

Slavnostní plesy, kterých se hojně účastnili i císařští vyslanci, jsou dobře dokumentované i u dánského královského dvora v Kodani. Zde se podobné události konaly nejčastěji u příležitosti narozenin některého z početných členů oldenburské vládnoucí dynastie. Také u kodaňského dvora se císařským vyslancům nabízela jedinečná příležitost a zároveň pocta zatančit si s dámským hofštátem, princeznami a dokonce i s královnou. Průběh takového bálu například podrobně popsal Sigismund Wilhelm von Königsegg-Rothenfels, který se společně s manželkou zúčastnil této dvorské zábavy na začátku roku 1692. Hrabě si tak mohl zatančit anglický tanec s královnou Šarlotou Amálií a následně i několik francouzských tanců se dvěma princeznami. Především mladší, třináctiletá Kristýna Šarlota, byla císařskému vyslanci vynikající společnicí po celý ples, o čemž hrabě neváhal zpravit císařský dvůr a především svého otce a zároveň přímého nadřízeného, říšského vicekancléře Leopolda Wilhelma von Königsegg-Rothenfels.⁶⁶¹

Bály se však nekonaly pouze v královských rezidencích, ale i v palácích předních dvořanů a rovněž v domech samotných diplomatů. V těchto aktivitách vynikali především francouzští ambasadoři, kteří po celý raný novověk disponovali mezi všemi diplomaty ve

⁶⁶⁰ Jednotlivé detaily a popis vlastní role na přípravách viz SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 21, inv. č. 106 KK6, koncept relace z 6. a 10. 9. 1687 a 13. 10. 1688 (vše Stockholm).

⁶⁶¹ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 18, diplomatická relace Sigismunda Wilhelma von Königsegg-Rothenfels z 9. 2. 1692 (Kodaň).

Skandinávii největšími prostředky podobnou slavnost uspořádat. Ve Stockholmu a Kodani byly pravidelně pořádány různé slavnosti spojené především s tancem u příležitosti narození nového královského potomka v rodě Bourbonů, což vždy nelibě nesli především císařští vyslanci, kteří psali o těchto událostech žárlivé zprávy předním členům vídeňského dvora. Francouzští ambasadoři v pořádání podobných zábav mimořádně překonávali císařské vyslance jak počtem účastníků z řad domácí i zahraniční aristokracie, tak i okázalostí, v čemž nemohli zástupci Habsburků na území Skandinávie nikdy konkurovat.⁶⁶²

Plesy byly pořádány také na počest příjezdu císařského vyslance ke královskému dvoru do Stockholmu nebo Uppsaly. Například na přelomu let 1663 a 1664 byl takto několikrát poctěn mimořádný vyslanec Leopolda I. Gottlieb z Windischgrätzu. Okázalý ples nechal uspořádat především Magnus Gabriel De la Gardie na svém zámku Jacobsdal, jehož se zúčastnili kromě Windischgrätze i další zahraniční vyslanci, kteří dostali často první příležitost si s císařským diplomatem pohovořit.⁶⁶³ Další ples k počtě císařského vyslance byl uspořádán například na konci února roku 1654 v Uppsale. Raimondo Montecucoli byl v taneční pauze dokonce dekorován Amarantovým řádem, čímž se připojil k celé řadě dalších vyznamenaných zahraničních vyslanců, jako byl Španěl Antonio Pimentel, Francouz Pierre Chanut, Polák Hieronim Radziejowski či například Angličan Bulstrode Whitelocke, který řád ke své nelibosti obdržel až několik týdnů po hraběti Montecucolim.⁶⁶⁴

Mimořádnou oblíbenost však měly ve Skandinávii především maškarní bály. Současní švédští odborníci zabývající se raně novověkými slavnostmi jako například Erik Kjellberg se podobně jako někteří císařští vyslanci, kteří navštívili Švédsko a Dánsko v letech 1650-1730, shodují na mimořádné popularitě této formy zábavy v severních částech Evropy.⁶⁶⁵

⁶⁶² Na tomto místě je třeba podotknout, že dvorská společnost se mohla tance buď sama přímo účastnit, nebo mohla být pouze diváky při tzv. *Schauballetu*, kdy tancovaly většinou profesionální taneční skupiny. Viz Ingrid BRAINARD, *Der Höfische Tanz. Darstellende Kunst und Höfische Repräsentation*, in: August Buck (Hrsg.), *Europäische Hofkultur im 16. und 17. Jahrhundert*, Bd. I. Hamburg 1981, s. 380-394, zde s. 386-387. Několik podobných banketů se pořádalo i na francouzské ambasádě ve Stockholmu v době mise Adolfa Vratislava ze Šternberka, kterých se ovšem tento císařský vyslanec nezúčastnil. To mu ovšem nebránilo o těchto akcích napsat do oficiálních relací několik vět. Srov. např. ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 174, relace Adolfa Vratislava ze Šternberka z 27. 12. 1673 (Stockholm).

⁶⁶³ M. MEYER, *Theatrum Europaeum (1661-1665)*, s. 1269-1271.

⁶⁶⁴ O této slavnostní události více A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 99. O Amarantovém řádu sepsal základní publikaci švédský královský heraldik a historik Gunnar SCHEFFER, *Drottning Kristinas Amaranteorden. Gustav III:s Amaranteorden. Särtryck ur Stora Amaranteordenens historia*, Stockholm 1942, s. 18-25.

⁶⁶⁵ E. KJELLBERG, *Frankreich in Schweden*, s. 183. Pomineme-li příklad Dánského království, tak se nám do dnešních dnů dochovalo množství dalších záznamů o průvodech masek či alegoricky provedených slavnostních jízdách především v době korunovace nového švédského panovníka, popřípadě u příležitosti výročí vztahujících se k luteránské víře. V tomto případě však neregistrujeme jediný záznam o tom, že by se

Vyhlášenými se staly především maškarní bály u De la Gardieů ve stockholmském paláci Makalös, které navštívili například Gottlieb z Windischgrätzu a Adolf Vratislav ze Šternberka. Tance se mohli účastnit buď samotní dvořané, nebo profesionální skupiny většinou původem z Francie, které slavnostně naladěnému obecenstvu demonstrovaly ideální formu pohybu. Takového plesu se zúčastnil například Raimondo Montecuccoli v roce 1654. Vybraná společnost včetně císařského vyslance byla zahalena alegorickými maskami znázorňujícími archetypy služebníků, opilců, rolníků a hlupáků.⁶⁶⁶ Oblíbené byly i jakési formy maškarního představení, kterými se společnost bavila například během dlouhých zimních večerů v době jídla nebo v přestávkách mezi karetními hrami. O podobné události se rozepsal na stránkách oficiální relace i Michael Václav z Althannu, který se zúčastnil improvizovaného představení v domě hraběnky Königsmarkové, kam dokonce zavítala i královna vdova Hedvika Eleonora.⁶⁶⁷ Několik maškarních plesů se pořádalo především jako součást masopustního veselí. Například Sigismund Wilhelm von Königsegg-Rothenfels se v roce 1692 zúčastnil u dánského královského dvora podobné maškarády, kde značnou část večera vystupoval v masce Řeka, zatímco jeho manželka si oblékla škrabošku znázorňující

podobných událostí účastnili i zástupci rakouských Habsburků. Můžeme pouze dodat, že v době těchto velikých slavností obvykle nebyli císařští vyslanci ve Stockholmu přítomni. Veliký průvod maškar se tak konal například během korunovace Karla X. Gustava v roce 1654. Král jel v průvodu jako Indián, maršál Wrangel jako Peršan, hrabě Löwenhaupt jako Maur a například polní maršálek Wittenberg jako Říman. Srov. J. Ch. LÜNIG, *Theatrum*, Bd. II., s. 1167. Největší podívaná však byla uspořádána u příležitosti korunovace Karla XI. v roce 1672. Slavnostního průvodu se kromě mladého krále účastnil i polní maršálek Banner v doprovodu stovky lidí v kostýmech Turků, dále Bengt Oxenstierna s další stovkou služebníků a šlechticů oblečených jako Tataři a nakonec ještě sto lidí doprovázející Christiana Horna v oblečení typickém pro tzv. Maury. Srov. David Klöcker EHRENSTRAHL, *Das grosse Carrousel und prächtige Ring-Rännen. Nebst dem Was sonstens Fürtrefliches zu sehen war, [...] Carl der Eylffte, die Regierung seines Vaterlichen Erb-Königreichs Anno M. DC. LXXII. den XVIIIten Decembris In seiner Königlichen Residentz zu Stockholm Antratt*, Stockholm 1672, fol. 5r-7r. Obecně pak o funkci maškar v raně novověké dvorské společnosti Claudia SCHNITZER, *Höfische Maskeraden. Funktion und Ausstattung von Verkleidungsdivertissements an deutschen Höfen der Frühen Neuzeit*, Tübingen 1999. O maškarních bálech více s. 254-306. Několik scénářů maškarních bálů se dochovalo také z Kodaně. Viz např. Caspar FÖRSTER, *Der Lobwürdige Cadmus dem Großmächtigsten Könige zu Dännemarck [...]*, Kopenhagen 1663, 24 fol.

⁶⁶⁶ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 105.

⁶⁶⁷ „Gestern hat die verwittibte khöniginn ihren gantzen tag bey der verwittibten gräfin von Königsmark zugebracht und bin ich von ihr aufs bevelch der khöniginn zu einem spillnachmittag geladen worden, allwohin ich auch erschienen. Die gräfin hat zu endt des abendtsessens eine mascarade vorgebracht, von damessen und cavagliren. Zu dem, daß es nicht præmeditirt, wehre es ziemblich guet. Nach dem abendtesen hat die khöniginn wieder gespilt, inmittels hat man in oben dem zimmer getantz.“ Viz ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, relace Michaela Václava z Althannu z 9. 1. 1683 (Stockholm).

cikánskou ženu. O týden později se pár zúčastnil podobné události, při které oba manželé vystupovali v roli sedláků.⁶⁶⁸

S každým plesem uspořádaným v královském zámku, šlechtickém paláci či na ambasádě zahraničních vyslanců vždy souvisela hudba. Specifikem Švédského království byla mimořádná koncentrace francouzských muzikantů a zpěváků, kteří dokonce v pozdějších letech vlády královny Kristýny tvořili většinu z celého *ensemble* v počtu 19 lidí.⁶⁶⁹ Vlastní hudebníky zpravidla vydržovali i zahraniční ambasadoři, jako byl Bulstrode Whitelocke nebo Jean Antoine de Mesmes d'Avaux v polovině 90. let 17. století a nakonec i jeho kolega Louis Boughile Brancas de Céreste o více než dvacet let později. Císařští vyslanci v důsledku svého nižšího hodnostního postavení pravděpodobně nezaměstnávali v průběhu let 1650-1730 žádné vlastní muzikanty a v případě mimořádné události, jako byli například křtiny novorozence, bankety u příležitosti vítězství nad Turky či během slavnostního obědu na ambasádě, si mohli půjčit některé hudebníky z královské kapely, což registrujeme například u dánského dvora v Kodani.⁶⁷⁰

Kromě švédské královské rodiny zaměstnávali hudebníky prokazatelně i Magnus Gabriel De la Gardie, Axel Oxenstierna a Karl Gustav Wrangel. Největšího věhlasu však přeci jen dosáhla královna Kristýna I., která obohatila svoji kapelu především během De la

⁶⁶⁸ Hrabě von Königsegg-Rothenfels na závěr své relace litoval, že podobný maškarní ples nemohl uspořádat také v prostoru svého pronajatého domu. Podle vlastních slov se mu především nedostávalo peněz, které by musely být vynaloženy na zakoupení dekorací, kulis a nových masek. Srov. Tamtéž, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 18, diplomatická relace Sigismunda Wilhelma von Königsegg-Rothenfels z 9. 2. 1692 (Kodaň).

⁶⁶⁹ O hudebnících zaměstnávaných u švédského královského dvora v době *Stormaktstiden* bylo napsáno již několik odborných monografií a článků především díky nepřeborným možnostem, které skýtá dobře dochovaný pramenný materiál švédských archivů a knihoven. Výzkumy švédských muzikologů a historiků mohou být velice zajímavé i pro české, potažmo středoevropské zájemce. V dvorských kapelách totiž vždy operovalo i několik cizinců původem z Čech, Slezska či například Rakouska. V tomto směru jsou dosud nepřekonané výzkumy Erika Kjellberga, který analyzoval některé seznamy a výplaty hudebníků a vytvořil tak jasný obraz švédské dvorské kapely v Uppsale a Stockholmu v průběhu 17. století. Viz E. KJELLBERG, *Kungliga musiker*, vol. 2, Uppsala 1979, s. 717-725. Více také Gunnar LARSSON, *Stockholm – stormaktstidens musikcentrum*, in: Stellan Dahlgren (red.), *Kultur och samhälle i stormaktstidens Sverige*, Stockholm 1967, s. 125-168.

⁶⁷⁰ Tato praxe byla naprosto běžná nejen v Kodani, ale i ve Stockholmu. Královští hudebníci si takto přivydělávali i na zahraničních ambasádách. Služby domácích hudebníků dokonce využívali i ambasadoři, kteří přivezli k zahraničnímu dvoru vlastní kapelu, což jen evidentní například z deníku Angličana Bulstrode Whitelocka. Během velkých událostí, které byly výhradně v režii ambasadora, mohli skandinávští hudebníci doplnit hudební těleso zaměstnávané na ambasádě. Tento příklad registrujeme v Kodani v roce 1701, kdy francouzský ambasador nebyl plně spokojen s vlastními hudebníky, a tak si za účelem uspořádání oslav u příležitosti 30. narozenin Frederika IV. zapůjčil několik královských muzikantů. Oslavy pořádané francouzským ambasadorem však nakonec skončily fiaskem, jak ve své relaci zeširoka popisuje císařský rezident Henning Detlof von Hanses. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 21, příloha relace Henninga Detlofa von Hanses z 15. 10. 1701 (Kodaň).

Gardieho diplomatické mise v Paříži v roce 1647, kdy skrze osobu ambasadora nabídla angažmá několika violoncellistům a zpěvákům. Někteří prominentní muzikanti a především pak dvorští kapelníci z rodu Dübenů měli u dvora dokonce tak vysoké postavení, že je pravidelně vyhledávali i císařští vyslanci, jako například Raimondo Montecuccoli či později Hermann von Basserode v letech 1667-1670.⁶⁷¹ Hrabě Montecuccoli dokonce neváhal navázat kontakt s italským krajanem, skladatelem Vincenzem Albricim, který od roku 1652 působil u dvora mladé královny. V 50. letech 17. století to však nebyl pouze Albrici, který zastupoval obyvatele Apeninského poloostrova ve vzdálené Skandinávii. Italský živel doplňovalo jen mezi lety 1652-1654 přibližně 22 dalších muzikantů, jako byl například věhlasný zpěvák Luigi Rossi.⁶⁷² Stejný podíl italského etnika byl v těchto letech ostatně i u dánského královského dvora, kde z celkového počtu 40 královských hudebníků pocházela přibližně polovina z Itálie. Podobně jako například v Sasku byli i v Kodani vrchními dvorskými kapelníky Italové, což například zapříčinilo mimořádnou oblibu a rozšíření italských forem madrigalu, čímž se kodaňský dvůr zásadním způsobem lišil od stockholmského, kde v těchto letech převládal dominantní vliv francouzské hudební tradice.⁶⁷³

Hudebníci neasistovali pouze při slavnostních událostech, jako byla korunovace či slavnostní vjezdy, ale především během každodenního provozu dvora. Nezastupitelnou funkci plnili během jídla a ve večerních hodinách, kdy se urozená společnost seskupila ve vybraných prostorech královského zámku, aby si poslechla některé již známé či nově nacvičené skladby. Například císařský vyslanec ve Švédsku hrabě Montecuccoli se za tímto účelem dostavoval ke dvoru minimálně jednou za týden. Během těchto serenád mohla společnost rovněž diskutovat, předčítaly se knihy nebo se hrály společenské hry. Podobné kratochvíle, při

⁶⁷¹ O rodině Dübenů a jejich vlivu na vytváření švédské hudby v 17. a 18. století více Erik KJELLBERG, *Hovmusiken under Andreas Düben och Gustav Düben*, in: Leif Jonsson – Ann-Marie Nilsson – Greger Andersson (red.), *Musiken i Sverige. Från forntid till stormaktstidens slut*, Del I., Stockholm 1994, s. 309-357. Přibližně dalších deset odborných monografií a článků vztahujících se k rodině Dübenů sumarizuje také Friedhelm KRUMMACHER, *Musik des Ostseeraums im Spiegel der Dübensammlung*, in: R. Bohn (Hrsg.), *Europa in Scandinavia*, s. 155-169, zde 155.

⁶⁷² O italském živlu ve Stockholmu a později v Uppsale více Einar SUNDSTRÖM, *Drottning Kristinas italienska musiker*, *Svensk tidskrift för musikforskning* 43, 1961, s. 297-310, zde především 297-300.

⁶⁷³ Rovněž v případě Dánského království existují podrobné analýzy struktury dvorských kapel v 17. století. Vyhlášená byla především kapela Kristiána IV., která tvořila asi 40 hudebníků. Ze starších prací více Angul HAMMERICH, *Musiken ved Christian den Fjerdtes Hof*, København 1892. Z novější produkce pak především Niels SCHIØRRING, *Musikkens Historie i Danmark. (til 1750)*, Bd. I., København 1977. Z dostupnějších německých prací, jež se zabývají touto epochou s určitými přesahy do mladší doby, více Ole KONGSTED, *Christian IV. und seine europäische Musikerschaft*, in: Robert Bohn (Hrsg.), *Europa in Scandinavia*, s. 115-126, zde především s. 115-120. Z Kongstedových výzkumů posléze vyplývá, že pouze v letech 1588-1648 se u dánského dvora vystřídalo 350 muzikantů z různých koutů Evropy. K podobným číslům ostatně dospěl i Heinrich W. SCHWAB, *Italianità in Danimarca. Zur Rezeption des Madrigals am Hofe Christians IV.*, in: R. Bohn (Hrsg.), *Europa in Scandinavia*, s. 127-139, zde především s. 127-130.

kterých zněla hudba, mohly trvat i do pozdních večerních či brzkých ranních hodin, což neopomněl poznamenat na stránkách svého deníku i Raimondo Montecuccoli, jenž se na konci února roku 1654 zúčastnil takovéto osmihodinové zábavy v pokojích uppsalského zámku.⁶⁷⁴

S abdikací Kristýny I. nedošlo ani zdaleka k rozpuštění hudebního tělesa a k hromadnému odchodu francouzského a italského živlu, jak by se mohlo na první pohled zdát. Oblíbené každodenní *Trinklied* a *Liebeslied* doprovázené ironickými texty však během vlády Karla X. Gustava a především v době regentství nahradily skladby ovlivněné církevní hudbou původem z Říše a Itálie. Postupem doby se královská kapela výrazně švédizovala a oproti předcházejícím obdobím před sebe postavila nové výzvy v podobě choreograficky náročnějších oper a hudby k baletům, které organizovali a zároveň v nich hojně účinkovali i někteří přední dvořané, jak ostatně dokládají dochované mědirytiny aristokratů-herců z 80. let 17. století na zámku Gripsholm.⁶⁷⁵ Podobné produkce přitom mohli zhlédnout i císařští vyslanci a jejich urozený doprovod. Například císařský vyslanec František Antonín Berka z Dubé během svého pobytu ve Stockholmu v roce 1684 navštívil balet v paláci Wrangelů vzniklý na motivy Racinova díla *Ifigenie*.⁶⁷⁶ Řadu dvorských baletů 80. a 90. let organizovaly především přední dvořanky jako Marie Aurora a Amalie Wilhelmina von Königsmark společně s Johannou Eleonorou De la Gardie. Pod vlivem silné profrancouzské orientace těchto dam se mohla vybraná švédská společnost a rovněž někteří zahraniční vyslanci ve

⁶⁷⁴ „Um 4 Uhr war Musik und wir blieben bei der Königin bis Mitternacht.“ Srov. A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 97.

⁶⁷⁵ Švédskou dvorskou společnost samozřejmě přitahovaly i balety a opery. Tyto choreograficky komplikovanější umělecké kusy však byly hrány spíše výjimečně, obvykle jen několikrát do roka. O podobných událostech nalezneme na stránkách diplomatických relací bohužel jen minimální množství informací. Balety a opery zinscenované ve Stockholmu a Uppsale v období *Stormaktstiden* se obvykle inspirovaly politickými, moralistickými či zcela prostými burleskními tématy. Některé zahraniční kusy si získaly obdiv jak v zahraničí, tak i mezi domácím publikem. Mezi takováto díla můžeme zařadit například tematický balet pořádaný u příležitosti 17. narozenin Kristýny I. či balet konaný na počest podepsání vestfálského míru. Mimořádný úspěch sklidilo i nastudování opery *Hésione* od Andrea Camprary v roce 1700. Srov. E. KJELLBERG, *Kungliga musiker. Del I.*, s. 188-197. Opera a balet však charakterizovaly především pozdější epochu vlády Gustava III., jenž byl tímto druhem umění téměř posedlý, což se projevovalo jak v architektonické výstavbě, tak i v podobě a uspořádání dvora. Z dostupnější anglicky psané produkce např. Bertil van BOER, (red.), *Gustav III. and the swedish stage. Opera, Theatre, and Other Foibles*, New York 1993. Starší epocha švédských dějin, která vytvořila základ pro oblibu opery, divadla a baletu u švédské společnosti gustaviánské doby, charakterizuje I. MATTSSON (Ed.), *Gustavian Opera*, s. 19-28. V tomto směru představila výjimečnou práci také Dorothea Schröder, která analyzovala spolupráci jednotlivých hudebníků a různých hudebních těles v rámci sítě raně novověkých ambasad v říšském městě Hamburku. Srov. D. SCHRÖDER, *Zeitgeschichte auf der Opernbühne. Barockes Musiktheater in Hamburg im Dienst von Politik und Diplomatie (1690-1745)*, Göttingen 1998, zde např. 101-112.

⁶⁷⁶ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, relace Františka Antonína Berky z Dubé z 30. 9. 1684 (Stockholm).

Stockholmu seznámit s dílem Jeana Baptista Lullyho, což zaznamenal například i císařský vyslanec Antonín Jan z Nostic. Vliv Lullyho na další vývoj švédské hudby byl naprosto klíčový, o čemž svědčí i mimořádně bohatá muzikologická sbírka z let 1650-1725 uložená v uppsalské knihovně Carolina Rediviva, která obsahuje originály a opisy přibližně třech tisíc skladeb různého druhu a kvality.⁶⁷⁷

Téměř všichni císařští vyslanci se ve svých relacích zmiňují o švédské hudbě, jakož i o švédských muzikantech a kvalitě produkce. Kromě Raimonda Montecuccoliho se však jedná o výrazně lapidární hodnocení, jež poskytují spíše neurčitý obraz. Na švédském dvoře byl při poslechu hudby velice spokojen například Michael Václav z Althannu, naopak citelně zklamán byl z produkce muzikantů krále Frederika I. především císařský vyslanec Burghard Philipp von Fridag ve 20. letech 18. století. O něco podrobnější charakteristiku nabídl v oficiální relaci hudbymilovnému Leopoldovi I. pouze Adolf Vratislav ze Šternberka v roce 1674, kdy se zúčastnil vystoupení královské kapely doprovázené zpěvem na zámku Jacobsdal těsně před zahájením slavnostního novoročního plesu.

„Král se mě zeptal, jestli nechci slyšet hudbu jeho kapely. Odmítnout jsem nemohl. Jelikož to ale byli samí Švédové, tak jsem ničemu z toho nerozuměl. Hudbu vytvářelo 14 osob a podle mě to bylo špatné.“⁶⁷⁸

Další příležitostně vyhledávanou formou zábavy během diplomatické mise bylo rovněž divadlo. Ve Švédském království se divadlo stalo podobně jako v ostatních částech raně novověké Evropy mimořádně oblíbenou formou volnočasové aktivity u dvora. V případě divadelních představení však můžeme účast zahraničních vyslanců pouze předpokládat. Na základě studia oficiálních relací a několika deníků se nedochoval téměř jediný záznam ani jakékoliv hodnocení švédského divadla z pera četných diplomatů, kteří navštívili Stockholm a Uppsalu mezi lety 1650-1730. Účast na divadelních představeních přitom nemusela být nutně podmíněna znalostí švédského jazyka. Ve Stockholmu se na konci 17. století nacházelo divadlo situované přímo naproti královskému zámku Tre Kronor na náměstí Slottsbacken. Budova s názvem Bollhuset, jež se v roce 1667 definitivně přeměnila z míčovny na divadlo, hostila pravidelně cizí divadelní soubory z Holandska, Německa, Anglie a především z Francie. Četní hostující divadelníci většinou přijížděli do Švédského království předvést urozenému obecenstvu něco z nejnovějších her Molièra, Racina či Regnarda. Především

⁶⁷⁷ E. KJELLBERG, *Frankreich in Schweden*, s. 180-181.

⁶⁷⁸ A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 115.

měšťané a další nižší sociální vrstvy obyvatelstva posléze preferovaly divadlo Lejonkulo nacházející se v hradbách zámku několik kroků od Bollhuset, které neslo název podle pražského lva odvezeného z císařského zvěřince Rudolfa II. během dobytí levobřežní Prahy v roce 1648.⁶⁷⁹

Při studiu struktury organismu některých evropských rezidenčních měst by nemělo být zapomínáno ani na zahraniční ambasády, které mohly v tomto směru vytvářet důležitá kulturní centra. Kromě mnoha hudebních seancí, ze kterých se pravidelně těšila například společnost obklopující císařského diplomata Burgharda Philippa von Fridag, se mohly v domě vyslance konat i divadla a jakési zjednodušené formy učených disputací. V tomto směru registrujeme výjimečný příklad na císařské ambasádě Franze Ottokara von Starhemberg situované v paláci Stenbocků, kde došlo z iniciativy legačního kaplana Martina Gottseera k nacvičení a následnému sehrání divadelní hry s názvem *Biornina*. Díky editovaným relacím dánského vyslance Bolle Luxdorpha, který byl v roce 1694 pozván na císařskou ambasádu jako jeden z předních hostů, tak máme poměrně jasnou představu o divadelní hře, jež byla výrazně inspirována skandinávskou mytologií.⁶⁸⁰ Pod taktovkou legačního kaplana nakonec sehráli služebníci císařského vyslance pravděpodobně nepříliš zdařenou hru, kterou nakonec sám Starhemberg zakázal šířit tiskem. Kromě toho, že ani dánský vyslanec toto dílo nehodnotil příliš vysoko, vzbudil drobnou kontroverzi i fakt, že švédského krále hrál

⁶⁷⁹ Pravděpodobně nejlepší přehled dějin stockholmského divadla v 17. století přinesla švédská historička Gunilla Dahlberg. Na více než 400 stranách je zasazena činnost jednotlivých divadelních skupin v prostředí hlavního města Stockholmu. Dahlbergová především odmítá myšlenku neustále kočujících spolků původem z Holandska, Říše, Anglie či například z Francie a naopak se snaží dokázat různé strategie začleňování do organismu hlavního města Švédského království a jakési cílené využívání přítomnosti početných dvořanů a zahraničních vyslanců. Touha herců získat stálé tak angažmá představuje leitmotiv celé knihy. Srov. G. DAHLBERG, *Komediantteatern i 1600-talet Stockholm*, Stockholm 1992. Divadelní produkci ve Švédském království v první polovině 18. století se posléze zabýval Tryggve Byström. Tento švédský historik však na rozdíl od Dahlbergové nereflktuje zkušenosti, názory či postřehy četných zahraničních vyslanců, kteří v první polovině 18. století operovali u dvora Frederika I. Viz především Tryggve BYSTRÖM, *Svenska komedien 1737-1754. En studie i Stockholmsteaterns historia*, Stockholm 1981, s. 194-203.

⁶⁸⁰ Mimořádně cenná reflexe a následná odezva švédské dvorské společnosti byla zaznamenána z pera dánského vyslance, který vcelku podrobně popisuje průběh německy hraného představení i jednotlivé role Starhembergových služebníků. „*Gref[e] Starenberg hafver i aftes ladet spille en comedie i sitt huus af sine Laquejer, Kudske, Staldknekte, Kok og Kokdrenger, og siges, at nogle af Hecherens Laquejer haffver verit med. Er det, som det berettes, saa er det meget uforskammet, og han burde faa skam paa sin næse. Jeg haffver ike kundet fulkommen indformeret mig derom i dag, for det er postdag. Comedien skal haffve verit om de Svenske og de Danske. Hans kok skal haffve repræsenteret kongen af Sverig, og verit temmelig vel kled, og en laquei eller staldknekt kongen af Danmark og verit heel usel kled og seet meget ild ud og de skal hafve fört krigen med hinanden og adskillige feltslag og alting er udfalden til de danskes désavantage og forhaanelse. Ibland andet skal de hafve jaget en dansk officer i en musefelde og han skal hafve siddet og siunget i felden: las mir aus, ich bin kein maus. Endelig skal de hafve faat kongen af Danmark fangen og siden skal kongen af Sverig faaet hans dotter og saa skulle der vere bleffven giort fred.*“ Viz A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 351.

Starhembergův kuchař a krále Dánů lokaj. Citelný neúspěch divadelní hry *Biornina* tak bezpochyby odradil i další zahraniční vyslance a jejich legační kaplany od podobných snah.⁶⁸¹

Pravděpodobně pod vlivem Martina Gottseera proběhla na císařské ambasádě i jakási imitovaná forma disputace či učená přednáška. Opět se bohužel nedochovaly jakékoliv detaily o zapojení jednotlivých členů či hostů ambasády do diskuze ani například téma výkladu. Tyto akce ale mohly být vcelku oblíbené, jak ostatně dokazují například vydané relace španělského vyslance v Dánsku Bernardina Rebolleda z 50. let 17. století nebo již několikrát zmiňovaný dvousvazkový deník anglického ambasadora Bulstrode Whitelocka, který byl činný na dvoře královny Kristýny I. Podobně jako Rebolledo v Kodani neváhal ani Whitelocke stejným způsobem oslovit profesory uppsalské univerzity.⁶⁸² Pro srovnání můžeme ostatně zmínit i Reného Descartese, klienta francouzského vyslance Pierra Chanuta, který se jako prominentní host aktivně zúčastňoval večerního programu na ambasádě na ostrově Gamla stan.⁶⁸³

Dům vyslance se v podobných případech stával skutečným jevištěm, kde mohla být zúčastněným prezentována také moc a velikost suveréna, kterého diplomat v dané zemi zastupoval. Pozvání jednotlivých umělců či slavných učenců na ambasádu tak bylo jednou z mnoha dalších forem trávení volného času během dlouhotrvající mise. Tato podoba zábavy, kdy záleželo daleko více na samotné podívané než na koncovém produktu, byla jednotlivými učenici předváděna formou připomínající divadelní představení. Přihlízející společnosti proto primárně nemuselo jít ani tak o samotné pochopení některých fyzikálních jevů či revolučních filosofických myšlenek jako spíše o způsob prezentace.⁶⁸⁴

Jednou z nejdůležitějších a nejoblíbenějších volnočasových aktivit byl posléze lov. Posedlost některých dvořanů a panovníků tímto druhem zábavy byla na mnoha raně novověkých dvorech vskutku enormní. Při návštěvě Skandinávie se někteří zahraniční diplomaté shodovali na skutečnosti, že i záliba v lovu není nikde jinde v Evropě tak silná jako právě ve Švédsku. Za tímto účelem vznikaly na okrajích Stockholmu často veliké obory, jako

⁶⁸¹ O této události píše ve své monografii i Gunilla Dahlberg, v tomto případě však bohužel bez znalosti některých dalších pramenů vztahujících se k činnosti císařského legačního kaplana Martina Gottseera ve Stockholmu mezi lety 1690-1698. Viz G. DAHLBERG, *Komediantteatern*, s. 230-233. O nacvičení divadelní hry Gottseerem píše i J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Brief*, Bd 23/24, s. 149-150.

⁶⁸² H. REEVE, *A Journal*, Vol. II., s. 54.

⁶⁸³ Některé detaily vzájemného vztahu mezi Descartesem a Chanutem na francouzské ambasádě popisuje na základě dobré znalosti archivních pramenů i O. GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation. Vol. III.*, s. 501-504.

⁶⁸⁴ V tomto směru je velice inspirativní kniha původem italského historika Maria Biagioliho o působení Galileia Galileiho na velkovévodském dvoře ve Florencii. Rovněž Galilei prezentoval své nejnovější výzkumy dvorské společnosti zábavným způsobem. Zinscenované disputace se tak za přispění slavného astronoma rovněž stávaly další oblíbenou formou zábavy dvorské společnosti v raném novověku. Srov. M. BIAGIOLI, *Galileo, courtier. The practice of science in the culture of absolutism*, Chicago 1993, s. 11-14.

například na ostrově Djurgården, který preferoval především mladý král Karel XII. Několikadenních lovů, které podnikal ke zlosti své manželky například Frederik I. ve 20. a 30. letech 18. století, se zahraniční diplomaté téměř nezúčastňovali. Minimálně se ostatně podíleli i na krátkodobých, většinou odpoledních honech vysoké zvěře. Bezpochyby se tento druh zábavy příliš neslučoval s vážností svěřeného úřadu. Existují pouze výjimečné příklady z pera Adolfa Vratislava ze Šternberka, který si za tímto účelem vypůjčil odpovídající vybavení. Zálibu v lovu však projevoval i o několik let mladší Antonín Jan z Nostic, jenž měl během své pětileté mise ve Stockholmu k dispozici minimálně čtyři vlastní koně, které využíval k různým příležitostem včetně lovu.⁶⁸⁵ Krále tak doprovázel na lov například i anglický ambasador Charles Howard of Carlisle v roce 1663, jenž si s dovolením přítomného devítiletého Karla XI. směl zastřelit v zámecké oboře srnu, která byla následně dopravena na anglickou ambasádu.⁶⁸⁶

Několik císařských vyslanců jako například Raimondo Montecucoli nebo Burghard Philipp von Fridag zaznamenalo na stránkách oficiálních relací a deníků svůj údiv nad specifickou zálibou švédské aristokracie či panovníků v lovu medvěda.⁶⁸⁷ V 17. a 18. století byl medvěd již definitivně vytlačen z hustě zalidněných oblastí evropského kontinentu, což ovšem neplatilo pro většinu Skandinávského poloostrova. Lov této největší evropské šelmy byl podle některých odborníků navíc citelně zdiskreditován katolickou církví již v průběhu vrcholného středověku, kdy se honba za medvědem a kancem neslučovala s ideálem dokonalého rytíře, jenž měl preferovat lov důstojného a symbolicky korunovaného jelena. Ve Švédském království však medvěd představoval nejpřitažlivější kořist ještě v první polovině 18. století a ani protesty zástupců církve s tímto faktem nic nezmohly. Lov medvěda byl totiž spojen s mnoha symbolickými konotacemi a mytologickou rovinou vyzdvihovanou i v několika pověstech klasiky švédské historiografie, jako byl například Saxo Grammaticus, jenž ve 12. století shromáždil a interpretoval skandinávské ságy o medvědímu původu

⁶⁸⁵ Hrabě z Nostic byl se vši pravděpodobností náruživý jezdec, který podnikal rovněž pravidelné vyjíždky do okolí Stockholmu. V jedné zářijové relaci dokonce popisuje svůj nešťastný pád a drobná zranění, které mu znemožnily se na nějaký čas ukázat u dvora. Viz SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 21, inv. č. 106 KK6, koncept relace ze 7. 9. 1686 (Stockholm).

⁶⁸⁶ Na lov vyrazil mladý král s anglickým ambasadorem rovněž v doprovodu tlumočnicka, který překládal z angličtiny do švédštiny a naopak. Více G. MIÉGE, *A Relation of Three Embassies*, s. 363.

⁶⁸⁷ Zajímavý je v tomto případě především postřeh hraběte Fridaga, který v oficiální relaci naznačuje, že králova ohlášená 10denní cesta za medvědem bude mít pravděpodobně trochu jiný průběh, čehož si byla ostatně dobře vědoma i královna. Frederik I. totiž časté lovy využíval jako záminku k návštěvám četných milenek, kterých měl během svého života celou řadu. Mezi ty nejslavnější patřila například Hedvika Taube, jejíž vliv byl u dvora nezpochybnitelný, čehož využívali rovněž četní zahraniční vyslanci, kteří ji nepřestávali zahrnovat drobnějšími i nákladnějšími dárky. Viz ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, relace Burgharda Philippa von Fridag z 18. 12. 1720 (Stockholm).

některých panovnických či šlechtických rodin a především o moci medvěda a jeho krve. Zabitím medvěda na sebe lovec podle tradice přenesl část z jeho síly a symbolicky se tak sám stával medvědem.⁶⁸⁸ Pod vlivem vždy mimořádně silné skandinávské mytologie vyrůstaly i generace 17. a 18. století, které se nechávaly ovlivňovat antropomorfně vykreslenou představou medvěda. Výpravy Gustava II. Vasy, Karla X. Gustava nebo Frederika I. za touto šelmou tak představovaly skutečně prestižní záležitost a zároveň důležitý, regionem determinovaný fenomén spojený s vytvářením švédského panovníka v očích raně novověké Evropy, k čemuž neobyčejnou měrou přispěli i zahraniční diplomaté.

Účelová stylizace do konkrétní role samozřejmě neprobíhala pouze v případě panovníků, tento proces je rovněž jasně viditelný i u zahraničních diplomatů. Různé formy zábavy tak mohly tuto potřebu spojenou se svěřeným úřadem do určité míry naplnit. Společenské kratochvíle bezpochyby představovaly jednu z několika příležitostí k začlenění do struktur královského dvora. Z tohoto důvodu většinou sledujeme živou participaci na těchto událostech a vždy úzkostlivé stavy v případě opakované či dlouhotrvající absence. Zapomínat bychom však neměli ani na další důležitou dimenzi každé zábavy spojenou vždy s určitým uvolněním jinak často napjatého vztahu mezi zahraničními vyslanci a domácí vládou. Jistě bychom se dopouštěli hrubé chyby, kdybychom za každou, i sebenepatrnější vyslancovou aktivitou hledali pouze účelové jednání spojované s vlastním prospěchem a blahem zastupovaného suveréna. Díky zábavě, která se často odehrávala v silně nekonvenčním duchu, tak dvorská společnost a zároveň i přítomní diplomaté vítězili nad strachem a pravidly zosobňovanými zahraniční politikou a hypertrofovaným ceremoniálním řádem.

⁶⁸⁸ O mimořádné pozici medvěda ve skandinávské mytologii a o jeho „ústupu ze slávy“ na konci středověku, kdy byl definitivně vytlačen lvem, coby novým králem zvířecí říše, pojednal Michel PASTOUREAU, *Medvěd: Dějiny padlého krále*, Praha 2011, s. 68-69 a 88-89.

III. 3. Ceremoniál jako tekutá norma

Žádná práce o raně novověké diplomacii by nebyla úplná bez podrobného prostudování ceremoniálních pravidel, která se snažila upravovat vždy specifický vztah mezi jednotlivými zahraničními diplomaty a domácím dvorem. Podobný systém postupně definovaných norem upravoval rovněž oboustranné kontakty císaře a švédských panovníků, jež po celé období raného novověku probíhaly zprostředkovaně skrze delegované zástupce. Geneze této struktury pravidel definujících vazby skandinávských králů a rakouské větve Habsburků byla ovlivněna především konfesijními rozpory v první polovině 16. století a následnou rivalitou v období třicetileté války. Toto dlouhodobé očerňování, ignorování a následné měření sil za pomoci zbraní zapříčinilo nepříliš výhodný vztah charakterizující švédsko-císařské kontakty minimálně do druhé poloviny 18. století.

Do tohoto poněkud nestabilního oboustranného uspořádání, jež symbolizoval mimo jiné i diplomatický ceremoniál, však vstupovali ostatní (především) evropští suveréni se svými zahraničněpolitickými zájmy a požadavky. Permanentní změny aliancí, redefinovaná přátelství a utilitární krátkodobá spojení charakteristické pro povestfálské období měly rovněž za následek neustálý tlak na modifikaci ceremoniálu příznačného pro jednotlivé diplomatické kontakty. Tento fakt však nemůže budit dojem, že během raného novověku docházelo k dynamickým změnám ceremoniálních pravidel v rámci symbolické komunikace podle momentálního mocenského rozvržení sil či dočasných spojení. Garantem určité stability ceremoniálních norem v diplomatickém styku uplatňovaných na jednotlivých evropských dvorech byl především vztah k ostatním suverénům, kteří by se zvýhodňováním některého ze zástupců raně novověkých států cítili sami poškozeni.⁶⁸⁹ Takto se tedy dostáváme k jednomu z nejdůležitějších témat raně novověkých oficiálních relací, čímž bylo právě úzkostlivé sledování ostatních členů tohoto společenstva diplomatů u zahraničních dvorů. Úkolem jednotlivých delegátů tedy bylo kromě pravidelných politických vyjednávání i zajištění vlastní pozice v systému diplomatického ceremoniálu. V ideálním případě měla být garantována jeho neměnnost, a jestliže došlo k narušení či znevýhodnění, měl zástupce suveréna podat protest a zjednat nápravu. V případě císařských vyslanců ve Stockholmu a švédských vyslanců ve Vídni však existovala i očividná dlouhodobá strategie zaznamenaná obvykle na stránkách panovníckých instrukcí a reskriptů, podle kterých mělo dojít

⁶⁸⁹ B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell, Ritual, Symbol. Neue Forschungen zur symbolischen Kommunikation in Spätmittelalter und Frühen Neuzeit*, Zeitschrift für Historische Forschung 27, 2000, s. 389-405.

k vyjednávání o vyšších počtech, nebo dokonce o uznání hodnotnějšího titulu, jenž by vylepšil výchozí pozici současným i budoucím delegátům. Lepší postavení v rámci ceremoniálního systému s sebou totiž přinášelo značná pozitiva ve formě lepší a rychlejší integrace ke dvoru, bližšího přístupu k panovníkovi, výhodnější pozice během politických jednání a rovněž vyššího respektu v očích ostatních diplomatů.

Výše nastíněná konstatování, jež se snažila poukázat na určité charakteristiky tohoto systému, který byl neustále v pohybu a díky své momentální tekutosti či sypkosti byl různě silnými tlaky modelován do nových a nových forem, uvádí v první fázi současné zájemce o tuto problematiku do hluboké deziluze.⁶⁹⁰ Určité uklidnění se dostaví až při zjištění, že i současníci se v této složité změti nařízení a zákazů ritualizujících určité chování diplomatů mnohdy nekontrolovatelně ztráceli. Nemůže být proto divu, že se na konci 17. století začíná stále více hlásit o slovo tzv. ceremoniální věda, jejíž reprezentanti se snažili nalézt řád a vývojové trendy tohoto systému, který již několik dekad projevoval tendence k vlastnímu životu.⁶⁹¹

Cílem této kapitoly proto nebude pouze popsat systém ceremoniálních pravidel, jenž byl příznačný pro habsbursko-švédské vztahy v letech 1650-1730, o což se letmo pokusili již Johann Christian Lünig nebo Julius Bernhard von Rohr v první polovině 18. století.⁶⁹² Značný prostor bude věnován takzvanému jednání na základě definice konkrétní situace, což je fenomén, který se projevoval i v pravidelných kontaktech zahraničních diplomatů a zástupců

⁶⁹⁰ Srov. Z. BAUMAN, *Tekutá modernita*, s. 19-24 a 53.

⁶⁹¹ V současnosti existuje veliké množství prací, které rozebírají díla teoretiků ceremoniální vědy. Této problematice na pomezí práva, historie a politologie se věnovala ve své disertační práci například Heidrun R. I. KUGELER, „*Le Parfait Ambassadeur*“ *The Theory and Practice of Diplomacy in the Century following the Peace of Westphalia*, Oxford 2006, zde s. 81-97. Důležitý impuls k hlubšímu studiu raně novověké ceremoniální vědy přinesly především práce Barbary Stollberg-Rilinger. Zde např. B. STOLLBERG-RILINGER, *Die Wissenschaft der feine Unterschiede. Das Präzedenzrecht und die europäischen Monarchien vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, *Majestas* 10, 2003, s. 125-150. Z mnoha dalších prací můžeme vyzdvihnout například i článek André KRISCHER, *Souveränität als sozialer Status: Zur Funktion des diplomatischen Zeremoniells in der Frühen Neuzeit*, in: Ralph Kauz – Giorgio Rota – Jan Paul Niederkorn (Hrsg.), *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im mittleren Osten in der frühen Neuzeit*, Wien 2009, s. 1-32. Při studiu ceremoniální vědy nemůžeme také zapomínat ani na monografii Miloš VEC, *Zeremonialwissenschaft im Fürstenstaat. Studien zur juristischen und politischen Theorie absolutistischer Herrschaftsrepräsentation*, Frankfurt am Main 1998, s. 63-98. V českém prostředí jsou posléze důležité práce Jiřího Hrbka o vývoji korunovačního rituálu, v nichž je dán širší prostor i dvorskému a diplomatickému ceremoniálu. Srov. např. J. HRBEK, *Přehledy bádání a historiografických studií. Panovnícký ceremoniál a rituál v historickém bádání začátku 21. století*, ČČH 108, 2010, s. 496-518.

⁶⁹² Tento systém pravidel sice sumarizovali teoretikové ceremoniální vědy již v raném novověku, avšak k prvním interpretacím se historikové přiměli až v 80. a 90. letech 20. století. O vývoji bádání viz Lucien BÉLY, *Das Wissen über das diplomatische Zeremoniell in der Frühen Neuzeit*, in: Barbara Stollberg-Rilinger – Tim Neu – Christina Brauner (Hrsg.), *Alles nur symbolisch? Bilanz und Perspektiven der Erforschung symbolischer Kommunikation*, Köln-Weimar-Wien 2013, s. 141-159, zde 142-147.

domáciho dvora.⁶⁹³ Mimořádně četné příklady různých odchylek od scénáře charakterizují určitou proměnlivost vzájemných vztahů, které byly sice výhradně, ale nikoliv zcela ovlivněny ceremoniálními pravidly. Určitý rozpor mezi tím, co se dít mělo a co se skutečně stalo, je tak určitým zpochybněním dosud dominující představy fixních či ustálených vzorců chování, které determinovaly oboustranná střetávání. Často popisovaná pevná, stálá a neměnná schémata, na kterých stála ceremoniální pravidla, tak byla usměrňována a zároveň přetvářena například věkem panovníka či diplomata, který fyzicky nezvládal určité stanovené úkony.⁶⁹⁴ Redefinování ceremoniálu bylo ovlivněno i variující podobou za tímto účelem vymezených prostor, nechtí či neschopností mluvit latinsky či třeba nerespektováním ceremoniálu jako celku konkrétním vladařem, čímž byli pověstní například králové-vojevůdci Karel X. Gustav a Karel XII. Vzájemný kontakt mezi zahraničními diplomaty a hostitelskými vládami byl z části ovlivněn i těmito flexibilními reakcemi, jež se zpětně projevovaly ve vývoji ceremoniálních pravidel charakterizujícím diplomatické vztahy v raném novověku.

Mezi lety 1650-1730 neoperoval u švédského královského dvora žádný zástupce Habsburků s titulem plně akreditovaného ambasadora. Toto pravidlo fungovalo rovněž recipročně. Ve stejné době se tak u císařského dvora ve Vídni pohybovali pouze švédští diplomaté s druhořadými tituly vyslanec, rezident a sekretář. Jedinou výjimkou v tomto směru byla pětiměsíční mise Bengta Oxenstierny na přelomu let 1674-1675, která věstila zásadní změnu a posun v této otázce. Oxenstierna, který jednal s představiteli místní vlády s titulem ambasador (švéd., *ambassadör*), si tak mohl naplno užívat všech poct, kterými tradičně u císařského dvora disponovali především španělští a benátští velvyslanci.⁶⁹⁵ S tímto titulem se

⁶⁹³ K tomuto problému více W. I. THOMAS, *Social Behaviour*, s. 1-10.

⁶⁹⁴ Thomasovy myšlenky nejsou v tomto případě cizí ani Peteru Burkeovi. Ve svém díle o raně novověké Itálii upozorňuje na celou řadu událostí vytvářených logikou konkrétní situace. Například na papežském dvoře zapříčinilo určitou proměnlivost či tekutost zdánlivě pevných ceremoniálních pravidel i několik dlouhodobě nemocných papežů či kardinálů, kteří jednoduše nedokázali kráčet v procesí nebo stát několik hodin na jednom místě. Dobrým příkladem byl poněkud výstřední papež Julius II., který odmítal pokleknout kvůli dně vždy, když si to rituál žádal. I přes pravidelné výtky ceremoniáře občas nedodržel způsob oblékání, pravidelně se objevoval bez štoly atd. Srov. P. BURKE, *Žebráci*, s. 176-177. Peter Burke cituje ze své práce rovněž v TÝŽ, *Co je kulturní historie?*, Praha 2011, s. 122-123.

⁶⁹⁵ Jan Paul NIEDERKORN, *Das Zeremoniell der Einzüge und Antrittsaudienzen der venezianischen Botschafter am Kaiserhof*, in: R. Kautz – G. Rota – J. P. Niederkorn (Hrsg.), *Diplomatisches Zeremoniell*, s. 79-96. Právě výše nastíněná kategorizace diplomatických titulů byla naprosto zásadní pro styk mezi hostitelskou vládou a cizími vyslanci. Na tomto faktu si zakládali již teoretikové ceremoniální vědy i další raně novověcí znalci mezinárodního práva. Více např. Julius Bernhard von ROHR, *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft Der großen Herren, Die in vier besondern Theilen Die meisten Ceremoniel-Handlung, so die Europäischen Puissancen überhaupt, und die Teutschen Landes-Fürsten insonderheit [...]*, Berlin 1733, s. 339-357. Zásadní kolektivní sborník s příspěvky 28 autorů zabývajících se diplomatickým ceremonialem publikovali Jörg Jochen BERNS – Thomas RAHN (Hrsg.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Tübingen 1995. Zde se diplomatickou titulaturou zabýval např. Andreas GESTRICH, *Höfisches*

tak Oxenstiernovi podařilo uspořádat slavnostní vjezd v doprovodu 26 mladých švédských aristokratů, na který měl z podstaty svého titulu nárok. Tato demonstrace a zároveň inscenace švédské moci měla celé Evropě dokázat neutuchající mocenské ambice skandinávského hegemona.⁶⁹⁶ Oxenstiernu přišly vjezd a audience na mimořádných 41 000 zlatých, přičemž si musel dokonce část vypůjčit od známého bankovního domu Pestalozziů, který zprostředkoval finanční transakce rovněž císařským vyslancům ve Švédsku.⁶⁹⁷ Slavnostního průvodu se kromě ambasadorova slavnostně dekorovaného a alegoricky vypodobněného vozu účastnilo dalších 36 kočárů, ve kterých seděl rovněž početný dámský doprovod Oxenstiernovy manželky, které byl přidělen po vzoru španělských a benátských žen doprovázejících své muže do zahraničí titul ambasadorky (*Botschafterin*). Reprezentační ambasadorovo šestispřeží se ve vsí důstojnosti přesouvalo pomalým tempem za doprovodu početného služebnictva, domácí šlechty a benátského a španělského ambasadora po dnešní vídeňské třídě Graben do ulice Kohlmarkt, aby svoji jízdu nakonec zakončilo v pronajatém kvartýru v Herrengasse.⁶⁹⁸ Tento několik stovek metrů dlouhý průvod s mnoha sty účastníky se však kupodivu příliš nelišil vynaloženými prostředky a reprezentačním potenciálem od podobných slavností, které v této době pořádali například císařští velvyslanci v Benátkách a Římě nebo naopak někteří španělští či benátské ambasadoři ve Vídni.⁶⁹⁹

Zeremoniell und sinnliches Volk. Die Rechtfertigung des Hofzeremoniells im 17. und frühen 18. Jahrhundert, in: Tiž, s. 57-73. Obecně o ceremoniálu na císařském dvoře pojednal především Andreas PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre. Der höfische Adel am Kaiserhof Karls VI. (1711-1740)*, Darmstadt 2003. Pro studium ceremoniálu na vídeňském dvoře jsou zásadní tzv. ceremoniální protokoly. Více o tomto druhu pramene Mark HENGERER, *Die Zeremonialprotokolle und weitere Quellen zum Zeremoniell des Kaiserhofes im Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (Hrsg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*, Wien-München 2004, s. 76-93.

⁶⁹⁶ O inscenování moci skrze ceremoniál pojednal s mimořádným úspěchem německý odborník na středověké dějiny Gerd Althoff. Zde např. G. ALTHOFF, *Demonstration und Inszenierung. Spielregeln der Kommunikation in mittelalterlicher Öffentlichkeit*, *Frühmittelalterliche Studien* 27, 1993, s. 27-50, zde s. 29. Dále také TÝŽ, *Die Macht der Rituale. Symbolik und Herrschaft im Mittelalter*, Darmstadt 2003, s. 199-203.

⁶⁹⁷ Bengt Oxenstierna nechal sepsat o této slavnostní události ve Vídni celkem 23 švédsky psaných stránek. K oficiální instrukci neváhal připojit i účet s vysokými náklady vynaloženými především na zakoupení okázalého kočáru a ošacení pro sebe a své služebnictvo. Srov. RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 304, oficiální relace a účty vztahující se k diplomatické misi švédského ambasadora Bengta Oxenstierny, relace z 28. 10. 1674 (Víděň). O finančních půjčkách Oxenstiernovi viz francouzské dopisy Pestalozzimu z 16. 12. a 24. 12. 1674 (Víděň).

⁶⁹⁸ Jednotlivé detaily Oxenstiernova vjezdu a audience se dochovaly také ve sbírce *Zeremonialakten* ve Vídni. Zde je především podrobně popsána audience hraběnky Oxenstiernové u císařovny Klaudivie Felicitas Tyrolské. ÖStA, HHStA, *Ältere Zeremonialakten*, kart. 9, sign. 18, vjezd švédského velvyslance Bengta Oxenstierny, zpráva z 20. 10. 1674.

⁶⁹⁹ Obecně se slavnostními vjezdy ambasadorů zabýval např. K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 126-130. Z novějších prací viz Susan TIPTON, *Diplomatie und Zeremoniell in Botschafterbildern von Carlevarijs und Canaletto*, in: *Riha Journal* 8, 2010, s. 49-54. Na příkladu Řezna tento

V tomto smyslu nebyl příliš výjimečný ani scénář oficiální audience, na kterou byl Oxenstierna jako ambasador uveden následující den po absolvování slavnostního vjezdu. Švédského velvyslance po celou dobu doprovázel čerstvě odvolaný císařský vyslanec ve Stockholmu hrabě Adolf Vratislav ze Šternberka, který během celého ceremoniálu působil v roli průvodce a byl Oxenstiernovi k dispozici jako *commissarius*. Z Herrengasse vyrazil průvod kočárů na nádvoří Hofburgu, kde na posledním schodu ceremoniálního schodiště očekával švédského velvyslance nejvyšší dvorský maršálek hrabě Pötting, který Oxenstiernu a jeho doprovod švédské aristokracie doprovodil poněkud nestandardně až do druhého předpokoje, kde již na delegaci čekal u dveří nejvyšší hofmistr Johann Maximilian von Lamberg.⁷⁰⁰ Do audienčního sálu (Ritterstube) uvedl Oxenstiernu nejvyšší komorník, jenž císaři a hojně zastoupené šlechtické společnosti představil velvyslance švédského krále. Po obvyklé trojnásobné úkloně a přibližně 15 minutové řeči v latině políbili ambasador a jeho 20 šlechtických společníků ruku císaři Leopoldovi I., jenž po celou dobu audience seděl na trůnu. Za doprovodu nejvyššího komorníka se posléze švédská legace vrátila nazpět do druhého předpokoje. Zde již čekal nejvyšší hofmistr a hrabě Adolf Vratislav ze Šternberka, kteří následně zavedli Bengta Oxenstiernu nazpět do kočáru a pouze přešli zámecké nádvoří, aby se v druhém křídle Hofburgu mohl ambasador podobným způsobem poklonit i vládnoucí císařovně Klaudii Felicitas Tyrolské.⁷⁰¹

Říjnový slavnostní vjezd a audience, které se konaly až měsíc po příjezdu Bengta Oxenstierny do Vídně, vzbudily náležitou reakci evropské veřejnosti, která tuto mimořádnost chápala jako důležitý mezník ve vzájemných švédsko-habsburských vztazích.⁷⁰² Akceptace a

fenomén prostudoval Rudolf REISER, *Adeliges Stadleben im Barockzeitalter. Internationales Gesandtenleben auf dem Immerwährenden Reichstag zu Regensburg. Ein Beitrag zur Kultur- und Gesellschaftsgeschichte des Barockzeit*, München 1969, s. 10-14. Nejvelkolepější podoby však dosáhly slavnostní vjezdy v Římě. Zde byly spojovány především s rivalitou mezi Francií a Habsburskou monarchií na počátku 18. století. O vjezdech císařských ambasadorů do Říma existuje dnes již početná literatura, zde např. Martin KRUMMHOLZ, *Das Mäzenatentum des Grafen Johann Wenzel von Gallas und seine Festivitäten in Rom 1714-1719*, *Frühneuzeit-Info* 27, 2016, s. 35-53.

⁷⁰⁰ Ambasadoři byli obvykle doprovodeni nejvyšším maršálkem do prvního předpokoje, kde již čekal nejvyšší hofmistr, jenž delegace doprovázel do druhého předpokoje. Detailně posléze Jakob WÜHRER – Martin SCHEUTZ, *Zu Diensten Ihrer Majestät. Hofordnungen und Instruktionbücher am frühneuzeitlichen Wiener Hof*, Wien-München 2011, s. 52. Pro pochopení průběhu slavnostního vjezdu a oficiální audience u císařského dvora je ideální jako modelový příklad ceremoniál u příležitosti příjezdu portugalského velvyslance Fernanda Teles da Sylva hraběte di Villarmayor do Vídně v roce 1708. Srov. *Beschreibung des sehr herrlichen Einzugs, welchen Ihrer Majestät Johannes des Fünfften, Königs in Portugall und Algarbien etc. geheimer Cammerer und Rath, wie auch Extraordinari Botschaffter an dem kayserlichen Hof Teles de Sylva, Graff di Vallarmayor [...] gehalten*, Wien 1708, fol. 1r-4r.

⁷⁰¹ RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 304, oficiální relace a účty vztahující se k diplomatické misi švédského ambasadora Bengta Oxenstierny, relace z 28. 10. 1674 (Vídeň).

⁷⁰² *Theatrum Europaeum (1672-1679)*, Frankfurt am Main 1682, s. 360-362.

plnohodnotné přijetí Oxenstierny v roli akreditovaného ambasadora mělo symbolicky vyjádřit ty nejvyšší počty prokazované císařským dvorem švédskému panovníkovi a jeho reprezentantům. Příznačné pro tuto událost bylo, že slibně vypadající obrat ve vzájemných vztazích reprezentovaný ústupky v doposud recipročně garantovaném systému ceremoniálních pravidel, měl mimořádně krátké trvání v důsledku vypuknutí války mezi Švédskem a Braniborskem, což postupně nasměrovalo Švédské království opět do tábora nepřátel císaře.

Akceptace ambadorského titulu císařem v případě hraběte Oxenstierny tak představovala skutečnou výjimku. Po roce 1675 na více než půl století obě strany rezignovaly na snahu vysílat velvyslance, čímž byly zákonitě zastaveny i další pokusy o jakýkoliv progres. Základ diplomatického ceremoniálu upravujícího vztah mezi Švédskem a Habsburskou monarchií byl položen již v roce 1649, kdy došlo k slavnostnímu rozpuštění vestfálského mírového kongresu vyměněním ratifikačních listin, aby se s velikou slávou mohl sejít znovu, tentokrát v Norimberku. Tzv. *Nürnberger Exekutionstag* byl svolán především proto, aby všechny zainteresované strany dohlédly na příkladné plnění smluvních závazků z dob vyjednávání v Münsteru a Osnabrückeru.⁷⁰³ Císařskou delegaci v těchto letech zastupoval náhodský pán Ottavio Piccolomini v doprovodu zkušeného diplomata Isaaka Volmana, který jednal se švédskou stranou i o nutnosti vzájemného diplomatického zastoupení v roli vyslanců ve Vídni a Stockholmu.⁷⁰⁴ Vyjednávání v říšském městě Norimberku tak zčásti zavrhl starší praxi diplomatických kontaktů uplatňovaných na mírovém kongresu ve Vestfálsku. Zároveň tak došlo k ustanovení některých nových pravidel oboustranného kontaktu, jež charakterizovaly švédsko-císařské diplomatické vztahy na dalších téměř sto let. Náročná a komplikovaná dohadování z veliké části vycházela ze starší praxe vytvořené poněkud živelně v předcházejících několika letech. Vysloveně oprášené však byly i některé dohody z let 1551, 1566 a 1571, kdy se na mezinárodním poli řešila titulatura císaře a švédského krále v příležitostné osobní korespondenci.⁷⁰⁵

⁷⁰³ A. OSCHMANN, *Der Nürnberger Exekutionstag*, s. 204-239.

⁷⁰⁴ O navrácení odvezených uměleckých předmětů z Čech, akceptování titulatury švédských panovníků a jednotlivých detailech budoucího diplomatického styku jednal Volmar na konci srpna roku 1650. Srov. ÖStA Wien, AVA, FA Trauttmansdorff, kart. 117, Westfälischer Friede (1649-1650), dopis Isaaka Volmara z 1. 9. 1650 (Norimberk). A. Oschmannová ve své práci správně poukazuje na veliký potenciál rodinného archivu Piccolominiů, který by mohl poskytnout další detaily k postupnému utváření habsbursko-švédských diplomatických styků na začátku 50. let 17. století. Srov. především SOA Zámorsk, RA Piccolomini, kart. 318, sign. 30943-30944, jednání Ottavia Piccolominiho se Švédy (1650-1652).

⁷⁰⁵ ÖStA Wien, HHStA, Reichskanzlei, Zeremonialakten, kart. 12/1-10, ceremoniální záležitosti mezi Švédskem a Habsburskou monarchií v letech 1655-1778. Tato archivní sbírka je naprosto zásadní pro studium diplomatického ceremoniálu rakouských Habsburků se skandinávskými zeměmi. Nachází se zde především

Ottavio Piccolomini, který byl za účelem vyšší prestiže před odjezdem do Norimberku povýšen do knížecího stavu, se na zdejší sněmu předběžně dohodl se švédskou stranou na podmínkách přijetí nového švédského vyslance ve Vídni Matthiase Biörenklaua a jménem císaře přislíbil vyslání habsburského delegáta do Stockholmu, který měl disponovat stejným rankem jako švédský vyslanec. Některá „pravidla hry“ se podařilo ratifikovat prosincovou deklarací v roce 1650. Charakteristické ovšem bylo, že se obě strany shodly především na méně kontroverzních bodech, jako bylo například potvrzení nedotknutelnosti diplomatických zástupců či volný průjezd diplomatů skrze Habsburskou monarchii a Švédské království.⁷⁰⁶ Jako oficiální jednací jazyk byla potvrzena latina, ve které měly být rovněž vedeny všechny oficiální dokumenty, k nimž se v budoucnu budou obě strany vyjadřovat.⁷⁰⁷ Dále byla ustanovena titulatura diplomatů, kteří tak měli disponovat nanejvýš hodností vyslance druhého stupně. Potvrzeny byly také některé body týkající se přijetí vyslance, jakož i jeho povinnosti po příjezdu a při odjezdu. V Norimberku byla projednána předběžná podoba audiencí, které se neměly odlišovat od praxe ostatních zahraničních vyslanců zastupujících krále. V tomto případě měl však vážné výhrady císař, který sám sebe považoval za prvního mezi korunovanými a díky své privilegovanosti vyžadoval vyšší pocty, jež se měly projevat především při vyslancově audienci u královského dvora ve Švédsku. Jelikož však ani Švédové, ani zástupci císaře nechtěli v tomto bodě ustupovat, zůstal tento zásadní rozpor celého jednání prozatím nedořešen. Shoda nepanovala ani v uplatňované titulatuře při oslovování švédského panovníka. Královna Kristýna totiž žádala, aby byla v úředních dokumentech, v korespondenci a během oficiálního styku s císařskou stranou nazývána stejným titulem, jímž u vídeňského dvora disponoval pouze španělský král, což však naopak císař nehodlal akceptovat.⁷⁰⁸ Velice komplikovaná jednání spojená s úpravou ceremoniálních

opisy dohod a korespondence jednotlivých vyslanců, ve kterých byl řešen diplomatický protokol, jakož i závažné spory a cesty k hledání oboustranného konsenzu.

⁷⁰⁶ Schválené body projednaných deklarací a korespondence mezi Piccolominim a Volmarem se nalézají v ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 1, dopisy Volmara Piccolominimu z 3. a 13. 9. 1650 (Norimberk). V deklaraci z 6. 12. z roku 1650 pak bylo potvrzeno právo diplomatické imunity obou stran a jednací jazyk.

⁷⁰⁷ Volba oficiálního jednacího jazyka může být zajímavým indikátorem kvality mezinárodního styku mezi jednotlivými raně novověkými státy. Latina představovala univerzální a „kvalitativně nezávadný“ prostředek komunikace, který císař využíval skrze zastoupení například v Polsko-litevské unii či Švédském království. O důležitosti jazyka v diplomatickém styku více Friderich Carl MOSER, *Abhandlung von dem europäischen Hof- und Staatssprachen nach deren Gebrauch im Reden und Schreiben*, Frankfurt am Main 1750, s. 6.

⁷⁰⁸ Spory o titulaturu panovníků v mezinárodním styku představovaly zcela běžnou součást diplomatické praxe především v 17. a 18. století. Nekonečné tahanice, neústupnost jednotlivých stran a neochota ke kompromisu však charakterizovaly především jednání se zástupci Švédského království, které díky svému mocenskému vzepjetí na konci třicetileté války narušilo křehký a nedokonalý systém, když jako nový hegemón vystoupilo

pravidel mezi Švédskem a Habsburskou monarchií tak přinesla výsledky pouze z části, což se mělo projevit především během mise švédského vyslance Matthiase Biörenklaua, jenž sice přijel do Vídně již na konci roku 1651, ale po odevzdání kreditivu s ním císař Ferdinand III. nehodlal jednat a rezolutně odmítal Švédovy pověřovací listiny až do dubna následujícího roku, a to především kvůli nevyjasněným sporům ohledně titulatury Kristýny I.⁷⁰⁹

Pravidla vzájemného styku na úrovni vyslanců tak byla zčásti vytvářena za pochodu především díky aktivitám Matthiase Biörenklaua a také Bengta Oxenstierny, který svoji první diplomatickou zkušenost s císařským dvorem získal již v průběhu roku 1652.⁷¹⁰ Obě strany se v těchto letech dohodly například i na povinnosti vyslanců navštívit po příjezdu do sídelního města některé vybrané dvorské úředníky. Právo, respektive povinnost první návštěvy (*visite*) museli dodržovat i císařští vyslanci po příjezdu do Stockholmu mezi lety 1650-1730. Charakteristickou praxí císařských vyslanců ve Švédsku, kterou se ostatně příliš nelišili ani od jiných lokalit raně novověké Evropy, bylo ohlášení a posléze navštívení nejvyšších zemských činitelů v prvních týdnech po příjezdu. Aby nedošlo k urážce, měl podle ceremoniálních pravidel, jež byla obvykle ošetřena v jednotlivých dvorských řádech, poskytnout královský úředník vyslanci tzv. protinávštěvu (*contra-visite*), aby tak byly symbolicky vyrovnány pocty a zároveň první krok, který v tomto případě učinil vyslanec. O tom, že nebyly návštěvy a jejich oplácení brány na lehkou váhu, svědčí i četné stížnosti některých vyslanců, kterým se nedostalo protinávštěvy od některého vysoce postaveného úředníka, popřípadě prokazované pocty nebyly takové, jak by si vyslanec představoval.⁷¹¹ V pozůstalosti některých diplomatů můžeme dokonce nalézt jakési deníky návštěv a protinávštěv, kam byly podrobně zaznamenávány jednotlivé schůzky, které bylo nutno oplatit. Zajímavým dokladem tak

s často neadekvátními požadavky. Materiál ke sporům Švédska s Benátkami, císařem a nakonec Španělskem shromáždil ve své velkolepé práci především J. Ch. LÜNIG, *Theatrum*, Bd. I., s. 26-32.

⁷⁰⁹ Nelehkou pozici Biörenklaua ve Vídni charakterizují jeho první oficiální relace z roku 1652 odesílané z Vídně. Nutno však podotknout, že ačkoliv nebyl švédský vyslanec oficiálně akreditován, mohl se i přesto vcelku volně pohybovat u dvora, jednat s nejvyššími císařskými úředníky a vychutnávat si dvorské slavnosti zpovzdálí, obvykle inkognito. Svoji participaci na dvorské komedii či přihlížení masopustním karnevalům zaznamenal například v RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 278, relace Matthiase Biörenklaua z 13. 1. a 7. 2. 1652.

⁷¹⁰ Bengt Oxenstierna jednal v Praze a Vídni poprvé mezi lety 1652-1653 s titulem vyslance. Kromě jeho švédsky psaných relací a účtů se z této mise dochoval především deník, kam si 29 letý hrabě zaznamenával například příchozí a odeslanou korespondenci včetně krátkých noticek k obsahu, své první dojmy po příjezdu do Hamburku, Lipska, Prahy a Vídně, půjčky od bankéřů, postřehy z jednání atd. Tento velice zajímavý archivní pramen, který stále čeká na své podrobné analyzování, byl kdysi součástí knihovny na zámku Drottningholm. Dnes se nachází v RA Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 279, dagbok öfwer gref Bengt Oxenstiernas correspondance på ambassaden till kejsersliga hofwet, år 1652 och 1653.

⁷¹¹ Na nutnost podnikat a udělovat návštěvy byli ostatně raně novověcí diplomaté upozorňováni v oficiálních instrukcích ještě před odjezdem do ciziny. Na příkladu anglických ambasadorů tuto praxi vystihl i W. J. ROOSEN, *The Age of Louis XIV.*, s. 119.

mohou být například záznamy Heřmana Jakuba Černína z Chudenic z Polska, který pouze za šest únorových a březnových týdnů v roce 1695 vykonal minimálně 25 návštěv, které mu byly do jedné oplaceny obvykle do několika dní.⁷¹²

Dalším příkladem nám mohou být aktivity nového císařského vyslance ve Stockholmu Burgharda Philippa von Fridag v roce 1720. Ten po svém příjezdu ke dvoru s překvapením konstatoval, že je stále v platnosti již téměř třicet let starý řád Karla XI., podle kterého nemuseli švédští dvorští radové udělovat vyslancům druhého řádu, tedy i Fridagovi, protinávštěvy. Částečně za pochodu nabídl hrabě jakési kompromisní řešení, se kterým seznámil i vybrané dvořany. Fridag byl ochotný podniknout první návštěvu u některých prominentních úředníků jen za předpokladu, že bude vystupovat v roli říšského hraběte a nikoliv jako akreditovaný vyslanec císaře. K žádosti rovněž připojil, že by bylo nejvhodnější sejít se během první návštěvy u prostřeného stolu, nejlépe tedy u oběda či večeře, kterou měl Fridagovi nabídnout sám hostitel. Tímto způsobem tedy během pěti dní navštívil Fridag postupně osm předních královských úředníků nacházejících se tou dobou ve Stockholmu. Jako mimořádnost můžeme chápat i způsob, jakým těchto osm vybraných mužů nakonec Fridagovi návštěvu vrátilo. Impulzem se totiž stalo vystoupení bývalého švédského vyslance ve Vídni Erika Sparreho, který nakonec motivoval i ostatní švédské dvořany ke stejnému postupu. Protinávštěvu Sparre učinil hned druhý den po Fridagově návštěvě a již ve dveřích císařské ambasády situované v Bielkově paláci prohlásil, že sice respektuje řád Karla XI. upravující vztah švédských dvořanů k zahraničním diplomatům, ale že chce zůstat především galantní a projevit novému císařskému vyslanci své pocty a sympatie bez ohledu na pravidla.⁷¹³

Povinnost první návštěvy měli císařští vyslanci i vůči svým kolegům, kteří ve Švédsku zastupovali vládnoucí členy královských rodin a zároveň disponovali stejným nebo dokonce vyšším titulem. V praxi to vypadalo tak, že vyslanec po svém příjezdu nejčastěji skrze svého sekretáře, nobilitovaného člena doprovodu nebo například skrze vlastního syna nechal pozdravovat konkurenčního vyslance či ambasadora. Součástí tohoto tzv. komplimentu bylo i

⁷¹² Viz SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Černínů, provizorně kart. 284, záznamy o návštěvách Heřmana Jakuba Černína z Chudenic v Polsku v roce 1695, fol. 82-92. Černínovou misí na polsko-litevském dvoře se však podrobně zabýval Jiří Kubeš. Některé nové poznatky byly zapracovány především v TÝŽ, *Misja dyplomatyczna Hermana Jakuba Czernina z Chudenic w 1695 r. Cesarski ambasador i Rzeczpospolita u schyłku panowania Jana III. Sobieskiego*, Kronika zamkowa 69, 2016, s. 131-156.

⁷¹³ O tom, že hrabě Fridag věnoval tomuto ceremoniálnímu problému značnou pozornost, svědčí téměř čtyři stránky detailního popisu jednotlivých kroků po příjezdu do Stockholmu. Srov. především ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, relace Burgharda Philippa von Fridag ze 4. 12. 1720 (Stockholm).

ohlášení a domluvení termínu návštěvy, která pak byla obvykle ještě ten den vykonána. Poněkud nevhodné až dehonestující bylo nového císařského vyslance okamžitě nevyslyšet. Při nevyjasněných ceremoniálních sporech na mezinárodním poli či v případě války se však mohli oba vyslanci s úspěchem ignorovat třeba po celou dobu mise, popřípadě se setkali často až po mnoha měsících na ceremoniálně neutrálním poli.⁷¹⁴ Tímto byly charakteristické především kontakty francouzských a císařských diplomatů ve Stockholmu, kteří se sice opakovaně den co den viděli a o činnosti konkurenta pravidelně zpravovali domácí dvůr, avšak k osobnímu kontaktu v přítomnosti švédských dvořanů se obvykle snížit nechtěli.

Dobrym příkladem nám v tomto bodě může být oficiální instrukce pro hraběte Gottharda Hellfrieda von Welz, ve které byl do detailu propracován průběh setkání mezi císařským vyslancem a francouzským ambasadorem. Od tohoto scénáře se hrabě von Welz neměl v ideálním případě odklonit, na což kladla říšská dvorská kancelář mimořádný důraz. Hlavní instrukce z posledního březnového dne roku 1700 je více než charakteristická sumarizací ceremoniálních povinností, jež měl dosud nezkušený hrabě von Welz po svém příjezdu vykonat. Prvním úkolem bylo navštívit kancléře Bengta Oxenstierna jako nejdůležitějšího procísařsky orientovaného dvořana ve Stockholmu. Jeho další kroky měly vést za švédským ceremoniářem, který měl nového císařského vyslance dopodrobna seznámit s průběhem oficiální audience a každodenními ceremoniálními povinnostmi u královského dvora.⁷¹⁵ Ceremoniář a Bengt Oxenstierna byli posléze dvě nejdůležitější osobnosti, které císařským vyslancům zprostředkovávaly přijetí královskou rodinou v posledních dvou dekádách 17. století. Dalším bodem bylo vyřízení přátelských pozdravů dosud žijící královně vdově Hedvice Eleonoře. Čtvrtým krokem po příjezdu Gottharda Hellfrieda von Welz byla již výše zmíněná povinnost vyjednat s francouzským ambasadorem zinscenované první setkání.

⁷¹⁴ Také prostor raně novověkých sídelních měst byl vždy definován hranicemi, za jejichž vymezením se měnila kvalita reprezentace. V rámci tohoto systému byla ustanovena i ceremoniálně neutrální pole, kde mohlo docházet vcelku bez omezení k oboustrannému kontaktu, o čemž ostatně pojednal např. Werner PARAVICINI, *Zeremoniell und Raum*, in: Týž (Hrsg.), *Zeremoniell und Raum. 4 Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Sigmaringen 1997*, s. 11-36, zde s. 13-15. Ceremoniálním prostorem se zabýval i Juliusz Chrościcki, který rezidenční město rozdělil na čtyři oblasti, které vykazovaly různý reprezentační potenciál. Avšak i tento polský badatel se bohužel vyhýbá studiu diplomatického ceremoniálu. Více J. CHROŚCICKI, *Ceremonial Space*, in: Allan Ellenius (edd.), *Iconography, Propaganda, and Legitimation*, Oxford 1998, s. 193-216, zde 193-199. Základní a velice inovativní práci na podobné téma však představil především Richard SENNETT, *Flesh and Stone. The Body and the City in Western Civilization*, New York 1994.

⁷¹⁵ Funkce dvorního ceremoniáře existovala kromě Švédska i ve Francii, Španělsku a Anglii, nikoliv však ve Vídni. O ceremoniářích více Albert J. LOOMIE, *The Conducteur des Ambassadeurs of Seventeenth Century France and Spain*, *Revue belge de philologie et d'histoire* 53, 1975, s. 333-356. Základní sumář informací poskytl také J. Ch. LÜNIG, *Theatrum*, Bd. II., s. 1317-1322.

Dle instrukce se měl Welz se zástupcem Ludvíka XIV. ve Švédsku setkat „*in loco tertio*“, tedy nejlépe v zahradách, v privátních prostorech některého ze šlechtických paláců či u neoficiálního oběda. Setkání mělo v ideálním případě působit jako dílo náhody a císařský vyslanec neměl během seznamování projevovat svému oponentovi přílišné poklony a úctu, které pramenily z Francouzova vyššího společenského postavení.⁷¹⁶ Vzájemný kontakt obou mužů, jehož podoba měla být vymodelována na základě ceremoniálních pravidel předpokládajících určité vzorce chování obou aktérů, se však podle hraběte von Welz odehrála poněkud odlišným způsobem.

„Poté, co jsem ambasadorovi [Louis de Guiscard-Magny, pozn. aut.] poslal svůj kompliment a on mi ho následně oplatil, dal Francouz najevo, že by se se mnou rád setkal při nejbližší příležitosti. Dohodli jsme se na společném setkání, které mělo proběhnout in loco tertio, abychom nevytvořili nepříjemný precedens, na který jsem byl upozorňován Vaším císařským Majestátem v oficiální instrukci. O několik dní později jsme se setkali v královských zahradách, kde se ambasador bez jakýchkoliv uplatňovaných výhod, které by souvisely s jeho statusem, se mnou dal do řeči a během procházky mi mírně potvrdil svůj názor na zlepšující se vztahy mezi jeho králem a Vaším císařským Majestátem. On je jinak velice skromný a velice bezstarostný muž, kterého však ještě bolí u srdce smrt jeho jediného syna [Louis August, † 22. 12. 1699, pozn. aut.] ve Vídni, jak mi ostatně sám s velikou citlivostí řekl.“⁷¹⁷

Nevyřešené vztahy s francouzskými diplomaty ve Skandinávii byly vždy o něco komplikovanější i proto, že jak švédský, tak i dánský panovník akceptovali plnohodnotný titul ambasadora jednotlivým zástupcům Ludvíka XIV. Tím, že se z podobných poct nemohli těšit diplomaté císaře ani v Kodani, ani ve Stockholmu, jen přilévalo olej do ohně a stále více a více komplikovalo vzájemné kontakty.⁷¹⁸ Všechny strany se tak v případě nutnosti snižovaly

⁷¹⁶ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 10, kopie oficiální instrukce pro hraběte Gottharda Hellfrieda von Welz z 30. 3. 1700 (Vídeň). Doslovný opis této instrukce se nachází i v ÖStA Wien, AVA, FA Harrach, kart. 842/17, kopie oficiální instrukce pro císařského vyslance ve Švédsku hraběte von Starhemberg (1699) a hraběte von Welz (1700).

⁷¹⁷ Tamtéž, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 10, relace císařského vyslance hraběte von Welz z 16. 6. 1700 (Stockholm).

⁷¹⁸ Ani realita na kodaňském dvoře se příliš nelišila od praxe zavedené ve Stockholmu. I zde bylo Oldenburky schváleno několik ceremoniálních řádů, které měly zjednodušit vzájemné styky. Situaci to však pouze zkomplikovalo, takže se jednotliví diplomaté začali odvolávat na již neexistující normy či napůl garantovaná pravidla. Nové ceremoniální řady týkající se zahraničních diplomatů byly prosazeny v roce 1673, 1686 a především v roce 1699. Zajímavou reflexi v tomto směru podal zkušený diplomat Gottlieb z Windischgrätzu, který do Vídně psal o tom, že: „U žádného jiného evropského dvora nepanují takové zmatky v ceremoniálu jako právě v Kodani.“ Srov. ÖStA, HHStA, Ältere Zeremonialakten, kart. 7, ceremoniál na dánském královském dvoře, kopie relace hraběte z Windischgrätzu ze září 1673 (Kodaň). Poměrně zajímavý a dosud

k různým formám konsenzu, které by umožnily plynulejší podobu komunikace. První vzájemné setkání mohlo být například ovlivněno i náhodou a jeho průběh tak byl usměrněn na základě logiky situace. Takto narazil nový císařský vyslanec Antonín Jan z Nostic během prvních dnů po příjezdu před svým domem na dánského vyslance Christiana Stockfletha. Oba muži se v tomto případě rozhodli vzájemně neignorovat, nechtěli čekat na lepší příležitost, a proto se seznámení poněkud kuriózně odehrálo na ulici.⁷¹⁹

Na druhou stranu byly u švédského královského dvora téměř bezproblémové především císařsko-španělské vztahy. V roce 1654 se nový císařský vyslanec v Uppsale Raimondo Montecucoli již v den svého ubytování musel potýkat s naléhavými prosbami španělského vyslance Antonia Pimentela de Prado, který ho zval do svého příbytku k první návštěvě.⁷²⁰ V těchto a mnoha dalších případech jsme proto na jedné straně svědky jasně stanovených ceremonálních pravidel určujících podobu prvního setkání, na straně druhé vždy záleželo rovněž na konkrétních okolnostech a naturelu diplomata či vysoce postaveného dvořana, do jaké míry chtěl trvat na normách, jejichž formu měl teoreticky garantovat.

Vrcholem diplomatického ceremonálu ve všech částech evropského kontinentu však byla především oficiální audience u panovníka a jeho rodiny. Na rozdíl od zmiňovaných úvodních návštěv po příjezdu do rezidenčního města či udělování nezbytných komplimentů představovala oficiální audience a s ní spojená jízda městem do sídelního paláce mimořádnou událost, kterou již nesledovalo pouze několik párů očí, ale doslova zástupy domácího obyvatelstva, privilegované šlechty a četných zahraničních pozorovatelů. Každý diplomat během tohoto aktu reprezentoval sebe a svého suveréna způsobem, který již nezopakoval po celý zbytek mise.⁷²¹ Právě z tohoto důvodu je oficiálním audiencím věnována mimořádná pozornost na stránkách relací nebo v raně novověkých novinách. Každý detail, každé sebemenší opomenutí určitého nezbytného kroku ve scénáři s sebou mohlo přinášet nedozírné

prakticky nepovšimnutý pramenný materiál k Windischgrätzově misi v Dánsku se nachází v rodinném archivu Windischgrätzů v západočeském Klášteře. Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášteř, RA Windischgrätzů, kart. 3, sign. 524, oficiální instrukce ze 14. 7. 1673; kart. 186, sign. 119, korespondence s vídeňskými dvořany; kart. 188, sign. 120, dokumenty týkající se dánsko-švédských smluv; kart. 192-193, sign. 123, relace hraběte z Windischgrätzů z Kodaně (říjen-prosinec 1673). Druhá část archivních pramenů k této misi se posléze nachází v ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 59/45, Nachrichten Windischgrätz aus Dänemark und Braunschweig (1674).

⁷¹⁹ SOA Plzeň, pracoviště Klášteř, RA Nosticů (Sokolov), kart. 21, inv. č. 106 KK6, koncept relace z 28. 12. 1685 (Stockholm).

⁷²⁰ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 90.

⁷²¹ B. STOLLBERG-RILINGER, *Herstellung und Darstellung politischer Einheit: Instrumentelle und symbolische Dimensionen politischer Repräsentation im 18. Jahrhundert*, in: Jan Andres – Alexa Geisthövel – Matthias Schwengelbeck (Hrsg.), *Die Sinnlichkeit der Macht. Herrschaft und Repräsentation seit der Neuzeit*, Frankfurt am Main-New York, 2005, s. 73-92, zde s. 73-76.

následky a závažné peripetie, které pak doprovázely diplomata po celou dobu jeho mise a z veliké části mohly znesnadnit výchozí pozici i jednotlivým následovníkům v tomto úřadu.⁷²²

Rovněž oficiální audience u švédského královského dvora mohla mít celou řadu podob, což záviselo především na titulu přijímaného diplomata, na konkrétní zahraničněpolitické situaci, aliančních dohodách či například rodinné spřízněnosti švédských panovníků s některými evropskými vládnoucími rody. Ve Švédsku se dostávalo teoreticky plných poct pouze diplomatům prvního řádu. Také zahraniční ambasadoři ve Skandinávii vyjadřovali své privilegované postavení mimo jiné uspořádáním slavnostního vjezdu, který se v případě Stockholmu konal buď několik dní před oficiální audiencí, podobně jako například ve Vídni, Římě či Benátkách, nebo mohl být součástí oficiální audience, tudíž jednoho ceremoniálního aktu, což registrujeme například u Bulstroda Whitelocka či Francouze Simona Arnaulda de Pomponne.⁷²³

Švédský diplomatický ceremoniál byl v případě oficiálních audiencí typický určitými vývojovými tendencemi. Pravidla styku mezi diplomaty a panovníkem byla vždy výsledkem protikladných představ hostitelského a vysílacího dvora, které rovněž reagovaly na vývoj v ostatních částech Evropy. Také ve Švédském království se s postupujícími dekadami projevovala stále více rivalita mezi zástupci některých suverénů, což mělo následně dopad v

⁷²² Mark HENGERER, *Hofzeremoniell, Organisation und Grundmuster sozialer Differenzierung am Wiener Hof im 17. Jahrhundert*, in: K. Maletke – Ch. Grell (Hrsg.), *Hofgesellschaft*, s. 337-368.

⁷²³ Zůstává s podivem, že ani švédští, ani zahraniční historikové se dosud systematicky nevěnovali studiu diplomatického ceremoniálu na královském dvoře ve Stockholmu, potažmo v Uppsale. I přes některé nadějně impulsy (především) Heika Drosteho stále chybí jakékoliv podrobnější analýzy oficiálních vjezdů a audiencí, tedy slavností spojených s přijetím zahraničních ambasadorů. Přitom z dosud zpracovaných vzorků vyplývá, že např. ve Stockholmu se některé vybrané slavnostní vjezdy francouzských, anglických a dánských velvyslanců svojí okázalostí a především nápaditostí vyrovnávaly podobným slavnostem v Římě, Vídni, Benátkách nebo Paříži. Dosud opomíjené studium ceremoniálu spojeného se zahraničními diplomaty ve Švédském království však neznamená, že by se dvorské festivity obecně netěšily vůbec žádné pozornosti. Z dílčích příspěvků můžeme vyzdvihnout např. práci Mårten SNICKARE, *Enväldets riter. Kungliga fester och ceremonier i gestaltning av Nicodemus Tessin den yngre*, Stockholm 1999. Mimořádný úspěch sklídila v nedávné době rovněž kniha švédské historičky Malin Grundberg, která se však ve své práci zaměřila především na epochu spojenou s dynastií Vasa. Srov. Malin GRUNDBERG, *Ceremoniernas makt. Maktöverföring och genus i vasatidens kungliga ceremonier*, Lund 2005. Zcela opomenuta však zůstala praxe přijetí zahraničních diplomatů ve Stockholmu v rámci velkolepé databáze *Early Modern Festival Books* pod vedením oxfordské profesorky Helen Watanabe-O'Kelly. Tato databáze, jež shromažďuje úctyhodných 3 000 titulů ve 12 jazycích včetně švédštiny vztahující se svým obsahem k festivitám uspořádaným v letech 1500-1800, bohužel neodkazuje na některé tisky charakterizující oficiální přijetí zahraničních diplomatů ve Švédsku. Viz URL: <http://festivals.mml.ox.ac.uk/index.php?page=home> [stav z 4. 1. 2018]. Dílčí výsledky tohoto projektu, na kterém se podílela rovněž Lena Rangström či Mårten Snickare vyšly v J. R. MULRYNE – Helen WATANABE-O'KELLY – Margaret SHEWRING, *Europa Triumphans. Court and Civic Festivals in Early Modern Europe, Volume II.*, London 2004, zde kapitola *Festivals in Scandinavia* s. 237-341; Helen WATANABE-O'KELLY – Anne SIMON, *Festivals and Ceremonies. A Bibliography of Works Relating to Court, Civic and Religious Festivals in Europe 1500-1800*, London 2000, s. 441-444.

podobě okázalejšího vystupování a pořádání velkolepějších slavnostních vjezdů. S tím souvisely i vyšší finanční náklady a rovněž vzestupné požadavky jednotlivých diplomatů týkající se projevované cti. Na straně druhé stály možnosti a představy švédského dvora, který se evidentně snažil o zjednodušení a unifikaci.

Tyto protikladné tendence se tak v případě Švédského království mohly projevit především ve sjednocení slavnostního vjezdu a oficiální audience do jednoho dne či například neakceptováním rozdílu mezi jednotlivými vyslanci druhého řádu. Že se s touto pozicí císařští vyslanci smířovali jen těžko, nemůže být pochyb. Pro některé zkušenější zástupce rakouských Habsburků představovala skandinávská pravidla vskutku šok, na který nebyli zvyklí z jiných evropských dvorů. Prvními a zároveň nejprivilegovanějšími mezi vyslanci tak toužili být téměř všichni zástupci císaře od Montecuccolihovo přes Šternberka, Nostice, Welze až po hraběte Fridaga.⁷²⁴ Avšak unifikační proces, jenž byl v chodu od konce třicetileté války, byl z části naplněn právě ve 20. letech 18. století, tedy době mise Burgharda Philippa von Fridag, který ve své relaci s lítostí konstatoval, že ve švédském ceremoniálním řádu registruje již jen jeden podstatnější rozdíl v oficiálním přijetí jednotlivých vyslanců, a tím bylo jednání s ceremoniářem. Zatímco ambasadorům a vyslancům císaře byl dán k dispozici *Oberceremonienmeister*, museli se ostatní vyslanci spokojit se službami níže postaveného *Unterceremonienmeisters*.⁷²⁵ Avšak i toto zdánlivě bezvýznamné rozlišení mělo pouze dočasný charakter, což se brzy projevilo v nově přijatém ceremoniálním řádu upravujícím vztah domácí vlády k zástupcům jednotlivých suverénů.⁷²⁶

⁷²⁴ Stírání jednotlivých rozdílů mezi vyslanci se tak projevilo již v 70. a 80. letech 17. století. V roce 1671 bylo i přes protesty ostatních zástupců jednotlivých suverénů dovoleno například braniborskému vyslanci Brandtovi, aby na oficiální audienci vyrazil se šestispřežím. Srov. GStPK Berlin, Herrschaften Beeskow und Storkow, I. HA GR, Rep 43, Nr. 453, relace braniborského vyslance Christopha von Brandt ze 17. 12. 1671 (Stockholm). Další závažný ceremoniální konflikt, který rozvířil vztahy mezi jednotlivými vyslanci u švédského královského dvora, se stal v době mise Antonína Jana z Nostic v roce 1688. V říjnu tohoto roku byl proti všem obecným regulím přijat Karlem XI. vyslanec lüneburského vévody se šestispřežím za doprovodu šesti dalších kočárů. Vše navíc umocnilo přijetí nejvyšším maršálkem na schodišti zámku Tre Kronor a projevování dalších bezprecedentních poct. Rozhořčená relace hraběte z Nostic se nachází v SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 21, inv. č. 106 KK6, koncept relace z 27. 10. 1688 (Stockholm). Intenzivně se porušením ceremoniálních norem zabýval také saský dvůr. Zde např. HStA Dresden, Geheimer Rat, loc. 10426/18, Des braunschweig-lüneburgischen Ministers am schwedischer Hof präntendierte Ehrenbeziehung mit dem Kurfürstlichen 1689 (Stockholm). V hlavní instrukci z roku 1720, ve které byly rovněž řešeny otázky ceremoniálu, již mohla říšská dvorská kancelář po rozhovorech s vyslancem Frederika I. ve Vídni pouze konstatovat, že „*Am königlichen schwedischen hoff bey öffentlichen audientzen zwischen denen kayserlichen, churfürsten und reichsfürsten abgesandten kein unterschied machen.*“ Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, oficiální instrukce pro hraběte von Fridag z 9. 3. 1720 (Videň).

⁷²⁵ Tamtéž, relace Burgharda Philippa von Fridag z 25. 12. 1720 (Stockholm).

⁷²⁶ Tamtéž, Diplomatie und Außenpolitik 1848-1918, Gesandtschaftsarchiv Stockholm, kart. 65/66, kopie dvorských řádů upravující vztah švédské vlády se zahraničními vyslanci z 22. 3. 1720, 20. 11. 1727 a 17. 10.

V následující části této kapitoly nebude jistě na škodu, když podepřeme nastíněná tvrzení alespoň dvěma modelovými příklady slavnostního ceremoniálu, který absolvovali císařský vyslanec Raimondo Montecucoli v Uppsale a anglický ambasador Charles Howard of Carlisle ve Stockholmu, čímž daleko lépe vyniknou rozdíly mezi přijetím plně akreditovaných diplomatů a níže postavených vyslanců druhého řádu. V tomto případě tedy nezbyvá nic jiného, než si vypůjčit zaznamenané zkušenosti anglických ambasadorů, abychom si přiblížili jedinečné možnosti zinscenované podívané a zároveň projevenou čest, jež zástupci Habsburků ve Švédsku, potažmo v celé Skandinávii nikdy nezakusili. Delegátům císaře byl totiž poprvé přiznán titul ambasadora ve Švédsku až v roce 1737 během mise Ferdinanda Leopolda von Herberstein, což se ke všemu stalo až v posledních měsících před návratem hraběte a jeho rodiny nazpět do Vídně.⁷²⁷

Raimondo Montecucoli absolvoval slavnostní audienci na začátku roku 1654. Průběh ceremoniálu byl posléze silně ovlivněn logikou konkrétní situace. Obě strany se totiž potýkaly s bezprecedentními okolnostmi, jež byly způsobeny především přesídlením Kristýny I. do méně honosného univerzitního města Uppsal, kde se nenacházela žádná „královská cesta“ jako v případě Stockholmu. Uppsalský zámek byl spíše středověkým hradem, především byl nedostavěný a bez honosného uvítacího schodiště.⁷²⁸ Kvůli svému umístění na kopci představoval nepříliš vhodné místo pro absolvování oficiální audiencie.⁷²⁹ Jak již bylo několikrát zmíněno, nemohli vyslanci jednotlivých evropských suverénů na švédském královském dvoře uspořádat slavnostní vjezd, čímž se lišili od plně akreditovaných velvyslanců. To ovšem neznamenovalo, že by na oficiální audienci přijeli bez povšimnutí obyvatel sídelního města a bez prokazované cti. Rovněž zahraniční vyslanci si ve Švédském

1732. Opis staršího ceremoniálního řádu z roku 1692 se na 33 stranách nachází také v HStA Dresden, Geheimes Kabinett, loc. 00672/08, opis ceremoniálního řádu vydaného 8. 3. 1692 (Stockholm).

⁷²⁷ ÖStA Wien, HHStA, Reichskanzlei, Zeremonialakten, kart. 12/2, Die Anlage enthalten einige Nachrichten von dem in Schweden üblich gewesten Ceremoniali mit denen kayserlichen Abgesandten (nedatováno).

⁷²⁸ Právě uvítací schodiště představovalo obvykle nezbytnou součást a nepostradatelný doplněk diplomatického ceremoniálu. Postavení některého dvorského úředníka na konkrétním schodu bylo jasným znakem prokazovaných poct cizímu diplomatovi. Obecně platilo, že čím níž stála uvítací delegace, tím větších poct se zástupci zahraniční mocnosti dostalo. Z mnoha četných prací zabývajícím se tímto fenoménem jmenujme např. Wolfgang LOTZ, *Spanische Treppe. Architektur als Mittel der Diplomatie*, in: Martin Warnke (Hrsg.), *Politische Architektur in Europa vom Mittelalter bis heute*, Köln am Rhein 1984, s. 175-223. Pro vídeňské prostředí více Henriette GRAF, *Das kaiserliche Zeremoniell und das Repräsentationsappartement im Leopoldinischen Trakt der Wiener Hofburg um 1740*, *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* 51, 1997, s. 571-587; Christian BENEDIK, *Zeremonielle Abläufe in habsburgischen Residenzen um 1700*, *Wiener Geschichtsblätter* 46, 1991, s. 71-78.

⁷²⁹ Tyto výrazné nedostatky uppsalského zámku sumarizoval i anglický ambasador Bulstrode Whitelocke, který absolvoval oficiální vjezd a audienci u Kristýny I. několik málo týdnů před císařským vyslancem. Srov. H. REEVE, *A Journal*, Vol. I., 226-238.

království zcela logicky nárokovali různá privilegia, na která měli teoreticky právo. Jejich míra byla přitom závislá na mnoha okolnostech, například i na postavení zastupovaného suveréna v hierarchii evropských panovníků.⁷³⁰ Nejnižším poctám se posléze dostávalo vyslancům jednotlivých kurfiřtů, kteří jezdili na oficiální audienci především v kočáru taženém dvěma koni, nemohli panovníkovi políbit ruku nebo je například do zámeckých prostor neuváděl nejvyšší dvorský maršálek ale pouze ceremoniář.⁷³¹

Raimondo Montecuccoli vyrazil ze svého kvartýru na oficiální audienci s úderem poledne v Kristýnině zlato-červeném slavnostním kočáru taženém šestispřežím švédských koní v doprovodu ceremoniáře, který mu dělal po celou dobu jízdy společnost. Ceremoniál dopředu ošetřoval i zasedací pořádek v kočáru. Vyslanci náleželo obvykle privilegovanější místo po směru jízdy na pravé straně. Lesk této události zvýrazňovalo i několik dalších kočárů španělského vyslance a domácí šlechty. Nezbytnou kulisu dotvářeli taktéž všudypřítomní vojáci, z jejichž řad se shromáždilo nejelegantnějších sto mušketýrů na prostorném nádvoří dvoukřídleho zámku.⁷³²

Průvod po krátké chvíli dorazil na nádvoří uppsalského zámku, kde na císařského vyslance již čekal nejvyšší dvorský maršálek Gabriel Oxenstierna se stříbrnou holí v ruce v doprovodu několika důstojníků. Po krátkém přivítání v latině následovalo uvedení do audienčního sálu, kde již podle Montecuccoliho královna stála před trůnem obklopena nejbližším hofštátem a předními úředníky království, čímž v očích zúčastněných projevila zástupci císaře dokonce vyšší pocty, než bylo v případě přijetí diplomata druhého řádu obvyklé. Raně novověcí králové totiž ve většině případů přijímali zahraniční delegáty vsedě a výjimky činili pouze v minimálním množství případů. Důležitost okamžiku vždy podtrhovala

⁷³⁰ Detailněji o tomto raně novověkém fenoménu B. STOLLBERG-RILINGER, *Die Wissenschaft*, s. 123-150. Z mnoha dalších prací prozkoumala tento fenomén na příkladu raně novověkých mírových kongresů Regina DAUSER, „Dann ob Uns gleich die Kayserliche Würde anklebet“. *Der kaiserliche Vorrang bei Friedensverhandlungen und in Friedensverträgen des 17. und 18. Jahrhunderts*, in: Inken Schmidt-Voges (Hrsg.), *Pax perpetua. Neuere Forschungen zum Frieden in der Frühen Neuzeit*, München 2010, s. 305-327. Z raně novověkých prací viz *Theatrum Praecedentiae oder eines theils Illustrer Rang-Streit, andern theils Illustre Rang-Ordnung* [...], Franckfurt 1709, o Švédsku viz s. 21-25.

⁷³¹ Jednotlivé podstatné rozdíly mezi vyslanci králů a kurfiřtů vysvítají především z četných saských a braniborských relací z druhé poloviny 17. století. V tomto období již projevovali kurfiřti své vyšší ambice, a proto se nedokázali jednoduše smířit s často nízkými poctami, které byly prokazovány jejich diplomatům u zahraničních dvorů. Z mnoha příkladů můžeme vybrat dlouholetý boj braniborských kurfiřtů v Kodani o možnost jezdit na audienci v šestispřeží. Poněkud kuriózním ceremoniálním skandálem nakonec skončilo jednání Christopha Caspara von Blumenthal, jemuž bylo ve sporu nakonec vyhověno, avšak pod podmínkou, že zaplatí protestujícímu anglickému vyslanci 1 000 zlatých, za které byl Angličan ochotný ustoupit ve prospěch Blumenthala. Viz GStPK Berlin, *Neuere Kriegssachen*, I. HA GR, Rep. 63, Nr. 326, postscriptum k relaci Christopha Caspara von Blumenthal z 22. 9. 1671 (Kodaň).

⁷³² A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 90-91.

výzdoba audienčních prostor, které byly dekorovány nákladnými gobelíny, drahými látkami a tureckými koberci.⁷³³

Po představení císařského vyslance a obvyklém trojnásobném úklonu Montecuccoli nejprve políbil ruku Kristýny, jež mu nastavila obvázanou pravačku, kterou si poranila v dopoledních hodinách. V dalším kroku hrabě přednesl svoji řeč v latinském jazyce, načež mu královna odpověděla švédsky skrze riksdrotse Pera Braheho, který překládal slova své panovnice do latiny. Dopředu připravený proslov nebyl ani tak důležitý obsahem, jako spíše zdvořilostními frázemi vyzdvihujícími velikost, neohroženost a statečnost švédského panovnického domu. Jednotlivé superlativy vybrané řeči adresované zahraničnímu panovníkovi byly obvykle doplněny vyřízením pozdravů, přáním dobrého přátelství a vzájemně prospěšné komunikace. Během celé promluvy neměla ani královna, ani hrabě Montecuccoli na hlavě klobouk, který v obou případech přidržoval nejbližší služebník. Co se týče pokrývky hlavy, odlišovala se praxe u švédského dvora od některých jiných evropských lokalit, jako byla například Polsko-litevská unie, kde měl král i diplomat během celé oficiální audience klobouk na hlavě, který snímal pouze tehdy, když zaznělo jméno vysílacího suveréna. Švédský diplomatický ceremoniál, který z části vycházel v důsledku historického vývoje z praxe uplatňované na polském dvoře, však tento poněkud rušivý prvek bránící plynulosti proslovu neakceptoval.⁷³⁴ Oficiální audience Raimonda Montecuccoliho nakonec skončila přibližně po půl hodinovém rozhovoru, což císařský vyslanec chápal jako poctu. Za doprovodu nejvyššího komorníka, nejvyššího dvorského maršálka a ceremoniáře byl císařský vyslanec vyprovozen nazpět ke kočáru, jenž společně se služebnictvem čekal po celou dobu recepce na nádvoří zámku v únorové zimě.⁷³⁵

Jako druhý mimořádně vhodný příklad nám poslouží záznam o slavnostním vjezdu a oficiální audienci anglického ambasadora Charlese Howarda of Carlisle z roku 1664. Tento zástupce Stuartovců se ve Švédském království zastavil společně se svojí manželkou na cestě z carského Ruska, aby zde projednal podpis dlouho odkládaných spojeneckých smluv a zároveň uspořádal jednu z největších podívaných nesoucích se v režii zahraničního diplomata, jakou zažili obyvatelé Stockholmu ve druhé polovině 17. století. Když po dvoutýdenní plavbě přes Balt zakotvila anglická legace nedaleko Stockholmu, byl na souš vyslán nejprve legační sekretář, aby ohlásil příjezd svého pána a začal vyjednávat o slavnostním vjezdu a audienci.

⁷³³ Tamtéž.

⁷³⁴ Ceremoniálnímu aktu v podobě nasazování a snímání klobouků u některých panovnických dvorů se věnoval K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 132-135.

⁷³⁵ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 90-91.

Druhý den se na palubě anglické lodi objevil ceremoniář Karla XI., aby vyřídil zdravici královské rodiny a udělil ambasadorovi slovní kompliment. Ceremoniál byl plánován přibližně týden, během kterého Angličan se svojí manželkou pravidelně vystupovali na břeh a pohybovali se po městě inkognito.⁷³⁶ Zajímavou reflexi nám v tomto případě zanechal kronikář mise, který zážitky z audience a slavnostního vjezdu zaznamenal v Carlislově deníku. Tento autor používal ke srovnání realitu moskevského dvora, kde byl podle jeho názoru uspořádán anglickým ambasadorem daleko okázalejší vjezd, než který se posléze odehrál ve Stockholmu. Na druhou stranu ale přiznal, že v Rusku nebylo nic důležitějšího, než diváky oslnit nákladností, velkolepostí a neskrývanou hýřivostí. Ve Stockholmu se naopak podle názoru tohoto kronikáře dbalo na úroveň celkového scénáře, jakož i na alegorickou výzdobu symbolizující například úzké spojení švédského a anglického krále.⁷³⁷

Při vjezdu anglického ambasadora v roce 1664 hrála důležitou roli voda. Carlisle podobně jako někteří jeho francouzští či dánští kolegové využil jedinečné možnosti přístavu. Tím se Stockholm zařadil po bok Benátek, Londýna či Kodaně, kde byla přítomnost vodní hladiny nezanedbatelná či naprosto klíčová ve scénáři slavnostních vjezdů.⁷³⁸ Karel XI. nejprve odeslal anglické delegaci svoji slavnostní, bohatě dekorovanou loď, na kterou zúčastnění nastoupili. To vše se odehrávalo za pravidelných salv z kanónů, které vytvářely charakteristickou zvukovou kulisu podobných ceremonií. Slavnostní loď doprovázela rovněž další bohatě dekorovaná plavidla, námořní flotila na ostrově Skeppsholmen byla v pohotovosti a městská rada netrpělivě vyčkávala na pompézně vyzdobeném nábřeží protilehlého centrálního ostrova Gamla stan. Když se Karlova loď přiblížila i s anglickým ambasadorem a jeho doprovodem ke břehu, začaly slavnostně rozestavené vojenské jednotky vzdávat hold. Na dřevěném molu již ambasadora vítaly stovky měšťanů a zástup dvořanů s nataženým slavnostním kobercem, aby se noha nejvyššího reprezentanta anglického krále nemusela dotknout země.⁷³⁹ Po nezbytné zdravici, kterou pronesl starosta města v latině, nastoupil anglický ambasador za zvuku královské kapely doprovázející chlapecký chór

⁷³⁶ O fenoménu tzv. inkognita v raném novověku více Volker BARTH, *Inkognito. Geschichte eines Zeremoniells*, München 2013.

⁷³⁷ G. MIÉGE, *A Relation of Three Embassies*, s. 349-361.

⁷³⁸ Během podobných slavnostních událostí mohla hrát důležitou roli rovněž řeka. Takovéto příklady jsou kromě Vídně zaznamenány například i v Londýně. Nejlépe však zůstávají zdokumentovány slavnostní vjezdy zahraničních ambasadorů v Benátkách. Z četných prací např. S. TIPTON, *Diplomatie und Zeremoniell*, 197 s.

⁷³⁹ Symboliku toho aktu rozebral především Arnold van Gennep. Funkce koberce může být spojována s nošením či jízdou v kočáře, kdy se během slavnosti nesmí noha posvěcené osoby dotknout země. Více A. van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1996, s. 170-171.

z nedalekého Tyska kyrkan do slavnostního kočáru a za asistence početného anglického služebnictva oblečeného v červené livreje odjel do předem pronajatého paláce.

Tři dny po slavnostně provedeném příjezdu absolvoval Charles Howard of Carlisle oficiální audienci, která byla spojena s triumfální jízdou několika stovek účastníků do královského zámku Tre Kronor. Součástí průvodu byly také ostatní zahraniční diplomaté, několik předních důstojníků švédské armády s vybranými vojáky a rovněž někteří přední dvořané či urození mladíci, kteří se chtěli zviditelnit v očích přihlížejících davů. Po příjezdu na nádvoří zámku se již následující scénář příliš nelišil v porovnání s přijetím císařského vyslance Raimonda Montecuccolih o deset let dříve v Uppsale. Carlislova audience se odehrála před osmiletým králem, který v době příchodu ambasadora stál pod baldachýnem. Po nezbytném pozdravu, obvyklých poklonách a po odložení pokrývek hlavy ambasador přednesl svoji anglickou řeč ozdobenou frázemi a teatrálností, která byla posléze překládána do latiny. Mladý král byl Angličanem upozorněn na svoji dějinnou roli v panteonu velkých předků a během proslovu byl dokonce titulován malým Herkulem.⁷⁴⁰ Po několikaminutovém monologu vystoupil Magnus Gabriel De la Gardie, aby jménem krále, který během celé recepcce neřekl jediné slovo, poděkoval Carlislovi ve švédštině, což bylo následně přeloženo do latiny.⁷⁴¹

Následující den se konala audience u královny vdovy Hedviky Eleonory. V tomto případě proběhl ceremoniál podobným způsobem jako den předem. Velkolepostí však tato ceremonie již nemohla překonat oficiální návštěvu u krále. Recepce u Hedviky Eleonory se odehrála pouze v privátních pokojích za přítomnosti několika dam a kavalírů, kteří tvořili základ menšího z obou královských dvorů této doby. Opětovné zdvořilostní fráze byly anglickým legačním sekretářem tentokrát překládány z angličtiny do francouzštiny. O několik

⁷⁴⁰ Oslovení tohoto druhu pravděpodobně nebylo zvoleno náhodně. Právě v těchto letech si definitivně získal celoevropskou slávu švédský básník Georg Stiernhielm díky svému dílu *Herkules*, ve kterém v hexametrech opěvoval velikost švédské panovnické dynastie. Více viz Wilhelm FRIESE, *Christina, Königin von Schweden*, in: August Buck (Hrsg.), *Europäische Hofkultur im 16. und 17. Jahrhundert*, Bd. I. Hamburg 1981, s. 475-481, zde s. 475.

⁷⁴¹ G. MIÉGE, *A Relation of Three Embassies*, s. 353-359. Ačkoliv nám podobné fráze dnes zní jako klišé, přeci jen byly v raném novověku nezbytnou součástí tzv. galantní řeči, jejíž forma, obsah a přednes zůstávaly dlouho mimořádně vhodné pro podobné události. K tomu především Wilfried BARNER, *Barockrhetorik. Untersuchungen zu ihren geschichtlichen Grundlagen*, Tübingen 1970. Zásadní zůstávají také práce saského historika Manfreda Beetze. Zde např. M. BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit. Komplimentierkunst und Gesellschaftsrituale im altdeutschen Sprachraum*, Stuttgart 1990; M. BEETZ, *Komplimentierverhalten im Barock. Aspekte linguistischer Pragmatik an einem literaturhistorischen Gegenstandsbereich*, in: Wolfgang Frier (Hrsg.), *Pragmatik Theorie und Praxis*, Amsterdam 1981, s. 135-181. Základní práci zabývající se čtením jednotlivých symbolů galantní řeči představil především Georg BRAUNGART, *Hofberedsamkeit. Studien zur Praxis höfisch-politischer Rede im deutschen Territorialabsolutismus*, Tübingen 1988, s. 225-236.

minut později Hedvika Eleonora projevila podle ceremoniálních standardů anglickému velvyslanci podobné pocty ve švédštině, načež bylo vše přeloženo opět do francouzštiny. Se závěrem druhého proslovu byla oficiální audience prakticky ukončena.⁷⁴²

Toto nezbytné nastínění slavnostního ceremoniálu demonstrovaného na příkladu Montecuccolihovo a Carlislovy mise nám nyní poskytne dostatek srovnávacího materiálu pro charakteristiku vývojových tendencí jednotlivých prvků tohoto nejdůležitějšího aktu, kterého se měl diplomat u cizího dvora zúčastnit. V případě císařských vyslanců u švédského dvora byl průběh oficiálních audiencí ovlivněn mnoha okolnostmi, na které se obvykle dalo dopředu připravit. Mezi takovými skutečnostmi, jež dělaly z každé audience jedinečnou událost a na které musel reagovat i scénář ceremoniálu, můžeme zařadit například nezletilost krále, vyhoření sídelního zámku Tre Kronor nebo v pozdějších letech stále více popisovanou nechuť obou stran mluvit latinsky.⁷⁴³ Byly zde však i okolnosti, na které se dopředu připravit nedalo. K určité improvizaci se zúčastnění museli uchýlit tehdy, když se král například rozhodl nemluvit obligátně skrze švédského riksdrotse a proti očekávání všech se dal s vyslancem do řeči osobně, což se stalo například Georgovi von Plettenberg na konci roku 1654 nebo Burghardu Philippovi von Fridag v roce 1720.⁷⁴⁴ Na momentální pohnutí krále se dopředu nemohl připravit ani Gotthard Hellfried von Welz v roce 1700, když král místo běžné švédštiny začal mluvit na audienci německy.⁷⁴⁵ Průběh oficiálního přijetí a striktní postup mohl být například narušen i v případě, kdy vyslanci selhala paměť, což se stalo Michaelu Václavovi z Althannu v roce 1682, když si nedokázal vzpomenout na část latinské propozice.⁷⁴⁶ Podobných odchylek od scénáře ovlivněných logikou konkrétní situace však bylo mnohem víc. K těmto událostem bychom neměli přistupovat pouze jako k okrajovým a

⁷⁴² G. MIÉGE, *A Relation of Three Embassies*, s. 359-361.

⁷⁴³ Latina se přestala na audienci používat v 80. letech 17. století za Antonína Jana z Nostic, který poprvé mluvil ke shromážděným dvořanům německy, načež jeho řeč byla překládána do švédštiny. Podle tohoto modelu byla i švédská řeč krále překládána následně do němčiny. Tímto vzorem se měl následně řídit i hrabě Starhemberg, Welz a Fridag. Všichni tři měli nakázáno mluvit během oficiální audience německy. Tato praxe je sumarizována např. v ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, oficiální instrukce pro hraběte von Fridag z 9. 3. 1720 (Víděň).

⁷⁴⁴ Plettenberg zaznamenal svoji zkušenost v relaci nacházející se v Tamtéž, kart. 2, relace z 28. 11. 1654 (Stockholm). Hrabě Fridag průběh audience a všechny mimořádnosti shrnul v Tamtéž, kart. 14, relace z 11. 12. 1720 (Stockholm).

⁷⁴⁵ Tamtéž, kart. 10, relace z 28. 7. 1700 (Malmö). V případě audience hraběte von Welz našla říšská kancelář ve Vídni důvod k určitému zjednodušení pravidel ve skutečnosti, že se Karel XII. zaměstnával přesunem vojsk do Dánska, a proto si nechtěl udělat čas na zahraniční diplomaty. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Reichskanzlei, Zeremonialakten, kart. 12/6, ceremoniál císařských vyslanců na švédském královském dvoře, složka Ablegatio com. Weltz.

⁷⁴⁶ Tuto mimořádnost zaznamenal na stránkách své práce již K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 131.

nedůležitým historickým zkazkám, protože každé drobné vybočení ze striktních ceremoniálních pravidel mohlo vést buď ke stížnostem na nedostatek respektu, nebo naopak k dožadování stejných poct i jednotlivými následovníky v úřadě císařských vyslanců ve Stockholmu. Podobná přání mohli ostatně vznést i další zahraniční diplomaté, kteří byli během audiencí často přítomni a každý detail bedlivě sledovali, aby o celé události mohli podat zprávu v oficiální relaci.

V mnoha směrech jedinečné bylo rovněž přijetí nového císařského vyslance Adolfa Vratislava ze Šternberka v roce 1673. Hrabě totiž neabsolvoval oficiální audienci ani na zámku v Uppsale, ani ve stockholmském Tre Kronor, ale pouze v malém královském sídle v biskupském městě Linköpingu, protože hrabě ze Šternberka nechtěl čekat minimálně dva měsíce na návrat krále a královny vdovy zpět do Stockholmu.⁷⁴⁷ Na podobu audience tedy měla vliv celá řada vedlejších okolností od velice specifického ceremoniálního prostoru až po nedostatek personálu a materiálního vybavení, kterého se tomuto cestujícímu královskému dvoru nedostávalo. Před podobný problém byl ostatně postaven také Gotthard Hellfried von Welz v roce 1700, jenž byl donucen vykonat spěšně oficiální audienci u Karla XII. ve skánském Malmö kvůli probíhajícím vojenským přípravám na válku s Dánskem.⁷⁴⁸

Žádost o udělení audience podal Šternberk skrze svého hofmistra, jelikož legační sekretář Johann Eberhard Hövel byl dlouhodobě nemocen a nemohl vykonávat své běžné povinnosti. Další jednání, která probíhala tři dny, se odehrávala mezi císařským vyslancem, královským ceremoniářem a švédským *riksskattmästare* Stenem Bielkem, který byl v době královny cesty po Švédském království dočasně nejvyšším úředníkem u dvora. V prvních listopadových dnech roku 1673 odevzdal hrabě ze Šternberka přímo Bielkemu své dva kreditivy, které ho měly oficiálně zmocnit jako císařského vyslance u švédského královského dvora. K prvnímu dokumentu, jenž byl určen králi, neměl švédský *riksskattmästare* výhrady, ale u druhého kreditivu adresovaného královně vdově byla objevena chyba v úvodní titulatuře. Tento zdánlivě drobný byrokratický prohřešek však mohl mít vysloveně katastrofální následky, o čemž se ostatně přesvědčilo hned několik diplomatů raného novověku.⁷⁴⁹ Pokud byl kreditiv sepsán se špatnou titulaturou, měl suverén přijímající zástupce cizí velmoci plné právo takového diplomata odmítnout, čímž zanikly i pokusy o

⁷⁴⁷ O detailních přípravách a samotném průběhu audience viz ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 7, extrakt z oficiální relace Adolfa Vratislava ze Šternberka ze 7. 11. 1673 (Linköping).

⁷⁴⁸ Průběh oficiální audience byl zaznamenán v ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 10, diplomatická relace hraběte Gottharda Hellfrieda von Welz z 28. 7. 1700 (Malmö).

⁷⁴⁹ G. STIEVE, *Europäisches Hof-Ceremoniel*, s. 233-242.

navázání vzájemné spolupráce minimálně do doby, než byla učiněna náprava. V případě hraběte ze Šternberka však byl tento prohřešek napraven bez sebemenších následků.⁷⁵⁰

Dalším specifikem Šternberkových snah o navázání styku se švédskou královskou rodinou bylo úvodní neformální setkání, které mělo předcházet oficiální audienci. Právě hrabě ze Šternberka jako první zástupce rakouských Habsburků u švédského dvora tak vytvořil v tomto směru určitý precedens i pro následující generace císařských vyslanců. Tuto praxi následně zopakovali i oba následovníci Michael Václav z Althannu a František Antonín Berka z Dubé, jakož i Antonín Jan z Nostic a Franz Ottokar von Starhemberg v 90. letech 17. století; o 30 let později se k podobnému kroku uchýlil ostatně i Burghard Philipp von Fridag. V tomto směru se jednalo o ryze pragmatický krok, díky němuž se mohla královská rodina a část dvořanů seznámit jak s osobou císařského vyslance, tak i s některými politickými body upravujícími vzájemnou švédsko-habsburskou spolupráci. Oficiální audience císařských vyslanců se tak od roku 1673 staly skutečně jen jakousi divadelní inscenací, při které již nešlo o předání nových informací, ale především o podívanou symbolického rázu.⁷⁵¹ Audience Raimonda Montecuccolih, Georga von Plettenberg a Gottlieba z Windischgrätzu v 50. a 60. letech 17. století tak na rozdíl od oficiální recepce Adolfa ze Šternberka ještě vykazovaly kromě zceremonializovaného spektaklu i určitý informační potenciál.⁷⁵²

Úvodní neoficiální audience u Karla XI. a královny vdovy Hedviky Eleonory se odehrála třetí listopadový den roku 1673. Císařský vyslanec vystupoval po celou dobu inkognito. Vzájemné setkání bylo naplánováno na pátou hodinu odpolední. Král s královnou vdovou poslali Šternberkovi svůj cestovní, nepříliš honosný kočár tažený dvěma koňmi, dále čtyři služebníky, kteří měli jít po celou dobu podél kočáru a osvětlovat cestu na zámek a nakonec i svého ceremoniáře, jenž měl hraběte doprovodit ve voze. Po nepříliš dlouhé jízdě do mírného kopce podél biskupské katedrály dorazil hrabě ze Šternberka na nádvoří zámku, kde ho již očekával nejvyšší dvorský maršálek s několika dvořany, aby mohl zavést císařského vyslance do přijímacích prostor malého trojkřídlého zámečku. V privátním pokoji krále již na Šternberka čekal kromě několika předních dvořanů a důstojníků i Karel XI., samozřejmě ve stoje a s kloboukem na hlavě, který nesundal po celou dobu recepce z hlavy. Po příchodu se hrabě třikrát uklonil, načež vyřídil pozdravy císaře a ze široka představil

⁷⁵⁰ V tomto případě spočívala chyba v neadekvátním oslovení královny vdovy nižším latinským titulem *Serenitas*. Hedvika Eleonora však v této době vyžadovala oslovení *Majestas*. Více ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 5. 11. 1673 (Linköping).

⁷⁵¹ O této dramatizaci či teatralizaci moci více např. E. GOFFMAN, *Všichni hrajeme divadlo*, s. 233.

⁷⁵² W. PARAVICINI, *Zeremoniell*, 19 a 26.

důvody svého příchodu ke švédskému dvoru. Celý proslov probíhal v německém jazyce a jeho specifikem bylo, že ani jedno slovo nebylo králi interpretováno ve švédštině. Po téměř půl hodině se řeči chopil král, který Šternberkovi poděkoval ve švédském jazyce skrze osobu Stena Bielkeho, který vše přeložil do němčiny. Po vzájemném představení byl hrabě ze Šternberka doprovázen maršálkem do sousední místnosti, kde již čekala královna vdova Hedvika Eleonora, aby si i ona vyslechla důvody vyslancova příjezdu do Skandinávie. Toto setkání se celé odehrávalo v německém jazyce a neformálnější vystupování Hedviky Eleonory vedlo k tomu, že jednala se Šternberkem přímo bez prostředníka. Královna vdova se ptala na zdraví jednotlivých členů císařské rodiny, rozhovor se však týkal kromě politiky i průběhu cesty, Šternberkovy spokojenosti s jednotlivými počty a hlavně s ubytováním. Během neoficiální audience se královna vdova císařskému vyslanci rovněž omlouvala za nedostatečné počty zapříčiněné cestováním dvora a specifickými podmínkami v Linköpingu.⁷⁵³

Tohoto scénáře upravujícího průběh neoficiální audience, který nastavil Adolf Vratislav ze Šternberka, se striktně držel například i další císařský vyslanec u švédského dvora ve Stockholmu hrabě Antonín Jan z Nostic. Mladý hrabě absolvoval podobný ceremoniál v roce 1685 rovněž s dvojspřežím v doprovodu ceremoniáře, nikoliv však čtyř světloňů, ale šesti lokajů, protože průběh neoficiální audience se odehrál za světla v dopoledních hodinách. I hrabě Nostic si nárokoval stejné počty a chtěl mluvit v německém jazyce a především bez asistence překladatele, což mu nakonec bylo garantováno v předcházejících jednáních s ceremoniářem a Bengtem Oxenstiernou.⁷⁵⁴

Rovněž následující oficiální audience Adolfa Vratislava ze Šternberka vytvořila určitý vzor, na kterém trvali i jednotliví nástupci v úřadu císařského vyslance ve Švédsku. Hrabě absolvoval tuto ceremonii přesně dva dny po neoficiální audienci, přičemž scénář se lišil pouze ve zdánlivých detailech, které však měly pro raně novověkou diplomatickou praxi zásadní význam. Adolf Vratislav ze Šternberka vyrazil ze svého kvartýru ve stejném královnině kočáře opět v pozdních odpoledních hodinách. Kromě několika služebníků s pochodněmi doprovázelo vůz tažený nikoliv již dvojspřežím ale honosnějším šestispřežím celkem 14 lokajů. Během celé trasy byli rovněž rozmístěni vojáci gardy stojící v pozoru

⁷⁵³ ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 7, extrakt z oficiální relace Adolfa Vratislava ze Šternberka ze 7. 11. 1673 (Linköping). V rámci raně novověkých diplomatických styků známe praxi úvodní neoficiální audience a následné inscenace oficiálního přijetí například i u anglického či dánského dvora. Tento fakt ve svém článku dokázal např. i J. KUBEŠ, *Ceremoniál přijetí císařských vyslanců na dvoře anglických králů (1660-1740)*, in: Sborník k 60. narozeninám prof. Václava Bůžka (v tisku).

⁷⁵⁴ SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 21, inv. č. 106 KK6, koncept relace z 21. 4. 1686 (Stockholm).

s mnoha pochodněmi v ruce vytvářející důležitou kulisu slavnostní jízdy na zámek. Na dvoře linköpingského zámku již stál podobně jako při neoficiální audienci nejvyšší královský maršálek, který uvedl císařského vyslance do audienční síně Karla XI. Následující průběh připomínal opět v mnoha bodech již dobře nacvičené divadlo. Po Šternberkově trojnásobném úklonu si oba muži sundali pokrývku hlavy, kterou po celou dobu audience držel nejbližší služebník. Hrabě ze Šternberka přednesl před králem téměř půlhodinovou řeč v latině, kde kromě běžných komplimentů zčásti zopakoval všechny nejdůležitější body budoucího vyjednávání na královském dvoře. Král posléze švédsky poděkoval, což bylo následně přeloženo do latiny. Přítomní zahraniční pozorovatelé a přední dvořané posléze ocenili, že císařský vyslanec pronesl dlouhou řeč z paměti, čímž se odlišil od mnoha raně novověkých diplomatů, kteří nevládli latinou na dostatečné úrovni, což je výrazně limitovalo při oficiální promluvě.⁷⁵⁵ Rozdíl mezi neoficiální a oficiální audiencí byl rovněž ve vybavení ceremoniálních prostor. Sám Šternberk ve své relaci poznamenal, že během oficiálního přijetí se král nacházel pod jiným baldachýnem než o dva dny dříve. Nákladněji působící baldachýn byl totiž podle hraběte proveden ve slavnostnější zlaté barvě a rovněž dekorace zpodobňující heraldické symboly švédské královské rodiny měly o něco velkolepější charakter. Stejně jako během neoficiální audience byl i tentokrát císařský vyslanec následně zaveden do komnat královny vdovy, kde proběhla v podstatě stejná, tentokrát již výrazně kratší, německy přednesená zdravice.⁷⁵⁶

Jednotlivé části slavnostních audiencí císařských vyslanců v letech 1673-1720 se od sebe lišily pouze minimálně. Zástupci císaře se snažili garantovat jejich neměnnou podobu a v několika případech neváhali vyvolat konflikt s reprezentanty domácí vlády, kteří se především pod vlivem panovníka snažili ceremoniální pravidla oficiálních audiencí zjednodušovat. Například František Antonín Berka z Dubé a jeho nevlastní bratr Antonín Jan z Nostic podnikli jízdu na oficiální audienci v doprovodu kurfiřtských vyslanců, což nebyl příklad Šternberka, který byl v Linköpingu jediným zahraničním vyslancem. Především hraběti z Nostic pak byly uděleny mimořádné pocty, které si ovšem hrabě z části vyjednal ještě před započítím ceremoniálu. Slavnostní šestispřeží, jež táhlo královský kočár poskytnutý Nosticovi, doprovázely ještě dva královské vozy s dvojspřežím. Na úkor tohoto slavnostnějšího doprovodu však mohl být kočár hraběte z Nostic obestoupen pouze osmi

⁷⁵⁵ Velice podrobně pojednalo o poněkud unikátní audienci císařského vyslance v Linköpingu dobové periodikum *Theatrum Europaeum* (1672-1679), s. 381.

⁷⁵⁶ ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 7, extrakt z oficiální relace Adolfa Vratislava ze Šternberka ze 7. 11. 1673 (Linköping).

lokaji, což bylo v porovnání s jednotlivými předchůdci v úřadu chápáno jako poněkud nižší pocta.⁷⁵⁷

I přes nevoli zahraničních diplomatů postupně prosazované změny diplomatického ceremoniálu charakterizovaly snahy o zjednodušení vzájemného styku. Obě skandinávská království se snažila o potlačení pompézních projevů spojených s oficiálními audiencemi. Tyto regulace se sice týkaly především přijetí plně akreditovaných ambasadorů, avšak odezvu našly rovněž ve styku domácí vlády s jednotlivými diplomaty druhého stupně. Tím Švédsko a Dánsko vytvořily jasný kontrast k praxi prosazované například v Římě, kde snahy ohromit velkolepými průvody za doprovodu mnoha desítek až stovek kočárů s dalšími stovkami šlechticů a služebníků vygradovaly v prvních několika dekádách 18. století do nekontrolovatelných rozměrů.⁷⁵⁸ Ve snahách zjednodušit co nejvíce oficiální styk s vyslanci dospělo nejdále právě Dánsko. V roce 1686 byli zahraniční diplomaté seznámeni se vskutku šokujícím zněním nových pravidel, podle kterých měli všichni vyslanci druhého řádu jet na oficiální audienci pouze s dvojspřežím. Král měl během audience sedět s kloboukem na hlavě a na rozdíl od praxe předcházejících let měl se všemi hovořit dánsky. Tento řád však vzbudil takovou vlnu nevole, že se dokonce jinak antagonističtí zahraniční diplomaté dokázali spojit a podat protest proti takovému vystupování. Některé body se však přeci jen podařilo prosadit. Od poloviny 80. let 17. století tak král v Dánsku například promlouval na císařské vyslance během oficiální audience v dánském jazyce místo doposud uplatňované němčiny, čímž se přiblížil k praxi stanovené na švédském dvoře, kde především poslední tři generace vasovské dynastie používaly během podobných událostí stále více švédštinu.⁷⁵⁹

Ceremoniální spory týkající se oficiálních audiencí mezi zástupci cizích suverénů a domácím dvorem představovaly téměř každodenní praxi raně novověké diplomacie. Během

⁷⁵⁷ SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 21, inv. č. 106 KK6, koncept relace z 21. 4. 1686 (Stockholm).

⁷⁵⁸ Bettina SCHERBAUM, *Die bayerische Gesandtschaft in Rom in der frühen Neuzeit*, Tübingen 2008, s. 258-264.

⁷⁵⁹ Proti tomuto bodu upravující komunikační jazyk během oficiální audience protestovali především císařští vyslanci, se kterými král jednal po celé 17. století zásadně v němčině. Jelikož v roce 1686 neměl císař Leopold I. svého stálého zástupce na královském dvoře v Kodani, zpravoval vídeňský dvůr o přípravách nového ceremoniálního řádu vyslanec v Hamburku Haro Burkhard Fridag von Gödens. Opis jeho relace vztahující se k novému diplomatickému ceremoniálu viz ÖStA, HHStA, Ältere Zeremonialakten, kart. 7, relace barona Fridaga von Gödens z 13. 7. 1686 (Hamburk). Protože se nemohli Habsburkové v tomto sporu angažovat přímo, padla komplikovaná jednání výhradně na bedra Christiana Gensche von Breitenau, dánského vyslance ve Vídni. O tom, že byl Breitenau v pravidelném kontaktu s Fridagem von Gödens a živě s ním kromě jiného řešil i tyto otázky, svědčí dochovaná oboustranná korespondence. Srov. RA København, Tyske cancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart. 48, písemný materiál vztahující se k misi Christiana Gensche von Breitenau z let 1685-1687, zde především říjnové dopisy Fridaga von Gödens z roku 1686 (Hamburk).

výměny diplomatů, v případě smrti panovníka či v důsledku vyhlášení nových ceremoniálních řádů na sebe narážely rozdílné představy jednotlivých táborů. Například v roce 1720 odjížděl do Stockholmu nový císařský vyslanec hrabě Fridag s jasnými instrukcemi týkajícími se oficiální audience. Jízda měla podle představ vídeňského dvora proběhnout za doprovodu 12 lokajů, jednoho šestispřeží a jednoho dvojspřeží, to vše za asistence ceremoniáře. Král měl podobně jako v letech Althannovy, Berkovy, Nosticovy, Starhembegovy a Welzovy mise během audience stát bez klobouku na hlavě. Jako jediná jazyk si měl Fridag po vzoru hraběte z Nostic, von Starhemberg a von Welz prosadit němčinu. Latina tak měla definitivně zůstat již jen v oficiálním písemném styku.⁷⁶⁰

Po svém příjezdu však Burghard Philipp von Fridag narazil na striktní neústupnost švédského dvora, který se začal řídit představami nového krále Frederika I. Přehnaná očekávání císařského vyslance a vídeňské vlády byla nakonec usměrněna a ohraničena téměř stejnými povinnostmi, které u švédského královského dvora dodržovali i ostatní vyslanci králů, včetně „hierarchických nováčků“, pruského a saského panovníka. Fridag nakonec po dlouhých sporech vyrazil na oficiální audienci pouze v jednom ceremoniálním kočáře taženém šestispřežím za doprovodu osmi lokajů. Jelikož zámek Tre Kronor vyhořel do základu a nová přestavba ještě neumožňovala plnohodnotné obývání, konala se recepce v bývalém Wrangelově paláci, který královská rodina využívala jako hlavní rezidenci. Této skutečnosti se tak musel přizpůsobit i ceremoniál audience. Při příjezdu k paláci uvítal Fridaga na schodišti nejvyšší ceremoniář, přičemž nejvyšší dvorský maršálek očekával císařského vyslance až ve dvoraně riddarholmenského paláce. Maršálek i hrabě Fridag posléze přešli za početného doprovodu nádvoří čtyřkřídlého paláce a po schodišti se dostali až do provizorních audienčních prostor. Zde očekával císařského vyslance král vsedě s kloboukem na hlavě, což se rovněž přičilo předcházejícím požadavkům i praxi minulých let. Jedním z mála prosazených přání císařské strany tak byl výrazný ústupek v podobě oboustranného jednání v německém jazyce, které však bylo zcela logickým a rovněž praktickým důsledkem Frederikovy neznalosti švédského jazyka v prvních letech vlády.⁷⁶¹

Diplomatický ceremoniál samozřejmě neupravoval pouze podobu audiencí. Spektrum norem tak bylo daleko širší a provázelo zástupce cizích velmocí po celou dobu mise.

⁷⁶⁰ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, oficiální instrukce pro hraběte von Fridag z 9. 3. 1720 (Vídeň).

⁷⁶¹ Podle některých (především starších) historiků se Frederik I. nenaučil švédský jazyk ani během více než 30 leté vlády. Toto tvrzení je však velice nepravděpodobné již kvůli státní agendě, která byla již ve druhé polovině 18. století vedena výhradně ve švédském jazyce. Srov. W. HOLST, *Fredrik I.*, s. 12. Další detaily k oficiální audienci hraběte von Fridag viz v ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, relace Burgharda Philippa von Fridag z 11. 12. 1720 (Stockholm).

Císařskému vyslanci tak například náleželo jasně definované místo v době plesu či během jiné oficiální dvorské zábavy. Ceremoniálem bylo regulováno rovněž chování u jídla v přítomnosti královské rodiny a ostatních vyslanců a ambasadorů. Nevyjasněné místo v rámci hierarchie během některé slavnosti či dvorské události tak vedlo k obligátnímu postupu; diplomat zcela jednoduše svoji nepřítomnost omluvil. Předcházení sporů tímto způsobem patřilo ke zcela běžné strategii uplatňované ostatně všemi dvořany a zahraničními diplomaty ve všech částech evropského kontinentu.⁷⁶²

Zdánlivě jasná pravidla upravující vztah v rámci společenstva diplomatů však mohla vést i k poněkud absurdní situaci, s níž nás seznamuje na stránkách oficiálních relací například císařský rezident v Kodani Henning Detlof von Hanses v roce 1701. V říjnu odjížděl z Kodaně ruský ambasador Andrej Petrovič Izmajlov, který chtěl před vyplutím projevít svoji galantnost tím, že zahraniční diplomaty pozve na oběd. Jelikož se společnost měla sejit u obdélného stolu, odmítl Hanses svoji účast kvůli přítomnosti pruského vyslance, jenž měl sedět na privilegovanější straně po pravici ambasadora. Rus tedy vymyslel kompromisní řešení v podobě kulatého stolu, s čímž císařský rezident nakonec souhlasil. Když se však dostavila společnost na ruskou ambasádu v Kodani, uzurpoval si zcela nečekaně pruský vyslanec místo po pravici ambasadora. Zástupce ruských carů však i tentokrát vyřešit konfliktní situaci diplomaticky, když císařského rezidenta posadil naproti sobě, a tak vytvořil dvě pomyslná čela kulatého stolu, čímž zároveň popřel jakákoliv geometrická pravidla. Aby satisfakci bylo učiněno zadost, rozhodl se ruský ambasador navíc věnovat první přípitek právě Henningu Detlofovi von Hanses.⁷⁶³

Podobných nevyjasněných ceremoniálních sporů u jídelního stolu, na plesech či v průvodech však byla celá řada. Císařští vyslanci ve Skandinávii mohli rovněž mluvit o štěstí, že unikli velice četným konfliktům týkajícím se přednostního práva během účasti na některých náboženských slavnostech v roce 1693 a 1721, jež charakterizují například relace saských a braniborských diplomatů.⁷⁶⁴ Téměř všichni císařští vyslanci se na rozdíl od

⁷⁶² U císařského dvora ve Vídni a Praze tuto praxi na mnoha příkladech popsal např. P. MAŤA, *Svět*, s. 22-29.

⁷⁶³ Císařský rezident neskrýval své rozhořčení, že musí ustupovat pruskému vyslanci, ani v oficiální relaci. Změna poměrů totiž přišla v lednu roku 1701, kdy se braniborský kurfiřt Fridrich stal králem Pruska. Jeho diplomaté v Evropě si tak nárokovali výrazně vyšší ceremoniální pocty. V tomto případě není bez zajímavosti, že císařský rezident Hanses citoval v relaci také patřičné pasáže ze slavného díla *L'ambassadeur et ses fonctions* od Abrahama de Wicqueforta, které posléze přidal i k relaci jako přílohu. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 21, diplomatická relace Henninga Detlofa von Hanses z 18. 10. 1701 (Kodaň).

⁷⁶⁴ Císařští vyslanci se zcela bezpochyby jako katolíci ani této slavnosti účastnit nemohli. Jak hrabě von Starhemberg v zimě roku 1693, tak i hrabě von Fridag v roce 1721 psali o svém vyčkávání ve Stockholmu, dokud se panovník a přední dvořané nevrátí nazpět z Uppsalý. Ke konfliktům mezi saskou a pruskou stranou

zástupců francouzských, anglických nebo dánských králů pravděpodobně zcela záměrně nezúčastnili také žádné ze slavnostních korunovací, které proběhly ve Stockholmu a částečně v Uppsale mezi lety 1650-1720.⁷⁶⁵

Výjimku představoval pouze hraběte von Starhemberg, který jako jediný z císařských vyslanců přihlížel tomuto tradičnímu rituálu na konci roku 1697. V tomto případě se však bohužel nedochoval jediný záznam, jímž by hrabě hodnotil průběh tohoto aktu. Přitom stockholmská „korunovace“ Karla XII. představovala nejen pro Švédsko, ale i pro Dánsko doslova ceremoniální revoluci, jak se ostatně trefně vyjádřil přední dánský odborník na raně novověké dějiny Sebastian Olden-Jørgensen.⁷⁶⁶ Průběh tohoto tradičního rituálu více než cokoliv jiného dokládá předchozí tezi nastiňující proces všeobecného zjednodušení ceremoniálních pravidel, kterými se obě skandinávská království zásadně odlišovala od opačných tendencí charakterizujících především realitu na císařském, francouzském a papežském dvoře. V roce 1697 změnil Karel XII. korunovační ritus a tím vytvořil jasný vzor i pro korunovaci Frederika IV. Dánského v roce 1700, jež proběhla bez účasti zahraničních vyslanců v kapli na zámku Frederiksborg, jak poměrně podrobně a zároveň rozhořčeně popisoval císařský rezident v Kodani Henning Detlof von Hanses.⁷⁶⁷ Švédské korunovace se od dob Gustava Vasy řídily do té doby běžným modelem západoevropských korunovačních rituálů spojujících čtyři zásadní akty, a to přísahu, pomazání, korunovaci a holdování. Karel XII. však provedl důležitou změnu v tom, že vypustil naprosto zásadní přísahu a

na jednotlivých evropských dvorech více HStA Dresden, Geheimer Rat, loc. 8234/03, Ceremonial Acten von allerhand Ceremonialstreitigkeiten, ceremoniální spory s pruským králem, fol. 119r-134v. Nejpodrobnější informace však přináší Agidio STRAUCHEN, *Das durch das Liecht des Evangelii hell erleuchtete Schweden [...]. Recht und Christ mässigen Vereinigung in dem allein wahren selig machenden Lutherischen Glauben, auf dem Concilio zu Upsal geschehen, angeordneten Jubel Fest dem 26. 2. anno 1693*, Stockholm 1693.

⁷⁶⁵ V tomto směru byl jedinou výjimkou pouze Franz Ottokar von Starhemberg. Z relací hraběte se však bohužel nedozvíme téměř žádné detaily o specifické pozici císařského vyslance během tohoto rituálu. Hrabě v privátní korespondenci pouze stručně konstatoval, že tato událost proběhla. Srov. MZA, RA Kouniců Slavkov, kart. 295, inv. č. 2840, dopisy Franze Ottokara von Starhemberg říšskému kancléři Dominiku Ondřejovi z Kounic z 28. 12. 1697 (Stockholm).

⁷⁶⁶ Sebastian OLDEN-JØRGENSEN, *State Ceremonial, Court Culture and Political Power in Early Modern Denmark, 1536-1746*, Scandinavian Journal of History 27, 2002, s. 65-76, zde s. 72-73; TÝŽ, *Zeremonielle Innovation. Die erste dänische absolutistische Königssalbung (1671) und die erste preußische Königskrönung (1701) im Vergleich*, in: Heide Barmeyer (Hrsg.), *Die preußische Rangerhöhung und Königskrönung 1701 in deutscher und europäischer Sicht*, Frankfurt am Main 2002, s. 185-196.

⁷⁶⁷ Hanses napsal, že korunovace proběhla téměř v soukromí bez účasti zahraničních pozorovatelů. Následného slavnostního oběda se již diplomaté zúčastnit mohli, avšak francouzský ambasador nemohl sedět u jednoho stolu s příslušníky vládnoucí dynastie a ostatní vyslanci druhého řádu neměli jasně stanovený zasedací pořádek. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 20, diplomatická relace Henninga Detlofa von Hanses ze 7. 4. 1700 (Kodaň).

korunovaci.⁷⁶⁸ Třináctý prosincový den tedy nejprve zástupci všech čtyř stavů na prostorném nádvoří shořelého zámku Tre Kronor složili svůj slavnostní hold a tři hodiny v tvrdé zimě, jak nás zpravuje dánský ambasador Bolle Luxdorph, jeden po druhém políbili ruku mladému patnáctiletému králi.⁷⁶⁹ Druhý den byl Karel ve stockholmské katedrále na ostrově Gamla stan slavnostně pomazán, avšak jak již bylo řečeno, přísahu nesložil a arcibiskup mu korunu na hlavu nevložil. S korunou na hlavě totiž král přijel již ke kostelu a sám si ji odložil pouze během pomazání na čele a rukou, načež si ji opět sám nasadil.⁷⁷⁰

Právě z těchto důvodů by byla velice zajímavá reflexe císařského vyslance, který musel být dozajista udiven netradiční a po mnoha směrech přímo šokující formou této slavnosti. Podobnou absenci zpráv máme ostatně i v případě Starhemborgovy účasti během tzv. přechodových rituálů jednotlivých členů švédského panovnického domu. Bylo však zcela logické, že se císařští vyslanci nemohli zapojit naplno do těchto slavnostních obřadů spojených se křtinami, svatbou či pohřbem především kvůli své víře. Tyto výlučné události propojené se službou u dvora však opomíjet nemohli, což registrujeme například u císařského vyslance Georga von Plettenberg, který se šel v roce 1655 dokonce dvakrát poklonit ke katafalku Marie Eleonory, vdově po Gustavu II. Adolfovi.⁷⁷¹ Podobné pocty ostatně složil i Franz Ottokar von Starhemberg v roce 1693 zesnulé královně Ulrice Eleonoře a o čtyři roky později i Karlovi XI.⁷⁷²

U příležitosti narození některého královského potomka si pak císařští vyslanci vyjednali s ceremoniářem návštěvu novorozeného prince či princezny, během které obvykle vystupovali inkognito. Podobné příklady registrujeme například u Antonína Jana z Nostic,

⁷⁶⁸ Detailně popisuje celou událost na základě dobré znalosti četných archivních pramenů a sekundární literatury i S. OLDEN-JØRGENSEN, *Ceremonial Interaction across the Baltic around 1700. The „Coronation“ of Charles XII. (1697), Frederick IV. (1700) and Frederick III/I. (1701)*, Scandinavian Journal of History 28, 2003, s. 243-251, zde 244-246. Detailně o tomto aktu pojednává tištěná oslavná relace *Kort Berättelse om H. K. M. Carl den tolfte [...] Kongl. Hyldningh, ock de på följande Smorielse Act [...] den 13 och 14 December 1697*, Stockholm 1698, 4 fol.

⁷⁶⁹ A. FRYXELL, *Handlingar rörande Sverges historia. Fjerde delen*, Stockholm 1843, s. 140, editovaná relace Bolle Luxdorpha z 18. 12. 1697 (Stockholm).

⁷⁷⁰ S. OLDEN-JØRGENSEN, *Ceremonial Interaction*, s. 246.

⁷⁷¹ ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 24-22, relace Georga von Plettenberg z 3. 4 (Stockholm).

⁷⁷² Nejenom poslední pocty, ale i značná nejistota z dalšího vývoje švédské zahraniční politiky po smrti Karla XI. je patrná v privátní korespondenci císařského vyslance směřující na vídeňský dvůr. Zde např. MZA, RA Kouniců Slavkov, kart. 295, inv. č. 2840, dopisy Franze Ottokara von Starhemberg říšskému kancléři Dominiku Ondřejovi z Kounic ze 17. 4. 1697 (Stockholm). Scénář funerální slavnosti na počest královně Ulriky Eleonory, k níž neodmyslitelně patřilo i *castrum doloris* pyramidovitého tvaru navržené Nicodemem Tessinem ml., se dochoval v tištěné formě *Kort RELATION Om Högst Sahl. Hennes May:tz. Wår allernådigste Drottningis, Drottningis ULRICÆ ELEONORÆ Lijk Process, som skedde uthi Stockholm den 28. Novembris 1693*, Stockholm 1693, 17 fol.

kteřý gratulace královskému páru obvykle spojil se zhlédnutím novorozence. Takto například zavítal v roce 1686 k malému Karlu Gustavovi a o dva roky později i k Ulrice Eleonoře.⁷⁷³ Že se u kolébky královského potomka postupně vystřídali všichni přítomní zahraniční diplomaté, je evidentní i z francouzských, dánských, anglických nebo saských relací. Dobře zdokumentována je kupříkladu návštěva braniborského vyslance Christopha Caspara von Blumenthal u prvorozeného prince Frederika v roce 1671 v Kodani, jenž se zúčastnil i křtin, během nichž odevzdal královskému páru drobný dar za 60 zlatých rýnských.⁷⁷⁴

Švédské království bylo poněkud specifické také tím, že se zde mezi lety 1655-1720 téměř neslavily narozeniny královské rodiny veřejně, jak si brzy po svém příjezdu všimlo hned několik císařských vyslanců. Oslavy podobného charakteru tak probíhaly obvykle privátně a za zavřenými dveřmi. Čas od času uspořádal alespoň některý ze zahraničních diplomatů za tímto účelem ples s ohňostrojem na ambasádě, avšak tyto oslavy více než ke cti panovnické rodiny sloužily samotnému zahraničnímu diplomatovi ke zviditelnění vlastní osoby a zároveň moci zastupovaného suveréna. V tomto směru se nechával švédský královský dvůr výrazně zastínit dvorem dánským, kde byly naopak narozeniny krále a královny slaveny za doprovodu zahraničních vyslanců, mezi kterými nemohli chybět ani zástupci císaře František Antonín Berka z Dubé, Sigismund Wilhelm von Königsegg-Rothenfels a Henning Detlof von Hanses v 80. a 90. letech 17. století a během první dekády století následujícího.⁷⁷⁵

Císařští vyslanci se čas od času přicházeli poklonit také zemělým příslušníkům předních šlechtických domů nebo i dalším významným procísařským politikům u dvora. Buď

⁷⁷³ Nutno na tomto místě podotknout, že zahraniční diplomaté byli vždy nabádáni k tomu, aby u zahraničního dvora v případě nutnosti gratulovali k významným událostem spojeným s přechodovými rituály jednotlivých členů vládnoucí dynastie. Rovněž hrabě z Nostic se několikrát objevil u dvora pouze za tímto účelem, k čemuž ho ostatně pravidelně nabádala i říšská dvorská kancelář v oficiálních reskriptech. Srov. např. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 18, inv. č. 90, reskripty císaře Leopolda I. císařskému vyslanci ve Stockholmu ze 7. 12. 1685, 7. 12. 1686, 4. 4. 1687 atd. (vše Vídeň).

⁷⁷⁴ Co se týče křtin, neregistrujeme opět žádný doklad o tom, že by se této křesťanské svátosti zúčastnil císařský vyslanec. K Blumenthalově přítomnosti na křtinách se posléze nacházejí i další dílčí informace v jeho vlastnoručně psaném deníku z mise v Kodani. Srov. GStA PK Berlin, Neuere Kriegssachen, Rep 63, Nr. 325, Journale des geheimen Raths Freiherrn Christoph Caspar von Blumenthal nach Coppenhagen 1667, 1671-1672.

⁷⁷⁵ U příležitosti podobných událostí byl obvykle uspořádán slavnostní ohňostroj doprovázen vždy početnými salvami. Především narozeniny krále a královny podnítily uspořádání bálu či dokonce opery, kterých se obvykle zúčastňovali někteří přítomní zahraniční diplomaté. Zajímavé detaily předkládá především císařský rezident von Hanses. Například v roce 1701 se účastnil oslav narozenin královny Luisy Meklenburské, během kterých byl pozván ke slavnostní večeři. Sál byl při této příležitosti alegoricky vyzdoben na způsob zahrady, nacházela se zde dokonce grotta a prýstící fontána, která měla navodit atmosféru jídla v přírodě. K počtu všech účastníků byla na každém talíři položena stříbrná pamětní medaile s portrétem vládnoucí panovnice. Po večeři se výzdoba sálu proměnila v divadelní kulisy, kterých využila herecká skupina k sehrání francouzské komedie. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 21, diplomatická relace Henninga Detlofa von Hanses z 30. 8. 1701 (Kodaň).

veřejně, nebo inkognito se rovněž ukázali na některých oslavách narozenin a především během svateb. Podobných událostí se zúčastňoval například Adolf Vratislav ze Šternberka na přelomu let 1673-1674. První pozvánku dostal císařský vyslanec a jeho manželka Anna Lucie hned několik týdnů po příjezdu do Švédska na svatbu hraběte Lewenhaupta, ze které se však Šternberk omluvil kvůli přítomnosti francouzského vyslance Isaaca de Feuquières a nevyjasněným ceremoniálním pravidlům.⁷⁷⁶ Druhou příležitostí si však již hrabě nechtěl nechat ujít, a to i přes ohlášenou účast francouzského vyslance. Ačkoliv kvůli přítomnosti obou mužů na této slavnosti hrozilo propuknutí závažného ceremoniálního sporu, přeci jen byla situace vyřešena zcela diplomaticky na základě logiky dané situace, jak nás ostatně informuje sám hrabě ze Šternberka.

„Taktéž jsem byl pozván na oslavu svatby králova komořího Hastferda [Jacob Johan Hastfert, pozn. aut.] se slečnou Flemingovou [Anna Katarina Flemming av Liebelitz, pozn. aut.]. Protože mě všichni švédští senátoři ubezpečovali, že mi bude prokázána náležitá čest, tak jsem se nakonec na tuto oslavu dostavil. Jelikož však byl u stolu nejasný zasedací pořádek, tak ke mně přišel sám francouzský vyslanec, posadil se a prohlásil, že se nechce přít o přednost a na tomto veselém místě chce vést pouze veselou konverzaci, načež jsme se dali do dlouhého hovoru ve francouzštině. Poté mě nevěsta vytáhla k tanci, a tak jsem tančil rovněž s její matkou, sestrami a nejbližšími přítelkyněmi.“⁷⁷⁷

Poslední velikou událostí, jejíž průběh zčásti determinoval ceremoniální řád, byla tzv. závěrečná audience, kterou absolvoval až na drobné výjimky každý diplomat těsně před svým odjezdem od zahraničního dvora.⁷⁷⁸ Scénář závěrečné audience měl mít teoreticky stejnou

⁷⁷⁶ ANM, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 174, relace Adolfa Vratislava ze Šternberka z 29. 11. 1673 (Stockholm).

⁷⁷⁷ ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 21. 2. 1674 (Stockholm).

⁷⁷⁸ O závěrečných audiencích více např. K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 138-143. Případů, kdy diplomat opustil dvůr bez závěrečné audience, bylo vskutku minimum a oprávněně tak přitahovaly mimořádnou pozornost současníků. Bez závěrečné audience odjeli diplomaté například při vypuknutí války nebo kvůli vlastnímu prohřešku, což se stalo třeba Janu Václavu Gallasovi, jenž se v roce 1711 zdiskreditoval u anglické královny Anny, která mu nakonec znemožnila přístup ke dvoru. Více viz Elke JARNUT-DERBOLAV, *Die Österreichische Gesandtschaft in London (1701-1711). Ein Beitrag zur Geschichte der Haager Allianz*, Bonn 1972, s. 508-515. Také v případě Švédského království registrujeme několik podobných konfliktů mezi panovnickou rodinou a některými francouzskými, braniborskými a především polskými diplomaty. Známým příkladem, který samozřejmě velice potěšil císařského vyslance a vídeňský dvůr, byl odjezd bez závěrečné audience v případě francouzského ambasadora Françoise Bazina markýze de Baudeville v roce 1682. O této novině psal do Vídně Michael Václav z Althannu. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Reichskanzlei, Zeremonialakten, kart. 12/2, relace o ceremoniálu a neuskutečněné závěrečné audienci francouzského ambasadora ze 17. 10. 1682 (Stockholm).

podobu jako oficiální přijetí na začátku diplomatické mise. Avšak i zde obvykle existovaly určité výjimky. Ve Švédském království bylo například běžné podniknout závěrečnou audienci v přítomnosti nejbližších členů rodiny a vybraného služebnictva, kterému byl na rozdíl od oficiální audience umožněn přístup do přijímacích prostor. V případě mise pod velením Adolfa Vratislava ze Šternberka vyrazil císařský vyslanec na závěrečnou audienci v doprovodu dalších dvou kočárů se služebnictvem, kterému byla dána mimořádná pocta políbit na konci recepce ruku krále a královny vdovy. Během této krátké audience Šternberk opět promluvil v latinském jazyce, načež mu král odpověděl švédsky skrze svého sekretáře, jenž řeč přeložil do latiny. Stejným způsobem jako během oficiální audience i tentokrát zavedl následně nejvyšší dvorský maršálek hraběte ze Šternberka ke královně vdově Hedvice Eleonoře, kde došlo k oficiálnímu rozloučení v německém jazyce.⁷⁷⁹

Je příznačné, že jestliže si císařští vyslanci před oficiální audiencí na začátku mise sjednali první neformální schůzku s královskou rodinou, tak si stejným způsobem domluvili ještě jedno setkání, které proběhlo bezprostředně po oficiální závěrečné audienci. Jako první tak učinil právě Adolf Vratislav ze Šternberka, když se přišel tentokrát naposledy rozloučit a poděkovat za projevenou přízeň. Symbolem neformálnosti a celkové uvolněnosti při posledním setkání byla ještě závěrečná hra karet mezi Šternberkem a královnou vdovou. Jedním z posledních úspěchů tohoto šlechtice v úřadu císařského vyslance u švédského královského dvora byla proto výhra několika mála zlatých na Hedvice Eleonoře v karetní hře tik-tak.⁷⁸⁰

Avšak nejdůležitější rozdíl mezi oficiální úvodní a závěrečnou audiencí byl v tom, že zahraniční diplomaté dostávali na rozloučenou dar.⁷⁸¹ Také u švédského královského dvora oceňovali králové jednotlivé zahraniční diplomaty podle mnoha kritérií, obecně však především podle hodnostního ranku. Ambasadory se tak zcela logicky mohli těšit na hodnotnější dary, než tomu bylo v případě vyslanců druhého řádu. Dárek byl vždy podle

⁷⁷⁹ ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 12. 4. 1674 (Norrköping).

⁷⁸⁰ Tamtéž.

⁷⁸¹ Obdarovávání jako nezbytnou součást diplomatické praxe analyzovalo již několik zahraničních historiků. Zde J. FALCKE, *Studien*, s. 226-243. Dary, úplatky a různé podoby penzí, které byly rovněž nepostradatelným prvkem mezinárodněpolitického styku, prozkoumal především rakouský historik Valentin Groebner na příkladu švýcarských kantonů. Srov. V. GROEBNER, *Invisible Gifts. Secrecy, Corruption and the Politics of Information at the Beginning of the 16th Century*, in: Gisela Engel (Hrsg.), *Das Geheimnis am Beginn der europäischen Moderne*, Frankfurt am Main 2002, s. 98-110, zde s. 101-103. Základní a po všech směrech inspirativní práci však představila především Natalie ZEMON-DAVIS, *The Gift in Sixteenth-Century France*, Oxford 2000. Při studiu darů nemůžeme rozhodně opomenout práci Marcel MAUSS, *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*, Praha 1999.

pravidel doručen v předvečer závěrečné audience obvykle ceremoniářem či některým významnějším úředníkem královského dvora. Že darované předměty neměly pouze symbolickou hodnotu, víme z mnoha příkladů. V několika případech mohly královské dary dokonce vyvážit značnou část z vysokých finančních nákladů, které musel zahraniční diplomat hradit z vlastní kapsy. Tak například mimořádný císařský vyslanec Gottlieb z Windischgrätzu utratil za dvouměsíční pobyt ve Stockholmu závratných 5 000 rýnských tolarů. Jako jeden z mála císařských diplomatů raného novověku však na této legaci z finančního hlediska nakonec vydělal, protože kromě podpory dvorské komory ve Vídni dostal Windischgrätz na rozloučenou ještě zlatý řetěz v hodnotě 4 000 rýnských tolarů, což udivilo nejen samotného císařského vyslance, ale i mnohé zahraniční pozorovatele.⁷⁸²

Kromě zlatých řetězů, kterými rád obdarovával zahraniční diplomaty i Leopold I. ve Vídni, dostávali císařští vyslanci ve Švédském království nejčastěji nákladně provedené prsteny a rovněž drahými kameny dekorované portréty panovníků. Obraz Karla XI. posázený několika diamanty obdržel například hrabě ze Šternberka. Úplně stejným darem se ostatně rozloučil se Stockholmem i Antonín Jan z Nostic po pěti letech strávených u královského dvora.⁷⁸³ Drahokamy dekorovaný obraz s Karlem X. Gustavem obdržel i dlouholetý císařský vyslanec Georg von Plettenberg v roce 1655, který tak mohl prodejem tohoto prezentu umořit část ze svého vysokého dluhu 6 132 rýnských tolarů, jež musel vrátit několika věřitelům v dánském Holštýnsku a v Lübecku.⁷⁸⁴ Do podobné situace se ostatně dostal i Raimondo

⁷⁸² O daru na rozloučenou a jeho hodnotě psal sám Windischgrätz svému patronovi Františku Albrechtovi z Harrachu. Viz ÖStA Wien, AVA, FA Harrach, kart. 449, korespondence Gottlieba z Windischgrätzu hraběti Františku Albrechtovi z Harrachu, dopis z 10. 3. 1664 (Stockholm). O něco barvitější popis představilo i dobové periodikum *Theatrum Europaeum*, které hovořilo o daru za 6 000 rýnských tolarů. Zlatý řetěz ozdobený třemi řadami diamantů zavěšený na mramorové bystě desetiletého krále Karla XI. posléze doručil v předvečer závěrečné audience na císařskou ambasádu králův sekretář. Viz M. MEYER, *Theatrum Europaeum*, s. 1270.

⁷⁸³ Podobnými prezenty byli ostatně obdarováváni i braniborští a saští vyslanci. Poměrně jasnou představu máme o královském daru a jeho ceně v případě Ludolfa Lorenze von Krosigk, který v roce 1673 zastupoval ve Stockholmu braniborského kurfiřta Fridricha Viléma. S Krosigkem byla před odjezdem sepsána smlouva o pravidelné apanáži stanovené na 100 rýnských tolarů týdně, což představovalo v rámci raně novověké praxe poměrně štědrý příspěvek. I přes to se během půlroční mise dostal vyslanec do dluhu 4 888 rýnských tolarů, které byly z části umořeny pozdějším prodejem králova daru, jenž měl podobu portrétu Karla XI. s diamanty v přibližné hodnotě 800 rýnských tolarů. Srov. GStPK Berlin, Neuere Kriegsachen, I. HA GR, Rep. 63, Nr. 457, Anweisung der Legationsgelder für Krosigk (1672-1673), účty z 6. 12. 1672 a 29. 8. 1673 (Stockholm a s. l.). O obdobném daru a dlužích čteme i v případě Adama Ernsta von Pilsach. Srov. HStA Dresden, Geheimer Rat, loc. 08279/07, diplomatická mise Adama Ernsta Senffta von Pilsach do Švédska, relace z 10. 11. 1693 (Drážďany).

⁷⁸⁴ Plettenberg si stěžoval na svoji neutěšenou finanční situaci především v relaci z 26. 12. 1654. Císaři Ferdinandovi III. vysvětluje, že během předcházející mise v Hamburku utratil z vlastních prostředků 20 000 zlatých. Aby utišil prosby a stížnosti věřitelů, musel si před svým odjezdem do Stockholmu půjčit 7 200 rýnských tolarů od řezenského obchodníka Hanse Lambrechta. Během svého pobytu ve Stockholmu však

Montecuccoli o více než rok dříve, který jako jediný císařský vyslanec dostal dar v podobě zlatem zdobené truhličky posázené drahokamy.⁷⁸⁵

Ceremoniální pravidla jako kód definující vzájemný styk mezi zahraničními diplomaty a hostitelskou vládou nebyla v žádném případě stabilní, ale spíše nestálá či neustále formovatelná, jak jsme si ostatně demonstrovali na četných příkladech. Neměl by však vzniknout dojem, že řády upravující diplomatický ceremoniál byly v raném novověku nefunkční a že zahraniční vyslanci i představitelé domácí vlády mohli podle vlastní vůle nedodržovat stanovená pravidla a přitom nezodpovídat za případné následky. Na druhou stranu je však neudržitelná představa vždy fixních reakcí a očekávaných vzorců chování, které z jednotlivých účastníků audiencí, slavnostních průvodů či například korunovací vytvářejí pouze pravidly smýkané jedince jednající bez možnosti volby.

Jednotlivé normy obsažené v neustále publikovaných ceremoniálních řádech byly pravidelně předkládány zahraničním diplomatům, kteří se měli k jejich obsahu vyjádřit. Tím při čtení oficiálních relací narážíme na neustálé spory mezi dvěma názorovými tendencemi reprezentovanými švédským dvorem na jedné straně a zahraničními diplomaty na straně druhé. Nebyly to však jen ceremoniální otázky, které vyvolávaly pravidelné vlny více či méně závažných konfliktů charakterizujících téměř každou misi císařského vyslance ve Švédsku v 17. a 18. století. Daleko hlubší a téměř nepřekonatelné rozpory, jež zásadním způsobem ovlivňovaly charakter a kvalitu diplomatických styků mezi severní Evropou a Habsburskou monarchií, jakož i každodennost císařských vyslanců, panovaly v otázkách víry.

nadělal další dluhy, které se mu nedařilo následně splácet. Více ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatiche Korrespondenz, kart. 2, relace Georga von Plettenberg z 26. 12. 1654 (Stockholm).

⁷⁸⁵ A. VELTZÉ (Hrsg.), *Ausgewählte Schriften*, III. Band, s. 105. Rovněž pravidelná obdarovávání představovala důležitou součást každé zahraniční mise. Tomuto fenoménu se však odborníci na raně novověkou diplomacii dosud systematicky nevěnovali. Mezi výjimky patří např. článek Daniela Schmutze o darech anglického vyslance Thomase Coxe ve Švýcarsku. Více Daniel SCHMUTZ, *Gold in der Welt der Diplomatie. Geschenke des englischen Gesandten Thomas Coxe auf seiner Mission in der Schweiz (1689-1692)*, Kunst und Architektur in der Schweiz 51, 2000, s. 23-32.

IV.

VÍRA

IV. 1. Boj za záchranu katolické obce ve Skandinávii

Přes postupující proces sekularizace zahraniční politiky zůstávaly náboženské otázky nedílnou součástí diplomatické praxe hluboko do 18. století. Státy evropského kontinentu postupně začaly omezovat rozbujele pravomoci církve a v rovině věcné a právní získávaly dominantní podíl na disciplinaci vlastních poddaných. Tento dnes již ze široka studovaný jev nazývaný konfesionalizací byl však dlouhou dobu studován pouze jako společenský proces podporovaný a organizovaný státem, popřípadě vrchností na nižší regionální úrovni. Konfesionalizační strategie byly charakteristické zásahy do systému vzdělání, omezovala a cenzurovala se produkce některých tiskovin. Jinověrci byli postaveni pod permanentní psychologický a materiální tlak, jenž měl ideálně vést k jejich konverzi a zákonitě tak i ke konfesijní homogenizaci daného území. Nakonec došlo k vymezení a stabilizaci nových dogmatických řádů církví, což mělo za následek celou řadu doprovodných jevů projevujících se například v symbolické reprezentaci konfese.⁷⁸⁶

Především pod vlivem rozrůstajících se výhrad vůči dílu Michela Foucaulta došlo i k předefinování základů konceptu konfesionalizace. Na oprávněnou kritiku zareagovali především sami její tvůrci Heinz Schilling a Wolfgang Reinhard, jimž byl především vytýkán důraz na konfesionalizační proces působící výhradně „shora“. Pod vlivem nových výzkumů bylo prokázáno, že konfesionalizace probíhala paralelně ve dvou rovinách „shora“ a „zdola“, což vytvářelo pole pro četné konflikty mezi jednotlivými antagonisty. Disciplinace jedinců jako vedlejší produkt konfesionalizace zákonitě vedla k projevům neposlušnosti.⁷⁸⁷

Ačkoliv na téma konfesionalizace vzniklo v nedávné době nepřehledné množství prací, nikdo zatím celoplošně a podrobně nerozpracoval třetí rovinu, která tvoří nedílnou součást této teorie. Konfesionalizace jako společenský proces byla totiž vždy usměrňována i vlivy působícími „zvenku“, které stejnou měrou definovaly vývoj dominantní i minoritní konfesijní skupiny na jednotlivých územích raně novověké Evropy. Právě internacionalita konfesí způsobila, že se někteří panovníci a vrcholní zástupci církví cítili být garanty utlačovaných konfesijních menšin v zahraničí, které neváhali větší či menší měrou zaštitit. Tím se

⁷⁸⁶ W. REINHARD, *Was ist katholische Konfessionalisierung?*, s. 419-422.

⁷⁸⁷ O. FEJTOVÁ, *Přehledy bádání a historiografických studií*, s. 747-750. Velice inspirující je v tomto směru anglicky psaný sborník redigovaný Heinzem Schillingem a Istvánem Györgym Tóthem. Srov. H. SCHILLING – I. G. TÓTH (Edd.), *Cultural Exchange in Early Modern Europe. Religion and Cultural Exchange in Europe, 1400-1700, vol. 1.*, Cambridge 2006. Problém konfliktního soužití různých konfesí v ohraničeném prostoru nabízí Heinz DUCHHARD – Gerhard MAY (Hrsg.), *Union – Konversion – Toleranz. Dimensionen der Annäherung zwischen den christlichen Konfessionen im 17. und 18. Jahrhundert*, Mainz 2000.

dostáváme k jedné z nejdůležitějších funkcí vznikající sítě stálých ambasád, jejichž povinností bylo podporovat a pečovat o perzekvovanou konfesijní menšinu. Tato povinnost padla na bedra také prvním katolickým vyslancům působícím na území Skandinávie v polovině 17. století.

První dvě dekády, které následovaly po třicetileté válce, předznamenaly zásadní zlom v rozdělení sfér vlivu v zahraniční konfesijní politice mezi katolickými panovníky na jedné straně a papežem na straně druhé. Důležitým prostředkem pro zachování katolické minority na území Skandinávie byla podpora misionářské činnosti ze strany Svatého stolce, která gradovala v průběhu dlouhotrvající války, jež přinesla mnoho příležitostí pro takovéto aktivity v důsledku silné fluktuace obyvatelstva všech konfesí.⁷⁸⁸ V prvních letech po vestfálském mírovém jednání nastala druhá fáze, kdy došlo ke spolupráci mezi papežem reprezentovaným ve Skandinávii několika misionářskými stanicemi a prvními katolickými ambasádami vznikajícími především v prostoru rezidenčních královských měst. Právě početní misionáři našli na vyslanectví ochranu v podobě diplomatické imunity, která jim zajistila bezproblémovou existenci, pokud dodržovali stanovená pravidla. Jelikož však tito jedinci často nehodlali či nemohli uposlechnout stanovených reskriptů místní vlády, nastala od 70. let 17. století třetí fáze, během které byly upozaděny zájmy papeže, čímž došlo k vytlačování misionářů z okruhu ambasád. Horliví katoličtí kněží se stali velice brzy nepohodlnými a přímo nevídanými, když narušovali křehké a nestabilní mezinárodní vztahy a v důsledku své činnosti zpochybňovali často těžce vydobyté výsledky jednání katolických diplomatů. Také zástupci zahraničních suverénů již nadále nehodlali riskovat, že přijdou o pracně získané benefity, které se mohly stát odrazovým můstkem v další kariéře. Z tohoto důvodu docházelo k nahrazování misionářů „loajálnějším“ duchovenstvem, které bylo většinou vybíráno na základě předchozí dohody mezi vyslancem a nejvyššími představiteli jednotlivých řádových domů.⁷⁸⁹ Tito kněží podléhali přímo rozkazům diplomata a byli finančně podporováni pouze

⁷⁸⁸ Zásadní je v tomto směru ediční řada *Katholisches Leben und Kirchenreform im Zeitalter der Glaubensspaltung*, která si klade za cíl postihnout konfesijní vývoj jednotlivých evropských států v letech 1500-1650. Badatel zde nalezne celou řadu doplňující sekundární literatury k tématu. Pro účely této práce je především důležitý svazek Matthias ASCHE – Anton SCHINDLING (Hrsg.), *Dänemark, Norwegen und Schweden im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Nordische Königreiche und Konfession 1500 bis 1660*, Münster 2003. Tzv. konfesijní migraci v raně novověké Evropě se zabývá sborník Joachim BAHLCHE (Hrsg.), *Glaubensflüchtlinge. Ursachen, Formen und Auswirkungen frühneuzeitlicher Konfessionsmigration in Europa*, Berlin 2008.

⁷⁸⁹ Vyslanec zásadně ovlivňoval volbu nového legačního kaplana, jímž se mohl stát například diplomatům osobní zpovědník či jiný blízký duchovní, jestliže splňoval požadované kritéria. Více Jiří M. HAVLÍK, *Česká katolická šlechta v jezuitské péči 1623-1773*, in: *Dělám to k větší slávě Boží a chvále vlasti*. Bohuslav Balbín a jeho doba, Klatovy 2014, s. 115-137, zde 126-130.

penězi státem řízené dvorské komory, čímž se eliminovaly jejich misionářské snahy, na které kladli důraz čelní představitelé Svatého stolce v předcházejícím období. Duchovní disponovali pouze titulem *legační kaplan* a mezi jejich nejdůležitější povinnosti patřila péče o duševní blaho členů ambasády a spravování ambasádní kaple, nikoliv však již misionářská činnost.

Území Skandinávie si prošlo rozdílným konfesijním vývojem. Hospodářsky nejrozvinutější oblasti přijaly evangelickou víru velice brzy již v průběhu první poloviny 16. století. Naopak od centra vzdálenější regiony, jako například Norsko, efektivně uplatňovaly Lutherovo učení až v polovině století následujícího.⁷⁹⁰ Na území Skandinávského poloostrova putovala v druhé polovině 16. století celá řada mimořádných diplomatických legací, které ve jménu papeže a celé křesťanské církve toužily po stabilizaci vzájemných poměrů. Především ve Švédsku nastala velice nadějná situace v době panování Jana III. z rodu Vasa, který i pod vlivem své polské manželky uvažoval ke konci 16. století o konsolidaci vztahů s katolíky. Za tímto účelem byl v roce 1577 a 1579 delegován do Stockholmu slavný jezuitský učenec a zkušený diplomat Antonio Possevino, aby zde podpořil snahy prokatolické frakce. Oprávněné naděje Jana III. směřující ke stabilizaci poměrů však duchovenstvo z evangelického a katolického tábora brzy zablokovalo, čímž ztratily na významu i královy snahy v těchto otázkách.⁷⁹¹

Stále ještě početná katolická obec ve Švédském království přišla o poslední zbytky naděje s příchodem nového a značně bigotního krále Karla IX. na trůn. Zemský sněm (riksdag), který byl svolán začátkem roku 1604 do östergötlandského Norrköpingu, přijal v pořadí již několikátý protikatolický patent, podle kterého měli být všichni obyvatelé království jednotní ve víře se svým vladařem. V reakci na tuto proklamaci přitvrdil Karlův následovník Gustav II. Adolf, jenž v roce 1617 uzákonil mimořádně drakonické tresty pro tajné katolíky. Trest smrti za porušení těchto pravidel měl čekat každého, kdo znevážil obsah Gustavova reskriptu. Jako mimořádně účinný prostředek disciplinace se projevila demonstrativní poprava královského sekretáře a starosty města Södertälje na stockholmském Stortorget v roce 1624. Oba muži byli obviněni z podpory jezuitského misionáře Henricha Schachta, který několik měsíců působil v přestrojení v největších švédských městech. Pater

⁷⁹⁰ Šířením luteránství ve Skandinávii se zabýval např. Oskar Garstein. Viz O. GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation, Volume I.*, s. 9. Zásadní práci popisující vztah katolické a lutéránské konfese za vlády švédských Vasů však představil především Magnus NYMAN, *Förlorarnas historia. Katolskt liv i Sverige från Gustav Vasa till drottning Kristina*, Uppsala 1997, zde s. 121-134.

⁷⁹¹ Z. HOJDA, *Collegia Nordica*, s. 54-55. Z dalších prací poskytl základní sumář informací i J. Ch. HARENBERG, *Pragmatische Geschichte*, s. 418-448.

Tovaryšstva Ježíšova byl nakonec po udání chycen, souzen a krátký čas vězněn, načež musel sám pod hrozbou trestu smrti Švédsko opustit.⁷⁹²

Boj proti katolické konfesi v Dánském království se v mnoha ohledech lišil od situace ve Švédsku. Nejzřetelnějším rozdílem, který se projevil v následujícím vývoji, byl nezanedbatelně vyšší podíl katolické minority na území Dánska. Také vládnoucí Oldenburkové přijali v průběhu třicetileté války řadu opatření namířených proti činnosti misionářů a tajných katolíků, avšak tyto královské reskripty nikdy nevedly k tak těžkým perzekucím, jež se objevovaly na území Švédska.⁷⁹³ Je dobře známo, že vasovská dynastie dokázala využít katolický problém propagandisticky a politicky, což nakonec vygradovalo ve skutečnou mánii, která vedla k hledání nepřítelů ve vlastních řadách. Nepřítelů, jenž na sebe vzal především podobu misionáře jezuitského řádu. Gustavu II. Adolfovi se tak povedl mistrovský politický tah, když zdánlivým odražením neexistující hrozby velice snadno zvýšil vlastní prestiž v očích svých poddaných.⁷⁹⁴

Něco takového se na území Dánského království nedělo. S postupujícími lety dokonce dánští panovníci začali přistupovat k tajným katolíkům jako k nutnému zlu, které bude vždy součástí veřejného prostoru. Po třicetileté válce se navíc zrodil plán očistit rezidenční město Kodaň od tohoto živlu a vyčlenit mu speciální prostor na periferii království, u samé paty Jutského poloostrova. Za tímto účelem byla vybrána dvě královská města Altona a Lykstad, která se měla stát ostrůvkem tolerance v jinak čistě luteránské oblasti. V roce 1658 byla víceméně potvrzena stávající praxe, podle které získaly jak Altona, tak Lykstad náboženskou

⁷⁹² P. G. LINDHARDT, *Kirchengeschichte*, s. 26-37. Misionářskou aktivitu jezuitu Heinricha Schachta popisuje ve svém článku Michael Feldkamp. Autor zde mimo jiné píše o popravě sekretáře Ursina a starosty Anthelia ve Stockholmu a další osudy patera Schachta, jenž se nakonec přidal k Tillyho armádě, kde působil jako polní kazatel. Svoje působení zakončil coby misionář a legační kaplan na císařské ambasádě v Hamburku, kde zemřel v roce 1654. Srov. M. F. FELDKAMP, *Päpstliche Missionbemühungen in Schweden während des 17. und 18. Jahrhunderts*, in: Marie-Louise Rodén (ed.), *Ab Aquilone. Nordic Studies in Honour and Memory of Leonard E. Boyle*, Stockholm 1999, s. 149-168. Krátký medailonek Heinricha Schachta představil i Z. HOJDA, *Collegia Nordica*, s. 89.

⁷⁹³ Informačně vyčerpávající je v tomto případě dvojdílná monografie popisující církevní dějiny Dánského království. Srov. Ludvig HELVEG, *Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen. Vols. I-II*, København 1857 a 1883. O stavu dánské katolické obce více Helge CLAUSEN, *Konvertiten in Dänemark im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Georg Diederich (Hrsg.), *300 Jahre katholische Gemeinden in Mecklenburg. Geschichte und Bedeutung in der Nordeuropäischen Diaspora*, Schwerin 2009, s. 34-41. O vlivu luteránské konfese na vytváření zahraniční politiky Dánska a Švédska před třicetiletou válkou více Jason LAVERY, *Die Rolle der Konfession in der Außenpolitik Dänemarks und Schweden 1570-1618*, in: Friedrich Beiderberck – Gregor Horstkemper – Winfried Schultze (Hrsg.), *Dimensionen der europäischen Außenpolitik zur Zeit der Wende von 16.-17. Jahrhundert*, Berlin 2003, s. 247-263.

⁷⁹⁴ Jaroslav MILLER, *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580-1650)*, Praha 2012, s. 71-87.

svobodu.⁷⁹⁵ Především Altona, nacházející se na dohled od hamburských městských hradeb, představovala od svého založení v roce 1594 skutečnou baštu katolické minority. Význam altonské misionářské stanice byl nesmírně důležitý pro celý region. Také sítě zdejší početné misionářské komunity dosahovaly až k některým stockholmským katolickým měšťanům, což vytvářelo příležitosti ke vzájemné interakci. Význam Altony si dobře uvědomovala i římská Propaganda Fide, která finančně podporovala hlavu místní misionářské stanice Henricha Schachta 150 scudi ročně.⁷⁹⁶

Zdejší katolická obec, jež podle odhadů čítala v polovině 17. století přibližně 600 duší, však především udržovala kontakty s vyslaneckými ambasádami v Kodani a Hamburku. Pozornost katolíkům nevěnovali pouze legační kaplani, ale i samotní diplomaté, kteří zde mohli najímat své služebníky či agenty. Ziskávali zde výhodnější půjčky a propracovávali svoji vztahovou síť drobnými službami, čímž si vytvářeli klientelu ochotnou k protislužbám. Především císařský vyslanec v Kodani Johann von Goess vystupoval v prvních letech po třicetileté válce jako garant katolické komunity na Jutském poloostrově, když dovedl naslouchat jejím požadavkům. Za podpory španělského a francouzského vyslance politicky urgoval dánského krále Frederika III., který se nakonec uvolil k dlouho odkládanému vyhlášení náboženské svobody v Altoně a Lykstadu.⁷⁹⁷ Těsná spolupráce mezi katolickými vyslanci v Kodani a misionářskou stanicí v Altoně pokračovala i v následujících letech, kdy se nástupce Henricha Schachta jezuita Wilhelm Godefrid obrátil na Johanna von Goess a především na francouzského vyslance Huguese de Terlon, aby mu pomohli získat finanční prostředky na stavbu katolického kostela v Altoně. Rozběhla se tak četná a komplikovaná jednání mezi papežskými nunciaturami, zástupci císaře a Francie a katolickou minoritou v Altoně, která nakonec vedla k vytouženému cíli.⁷⁹⁸ Katoličtí vyslanci jako jedni z mnoha

⁷⁹⁵ Faktograficky výjimečná je v tomto směru práce Lebrechta Drevese sumarizující misionářské aktivity katolických duchovních v oblasti Dolního Saska a Jutského poloostrova. Srov. L. DREVES, *Geschichte der katholischen Gemeinden zu Hamburg und Altona. Ein Beitrag zur Geschichte der nordischen Missionen*, Schaffhausen 1866, s. 76-111. Výjimečnou roli Altony a její nezastupitelný podíl na kulturním vývoji celého království zkoumal Franklin KOPITZSCH, *Altona – ein Zentrum der Aufklärung am Rande des dänischen Gesamtstaats*, in: Klaus Bohnen – Sven Aage Jørgensen (Hrsg.), *Der dänische Gesamtstaat*. Kopenhagen – Kiel – Altona, Tübingen 1992, s. 91-118.

⁷⁹⁶ G. DENZLER, *Die Propagandakongregation*, s. 87-96.

⁷⁹⁷ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 8 diplomatické relace Johanna von Goess z 7. 9. a 10. 10. 1658 (Kodaň). Baron von Goess čas od času informoval i o celkovém stavu katolické komunity v Dánsku přední členy vídeňského dvora, jakým byl např. Johann Maximilian von Lamberg či Václav Eusebius z Lobkovic. Nejpodrobnější zprávy jsou však adresované mladému císaři Leopoldovi I. Viz např. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 15, relace barona von Goess z 19. 11. 1661 (Kodaň).

⁷⁹⁸ O. GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation. Vol. III.*, s. 447-499.

garantů katolické konfese podporovali i misionářské snahy na Sjællandu, kde se nachází nejméně města Dánského království včetně Kodaně. Podpora katolíků diplomaty však byla značně individuální a vždy záleželo na konkrétním vyslanci, do jaké míry chtěl spolupracovat s misionářskými stanicemi.⁷⁹⁹

Začátky systematictější katolické misionářské politiky se vztahují k roku 1622, kdy došlo k založení *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* papežem Řehořem XV. Důležitou funkcí tohoto úřadu bylo mimo jiné dohlížet na výběr misionářů, kteří mají být posíláni na území Skandinávského poloostrova. Paralelně vznikla také nadace, jež měla finančně podporovat misionářské aktivity a proplatit nezbytné výlohy na cestu a činnost na konfesijně nepřátelském území. Proces výběru misionáře se do veliké míry řídil osobními kontakty a širokou sociální sítí předních členů tohoto úřadu. Propaganda Fide byla rozdělena na několik správních okrsků, v jejichž čele stál protektor, jenž byl zároveň papežským nunciem. V praxi měl totiž spravovat katolickou kongregaci ve Švédsku papežský nuncius v Polsku, do jehož jurisdikce toto území patřilo až do roku 1673, kdy definitivně přešlo pod pravomoc nuncia v Kolíně nad Rýnem. Dánské království posléze náleželo stejným způsobem do sféry vlivu papežského nuncia v Bruselu.⁸⁰⁰

Nuncius ve Varšavě a Bruselu vybíral misionáře především podle svého uvážení, většinou s minimálním tlakem ze strany Říma. Mobilizoval tak svoji vztahovou síť a často konzultoval s vybranými jedinci, kteří stáli na vrcholu hierarchie katolických úřadů. Nejčastěji byli oslovováni provinciálové jezuitského řádu, aby vybrali ze svých řad vhodného kandidáta, který by byl schopný post misionáře ve Skandinávii zastávat. Příležitostně byl zvolen i zástupce jiného duchovního řádu, jakým byli například dominikáni, františkáni nebo karmelitáni, jež se mohli specializovat na vybraná území. Dobře znám je v tomto případě

⁷⁹⁹ Zde nastíněná kooperace se samozřejmě neobešla bez občasných konfliktů. I zde se nalézají výjimky z pravidla, díky nimž jsme svědky konkurenčního boje v otázkách misionářské politiky jednotlivých řádů katolické Evropy. Někteří jezuitští misionáři či legační kaplani neváhali své konkurenty nazývat hanlivým výrazem *missionari vagabundi*. Srov. např. Johannes B. METZLER, *Den förste Oprindelse til den katholske Menighed i Köbenhavn*, Med Afbenyttelse af utrykte Arkivalier IX, 1911, s. 304.

⁸⁰⁰ O činnosti Propagandy Fide ve Skandinávii existuje několik publikací a článků, avšak jen málo z nich je modernějšího data. Mezi základní práce můžeme zařadit nepříliš rozsáhlé dílo z pera Antona Piepera. Viz A. PIEPER, *Die Propaganda Congregation und die nordischen Missionen im siebenzehnten Jahrhundert*, Köln 1886. Mezi starší práce patří také dílo Otto Mejera, kde se nachází editované některé zprávy o stavu katolické obce ve Skandinávii. O. MEJER, *Die Propaganda, ihre Provinzen und ihr Recht. Erster Theil*, Göttingen 1852, s. 128-148. Apoštolské vikariáty zodpovědné za misionářskou činnost na severu Evropy prozkoumal také jezuita Johannes B. Metzler. Srov. J. B. METZLER, *Die Apostolischen Vikariate des Nordens. Ihre Entstehung, ihre Entwicklung und ihre Verwalter. Ein Beitrag zur Geschichte der nordischen Missionen*, Paderborn 1919, zde především s. 12-21.

právě řád bosých karmelitánů, jenž vykonával misijní činnost většinou v Holandsku nebo v nedaleké Anglii.⁸⁰¹

V průběhu třicetileté války začaly být také poprvé utužovány kontakty mezi katolickými vyslanci a nunciaturou v Polsku a Kolíně nad Rýnem. Ve vatikánských archivech nalezneme mnoho dokladů o vzájemné interakci, která vedla často ke zprostředkování kontaktu mezi novým či stávajícím misionářem ve Skandinávii a nově ustanovenou ambasádou.⁸⁰² Propaganda Fide a nunciové vyvíjeli často mimořádnou snahu, aby byli misionáři integrováni do sítě vznikajících stálých ambasád. Raně novověkým panovníkům a také jejich diplomatům to přinášelo celou řadu výhod. Za prvé to byl jeden z prostředků, jak konsolidovat a prohlubovat vztahy s Římem. Především se však část nákladů za misionáře, který samozřejmě vykonával i službu legačního kaplana na ambasádě, přenesla na bedra římské kurie, čímž mohl jak panovník, tak především vyslanec ušetřit několik stovek zlatých ročně. Tato symbióza však neměla dlouhého trvání kvůli střetávání zájmových sfér papeže a katolických potentátů v pojetí vlastní zahraniční konfesijní politiky.

Od 40. do 70. let 17. století byli katoličtí kněží ve Skandinávii vázání dvojí loajalitou více než kdy předtím nebo potom. Většina duchovních měla na starosti chod legační kaple a zároveň vykonávala misionářské povinnosti. Kaplan či misionář projevoval poslušnost především vyslanci, protože byl oficiálně členem jeho služebnictva. Z tohoto důvodu musel důsledně dodržovat „pravidla domu“, ve kterém se těšil právu nedotknutelnosti. Zároveň však byl kněží i pod silným tlakem nunciů, kteří mu skrze Propagandu Fide zprostředkovali nezanedbatelné finanční zdroje, na kterých byl do značné míry závislý. Finanční podpora však byla motivována misionářskou aktivitou a posíláním pravidelných relací o stavu švédské či dánské katolické obce, které byly následně nunciaturou přeposílány do Říma.

Vznik prvních stálých katolických ambasád ve Stockholmu a Kodani spadá přesně do doby, kdy vygradovaly stížnosti papežských nunciů na tristní stav skandinávské katolické obce, které se nedostávalo základních duchovních potřeb. Podle visitačních zpráv nebylo mnohým katolíkům uděleno poslední pomazání a některé páry prý žily léta v nesezdaném manželství. Ve Skandinávii se také po třicetileté válce vytvořily ostrůvky katolických veteránů, kteří nebyli několik let u zpovědi ani dlouhodobě nepřijali svátost oltářní. Jedním

⁸⁰¹ O činnosti Řádu bosých karmelitánů v Holandsku více Daniel LEGUTKE, *Die kaiserliche Gesandtschaftskapelle*, zde s. 271-272.

⁸⁰² Veliké množství korespondence, misionářských a vyslaneckých zpráv ze Skandinávie, smluv o platu či rekatolizačních projektů nalezneme editované v práci Hermann TÜCHLE, *Acta SC de Propaganda Fide Germaniam spectantia. Die Protokolle der Propagandakongregation zu deutschen Angelegenheiten 1657-1667. Diasporaseelsorge unter Alexander VII.*, Paderborn 1972.

z takovýchto míst bylo například dánské město Rendsburg, ostrov Fyn či švédský Göteborg.⁸⁰³ Katolická komunita ve Skandinávii byla odsouzena k zániku, protože se nacházela pod permanentním konfesionalizačním tlakem luteránské většiny. V hlavních městech obou severských království se podle odhadů misionářů a císařských vyslanců nacházelo přibližně 300 až 500 katolíků.⁸⁰⁴ Již v průběhu třetí dekády 17. století však začaly vznikat ve Skandinávii první stálé zahraniční ambasády, kterým se podařilo zachránit a stabilizovat tyto specifické katolické menšiny. Velvyslanectví si tak mohla právem nárokovat zásadní podíl na zachování a rozvíjení konfesijních minorit v prostoru raně novověkých rezidenčních měst.

Nejsvízelnější situace vládla na území Švédska. Bylo to dáno jak geografickou odlehlostí, tak především silně protikatolickým smýšlením čelných představitelů království. Od dob „krvavého divadla“, kdy byli v roce 1624 na hlavním stockholmském náměstí před zraky přihlížejících popraveni dva významní zemští úředníci, nevstoupila mnoho let na území Švédska noha katolického misionáře. *Catalogus Missionariorum Soc. Jesu* uložený dnes v římském Archivio della Sacra Congregazione de Propaganda Fide nám za období let 1624-1635 podhaluje pouze jedno jméno jakéhosi skotského misionáře Christitia, který byl činný na území Švédska. Na západní hranici království působil také Johann Martin Rhugius, známý misionář původem z Norska, v doprovodu dvou dominikánů. Tato trojice však pravděpodobně nebyla placena prostředky římské Propagandy Fide a po Skandinávii se pohybovala poněkud dobrodružným způsobem s ideály prvních křesťanských misionářů.⁸⁰⁵

Po dlouholetém nátlaku papežského nuncia v Polsku se situace neobyčejně zlepšila až na konci roku 1634 s příchodem francouzského vyslance Clauda de Mesmes d'Avaux do Stockholmu.⁸⁰⁶ Hrabě d'Avaux sice v hlavním městě Švédského království pravděpodobně

⁸⁰³ Eduard A. NISSEN, *Den katolske menighed i Fredericia 1674-1962*, Vejle amts aarbog 1962, s. 34-86. O katolické minoritě v Rendsburgu více A. PIEPER, *Die Propaganda Congregation*, s. 43.

⁸⁰⁴ Tento počet zůstal po celou druhou polovinu 17. století více méně konstantní. Z těchto počtů vyplývá, že katolický živel tvořil přibližně 1-2% celkové populace hlavního města. Kodaň a Stockholm se s tímto poměrem mohly měřit například s Drážďany, kde bylo množství katolíků do konce 17. století přibližně stejné. Srov. J. KUBEŠ, *Kaple*, s. 134.

⁸⁰⁵ G. DENZLER, *Die Propagandakongregation in Rom*, s. 114. Detaily o činnosti skotského misionáře jsou velice skromného charakteru. Naopak misie Johanna Martina Rhugia a jeho společníků je velice dobře zdokumentována na stránkách rozsáhlého třísvazkového Garsteinova díla. Viz O. GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation, Vol. III.*, s. 348-379. Pro studium misionářských aktivit ve Skandinávii v polovině 17. století jsou zásadní práce Hermanna Tüchleho. Viz např. Hermann TÜCHLE, (Hrsg.), *Acta S. C. de Propaganda Fide Germaniam spectantia. Die Protokolle der Propagandakongregation zu deutschen Angelegenheiten 1622-1649*, Paderborn 1962. Více také Magnus NYMAN, *Förlorarnas historia*, s. 229-234.

⁸⁰⁶ Claude de Mesmes hrabě d'Avaux patří mezi přední činitele francouzské diplomacie, kteří utvářeli podobu zahraniční politiky bourbonského dvora v době třicetileté války. Jeho činnost byla však svázána především s jednáním na mírovém kongresu ve Vestfálsku. Osobností tohoto předního francouzského diplomata se

nevytvořil stálou ambasádu s dlouhodobě fungující kaplí, protože jeho pobyt byl omezen pouze na několik týdnů, avšak v jeho domě se těšil neobyčejné podpoře jeho zpovědník a misionář François Fleuri (Floridus) z řádu dominikánů. Novému francouzskému vyslanci také neobyčejně přálo zahraničněpolitické klima, jelikož Švédsko v polovině 30. let 17. století nutně potřebovalo finanční podporu ze strany Francie, aby mohlo vést i nadále nákladnou válku v Říši. Regentská vláda nehodlala omezovat jednání konfesijními spory mezi zanedbatelnou katolickou menšinou a luteránskou většinou. Fleuri proto mohl za podpory Propagandy Fide a francouzského vyslance nerušeně budovat kontakty s představiteli tajné katolické obce. V domě francouzského vyslance přijímal jednotlivé katolíky a neobyčejně činný byl i ve městě, kde se nacházelo především množství katolických vojáků a obchodníků.⁸⁰⁷

Z pravidelných zápisů také vyplývá, jakou dynamiku mělo vytváření komplikovaného vztahu mezi katolickým knězem a tamní luteránskou obcí. Do značné míry sekularizovanější dvůr, jemuž patřilo právo na řízení zahraniční politiky království, stál pod neustálým tlakem městské rady a duchovenstva, jejichž povinností měla být ochrana a zakonzervování „neznečištěné“ luteránské konfese. Ačkoliv katolický kněz vždy prováděl své obchůzky městem v převleku řadového služebníka francouzského vyslance, nedala se jeho totožnost z dlouhodobého hlediska utajit. Městská rada a vláda proto musela velice brzy posuzovat první udání. Poprvé byly vládní špičky postaveny před problémem ustanovování komisí, které oboustranné konflikty řešily často na základě logiky situace. Musely být doslova vynalézány nové postupy, které měly zaručit ideální průběh naprosto základních úkonů, jakým byl například pohřeb člena katolické vyslanecké legace.

Pravděpodobně poprvé tato situace nastala v roce 1635, kdy ve Stockholmu zemřel d'Avauxův sekretář Jean Baptiste Groussy.⁸⁰⁸ Okamžitě se zvedla vlna nevole proti pohřbení katolíka na protestantském hřbitově. Pro bigotně smýšlející obyvatele švédského hlavního města bylo nemyslitelné, aby katolíci uspořádali pohřební průvod a kněz svou mši znesvětil

dlouhodobě zabývala také německá historička Anuschka Tischer. Srov. např. A. TISCHER, *Diplomaten als Patrone und Klienten: Der Einfluss personaler Verflechtungen in der französischen Diplomatie auf dem Westfälischen Friedenskongress*, in: Rainer Babel (Hrsg.), *Le diplomatie au travail. Entscheidungsprozesse, Information und Kommunikation im Umkreis des Westphälischen Friedenskongresses*, München 2005, s. 173-197. Diplomatičnou činností hraběte d'Avauxe ve Švédsku se posléze zabývá W. J. ROOSEN, *The Age of Louis XIV*, s. 68-71.

⁸⁰⁷ G. DENZLER, *Die Propagandakongregation in Rom*, s. 115. O duchovní činnosti tohoto kněze víme díky cestovnímu deníku, který si po celou dobu mise vedl francouzský legační sekretář Charles Ogier. Viz Charles OGIER, *Från Sveriges storhetstid: franske legationssekreteraren Charles Ogiers dagbok under ambassaden i Sverige 1634-1635*, Stockholm 1978, s. 32 a 45.

⁸⁰⁸ G. DENZLER, *Die Propagandakongregation in Rom*, s. 115.

posvátné místo hřbitova. Po dlouhém jednání s vicekancléřem Peterem Salviiem nakonec švédská vláda neustoupila požadavkům francouzského vyslance. Groussy byl pohřben v tichosti neokázalým způsobem na předměstí Stockholmu v blízkosti dnešního norrmalmského Adolf Fredriks kyrka.⁸⁰⁹

Stejně jako v každé jiné protestantské zemi se i ve Švédsku periodicky střídaly vlny zvýšené tolerance a hluboké nenávisti vůči menšinové katolické obci. Po letech přísných perzekucí přišla krátká etapa uvolnění podporovaná především politicko-konfesijními představami mladé královny Kristýny. S příchodem francouzského vyslance Pierra Hectora Chanuta v roce 1645 do Stockholmu byla v jeho domě vybudována a zařízena kaple, jež fungovala téměř neomezeně až do roku 1653.⁸¹⁰ Francouzská ambasáda vznikla v nejrušnější části ostrova Gamla stan v cihlovém měšťanském domě obchodníka se železem Erika Larssona na dnešní Västerlånggatan 68 jen několik stovek metrů od královského paláce Tre Kronor.⁸¹¹ Katolická kaple využívající právo diplomatické imunity byla pro stockholmské měšťany něco naprosto nevídaného. Nejednalo se ještě o samostatnou budovu přičleněnou k ambasádě, jakou využíval v následujících letech například španělský vyslanec v Haagu.⁸¹² Francouzská kaple se sice rozkládala pouze v jedné větší místnosti velvyslanectví, avšak pozorní obyvatelé města mohli velice rychle a přesně odhadnout, která okna vedou do sakrálních prostor, už jenom proto, že tento dům byl obklopen ze třech stran ulic. Vybavení vysvěceného místa bylo na rozdíl od jiných známých ambasádních kaplí poměrně bohaté. Za dlouhých osm let se podařilo shromáždit úctyhodný inventář, který byl zaplacen z mnoha zdrojů. Malou částí přispěl samozřejmě sám kněz. Značné množství prostředků pocházelo od francouzského ambasadora a svůj podíl musela mít dozajista i švédská katolická obec. Mimořádný dar poskytl například papežský legát v Paříži, který pro nově vznikající kapli obstaral mešní roucha, misály, poháry a kříže.⁸¹³

⁸⁰⁹ Viz G. RODIS-LEWIS, *Descartes*, s. 207. Hřbitov, kde mohli spočinout někteří prominentní katolíci, se nacházel i v Kodani u Holmes Kirke, v blízkosti královského paláce.

⁸¹⁰ Pierre Hector Chanut představuje další mimořádný zjev francouzské diplomacie doby Ludvíka XIV. Během své mnohaleté diplomatické činnosti dokázal skloubit službu státu s osobními zájmy o vědu. Kromě blízkého vztahu ke královně Kristýně si zavázal celou řadu geniů doby, jakým byl např. René Descartes, Hugo Grotius či Claudius Salmasius, kterým zprostředkoval četné kontakty a angažmá u švédského dvora. Jako u mnoha jiných vyslanců i u Chanuta překračovaly jeho styky konfesijní rozdíly. Přátelství ho například pojilo i s několika švédskými vědci, jakým byl např. *den svenska juridikens fader* Johan Stiernhöök nebo lingvista Georg Stiernhielm. Viz O. GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation. Vol. III.*, s. 502.

⁸¹¹ Tento dům je dnes znám jako Lindeska huset. Viz Henrik O. ANDERSSON, – Fredric BEDOIRE, *Stockholms byggnader. En bok om arkitektur och stadsbild i Stockholm*, Stockholm 1977, s. 42.

⁸¹² Španělskou katolickou kaplí v Haagu a jejím vývoje ve druhé polovině 17. století se zabývá D. LEGUTKE, *Die kaiserliche Gesandtschaftskapelle*, s. 252-256.

⁸¹³ G. DENZLER, *Die Propagandakongregation in Rom*, s. 117.

Legáčním kaplanem se stal augustinián François Viogué, jenž se stejně jako jeho pán naučil během osmiletého pobytu švédsky. Na francouzské ambasádě tudíž probíhaly pravidelné bohoslužby ve francouzštině a němčině, přičemž se několikrát zpívalo a kázalo ve švédštině k nevoli pravověrných měšťanů. Augustinián Viogué nebyl pouze legačním kaplanem francouzské ambasády, ale také misionářem z pověření Propagandy Fide. Za podpory papeže získal tento duchovní pravidelnou penzi několika stovek scudi ročně a těšil se titulu apoštolského misionáře (*Missionarius Apostolicus*) v severních zemích. Rozkazy Viogué přijímal jak od ambasadora, tak od Propagandy Fide, čímž zákonitě docházelo ke konfliktům, když se střetly politické zájmy Chanuta s protireformačními představami Říma.⁸¹⁴

Již na začátku Chanutovy diplomatické mise projevil papež Inocenc X. souhlas s vysláním Vioguého, avšak pod podmínkou, že se francouzský ambasador postará i o další tři dominikány, kteří vytvoří doprovod nového legačního kaplana. V tomto okamžiku zasáhl mladý Ludvík XIV., jenž nehodlal nárokům papeže vyhovět. Další problémy nastaly hned po příjezdu francouzské legace do Stockholmu. Katolické mše na ambasádě se staly natolik oblíbenými, že kapacita kaple brzy nedostačovala. Bohoslužby tudíž začaly přitahovat stále větší a větší pozornost. Chanut proto musel jako představený ambasády řešit vznikající konflikty s kancléřem Axelem Oxenstiernou, jenž si dokonce vymínil dočasný zákaz pravidelných mší. Podle rozkazů Propagandy Fide se také Viogué neměl starat pouze o katolickou obec ve městě, ale rovněž využít náklonosti královny a snažit se proniknout do její přízně. Na konci 40. let však ještě Kristýna nebyla ochotná a připravená pustit si katolické duchovní do své bezprostřední blízkosti, a protože Viogué tuto neviditelnou hranici pravděpodobně několikrát překročil, musel být z rozkazu ambasadora vždy na čas ze Stockholmu „odstraněn“. *Raison d'État* nemohl být narušován morálními zásadami katolické protireformace.⁸¹⁵

⁸¹⁴ Výběr legačního kaplana ovlivňoval značnou měrou sám francouzský vyslanec Chanut, který odmítl několik nabízených kandidátů z řádu jezuitů. Podle Chanutovy argumentace se jezuité netěšili dobrému jménu u švédského královského dvora. Vhodný aspirant na post legačního kaplana měl být tedy především učencem z jiného a méně zprofanovaného duchovního řádu. Na konci jednání byl zvolen doktor teologie François Viogué. Srov. O. GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation. Vol. III.*, s. 512-513.

⁸¹⁵ Snahy omezit rozpínavost ambasádního duchovenstva neluteránských konfesí byly jedním z důležitých bodů jednání švédského riksdagu, který se sešel začátkem roku 1647 ve Stockholmu. Čtyři stavy přijaly rezoluci namířenou proti ambasádním kaplům „papežského“ a kalvínského vyznání, jejichž činnost byla povolena pod podmínkou, že se na mších nebudou shromažďovat poddaní švédské královny. Reakce na sebe nenechala dlouho čekat a podobné zákony přijal i Ludvík XIV., když omezil činnost švédské legační kaple v Paříži, která se stala během let vyhledávaným místem francouzské protestantské obce. Podobné snahy evropských panovnických dvorů jsou velice běžné po celé 17. století. Zmínku o perzekuci francouzské a švédské ambasádní kaple nalezneme také u teoretika diplomatické praxe Abrahama de Wicqueforta. Viz A. de WICQUEFORT, *L'Ambassadeur et ses Fonctions. Vols. I.*, Cologne 1715, s. 501-502.

Všechny výše uvedené informace jsou dokumentované v pravidelných relacích, které odesílal Viogué do Říma. Tyto relace doplněné příležitostnými sumarizujícími zprávami o stavu katolické obce ve Skandinávii vyzdvihují důležitou roli jejich pisatele. Zprávy misionářů vždy vyzývaly k většímu optimismu, než který nabízela realita. Viogué popisuje především svoji činnost u dvora královny Kristýny a apeluje na Propagandu Fide, aby zajistila odeslání dalších misionářů do Švédského království. Měli tak ulehčit francouzské kapli, která pro zvyšující se zájem katolíků přestala brzy vyhovovat. V prvních týdnech navštěvovalo bohoslužby asi deset lidí, kteří nebyli služebníky francouzského ambasadora. Po několika měsících se již jednalo o počet přesahující stovku katolíků. Odlehčení se však francouzské kapli dostalo až po několika letech s příchodem nových katolických vyslanců do hlavního města.⁸¹⁶

Začátkem 50. let 17. století si již vrcholní představitelé katolického světa uvědomovali reálnou možnost konverze švédské královny. Také z tohoto důvodu proběhla poněkud složitá jednání o obsazení místa legačního kaplana na nově vzniklé portugalské ambasádě ve Stockholmu. Tento muž měl být především vzdělavcem a loajálním vykonavatelem vůle Svatého stolce. Z dlouhých jednání probíhajících na několika úrovních vyšel vhodný kandidát v podobě jezuity Antonia Maceda, jemuž je připisována zásadní role v následné konverzi švédské královny ke katolictví. Také Macedo spojil službu v portugalské legační kapli s misionářskou aktivitou. Kromě duchovních povinností byl novému vyslanci Jose Pinto Pereirovi platný jako překladatel ze švédštiny. Portugalský ambasador využil vlivných kontaktů Chanuta v Římě, aby si nechal zajistit dispenz pro portugalskou kapli, podle kterého mohl Macedo sloužit nedělní a sváteční bohoslužbu dvakrát ve dvou různých jazycích. Po získání tohoto povolení odlehčila portugalská kaple významně kapli francouzské, když „přetáhla“ část švédské katolické obce na svoji stranu.⁸¹⁷

V této době přichází na scénu také první vyslanec císaře Ferdinanda III. ve Švédsku, hrabě Raimondo Montecuccoli. S jeho příjezdem ke dvoru královny Kristýny v roce 1654 již ve Švédském království existovaly minimálně tři kaple katolických vyslanců. Z dochovaného

⁸¹⁶ V době panování Kristýny Švédské působilo u královského dvora pouze několik málo katolických vyslanců. Kromě již zmiňovaného Francouze Pierra Hectora Chanuta to byl především portugalský vyslanec doktor João de Guimarães a jeho následovník Jose Pinto Pereira, kteří v této oblasti bojovali mezi lety 1643-1653 za obchodní a politické zájmy panovnické dynastie Braganza. Dále byl od roku 1652 ve Stockholmu a Uppsale činný španělský vyslanec Antonio Pimentel de Prado. Kromě těchto třech stálých rezidentur putovalo do Švédska ještě několik mimořádně zplnomocněných vyslanců Polska a císaře. Viz L. BITTNER – L. GROSS, *Repertorium*, s. 234 a 526. O misi portugalského rezidenta v severní Evropě více Jonathan I. ISRAEL, *Empires and Entrepreneurs. The Dutch, the Spanish Monarchy and the Jews (1585-1713)*, London 1990, s. 344-346.

⁸¹⁷ O. GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation. Vol. III.*, s. 518-519.

italského cestovního deníku je evidentní, že císařský vyslanec během krátkého pobytu nezaložil v pronajatém domě kapli a své duchovní potřeby uspokojoval výhradně na španělské ambasádě Antonia Pimentela de Prado. Jelikož se dvůr nacházel již delší dobu v nedaleké Uppsale, můžeme počítat spíše s jakousi formou provizorní kaple, která vznikla v domě Pimentela de Prado. Tuto kapli obstarával jezuitský kněz Alexander Manderscheid původem z bavorského města Lützelburg. Během téměř dvouměsíčního pobytu v nejstarším skandinávském univerzitním městě Montecuccoli tuto kapli o nedělích navštěvoval a s jezuitským kaplanem se pravidelně stýkal při různých příležitostech.⁸¹⁸

V posledních letech panování královny Kristýny se nacházelo u dvora množství významných katolických osobností jako například literát a polyglot Pierre Daniel Huet. Ve Švédsku působili i pověřenci kardinála Fabia Chigi jezuité Paolo Casati a Francesco Malines. Jmenovat bychom samozřejmě mohli i další jména. Tato významná katolická obec, která se vytvořila především zásluhou Kristýny a prorománské orientace švédské šlechtické společnosti, velikou měrou ovlivnila konfesijní vývoj Švédského království v následujících letech.⁸¹⁹ S odchodem Kristýny ze Skandinávie a po její následné konverzi ke katolictví v bruselském paláci Coudenberg se opět vrátily staré poměry projevující se mimořádnou nenávistí ke všemu katolickému. Na jedné straně slavil katolický svět triumf, na straně druhé museli protestantští obyvatelé Švédska spolknout hořkou pilulku. První císařské legační kaple v 50. a 60. letech začaly tudíž vznikat v ovzduší rozjitřené atmosféry, kdy švédští garanti „čisté víry“ opět úzkostlivě hledali nepřítele ve vlastních řadách, aby hned v počátku udusili zárodky další podobné konverze, ke které se po abdikaci odhodlala Kristýna I.⁸²⁰

V období těsně po abdikaci královny Kristýny jsme svědky i několika snah ryze soukromého charakteru. Pro dějiny české provincie Tovaryšstva Ježíšova jsou například

⁸¹⁸ A. VELTZÉ, *Ausgewählte Schriften*, Band III., s. 91-98. Pohled na císařskou diplomacii z druhé strany nabízí ediční zpracování některých Pimentelových dopisů. Více Nils BERENCREUTZ, *Don Antonio Pimentels depescher från drottning Christinas hov 1652-1656*, *Historiska handlingar* 37, 1961, s. 14-193.

⁸¹⁹ Registrujeme již nemalé množství prací zabývajících se katolickými dvořany v okruhu královny Kristýny. Mezi nejzdařilejší patří např. M. RODÉN, *Drottning Christina en biografi*, Stockholm 2008. Velice zajímavou sondou, studující činnost (především) francouzských hudebníků u švédského dvora, představuje Erik KJELLBERG, *Frankreich in Schweden*, s. 173-189.

⁸²⁰ Tyto snahy byly podpořeny i novými královskými reskripty namířenými proti tajným katolíkům a katolickým ambasádám. Jedním z takových bylo i nařízení Karla X. Gustava z roku 1655, pouhých několik málo měsíců po abdikaci Kristýny I. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 5, Religionis ordnung, articula IV., Stockholm 25. 7. 1655. Tento královský reskript se v tištěné podobě nachází i v sumáři švédských dvorských řádů z let 1528-1701. Viz J. SCHMEDEMAN, *Kongl. stadgar*, s. 311. Reskript však částečně vznikl jako reakce na podobná nařízení, ke kterým přikročil vídeňský dvůr v únoru roku 1655. Obsah dokumentu upravující chod protestantských legačních kaplí odeslal jako součást oficiální relace i švédský agent ve Vídni Heinrich Stäyger. Srov. Riksarkivet Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 280, regule protestantských ambasádních kaplí, nařízení z 27. 2. 1655 (Videň).

zajímavé přímluvy mladého Jana Tannera u generála jezuitského řádu v Římě. Tanner bojoval za zájmy katolické menšiny ve Švédsku, která musela po odjezdu francouzského a španělského vyslance zápolit o své přežití více než kdy předtím. Samotnému jezuitskému generálovi Goswinu Nickelovi nebyla skandinávská katolická minorita lhostejná, a proto se snažil skrze papežského nuncia ve Vídni urychlit jak jednání o novém císařském vyslanci ve Stockholmu, tak i výběr vhodného legačního kaplana.⁸²¹

S korunovací nového krále Karla X. Gustava a s vypuknutím druhé severní války jakoby sama Propaganda Fide ztratila zájem o podporu misionářů ve Švédsku. Finanční příspěvek pobíral ještě legační kaplan prvního stálého císařského rezidenta Georga von Plettenberga mezi lety 1654 a 1655, jakož i kaplan Hermanna von Basseroda mezi lety 1667-1670. Především pod vlivem zpříšňujících se pravidel pro výkon bohoslužeb v ambasádních kaplích ztrácela také Propaganda Fide důležitý vliv na činnost katolických misionářů, respektive legačních kaplanů. Nepříznivé poměry stručně charakterizoval nový papežský nuncius v Kolíně nad Rýnem Ercole Visconti, coby protektor švédské katolické obce. Podle jeho oficiální relace byli již delší dobu legační kaplani vybíráni pouze diplomaty, kteří výhradně zodpovídali za jejich činnost, přičemž byli placeni pouze z prostředků ambasády. Podle Viscontiho se tito kaplani stávali pro katolickou obec dokonce nebezpečnými, protože neměli žádné předchozí misionářské zkušenosti. Podle jeho názoru se jednalo spíše o vzdělané akademiky a představitele významných univerzitních postů, kteří nejevili dostatečný zájem o misionářskou činnost.⁸²²

I přes nespokojenost zástupců Propagandy Fide a kolínského nunciatury se již na tomto stavu nic nezměnilo. Katoličtí panovníci raně novověké Evropy se postupně zřekli nerealizovatelných projektů týkajících se návratu Skandinávie do lůna katolické církve a spíše se začali soustředit na vyrovnání v oblasti politicko-náboženské, zcela na úrovni obecného zájmu státu. Na druhou stranu kontakty legačních kaplanů s nunciaturami a římskou Propagandou Fide nikdy v úplnosti zaniknout nemohly. I v následujících letech jsme svědky příležitostných písemných styků, které ve větší či menší intenzitě přetrvaly po celé námi sledované období. Korespondenci s předními osobnostmi katolického duchovenstva nicméně nevyužívaly ke svému i obecnému prospěchu pouze legační kaplani. Dobrým příkladem nám

⁸²¹ G. DENZLER, *Die Propagandakongregation in Rom*, s. 119-120. Síť společenských kontaktů Jana Tannera byla mimořádně obsáhlá. V tomto směru přináší důležité postřehy např. Jiří M. HAVLÍK, *Jan Friedrich z Valdštejna. Arcibiskup a mecenáš doby baroka*, Praha 2016, s. 27-34.

⁸²² Samozřejmě i zde bychom našli výjimky. Například legační kaplan Adolfa Vratislava ze Šternberka, pražský jezuita Emmanuel de Boye, usiloval mnoho let o povolení vydat se na misionářskou cestu do Indie. Jeho žádost však byla vždy zamítnuta. Viz Zdeněk KALISTA, *Cesty ve znamení kříže. Dopisy a zprávy českých misionářů XVII.-XVIII. věku ze zámořských krajů*, Praha 1941, s. 187.

v tomto smyslu mohou být snahy mnohaletého císařského rezidenta Christoha Theodora von Antivariho v roce 1731. Ten po odchodu jezuity Ringa naléhal ze Stockholmu na kolínskou nunciaturu, biskupa z Osnabrückeru a provinciála německé provincie jezuitského řádu, aby mu doporučili a co nejdříve zaslali nového kněze, jenž by zaujal pozici legačního kaplana. Nové poměry však lépe než co jiného dokumentuje konečné rozhodnutí složitého jednání. Z intence císaře Karla VI. poslala říšská dvorská kancelář osnabrückeru biskupovi Klementu Augustovi Bavorskému nařízení, podle kterého měl být do Stockholmu bez prodlení povolán Johann Theodor Schmitz, aby se ujal svěřeného postu s titulem císařského legačního kaplana. Doba, kdy papežští nunciové zásadně ovlivňovali výběr katolických legačních kaplanů ve Skandinávii, byla nenávratně pryč.⁸²³

⁸²³ Několik stovek foliantů dokumentuje činnost ambasádní kaple ve Stockholmu v letech 1730-1734. Mezi všemi písemnostmi se nachází mimo jiné i korespondence císařského rezidenta Antivariho ve věci obsazení uprázdněného místa legačního kaplana. Zajímavým a dosud neprostudovaným materiálem jsou četné dopisy Antivariho knězi Schmitzovi před jeho odjezdem do Stockholmu v roce 1732. Viz ÖStA, HHStA, Staatskanzlei, Verträge betreffende Akten, kart. 8, Gesandtschaftskapellen Stockholm 1730-1734.

IV. 2. Vznik a vývoj císařské ambasádní kaple

Vztah mezi státem a církví je značně komplikovaný po celé období lidských dějin. Nejinak tomu bylo i v epoše baroka, kdy sakrální a profánní tvořilo neoddělitelnou součást života každého věřícího. Na území Habsburské monarchie sice stát a církve vyvíjeli společné úsilí během rekatolizace, na straně druhé jsme však svědky systematických snah státu omezit moc církve a podřídit ji kontrole a dozoru. Snad nejrychleji tento proces probíhal v zahraniční politice, která byla vždy téměř absolutní doménou světské moci.⁸²⁴ Spolupráce reprezentantů katolické církve a státu v otázkách podpory katolických menšin v protestantských oblastech ztrácela velice rychle na intenzitě především po třicetileté válce. Vliv Říma na vývoj katolických obcí ve Skandinávii začal být od 70. let 17. století minimální. Jako patroni a ochránci utlačované minority ve Švédsku a Dánsku stále více vystupují do popředí především francouzský a habsburský panovník. Katolické ambasády a zde operující legační kaplani se tudíž stávají nositeli a šířiteli nově transformované konfese, podle které byla částečně vytvářena loajalita k panovnickému domu a státem determinovanému pojetí katolické víry. Podpora katolíků v protestantských oblastech skrze síť stálých ambasád se tedy stala do značné míry otázkou prestiže panovnických dynastií a jedním z mnoha prostředků symbolické reprezentace.

Švédsko bylo jedním z posledních království v Evropě, kde byla císařskými diplomaty zřízena ambasádní kaple. Vznikla až za rezidentury dlouholetého vyslance ve Stockholmu Hermanna von Basserode v roce 1667. Švédské království sice navštívilo před tímto rokem několik habsburských vyslanců, avšak ani jeden z nich nezbudoval v prostorech svého pronajatého domu legační kapli. První vyslanec Ferdinanda III. ve Švédsku hrabě Raimondo Montecuccoli se vši pravděpodobností s sebou přivezl duchovního, avšak jeho jméno a činnost nám zůstávají neznámé. Jak již bylo řečeno výše, navštěvoval Montecuccoli během svého krátkého dvouměsíčního pobytu kapli španělského vyslance Antonia Pimentela, kde měl pravidelné mše na starosti jezuitský kněz Alexander Manderscheid.⁸²⁵

Poněkud jiná situace nastala po osmi měsících v listopadu roku 1654, kdy do sídelního města Karla X. Gustava přijel císařský vyslanec Georg von Plettenberg. Baron von Plettenberg měl jako dlouholetý rezident v Hamburku bohaté zkušenosti s katolickými

⁸²⁴ Teoretickým základem následující kapitoly se mi staly především dvě práce. Autorem první publikace je rumunský religionista Mircea Eliade, který na stránkách své útlé knížečky zkoumal provázanost a neoddělitelnost posvátného a profánního v životě společnosti. Srov. M. ELIADE, *Posvátné a profánní*, Praha 2006, s. 11-17. Dále především R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie*, s. 485-505.

⁸²⁵ A. VELTZÉ, *Ausgewählte Schriften*, Band III., s. 91-98.

minoritami v protestantských oblastech. Sám byl pravděpodobně velice činný v otázkách podpory severoevropských katolických obcí. Mnoho dokladů svědčí o jeho spolupráci s katolíky v nedaleké Altoně a především v dánském Lykstadu, kde byl delší dobu aktivní jeho bratr Franz, působící zde v roli misionáře pobírajícího finanční podporu Propagandy Fide. Po boku jezuity Franze Plettenberga působil v Lykstadu také další člen Tovaryšstva Ježíšova jménem Theodor Bothe, jenž byl nakonec vybrán, aby doprovázel císařského vyslance Georga von Plettenberg do Stockholmu.⁸²⁶

Tabulka č. 4. *Soupis císařských legačních kaplanů ve Švédsku v letech 1654-1743*

kněží	činnost ve Stockholmu	řeholní řád
Theodor Bothe	1654 - 1655	jezuitský
Johann Sterck	1667 - 1671	jezuitský
Emmanuel de Boye	1673 - 1674	jezuitský
[?]	1682 - 1684	jezuitský
[?]	1684	jezuitský
Daniel Josef Mayer	1685 - 1692	žádný (diecézní kněz)
Martin Gottseer	1690 - 1698	jezuitský
Kašpar Paschke	1700 - 1702	jezuitský
Johann Muttersohn	1720 - 1722 a 1726 - 1729	jezuitský
Jiří Peter	1720 - [?]	jezuitský
pater Ring	[?] - 1731	jezuitský
Johann Theodor Schmitz	1732 - [?]	jezuitský
Anton Haber	1734-1743	žádný (diecézní kněz)

Nový císařský vyslanec však v císařské ambasádě nenechal zřídit katolickou kapli.⁸²⁷ Plettenberg a lykstadský misionář Theodor Bothe využili nabídky francouzského vyslance Charlese Avaugourta, aby se pravidelné nedělní mše císařské legace konaly v prostorech francouzského domu. Tato kooperace katolických ambasád v otázkách víry nemusela být

⁸²⁶ M. F. FELDKAMP, *Päpstliche Missionbemühungen in Schweden*, s. 153.

⁸²⁷ Pouze pro upřesnění je potřeba uvést, že Theodor Bothe sice disponoval titulem legačního kaplana, jenž byl z části placen z prostředků dvorské komory, avšak tento jezuitský kněz nespravoval žádnou císařskou kapli. První samostatná císařská kaple ve Stockholmu tedy skutečně vznikla až za tříleté rezidentury Hermanna von Basserode v roce 1667. Více viz ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 4 a 5, diplomatická mise Hermanna von Basserode v letech 1667-1670. Zde např. relace z 25. 5. 1667 a 30. 12. 1667 (vše Stockholm).

nijak vzácná, jak si ještě budeme demonstrovat na dalších příkladech. Nedělní a sváteční mše Theodora Botheho probíhaly na francouzské ambasádě pravidelně po sedm měsíců do června roku 1655, kdy byl Plettenberg ze svého postu odvolán. Kázání probíhalo výhradně v německém jazyce, čímž bylo výrazně ulehčeno francouzskému legačnímu kaplanovi, když část stockholmské katolické obce začala docházet na mše k lykstadskému misionáři ve službách císařského vyslance. Do značné míry se tak snížily i nemalé náklady na provoz kaple, na kterém se musela císařská strana dozajista podílet společně s Francouzi.⁸²⁸

Jednou z mnoha povinností zahraničních diplomatů bylo také financování legační kaple. Císařští vyslanci za tímto účelem dostávali víceméně pravidelnou podporu ze strany dvorské komory. Peníze sloužily především k pokrytí platu legačního kaplana. Nemalé prostředky byly zároveň vynaloženy na vybavení a samotný provoz kaple. Především se ale prodražily dvě komodity, které ve Skandinávii stály o něco více než ve zbytku Evropy, totiž víno a vosk. Spotřeba dováženého vína na ambasádě byla obecně vždy dost vysoká. Posléze se o něco navýšila během svatého přijímání, kdy mohli katoličtí věřící dostat na zapití hostie trochu vína. V tomto případě se však nejednalo o posvěcené víno, tudíž se symbolicky neproměnilo v Kristovu krev. Návštěvník ambasádní mše tedy za žádných okolností nepřijímal *sub utraque specie*.⁸²⁹ Během celého roku bylo v kapli spotřebováno také nemalé množství svící, jejichž svit byl v celém křesťanském světě symbolem světla Božího.

Příspěvky dvorské komory na provoz kaple a kaplana se po celé námi sledované období pohybovaly v průměru mezi 200 až 500 zlatými ročně. Pouze výjimečně mohla dvorská komora vyslanci přidat, což se dělo především po intervenci císaře. Takto dostal například dlouholetý císařský vyslanec v Dánsku Augustin von Meyernberg 900 zl, když si v roce 1680 vymohl zřízení nové, prostornější a okázalejší kaple.⁸³⁰ Někdy mohlo být navýšení peněz také důsledkem toho, že císařský vyslanec dostal za úkol materiálně zaštitit katolickou obec nacházející se v blízkosti ambasády. Tímto způsobem získal ve stejném roce vyšší prostředky císařský rezident v Hamburku Hans Dietrich von Rondeck, aby s jejich

⁸²⁸ Na konci června roku 1654 bylo Theodoru Botheovi prodlouženo tzv. misionářské stipendium vyplácené Propagandou Fide o další tři roky. Po návratu ze Švédska se Bothe opět ujal vedení misionářské stanice v Lykstadu. Jeho pole působnosti však v pohnuté době války mezi Švédskem a Dánskem zaujímal daleko širší území. Do nebezpečného konfliktu se např. dostal v Rendsburgu, kde byla umístěna posádka dánských vojáků, mezi kterými se nacházelo i množství katolíků. Jezuita Bothe zde krom jiného čelil obvinění z misionářských snah, kdy měl obrátit několik poddaných dánského krále na katolickou víru. G. DENZLER, *Die Propagandakongregation in Rom*, s. 83-87.

⁸²⁹ O této vcelku běžné praxi barokní religiozity více Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013, s. 108.

⁸³⁰ ÖStA Wien, FHKA, Sammlungen und Selekte, Hof- und Hofzählamtsbuch, Bd. 124, mimořádné výplaty za rok 1680, fol. 248.

pomocí podpořil činnost misionářské stanice ve více než sto kilometrech vzdálených kalvinských Brémách.⁸³¹

Je velice pravděpodobné, že ve většině případů tato několik stovek zlatých čítající podpora nevyhovovala. Záleželo samozřejmě do jisté míry na konkrétním vyslanci, jestli dovolil v prostorech ambasády sloužit mše větších nebo menších rozměrů ve vysoké či nízké frekvenci. Existovaly například veliké rozdíly mezi katolickými obřady probíhajícími na císařské ambasádě v době stálého rezidenta Hermanna von Basserode a jeho nástupce Adolfa Vratislava ze Šternberka. Ačkoliv oba vyslanci dostávali na provoz kaple přibližně 300 zl, nechal prvně jmenovaný sloužit mše o několika desítkách lidí, zatímco Šternberk dovolil na ambasádních bohoslužbách účast pouze vlastním služebníkům. V tomto případě se sama nabízí otázka, nakolik mohla být činnost kaplí financována z jiných zdrojů. Například rozdíl mezi ambasádními kaplany Basseroda a Šternberka spočíval v tom, že činnost jezuity sloužícího v Basserodově domě byla placena z části ze zdrojů římské Propagandy Fide, zatímco aktivity Šternberkova kaplana hradil císařský vyslanec z prostředků, jež mu byly svěřeny dvorskou komorou.⁸³²

Nepříliš vysokou subvenci dostal také František Antonín Berka z Dubé mezi lety 1681-1684 coby vyslanec v Dánsku a Švédsku, jemuž bylo přislíbeno 200 zl na podporu kaple a kaplana. Stejně peníze byly například vypláceny i Sigismundu Wilhelmovi von Königsegg-Rothenfels, mnohaletému císařskému vyslanci v Dánsku.⁸³³ V tomto směru si příliš nepolepšil ani hrabě Burghard Philipp von Fridag, který obdržel mimořádnou podporu na zařízení císařské legační kaple v roce 1720. Na pohled vysoká částka 1 200 zl, která měla sloužit k výbavě honosné kaple, však po válkách o španělské dědictví ztratila na kupní síle a

⁸³¹ V hansovním městě Brémy byl mezi lety 1676-1706 činný císařský rezident Theobald von Kurzrock, který nechal ve svém domě zřídit okázalou císařskou kapli. Zdejší kaplani jezuitského řádu si však počínali příliš horlivě, přičemž na sebe přivolali nevoli městských elit, jež si vymohli zrušení kaple. Spor vygradoval v roce 1688, kdy se do celé záležitosti vložil i švédský panovník coby vlastník nedalekých statků bývalého brémského biskupství. S pomocí tehdejšího císařského vyslance ve Stockholmu Antonína Jana z Nostic se podařilo situaci konsolidovat, a tak mohl Kurzrock zůstat ve svém úřadu za určitých podmínek stanovených brémskou městskou radou. Viz SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 18, sign. 92, císařské reskripty pro Antonína Jana z Nostic z 20. 5., 22. 7. a 12. 8. 1688 (Víděň).

⁸³² O této situaci se dovídáme z oficiálních relací Hermanna von Basserode. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Reichskanzlei, Friedensakten, kart. 109, dopis Hermanna von Basserode říšskému dvorskému radovi Johannu Walderodemu von Eckhausen z 23. 2. 1669 (Stockholm).

⁸³³ Výplatní knihy dvorské komory nám poskytují několik dalších příkladů, avšak mnohokrát je záznam o vyplacení podpory na provoz kaple součástí daleko větších celků, jakým byly například peníze na cestu. Srov. ÖStA Wien, FHKA, Sammlungen und Selekte, Hof- und Hofzahlamtsbuch, Bd. 125, výplata za rok 1681 pro Františka Antonína Berku z Dubé, císařského vyslance v Dánsku, fol. 191-209. O platu Sigismunda Wilhelma von Königsegg-Rothenfels viz TAMTÉŽ, kart. 136, výdaje za rok 1691, fol. 244-255. Příspěvek 200 zlatých dostal hrabě Berka i před svým odjezdem do Švédska v roce 1683. Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 148, inv. č. 947, AJ1, finanční smlouva z 2. 11. 1683 (Linz).

v porovnání s předcházejícím obdobím devalvovala přibližně o jednu třetinu vůči švédskému riksdaleru.⁸³⁴

I v ostatních částech Evropy se císařští vyslanci mohli těšit z podobné podpory pohybující se nejčastěji okolo 300 zl. Například v roce 1684 dostal Johann Philipp von Lamberg v Berlíně na provoz kaple 300 zl a jeho nástupce Haro Burghard von Fridag o rok později o 200 zl navíc.⁸³⁵ Více méně podobná situace panovala i v Haagu, Londýně nebo v Drážďanech. Dominik Ondřej Kounic, jenž strávil v Londýně téměř celý rok 1687, obdržel před cestou 500 zl na provoz kaple. Z velice dobře dochovaných účtů je patrné, že hraběte z Kounic stál jednoměsíční provoz přibližně 50 zl. Nejvyšší jednorázovou položku představovalo zařízení kaple, jež se opatřilo za 357 zl. K tomu ovšem musíme připočítat několik mimořádných nákladů. Například pomocnému duchovenstvu a ministrantům bylo vyplaceno jednorázově 42 zl. Za 28 zl byl v císařské kapli v Londýně vybudován Boží hrob jako jeden ze symbolů Velikonoc. Drobnější podporou ze strany vyslance byly i almužny jako například ošacení několika chudých katolíků za 14 zl. Z tohoto příkladu nám jasně vyplývá, že náklady na ambasádní kapli mohly až o polovinu převyšovat částku, která byla vyslanci poskytnuta ze zdrojů dvorské komory.⁸³⁶

Pravidelné nářky na drahý provoz legační kaple provázejí například oficiální relace Hermanna von Basserode z let 1667-1670. Císařský rezident podporoval svého kaplana pravidelně každý týden 4 zlatými a navíc musel zajistit i zaplatit mešní víno.⁸³⁷ Duchovním spravujícím legační kapli v době Basserodovy rezidentury byl člen jezuitského řádu a známý misionář Johann Sterck pocházející z kolínského kurfiřtství. Jeho výběr na post misionáře a legačního kaplana ve Švédsku v roce 1667 tedy se vši pravděpodobností proběhl za podpory kolínského arcibiskupství a zřejmě i z intence papežského nuncia v Kolíně nad Rýnem. Podle práva sice zájmy katolické obce ve Švédsku náležely do sféry vlivu nuncia v Polsku až do roku 1673, avšak s vymřením vasovské dynastie na polském trůně tamní nunciatura definitivně ztrácela zájem o další podporu švédských katolíků.⁸³⁸

⁸³⁴ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 14, rezoluce dvorské komory z 2. 1. 1720 (Videň).

⁸³⁵ Tamtéž, Alte Hofkammer, Hoffinanz Österreich, kniha č. 961, roční příspěvek na kapli barona von Fridag z roku 1685, fol. 579.

⁸³⁶ Na 58 foliantech jsou dokumentovány účty z mise Dominika Ondřeje z Kounic do Anglie. Většina cifer je uváděna v libře šterlinků a následně převáděna na rýnské zlaté v poměru 1:6,66. Srov. MZA Brno, RA Kouniců, kart. 407, inv. č. 3720, účty z diplomatických misí Dominika Ondřeje z Kounic z let 1664-1687.

⁸³⁷ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 4, relace Hermanna von Basserode z 30. 12. 1667 (Stockholm).

⁸³⁸ M. F. FELDKAMP, *Päpstliche Missionbemühungen in Schweden*, s. 154-156.

První císařská legační kaple ve Stockholmu vznikla v době zvýšené nevole vůči katolickému živlu. Několik málo týdnů před Basserodem přijela do země Kristýna Švédská, aby zde jednala s tamní vládou o výši své apanáže. Zabydlela se na královském zámku v Norrköpingu a nechala zde sloužit katolické mše několika duchovními, kteří ji doprovázeli z Říma. Tím vyvolala odpor ze strany luteránských predikantů, kteří si na regentské vládě vymohli nový protikatolický reskript, jenž obsahem navazoval na podobná nařízení z roku 1655.⁸³⁹ V reakci na přítomnost Kristýny bylo opět uzákoněno sloužit katolické mše pouze na vyslanectvích a všem tajným katolíkům se nařizovala buď konverze, nebo emigrace. Odpor luteránských kněží proti bývalé královně v roce 1667 byl jeden z mnoha důvodů, proč Kristýna opustila Švédské království a další jednání s vládou vedla z hanzovního města Hamburku.⁸⁴⁰

Tato disciplinační opatření však ve své podstatě dopadla především na hlavu stockholmských katolíků. Podobně jako v druhé polovině 50. let 17. století se i tentokrát zdála být situace neúnosnou. V hlavním městě totiž dlouhé dva roky fungovala pouze francouzská legační kaple, o kterou se muselo podělit přibližně 300 věřících včetně ambasádního personálu. Vysoká účast na mších vzbuzovala nemalou pozornost, což bylo vždy umocněno tím, že se ambasády většinou nacházely na nejprestižnějších, tudíž na nejviditelnějších místech rezidenčních měst. V domě francouzského ambasadora Simona Arnaulda de Pomponne měl mše na starosti až do roku 1668 düsseldorfský jezuita Johann Pakenius. Založením nové císařské kaple na centrálním stockholmském ostrově Gamla stan mohla část katolíků docházet na mše k Johannu Sterckovi, čímž se značně zjednodušil provoz kaple francouzské. Podle zpráv Johanna Packenia kolínskému nunciiovi tvořili značnou část stockholmské katolické obce také francouzsky a německy mluvící obchodníci a vojáci, kteří krátkodobě či dlouhodobě pobývali v hlavním městě Švédského království.⁸⁴¹

⁸³⁹ ÖStA, HHStA, Staatskanzlei, Verträge betreffende Akten, kart. 8, Gesandtschaftskapellen Stockholm 1730-1734, religions placat de 9. Martii 1667 (Stockholm).

⁸⁴⁰ *Bref från Riksrådet, Krigsrådet och Generalen af Infanteriet Grefve Pontus Fredric De la Gardie till dess broder Riksrådet och dåvarande RiksCantzleren Grefve Magnus Gabriel De la Gardie, innehållande berättelse om hvad som passeradt under Drottning Christinas resa i Swerige år 1667*, in: *Nya Handlingar rörande skandinaviens historia. Sjette delen*, Stockholm 1831, s. 150-165. Vlnu nevole vzbudila Kristýna i po přestěhování do Hamburku. Zde ji totiž zastihla zpráva o zvolení nového papeže Klementa XI. Tuto mimořádnou událost se bývalá švédská královna rozhodla náležitě oslavit, a tak ve svém domě nechala sloužit mše a uspořádala oslavný banket, který se však zvrhl v četné pouliční boje, jež nakonec vedly i ke střelbě na dům, kde se zrovna Kristýna nacházela. Více o této události Jacques LACOMBE, *The History of Christina, Queen of Sweden*, London 1766, s. 230-232.

⁸⁴¹ A. PIEPER, *Die Propaganda Congregation*, s. 48.

Obě kaple existovaly téměř bez omezení až do roku 1670, kdy ve Stockholmu zemřel Hermann von Basserode. Jeho nevlastní bratr Johann Eberhard Hövel ještě několik měsíců udržoval na bývalé císařské ambasádě katolické mše, avšak bez zplnomocňujících listin. Jezuitský kaplan i nadále udržoval těsné vztahy s katolickou komunitou nacházející se ve městě, čímž budil značnou nevoli u představitelů švédské vlády. Tím bylo po krátkém čase zaseto jádro sporu, které nakonec vygradovalo zatčením Johanna Stercka.⁸⁴²

Tzv. Případ Sterck vyvolal ve svém důsledku vydání dalšího královského reskriptu upravujícího vztah hostitelské vlády a zahraničních ambasád. Vyslancům cizích konfesí byla podle tohoto nařízení z února roku 1671 téměř ve všech bodech pouze zopakována pravidla sumarizovaná již v předcházejících vládních reskriptech. Na mších se především nesměli vyskytovat poddaní švédského krále. Kněží museli bohoslužby vykonávat za zavřenými dveřmi v tichosti ambasády a nesměli podnikat obchůzky městem za misionářskými účely. V tomto smyslu měly ideálně zaniknout veškeré vztahy mezi tajnou katolickou obcí Švédského království a zahraničními ambasádami.⁸⁴³

Únorový reskript však nezakázal výkon katolických bohoslužeb ve své úplnosti, jako se to příležitostně stávalo v jiných evropských státech. Například ve Vídni došlo k zastavení výkonu luteránských bohoslužeb na cizích ambasádách hned několikrát. V roce 1663 byl dlouholetému rezidentovi Andreasi Paulimu von Liliencron prezentován nový reskript Leopolda I., podle kterého byly zakázány luteránské bohoslužby v jeho domě.⁸⁴⁴ Dánská legační kaple totiž ve Vídni budila značnou nevoli po celá 60. léta 17. století a v důsledku své rozbujelé činnosti na sebe přivolávala hněv místních úřadů. Všechny postihy a zákazy však byly pouze dočasného charakteru a zpravidla netrvaly déle než několik týdnů. K podobným

⁸⁴² Joseph STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Brief, Schrifften und Reis-Beschreibung, welche von denen Missionariis der Gesellschaft Jesu aus beyden Indien, und andern uber Meer gelegenen Ländern, seit Anno 1642 bis 1726 in Europa angelangt sind*, Bd 17, Augspurg 1732, s. 25-40. O tomto případě pojednává také Kaspar Anton von MASTIAUX, *Johann Sterck, ein Beytrag zur Geschichte der protestantischen Toleranz und humanität in Schweden*, Litteraturzeitung für katholische Religionslehrer 3, 1821, s. 97-132.

⁸⁴³ Tento reskript vyšel v několika jazykových mutacích. Pro účely této práce autor pracuje s německou verzí objevenou v saských Drážďanech. HStA Dresden, Geheimer Rat, loc. 10426/43, Königlich-schwedische Deklaration wegen des auswärtigen Königen (Stockholm 22. 2. 1671).

⁸⁴⁴ Nenadálou situaci si dovilil komentovat v poněkud ostrém tónu i dánský vyslanec ve vlastnoručním dopisu císaři Leopoldovi I. „*Beÿ den barbaren und ungläubigen selbsten, weselbste sich könig[liche] ministri befinden, ihnen deßelbe freÿ und ungehindert in ihrer behausung zu exerciren, verstattet wird, wie dann auch mehr allerhöchstbemelte könig[liche] May[estät] I[hre] k[ayerliche] M[ayestät] ministro [Johann von Goess, pozn. autora] in dehro resindetz zu Copenhagen ein exercitium religionis zugewesen, über daß noch unlängst allergnädigst zugegeben, daß die catholische in dero hertzogthum Hollstein eine kirche zu Altena gebauet und in gar grosser frequentz mit etzlichen tasendenn die libertät ihrer conference alda haben und ihre religion ungehindert exerciren mögen.*“ Viz RA København, Tyske cancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart. 30, dopis Andrease Pauli von Liliencron císaři Leopoldovi I. z 28. 7. 1663 (Víděň).

krokům jako ve Vídni se ve stejné době uchyloval i saský kurfiřt.⁸⁴⁵ Případ úplného zákazu katolických bohoslužeb je znám například i z Londýna a Haagu, kde došlo k podobným omezením především ze strachu z konspirace a špiónské činnosti mezi katolickými ambasádami a tamní katolickou minoritou.⁸⁴⁶

Pro skandinávská království není znám jediný reskript, který by úplně zakázal výkon katolických mší na zahraničních ambasádách. Nařízení švédské regentské vlády z roku 1671 je však poněkud specifické tím, že se snaží definitivně vykořenit přítomnost jezuitského živlu ze švédského luteránského prostoru. Vina za nastalou situaci nebyla dáována cizím diplomatům, ale jezuitským misionářům, kteří působili zároveň v roli legačních kaplanů. Zástupcům zahraničních suverénů se důrazně doporučovalo, aby do svých služeb v budoucnu nenajímali členy Tovaryšstva Ježíšova a spokojili se spíše s legačními kaplany z jiných katolických duchovních řádů, kterým ve Švédsku nebyl přikládán takový podíl na rekatolizaci protestantských území.⁸⁴⁷ Ve Švédsku proto více než v kterékoliv jiné evropské zemi znovuožila hluboká protijeziuitská nenávisť, jež zde měla tradici od dob třicetileté války. Tento mimořádně přísný reskript vydržel bez novelizace až do roku 1686, kdy došlo k jeho zmírnění.⁸⁴⁸

Císařští, španělští a francouzští vyslanci zastoupení v tomto období ve Stockholmu se tímto reskriptem řídili pouze částečně. Podobně jako u předchozích nařízení z 50. a 60. let 17. století neměly hostitelské vlády dostatečné prostředky k sankcionování zahraničních vyslanců. V praxi byly totiž diplomatické vztahy mezi Habsburskou monarchií a Švédskem řízeny striktními zákony reciprocit, podle jejichž nepsaných pravidel mohly obě vlády očekávat od sebe navzájem podobnou reakci v případě jakéhokoliv právního postihu ambasádního duchovenstva. Samotní vyslanci pak od poloviny 17. století začínají ve svých

⁸⁴⁵ V Drážďanech došlo k podobným zákazům pravděpodobně opakovaně mezi lety 1669-1673. Viz J. KUBEŠ, *Kaple císařských vyslanců v Drážďanech*, s. 135.

⁸⁴⁶ I v poměrně liberálním Holandsku docházelo k omezování ambasádních mší. Daniel Legutke zaznamenává především případy z 50. let 17. století, avšak popisuje i vlnu protijeziuitské nevole, která proběhla v první dekádě následujícího století. Více D. LEGUTKE, *Die kaiserliche Gesandtschaftskapelle*, s. 272.

⁸⁴⁷ „Für nemlich werden Ihre könig[liche] May[estät] gar gerne vernehmen und wird dero wille erfüllet, wenn die ministri der römischcatholischen religion in gedachten ihren erlaubten exercitio sich allein der priester bedienen, aber andere ecclesiasticos aus denen münchesorden und für nemlich die jesuiten alhie nicht einführen wolten, als welche wegen ihrer unruhe und schädlichen anschlüge auch an vielen päpstlichen orten selbst verdächtig und ausgemertzet worden seyn.“ Viz HStA Dresden, Geheimer Rat, loc. 10426/43, Königlich-schwedische Deklaration wegen des auswärtigen Königen (Stockholm 22. 2. 1671).

⁸⁴⁸ Tento nový reskript byl součástí daleko širších církevních reforem, jejichž hlavním cílem bylo upevnit moc panovníka v církevních záležitostech. Jednu ze základních prací na toto téma sepsala Cecilia Ihse, jež se dlouhodobě věnuje církevním dějinám v raně novověkém Švédsku. Viz C. IHSE, *Präst, stånd och stat. Kung och kyrka i förhandling 1642-1686*, Stockholm 2005.

relacích argumentovat také právními formulkami prvních teoretiků mezinárodního práva. Právě definování kaple a pozice kaplana přinášelo vyslancům všech konfesí ideový základ, podle kterého uplatňovali právo na existenci této důležité části většiny raně novověkých ambasád.

Právě kaple byla jedním z nejdůležitějších symbolů vznikající diplomatické imunity.⁸⁴⁹ Toto poněkud kontroverzní právo nabízelo množství interpretací a celou variabilitu výkladů, z čehož také vzešlo nepřehledné množství konfliktů. Všichni slavní teoretici zabývající se těmito otázkami narazili ve svých spisech také na problém existence legační kaple. Otec mezinárodního práva Hugo Grotius stejně jako neméně slavný právník a vyslanec Abraham de Wicquefort během druhé poloviny 17. století přiznávali vyslanci právo na mši ve svém domě. Tím pouze potvrdili dlouho panující praxi víceméně uznávanou v některých oblastech již od poloviny 16. století.⁸⁵⁰ Spisy raných teoretiků se však lišily v pojetí míry svobody, která mohla být hostitelskou vládou regulována za určitých okolností. V praxi tolerovaly hostitelské vlády ambasádní mše většinou za předpokladu, že se jich bude účastnit pouze vyslanec a jeho služebnictvo. Co naopak nemuselo být tolerováno, bylo vyhledávání mši ze strany obyvatel, jež spojoval se členy ambasády stejný vztah k vládnoucí dynastii. Jednalo se především o vojáky, obchodníky, umělce či cestovatele, kteří v zahraničí působili pouze dočasně a pro své duchovní potřeby využívali výhradně ambasádní kaple. Nakonec zde existovalo často nemalé množství domácích příslušníků netolerované minoritní konfese, kterým bylo téměř bez výjimky zakazováno docházet na pravidelné mše do domů cizích vyslanců.⁸⁵¹

V oblasti teorie mezinárodního práva, které definovalo pozici ambasádních kaplí, nedošlo k výraznějším posunům ani v průběhu první poloviny 18. století. Další významný teoretik François de Callières v roce 1716 pouze shrnul názory objevující se na poli

⁸⁴⁹ Základní právní rámec fungování zahraničních kaplí byl stanoven na vestfálských mírových jednáních, kde se podařilo prosadit systém odstupňovaného praktikování náboženství rozlišující veřejnou, soukromou a domácí formu mši. Díky tomu mohlo dojít k legalizaci kaplí cizích diplomatů jiného vyznání, které spadaly do kategorie *exercitium religionis privatum*. O tomto fenoménu více *Grundsätze von dem öffentlichen, privat und haus Gottesdienst, nebst einiger Erläuterung derselbigen aus öffentlichen Staatshandlung*, (s. l.) 1765, s. 35-56. Otázkou praktikování privátních bohoslužeb se ve svém krátkém spisku zabýval též Johann Jacob MOSER, *Rechtliches Gutachten über die Frage: Ob der in einer Evangelischen Reichsstatt befindliche immediate oder mediate catholische Clerus ein illimitirtes öffentliche Religions Exercitium präntendiren könne oder nicht?*, Hanau 1749. Více také *Abhandlung von dem Hof-, Gottesdienst eines Landes-, Herrns, so einer anderen Religion ist, als sein land*, (s. l.) 1765.

⁸⁵⁰ G. MATTINGLY, *Renaissance Diplomacy*, s. 256-268.

⁸⁵¹ B. J. Kaplan, *Diplomacy*, s. 341-361. Britský historik B. J. Kaplan přispěl mimořádným způsobem k otázkám týkajícím se střetávání raně novověkých konfesí. Viz např. TÝŽ, *Divided by Faith. Religious Conflict and the Practice of Toleration in Early Modern Europe*, Cambridge-London 2007.

mezinárodního práva již téměř sto let. „*Všichni ambasadoři, vyslanci a rezidenti mají právo ve svém domě svobodně sloužit mše podle víry svých panovníků nebo států, které v cizí zemi zastupují. Rovněž poddaní daného suveréna mají právo se těchto mší účastnit.*“⁸⁵² Vzájemné prolínání či ovlivňování teorie a praxe vedlo nakonec k vymezování větší a větší svobody nejen ambasadním kaplím, ale i budovám vyslanectví jako celku. Tento dlouholetý mezinárodně-politický liberalizační či racionalizační proces vygradoval na konci druhé poloviny 18. století téměř ve všech evropských státech. Byl to zároveň i důsledek panovnických reskriptů a patentů, které garantovaly příslušníkům odlišných konfesí určitou míru svobody.⁸⁵³

V polovině 17. století však diplomatické styky mezi Švédskem a Habsburskou monarchií stály na velice křehkých základech. Pravidla pro každodenní střetávání prostřednictvím diplomatů se stále ještě vytvářela a redefinovala ve své podstatě. Četné reskripty hostitelské vlády upravující vztah k zahraničním ambasadám sice neměly takovou právní váhu jako reskripty disciplinující vlastní poddané, avšak na jejich obsah se vždy musel brát zřetel. V sázce bylo vždy rozvázání vzájemných vztahů nebo minimálně znepríjemnění výkonu vyslancova vyjednávání. Zachování si dobrého kreditu u hostitelské vlády představovalo základní cíl každého diplomata. Jedním z prostředků, jak navýšit objem tohoto politického kapitálu, bylo uposlechnout reskriptů, s jejichž obsahem byl vyslanec obeznámen buď před svým příjezdem, nebo v prvních dnech svého působení v rezidenčním městě.

Snahy o získání dobré výchozí pozice nezátížené náboženskými spory sledujeme i u Basserodova nástupce Adolfa Vratislava ze Šternberka, jehož hlavním úkolem bylo za každou cenu udržet alianci mezi Švédskem a císařem. Z tohoto důvodu byla vídeňská vláda ochotná k četným ústupkům, mezi které patřil i částečný souhlas s královským reskriptem z roku 1671 upravujícím chod ambasadních kaplí. Nový císařský vyslanec před odjezdem do Švédska oslovil českého provinciála jezuitského řádu, za jehož asistence byl vybrán významný učenec Emmanuel de Boye, jenž v roce 1673 zastával čerstvě pozici děkana Filozofické fakulty na Karlo-Ferdinandově univerzitě.⁸⁵⁴ Šternberk sice neuposlechl výzev reskriptu Karla XI., aby si do svých služeb nenajímal člena Tovaryšstva Ježíšova, avšak na druhou stranu během své osmiměsíční mise nedovolil vykonávat v ambasadní kapli veřejné mše pro členy švédské

⁸⁵² Citace převzata z K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 152. Callièresovo dílo bylo velice brzy po francouzském vydání přeloženo také do němčiny. Viz Franciscus de CALIERES, *Unterricht von der Kenntnis der Welt und von den Wissenschaften*, Leipzig 1718.

⁸⁵³ V četných souvislostech zkoumal tento fenomén např. Nicholas HOPE, *German and Scandinavian Protestantism 1700-1918*, Oxford 1995, s. 194-198.

⁸⁵⁴ Ivana ČORNEJOVÁ – Anna FECHTNEROVÁ, *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta (1654 – 1773)*, Praha 1986, s. 35-36.

katolické obce. Intervence Šternberka v těchto záležitostech si pochvalovala především vláda Švédského království, jejíž čelný představitel Bengt Oxenstierna dokonce Šternberkovi interpretoval královy výroky o příkladném chodu císařské kaple.⁸⁵⁵

Jezuita de Boye tedy sloužil mše výhradně pro členy Šternberkovy legace a se vši pravděpodobností nebyl oprávněn udržovat těsnější kontakty s domácí katolickou obcí, natož pak vést misionářské aktivity podle vlastní vůle. Jako jeden z nejdůležitějších motivů této praxe se jeví především vliv mezinárodněpolitického napětí mezi Švédskem a Habsburskou monarchií, který vygradoval v přítomnosti Adolfa Vratislava ze Šternberka v roce 1674, kdy se Švédské království definitivně přiklonilo na stranu nepřátel císařského domu. Stockholmská katolická obec se tedy částečně navrátila především pod ochranu francouzské legační kaple, jež se během krizové doby naopak těšila vyšší míře autonomie. Z archivních pramenů je na několika místech očividná úzká spolupráce mezi českým jezuitou Emannuelem de Boye a francouzským legačním kaplanem Archangelem z řádu karmelitánů, která překonávala jinak silnou nevraživost a konkurenci mezi císařským a francouzským vyslancem.⁸⁵⁶

S příklonem Švédska k politice Ludvíka XIV. přerušil císař veškeré diplomatické styky se dvorem Karla XI. Během let 1674-1682 ve Stockholmu tedy neexistovala ani císařská legační kaple. Ta byla obnovena až s příchodem česko-slezského šlechtice Michaela Václava z Althannu, který ve Stockholmu vyjednával o nových spojeneckých smlouvách dlouhých čtrnáct měsíců. Během této doby obhospodařoval císařskou legační kapli opět duchovní jezuitského řádu, jehož jméno nám však zůstává prozatím neznámé. Co se týče provozu legační kaple a pravomocí kaplana, dodržoval hrabě z Althannu velice úzkostlivě směr nastavený Šternberkem již v roce 1673. Během mší sice dovolil zpívat, avšak vše mělo probíhat se zavřenými okny a dveřmi. Také důsledně dbal na to, aby se na bohoslužbách shromažďovali pouze lidé, kteří si u něho vyžádali dovolení. Takto se mezi lety 1682-1683 účastnilo mší na císařské ambasádě přibližně 15 až 20 katolíků, kteří nebyli členy Althannova služebnictva.⁸⁵⁷

Na konci války ve Skåne bylo Švédsko donuceno povolat množství zahraničních odborníků, aby s jejich pomocí oživilo státní finance nacházející se v katastrofálním stavu.

⁸⁵⁵ ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 18. 10. 1673 a 24. 2. 1674 (Stockholm).

⁸⁵⁶ TAMTÉŽ, relace z 24. 2. 1674 (Stockholm).

⁸⁵⁷ O tom, že v Althannově domě vykonával funkci legačního kaplana člen jezuitského řádu, víme z ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 9, relace Franze Ottokara von Starhemberg z 24. 8. 1695 (Stockholm). O počtech katolíků na mších v císařské ambasádě v letech 1682-1683 více viz Tamtéž, kart. 6, relace Michaela Václava z Althannu z 20. 3. 1683 (Stockholm).

Příliv nových obchodníků, bankéřů, stavitelů a námezdních pracovníků navýšil počty katolíků pohybujících se v hlavním městě. Kancelář Bengta Oxenstierny vypracovala statistiku, podle které se ve Stockholmu nacházelo v roce 1683 okolo jednoho tisíce katolíků. Již Althann však polemizoval s výsledky Oxenstiernova průzkumu a poukazoval na skutečnost, že v hlavním městě se nenachází více než 200 katolických duší. Oba muži se ale shodli na tom, že naprostá většina z tohoto počtu byla „francouzské národnosti“. Pouze několik málo katolíků bylo původem z Habsburské monarchie či z oblastí jižní Evropy. To byl jeden z několika důvodů větší vytiženosti francouzské legační kaple, která pořádala pravidelné mše pouze ve francouzském jazyce.⁸⁵⁸

Chod císařské legační kaple probíhal podle zavedené praxe i v přítomnosti Althannových nástupců. Se vši pravděpodobností se duchovenstvo nevyměnilo ani po odjezdu hraběte z Althannu, který na konci diplomatické mise zajistil svému služebníkovu Johannu Baptistu Lancierovi možnost zisku placeného postu legačního sekretáře. Tím císařská ambasáda a její členové získali nové pověřovací listiny, podle kterých neztratili právo diplomatické imunity. I císařská kaple mohla být nadále financována z prostředků dvorské komory, která legačnímu sekretáři ve Stockholmu posílala jednorázové roční příspěvky na její provoz.⁸⁵⁹

S příjezdem císařské vyslance Antonína Jana z Nostic v roce 1685 byla ve Stockholmu založena nová katolická legační kaple, která nepřetržitě fungovala minimálně do roku 1690. Po celou dobu Nosticovy přítomnosti měl chod kaple na starosti Daniel Josef Mayer. Tento rodák ze Stráže pod Ralskem a pozdější arcibiskup pražský byl jediným nám známým císařským legačním kaplanem mezi lety 1650-1730, který nebyl v době své služby členem duchovního řádu. V archivních dokumentech je označován německým ekvivalentem *weltpriester*, což byl kněz, jenž sloužil diecézi a nikoliv řádu. Tento devětadvacetiletý muž byl na misi vybrán pravděpodobně z intence budoucího vyslance. Mayer totiž před svým

⁸⁵⁸ TAMTÉŽ, relace ze 6. 2. 1683 (Stockholm).

⁸⁵⁹ V mnoha případech jsme svědky toho, že legační kaple nemusela po odjezdu diplomata zaniknout. Jedním z důležitých důvodů následné akreditace bývalého vyslance sekretáře bylo i zachování pravidelných bohoslužeb, které mohly neomezeně pokračovat. Kaple tak neztratily právo imunity a katolická minorita se mohla i nadále těšit z těchto benefitů. Před svým odjezdem ze Stockholmu zaopatřil tímto způsobem Althann svého sekretáře, když mu zajistil u vídeňského dvora nutný kreditiv. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, relace Michaela Václava z Althannu z 28. 8. 1683 (Stockholm). Velice podobné příklady známe i z Drážďan, Berlína a Kodaně. I zde byla důležitým motivem následného setrvání sekretáře ochrana katolické obce. Viz např. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, kart. 15, diplomatické relace Johanna von Goess z 21. 5. 1661 (Kodaň). V Drážďanech byl např. za tímto účelem v roce 1689 povýšen Johann Jahn na pozici císařského legačního sekretáře, aby tak zaštitil kapli diplomatickou imunitou. Více J. KUBEŠ, *Kaple císařských vyslanců v Drážďanech*, s. 145-146.

odjezdem sloužil několik měsíců v západočeském městě Hroznětín, které leželo pouze několik kilometrů od statků hraběte z Nostic. Jeho jméno se v kraji brzy stalo pojmem, když se vyznamenal jako úspěšný organizátor rekatolizačního programu v oblasti Krušných hor.⁸⁶⁰

Antonín Jan z Nostic podobně jako jeho předchůdce v úřadu císařského vyslance ve Švédsku František Antonín Berka z Dubé nepatřili mezi agilní zastávce katolických minorit v protestantských státech. Podle názoru Daniela Legutkeho byl především hrabě Berka čirý pragmatik a utilitarista, který nehodlal ohrožovat výsledky svých jednání konfesijními spory s místní vládou. Podle Legutkeho, jenž své teze dokazuje na příkladu několika císařských vyslanců v Haagu, se Berkovo „sekularizované politické vědomí“ (*säkularisiertes Politikverständnis*) zásadně lišilo od jeho předchůdců a kolegů. V této souvislosti šlo prý o důkaz postupující sekularizace a racionalizace zahraniční politiky, který se projevuje během vzájemných jednání. Tento proces samozřejmě nemůžeme zpochybňovat. Jak jsme si již demonstrovali výše na příkladu Skandinávie, byla jedním z důležitých projevů tzv. sekularizace zahraniční politiky i snaha o „vyšachování“ Propagandy Fide a papežských nunciatur z podílu na péči o katolické minority. Legutke však tento racionalizační proces chápe jako součást jakéhosi generačního sporu mezi starší praxí zastoupenou na jedné straně Johannem Danielem Kramprichem von Kronenfelt a Gottliebem z Windischgrätzu, kteří se silně angažovali v podpoře katolíků v Holandsku, a na straně druhé Františkem Antonínem Berkou z Dubé, jenž zastával sekularizované stanovisko v duchu *raison d'État*.⁸⁶¹

V případě Švédska rozhodně nemůžeme mluvit o generačním sporu, který se projevoval v nástupu nové praxe. Průběh sekularizace zahraničněpolitických vztahů mezi Švédskem a Habsburskou monarchií probíhal velice pozvolna až do samého závěru 18. století pod vlivem celé řady okolností. Podle bohatých archivních dokumentů je pravděpodobné, že se hrabě Antonín Jan z Nostic zhlédl v diplomatickém umu svého zkušeného příbuzného Františka Antonína Berky z Dubé. Také Nostic vedl značně sekularizovanou politiku, což se projevilo již například výběrem legačního kaplana, který nebyl členem jezuitského řádu. Dále musíme mít na paměti i platnost královského reskriptu z roku 1671, který velice

⁸⁶⁰ Danielu Josefovi Mayerovi, jenž později získal šlechtický predikát von Mayern, není v historiografii věnována dostatečná pozornost. Sice na arcibiskupském stolci setrval pouze jeden rok, avšak jeho celoživotním úsilím byla snaha o svatořečení Jana Nepomuckého. Právě Mayer se v těchto otázkách angažoval více než kdokoliv jiný. Krátké životopisné údaje o tomto muži přináší např. Miroslav A. PŘIBIL, *Arcibiskupové Pražští*, in: *Časopis pro katolické duchovenstvo* 9, 1836, s. 723-725; Erwin GATZ – Stephan M. JANKER (Hrsg.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches: ein biographisches Lexikon, Bd. III (1648-1803)*, Berlin 2001, s. 302-303; Anton FRIND, *Die Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag*, Prag 1873, s. 240-243. Důležité informace ze závěru Mayerova života přináší i Marek PUČALÍK, *Křížovníci v době vrcholného baroka za generalátu Františka Matouše Böhmba 1722-1750*, Praha 2017, s. 143-149.

⁸⁶¹ D. LEGUTKE, *Die kaiserliche Gesandtschaftskapelle*, s. 267.

znepříjemňoval činnost katolickému ambasádnímu duchovenstvu. Jelikož měl každý císařský vyslanec v těchto otázkách do jisté míry svobodnou volbu rozhodování, záviselo tedy především na něm, jaké pravomoci udělí svému kaplanovi. Míra a druh aktivit katolického duchovenstva se tedy po celý závěr 17. století a první půli 18. století lišily příkladem od příkladu.

V mnoha ohledech se jeví odlišně činnost následujícího legačního kaplana, jenž sloužil ve Stockholmu mezi lety 1690-1698 za císařského vyslance Franze Ottokara von Starhemberg. Také tento diplomat si vybral duchovního, jenž byl činný v blízkém okolí Starhembegových hornorakouských statků. Po konzultacích s jezuitským provinciálem byl na post nového legačního kaplana vybrán čerstvě jmenovaný profesor na Vídeňské univerzitě Martin Gottseer. Téměř dvačtyřicetiletý jezuita měl za sebou mnoho zkušeností v oblasti pedagogiky. Sepsal několik učených polemik a své znalosti předával studentům na jezuitských kolejích v Klagenfurtu, následně ve Štýrském Hradci a nakonec v Linci.⁸⁶² Jako jeden z mnoha jezuitů měl i Martin Gottseer zkušenosti s misionářskou činností. V roce 1679 působil jako misionář a polní kazatel v okolí Košic, kde se dostal do konfliktu se vzbouřenci Imricha Tököliho, kteří mu údajně vyrazili většinu předních zubů, čímž se stal lehce rozpoznatelným po zbytek svého života. Jako jeden z mála měl však Martin Gottseer také zkušenosti s funkcí legačního kaplana. Mezi lety 1682-1684 působil v rezidenčním městě braniborských kurfiřtů v legační kapli Johanna Philippa von Lamberg.⁸⁶³

Rovněž Starhembegoví nebyly cizí otázky katolické víry. Během své dlouhé devítileté služby císaři podporoval Gottseerovu činnost v legační kapli a toleroval jeho kontakty se švédskou katolickou menšinou. Franz Ottokar von Starhemberg byl také neobyčejně aktivní, když zprostředkoval se souhlasem Leopolda I. návrhy biskupa Christoha de Royas y Spinola na vyrovnání v otázkách víry mezi jednotlivými říšskými suverény, mezi které patřili po třicetileté válce i švédští králové.⁸⁶⁴ Dále hrabě von Starhemberg pod vlivem

⁸⁶² Před odjezdem do Švédska vyšla např. jeho filosofická polemika s Aristotelem. Viz Martin GOTTSEER, *Philosophia polemica. Ascundum aphorismos Aristotelis stagiritæ* [...], Græcii 1690.

⁸⁶³ O osobu Martina Gottseera vždy jevila zájem především hornorakouská historiografie. Z četných prací můžeme vyzdvihnout např. Alfred KARASEK-LANGER, *Der oberösterreichische Jesuit Martin Gottseer (1648-1731) als Krippenbauer in Sachsen, Ungarn und Schweden*, Oberösterreichische Heimatblätter 21, Heft 1/2, 1967, s. 42-57. Tento jezuita byl studován i v souvislosti s činností tzv. Lineckého semináře. Např. Joseph GAISBERGER, *Zur Geschichte milder Stiftungen in Lande ob der Ens*, Linz 1859, s. 22-27; J. RAINER, *Die Nordische Stiftung*, s. 413-422.

⁸⁶⁴ Programem znovusjednocení katolíků a protestantů se Spinola zabýval značnou část svého života. Po jeho smrti v roce 1695 nemínala žádná strana v těchto jednáních pokračovat. Více Matthias SCHNETTGER, *Kirchenadvokatie und Reichseinigungspläne. Kaiser Leopold I. und die Reunionsbestrebungen Rojas y Spinolas*, in: Heinz Duchhardt – Gerhard May (Hrsg.), *Union-Konversion-Toleranz. Dimensionen der Annäherung zwischen den christlichen Konfessionen im 17. und 18. Jahrhundert*, Mainz 2000, s. 139-169. Tato *negotii reunionis religionum* samozřejmě podrobně sledoval i švédský vyslanec ve Vídni Fredrik Wilhelm

Gottseerovým sepsal žádost papeži Inocenci XII. o zřízení jezuitského semináře v Linci, jenž by přijímal mladé skandinávské konvertity, kteří by po vysvěcení byli ochotni k návratu do vlasti, kde by působili jako misionáři.⁸⁶⁵

Nová legační kaple vznikla na konci roku 1690 jako součást císařské ambasády v barokním Stenbockska palatset na stockholmském ostrově Riddarholmem. Na rozdíl od předchozích císařských kaplí byla tedy situována mimo centrální ostrov Gamla stan, avšak z centra na periferii se rozhodně nedostala. Ze dveří ambasády byl na druhé straně náměstí přibližně šedesát kroků vzdálený Riddarholmskyrkan, posvátné místo posledního odpočinku mnoha příslušníků vládnoucí dynastie a celé řady předních šlechticů. Císařská kaple v čele s Martinem Gottseerem se však i přesto těšila po celou dobu mimořádné přízni vládnoucích kruhů a její činnost nebyla pravděpodobně rušena závažnějšími spory.⁸⁶⁶

Novému legačnímu kaplanovi také přálo zahraničněpolitické klima. Téměř celá poslední dekáda 17. století se nesla ve znamení úzké spolupráce mezi Habsburskou monarchií a Švédskem a hrabě von Starhemberg se stal společně s Antonínem Janem z Nostic důležitým nástrojem v upevňování oboustranně dobrého vztahu. Období let 1685-1700 představuje epochu, kdy poprvé neregistrujeme jediný konflikt způsobený činností legačních kaplí, jež charakterizují předcházející dekády. Určitou roli sehrálo i oklešťování pravomocí církve patrné ve Švédském království po roce 1686, kdy došlo k novele nenáviděného reskriptu z roku 1671 a novému vymezení pravomocí ambasádních kaplí a legačních kaplanů.⁸⁶⁷

Nové milénium odstartovalo dalekosáhlý zahraničněpolitický obrat. Přesun aliancí, důležité změny na předních panovnických trůnech a především válečný konflikt, do kterého byla zatažena téměř celá Evropa, výrazně proměnil podobu švédsko-habsburských vztahů. V budoucnu se stalo nemožným a patrně i zbytečným navazovat dlouhotrvající diplomatické kontakty se Švédským královstvím. S neexistencí císařské ambasády ve Stockholmu samozřejmě zanikla i legační kaple, a tak si domácí katolická obec musela najít jiné prostředky k uchování zděděné víry předků, nechtěla-li zaniknout.

Na dlouhou dobu posledním císařským vyslancem, který navštívil Stockholm v roce 1700, byl Gotthard Hellfried von Welz. V seznamech jeho nepočetného doprovodu narazíme i

Horn. Srov. Riksarkivet Stockholm, Diplomatica Germanica, kart. 316, koncept relace švédského vyslance Fredrika Wilhelma Horna z 20. 4. 1692 (Videň).

⁸⁶⁵ J. RAINER, *Die Nordische Stiftung*, s. 413-422; Johann B. METZLER, Das nordische Kolleg in Linz. Zum 200. Gedenktage seiner Eröffnung, in: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, Linz 1911, s. 253-282.

⁸⁶⁶ Přesnou lokaci známe díky Gottseerovu cestopisu. Viz J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Brief*, Bd 23/24, s. 173-187.

⁸⁶⁷ ÖStA, HHStA, Staatskanzlei, Verträge betreffende Akten, kart. 8, Gesandtschaftskapellen Stockholm 1730-1734, h[ans] kong[lige] maj[estät] kyrckio lag och ordning. Datum Stockholm then 3 sept[ember] anno 1686.

na jméno legačního kněze, jenž podobně jako většina jeho předchůdců patřil do řádu Tovaryšstva Ježíšova. Před svým odjezdem do Skandinávie si hrabě zvolil jezuitu Kašpara Paschkeho, rodáka ze slezské Nisy, který většinu svého života zasvětil pedagogické činnosti na mnoha, zejména českých, jezuitských kolejích. Paschke je především znám jako autor latinského cestovního deníku, ve kterém popisuje zdlouhavou a namáhavou cestu z Prahy do Stockholmu. Na rozdíl od Martina Gottseera však Paschke během svého krátkého působení v luteránských oblastech Skandinávie nedostal příležitost dlouhodobě pečovat o katolickou komunitu hlavního švédského města. V doprovodu svého pána strávil ve Stockholmu pouze šest letních týdnů, než se císařská legace přesunula do skånského Malmö, aby mohla být odsud nablízku válečným operacím mladého Karla XII.⁸⁶⁸

Paschke se musel i přes svůj pokročilý věk smířit s rolí kněze-cestovatele. Během pobytu v Malmö navštěvoval i některá nedaleká města, jako například Helsingborg či Landskronu, kde byl k dispozici především katolickým vojákům a obchodníkům, kteří se začali ve větším počtu v celé oblasti shromažďovat v předtuše nadcházející války s Dánskem. Kromě početné komunity francouzských katolíků se především v Malmö nacházelo množství španělsky mluvícího obyvatelstva, jež docházelo výhradně na provizorní císařskou ambasádu. Značná část mší byla pravděpodobně vedena „na cestě“ mimo dům císařského vyslance. Nemůžeme tudíž uvažovat o přepychově zařízené císařské kapli, jaké bychom našli v předcházejících letech ve Stockholmu. Po pěti týdnech ve Skåne se hrabě von Welz v doprovodu svého kaplana vrátil opět do hlavního města, ze kterého se nakonec v listopadu roku 1700 vydal za Karlem XII. lodí do Livonska. Služba v císařské legaci zavedla jezuitu Kašpara Paschkeho na dalšího půldruhého roku do švédského Tallinnu, jenž se stal jedním z výchozích bodů následných akcí *Stora nordiska kriget* pod velením posledního švédského krále z falcké dynastie.⁸⁶⁹

Na celou jednu generaci přerušila Habsburská monarchie se Švédskem stálé diplomatické styky. Teprve v roce 1720 bylo rozhodnuto o vyslání Burgharda Philippa hraběte von Fridag, který si před svým příjezdem pronajal dům Thura Gabriela Bielkeho na předměstí Norrmalm v dnešní ulici Regeringsgatan. Vybavení kaple mělo podle smlouvy o

⁸⁶⁸ Srov. Z. HOJDA, *Dva jezuitské deníky*, s. 315-328.

⁸⁶⁹ Drobné náznaky činnosti jezuitského legačního kaplana ve službách Gottharda Hellfrieda von Welz nalezneme i v několika relacích císařského vyslance. Srov. např. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 10, relace hraběte von Welz z 1. 8. 1700 (Malmö) či z 25. 8. 1700 (Helsingborg). Weltzovu legaci doplnil v roce 1702 na pět měsíců také jezuita Simon Marcellus Widman z Jelgavy, nacházející se na území dnešní Litvy. Viz ÖStA Wien, AVA, FA Harrach, kart. 849/33, Welz, Graf, außerordentlicher Gesandter, Marcello Widman, S. Jesu, Mittavia, neo-erectionem domus misionaria 23. 2. 1702 (Vídeň).

pravidelném platu předčít již ve městě fungující kapli francouzského vyslance.⁸⁷⁰ Podle *catalogi breves* sloužil v době Fridagovy mise na pozici legačního kaplana další rodák ze slezské Nisy, jezuita Johann Muttersohn. Podobně jako Paschke, měl i Muttersohn téměř totožné pedagogické zkušenosti z českých jezuitských kolejí. S jeho předchůdcem ve funkci císařského legačního kaplana Martinem Gottseerem ho zase spojovala podobná zkušenost ze Saska. Johann Muttersohn byl mezi lety 1715-1718 činný na ambasádě Franze Bernarda von Martels v Drážďanech, kde se významně podílel na konfesijní politice habsburského domu v saském kurfiřtství.⁸⁷¹

Nového legačního kaplana Johanna Muttersohna doprovázelo do Stockholmu ještě několik dalších kněží. Jménem je znám například český jezuita Jiří Peter, jenž podobně jako Muttersohn sloužil několik let ve Skandinávii, než se později stal rektorem olomoucké jezuitské koleje. Muttersohn sloužil střídavě ve Stockholmu a Kodani až do roku 1729, než byl definitivně odvolán a na jeho místo dosazen Johann Theodor Schmitz původem z dolního Porýní.⁸⁷²

Od druhé poloviny 18. století podléhaly císařské legační kaple a jejich personál stále méně a méně kontrole a perzekucím především ze strany stockholmské radnice a místního duchovenstva. Čas od času sice docházelo k běžným konfliktům způsobeným vzájemným střetáváním odlišných konfesí v úzce ohraničeném prostoru, avšak jejich vyústění a forma následného konsensu byla naprosto jiného charakteru než v období druhé poloviny 17. století. Zájmy konfesí však z vrcholové politiky úplně nevymizely. Dokonce bychom mohli říci, že spíše naopak. Při studiu raně novověkých diplomatických relací nacházíme nepřehledné množství materiálu vztahujícího se k do té doby spíše tabuizovanému problému katolických minorit ve Skandinávii. Snahy diplomatů a předních politiků Švédska a Habsburské monarchie svědčí o oboustranné potřebě vyřešit tyto otázky jednou provždy a nalézt uspokojivou formu vzájemného vyrovnání. Tyto snahy, jež rozhodně nebyly pouze vnitropolitického charakteru, jak se často uvádí, vygradovaly v polovině 70. let 18. století nejprve v Dánsku, kde bylo jejich průvodním jevem založení několika tolerovaných katolických kostelů.⁸⁷³ Ve Švédsku a Habsburské monarchii došlo k vyhlášení tolerančních

⁸⁷⁰ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 14, dopis Fridaga dvorské komoře z 23. 4. 1720 (s. 1.).

⁸⁷¹ Stručné životopisné údaje jsou rekonstruované v databázi řeholníků Českého království v raném novověku. Srov. <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000109883> [cit. 9. 4. 2017].

⁸⁷² ÖStA, HHStA, Staatskanzlei, Verträge betreffende Akten, kart. 8, Gesandtschaftskapellen Stockholm 1730-1734, reskript Karla VI. nařizující vyslání nového legačního kaplana z 12. 9. 1731 (Vídeň).

⁸⁷³ V dánské historiografii jsou také velice slušně prozkoumány dějiny katolické kongregace Sankt Ansgars Kirke, jež se formovala za podpory několika zahraničních ambasád. Johannes HANSEN, *Sankt Ansgars Kirke i*

patentů až v roce 1781, což legačním kaplanům umožnilo vykonávat své povinnosti v dosud nevídaných rozměrech.

Vrátíme-li se však o více než sto let zpátky a sestoupíme-li o další úroveň níž, dostaneme se přímo k jednotlivci, jenž na sebe bere podobu katolického legačního kaplana. Tento jedinec měl mimořádně úzké manévrovací pole a stál víceméně osamocen proti neomezeným prostředkům moci, kterými disponoval hostitelský stát. Jestliže chtěl dostát svému svědomí a povinností, musel vynaložit často nemalé úsilí a uplatňovat náležité prostředky, jež mu mohly přinést úspěch. Předmětem následujících dvou kapitol proto bude studium taktik, které k zajištění úspěchu využívali císařští legační kaplani v přísně luteránské oblasti raně novověké Skandinávie.

hundrede Aar. Fra Kejserligt Kongeligt Østerrigsk Gesandtskabskapel til Danske Katholikkers Domkirke, København 1942, s. 89-102.

IV. 3. Císařský legační kaplan a jeho svět

Převážná většina duchovních sloužících na ambasádách katolických vyslanců v protestantských zemích se dostala do nové, dosud nepoznané životní role. Výkon každodenní činnosti ovlivňovala celá řada vnějších faktorů. Z legačního kaplana se s postupujícími týdny a měsíci stával také politik, jenž ve své osobě spojoval povinnosti duchovní se zájmy ryze světskými. Zaujetí pro různé druhy činností bylo značně individuální a záviselo na sociálním postavení daného jedince, na jeho vztahové síti a samozřejmě na mnoha vlastnostech vytvářejících kaplanovu osobnost. Kněz tedy nemusel být pouze legačním kaplanem, ale také misionářem, cestovatelem, informačním agentem, pedagogem či dokonce samotným vyslancem.

První povinností legačního kaplana po příjezdu do rezidenčního města bylo dohlédnout na vybavení ambasádní kaple. Byla-li kaple zařizována nově, mohlo se stát, že musel být nejprve nakoupen veškerý mobiliář. Některé předměty se daly vždy půjčit, jako například lavice a židle do kaple Antonína Jana z Nostic, které zapůjčil za drobnou úplatu jakýsi stockholmský měšťan Baltazar.⁸⁷⁴ Některé nezbytnosti každého sakrálního prostoru mohly být nakoupeny cestou, většinou pak na trzích v Lipsku a Kodani u četných katolických obchodníků z jižní Evropy. Část výzdoby byla do ambasádní kaple transportována z domácích zámeckých svatostánků a na konci mise se posléze vrátila na své původní místo. Drobné předměty denní potřeby získávaly kaple také ve formě darů buď od místní katolické komunity, nebo od projíždějících cestovatelů či vyslanců. Tímto způsobem byl například podpořen provoz katolické kaple v Altoně čtyřmi sudy vína a piva, půlkou krávy, jedním teletem, třemi ovci a čtyřiceti různými opeřenci, které zde odevzdal Adolf Vratislav ze Šternberka v roce 1673 na cestě do Stockholmu.⁸⁷⁵

Souvislé a mimořádně podrobné inventáře legačních kaplí se začínají ve větší míře objevovat až v druhé polovině 18. století. Podle starších dochovaných zlomků však můžeme uspokojivě konstatovat, že se materiální podoba za celých sto let v podstatě nezměnila. Rozhodně nepřekvapí ani mimořádné záznamy o tom, že byly starší a zubu času nepodléhající

⁸⁷⁴ SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), kart. 151, inv. č. 1000 AL 3, účty za švédskou misi Antonína Jana z Nostic (1684 – 1694).

⁸⁷⁵ Šternberk se jako císařský vyslanec delegovaný do Stockholmu společně se svým legačním kaplanem a služebnictvem účastnil mše v Altoně, během které bylo údajně přítomno 800 katolíků. Výše uvedené nápoje, maso a zvířectvo bylo nejprve darováno Šternberkovi hamburskou městskou radou, načež je vyslanec pouze postoupil katolické kapli. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, Berichten kaiserlichen Ministers Graf von Sternberg aus Schweden, relace z 3. 10. 1673 (Kodaň).

předměty používány na jednom místě kontinuálně desítky let. Mezi takovouto „erární“ výbavu patřily především poháry na víno či nepříliš hodnotné svícny a krucifixy. Většinou stálé byly i věci, které se nedaly na konci vyslancovy mise odvést, jako například lavice, stoly nebo dveře. Původní inventář se samozřejmě objevoval především na stálých císařských ambasádách, které od určité dekády sídlily permanentně na jednom místě, jako například v Hamburku, Brémách či Haagu.⁸⁷⁶

Mezi předměty ze dřeva, které byly často dány k výrobě místním umělcům, patřil především oltář, který byl nezbytnou součástí každé kaple. Oltáře se od sebe lišily kvalitou provedení a nákladností především podle finančních možností vyslance. V kapli se proto mohlo nalézat dokonce více oltářů, přičemž hlavní byl často pozlacený s drobnou či větší malbou. Druhou nezbytností nacházející se v každé ambasádní kapli bylo tabernákulum, jež jako nejposvátnější místo v prostoru uchovávalo (většinou pod zámkem) eucharistii společně s nejcennějšími liturgickými předměty. Mezi další dřevěné předměty mohly patřit různě dekorované kříže, lavice, skříně a stoly, které byly využívány během bohoslužeb.⁸⁷⁷

Velice důležitou součástí dobře zařízené katolické kaple byly také obrazy. Především tyto předměty představovaly jeden z důležitých symbolů konfese a dávaly všem účastníkům mše pocit ideové jednoty. Častým a velice oblíbeným motivem byly malby domácích světců, kteří buď nebyli protestantskou většinou uznáváni, nebo se těšili úplně jiné formě úcty, než kterou jim přikládali skandinávští katolíci 17. a 18. století. Obrazy švédských a finských světců v životní velikosti nechal zhotovit pro kapli v Stenbockska palatset i Martin Gottseer v roce 1690. Mezi čtrnácti vyobrazeními bychom na prvním místě objevili především sv. Ansgara, sv. Brigitu, sv. Erika, sv. Kateřinu z Vadsteny či sv. Siegfrieda, kteří představují

⁸⁷⁶ ÖStA, HHStA, Staatskanzlei, Verträge betreffende Akten, kart. 9, Gesandtschaftskapellen Gomdola, Hamburg, Kopenhagen, Berlin, Dresden, Haag, Aachen und London (1719-1778). Tento karton je zásadní pro studium císařských legačních kaplí v 18. století. Na více než 600 foliantech jsou zde shromážděny inventáře kaplí na jednotlivých císařských ambasádách, korespondence legačních kaplanů, rekatolizační projekty, plány na stavbu katolického kostela v Kodani atd.

⁸⁷⁷ Všechny tyto nezbytnosti měla například císařská legační kaple v Anglii v roce 1687 situovaná do dvou místností ambasády. Mimořádné náklady na její zřízení využil vyslanec Dominik Ondřej z Kounic jako prostředek žádosti o vyšší finanční podporu ze strany dvorské komory. Viz ÖStA, HHStA, Staatenabteilungen, England, kart. 23, Kounicova relace císaři ze 17. 3. 1687 (Londýn). Podobným způsobem žádal o mimořádnou podporu i Karel Ferdinand z Valdštejna, autor německého účtu za vybavení kaple v Londýně z 5. 6. 1677. Pouze za ciborium a veliký oltářní obraz bylo vynaloženo více než 100 zlatých. Viz ÖStA, HHStA, Staatenabteilungen, England, kart. 19, účet za mimořádné náklady (Londýn). Tento účet zmiňuje ve své práci i J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 542. Několik důkazů o řemeslnických pracích především místních truhlářů a řezbářů během zařizování císařské legační kaple nám podávají účty Jana Marka z Clary-Aldringenu, jenž zastával post vyslance v Drážďanech. Srov. SOA Litoměřice, pracoviště Děčín, RA Clary-Aldringenu, kart. 72, inv. č. 172, účty Jana Marka z Clary-Aldringenu z roku 1686 z Drážďan. Za všechny výše jmenované archivní prameny děkuji Jiřímu Kubešovi.

nejdůležitější švédské zemské světce. Právě katoličtí legační kaplani se stali důležitými šířiteli těchto kultů, dokázali zasvěceně hovořit o životech skandinávských světců a využít je pro konfesijní účely. Světci se stali jak vzorem, tak symbolem identity utlačované katolické menšiny a zároveň důležitou součástí kolektivní paměti. V této souvislosti se můžeme ptát také po zasvěcení ambasadních kaplí či uchovávání některých ostatků, se kterými se ve Skandinávii volně obchodovalo po nástupu reformace. Ačkoliv se nám tyto praktiky jeví jako dosti pravděpodobné, bohužel se nám nedochoval jediný příklad, jenž by podobné aktivity potvrdil.⁸⁷⁸

Kromě ze dřeva vyrobeného inventáře bychom v barokních ambasadních kaplích našli i předměty z kovů, textilie a také různé druhy knih. Nejnákladnější vždy byla především monstrance a ciborium, jež sloužilo jako schránka na uchovávání posvěcené hostie. Liturgické nádoby doplňovala také patena s celou řadou dalších mís a táců a rovněž kadidelnice. V nákladněji zařízených svatostáncích se nacházely také svícny vyrobené většinou ze stříbra či pozlaceného kovu.⁸⁷⁹ Specifikem ambasadních kaplí byly posléze zvony a menší zvonky. O jejich existenci však opět víme pouze z několika náznaků. V některých raně novověkých reskriptech upravujících chod ambasadních kaplí se striktně zakazuje používání tohoto klasického liturgického předmětu nezbytného pro výkon celé řady náboženských ceremoniálů. Každonedělní svolávání věřících zvonem bylo samozřejmě nemyslitelné, a proto docházelo ke kompromisnímu řešení, kdy byl velký zvon nahrazován malými zvonky užívanými například ministranty během pozdvihování.⁸⁸⁰

Značně nákladnou položku celkového vybavení ambasadní kaple představovaly i různé okrasné látky, sukna, deky, dečky a polštáře. Dále antependium zakrývající oltářní mensu, či například korporál sloužící jako místo pro odložení některých liturgických nádob. Nezbytnou součástí výbavy byla také mešní roucha. Ve většině nám známých případů byl oděv kněze a ministrantů nakoupen při jedné příležitosti během zařizování císařské ambasadní kaple. Stejně jako ambasadní služebnictvo mohlo obdržet nové, často výstavní a barevné

⁸⁷⁸ Obrazy jako důležitý prvek výbavy popsal ve svém cestopisu do Stockholmu Martin Gottseer. Také dobré znalosti životopisů jednotlivých skandinávských světců jsou charakteristickým motivem této práce. J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Briefe*, Bd 23/24, s. 187.

⁸⁷⁹ Většinu z těchto typických předmětů uvádí také Jiří Hrbek na příkladu císařské kaple v Anglii. Viz J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 542.

⁸⁸⁰ Podobné zákazy užívání hlasitých zvonů se objevují například v reskriptech dánských králů upravující chod ambasad v Kodani. Mnohé z nich vyšly také edičně v následujících letech. Viz především Ludvig HOLBERG, *Dannemarks og Norges Gejstlige og Verdslige Staat. Tredie Oplag*, København 1754, s. 204-207. Obdobný materiál se nachází také v Holger Frederik RØRDAM, *Danske kirkelove samt udvalg af andre bestemmelser vedrørende kirkek, skolen og de fattiges forsørgelse fra reformationen indtil Christian V's danske lov*, Vol III. (1536-1683), København 1889, s. 289-292.

livreje, dostalo ambasadní duchovenstvo také svůj liturgický oděv, který byl částečně zaplacen z prostředků dvorské komory. V dochovaných účtech proto nalezneme výdaje za ornáty, manipuly a stoly, které byly nakoupeny v několika barevných variacích vhodných pro celebrování četných církevních svátků.⁸⁸¹

Chod ambasadní kaple a činnost legačního kaplana vždy ovlivňoval liturgický rok. Kaple umístěné v císařských ambasádách na území protestantských států dodržovaly společně nejdůležitější církevní svátky roku podle moderního gregoriánského kalendáře. Jelikož převážná většina císařských legačních kaplanů náležela do řádu Tovaryšstva Ježíšova, můžeme předpokládat, že i na ambasádě ve Stockholmu byla věnována mimořádná péče mariánskému kultu, jenž byl rovněž důležitým sebeurčujícím znakem všech katolíků ve Skandinávii.⁸⁸² Důležitým únorovým svátkem bylo Očišťování Panny Marie, známé jako Hromnice. Na konec března náleželo Zvěstování Panny Marie, v polovině srpna byl posléze slaven nejdůležitější mariánský svátek Nanebevzetí Panny Marie.⁸⁸³ Pravděpodobně nepřekvapí, že některé nejvýznamnější konflikty mezi katolickými ambasádními kaplemi a lokální vládou spadají právě do tohoto období. Na ambasády se v těchto dnech totiž stahovalo největší množství katolíků, což samozřejmě přitahovalo mimořádnou pozornost garantů dominantní konfese, kteří neváhali podnikat různé organizované či spontánní zásahy.

Společným vrcholem protestantského a katolického liturgického roku byly vždy Velikonoce a Vánoce. Z tohoto důvodu mohlo být dalším důležitým sebeurčujícím znakem švédské katolické obce předvánoční stavění jesliček či Božího hrobu s příchodem Velikonoc. Například Martin Gottseer v době těchto svátků nechal každoročně zřídit za pomoci místních umělců ve vstupní hale ambasády zdobený betlém a Boží hrob, které vítaly početné návštěvy všech konfesí. Několikrát zde byly také za přítomnosti ostatních diplomatů a předních politiků

⁸⁸¹ Tyto příklady známe například z velice podrobného inventáře ambasadní kaple v Anglii. Seznam předmětů byl pořízen na konci mise císařského vyslance Jana Václava Gallase v roce 1711 a měl být odvezen nazpět do zámecké kaple na Frýdlant. Část z inventáře se posléze dostala i do paláce ve Vídni. Srov. SOA Litoměřice, pracoviště Děčín, RA Clam-Gallasů, kart. 418, inv. č. 1468, seznam předmětů přivezených z Anglie na konci mise Jana Václava z Gallasu.

⁸⁸² V současnosti bylo napsáno několik knih, jenž se zabývají šířením konfesijních dogmat spojených s jezuitským řádem. Tovaryšstvo Ježíšovo mělo z tohoto úhlu pohledu zásadní vliv na vytváření specifických katolických subkultur v protestantských oblastech a za hranicemi evropského světadílu. Více např. Luke CLOSSEY, *Salvation and Globalization in the Early Jesuit Missions*, Cambridge 2008, s. 238-258. Z německy psaných prací můžeme vyzdvihnout např. Christoph NEBGEN, *Missionarsberufungen nach Übersee in drei Deutschen Provinzen der Gesellschaft Jesu im 17. und 18. Jahrhundert*, Regensburg 2007, s. 170-172.

⁸⁸³ O významu mariánských svátků pro katolickou obec např. Jan ROYT, *Obráz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011, s. 158-169. O jezuitském vlivu na šíření mariánského kultu také Peter Philipp WOLF, *Allgemeine Geschichte der Jesuiten von dem Ursprunge ihres Ordens bis auf gegenwärtige Zeiten. Zweite Band*, Zürich 1790, s. 118-129.

pořádány biblické recitály. V povánočním období posléze navštěvovali ambasády koledníci, jakož i různí žebráci či studenti, kteří se většinou netěšili přízni pána domu.⁸⁸⁴

Další druh svátků byl charakteristický výhradně pro švédské prostředí. V některých císařských kaplích, jež existovaly v průběhu let 1650-1730 ve Stockholmu, se oslavovali někteří švédští zemští patroni. Mezi všemi se nejvyšší úctě těšil raně středověký skandinávský misionář a arcibiskup v Hamburku sv. Ansgar, jehož svátek přichází na začátek února. Tomuto světcovi přikládal zvláštní význam také císařský vyslanec Franz Ottokar von Starhemberg, který nechal svého prvorozeného syna pojmenovat právě jménem Ansgar, což naznačovalo jak určitou formu akulturace hraběcí rodiny, tak i důležitý politicko-konfesijní čin, jenž vyvolal velice pozitivní reakci některých špiček stockholmského královského dvora. Prvořadému postavení v panteonu skandinávských světců se těšila i sv. Brigita, jejíž význam byl uznáván nejen na katolických ambasádách ve Švédsku, ale i v mnoha dalších evropských zemích.⁸⁸⁵

Nakonec se na císařských ambasádách konaly i specificky zaměřené mše spojující více než cokoli jiného prvky profánní a sakrální. Oslavná kázání a bohoslužby se totiž konaly vždy u příležitosti narození či smrti některého člena habsburského domu. Dále se čas od času pořádaly liturgie na počest vítězství císařských vojsk na uherské frontě. Každá ambasádní kaple v raně novověké Evropě měla takto specificky zaměřené bohoslužby, kterých se zúčastňovali i poddaní hostitelské vlády. Existuje například několik záznamů o tom, že se dolnorakouští protestanti přítomní na luteránských mších v dánské kapli mohli tímto způsobem modlit za zdraví vládnoucích Oldenburků.⁸⁸⁶

Jestliže byl na ambasádě přítomen duchovní, probíhaly mše kromě několika významných svátků především v neděli. Každý barokní věřící však prožíval víru jiným způsobem a s jinou intenzitou. Pro každého jedince byly také některé dny liturgického roku důležitější než jiné. Záleželo výhradně na vůli vyslance, jestli povolil každodenní provoz kaple, který byl charakteristický především organizovanými litaniami včetně menších

⁸⁸⁴ J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Brief*, Bd 23/24, s. 149.

⁸⁸⁵ SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, dopis z 26. 9. 1691 (Stockholm).

⁸⁸⁶ Takovouto praxi popisuje ve svém deníku dánský legační kaplan ve Vídni mezi lety 1757-1768 Johann Hieronymus Chemnitz, jehož obsah interpretoval např. Martin SCHEUTZ, *Legalität und unterdrückte Religionsausübung. Niederleger, Reichshofräte, Gesandte und Legationsprediger. Protestantisches Leben in der Haupt- und Residenzstadt Wien im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Rudolf Leeb – Martin Scheutz – Dietmar Weigl (Hrsg.), *Geheimprotestantismus und evangelische Kirchen in der Habsburgermonarchie und im Erzstift Salzburg (17./18. Jahrhundert)*, Wien 2008, s. 209-236. Podobnou praxi však známe i z období výrazně staršího. Dánské a švédské legační kaple ve Vídni se totiž stávaly oblíbeným místem setkání některých říšských dvorských radů luteránské konfese. Více viz M. BAKEŠ, *Shaping*, s. 81-82.

promluv. Avšak známo je i množství příkladů, kdy se provoz císařské legační kaple se vši pravděpodobností omezil pouze na neděle a významné svátky. Například jezuitští kaplani v domě císařského vyslance Burgharda Philippa hraběte von Fridag ve 20. letech 18. století vykonávali bohoslužby spojené s kázáním a Svatým přijímáním vždy pouze o neděli a některých svátcích od devíti do desíti hodin. Naopak v domě Franze Ottokara von Starhemberg fungovala kaple i ve všední dny buď ráno, nebo večer.⁸⁸⁷

Stejně jako intenzita a pravidelnost byla individuální i míra privátnosti dodržovaná legačními kaplany během mší. Nejenom ve Švédsku bylo běžnou praxí otevírání oken a dveří ambasad v průběhu některých bohoslužeb. Specifické zvuky a hluk, na který byla raně novověká společnost daleko citlivější, mohli vyvolávat vlny nevole či minimálně přitahovat pozornost řadového obyvatelstva. Vše mohlo umocňovat také hlasité zpívání a kázání v jazyce hostitelské země. Žádný jménem známý císařský legační kněz námi sledovaného období nepocházel ze Švédska a před svým odjezdem z domova nepřišel se skandinávskými jazyky téměř do kontaktu. Na druhou stranu však můžeme seriózně předpokládat, že se velká většina císařských kaplanů naučila během svého často dlouholetého pobytu švédsky, čímž mohli lépe oslovit některé poddané švédských králů.⁸⁸⁸

Role jazyka byla v tomto případě naprosto zásadní a do určité míry ovlivňovala preference švédské katolické obce. Již jsme se zmínili o tom, že bohoslužby mohl jeden kněz vést minimálně ve dvou jazycích, většinou pak ve francouzštině a němčině. Ovládal-li například císařský legační kaplan dostatečně francouzštinu, mohl v nepřítomnosti francouzského legačního kaplana vypomoci na ambasádě Ludvíka XIV. Takováto situace nastala kupříkladu v roce 1697, kdy v domě Jeana Antoina de Mesmes hraběte d'Avaux

⁸⁸⁷ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 15, relace Burgharda Philippa hraběte von Fridag z 11. 3. 1722 (Stockholm).

⁸⁸⁸ Jazykovou stránku pravidelných mší, každodennost legačních kaplanů a propagační praxi ambasádních kaplí řeší ve svém článku především Benjamin J. Kaplan. Také tento autor na příkladu několika katolických vyslaneckých kaplí dokázal, že mše byly často vedeny v několika jazykových mutacích. Na rozdíl od Švédska se však na pozici kaplanů rekrutovali místní katolíci buď přímo z Anglie, či Irska. Viz B. J. KAPLAN, *Diplomacy and Domestic Devotion*, s. 348. Ve Skandinávii bylo velice komplikované vybrat ambasádního kaplana z řad domácích katolíků. Naproti tomu v Anglii mohli císařští vyslanci zaměstnat katolického kněze, jehož rodným jazykem byla angličtina. Také na příkladu korespondence Jana Václava Vratislava z Mitrovic s Janem Václavem Gallasem je evidentní určitá rozdílnost při výběru legačního kaplana ve Švédsku a Anglii. Hrabě z Mitrovic před svým odjezdem z Anglie v roce 1704 doporučil novému vyslanci hraběti Gallasovi kněze jménem Florence, Angličana z řádu hybernů. Jenom pro doplnění zbývá dodat, že hrabě z Mitrovic budoucímu císařskému vyslanci doporučoval i svého stávajícího kaplana Anselma van den Berghe, jenž spravoval císařskou legační kapli mezi lety 1703-1704. Viz SOA Litoměřice, pracoviště Děčín, RA Clam-Gallasů, kart. 427, inv. č. 1518, dopisy Jana Václava Vratislava z Mitrovic Janu Václavu Gallasovi z 15. 4. 1704 (Londýn). Zásadní práci na téma zahraničních vyslaneckých kaplí v Anglii představil také William Raleigh TRIMBLE, *The Embassy Chapel Question 1625-1660*, *The Journal of Modern History* 18, 1946, s. 97-106.

zemřel duchovní a jeho povinnosti přechodně zastal se svolením císařského vyslance jezuita Martin Gottseer. Jak již bylo řečeno výše, podobné služby například nabízel i Johann Sterck či Emmanuel de Boye v 70. letech 17. století. V tomto směru se nám dochoval také jedinečný doklad v pohledu „z druhé strany“ v dopise Gottlieba z Windischgrätzu svému patronovi u vídeňského dvora Františku Albrechtovi z Harrachu, nejvyššímu štolmistrovi císaře Ferdinanda III. Windischgrätz jako jediný luteránsky smýšlející vyslanec císaře Leopolda I. ve Švédsku navštěvoval mše výhradně v protestantských kostelech cestou do Stockholmu. Jedním z mnoha míst, kde strávil nedělní mši, bylo i dánské arcibiskupské město Roskilde. Avšak jeho hluboký dojem nad krásou zdejší katedrály zastínilo luteránské kázání v dánštině, ze kterého přes velikou snahu nerozuměl téměř ničemu.⁸⁸⁹

Znalost jazyka Švédů nemusela být v těchto případech doménou císařských legačních kaplanů, ale pomocného služebnictva nebo duchovenstva, respektive ministrantů, kteří velice často pocházeli právě z oblastí Skandinávie. Tímto způsobem byl například přijat mezi členy mise Franze Ottokara von Starhemberg mladý jezuita narozený ve Švédsku. Cestovní deník Martina Gottseera nám o této události podává jasné svědectví.

„Paní hraběnka s dovolením svého manžela zamířila k našemu rektorovi u sv. Klimenta v Praze, v jehož konviktu se nachází také jeden mladý kněz, jenž se narodil ve Švédsku. Jelikož je pochopitelně nemožné veškeré úspěchy katolictví vkládat pouze do svatých mší, byl mladík na žádost hraběnky ze svého společenství oddělen. Tento duchovní se tedy stal důležitou součástí legace a společně s námi odcestoval do své rodné země.“⁸⁹⁰

Jako ministranti mohli na ambasádě sloužit i někteří mladíci původem ze severní Evropy, kteří asistovali císařskému legačnímu knězi. Takovouto praxi známe například v kapli Johanna Stercka, který přijal se souhlasem císařského vyslance Basseroda dva poddané švédského krále původem z Livonska. Královský dvůr proti takovéto praxi samozřejmě protestoval a své stížnosti předložil skrze švédského agenta Hanse Heinricha von Gebattel u císaře ve Vídni.⁸⁹¹

⁸⁸⁹ Hrabě z Windischgrätzu si ve stejném dopise stěžuje i na to, že za celý měsíc, od svého odjezdu z Norimberku, navštívil cestou do Stockholmu pouze šest luteránských mší. Více ÖStA Wien, AVA, FA Harrach, kart. 449, korespondence Gottlieba z Windischgrätzu hraběti Františku Albrechtovi z Harrachu, dopis z 19. 1. 1664 (Kodaň).

⁸⁹⁰ J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Brief*, Bd 23/24, s. 174.

⁸⁹¹ V dopise Walderodemu si Basserode stěžuje, že ho u vídeňského dvora švédský agent Gebattel pomlouvá. Podle těchto pomluv měl císařský vyslanec ve Stockholmu zaměstnávat služebnictvo, které několikrát změnilo vyznání. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Reichskanzlei, Friedensakten, kart. 109, dopis Hermanna von Basserode

Dokonce ani pravidelným reskriptům upravujícím vztah ambasádní kaple a hostitelského dvora se nepodařilo tuto praxi zcela vykořenit. Také výše zmíněný Gottseer zaměstnával během dlouhých osmi let své služby některé švédské chlapce jako ministranty. S dovolením císařského vyslance bylo postaráno například o 14letého mladíka, jenž po smrti svého katolicky smýšlejícího otce osiřel. Mladý Švéd byl proto přijat jako ministrant a bydlel několik měsíců na ambasádě na útraty vyslance. Mezitím se také rozběhla četná jednání mezi Starhembemgem a císařským dvorem o osudu chlapce, o něhož mělo být postaráno v některé jezuitské koleji nacházející se na území Habsburské monarchie. Do celé záležitosti samozřejmě vstupovalo i místní luteránské duchovenstvo, s nímž vyjednával především Martin Gottseer. Celá záležitost přitom dopadla nad očekávání úspěšně. Císařský legační kaplan získal podobným způsobem dalších pět mladíků, kteří byli rozmístěni mezi pražskou a düsseldorfskou jezuitskou kolej. Zajímavý je například osud šestého, bohužel nejmenovaného Švéda, který se po svém příchodu do Říma stal jedním z několika služebníků zdejšího císařského vyslance.⁸⁹²

Další důležitou náplní mnoha legačních kaplanů bylo vedení pravidelných katechezí. Kromě již několikrát zmiňovaného Martina Gottseera vystupoval v roli katechety také Johann Sterck či Johann Muttersohn ve 20. letech 18. století. Rovněž tato praxe byla zakazována značnou částí reskriptů napříč všemi oblastmi křesťanské Evropy a pravidelně budila vlnu nevole. Hodiny katechizmu se například staly jednou z mnoha přitěžujících okolností vznesených v roce 1723 proti Johannu Muttersohnovi ze strany švédské vlády, načež bylo jezuitskému knězi doporučeno odejít ze země.⁸⁹³ Do detailu zaznamenané máme tyto praktiky například u dánského legačního kaplana ve Vídni Johanna Hieronyma Chemnitze z 50. let 18. století, jenž několika luteránským dětem vštěpoval základy vědění ve vyučovacích hodinách, které se mu staly rovněž důležitým zdrojem osobních příjmů, jelikož rodiče žáků neváhali knězi-učitelé za tyto služby platit.⁸⁹⁴

říšskému dvorskému radovi Johannu Walderodemu von Eckhausen z 23. 2. 1669 (Stockholm). Zprávy švédského agenta Hanse Heinricha von Gebattel z Vídně jsou posléze mimořádně zajímavým pramenem popisující každodennost císařského dvora v 60. letech 17. století. Gebattelovy relace jsou výjimečné v tom, že podrobně popisují obsah Basserodových zpráv přicházejících ze Stockholmu. Ze 110 dochovaných zpráv z let 1667-1670 se objevuje Basserodovo jméno ve více než 35 relacích. Srov. Riksarkivet Stockholm, Diplomatica Germanica, kart. 291, relace Hanse Heinricha von Gebattel z Vídně (1667-1670).

⁸⁹² ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 9, relace Franze Ottokara von Starhemberg z 11. 5., 27. 7. a 24. 8. 1695 (Stockholm).

⁸⁹³ ÖStA, HHStA, Staatskanzlei, Verträge betreffende Akten, kart. 8, Gesandtschaftskapellen Stockholm, pro memoria ze 16. 6. 1725 (Stockholm).

⁸⁹⁴ Podle zpráv dánského legačního kaplana Johanna Hieronyma Chemnitze se v ambasádní kapli dokonce nacházela poměrně bohatá knihovna, jež byla shromážděna z mnoha zdrojů. Chemnitzovo vyučování se

Důležitým aktem úzce spojujícím posvátné s profánním bylo vykonávání některých svátostí uvnitř ambasádních kaplí. V souvislosti se Švédskem jsme již mluvili o pravidelně probíhající Nejsvětější svátosti oltářní, při které vyslanec a jeho rodina, ambasádní služebnictvo a někteří členové skandinávské katolické obce několikrát do roka přijali posvěcenou hostii. Ačkoliv především jezuité doporučovali svaté přijímání jednou do měsíce, nebyly tyto rady skandinávskými katolíky často dodržovány. Mnozí z nich totiž k této svátosti přistupovali maximálně jednou za rok, často před Velikonocemi, a neváhali za tímto účelem urazit i několik stovek kilometrů. Právě ambasádní kaple francouzského a císařského vyslance ve Stockholmu se ve druhé polovině 17. století staly oblíbeným cílem tajných katolíků žijících ve vzdálenějších oblastech rozlehlého Švédského království. Podle slov Martina Gottseera se především početné skupiny katolických měšťanů z Norrköpingu a Linköpingu za tímto účelem vydávaly stovky kilometrů na sever do hlavního města ke svaté zpovědi a přijímání.⁸⁹⁵

Pomineme-li bířmování jako jednu ze sedmi svátostí, o které nemáme v četných pramenech jediný záznam, docházelo čas od času na velvyslanectví ke křtinám. Také ve Stockholmu se nám dochovaly matriky ambasádních kaplí, které známe například i z Vídně nebo Kodaně. Souvislejší řady záznamů vztahujících se k narozeným, zemřelým a sezdaným však byly v případě císařské ambasády vedeny až od roku 1736.⁸⁹⁶ Z tohoto výjimečného archivního pramene následně víme, že kmotry se v mnoha případech stávali sami vyslanci, často společně s manželkou, jestliže byla na ambasádě přítomna. S touto svátostí souvisí i výjimečné záznamy z dochovaných inventářů ambasádních kaplí, které registrují křtitelnicí jako důležitou součást liturgických předmětů.⁸⁹⁷

neomezovalo pouze na katechismus. Děti vídeňských luteránů dostaly dokonce i základy čtení, psaní, počítání a zpěvu. Podobnou praxi tedy můžeme s nejvyšší pravděpodobností očekávat i v mnoha císařských kaplích luteránské Evropy. Srov. M. SCHEUTZ, *Legalität und unterdrückte Religionsausübung*, s. 221.

⁸⁹⁵ Jezuitský legační kaplan Martin Gottseer ve svém cestopisu popisoval situaci, kdy tajní katolíci z Norrköpingu (cca 170 km od Stockholmu) a Linköpingu (cca 200 km od Stockholmu) byli ochotni několikrát do roka přijet do Stockholmu na katolickou bohoslužbu. Viz J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geisterreiche Briefe*, Bd 23/24, s. 184.

⁸⁹⁶ Stockholmský městský archiv tyto matriky před nedávnem digitalizoval, a tudíž jsou případným zájemcům přístupny ke stažení za drobný roční poplatek. Z ambasádních matrik se dochovaly dvě knihy vedené ve francouzské legační kapli v letech 1691-1919. Dále pak jedna matrika z císařské ambasády, ve které se nalézají záznamy z let 1736-1801 a nakonec jedna kniha ze španělské ambasádní kaple z let 1747-1804. Více viz Stockholms stadsarkiv, S:ta Eugenia katolska församling, vol. 1-4, matriky francouzské, španělské a císařské legační kaple z let 1691-1919.

⁸⁹⁷ Matriky legačních kaplí jsou dodnes nevyužívaný pramen, který může odkrýt sociální síť jednotlivých členů ambasády. Matriky pokřtěných, sezdaných a pohřbených sjællandských katolíků jsou však výjimečné v tom, že se dochovaly ve své úplnosti již od poloviny 17. století. Dnes jsou tyto matriky uchovány v Sct. Ansgars Kirkes Arkiv, 1) Copulationsbuch 1647-1771. 2) Liber Baptizatorum Hafniae in Exercitio Catholico per

Další svátostí, kterou v menším počtu registrují i dochované matriky, byla svatba. Tato událost probíhala čas od času i na katolických ambasádách ve Švédsku, avšak radostné přípravy a následné oslavy kalila vždy představa vojenského zásahu. I tato svátost spojená většinou s hlasitými oslavami musela proběhnout v klidu, ideálně za zavřenými okny ambasádní kaple. V případě Stockholmu nechal několikrát uspořádat svatbu francouzský vyslanec Claude Mesmes d'Avaux, což Martina Gottseera motivovalo napsat obširnou relaci o zlepšujícím se stavu jinak napjatého vztahu mezi katolíky a švédskými luterány. Gottseerovy zprávy pronikly soukromou korespondenční sítí i k Danielu Josefu Mayerovi, který se svým odjezdem ze Stockholmu neprestal sledovat dění na švédském královském dvoře. Mayer následně skrze vlastnoruční dopisy zasílané slezskému šlechtici Kryštofu Václavovi z Nostic s potěšením kvitoval zlepšující se konfesijní poměry ve Švédském království, když se na ambasádách katolických panovníků uspořádaly svatby.⁸⁹⁸

Poslední svátostí probíhající stejně často vně jako uvnitř ambasády byla svátost nemocných. Registrujeme množství případů, kdy během několikaletých diplomatických misí zemřel buď vyslanec, popřípadě někdo ze služebnictva, nebo dokonce sám legační kněz. Duchovní mohl poslední pomazání udělovat také mimo ambasádu, čímž se dostával do nejnebezpečnější situace. Tyto skutky proto byly oblíbeným motivem „duchovních autobiografií“, které vyzdvihují a ospravedlňují činnost legačního kaplana.⁸⁹⁹ Od 17. století se ve střední Evropě stalo zvykem docházet k umírajícímu v doprovodu několika farníků a především ministrantů za zvuku zvonků. Něco podobného samozřejmě nebylo ve Skandinávii možné, a pokud se již legační kaplan odhodlal vydat do příbytku umírajícího, dělo se tak většinou ve vypůjčeném vyslaneckém kočáře za hluboké tmy, maximálně v doprovodu jednoho ministranta. Tímto způsobem udíleli ve městě poslední pomazání i císařští legační kaplani Theodor Bothe, Johann Sterck a Johann Muttersohn. O jejich činnosti víme především proto, že si výše jmenovaní duchovní počínali neopatrně a vzbudili nemilost městských elit, které u dvora vyžadovaly satisfakci.⁹⁰⁰

Missionarios Societas Jesu. 3) Liber Defunctorum 1649-1730. Znamé, ale téměř o sto let mladší jsou například i matriky luteránské obce ve Vídni. Viz M. SCHEUTZ, *Legalität und unterdrückte Religionsausübung*, s. 224-225.

⁸⁹⁸ SOA Plzeň, pracoviště Klášter, Rodinný archiv Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, dopis z 18. 8. 1695 (Praha).

⁸⁹⁹ J. MIKULEC, *Náboženský život*, s. 284. Podobné archetypy prozkoumala také Markéta Křížová na příkladu několika životopisů členů ochranovské Jednoty bratrské. M. KRÍŽOVÁ, *Vyprávění otců a dědů. Obnovení Jednoty bratrské ve světle ochranovských pramenů*, in: Zdeněk R. Nešpor (ed.), *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, Ústí nad Labem 2007, s. 289-309.

⁹⁰⁰ M. BAKEŠ, *Legační kaplani*, s. 944-948. Podobné spory registruje na příkladu Drážďan také J. KUBEŠ, *Kaple císařských vyslanců v Drážďanech*, s. 142-143.

Ačkoliv není příliš vhodné studovat odděleně sakrální a profánní v profesním životě císařského legačního kaplana, přece jenom musíme nyní nasměrovat naši pozornost spíše do oblastí světských aktivit. Duchovní se jako jeden ze služebníků vyslance podílel významnou měrou na chodu ambasády. Také on musel být politikem, brát ohledy na zájmy vyslanectví, které bylo jedním ze symbolů suverénního státu, a přizpůsobit tak své chování těmto okolnostem. Právo diplomatické imunity s sebou neslo nový druh zodpovědnosti. Proto i tentokrát musíme učinit obrat především k jednotlivcům, kteří jsou specifikováni odlišným sociálním zázemím, různými společenskými kontakty a především rozmanitými druhy osobních zájmů, preferencí a plánů.

Legační kaplani podobně jako císařští vyslanci, sekretáři či hofmistři nechtěli během diplomatické mise ztratit některé benefity plynoucí z korespondenčních styků. Dlouhodobý pobyt v zahraničí vždy narušil pracně vybudovanou vztahovou síť. Avšak tento otřes nemusel být tak dramatický, jak samotní vyslanci či legační kaplani ve svých dopisech zdůrazňovali. Právě s odjezdem do odlehlejších koutů Evropy se s přibývajícím vzdáleností úměrně navyšoval informační, respektive symbolický kapitál daného jednotlivce. V praxi docházelo k dočasnému ochladnutí či zániku některých sítí, avšak na druhé straně se vytvářely vztahy nové s do té doby často nedostupnými jedinci.⁹⁰¹ Také císařští legační kaplani museli dostát svým klientským povinnostem a mnohdy se rádi stylizovali do role informačních agentů přinášejících nové a jedinečné zprávy, které mohly významným způsobem doplňovat oficiální relace vycházející z ambasády. Na druhou stranu i přijatá korespondence císařských legačních kaplanů navyšovala informovanost celé ambasády, čímž v důsledku významně rozšiřovala manévrovací pole císařského vyslance.

Například z mimořádně dobře dochované a četné korespondence mezi císařským legačním kaplanem Danielem Josefem Mayerem a česko-slezským šlechticem Kryštofem Václavem z Nostic vystupuje korespondenční síť tohoto kněze ve své úplnosti. Mayerovy kontakty a zájmy směřovaly především na území Polska a Slezského knížectví, kde mu kromě Nostice přinášeli pravidelné zprávy také baron Karel Julius Sedlnický či tehdejší císařský rezident ve Varšavě Georg von Schiemunsky.⁹⁰² V tomto případě je evidentní, že pravidelné zprávy z těchto oblastí, které chodily na adresu císařského legačního kaplana ve Stockholmu, doplňovaly a snad i nahrazovaly zprávy vyslance Antonína Jana z Nostic. Hrabě si totiž téměř

⁹⁰¹ Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Die zeremonielle Inszenierung des Reiches, oder: Was leistet der kulturalistische Ansatz für die Reichsverfassungsgeschichte?*, in: Matthias Schnettger (Hrsg.), *Imperium Romanum – Irregulare Corpus – Teutscher Reichs-Stadt*, Mainz 2002, s. 242-243.

⁹⁰² SOA Plzeň, pracoviště Klášter, Rodinný archiv Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, např. dopis z 3. 5. 1690 (Stockholm).

nepsal se zástupci Leopolda I. v Polsko-litevské unii, což můžeme dokázat na základě analýzy Nosticova dochovaného soupisu odeslané a příchozí korespondence.⁹⁰³ Císařský vyslanec neodesílal dopisy ani svému slezskému bratranci Kryštofu Václavovi, a pokud již chtěl něco sdělit svému blízkému příbuznému, dělo se tak skrze korespondenci Daniela Josefa Mayera. Podle tohoto příkladu je více než pravděpodobné, že náklady za dopisy odeslané ze Švédska do Slezska hradil sám císařský vyslanec, čímž si zároveň mohl zajistit právo na čtení jejich obsahu.

Specifikem Mayerovy korespondence byl i pravidelný kontakt s Marií Terezou z Nostic, manželkou císařského vyslance ve Švédsku. Marie Tereza sice odjela se svým manželem a malým synkem v roce 1685 do Stockholmu, avšak během let došlo mezi oběma manželi k závažným neshodám, což vedlo k předčasnému návratu hraběnky do Vídně. Dopisy Daniela Josefa Mayera tak bezpochyby figurovaly jako doplňující informační zdroj hraběcího páru. Marie Tereza tak skrze legačního kaplana ve Stockholmu informovala o studijních úspěších Nosticova syna Karla Josefa, popisovala své chatrné zdraví a přinášela nejnovější události z vídeňského dvora. Mayer dozajista musel tyto privátní informace postoupit až k císařskému vyslanci a tak se stal blízkým důvěrníkem mladé hraběcí rodiny.⁹⁰⁴

Důležitá komunikace probíhala také mezi císařskými legačními kaplany a předními představiteli evropské katolické hierarchie. Mnohokrát jsme naznačovali existenci úzkého vztahu se zástupci Propagandy Fide a některými papežskými nuncií. Právě povinnost pravidelně posílat zprávy o stavu skandinávských katolických komunit vedla i k doplňující korespondenci s nunciaturou ve Varšavě a Kolíně nad Rýnem. Dobře známé a zdokumentované jsou například kontakty Johanna Stercka s papežským nunciem Opiziem Pallavicinim či s apoštolským vikářem a předním učencem barokní epochy Dánem Nicolausem Stenem.⁹⁰⁵ Korespondenční síť Johanna Stercka byla po více než dvacetileté misionářské činnosti v oblasti severní Evropy charakteristická i styky s předními dánskými

⁹⁰³ Více viz Tamtéž, RA Nosticů (Sokolov), inv. č. 106 KK 6, kart. 21, soupis odeslané a přijaté korespondence z let 1685 – 1687.

⁹⁰⁴ Viz Tamtéž, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, např. dopis z 13. 8. 1690 (Stockholm).

⁹⁰⁵ Korespondenční síť Nicolause Stena je dobře zdokumentovaná díky ediční práci kolektivu dánských autorů pod vedením Harriet Hansen. Značná část dopisů tohoto slavného kněze a dánského přírodovědce, který po konverzi ke katolictví strávil většinu života v Římě, byla přeložena do dánštiny. Srov. Harriet M. HANSEN, *Niels Stensen's korrespondance i Dansk oversættelse, del I. (1661-1681), del II. (1682-1686)*, København 1987. Více ke korespondenci s jezuitou Sterckem viz rejstřík s. 793.

osobnostmi, mezi něž patřil například *storkansler* Frederik Ahlefeldt, za jehož podpory byla Sterckovi údajně udělena audience u krále Kristiána V.⁹⁰⁶

Korespondenční síť legačních kaplanů však zasahovaly i do mnohem vzdálenějších oblastí. Oboustrannou komunikaci dokumentujeme na několika příkladech i mezi císařskými kaplany ve Švédsku a hlavními představiteli jednotlivých provincií Tovaryšstva Ježíšova. Jezuita Martin Gottseer například odeslal několik dopisů rakouskému provinciálovi, když ze Stockholmu bojoval za zřízení semináře pro mladé skandinávské konvertity v Linci. Mezi výjimečné kontakty Martina Gottseera patřil i vztah s Johannem Galdenbladem, rodákem ze Švédska, jenž se jako páže dostal se dvorem královny Kristýny do Říma. Právě Galdenblad přinášel Gottseerovi novinky z papežského dvora a bojoval za společné zájmy obou jezuitů u papeže Inocence XII.⁹⁰⁷

Tato neinstitucionální forma komunikace však byla pouze malou špičkou ledovce rozsáhlé sítě kontaktů císařských legačních kaplanů ve Stockholmu.⁹⁰⁸ Duchovenstvo ambasádních kaplí se ve větší či menší intenzitě orientovalo především na zástupce místní katolické obce. Tyto kontakty přinášely možnost vzájemné prospěšnosti. Legační kaplani například mohli figurovat jako zprostředkovatelé kontaktů s císařskými vyslanci, kteří často bojovali za zájmy švédských katolíků. V historii raně novověké diplomacie existuje nepřehledné množství takovýchto příkladů. V roce 1702 se například Kašpar Paschke přimlouval za propuštění devíti katolicky smýšlejících žoldáků, kteří se dostali do švédského vězení po prohrané bitvě u Narvy. Za jeho podpory byl sepsán prosebný list císařovně Eleonoře Magdaleně, aby intervenovala za propuštění zajatců, kteří byli z části rodáky z Čech a Rakous.⁹⁰⁹ Také jménem neznámý jezuitský kaplan v legaci Michaela Václava z Althannu bojoval v roce 1683 za zájmy jakéhosi stockholmského katolíka, který se jako žoldák nechal naverbovat do služeb švédského krále a v době míru se dostal i se svojí rodinou do závažných finančních potíží.⁹¹⁰

⁹⁰⁶ A. PIEPER, *Die Propaganda Congregation*, s. 87.

⁹⁰⁷ Josef FINK, *Geschichte von Linz, Bd. I*, Linz 1867, s. 127.

⁹⁰⁸ S termínem neinstitucionální komunikace pracuje německý sociolog Niklas Luhmann, aby se tak vymezil a rozlišil další podoby mezilidské interakce. Srov. N. LUHMANN, *Soziale Systeme. Grundriss einer allgemeinen Theorie*, Frankfurt am Main 2006.

⁹⁰⁹ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, kart. 10, prosebný dopis císařovně ze 16. 7. 1702.

⁹¹⁰ TAMTÉŽ, kart. 6, relace z 20. 3. 1683 (Stockholm). Značnou materiální pomoc poskytl (částečně pod tlakem okolností) i císařský vyslanec Johann von Goess v Kodani. Během obléhání hlavního dánského města Švédy v roce 1658 se v blízkosti císařské ambasády shromažďovaly zástupy žoldáků různých konfesí a žebrały u vyslance a služebníků zahraničních vyslanectví. Situace a krize se na Sjællandu nezačala zlepšovat ani v následujících letech. Kuriózní a velice zajímavé zprávy z obleženého města se nacházejí na stránkách oficiálních relací a osobních dopisů barona von Goess. „*Soldatesca ist so gross, dass mir die arme soldaten ins*

Podobných drobných příběhů křesťanského milosrdenství bychom mohli jmenovat více. Ve své podstatě před námi vystupují kořeny dnešní konzulární ochrany občanů, jež známe v mezinárodních vztazích moderních evropských států. Současná podpora pozůstalých v důsledku úmrtí člena rodiny, pomoc v případě zatčení či vážné nehody, včetně garantování celé řady dalších výhod, vyrostla na základech předchozích aktivit diplomatů a ambasadního duchovenstva v průběhu ustanovování stálých ambasad. Pod vlivem narůstající fluktuace domácího obyvatelstva v zahraničí a se zvyšováním výše jmenovaných potřeb došlo nakonec k nutnosti kodifikovat tato práva v rámci mezinárodního systému. Je však evidentní, že císařští legační kaplani stáli u základů podobných ustanovení a svojí aktivitou či projevy milosrdenství neváhali podpořit osoby, které se z různých důvodů dostávaly do svízelných situací. V 17. a 18. století však nebylo identifikačním znakem či určující podmínkou pomoci náležité státní občanství, ale příslušnost ke katolické konfesi.

Konečně poslední skupinou, na kterou se orientovali císařští legační kaplani ve Stockholmu, byli zástupci domácí vlády, popřípadě luteránského duchovenstva. Opět existuje několik příkladů vzájemných kontaktů, které překračovaly teologické neshody a časté projevy nevraživosti na úrovni mezinárodních vztahů. Například jezuita Martin Gottseer se během osmileté služby dostal do přízně kancléře Bengta Oxenstierny, jenž mu dokonce dovolil navštěvovat svůj palác na Riddarholmenu.⁹¹¹ Po domluvě s císařským vyslancem Franzem Ottokarem von Starhemberg mohl Gottseer také jednou či dvakrát do měsíce pořádat na ambasádě obědy na útraty hraběte.

„Těchto banquetů se účastnili také různí vyslanci, jakož i protestantští a katoličtí kaplani, dále úředníci včetně dvorského a městského duchovenstva a nakonec i vybraní univerzitní profesori.“⁹¹²

Tento téměř idylický, bezkonfliktní obraz nám sice podává nepříliš důvěryhodný zdroj, tzv. „duchovní monografie“ Martina Gottseera sepsaná o dvě desítky let později, avšak i z jiných věrohodnějších záznamů můžeme tušit příležitostné nadkonfesijní kontakty podobného charakteru.

hauss khommen und klagan, dass sie hunger sterben.“ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 11, diplomatická relace barona von Goess z 15. 10. 1659 (Kodaň).

⁹¹¹ Tyto kontakty potvrzuje sám Gottseer ve své latinské relaci o stavu katolické obce ve Švédsku. Ve spisu nazvaném *Informatio, qualiter ad augmentum fidei catholicae adjuvandum esset vastissimum regnum Sveciae*, který je v současnosti uložen ve sbírce Archivio della Nunziatura di Vienna Vatikánského archivu, je obsaženo i množství informací k fungování katolických kaplí u ambasad francouzského a císařského vyslance ve Švédsku. Viz J. RAINER, *Die Nordische Stiftung in Linz*, s. 421-422.

⁹¹² J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Briefe*, Bd 23/24, s. 151.

Ke komunikaci ambasadních kaplanů s domácí luteránskou obcí docházelo například i na univerzitní půdě. O těchto kontaktech nás podrobně zpravují relace španělského vyslance v Kodani Bernardina Rebolleda, jenž na začátku 50. let 17. století v rezidenčním městě oldenburské dynastie vytvořil stálou ambasádu s dobře fungující kaplí. Po přimluvě španělského vyslance u rektora kodaňské univerzity byli tři jezuité z Rebolledovy kaple pozváni k disputaci, kde se měli zapojit do učených rozhovorů. O tom, že jezuité v čele s kaplanem Gottfriedem Franckenem pouze nasedli v lavicích a neváhali se pustit do ostrých sporů, víme i z dánských pramenů, jež o sto let později zpracoval dánský církevní historik, ornitolog a představitel pietismu Erik Ludvigsen Pontoppidan.⁹¹³ Rektor kodaňské univerzity musel dokonce s ohledem na přítomného krále disputaci ukončit. Symbolické vítězství však bylo jezuitům připsáno i poté, co rektor učinil významné gesto a pozval trojici duchovních na slavnostní oběd.⁹¹⁴ Další velice podobný příklad známe z Uppsaly, kde se v 90. letech 17. století konala jakási matematická disputace, které se zúčastnil i jezuita Martin Gottseer. Také tento císařský legační kaplan údajně kladl za přítomnosti krále učené otázky a stejně jako jezuité v Kodani byl i on následně pozván ke slavnostnímu banketu.⁹¹⁵

Věřohodnost podobných příkladů je však vždy velice diskutabilní, jelikož se povětšinou nachází na stránkách životopisů, které samozřejmě nesou všechny nevýhody ego-dokumentů. Určitá autostylizace a orientace na úzký okruh čtenářstva očekávajícího určité topoi, doplněná navíc často mnohaletým odstupem autora, před nás klade pramen nízké důvěryhodnosti.

Na poněkud jistější půdu se dostáváme při studiu Gottseerových aktivit při zakládání nového skandinávského semináře, jenž by připravoval jezuitské absolventy na misijní činnost v severní Evropě. Podobné aktivity vyvíjel naposledy v roce 1677 francouzský legační kaplan Archangel z karmelitánského řádu, který propagoval nakonec nerealizovaný projekt skandinávské koleje v Paříži. Gottseer bojoval za založení podobného semináře

⁹¹³ E. L. PONTOPPIDAN, *Annales Ecclesiae Danicae Diplomatici. Vol. IV*, København 1752, s. 412. Podrobněji, a za přispění několika dalších pramenů, tuto událost popisuje i J. B. METZLER, *Den første Oprindelse til den katholske Menighed*, s. 357-358.

⁹¹⁴ O této události se dovídáme také z díla Oskara Garsteina, který o misi španělského vyslance Rebolleda pojednal velice zevrubně. Po studiu archiválií uložených ve španělském městě Simancas Garstein charakterizoval všechny tři jezuitu jménem. Kromě již zmíněného Gottfrieda Franckena, holandského rodáka, jenž několik let vyučoval morální teologii v Olomouci, doplňovali španělskou legační kapli ještě Michel de la Fuente a Willem van Aelst původem z Antwerp. Srov. O. GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation. Vol. III.*, s. 459-460. Diplomatičká mise španělského politika a nadaného básníka Bernardina Rebolleda v Kodani je velice slušně zdokumentována také v monografii Emil GIGAS, *Grev Bernardino de Rebolledo. Spansk gesandt i Kjøbenhavn 1648-1659*, Kjøbenhavn 1883.

⁹¹⁵ J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Briefe*, Bd 23/24, s. 150.

v hornorakouském Linci od svého příjezdu do Stockholmu v roce 1690. Za tímto účelem sepsal celou řadu projektů, které konzultoval především s císařským vyslancem Starhembergem a rakouským jezuitským provinciálem. Gottseerovi se tento projekt skutečně podařilo dotáhnout do cíle, když v roce 1699 došlo k založení semináře, který v prvním roce své existence registroval téměř padesát studentů včetně devíti mladíků původem ze Švédska, Dánska a Norska.⁹¹⁶

Na závěr této kapitoly musíme zdůraznit, že úřad císařského legačního kaplana ve Stockholmu mohl podobně jako v případě vyslaneckého postu vést k úspěšné kariéře a postupu v katolické hierarchii. Také císařští kaplani znalí skandinávských reálií se stali velice cennými a vyhledávanými odborníky. Během své často mimořádně dlouhé mise poznali dopodrobna problém skandinávských katolických menšin a dokázali erudovaně vyjádřit svůj názor z úplně jiného úhlu a v jiné kvalitě, než tomu byl schopen bývalý císařský vyslanec. Někteří ambasádní kaplani pokračovali nadále v misionářské činnosti. Kupříkladu Theodor Bothe se po návratu ze Švédska opět ujal vedení misionářské stanice v dánském obchodním městě Lykstadu. Horlivý jezuita Johann Sterck se po třech letech vrátil do Kodaně, kde stál opět na hraně zákona, načež musel pod tlakem dánského dvora odejít do Berlína, kde se v roce 1682 ujal ambasádní kaple v domě dlouholetého vyslance Johanna Philippa von Lamberg.⁹¹⁷

Někteří bývalí ambasádní kaplani se vrátili ke svým akademickým funkcím a pedagogické činnosti. To byl příklad Emmanuela de Boye, Kašpara Paschkeho, Johanna Muttersohna a Jiřího Petera, kteří zasvětili celý svůj život službě jezuitskému řádu. Dále byli i tací, kteří po své skandinávské cestě vešli v obecnou známost světské nobilitované společnosti. Například Martin Gottseer a Daniel Josef Mayer byli připuštěni k audienci u Leopolda I., aby ho osobně informovali o stavu katolické víry na dalekém severu Evropy. Mayer se těšil zájmu ze strany císaře Leopolda ještě před návratem ze Stockholmu, když ve

⁹¹⁶ Tento seminář delší dobu bojoval o přežití a svoji existenci definitivně obhájil až po válkách o španělské dědictví. Především zásluhou Martina Gottseera a jeho kontaktům se podařil získat podporu od některých členů rodiny Starhembergů. Z dochovaných katalogů je patrné, že se v následujících letech nepovedlo přilákat téměř nikoho původem ze Švédska. Například v ročníku 1713/1714 bychom našli pět Dánů, jednoho Holanďana a dva studenty z Hamburku a Braniborska. O dva roky později registrují seznamy čtyři Dány, dva Holanďany, tři studenty z Hamburku a nakonec dva mladíky z Anglie a Braniborska. Srov. J. RAINER, *Die Nordische Stiftung in Linz*, s. 419.

⁹¹⁷ Jezuita Johann Sterck musel odejít (respektive uprchnout) z Kodaně po obžalobě, která ho usvědčovala z pokřtění dvou dětí a misionářské činnosti v Dánsku. Tato událost se stala v dosti napjaté atmosféře, kdy dánský vyslanec v Madridu Jörgen Reedtz konvertoval společně se svojí manželkou, synem a třemi dcerami ke katolické víře. Sterck po svém odchodu z Berlína nakonec zemřel v roce 1692 v rýnském městě Koblenz. Srov. A. PIEPER, *Die Propaganda Congregation*, s. 90.

vlastnoručních dopisech Adolfovi Vratislavovi ze Šternberka naznačoval touhu se s tímto legačním kaplanem setkat. Různé benefity mohly legačním kaplanům plynout i ze známosti s bývalým pánem. Tímto způsobem například výše zmíněný hrabě ze Šternberka doporučoval svého stockholmského kaplana Emmanuela de Boye na post zpovědníka pro císařova nejstaršího syna.⁹¹⁸

Podobně jako v případě vyslanců však mohl být návrat do vlasti spojen s poněkud komplikovaným navazováním na předchozí službu, což bylo často umocněno délkou pobytu v zahraničí. Na stránkách korespondence se proto může radost z návratu mísit s napětím a očekáváním nejisté budoucnosti. Někteří bývalí legační kaplani se také museli smířit s úbytkem moci a vlivu, kterým disponovali na území Švédska. V tomto případě své osobité pocity shrnul na stránkách vlastnoručních dopisů Daniel Josef Mayer: *„Ze své pozice můžu prohlásit, že zde jsem pouze malá figurka ve hře, a tak si kolikrát přeju zase usilovně zápasit ve Švédsku.“*⁹¹⁹

⁹¹⁸ Příležitostným tématem oboustranné korespondence mezi císařem a Šternberkem byli i výše zmiňovaní bývalí legační kaplani ve Švédsku. O Mayerovi viz ANM, RA Šternberk-Manderscheid, kart. 196, přepis vlastnoručního dopisu císaře Leopolda I. hraběti Adolfovi Vratislavovi ze Šternberka z 3. 6. 1694 (Favorita). O doporučení jezuity de Boye viz Tamtéž, dopis z 1. 4. 1685 (Viedeň).

⁹¹⁹ SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, dopis ze 27. 3. 1694 (Praha).

IV. 4. Císařská ambasádní kaple jako důvod konfliktu

Švédskému království, podobně jako kterékoliv jiné evropské zemi, se během celého raného novověku nepovedlo v praxi sjednotit vlastní poddané v jedinou konfesi. Švédská náboženská uniformita se stala pouze nedosažitelným ideálem, nikoliv však stabilním společenským fenoménem. Především různorodost konfesijního prostředí hlavního švédského města zadržovala příčinu k četným konfrontacím, které nebyly řešeny pouze na lokální úrovni. Po celý raný novověk se ve Stockholmu nacházely kromě malé skupinky katolíků i početnější zástupy francouzských a holandských kalvinistů.⁹²⁰ Některým z nich se dokonce dostalo symbolické podpory ze strany Karla XI. po zrušení Ediktu nantského králem Ludvíkem XIV. Ve městě se také nacházel nezanedbatelný počet pravoslavných obyvatel pocházejících nejčastěji z území dnešního Ruska a východního Finska, které do hlavního města švédských králů přitáhla nejčastěji vidina tučného zisku.⁹²¹

Luteránskou většinu tak šířily pocity strachu a ohrožení, které byly navíc umocněné odstrašujícím příkladem královny, která podlehla tlaku cizích misionářů a konvertovala ke katolické víře. Duchovní a světské elity se tak snažily o kontrolu nad vírou a za pomoci četných mocenských struktur jisté ideje z tohoto systému vytlačovaly. Tímto způsobem se velice brzy dostala na okraj společnosti a za hranici zákona také katolická minorita ve Švédsku. K definitivnímu zániku této specifické subkultury však nikdy nedošlo rovněž pod vlivem katolického duchovenstva pohybujícího se v prostoru několika zahraničních ambasád.

Konflikty vyvolané činností legační kaple náležely téměř ke standardu švédsko-císařských diplomatických styků v raném novověku. Tyto spory byly obvykle řešeny na mezinárodní úrovni a průběh jednání mohl být příležitostně poznamenán reciproční reakcí napadené strany. Jestliže došlo například k omezování provozu švédské legační kaple ve Vídni, mohli zástupci císaře ve Stockholmu očekávat minimálně podobnou reakci také od místní, hostitelské vlády. V císařských instrukcích byli diplomaté následně informováni o

⁹²⁰ Více o kalvínské komunitě ve Švédsku v 17. století viz Fredric BEDOIRE, *Hugenoternas värld. Från religionskrigen Frankrike till skeppsbroadeln Stockholm*, Stockholm 2009, s. 133-181.

⁹²¹ Náboženské poměry ve Švédském království sumarizuje Nils Erik VILLSTRAND (red.), *Sveriges historia 1600-1721*, Stockholm 2011, s. 324-371. Početnou švédskou sekundární literaturu k tomuto tématu předkládá i Jakob CHRISTENSSON (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*, Lund 2005, s. 611-631. Dále se dějinami švédské církve zabývá uppsalská historička Maria Ågren. Srov. např. M. ÅGREN, *A Domestic Secret: Marriage, Religion and Legal Change in Late Seventeenth-Century Sweden*, Past and Present 194, 2007, s. 75-106. Několik článků představil i přední odborník na dějiny *Stormaktstidenu* Michael Roberts. Srov. M. ROBERTS, *The Swedish Church*, in: Týž (ed.), *Sweden's Age*, s. 132-173. Zásadní práci studující především každodenní náboženský život švédského barokního luterána předložil také Göran MALMSTEDT, *Bondetro och kyrkoro. Religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige*, Göteborg 2002.

zhoršení situace a zároveň nabádání k vyšší obezřetnosti. Také švédská dvorská kancelář upozorňovala své diplomaty ve Vídni na nový konflikt způsobený císařskou legační kaplí, načež je varovala před nastávajícím nebezpečím.

S mimořádnou obezřetností postupoval v otázce privátních katolických bohoslužeb i vyslanec Michael Václav z Althannu, jenž v roce 1683 navazoval ve Stockholmu na značně pošramocené císařsko-švédské mezinárodní styky ze 70. let 17. století. Althann byl skrze oficiální reskripty a privátní korespondenční síť důsledně upozorňován a podrobně informován o probíhajícím konfliktu mezi císařským dvorem a vídeňskou radnicí na jedné straně a švédskou ambasádní kaplí na straně druhé. Zdejší mnohaletý vyslanec Karla XI. hrabě Gabriel Oxenstierna totiž nechal ve svém domě sloužit mše údajně pro jeden tisíc luteránů s poukazem, že Michael Václav z Althannu vykonává ve Stockholmu bohoslužby stejným způsobem.⁹²²

Po opakovaných intervencích papežského nuncia ve Vídni, městské rady a katolického duchovenstva, přikročil Leopold I. na začátku roku 1683 k radikálnímu řešení, když všem domácím protestantům definitivně zakázal účast na ambasádních bohoslužbách.⁹²³ Několik měsíců před obležením Vídně Turky tedy vyšel německy psaný reskript omezující činnost rozbujeých luteránských bohoslužeb probíhajících především na dánské ambasádě Andrease Pauli von Liliencron a švédské ambasádě hraběte Gabriela Oxenstierny. Důsledkem tohoto zákroku bylo i výrazné zhoršení dánsko-císařských diplomatických vztahů v první polovině 80. let 17. století a zároveň výrazné snahy švédské vlády o navázání užších kontaktů s císařem, během kterých byla ochotna k četným ústupkům také na poli zahraniční konfesijní politiky. Císařský reskript z roku 1683 proto zhoršil již tak špatné podmínky, které musela luteránská obec v Dolních Rakousech snášet.⁹²⁴

⁹²² Dopis adresovaný říšskou dvorskou kanceláří charakterizuje švédskou legační kapli jako permanentní hrozbu pro celé Dolní Rakousy a ve svém důsledku i pro Slezsko, kde „*stále přetrvává nebezpečí z luteránské náказы*“. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, Varia, dopis z 10. 1. 1683 (Vídeň). Rozhořčenou reakci vyslance Gabriela Oxenstierny známe z oficiálních švédsky psaných relací. Viz Riksarkivet Stockholm, Diplomatica Germanica, kart. 307, relace Gabriela Oxenstierny z 24. 1. 1683 (Vídeň).

⁹²³ Tomuto nařízení předcházely starší reskripty Leopoldova otce Ferdinanda III., které upravovaly vztah vznikajících protestantských ambasádních kaplí a vídeňské vlády. Živá jednání probíhala např. v roce 1652. Viz Riksarkivet Stockholm, Diplomatica Germanica, kart. 278, relace švédského vyslance Matthiase Biörenklaua ze 4. 1. 1652 (Vídeň). O konfesijním vývoji na území Dolních Rakous nejnověji Rudolf LEEB, *Wien nach der Gegenreformation. Was blieb von der Reformation?*, in: Rudolf Leeb – Walter Öhlinger – Karl Vocelka (Hrsg.), *Brennen für den Glauben. Wien nach Luther*, Wien 2017, s. 254-263.

⁹²⁴ Reskript z roku 1683 představuje výrazný mezník ve vztahu mezi protestantskými legačními kaplemi a vídeňskou vládou. Důležitost tohoto dokumentu ocenila již starší rakouská historiografie a správně ho charakterizovala především jako prostředek disciplinace registrovaných luteránů pohybujících se v přítomnosti císařského dvora. Interpretace tohoto důležitého císařského reskriptu se však bez výjimky dělá bez znalostí

Švédské vládnoucí kruhy nezakročily proti Althannovi a jeho legační kapli také z důvodu naprosté rozdílnosti obou minoritních konfesí nacházejících se ve Vídni a Stockholmu. Zatímco luteránská obec pouze ve Vídni čítala po třicetileté válce několik tisíc duší, měla katolická menšina v celém řídké zalidněném Švédsku pouze několik stovek členů. Právě výrazná odlišnost obou prostředí byla jedním z mnoha důležitých faktorů ovlivňujících reciprocitu zásahů proti ambasádním kaplím v letech 1650-1730. Rozměry katolických a luteránských bohoslužeb se tak v obou městech nemohly nikdy rovnat především kvůli rozdílům v počtu příslušníků minoritní konfese.⁹²⁵

Reciproční zásah proti císařské legační kapli nepřišel kupodivu ani v 60. letech 17. století v Kodani. Mise Andease Pauli von Liliencron, mnohaletého vyslance dánských králů ve Vídni, byla totiž charakteristická mimořádnou četností konfliktů způsobených ambasádní kaplí a legačními kaplany. Po svém příjezdu do Vídně v roce 1663 se stal symbolicky nejvýše postaveným protestantským diplomatem u císařského dvora, a tudíž také nejdůležitějším patronem velice početné dolnorakouské luteránské obce. Žádný švédský vyslanec se totiž u císařského dvora dlouhodobě nenacházel a teprve s příjezdem Matthiase Palbitzkiho v roce 1666 registrujeme ve Vídni dvě skandinávské ambasády. Palbitzki se však měl podle hlavní instrukce držet v povzdálí a přenechat veškerou iniciativu v těchto otázkách dánskému vyslanci.⁹²⁶

Andreas Pauli von Liliencron si po svém příjezdu pronajal dům na dnešním Neuer Marktu, kde nechal s finanční podporou dánské dvorské komory zařídit prostornou legační

švédských, dánských, braniborských a saských archivních dokumentů, který daný problém charakterizují z opačného konce. Z nejnovějších prací, jež letmo naznačují vztah rakouské luteránské obce a zahraničních ambasád, vyniká Matthias SCHNETTGER, *Ist Wien eine Messe wert? Protestantische Funktionseliten am Kaiserhof im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Christine Roll – Frank Pohle – Matthias Myrczek (Hrsg.), *Grenzen und Grenzüberschreitungen*, Köln 2010, s. 599-633. Obecně popisuje komplikovaný vztah katolické většiny k protestantské minoritě ve Vídni po třicetileté válce Grete MECENSEFFY, *Geschichte des Protestantismus in Österreich*, Wien 1956, s. 181-183. Asi nejpodrobněji se reskriptem z roku 1683 zabývá nejstarší zde zmiňovaná práce z pera Georga Loesche. Viz G. LOESCHE, *Geschichte des Protestantismus im vormaligen und im neuen Österreich*, Wien 1930, s. 123-125.

⁹²⁵ Přesné počty nekatolíků pohybuje se v druhé polovině 17. století ve Vídni jsou samozřejmě neznámé. Od začátku padesátých let byla navíc protestantská menšina v Dolních Rakousech postavena pod mimořádně silný rekatolizační tlak, jenž měl za následek výrazný úbytek členů této minoritní skupiny. Podle odhadů byl ještě v polovině 17. století každý šestý obyvatel Vídně nekatolického vyznání. Podle demografických výzkumů mělo hlavní město Habsburské monarchie v této epoše přibližně 60 000 obyvatel. Srov. T. WINKELBAUER, *Österreichische Geschichte*, s. 278-281. Přesné počty pro jednotlivé oblasti Rakous předkládá také Peter F. BARTON, *Evangelisch in Österreich. Ein Überblick über die Geschichte der Evangelischen in Österreich*, Wien 1987, s. 105-127.

⁹²⁶ Na mimořádných 110 stranách se dochovala kopie hlavní instrukce, kterou nechala sepsat regentská vláda v roce 1665 pro Matthiase Palbitzkeho. Jedním z důležitých bodů tohoto dokumentu bylo i obligátní vyjednávání o právech slezských, uherských a dolnorakouských nekatolíků. Srov. Riksarkivet Stockholm, *Diplomatica Germanica*, kart. 290, kopie hlavní instrukce pro Palbitzkeho z 18. 12. 1665 (Stockholm).

kapli, které se ujal jakýsi pastor Bartius. Dánští (s nejvyšší pravděpodobností také švédští) legační kaplani byli na rozdíl od císařských kaplanů instruováni výhradně skrze speciální reskripty vycházející z Kodaně pod vlivem panovnického dvora. Tato praxe se výrazně lišila od provozu císařských legačních kaplí, kde duchovní přijímali rozkazy především od vyslanců a některých vrcholných představitelů katolické hierarchie. Dánská vláda jako reprezentant světské moci si tak vyhradila přední postavení v ovlivňování činnosti legačního kaplana. Nejlepší příklad nám v tomto smyslu poskytuje obsah jedné z několika hlavních instrukcí pro dánského vyslance barona von Liliencron z roku 1663.

„Jelikož se náš vyslanec nepodílí na činnosti legační kaple, nesmí našemu kazateli bránit v bohoslužbách. Také ho nesmí posílat nazpět do Kodaně, protože výkon kaplanovy činnosti podléhá výhradně rozkazům Jeho královského Majestátu.“⁹²⁷

Podobná praxe existovala se vši pravděpodobností i o více než sto let později, kdy ambasádní duchovní přijímali reskripty od panovníka jako od nejvyššího představitele „dánské národní církve“. Zdokumentovaná a dobře známá je například instrukce pro legačního kaplana Johanna Christiana Eckhoffa, jenž byl ve Vídni činný na přelomu 70. a 80. let 18. století.⁹²⁸

V prvních několika týdnech po svém příjezdu začal dánský vyslanec Liliencron pořádat ve svém domě okázalé mše za přítomnosti několika luteránských říšských dvorských radů v doprovodu jejich manželek a dětí. Právě luteránští říšští radové společně se svými rodinami tvořili nejdůležitější představitele vídeňské protestantské obce, o které se dánští a švédští vyslanci neobyčejně zajímali, získávali od nich informace a byli pro ně velice důležitými spojkami ke dvoru. Sám Liliencron ve svých relacích odesílaných do Kodaně vyzdvihoval kontakty s říšskými dvorskými rady, kteří mu zajišťovali nejčerstvější a mnohdy i tajné informace o průběžných jednáních, ve kterých byli dánští Oldenburkové mimořádně zainteresováni. Právě tato specifická vídeňská komunita tolerovaných luteránských úředníků podléhala nejdůslednější kontrole a disciplinaci ze strany katolických elit.⁹²⁹

⁹²⁷ RA København, Tyske kancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart 105, hlavní instrukce pro Andree Pauli von Liliencron z 9. 1. 1663 (Kodaň).

⁹²⁸ Obsah této instrukce zmiňuje ve svém článku Christian STUBBE, *Zur 150-jährigen Bestandfeier der Wiener evangelischen Gemeinde*, Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich 54, 1933, s. 161.

⁹²⁹ Protestantští říšští dvorní radové představují mimořádnou skupinu císařských úředníků pohybující se v bezprostřední blízkosti panovnického dvora. *Reichshofrat* představoval nejvyšší soudní instanci pro záležitosti jednotlivých říšských lén. V průběhu třicetileté války zasedali v soudcovských lavicích pouze katolíci, avšak během vestfálských mírových jednání si evangelické stavy opět vymohly účast nekatolických soudců na jednání rady. Po reformách z roku 1654 se zde nacházelo celkem šest protestantských říšských

Pravidelná shromáždění luteránů v kapli dánského vyslance vzbudila velice brzy silnou nevoli, načež nechal nejvyšší hofmistr císaře Johann Ferdinand von Porcia skrze svého sekretáře doručit na dánskou ambasádu reskript zakazující činnost legační kaple do odvolání. Dánský legační kněz byl ve vší tichosti již několik hodin předtím přemístěn ve vyslaneckém kočáře do nedalekého Prešpurku, kde měl čekat na další rozkazy.⁹³⁰ Celý tento konflikt však neměl příliš dlouhého trvání především za přispění Liliencrona, jenž s notnou dávkou výhrůžek a vydírání poukazoval na neomezené postavení katolické komunity v dánských městech Lykstadu a Altoně. Tento nesporný fakt představoval důležitý triumf dánských vyjednavců v období po třicetileté válce.⁹³¹

Problémy s dánskou kaplí byly charakteristické i v následujícím období. Hned o dva roky později došlo k dalšímu pokárání ambasády po intervenci papežského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly, který u císaře Leopolda I. poukazoval na nepatřičné, rozměrné bohoslužby doprovázené zpěvem, křtěním, svatým přijímáním a dalšími svátostmi vykonávanými přímo v hradbách města.⁹³² Spory samozřejmě neutichly ani v 70. letech, kdy se však dánská kaple těšila větší míře svobody vlivem zlepšujících se dánsko-císařských vztahů. Přelom 60. a 70. let je dokonce charakteristický snahou samotného císaře Leopolda I. o zřízení katolického kostela v Kodani, jenž by sloužil výhradně potřebám císařské ambasády. Realizace podobných plánů proto nesměla být rušena konfesijními spory mezi vídeňskými katolíky a protestanty. V tomto bodě však Leopolda předběhl Ludvík XIV., kterému bylo dovoleno

dvorských radů. Dánský vyslanec von Liliencron byl v úzkém kontaktu především s Georgem Theodorem Dietrichem a Eberhardem Wolfem von Todtenwarth, které považoval za mimořádně důležité prostředníky dánsko-císařských jednání. O Dietrichovi a Wolfovi von Todtenwarth více O. von GSCHLIEßER, *Der Reichshofrat*, s. 279-283. Na několika stranách se činností evangelických říšských dvorských radů zabývala i Ines PEPPER, *Konversionen im Umkreis Wiener Hofes um 1700*, München 2010, s. 90-99. Obecně také Arndt SCHREIBER, *Adeliger Habitus und konfessionelle Identität. Die protestantischen Herren und Ritter in der österreichischen Erblanden nach 1620*, Wien 2013.

⁹³⁰ Útěk do Prešpurku měl své opodstatnění. V Horních Uhrách se totiž nekatolíci těšili daleko větší svobodě než na území Dolních Rakous. Viz především Zoltán CSEPREGI, *Das königliche Ungarn im Jahrhundert vor der Toleranz (1681-1781)*, in: Rudolf Leeb – Martin Scheutz – Dietmar Weigl (Hrsg.), *Geheimprotestantismus und evangelische Kirchen in der Habsburgermonarchie und im Erzstift Salzburg (17./18. Jahrhundert)*, Wien-München 2009, s. 299-329. Dějinám protestantské církve na území Horních Uher se dále věnuje sborník Karl SCHWARZ – Peter ŠVORC, *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge*, Wien 1996.

⁹³¹ RA København, Tyske cancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart 30, oficiální relace Andree Pauli von Liliencron z 31. 5. 1663 (Viedeň).

⁹³² Konflikty mezi dánskou legační kaplí a vídeňskou vládou neustaly na intenzitě ani v roce 1666 a 1667. O jejich podrobném průběhu nás zpravují oficiální relace. Srov. Tamtéž, kart 31, relace Andree Pauli von Liliencron z 19. 6. 1666 a 10. 4. 1667 (vše Viedeň). Více o činnosti dánské legační kaple v 60. letech 17. století ve Vídni M. BAKEŠ, *Shaping*, s. 73-94.

zakoupit v hradbách Kodaně dům s prostornou ambasádní kaplí a malým přičleněným hřbitovem.⁹³³

Reciproční reakci nevyvolal ani nejzávažnější zásah švédských úřadů proti císařské, respektive španělské legační kapli v roce 1671. Tento konflikt známý v následujících desetiletích jako „Případ Sterck“ ovlivnil zásadním způsobem vztah švédské vlády ke katolickým ambasádním kaplím, jelikož vedl k vyhlášení obávaného reskriptu platného téměř 15 let. Celý spor byl zároveň charakteristickým vnitropolitickým přeskupením sil. Profrancouzská frakce pod vedením nejvyššího kancléře Magnuse Gabriela De la Gardie neprojevovala touhu po další těsnější spolupráci s císařem, Holandskem a Španělskem. Dobrým prostředkem, jak ochladit vzájemné vztahy, byla právě perzekuce katolických duchovních či pozastavení činnosti legační kaple.⁹³⁴

Příčiny sporu mezi legačním kaplanem Johannem Sterckem a švédskou vládou měly velice jednoduchou podstatu, které neváhala využít politická opozice uskupená kolem De la Gardieho. Jezuita Johann Sterck byl dlouholetým legačním kaplanem na císařské ambasádě, avšak po smrti svého pána Hermanna von Basserode ztratil společně s nepočtenou vyslancovou suitou právo diplomatické imunity. Vídeňský dvůr si byl samozřejmě vědom nebezpečné situace pro bývalé ambasádní služebnictvo. V tomto roce proto bývalé členy císařské ambasády zaštilil španělský vyslanec Karel Fernan-Nuñez, jenž část císařského služebnictva včetně kaplana přijal do svých služeb. Pravidelné bohoslužby, které byly již delší dobu trnem v oku městské radě a stockholmskému duchovenstvu, probíhaly i v následujících měsících v původních prostorech Basserodova domu, takže španělský vyslanec docházel každou neděli a o svátcích na mše do bývalé císařské ambasádní kaple.⁹³⁵

Konflikt vygradoval začátkem února 1671, v době nepřítomnosti španělského vyslance ve Stockholmu, který byl na několik dnů pozván ke Karlu Gustavu Wrangelovi na zámek Skokloster. Průběh zatčení připomínal záměrně divadlo, aby tak přitáhl co nejvyšší pozornost řadového obyvatelstva, jež mělo být svědkem spravedlivého zadostiučinění. Za zvuku bubnu přišlo k budově bývalé císařské ambasády na ostrově Gamla stan několik vojáků v čele s pověřeným důstojníkem, který hlasitě přečetl rozsudek a vyzval Johanna Stercka, aby při

⁹³³ Peter Willemoes BECKER, *Samlinger til Danmarks historie under kong Frederik den tredies regering II.*, Kiøbenhavn 1847, s. 73. Obecně se věnuje vztahu katolické a luteránské konfese v Kodani Preben Hampton FROSELL, *Diplomati og religion. Gesandterne for de katolske magter og deres kirkepolitik i Danmark 1622-1849*, København 1990. Další, bohužel však velice stručnou monografii sepsal jezuita Alfred OTTO, *Jesuitterne og Kirken i Danmark i det 17. og 18. Aahundrede*, København 1940.

⁹³⁴ Základní práci popisující život a činy Magnuse Gabriela De la Gardie představuje Leif ÅSLUND, *Magnus Gabriel De la Gardie och vältaligheten*, Uppsala 1992, s. 117-129.

⁹³⁵ M. BAKEŠ, *Legací kaplani*, s. 946-948.

zatýkání nekladl odpor. Legační kaplan se však již delší dobu nacházel ve službě španělského vyslance, a tak veškeré výzvy odmítl s poukazem na svoji diplomatickou imunitu. Po delším dohadování nakonec vojsko vtrhlo do prostor bývalé císařské ambasády, načež byl Johann Sterck odveden ozbrojenci do vězení královského zámku Tre Kronor.⁹³⁶

Během raně novověké diplomatické praxe bývalo standardem vytvářet speciální komise složené nejčastěji z dvorských úředníků a renomovaných právníků, které měly řešit spory podobného charakteru. Soud s Johannem Sterckem však v prvních dnech neprobíhal za přítomnosti dvorské komise. Bývalý císařský legační kaplan se musel zodpovídat před stockholmským soudem, čímž daly vládní kruhy jasně najevo, že celý spor nemá nic společného s ambasádním prostředím.⁹³⁷

V průběhu prvního slyšení musel jezuita čelit šesti žalobám, které se týkaly především jeho nelegální činnosti v období po smrti císařského rezidenta Hermanna von Basserode. Nejzávažnějším přečinem bylo udělení posledního pomazání tajnému katolíkovvi proti vůli jeho ženy. Podle udání vdovy ji měl Johann Sterck zavřít v jedné místnosti, aby mohl být s umírajícím o samotě. Výpověď vdovy se stala pro Stercka mimořádně přitěžující, protože svátost posledního pomazání se prý děla dokonce i proti vůli umírajícího. Další velice závažnou žalobou vznesenou proti jezuitovi bylo obvinění z misionářské činnosti. Radnice musela v průběhu čtyřleté přítomnosti tohoto legačního kaplana řešit hned několik udání vztahujících se ke konverzím několika poddaných švédského krále. Sterck byl následně obviněn i z pořádání každonedělních katechezí a z poskytování azylu tajným katolíkům, které využíval jako ministranty.⁹³⁸

V polovině února roku 1671 proběhlo ještě několik podobných slyšení, která měla nakonec za následek vyhlášení rozsudku smrti nad jezuitským kaplanem. Poprava byla dokonce naplánovaná na konkrétní datum, kdy měl kat na stockholmském popravišti setnout jezuitskému knězi hlavu. Mezitím však přijel ze Skoklosteru španělský vyslanec, jenž se nakonec výhradní měrou zasadil o zmírnění trestu pro svého kaplana. Po celou dobu procesu do jednání zasahoval i francouzský legační sekretář a bývalý císařský sekretář Johann Eberhard Hövel, jenž stále setrval v hlavním městě po smrti svého nevlastního bratra. Za

⁹³⁶ J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Brief*, Bd 17, s. 25-40.

⁹³⁷ O celém sporu samozřejmě podrobně referoval i bývalý sekretář Johann Eberhard Hövel ve svých dopisech říšské dvorské kanceláři a především svému patronovi ve Vídni Johannu Walderodemu von Eckhausen. Také Hövel chápal tento konflikt jako mocenské přeskupení sil, za kterým stojí De la Gardieova profrancouzská frakce. Srov. ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 5, dopis Johanna Eberharda Hövela říšskému dvorskému radovi Johannu Walderodemu von Eckhausen z 26. 2. 1671 (Stockholm).

⁹³⁸ J. STÖCKLEIN, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Brief*, Bd 17, s. 27-30.

jezuitu se snažila bojovat dokonce i stockholmská katolická obec, která shromáždila několik stovek riksdalerů, aby tak ovlivnila průběh jednání. Po měsíci věznění byl nakonec Johann Sterck v tichosti propuštěn pod podmínkou, že bude přemístěn na francouzskou ambasádu do Kodaně.⁹³⁹

Proces s Johannem Sterckem se nestal pouze impulzem k disciplinaci zahraničních ambasád, ale opět zavlkl královskému dvoru záminku k dalším perzekucím vůči domácí katolické obci. Od roku 1671 se staly novým trestem peněžité pokuty, které byly běžnou praxí i v ostatních evropských zemích. Ve Švédsku byly vyměřeny tři taxy, které se od sebe lišily podle toho, kolikrát byl katolík přistižen při účasti na mši ve vyslanecké kapli. Při prvním zadržení musel jedinec zaplatit 50 říšských tolarů, podruhé 100, a jestliže byl dotčený chycen i potřetí, byl korunou donucen odevzdat veškerý svůj majetek. V mimořádných případech mohl být vyhoštěn ze země nebo dokonce přijít o život.⁹⁴⁰ Takovéto finanční tresty mohly být již při prvním postihu pro leckoho naprosto decimující. Pouze pro srovnání zde můžeme uvést roční plat slušně placeného lokaje Martina Sáblíka, který si jako služebník Dominika Ondřeje z Kounic, císařského vyslance v Londýně, vydělával ročně asi 30 říšských tolarů.⁹⁴¹

Existovaly však i další strategie uplatňované hostitelskou vládou, které měly kontrolovat a regulovat účast na katolických mších. Běžnou praxí napříč mnoha státy raně novověké Evropy se stalo pravidelné nedělní hlídkování u vchodu do ambasády. V Drážďanech jsme například svědky opakovaných zásahů ze strany pověřeného vojenského oddílu proti účastníkům katolických bohoslužeb. V roce 1682 zde milice zatkla čtyři české lodníky a dva saské řemeslné učedníky, kteří se chtěli dostat na katolickou mši pořádanou císařským legačním kaplanem Martinem Gottseerem. Při těchto opakovaných potyčkách docházelo poměrně často i k závažnému porušení práva diplomatické imunity, když byl některý ze služebníků omylem pokládán za tajného katolíka, jenž se chce v tichosti dostat na ambasádní bohoslužbu.⁹⁴²

⁹³⁹ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 5, dopisy Johanna Eberharda Hövela císaři z 18. a 25. 3. 1671 (Stockholm).

⁹⁴⁰ Peněžité trest se nezměnil ani po více než deseti letech. Tyto sankce sumarizuje například Michael Václav z Althannu. Viz ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, relace Michaela Václava z Althannu z 29. 7. 1682 (Stockholm).

⁹⁴¹ MZA Brno, RA Kouniců, kart. 407, inv. č. 3720, účet z diplomatické mise v Londýně z 29. 4. 1687.

⁹⁴² Četné příklady ze saského prostředí předkládá ve svém článku J. KUBEŠ, *Kaple císařských vyslanců v Drážďanech*, s. 127-156. Důležité informace vztahující se ke konfliktům odlišných konfesí v saských Drážďanech a vztahu kurfiřtského dvora k ambasádním kaplím přináší na základě dobré znalosti drážďanských pramenů Alexander Schunka. Tento berlínský historik dokonce interpretoval unikátní seznamy katolíků, kteří se podle drážďanské městské rady shromažďovali na ambasádních mších císařských legačních kaplanů. Srov. A. SCHUNKA, *Gäste, die bleiben. Zuwanderer in Kursachsen und der Oberlausitz im 17. und frühen 18.*

Mnoho podobných příkladů je známo z Vídně, Haagu, Londýna, Drážďan, Berlína či Paříže, avšak nikoliv ze Stockholmu. Sice existují doklady o tom, že i v hlavním městě Švédského království vojsko hlídalo v blízkosti císařské ambasády, avšak za celé námi sledované období neznáme téměř žádný příklad zásahu proti kapli a tamním katolíkům. Výjimku z pravidla představuje konflikt, který musel řešit císařský vyslanec Burghard Philipp von Fridag v roce 1722. Když se druhou březnovou neděli krátce po osmé hodině ranní začali k budově císařské ambasády stahovat místní katolíci, zakročila proti nim skupina vojáků, která zablokovala dveře domu. Několika katolíkům se skrze zadní vchod sice podařilo vběhnout do budovy, avšak tři vojáci je po celou dobu pronásledovali až do zadního traktu, kde byla umístěna kuchyně. Došlo tak k závažnému porušení diplomatické imunity zahraniční ambasády, na kterou se odvolával císařský vyslanec u královského dvora. Řešení tohoto sporu však mělo ve 20. letech 18. století již naprosto odlišný průběh, v porovnání s příklady, jež se staly o sto let dříve. Také ve Švédském království přestávaly v průběhu první poloviny 18. století hrát konfesijně odlišné ambasádní kaple důležitou roli v mezinárodněpolitických stycích. Tento případ porušení stanovených pravidel byl tak v diskrétnosti vyřešen hned následující den, kdy přišel na císařskou ambasádu ceremoniář Frederika I., aby se jménem krále za tento prohřešek omluvil.⁹⁴³

Raně novověká diplomatická praxe byla charakteristická i jinými, daleko závažnějšími konflikty, ke kterým však na území Skandinávie nikdy nedošlo. Řeč je v tomto případě o vyplenění ambasádní kaple ze strany rozvášněných obyvatel rezidenčního města. Nejznámějším příkladem je bezesporu útok na kapli císařského rezidenta Maxmiliána Heinricha von Kurzrock v Hamburku v roce 1719, jenž měl nakonec za následek vydrancování celé ambasády. Dav v počtu několika stovek lidí pod vedením protestantského duchovního původem z Uher přepadl Kurzrockův dům a odnesl odsud veškeré cennosti včetně vybavení kaple. Rezident, služebnictvo a jezuitský kaplan Beeren unikli lynčování pouze náhodou, avšak celkové škody byly spočítány na několik tisíc zlatých. Četné tajné dokumenty, projekty a císařské reskripty byly rozházeny po ulici a jejich obsah, určený původně jen několika očím, byl rázem k dispozici všem písmu znalým obyvatelům Hamburku. Ztráty však nebyly pouze materiální, ale především symbolické, protože utrpěla

Jahrhundert, München 2004, s. 183-186. V drážďánském Hauptstaatsarchivu se nachází dobře dochovaný soubor archiválií dokumentující činnost katolíků v Sasku. Více např. HStA Dresden, Geheimes Konsilium, loc. 04688/03, papistische Messe in Dresden 1661-1696.

⁹⁴³ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 15, relace Burgharda Philippa hraběte von Fridag z 8. a 11. 3. 1722 (Stockholm).

vážnost nejen císařské ambasády, ale všech vyslanectví nacházejících se v roce 1719 na území Dolního Saska.⁹⁴⁴

Fyzické útoky na ambasádní kaple jsou dále dokumentovány i z jiných částí Evropy. V roce 1688 byly kupříkladu podobným způsobem vypleněny kaple španělské, benátské, toskánské a savojské ambasády během Glorious Revolution. O dvacet let později zase katoličtí obyvatelé Kolína nad Rýnem vytloukli okna braniborské kapli, kde probíhala bohoslužba za přítomnosti početné protestantské obce.⁹⁴⁵ Útoky podobného charakteru bychom však částečně mohli připodobnit k protižidovským pogromům, které byly v těchto oblastech běžné po celé 17. století. Nejčastěji šlo o akce zfanatizovaného davu, jenž si tímto způsobem vyřizoval své účty se vším, co se lišilo od jeho myšlenkového světa. Za těmito útoky nikdy nestáli reprezentanti panovnické moci, v jejichž zájmu bylo spíše udržet dobré přátelství garantované vzájemnou výměnou vyslanců.

Nejzávažnějším motivem konfliktů mezi katolickými kaplany a luteránskou hostitelskou vládou bylo kromě misionářské činnosti především vykonávání některých svátostí mimo prostor ambasády. Nejvíce přitěžující okolností v podobných sporech zůstalo po celý raný novověk udílení posledního pomazání a křtění novorozeňat. Takováto praxe legačních kaplanů zavedla příčinu k bezpočtu střetů dvou odlišných konfesí v uzavřeném prostoru rezidenčního města. Značnou vlnu nevole například vyvolal roku 1655 jeden z několika jezuitů přítomných na ambasádě španělského vyslance Bernardina Rebolleda v Kodani, když se dostavil k posteli umírající katoličky, kde byl tou dobou již přítomen protestantský pastor. Spor mezi oběma duchovními o duši umírající nemohl v tomto případě španělský legační kaplan vyhrát a pouze s notnou dávkou štěstí se mu podařilo vrátit nazpět do bezpečí ambasády. Následná reakce dánského dvora proběhla podle obvyklého a

⁹⁴⁴ Tento konflikt z roku 1719 je v sekundární literatuře velice často citován. Málokterá práce však interpretuje událost na základě četných archivních pramenů uložených částečně v Hamburku a částečně ve Vídni. Nejlépe a nejpodrobněji se napadení císařské kaple v Hamburku věnuje L. DREVES, *Geschichte der katholischen Gemeinden*, s. 148-155. Na příkaz císaře musela hamburská rada zaplatit mimořádně vysokou pokutu a napravit všechny škody. Srov. Joachim WHALEY, *Religious Toleration and Social Change in Hamburg (1529-1819)*, Cambridge 1985, s. 61. Mnoho nevytěžených podrobností se nachází v ÖStA, HHStA, Staatskanzlei, Verträge betreffende Akten, kart. 9, Gesandtschaftskapellen Gomdola, Hamburg, Kopenhagen, Berlin, Dresden, Haag, Aachen und London, kopie psaní císařského rezidenta Kurzrocka z 10. 9. 1719 (Hamburg).

⁹⁴⁵ Útok na braniborskou kapli v Kolíně byl zapříčiněn především nárůstem protestantského obyvatelstva, které do města přišlo s přesunem vojenských jednotek krále Fridricha I. Enormní počet luteránů na bohoslužbě byl způsoben také tím, že sám pruský vyslanec rozesílal pozvánky na mši pořádanou legačním kaplanem, jenž byl jeho vlastním příbuzným. Podrobně rozebírá tento spor Albert MEISTER, *Der preußische Residentenstreit in Köln, ein Versuch zur Einführung des reformierten Gottesdienstes*, Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein 70, 1901, s. 1-30.

standardizovaného scénáře. Z vůle Frederika III. byl vydán reskript zakazující všem katolickým legačním kaplanům činnost mimo prostor ambasády, načež byl španělský legační kaplan na krátký čas Rebolledem odklizen mimo centrální dánský ostrov Sjælland.⁹⁴⁶

V této souvislosti registrujeme i několik dalších podobných případů s různou formou vyústění. Roku 1688 se například císařský legační kaplan v Drážďanech dostavil k umírajícímu katolíkovi minimálně dvakrát. Poprvé měl zaopatřit manželku italského hudebníka angažovaného u saského kurfiřta Jana Jiřího III. Druhé udílení svátosti nemocných zavedlo císařského legačního kaplana dokonce ke dvoru, kam byl povolán saským dvorským maršálkem, aby se postaral o umírajícího kurfiřtova kapelníka Carla Pallaviciniho.⁹⁴⁷ Početná skupina Italů nacházející se v Drážďanech však tvořila jakousi paralelní polis, která byla podporovaná a tolerovaná zástupci saské vlády a samotným kurfiřtem. Toto nadkonfesijní prostředí charakterizované především italskými umělci můžeme částečně přirovnat k francouzské komunitě, jež se vytvořila v polovině 17. století u dvora královny Kristýny ve Švédsku. Důležitým privilegiem těchto společenství byla i určitá míra konfesijní nezávislosti. Z tohoto důvodu tvořili tito jedinci důležitou součást katolických komunit v protestantských státech a přední návštěvníky pravidelných bohoslužeb konajících se na ambasádách cizích, spřízněných vyslanců.

Rizika udílení svátostí legačními kaplany mimo ambasádu byla vskutku značná. V mimořádných případech mohla vést až k několikadennímu věznění a tvrdým rozsudkům, jak jsme si již demonstrovali na příkladu Johanna Stercka. Jelikož měla hostitelská vláda téměř neomezené prostředky moci, existovalo zákonitě i množství taktik, které uplatňovali kaplani, aby tak podpořili úspěch svého počínání. Jedinečný příklad nám v tomto směru poskytuje dánský legační kaplan Johann Hieronymus Chemnitz, který chválil propracované postupy svého bývalého kolegy Petera Nikolause Schmidta v prvních letech vlády císařovny Marie Terezie. Sám Chemnitz se Schmidtem nechal několikrát inspirovat a bod po bodu vysvětluje následující postup, jenž v mnoha ohledech připomíná zločin loupeže. Nejdůležitější bylo přijet k umírajícímu v neoznačeném obyčejném kočáře, který musel být zaparkován v postranní uličce. Chemnitz apeloval především na to, aby byl kočár v doběhové vzdálenosti. Legační kaplan společně s ministranty se měli již na ambasádě převléknout do typického oblečení doktora či chirurga a jeho pomocníků. Nakonec měli za použití různých

⁹⁴⁶ O. GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation. Vol. III.*, s. 466-469.

⁹⁴⁷ J. KUBEŠ, *Kaple císařských vyslanců v Drážďanech*, s. 141-143.

typických rekvizit hrát tuto roli po celou dobu svého výjezdu a v žádném případě cestou nešetřit nezbytnými úplatky.⁹⁴⁸

Podle výše zmíněného příkladu představovalo ještě ve druhé polovině 18. století udílení posledního pomazání mimo ambasádu zásadní přečin proti pravidlům hostitelské země. Podobně závažným deliktem však byla i svátost křtění novorozeňat. Do dalšího nebezpečného sporu se tak dostal například Johann Sterck na konci roku 1679 v Kodani, když v ambasádě dlouholetého císařského rezidenta Augustina von Meyernberg pokřtil dvě dánské děti.⁹⁴⁹ Po nátlaku kodaňského biskupa vydaly dvorské úřady reskript, podle něhož měl být jezuita Johann Sterck vypovězen z Dánského království. Totožný průběh měl i konflikt mezi dánskou luteránskou obcí a španělskou ambasádou, který vyvolal jezuita Zikmund Markwart v roce 1657.⁹⁵⁰

Persona non grata nemusel být pouze vyslanec, ale také kterýkoliv jiný člen ambasády včetně legačního kaplana. Důležitou, avšak poněkud krajní strategií hostitelských vlád byly právě reskripty doporučující ambasádě, aby poslala svého kněze pryč ze země. Vyslanec a jeho služebnictvo se tak rázem mohli ocitnout bez pravidelných bohoslužeb a měli pouze krátkou dobu na zajištění odpovídající náhrady. Ve Stockholmu byl tímto způsobem vyhoštěn kromě Johanna Stercka i císařský legační kaplan Johann Muttersohn v době rezidentury Burgharda Philippa von Fridag ve 20. letech 18. století. Kromě udílení několika svátostí nemocných a vedení pravidelných katechezí se Muttersohnovi staly osudnými pokusy o obrácení ženy a dítěte stockholmského kováře ke katolictví. Z tohoto důvodu musel na několik let odejít do Kodaně, kde doplnil početnou jezuitskou komunitu užívající azylu tamní císařské ambasády.⁹⁵¹

⁹⁴⁸ Johann Hieronymus CHEMNITZ, *Vollständige Nachrichten von dem Zustande der Evangelischen und insonderheit von ihrem Gottesdienste bey der Königlich Dänischen Gesandtschafts Capelle in der Kayserlichen Haupt und Residenzstadt Wien*, (s. 1.) 1761. Činnost dánského legačního kaplana Schmidta popisuje i Karl von OTTO, *Evangelischer Gottesdienst in Wien vor der Toleranzzeit*, Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus 7, 1886, s. 120-131.

⁹⁴⁹ Na ambasádě samozřejmě nemusely být křtěny pouze děti. Kuriózní případ byl dokumentován na Vánoce roku 1656, kdy na španělském vyslanectví jezuitský legační kaplan Zikmund Markwart pokřtil dospělého litevského žida. Kmotrou se stala manželka španělského služebníka a kmotrem sám vyslanec krále Filipa IV. Bernadino de Rebolledo. Na základě matriky pokřtěných zrekonstruoval tuto událost O. GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation. Vol. III.*, s. 487.

⁹⁵⁰ Konflikt Johanna Stercka s kodaňským dvorem popisuje A. PIEPER, *Die Propaganda Congregation*, s. 89-91. O sporu, který vyvolal Zikmund Markwart, více O. GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation. Vol. III.*, s. 491-492.

⁹⁵¹ Všechny podrobnosti se nacházejí v obsáhlém *pro memoria*, které bylo sepsáno o několik let později. Srov. ÖStA, HHStA, Staatskanzlei, Verträge betreffende Akten, kart. 8, Gesandtschaftskapellen Stockholm, pro memoria ze 16. 6. 1725 (Stockholm).

Míra četných konfesijních konfliktů způsobených přítomností cizích vyslanectví v prostoru rezidenčních měst však nebyla ovlivněna pouze horlivostí legačních kněží. Mimořádně důležitou roli hrál i titul diplomata, jenž vždy disponoval výhodnější pozicí v případě svého vyššího postavení na hodnostním ranku. Lepší výchozí postavení diplomata znamenalo v praxi i stabilnější postavení ambasádní kaple. Duchovenstvo, které operovalo v domě sekretáře, rezidenta nebo vyslance se netěšilo takové vážnosti jako kněží ve službě zplnomocněného ambasadora. Právo diplomatické imunity mělo v období raného novověku mnoho kvalit a neplnohodnotná akreditace teoreticky znamenala vyšší ohrožení kaple a jejího personálu. Této skutečnosti si byli dobře vědomi i někteří vyslanci Leopolda I. Například císařský rezident Johann Daniel Kramprich von Kronenfelt ve svých relacích několikrát poukazoval na fakt, že jako rezident nemá takové pravomoci zaštitit katolickou obec v Holandsku a ve svém domě nemůže povolit bohoslužby patřičných rozměrů.⁹⁵² Stejně stížnosti posílal do Vídně i Michael Václav z Althannu, který ve Švédském království disponoval titulem vyslance. Jedním z důvodů Althannovy touhy stát se ambasadorem byly i lepší možnosti právní ochrany katolické obce ve Stockholmu.⁹⁵³

Po celé námi sledované období byl Stockholm multikonfesijním prostředím. Svůj podíl na tom bezesporu měly také zahraniční ambasády katolických suverénů. Toto vzájemné soužití většinové luteránské populace se členy minoritních konfesí nemohlo být bezkonfliktní, jak jsme si již demonstrovali na četných příkladech. Pravidelné překračování tenkých konfesijních hranic ze strany katolické obce zavdávalo příčinu k permanentní snaze švédských vládnoucích kruhů o disciplinaci vlastních poddaných i služebníků cizích ambasád. Avšak nedůsledné vymáhání stanovených sankcí a určité trhliny v této restriktivní konfesijní politice měly nakonec za následek předefinování právního vztahu mezi antagonistickými skupinami obyvatel hlásících se k rozdílným konfesím. Konflikty vznikající při střetu několika konfesí proto definitivně vymizely z diplomatické praxe až v úplném závěru 18. století.

⁹⁵² Titul rezidenta v Haagu se sebou nesl i nízkou garanci diplomatické imunity. Viz M. SCHEUTZ, *Legalität und unterdrückte Religionsausübung*, in: R. Leeb – M. Scheutz – D. Weikl (Hrsg.), *Geheimprotestantismus und evangelische Kirchen*, s. 257-258.

⁹⁵³ ÖStA Wien, HHStA, Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, relace Michaela Václava z Althannu z 29. 7. 1682 (Stockholm).

ZÁVĚR

Služba ve jménu císaře u královského dvora ve Švédsku byla samozřejmě v mnoha ohledech specifická. Členové legací získávali jedinečné zkušenosti a museli reagovat na četné zvláštnosti, které sumarizovali na stránkách korespondence a po návratu domů se o ně dělili s širokým okruhem zájemců, čímž zákonitě vytvářeli povědomí o vzdáleném severním království. Bezpochyby se tak stávali vyhledávanými odborníky a platnými členy úřednického aparátu, jelikož skandinávské problematice rozuměla ve střední Evropě jen vybraná hrstka lidí. Diplomaté a někteří další služebníci, kteří zastupovali rakouské Habsburky ve Stockholmu či Uppsale, si byli velice dobře vědomi své výlučnosti, a proto se nikdy nerozpakovali využít mise jako odrazového můstku v kariérním postupu, případně se neváhali přihlásit o benefity, jež jim podle vlastního úsudku náležely. Právo na kompenzace pramenilo především ze značně vysokých finančních prostředků, které musel každý diplomat zaplatit ze svého. Někteří císařští vyslanci jako například Georg von Plettenberg, Antonín Jan z Nostic nebo Burghard Philipp von Fridag museli z vlastní kapsy doplatit několik desítek tisíc zlatých, což byla cifra, za kterou se dalo v Českém království zakoupit několik hospodářských dvorů, domů nebo středně velký palác v hlavním městě.

Finanční nákladnost diplomatických misí byla vskutku enormní, avšak byly tu i další problémy. Jako nevýhoda, která vyplývala z diplomatické mise, se jeví především dlouhodobá nepřítomnost u dvora a na rodných statcích. Téměř všichni diplomaté si v osobní korespondenci, v relacích či na stránkách osobních deníků stěžovali na různé pomluvy a intriky, kterým nemohli během pobytu v zahraničí čelit osobně. Určitou bezmoc můžeme sledovat i z četných záznamů, jež se týkaly obsazování prestižních postů. Také císařští vyslanci ve Švédském království v tomto smyslu podrobně sledovali nejnovější dění v zemských úřadech nebo u dvora ve Vídni a neváhali čas od času svým patronům či přátelům vyjádřit hluboké rozhořčení.

Mise uskutečněné na přání rakouských Habsburků do Švédska vedli obvykle vyslanci bez výraznějších zkušeností v mezinárodní politice. Stockholm tak představoval zpravidla destinaci vhodnou na zaučení, která měla vést k převzetí podobného postu v daleko lukrativnějších částech evropského kontinentu. Tento model sledujeme například u Raimonda Montecuccolihy, Adolfa Vratislava ze Šternberka, Antonína Jana z Nostic, Franze Ottokara von Starhemberg, Gottharda Hellfrieda von Welz nebo Burgharda Philippa von Fridag. Do Švédska však byli na zkušenou posíláni i sekretáři, u kterých se obecně předpokládala vyšší

obeznámenost s cizím prostředím, v němž měli ideálně uhlazovat cestu veliteli legace. Bez hlubších vědomostí týkajících se chodu ambasády byl na sever prokazatelně poslán Johann Eberhard Hövel, Johann Christoph Pentenrieder nebo Christoph Theodor Antivari.

Minimální zkušenosti s diplomacií spojené s ještě menšími znalostmi skandinávských reálií měly za následek zvýšenou koncentraci údivů nad vším novým, jedinečným či neobvyklým. Tyto charakteristiky jiného se dostávaly na stránky ego-dokumentů a oficiálních relací především během dlouhodobého cestování a rovněž v prvních několika týdnech po příjezdu do rezidenčního města švédských králů. Se čtením písemných pramenů proto před námi v jasných obrysech vystupuje středoevropský diskurz údivu, který je charakteristický především jasným vymežováním mezi *já* a *oni*.

Pocity distance se vytvářely ještě před odjezdem na sever Evropy, kdy se diplomat a jeho často početný doprovod snažili teoreticky a především prakticky připravit na několik měsíců či dokonce let trvající misi. Cesta z Vídně či Prahy do Švédska byla obvykle protkána krátkodobějšími zajížděkami k významným či jinak kuriózním objektům nacházejícím se na trase. Diplomaté a jejich často početný doprovod se stávali prominentními hosty u kurfiřtských a královských dvorů nebo na císařských ambasádách, jež se nacházely v Drážďanech, Berlíně, Hamburku nebo Kodani. Během cesty byly kriticky či pochvalně hodnoceny prohlídky přístavů, zbrojnic nebo kunstkomor, jakož i ideové nebo technologické výdobytky od postupujících myšlenek pietismu až po stavební konstrukce paláců, domů a lodí. Údivy nad vším novým a jedinečným proto představovaly důležitou komoditu kulturního transferu, jehož byli členové raně novověkých diplomatických legací předními zprostředkovateli.

V letech 1650-1730 císař rozhodně neměl výrazný přebytek dostatečně zkušených, schopných a zároveň bohatých lidí, kterým by mohl svěřit často delikátní diplomatické úkoly. O některé posty nebyl zájem téměř vůbec. Dočasnou neoblíbeností však mohly být postiženy i zdánlivě prestižnější evropské destinace. Jako dobrý příklad nám zde poslouží hrabě Antonín Jan z Nostic, který po návratu ze Stockholmu v roce 1690 nejprve několikrát odmítl nabízený post císařského vyslance u polského dvora ve Varšavě. S neúspěchem se však na hraběte obracela říšská dvorská kancelář i v době hledání vhodného uchazeče na post ambasadora v Římě, jenž byl nakonec v roce 1695 svěřen Jirímu Adamovi II. z Martinic. Dočasná neoblíbenost jinak protežovaného místa u papežského dvora byla bezpochyby zapříčiněna

momentálním ochlazením vztahů mezi rakouskými Habsburky a Inocencem XII.⁹⁵⁴ Z mnoha příkladů nemůže být pochyb o určitých tlacích vídeňského dvora na čerstvě odvolané diplomaty, aby se ujali vedení dalších legací, jež měly putovat k rozličným raně novověkým panovnickým dvorům. Kromě Antonína Jana z Nostic a dvou císařských diplomatů, kteří se nevrátili ze Skandinávie živi či brzy po příjezdu zemřeli, podnikli všichni ve jménu císaře ještě minimálně dvě až tři diplomatické mise, na nichž jim byl dán prostor prokázat svůj talent a zužitkovat bohaté zkušenosti. Četných nabídek však nevyužívali pouze bývalí diplomaté, ale i sekretáři a dokonce i legační kaplani. Také oni mohli během života vystřídat několik císařských ambasád, než našli dobře placenou pozici v dvorských úřadech nebo důstojné místo v rámci katolické hierarchie.

Materiální kompenzace za vynaložené finanční prostředky však byly pouze vedlejším produktem zisků symbolického rázu. Diplomatická mise byla především výbornou příležitostí k navázání osobních styků s jinak nedostupnými jedinci od jednotlivých vídeňských dvořanů až po samotného císaře a jeho rodinu. Z dosud téměř neznámých šlechticů, měšťanů či drobných kněží z chudých poměrů se během několika let mohly stát dobře známé osoby, jež vstoupily do povědomí mocných. Výborným příkladem nám tak může být třeba Jan Václav Vratislav z Mitrovic, který se díky několika úspěšným diplomatickým misím vyšvihl mezi hlavní kormidelníky císařské zahraniční politiky počátku 18. století. Abychom zde zbytečně neodbíhali od habsbursko-švédské diplomacie, můžeme jmenovat například bývalé legační kaplany Daniela Josefa Mayera nebo rakouského jezuitu Martina Gottseera. Mayer, syn řezníka ze Stráže pod Ralskem a nevýznamný misionář z krušnohorských hvozdu, se po sedmi letech strávených ve Stockholmu najednou objevuje v osobní korespondenci císaře Leopolda I. s předními dvořany vídeňského dvora. Z podobné pocty se mohl těšit i Martin Gottseer, jenž se díky úspěchům ve Skandinávii dostal podobně jako Mayer do povědomí císařské rodiny, která v roce 1731 dokonce přispěla na jeho pohřeb v Linci.

⁹⁵⁴ Detailně sledoval volbu Antonína Jana z Nostic na post císařského ambasadora v Římě jeho bývalý legační kaplan ve Stockholmu Daniel Josef Mayer. Nostic měl u papežského dvora nahradit knížete Antonína Floriána z Lichtenštejna, avšak do poslední chvíle vyčkával a nakonec tuto funkci nepřijal a to i přes skutečnost, že mu byla nabízena říšskou dvorskou kanceláří celkem třikrát. S největší pravděpodobností totiž věděl o nepříznivém vývoji císařské politiky v Římě a závažných sporech mezi Leopoldem I. a papežem Inocencem XII., který od poloviny 90. let 17. století neskrývaně podporoval zájmy francouzského krále Ludvíka XIV. Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic, dopisy ze 4. 8. a 14. 8. 1694 (oba Vídeň). Spory s papežem eskalovaly především za Lichtenštejnova nástupce hraběte z Martinic. O tom nejnověji např. Béla Vilmos MIHALIK, *The Fall of an Imperial Ambassador. Count Georg Adam von Martinitz and his Recall from Rome*, TH 19, 2016, s. 247-273, zde s. 261-265.

Během diplomatické mise se však rozrostla vztahová síť i o další důležité kontakty, které nemusely skončit po návratu na rodné statky. Povinností každého raně novověkého diplomata bylo především udržovat pravidelný korespondenční styk s ostatními císařskými ambasadory, vyslanci, rezidenty nebo sekretáři v jiných evropských lokalitách. Ačkoliv i zde pochopitelně sledujeme určité bariéry, které se projevovaly především v intenzitě korespondence mezi dvěma vyslanci různého sociálního postavení, přeci jen byla každá mise především pro níže nobilitované diplomaty příležitostí k navázání a utužování vzájemných známostí. Jelikož byl každý diplomat, potažmo zástupce ambasády, reprezentantem suverénního panovníka, příslušely mu pocty, které již po návratu domů nemohl nikdy a nikde uplatňovat. Neobyčejné a neocenitelné zkušenosti tudíž získal každý raně novověký diplomat především u zahraničního dvora, kde se mohl s úspěchem začlenit mezi elitní skupinu nejvyšších hodnostářů a v některých případech mohl dokonce navázat přímý vztah s panovnickou rodinou.

V této práci jsme poukázali na celou řadu taktik, které využívali zástupci císaře k úspěšné integraci do struktur panovnického dvora. Po celé dlouhé období raného novověku bylo v případě habsbursko-švédských vztahů zapotřebí zvolit mimořádně delikátní přístup ze strany císařských vyslanců (později ambasadorů). Švédské království bylo déle než sto let především konfesijním nepřítelem, jenž se společně s Osmanskou říší a Francií vyprofiloval mezi tři největší vojenské hrozby podkopávající samotné základy Habsburské monarchie. Z tohoto důvodu nebylo pro císařské diplomaty ve Stockholmu vůbec snadné proniknout do zájmové sféry švédských dvořanů a panovnické rodiny. Prominentní místo, které přibližně do 80. let 17. století patřilo Francii, se podařilo obsadit až díky prohře švédských zbraní ve skánské válce. Obratu však bylo bezpochyby dosaženo i velikými sympatiemi, jimiž zahrnoval císařskou stranu král Karel XI. a jeho přední oblíbenec Bengt Oxenstierna.

Taktiky vhodné k začlenění diplomatů mezi představitele švédského dvora měly rozličnou podobu. Na mnoha místech této práce jsme vyzdvihli důležitou roli zábavy v tomto procesu, jež nebyla pouze příležitostí ke každodennímu kontaktu. Formy různých povyražení od karetních her, kulečnicku, lovu přes divadlo až hudební seance eliminovaly rovněž napětí, které přinášelo každodenní jednání o často ožehavých mezinárodněpolitických otázkách. Někteří, především mladší a fyzicky zdatnější císařští diplomaté, se mimořádně často účastnili těchto společenských zábav. Někteří vyslanci jako například Raimondo Montecuccoli nebo Adolf Vratislav ze Šternberka tak popisovali svoji pravidelnou účast u karetních stolků, vytvářeli součást doprovodu členů panovnické rodiny a seznamovali ostatní přítomné dvořany s novinkami a trendy, s nimiž se obeznámili v dobře známém vídeňském nebo pražském

prostředí. Do Stockholmu tak s delegáty rakouských Habsburků za tímto účelem doputovaly i četné předměty, které se výborně hodily k výše zmíněným kratochvílím. Umělecky zhotovené karty, pistole, čabraky a pouzdra na zbraně, obrazy a knihy, nemluvě posléze o sudech vína, jež byly v letech 1650-1730 odevzdány ambasádním služebnictvem královské kuchyni jako dar, doplňovaly pozadí dvorských zábav, na nichž byla účast zahraničních vyslanců téměř nezbytná. Tyto a mnohé další materiálie byly jedním ze symbolů kulturního transferu, který samozřejmě působil vždy recipročně. Jako dobrý příklad můžeme v tomto směru vyzdvihnout i celou řadu portrétů, které si nechali na památku vyhotovit zástupci rakouských Habsburků od místních umělců. Portrét si tak prokazatelně ze Švédského království odvezl Raimondo Montecuccoli, Antonín Jan z Nostic a Burghard Philipp von Fridag.

Více než příležitostí k zábavě však bylo vždy důvodů ke konfliktu. Nejdůležitějším mechanismem, který měl sporům předcházet, byl bezpochyby diplomatický ceremoniál. Definované normy sice ve většině případů fungovaly jako účinný prostředek vedoucí k hladké podobě kontaktu, avšak snad až paradoxně také zavdávaly příležitost k jejich porušování. Garantem pravidel nebyl pouze hostitelský dvůr, ale i ostatní diplomaté, kteří důsledně hodnotili a podrobně sledovali průběh ceremoniálu se zástupcem konkurenčního panovníka krok za krokem. Některé prvky či jednotlivé body ceremoniálu budily kontroverzi, některé přešlapy byly naopak záměrně přehlíženy či minimálně bagatelizovány. Příkladů, kdy se obě strany odchýlily od scénáře, jenž měl upravovat podobu vzájemného styku, bylo na stránkách této práce jmenováno více než dost. Určitou nahodilost či postup na základě logiky dané situace samozřejmě determinovalo konkrétní zahraničněpolitické rozpoložení, které ovlivňovalo podobu oboustranných kontaktů. Diplomatický ceremoniál samozřejmě neupravoval pouze styk mezi zástupcem zahraničního suveréna a panovnickou rodinou. Také podoba kontaktu mezi dvěma diplomaty či mezi císařským vyslancem a dalšími předními dvořany královského dvora byla dopředu stanovena a zároveň regulována. Vždy však záleželo na konkrétních aktérech či garantech tohoto systému, nakolik chtěli na daných pravidlech bazírovat.

V případě Švédského království posléze sledujeme menší ceremoniální upjatost v porovnání s jinými evropskými centry, jakými byl například císařský dvůr ve Vídni či španělský dvůr v Madridu. Na tento stav upozorňovali téměř všichni vyslanci rakouských Habsburků, kteří byli během let 1650-1730 delegováni na Skandinávský poloostrov. Na jednu stranu se mohli pohoršovat nad stíráním zdánlivě nepřekročitelných sociálních bariér mezi panovnickou rodinou a předními dvořany, na druhou stranu však z této okolnosti neváhali sami těžit. Tak například Raimondo Montecuccoli, Gottlieb z Windischgrätzu, František

Antonín Berka z Dubé a především pak Adolf Vratislav ze Šternberka si v oficiálních relacích zasílaných do Vídně pochvalovali a zároveň s patřičnou dávkou údivu upozorňovali na skutečnost, že se dokázali neobyčejným způsobem přiblížit k panovnické rodině a dokonce i ke králi, s nímž jednali přímo bez prostředníků a především v neobyčejné četnosti a důvěrnosti. To vše i za předpokladu, že jim příslušel pouze nižší titul vyslance, který je měl v porovnání s plně akreditovanými ambasadory dopředu limitovat v prokazovaných počtech ze strany hostitelského dvora.

Kontakt s panovnickou rodinou byl bezpochyby jedním z nejdůležitějších prostředků, jež mohly vést k naplnění úkolů stanovených před každou diplomatickou misí v oficiální instrukci. Kvalitu podobných styků však kromě teritoriálních zvyků, mezinárodněpolitické atmosféry a schopností diplomata ovlivňoval především naturel vladaře. Mezi jednotlivými panovníky totiž existoval zásadní rozdíl v tom, nakolik si chtěli zahraniční diplomaty připustit do své blízkosti. Švédský královský dvůr nabízí v tomto případě ideální srovnání. Mezi lety 1650-1730 dosedlo na trůn hned několik panovníků s diametrálně odlišným charakterem. Tento zdánlivě marginální aspekt však důležitým způsobem přispěl k vytváření rozličných taktik, s jejichž pomocí zahraniční diplomaté prosazovali vlastní cíle.

S distancovanými a zároveň spořivými panovníky s nechutí k okázalým slavnostem, jež reprezentoval například „šedý plášť“ Karel XI. nebo Frederik I., docházelo rovněž k omezování *anticamer* a primární funkce dvora jako místa střetávání se najednou vyprázdnila, čímž docházelo k zakládání jakýchsi šlechtických salonů, které sloužily jako paralelní pole pro jednání předních dvořanů s diplomaty. Příkladem nám v tomto směru mohou být pravidelně se scházející skupiny švédské šlechty a zahraničních vyslanců v paláci De la Gardieů či Oxenstiernů na stockholmském ostrově Riddarholmen. V epoše, kdy si panovník chránil vlastní soukromí, bylo pro zástupce rakouských Habsburků více než vhodné si do Stockholmu přivést manželku a také děti, které byly rovněž vítanými hosty pravidelných palácových seancí.

Zúčastnění panovníci jako například Kristýna I. nebo Karel X. Gustav byli naopak mnohem otevřenější, respektive přístupnější k osobním kontaktům, tudíž zahraniční diplomaté nemuseli vždy jednat zprostředkovaně a byl-li k tomu vladař zrovna nakloněn, mohli se s vybranými požadavky obrátit přímo na něho. Extrovertní panovník zpravidla vydržoval větší dvůr, liboval si v sebeprezentaci, okázalých slavnostech a v utrácení. Dvorské prostředí nahrávalo kontaktům, ve Stockholmu se točily různé domácí i zahraniční divadelní společnosti, na zámku Tre Kronor hrála mnohačlenná královská kapela a v daleko větší intenzitě se konaly bály a maškarády, kterých se zúčastňovali i císařští vyslanci. Během vlády

extrovertního panovníka však na druhou stranu docházelo mnohem častěji k výměnám na úřednických postech, čímž nastávaly mocenské zvraty spojené s přeskupováním dosavadních frakcí, jež se obvykle zásadně rozcházely v představách o podobě zahraniční politiky. Permanentně se proměňující podoba dvora mezi lety 1650-1730 samozřejmě kladla speciální nároky na všechny reprezentanty zahraničních ambasád, kteří se museli nově vznikajícím okolnostem opakovaně přizpůsobovat.

Ačkoliv byl na stránkách této práce zcela záměrně dán největší prostor císařským vyslancům, nebyli tito hlavní reprezentanti habsburských zájmů ve Skandinávii na vše sami. Diplomaté totiž mohli do zahraničí odjíždět s často početným doprovodem, jenž byl strukturován podle jasných pravidel, která vytvářela jakousi paralelu k panovnickému dvoru. Především vysoce urození císařští vyslanci disponovali vlastními hofmistry, štolmistry a maršálky, kteří měli zajišťovat příkladný chod delegátovy domácnosti. Tito lidé byli velice užiteční také během dlouhotrvající cesty, kdy se starali o transfer zavazadel, ubytování a celkovou logistiku. Hofmistrům, maršálkům nebo štolmistrům byli zodpovědní lokajové, komorníci, pážata, dveřníci, kuchaři, kuchařky a různé pomocné síly, které mohly být nájímány přímo v místě diplomatova nového působiště. Mezi lety 1685-1699, kdy na post císařského vyslance ve Švédském království dosedli dva členové hraběcích rodin z Nostic a von Starhemberg, se na ambasádě pohybovalo kolem 40 lidí. Přibližně o polovinu nižší počty služebnictva měl například Adolf Vratislav ze Šternberka a Burghard Philipp von Fridag. Méně než 10 služebníků posléze zaměstnával rezident Hermann von Basserode a pouze s jedním či dvěma sluhy si museli vystačit císařští sekretáři.

Zástupci rakouských Habsburků ve Skandinávii se však podobně jako v jiných evropských lokalitách neobklopovali pouze služebnictvem. Především císařští diplomaté z aristokratických rodin obvykle přijali za společníky některé mladíky, kterým byla dána jedinečná příležitost proniknout do tajů zahraniční politiky a z blízka tak pozorovat jednotlivé mechanismy raně novověké diplomacie. Šlechtický doprovod měl ve Stockholmu například Antonín Jan z Nostic nebo Burghard Philipp von Fridag. Jménem známí nám jsou však jen Aeneas Sylvia Caprara, jehož vzal do Uppsaly v roce 1653 Raimondo Montecuccoli na osobní žádost knížete Ottavia Piccolominiho. Císařského vyslance ve Stockholmu Franze Ottokara von Starhemberg zase podobným způsobem doprovázeli baroni Ludwig a Joseph von Strauffenberg.

Kromě samotného diplomata a jeho rodiny, různých šlechtických společníků, služebnictva a „lidí z venku“ (poslové, bankéři, agenti) byli nepostradatelnou součástí každé císařské ambasády také legační kaplani. Žádný zástupce rakouských Habsburků v zahraničí

nemohl dlouhodobě existovat bez duchovních služeb, které byly pro raně novověkého člověka nepostradatelnou součástí každodenního bytí. Vskutku nenahraditelní byli legační kaplani během misí putujících na severovýchod a jihovýchod Evropy. Stejně důležití byli v konfesijně odlišných oblastech typu Anglie, Holandska, Dánska, na severu dnešního Německa a rovněž ve Švédském království. Také mezinárodní právo ošetřovalo přítomnost duchovenstva na ambasádách. Každý diplomat měl v zahraničí právo vydržovat kněze, jenž bude stejné víry jako velitel mise. Duchovní mohl být teoreticky činný pouze za zdmi ambasády a pod hrozbou nejpřísnějších trestů měl zapovězeno vykonávat misijní činnost mezi domácím obyvatelstvem.

Všechny diplomaty rakouských Habsburků ve Švédském království mezi lety 1650-1730 tudíž doprovázel katolický legační kaplan. Ambasádní duchovenstvo se v případě Skandinávie rekrutovalo výhradně z řad Tovaryšstva Ježíšova, které mělo s činností v dané oblasti dlouholeté zkušenosti. Výměnou za ochranu, kterou kněžím garantovalo právo diplomatické imunity, byli jezuité ochotni zajistit císařským vyslancům a přičleněnému personálu pravidelné duchovní služby. Většina císařských vyslanců nechala za tímto účelem brzy po příjezdu ke švédskému královskému dvoru zařídit v prostorech pronajatého či zakoupeného domu ambasádní kapli. Za celé námi sledované období tak neučinili jen dva delegáti rakouských Habsburků. Prvním byl Raimondo Montecuccoli, jenž společně se svým doprovodem navštěvoval na začátku roku 1654 pouze španělskou kapli, kterou oficiálně spravoval jezuita Alexander Manderscheid. K podobné strategii se uchýlil i Montecuccoliho nástupce Georg von Plettenberg, jehož legační kaplan Theodor Bothe, známý misionář Tovaryšstva Ježíšova, sloužil mše v kapli situované v domě francouzského vyslance.

Jezuité ve Skandinávii také neváhali mezi sebou spolupracovat. V mnoha případech tudíž můžeme sledovat záznamy o kooperaci, která překračovala jinak zásadní rozpory v politických otázkách mezi zastupovanými suverény. V tomto případě je především řeč o vzájemné vstřícnosti katolického duchovenstva sloužícího na francouzských a císařských ambasádách ve výhradně luteránských oblastech severní Evropy. Příkladem nám tak může být dočasná výpomoc Martina Gottseera v domě Jeana Antoina de Mesmes hraběte d'Avaux po smrti francouzského legačního kaplana. Podobně vyšel vstříc diplomatům Ludvíka XIV. i kněz Adolfa Vratislava ze Šternberka Emmanuel de Boye. Nakonec musíme zmínit i osobu legačního kaplana Johanna Stercka, jenž v roce 1670 vystřídal ve Stockholmu císařskou ambasádu za španělskou, o několik měsíců později se odebral do Kodaně, kde působil několik let ve službách Francouzů, načež svoji dráhu zakončil opět na císařské ambasádě, tentokrát však v Berlíně.

Ve Švédském království platily minimálně po celé 17. století jedny z nejpřísnějších protikatolických zákonů v Evropě. I přes tuto skutečnost se na území Skandinávského poloostrova nacházel sice malý, ale bezpochyby významný počet tajných a – za určitých okolností – tolerovaných katolíků. Většina z nich také neváhala využívat přítomnosti a ochoty katolických ambasád, které se staly místem setkávání netolerované menšiny. Avšak i tato vstřícnost měla své meze, které stanovoval rovněž diplomat. Jelikož byly katolické kaple trnem v oku luteránské majoritě, nebylo bezpochyby moudré v dobách politické nestability přilívat olej do ohně a dráždit protestantské elity, které neváhaly podávat stížnosti dvorským úřadům, jež měly proti rozpínavosti katolíků zakročit.

Katolické kaple v luteránských oblastech a stejně tak protestantské kaple v katolických částech evropského kontinentu byly důležitým jablkem sváru po celý raný novověk, což je evidentní z vysoké míry konfliktů, které registrujeme na stránkách oficiálních relací a v četných vyšetřovacích protokolech. Spory podobného charakteru byly rovněž vedlejším produktem konfesijního střetávání, jež se přenášelo na mezinárodní úroveň, omezovalo zúčastněné strany v jednání a narušovalo již tak křehké vztahy. Tyto střety vedly pravidelně k porušování diplomatické imunity. Zadržení a uvěznění kněze nebo vniknutí vojenské hlídky na teoreticky nedotknutelné území zahraniční ambasády představovalo charakteristickou součást diplomatické praxe až do poloviny 18. století. V této práci často popisované spory svědčí především o dynamičnosti diplomatické služby v předmoderní epoše a důležitých rozporech mezi písemně kodifikovanou teorií a činy naplněnou praxí. Tento antagonismus projevovaný během celé služby ve svém důsledku přispíval k vytváření tradice, na které stojí z veliké části i podoba současné diplomacie.

Na závěr již zbývá pouze poukázat na limity a naopak vyzdvihnout některá desiderata vyplývající z výzkumu archivních zdrojů a sekundární literatury. Důležitým druhem pramenu, jenž obecně ve fondech a sbírkách chybí, jsou účty. Z vídeňských *Hofzahlambücher* sice máme poměrně slušnou představu o platech císařských diplomatů, které posílala vídeňská dvorská komora do zahraničí. Absence účtů, jež byly vedeny přímo na zahraniční ambasádě, nám však neumožňovala pregnantněji zodpovědět některé otázky vztahující se ke každodennímu provozu vyslancova domu. Utajeny nám tak i nadále zůstávají jména služebníků, jejich platy a mimořádné výdaje za cestování a reprezentaci, které jsme dohledávali spíše náhodou na stránkách oficiálních relací, v nichž si diplomat stěžoval na

špatnou finanční situaci, nadbytek dluhů a nedostatek hotovosti. Účty by bezpochyby představovaly nejvhodnější pramen pro poznání ubytovacích strategií a díky jejich komparaci by mohla být sepsána samostatná kapitola o chodu vyslancovy domácnosti. Z jiných typů pramenů sice známe některé paláce nebo domy, v nichž vyslanci během svého působení ve Švédsku bydleli, máme představu o platech některých služebníků a cenách za otop, ustájení koní, potraviny apod., avšak výrazná absence většího počtu podobných příkladů bohužel nedovoluje učinit obecnější závěry.

Pramenná základna pro studium císařsko-švédských diplomatických vztahů v raném novověku nám rovněž příliš neumožnila poznat aktivity manželek a dětí některých vyslanců na Skandinávském poloostrově. Ačkoliv některé zástupce rakouských Habsburků do Stockholmu rodiny prokazatelně doprovázely, nenachází se ve šlechtických archivech téměř žádná osobní korespondence, jež by například přiblížila jedinečný pohled žen na odlišné skandinávské prostředí nebo by nám dovolila zodpovědět otázky vztahující se k výchově dětí v severní Evropě. Ani zde však nebyl nedostatek informací úplný. Vypomoci jsme si tak mohli například korespondencí vyslanců nebo legačních kaplanů, ze které jsme se příležitostně dovídali jednotlivé detaily z manželského soužití. Jméno manželky vyslance se příležitostně objevovalo i na stránkách oficiálních relací, v nichž pisatel popisoval svůj boj za lepší postavení své choti u cizího dvora a řešil případné spory s domácím hofštátem, do kterého se snažily některé dámy ze zahraničních ambasád začleňovat.

Možnosti dalšího výzkumu spočívají především v zaměření na starší a mladší dějinné epochy, které jsou v této práci popisovány pouze okrajově či vůbec. Užitečné by bylo především prozkoumat praxi císařsko-švédské diplomacie před začátkem třicetileté války. Příležitost k bádání se nabízí v adekvátním množství pramenů a sekundární literatury, jež jsou uloženy především ve vídeňských a švédských archivech či knihovnách a na které z části tato práce odkazuje. Vcelku živé reciproční styky probíhaly především v době panování švédského krále Jana III. (1569-1592), kdy se reálně rýsovala možnost vyrovnání mezi švédskými evangelíky a katolickou obcí. Ještě širší potenciál se nabízí při studiu diplomatických kontaktů v druhé polovině 18. století. Zaměření tímto směrem by bezpochyby podpořilo některá zde deklarovaná tvrzení týkající se vývoje diplomatického ceremoniálu nebo vztahu mezi katolíky a protestanty ve Skandinávii a roli císařské ambasády v těchto procesech. Bezpochyby plodná by byla také cílená orientace na diplomatické styky se Švédským královstvím v době panování krále Gustava III. (1771-1792), jehož vláda byla mimo jiné charakteristická neobyčejným vzednutím domácí kulturní produkce.

Další přístup se nabízí ve změně geografické perspektivy. Vzhledem ke kvalitně dochovaným archivním fondům může být tato problematika studována rovněž z pohledu Švédského království, čemuž nebyl v této práci věnován ani zdaleka dostatečný prostor. Potenciál následujícího výzkumu se však jasně ukazuje i se zaměřením na císařské styky s Dánským královstvím. Kodaňské sbírky nabízejí snad ještě větší množství informací o Habsburské monarchii než ty stockholmské, což bylo zapříčiněno výrazně menšími jazykovými a geografickými bariérami mezi oběma prostory. Odhlédnutí od Švédska a zaměření na Dánsko by tak bezpochyby vykreslilo komplexnější obraz vztahu rakouských Habsburků ke Skandinávii v období raného novověku.

Textové přílohy

Editovaná textová příloha má dvě části. V té první se nachází závěrečná relace o stavu Švédského království, která vznikla na konci diplomatické mise Adolfa Vratislava ze Šternberka na začátku května roku 1674. Tato obšírná zpráva je zde zařazena z několika důvodů. 1) Relace sumarizuje klíčové informace, které jsou v této práci hojně citovány, čímž případný čtenář získává možnost si některé teze a fakta ověřit přímo u zdroje. Potenciál tohoto pramene však nebyl ani zdaleka plně vyčerpán, a tak se nabízí možnosti k jeho dalšímu studiu. 2) Šternberkovu zprávu editoval již švédský historik Anders Fryxell v roce 1839. Některé části relace uchovávané v RA Šternberk-Manderscheid však neměl k dispozici, v jeho edici se nachází několik chyb a především zde neexistuje poznámkový aparát, který by vysvětloval některá osobní jména, geografické pojmy a různé fenomény.

Šternberkova závěrečná relace o stavu Švédského království z roku 1674 není v porovnání s některými relacemi a dopisy císaři psaná vlastní rukou hraběte, ale je úhledně přepsána sekretářem, kterým byl s největší pravděpodobností Johann Eberhard Hövel. Bývalý legační sekretář Hövel byl sám autorem kratší, 12 stránkové závěrečné relace⁹⁵⁵ ze 4. srpna 1671, kterou měl osobně odevzdat císaři na audienci v Hofburgu po návratu ze Skandinávie. Nemůže být tedy pochyb o tom, že Hövel jako sekretář císařské ambasády v době Šternberkovy mise přispěl k závěrečné relaci z roku 1674 zásadním způsobem. Šternberkova relace je přehledně členěna do šesti částí, jejichž obsah se mohl těšit veliké pozornosti nejenom u císaře Leopolda I. a vybraných úředníků, ale především u následovníků na postu císařských vyslanců ve Švédsku. Závěrečná relace z roku 1674 se bezesporu stala základním pramenem vhodným k seznámení se specifiky švédského prostředí před započítím zahraniční mise.

Ve druhé části textové přílohy bude dán prostor edici archivního pramene, který vznikl v okruhu švédské ambasády u vídeňského dvora roku 1704. Tato zpráva je vskutku mimořádná svým obsahem a bezesporu představuje zdroj poznání, který nemá srovnání s jiným dosud známým písemným materiálem tohoto druhu.⁹⁵⁶ Čtenáře na první pohled upoutá neobyčejně kritický tón. Přetřásané nešvary spojené s císařskou rodinou a předními

⁹⁵⁵ ÖStA Wien, HHStA, Reichskanzlei, Friedensakten, kart. 109, závěrečná relace Johanna Eberharda Hövela z 4. 8. 1671 (Vídeň).

⁹⁵⁶ Velice inspirativní je porovnat tento pramen s podrobnou zprávou o císařském dvoře, kterou v roce 1704 vytvořil francouzský historik a duchovní Casimir Freschot. Na rozdíl od švédského anonyma působí Freschotova zpráva více obecně, což bezpochyby vycházelo z kvality informací, jež měli oba autoři k dispozici. Srov. Casimir FRESCHOT, *Relation von dem kayserlichen Hofe zu Wien*, Wien 1705.

úředníky vídeňského dvora daleko přesahují pouze obvyklé klepy, jež se šířily v každém raně novověkém dvorském prostředí. Závažnost těchto informací, které si někteří zasvěcení diplomaté mohli myslet, ale v žádném případě je nemohli vyslovit nahlas bez odezvy, by v případě odhalení vyvolalo nebezpečný spor s mezinárodním dosahem.

Právě kvůli informacím obsaženým v této zprávě pravděpodobně nepřekvapí, že níže editovaný dokument je anonymní, v závěru se tedy nenachází žádný podpis, který by identifikoval pisatele. Jelikož se však zpráva v současnosti nachází ve stockholmském *Riksarkivet*u, můžeme se oprávněně domnívat, že autorem byla osoba s úzkými vazbami na švédského vyslance Henninga von Stralenheim, který s několika krátkými přestávkami působil ve Vídni mezi lety 1700-1710. Jestli byl autorem sám Stralenheim, nebo některý vídeňský agent, však neubírá ani nepřidává na vážnosti obsahu. Císař Leopold I., kterému již v roce 1704 zbývalo pouze několik měsíců života, je v této zprávě vykreslen jako jednoduchá osobnost bez větší autority, jež obvykle trestá neposlušnost teprve v okamžiku, kdy už je pozdě. Dále je zde například popisována mimořádná strnulost dvora, vliv císařovny na císaře, charakter Josefa I. a nezáviděníhodná pozice Vilemíny Amálie, která se podle pisatele ve Vídni netěšila zvláštní přízni, protože neprodila mužského následovnicka. Od habsburské rodiny se autor spisu přesouvá k hospodářským problémům, nešvarům v armádě a církvi a především k neschopnosti úřednického aparátu. Na závěr je zde popisována situace v dědičných zemích, některé body diplomatického ceremonálu a pozice zahraničních ambasadorů, vyslanců a rezidentů. Účel této zprávy byl pravděpodobně stejný jako v případě závěrečné relace Adolfa Vratislava ze Šternberka. I tento dokument mohl bezpochyby sloužit jako návod pro další švédské vyslance u vídeňského dvora a měl čtenáři zajistit především kritické, ale zároveň objektivní informace.

Ediční poznámka:

V tomto případě se autor rozhodl nepřekládat oba německy psané prameny do češtiny, tudíž má čtenář možnost posoudit originální formu jazyka. V textu se objevuje několik chyb, které jsou označeny jako [sic]. V originálech je použito množství zkratk, které jsou v editorské práci podle současných pravidel německého jazyka rozepsány. Kromě rozepisování zkratk by měla být především zachována autentičnost originálního přepisu, proto byla zvolena metoda transliterace. Na druhou stranu byly některé jazykové formy modernizovány, jako to

dělají někteří současní němečtí badatelé.⁹⁵⁷ Sjednoceno tak bylo např. psaní velkých a malých písmen, jejichž užívání v textu kolísalo. Velká písmena byla použita jen ve vlastních a místních jménech, titulech či dnech v týdnu a měsících. Využit byl rovněž dnešní úzus psaní slov zvlášť či dohromady s doplněním moderní interpunkce, aby byl text pochopitelnější a především přehlednější.⁹⁵⁸ Protože se jedná o kritickou edici, byla během přepisu identifikována převážná většina zde figurujících jmen osob a míst. Jako nejvhodnější se v tomto případě jeví uvedení několika základních údajů v poznámkovém aparátu.

⁹⁵⁷ Diskusi o různých edičních pravidlech shrnují Jakob WÜHRER – Martin SCHEUTZ, *Zu Diensten Ihrer Majestät. Hofordnungen und Instruktionbücher am frühneuzeitlichen Wiener Hof*, Wien – München 2011, s. 263–269. V několika případech bylo přihlédnuto také k edici Katrin KELLER – Martin SCHEUTZ – Harald TERSCH (Hrsg.), *Einmal Weimar – Wien und retour. Johann Sebastian Müller und sein Wienbericht aus dem Jahr 1660*, Wien – München 2005, s 17.

⁹⁵⁸ Viz zásady *Archivschule Marburg, Grundsätze für die Textbearbeitung im Fachbereich Historische Hilfswissenschaften*, URL: <http://www.archivschule.de/content/409.html> [cit. 2. 5. 2018].

1. Edice⁹⁵⁹

Relation herrn grafens Adolph Wratiblaus von Sternberg gewesenem kayserlichen gesandten nach Schweden

Über den ietzigen zustand selbiger cron

Allerdurleuchtigster, grossmächtigster, unüberwindlichster römischer kaiser, auch zu Hungarn und Böhmeim könig. Allernädigster kaiser und herr. Euer kay[serliche] May[estät] werden aus meinen deroselben nach undt nach erstatteten allerunterthänigsten relationibus den ietzigen standt der cron Schweden in etwas allernädigst unmöglich wahre alle particulariteten denenselben zuinseriren, als hat meine unterthänigste pflicht undt getreuiste devotion mich veranlasset, Euer kay[serlichen] May[estät] diesse kurtze, iedoch wahrhaffte relation zu dero gnädigsten händen allergehorsambst einzureichen. Undt hat mich beduncket, dieselbe in sechs theil einzutheilen, als nemblichen:

1:mo. Von denen könig[ichen] undt denen wenigen in Schweden wohnenden fürstlichen, dann dem könig[ichen] hausse nechst anverwandten persohnen.

2:o. Von dem regimine politico, denen ienigen ministris, so es anietzo verwalten, deren qualiteten, inclination, autoritet undt vermögen.

3:tio. Von dem militari sowohl zu lande als zur see undt dessen verfassung.

4:to. Von dem aigentlichen interesse der cron Schweden, dann denen angränzenden undt benachbahrtten potentien.

5:o. Von denen geldmitteln undt renthen. Undt dann

6:to. Von der religion.

1:mo. *Was nun des königs⁹⁶⁰ persohn betrifft, ist derselbe in wahrheit von der natur mit reichen gaben undt talentis versehen. Es scheineth aber, daß in der education etwaß negligiret oder, da es ia den nahmen haben sollen, dan noch nach dessen belieben hierinnen conviviret worden. Sein hoffmeister wahre baron Christerhorn [sic]⁹⁶¹, ein reichsrath, so bey antretung*

⁹⁵⁹ Originál Šternberkovy zprávy se nachází v ÖStA Wien, HHStA Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, závěrečná relace Adolfa Vratislava ze Šternberka z 1. 5. 1674 (Videň). Krasopisně psaný a do malé knihy svázaný opis, který byl komparován s originálem uloženým ve Vídni, se nalézá v ANM Praha, RA Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 205, opis závěrečné relace Adolfa Vratislava ze Šternberka o stavu Švédského království z 1. 5. 1674. Přihlédnuto bylo také k dílu Anderse Fryxella. Viz A. FRYXELL, *Handlingar. Tredje delen*, s. 131-146.

⁹⁶⁰ Karel XI. (1655-1695), syn Karla X. Gustava a Hedviky Eleonory Holštýnsko-Gottorpské.

⁹⁶¹ Krister Klasson Horn af Åminne (1622-1692) byl od roku 1663 jedním z vychovatelů mladého Karla XI. V roce 1672 mu byl udělen titul *fältmarskalk*. Vrchol jeho kariéry přišel o dva roky později, kdy se stal generálním guvernérem Livonska.

der könig[ichen] regierung zugleich veldtmarschalck worden. Der præceptor, namens Gripengelm⁹⁶², wahre ein sehr gelehrter mann undt professor ex universitate Upsaliensi, welcher ihme etwas von historien und die gesätze des landes Schweden gar compendiose tradiret hat, ist auch ad dignitatem senatoriam assumiret worden. In denen exercitiis ist hingegen der könig sehr wohl reussiret, als in reuthen, fechten, in der fortification, in arte militari, auch so gahr etwas in der schiffart, massen ich dann selbst ihm ein schiff habe dirigiren gesehen.

In denen exercitiis militaribus als musterung, formirung kleiner battalien undt belägerung übet er sich stets undt ist unlängst eine schantz, so ich selbst gesehen undt zur gedächtnus bleiben solle, eine mayl von Stockholm gebauet undt die belägerung vorgenommen worden, darinnen commandirete kurtz zu vorerwöhnter veldtmarschack Christerhorn undt herausen commandirte der reichs veldtherr graf Vrangl⁹⁶³, der könig selbst dienete baldt als capitain zue fuss, bald zu pferde. Er ist übrigens schön von gestaltdt angenehm, auch zugleich wohlbedacht undt gespahrsamb im reden. Ausser der schwedisch und teutschen sprach ist er keiner andern kundig. Von der französischen verstehet er zimlich, wie er aber selbst zu mir gesaget, habe er nie keine inclination darzu gehabt, eben diesse nation thuet er scheuen, wo er kann. Die teutschen mag er gern umb sich leiden. Mit seinen bedienten gehet er sehr freundlich umb undt würdt man wunderselten ein ungeduldiges worth von ihme hören. Die senatores tractiret er sehr höflich undt alleß, waß er gern hette, geschehet bittweiß an sie. Wann er zu Stockholm ist, so gehet er täglich ad senatum, höret an undt wann alle votiret haben, so bringet ihme der secretarius status den calculum votorum undt zeigt ihme, wohin die pluralitas ausgeschlage, so saget er dann: Ich schliesse mit denen maioribus. Die negotia evitiret er so viel möglich, bleibt daher daß gantze jahr, alles zusammen genommen, nicht über dreÿ monath in Stockholm, theils aus ietzberührter ursach, theils auch seiner freyheit im jagen undt andern kurtzweilen desto besser zugeniesen. Er ist keinem einzigen laster ergeben, kein trinker vor ordinari, doch ein oder pahrmahl im jahr thuet er einen excess, so ihme aber baldt schadet. Denen weibern ist er gar nicht zuegethan, also daß der vorige französische embassadeur Courtin⁹⁶⁴, so iüngsthin zu Cölln am Rhein gewesen, gesaget, er glaube vestiglich, der könig schlaffete lieber bey einem general major, alß bey der schönsten dame in Stockholm. Die potestas regia ist zimlich limitirt durch den revers, so der könig undt sein vater, alß er zu der cron vociret worden, von sich gegeben. Doch kann mann hier sagen, rextantum potest, quantum pollet ingenio, dann er hat die macht alle ämbter zuvergeben, keines aber wieder zunehmen. Es währe dann, daß per sententiam senatus einiger reus mortis declariret wurde. Giebet er also die ämbter denen dignioribus, so machet er ihme stadtliche creaturen, gleichwie hingegen bey so starcken factionen nicht evitiret werden kann, daß er nicht viel andere disgustire, unum aut alterum obligando. Undt wie er ohne vorwissen undt einwilligung seiner stände keinen krieg

⁹⁶² Edmund Gripenhielm, známý jako Figrelius (1622-1675) byl básníkem, především však profesorem historie na univerzitě v Uppsale a vychovatelem mladého Karla XI. Od roku 1673 byl nobilitován a stal se členem riksrádu, jakési obdoby tajné rady, která fungoval u vídeňského dvora.

⁹⁶³ Karl Gustav Wrangel (1613-1676) byl švédským říšským maršálkem a stavitelem zámku Skokloster.

⁹⁶⁴ Antoine de Courtin (1622-1685) byl francouzsko-švédský diplomat, sekretář královny Kristýny I. a Karla X. Gustava. Od roku 1654 se stal švédským rezidentem v Paříži, od roku 1661 zase pomáhal prosazovat francouzské zájmy ve Stockholmu jako obchodní atašé.

anzufangen vermag, ob er gleich aliunde die mittel undt subsidia hette, also kan er entgegen, wann er pluralitatem votorum auf seine seiten bringet, suavissimè alles richten per hos, qui pluralitatem constituunt, status præoccupando. Undt weilen, wie oben gemeldet, er alle ämbter zuvergeben hat, alß suchet ein ieder von denen ständen seine gnade zuerwörben undt er hat selbte maistens nach seinen willen. Alß dann öffnet er auf dem reichstage, daß mit einrathung des senats (dann das conclusum muß auch von denen andern, so alteri[us] sententiæ gewesen, auf solchen fall vestiglich manuteniret werden) er aus diesen undt diesen ursachen einen krieg usque ad ratificationem statuum resolviret habe. Zu denen reichstäge muss ex obligatione von einer ieden familia oder geschlechte wenigstens einer erscheinen, deren etwas über 800 sein werden. Daß übrige geruhen Euer kay[serlichen] May[estät] aus hiebeygefügten beylagen außführlicher allergnädigst zuvernehmen, welches ich, umb damit diese information nicht allzu weithleufftig undt verdriesslich werde, allhier zu recapituliren unterlasse. Undt sintemahlen der könig in seines vatern fußstapfen zutretten vermainet, so ist nicht gewisseres, als daß er krieg führen werde, daher, damit mann ihne zum heyrathen desto ehender persuadire, so wirdt ihme klar bedeutet, daß, so lang undt bis von ihme kein printz verhanden, mann nicht verantworten könte, ihne ins veldt gehen zulassen.

Die königin⁹⁶⁵ würdt von iedermänniglich fast adoriret, theils wegen ihrer großen frommigkeit, theils darumben, weilen sie unter ihrer regierung vielen gutes gethan, undt dann, weilen sie öffentlich zeigt, daß sie verlanget mehr schwedisch als teutsch zueseen, massen sie dann alle ihre einkunfften dem königreich zum besten anlegt undt wegen der vielfalten angefangenen gebeuden sich in schulden gesteket. Ihre maiste kurzweil ist spiehlen. Der könig gehet mit großen respect mit ihr umb, sie seindt stets beysammen undt, wie sie mir selbsten gesagt, haben sie auf daß landt sich reteriren wollen, der könig lasse sie aber nicht von sich. Er liebet ihre befreundte sehr undt die ministri interessiren sich stark vor sie alle.

Der einzige fürst im lande ist der pfaltzgraf Adolph⁹⁶⁶, des verstorbenen königs⁹⁶⁷ bruder. Er kombt nie nacher hof. Mann verhindert, es auch so viel mann kan, dann der verstorbene könig hat ihne vor einen generalissimum erkläret undt pro executore testamenti verordnet. Mann hat ihme aber weder daß eine noch daß andere halten wollen unter diessem vorwandt, samb der könig undt die waffen in seinen handen nicht sicher wahren, darumben daß er sich selbst zum könig zuemachen trachten dörrffte. Er ist ein grosser feindt des reichscanzlers⁹⁶⁸ von vielen jahren hero, hat diesen sogahr vor seinen schwager nicht erkennen wollen. Einmahls ist zwischen ermellten pfaltzgrafens eheconsortin, so eine grafn

⁹⁶⁵ Hedvika Eleonora Holštýnsko-Gottorpská (1636-1715) se provdala v roce 1654 za Karla X. Gustava. Od roku 1660 byla vdovou. Svoji mimořádnou energii upřela k přestavbě zámku Drottningholm, který vyhořel předposlední den roku 1661.

⁹⁶⁶ Adolf Johan av Pfalz-Zweibrücken (1629-1689), vévoda z Kleeburgu byl mladším bratrem Karla X. Gustava. Ačkoliv byl otcem 9 dětí, nedosedlo ani jedno z nich na uvolněný švédský trůn po smrti Karla XII. v roce 1718.

⁹⁶⁷ Karel X. Gustav (1622-1660) byl bratrancem královny Kristýny I. a od roku 1655 králem Švédského království.

⁹⁶⁸ Magnus Gabriel De la Gardie (1622-1686) si vzal Marii Euphrosynu av Pfalz-Zweibrücken, čímž se dostal do příbuzenského poměru s královskou rodinou. Mezi lety 1660-1680 patřil mezi nejdůležitější osoby švédské zahraniční politiky, jelikož zastával post švédského říšského kancléře.

*Brache*⁹⁶⁹ von geschlecht undt zwischen des reichscanzlers seiner, als leiblichen Schwester eben diesses pfaltzgrafen, undt des verstorbenen königs eine grosse competenz zu hoffe dahero entstanden, daß iene als vermählte pfaltzgräfin⁹⁷⁰ den posto, die andere aber alß des königs vattern schwester, welche competenz endtlichen undecidirter geblieben. Sonsten hat er, pfaltzgraf, schöne gütter, allwoh er stets wohnet, im lande und anderwertig einen bey Euer kay[serlichen] May[estät] reichshofrath rechts anhängigen process, bey allem deme, wann der könig ohne erben mit todt abgehen solte, so wurden sie vermuthlich seinen ältern sohn, sintemahlen er deren zween hat, auf undt vom vater wegnehmen.

2:o. *Daß regimen politicum bestehet zuvorderist in senatu, so an keinen numerum determinatum gebunden, sintemahlen der könig selbten amplyren undt restringiren kann nach belieben. Der zeith seindt der senatorum vierzig. Dieses regimen ist in 5 collegia subdividirt, deren directoria die 5 hohe reichsämbter führen, so auch sub interregno oder minorennitate regis völlig guberniren, auch allerley müntzsorten unter eines ieden effigie absonderlich schlagen lassen, wie sie dann nebst der königin erst neulich gethan undt die tutel exerciret haben.*

Diese collegia seindt das justitz oder hofgerichtsmittel, daß kriegscollegium, die admiralitet, cancellaria undt die cammer. Das erste dirigirt der regni drotzet[us], das andere der veldtherr, das dritte der admiral, das vierdte der cantzler und das fünffte der reichsschatzmeister. Bey iedem collegio oder mittel sitzen ein paar oder mehr reichsräthe, dern der elteste anstatt deß præsidis, ipso absente, dirigiren kann. Über diese seindt noch andere assessores.

Alles, waß in diesen collegiis geschlossen würdt, muss in senatu dem könig ad ratificandum oder immutandum vorgetragen werden.

Ausser dieser collegien giebet es noch kleinere subdividirte ämbter, als daß collegium commerciorum, den statthalterdienst undt reichsmarschalcksstaab, welcher aber nur mit dem hof zuthuen hat undt also gering ist, daß unnöthing dabey sich lange aufzuhalten, weilen beede höfe kaum in 300 persohnen bestehen, als des königs in 10 undt der königin in 7 cammerherren. Ein ieder hof hat einen obristen cammerer undt hofmarschalcken, der könig aber dabey einen reichsstallmeistern.

Die guardia des königs bestehet in 45 undt der königin in 12 halabardiren, welche auf dem lande zu pferdt carabiner führen. Lacquayern, pagen und dergleichen seindt sehr wenig. Die königin hat eine obriste hofmeisterin und 6 hofdames.

Die maiste parte in denen negotiis haben ietziger zeith diesse: der reichsdrossst⁹⁷¹, so ein consummirter minister undt durch alle sowohl kriegs- als politische und justitzmittel geloffen ist, sehr gelehrt, aller sprach kundig, von großen herkommen undt ansehtlichen

⁹⁶⁹ Švédská větev původně dánského rodu Braheů byla úzce spřízněna s hraběcí rodinou De la Gardieů. Také Adolf Johan av Pfalz-Zweibrücken měl dvě manželky z rodiny Braheů. První choť Elisabeth Beatrice Brahe (1629-1653) zemřela již čtyři roky po svatbě. Podruhé se Adolf Johan oženil v roce 1661 s Elsou Elisabethou Brahe (1632-1689).

⁹⁷⁰ Marie Eufrosyne av Pfalz-Zweibrücken (1625-1687) byla manželkou Magnuse Gabriela De la Gardie a sestrou krále Karla X. Gustava.

⁹⁷¹ Švédský *drots* byl tradičně nejvýše postaveným dvorským úředníkem. V letech 1640-1680 tuto funkci zastával Per Brahe (1602-1680).

mitteln, aber ohne kinder. Graf Niles Brahe⁹⁷², des reichsveltherrn aidam, reichs rath undt der erste von denen 5 unter admiralen, so der nechste zu der reichsadmiralitet ist. Der reichsdrosst ist ein guter patriot, æstimirt allein seine nation undt keine andere.

Der reichscantzler, so die gröste macht in senatu hat nicht allein wegen seines amtes, als von welchen fast ein ieder dependiret, sondern auch wegen der schwagerschaft mit dem könig, ist von grosser wohlredenheit, höflichkeit undt freygebigkeit, aber eben derentwegen undt umb der führenden großen spesen willen tieff in schulden eingesuncken, dannenhero suchet er durch allerley frembde mittel ihme zuhelffen. Gar tieffe doctrin possessediret er nicht, hat nicht geringe feindschaften der ursach halber, daß er alles an sich ziehen undt denen andern ämbtern in vielen præiudiciren wollen. Im übrigen hat er einen großen anhang von brüdern, vettern, schwagern undt andern creatures. Dieser faction ist è diametro opposita factio Bielkiana⁹⁷³ des reichsschatsmeister, zwischen welchen undt erst beschriebenen reichscantzler harte worthe in senatu passiret, auch eben dergleichen zwischen ihme undt Johann Guldenstirn⁹⁷⁴ vorbegegungen, sintemahlen dieser Gultenstirn, Rolandt⁹⁷⁵, Knotkurck⁹⁷⁶, Gripengielm undt Bent Oxenstirn⁹⁷⁷ gantz Bielkisch, im übrigen aber von denen unpassionirten vor die vohrnehmsten in Schweden undt in senatu gehalten werden.

Mehrberührter reichs cantzler ist so gut undt so öffentlich französisch, alß ein Franzoß sein kann, saget auch ohne scheu, weilen er von extraction von dannen komme, seye er Franckreich nach Schweden daß maiste schuldig, dessen sohn⁹⁷⁸ folget seinen fußstapfen fleißig nach undt gehet denen französischen ministris stadtllich an die handt.

Undt diese seindt die ienigen, so die maiste negotia tractiren, dann die andere seint von keiner sonderlichen consideration.

Der veldtherr ist violent, kann nicht dissimuliren undt ist ausser der profession eines soldatens in staatsachen schlecht fundirt, der leibesdisposition nach aber also beschaffen, daß seines aufkommens schlechte hoffnung obhandten. Ist er ie einen tag etwas besser

⁹⁷² Nils Brahe (ml.) den yngre (1633-1699) byl synem Nilse Braheho (st.) den äldre (1604-1632), mladšího bratra švédského riksdrotse Pera Braheho. Nils Brahe ml. byl od roku 1660 jedním z admirálů švédské flotily a členem amiralitetsråd. Jako jeden z mála švédských šlechticů navštívil coby vyslanec Karla X. Gustava Španělsko a Portugalsko. Diplomatické cesty ho zavedly také do Dánska a Anglie. Za manželku si vzal nejstarší dceru Karla Gustava Wrangela Margaretu Julianu, čímž se stal jeho zetěm (v textu německý ekvivalent aidam, správně eidam).

⁹⁷³ *Factio Bielkiana* dostala svůj název po Stenu Nilssonovi Bielkem (1624-1684), švédském admirálovi, který mezi lety 1672-1684 zastával prestižní úřad říšského strážce pokladu (*riksskattmästare*).

⁹⁷⁴ Johan Göransson Gyllenstierna (1635-1680) byl členem riksrádu a především autorem švédsko-dánské aliance z roku 1680, jež byla potvrzena svatbou švédského krále Karla XI. s dánskou princeznou Ulrikou Eleonorou.

⁹⁷⁵ Claes Rålamb (1622-1698) byl členem ridsrádu. Rålamb proslul především svým cestopisem, jenž vznikl z jeho diplomatické mise do Istanbulu mezi lety 1657-1658. Součástí tohoto cestopisu se stalo i 121 unikátních maleb popisujících oblečení, průvody švédské legace a audienci u sultána, jež jsou dnes k vidění ve sbírkách Nordiska museet.

⁹⁷⁶ Knut Kurck (1622-1690) byl členem riksrádu a prezident švédské dvorské rady (*hovrätt*). Byl společně s Claesem Rålambem a Mattiasem Biörenklauem jedním z autorů tzv. Blå boken, která sumarizovala stav švédského hospodářství na konci 60. let 17. století.

⁹⁷⁷ Bengt Gabrielsson Oxenstierna (1623-1702) byl po roce 1680 předním členem procísařské frakce u švédského královského dvora. Během svého života byl dvakrát diplomatem u císařského dvora ve Vídni. V letech 1680-1702 byl prezidentem švédské kanceláře.

⁹⁷⁸ Gustav Adolf De la Gardie (1647-1695), syn Magnuse Gabriela a švédský riksrád.

dispost, so schadet ihme den andern tag der zorn, zuemahlen er unter nicht geringen mortification auch darumben versiret, daß alle kriegsämbter ohne seinem vorwissen vergeben werden.

Euer kay[serliche] May[estät] hochlöblichstes ertzhauß hat von dieser nation sich wenig gutes zu versehen. Sie seindt von natur sehr hoffärthig, der teutsch- undt spanischen nation nicht absonderlich genaigt. Sonsten auch also beschaffen, daß meines bedunkens ihnen es nur an gelegenheit ermanglet, wider Euer kay[serlichen] May[estät] einige partey in Teutschlandt aufzuhetzen, bey dern undt anderer prætexten abgang, sie wohl die religion hervorsuchen dörrfften, weilen sie der gänzlichen mainung seindt, daß Euer kay[serlichen] May[estät] intention dahin ziehle, sie widerumb aus dem reich zuhaben undt zu diesem intent alle ihre mächtige nachbahren wider sie aufzurüglen, zuemahlen sie noch hart vergessen können, daß Euer kay[serlichen] May[estät] damahlen, als sie den wider Pohlen aufgefangen krieg am besten zue prosequiren gemainet, dero waffen wider sie ergriffen haben. Sie arrogiren ihnen gleichsamb daß arbitrum in der gantzen christenheit, besonders in Teutschlandt undt die interpretation des münsterischen friedenschlußes⁹⁷⁹ zu nicht geringem præiudiz Euer kay[serlichen] May[estät] so in die lenge nicht wohl würdt bestehen können.

3:tio. *Die verfassung des regiminis militaris ist an sich selbst lobwürdig, hat aber in vielen abgenommen. Der veldtherr ist eo ipso allmahl director des kriegsrathes, in dessen absenz der ältere veldtmarschalck dirigiret. Dieser seindt der zeith 5, alß der veldtmarschalck. Banier⁹⁸⁰, Heinrich Horn⁹⁸¹, graff Tott⁹⁸², Christerhorn [sic] undt Helmfeldt⁹⁸³, dann der graf Steinbock⁹⁸⁴ als reichsadmiral würdt unter diese nimmer geraihet, sonsten wähere er der erste nach dem Vrangl. Tempore pacis hat dieses mittel fast nichts zuthuen, dann die strittigkeiten der officirer sive in civilibus sive criminalibus werden vor dem hofgerichte ventiliret. Bey der gage undt logirung der soldaten hat ebenfalls der kriegsrath nichts zuthun, sondern alles würdt durch die landeshöffding oder gouverneurs der provinzien, so gleichsamb kleine landeshaubtleuthe seindt, gerichtet. Es seindt so dann unterschiedliche undt viel nidrigere generals persohnen, alß reichszeugmeister, generales von der cavalleria undt infanteria, general leutenants undt general maiors, es werden dannoch unter allen nicht über vier zufinden sein, so vor dem münsterischen friedenschluß als generales gedienet hetten. Wann*

⁹⁷⁹ Münster byl jedním z říšských měst, kde probíhala vestfálská mírová jednání, která ukončila třicetiletou válku.

⁹⁸⁰ Gustaf Persson Banér (1618-1689) byl od roku 1663 švédský polní maršálek a mezi lety 1664-1669 zastával post generálního guvernéra ve Skåne, Hallandu a Blekinge.

⁹⁸¹ Henrik Horn af Marienburg (1618-1693) byl od roku 1665 švédským polním maršálkem. Od roku 1657 byl vrchním velitelem finských vojsk.

⁹⁸² Claes Tott (1630-1674) byl švédským polním maršálkem, členem riksrádu a prominentním diplomatem švédské koruny. Několikrát byl delegován do Dánska a Francie. Zemřel ve funkci ambasadora v Paříži.

⁹⁸³ Simon Grundel-Helmfelt (1617-1677) byl švédským polním maršálkem a členem riksrádu. Proslul jako vítěz nad Dány v bitvě u Landskrony v roce 1677.

⁹⁸⁴ Gustaf Otto Stenbock (1614-1685) byl švédským polním maršálkem, kancléřem univerzity v Lundu a mezi lety 1664-1676 říšským admirálem.

der veldtherr nicht operiren könnte, wurde der veldtmarschalck Helmfeldt, so anietzo die völcker in Pommern⁹⁸⁵ commandiret, daß gantze commando führen.

Sie halten sonst einen militem perpetuum, so in 54 000 mann, als 16 000 reutern undt 38 000 fueßknechten bestehet, zu deren unterhaltung in ieder provintz gewisse bauernhöfe destinirt seindt. Einen dergleichen hof besitzt der soldat selbsten undt wüthschafft nach guett beduncken. Hat er aber keinen lust darzu, so überlasset er die wüthschafft undt hat sein quartier dannoch in dem hofe.⁹⁸⁶ Umb dessen genuss muß der reuter sein stetes pferdt, waffen, kolleth undt stiffel halten. Die infanteria lieget in vöstungen, würdt alle 2 jahr von der cron gekleidet. Die übrigen, so in den vestungen nicht platz haben, wohnen in kleinern höfen, wie die reuther. Diese mannschaft erstreckt sich, wie gedacht, auf 54 000 mann, dern ein nicht geringer theil auf die verwahrung der frontiren verleget, die aber, so in Pommern undt in das Brehmische⁹⁸⁷ geschicket, müssen von anderwertigen pahren mitteln des königs unterhalten werden. Es wäre dann, daß die stände in einen krieg consentiret hetten, auf solchen fall bewilligen sie zugleich darzu einige, iedoch nicht lang bestehende mittel. Dahero müssen sie frembde subsidia suchen, wie wohlen von denen ieden, so die cron Schweden von Frankreich jährlich zu empfangen hat, noch nicht ein mann geworben worden, die zwey regimente deß printzen von Hall⁹⁸⁸ undt Sachsen-Gotha⁹⁸⁹ hetten schon vor 3 monathen gestellet werden sollen. Es hat mir aber dieser letzere zu Hamburg gestanden, daß er nicht mehr dann 300, der erste aber 500 mann habe.

Die generaliteten müssen, ausser waß reichsämbter seindt, daß gantze jahr von dem könig unterhalten werden, haben dahero sehr wenig, ein general maior 1 200, ein general leutenant 1 500, ein general von der cavalleria 2 000 undt ein general veldmarschalck 2 500 thaler, dabey aber kein regiment oder anderwertiges adiuto. Ein obrister tempore pacis hat 1 000 thaler undt keine portiones weder servitien, in summa nicht einen heller mehr. Weilen nun die cammermittel also schlecht sein, so giebet der könig einem oder dem andern den genuss von 20, 30, 50 auch 100 bauern, so lang er lebet, dann seinen successorem kann er nicht obligiren.

Die admiralitet ist gewisslich in höchster perfection undt ordnung eingerichtet, so viel es die mittel zulassen. Es ist reichsadmiral der oben angezogene alte graf Steinbock, so neben

⁹⁸⁵ Přední Pomořany byly oficiálně postoupeny Švédskému království v roce 1648 na základě vestfálských mírových smluv. Součástí království zůstaly až do roku 1815, kdy byly odevzdány na základě rozhodnutí Vídeňského kongresu Prusku.

⁹⁸⁶ Tento systém švédsky zvaný *indelningsverket* spočíval na principu přidělování půdy vojákům, jejichž povinností bylo na této parcele hospodařit a zároveň se pravidelně v jasně stanovených intervalech dostavovat k vojenským cvičením. Tento systém vytvořený Gustavem II. Adolfem vydržel v různých obměnách až do začátku 19. století.

⁹⁸⁷ Sekularizované vévodství Bremen-Verden bylo podobně jako Přední Pomořany přiděleno Švédskému království v roce 1648. Po neúspěšných válkách Karla XII. bylo toto území postoupeno v roce 1715 Hannoveru.

⁹⁸⁸ Albrecht Sachsen-Gotha-Altenburg (1648-1699) byl druhým nejstarším synem Ernsta I. von Sachsen-Gotha (1601-1675).

⁹⁸⁹ August von Sachsen-Halle-Weißenfels (1614-1680) byl rovněž luteránským administrátorem v Magdeburgu mezi lety 1638-1680. August byl druhým nejstarším synem saského kurfiřta Jana Jiřího I.

dem pfaltzgrafen Philipp von Sultzbach⁹⁹⁰ die schlacht in Fühnen⁹⁹¹ verlohren, hat viel admiralen unter sich, alß seine substituren undt vor seine persohn zur see nicht viel gedienet. Die erste 2 admiralen seindt 2 reichsräthe undt der erste des veldtherrn aidam Niles Brahe, von deme oben gemeldet worden. Dieser ist nie zur see gewesen, alß in Denemarck. Der andere heisst Sternschildt⁹⁹², ein baron. Sodann seindt 2 andere, die recht durch die merita dieser profession aufgekommen, daß ist der admiral Uгла⁹⁹³ undt admiral Clero⁹⁹⁴ [sic]. So seindt widerumb 2 vice admiralen, soldaten von der fortuna, der es zum besten verstehet, ist der maior von den Schiffsholm,⁹⁹⁵ der mir auch die gantze flotta gewiesen undt in den maisten schiffen mit mir gewesen, allwoh ich die lenge, breite, tieffe, höhe undt alles abgemessen, auch die schmidten zum anckern undt die provision aller sachen gesehen. Eine große menge metalliner stücke ist da vorhanden, welches alles Euer kay[serlichen] May[estät] aus beyliegender specification zu ersehen, allergnädigst geruhen werden. Sicher ist dieses, daß die neue cron daß gröste schiff von der gantzen weldt anietzo undt nemblich größer seye, als die admirante in Spanien, als die souveraine in Engellandt undt die royale in Frankreich, wegen strettezza der mittel aber können sie über 16 schiffe auf die see nicht ausführen, weilen überaus große spesen hierzu erfordert werden. 1 500 persohnen arbeiten dannoch stets bey dem Schiffsholm in dem schmidten, stuckgüsserey, holzbauwerk, bildhauer undt mahlerey, absonderlich aber bey der sailerey. 1 800 soldaten haben sie, so stets darzu erhalten werden, undt 30 capitains. Die admiralitet hat ihr eigenes tribunal undt jurisdiction, so viel absoluter ist tempore pacis, als der kriegsrath. Mann bleibet ihnen fast die helfte von ihrer besoldung allemahl ausständig.

4:to. *Obzwarh nun die cron Schweden eine ansehentliche mannschaft continuirlich auf den füeßen haltet, so ist doch zu betrachten, daß sie zu besetzung ihrer granitzen auf 6 orthen allezeith viel volck brauche undt stets allert stehen müsse, alß gegen Moskau zu Revel⁹⁹⁶, Narva, gleich wie auch auf der andern seiten von Lieflandt⁹⁹⁷, so die Pohlen apprehendiret. Dieses landt, alß daß beste unter allen schwedischen provincien, würdt allezeith starck besetzt undt wohl verwahrt gehalten, weilen die maiste undt gröster herren ihre herrschaften darinnen haben. Gegen Denemarck müssen sie an unterschidlichen orthen, absonderlich aber gegen Norwegen undt in Schonen,⁹⁹⁸ ingleichein in Pommern continuirlich zimbliche*

⁹⁹⁰ Philipp Florinus von Pfalz-Sulzbach (1630-1703) bojoval na straně švédského krále Karla X. Gustava v druhé severní válce mezi lety 1655-1660. Brzy po prohrané bitvě s dánskými oddíly u Nyborgu přešel do služeb císaře, kde stal polním maršálkem a vrchním velitelem císařské kavalerie.

⁹⁹¹ Bitva u města Nyborg na dánském ostrově Fyn svedená dne 14. 11. 1659 vedla k drtivé porážce švédských vojsk Dány.

⁹⁹² Claes Nilsson Stiernsköld (1617-1676) byl od roku 1661 švédský admirál a člen amiralitetsråd.

⁹⁹³ Claas Uggla (1614-1676) byl švédský admirál. Osobně se vyznamenal především jako velitel lodi Carolus IX. v bitvě u Öresundu v roce 1658.

⁹⁹⁴ Lorentz Creutz (st.) den äldre (1615-1676) byl švédským admirálem a od roku 1660 členem riksråd.

⁹⁹⁵ Skeppsholmen, jeden z centrálních ostrovů, na kterém se rozprostírá Stockholm. V polovině 17. století sem oficiálně přesídlila švédská admirálita. Za tímto účelem zde byl rovněž vystavěn *Amiralitetshuset*, jenž se stal rovněž sídlem administrativy.

⁹⁹⁶ Tallin (dříve Revel), hlavní město Estonska, které bylo součástí Švédského království mezi lety 1561-1721.

⁹⁹⁷ Livonsko, které se v současnosti rozprostírá na území Lotyšska a Estonska bylo součástí Švédského království mezi lety 1629-1721. Hlavním městem Livonska byla Riga.

⁹⁹⁸ Skåne je nejjihnější švédská provincie, která se definitivně stala součástí Švédského království v roce 1660.

mannschaft halten, sintemahlen darinnen viel veste plätze, auch sie, Schweden, sonsten chur Brandenburg vor keinen gar sichern nachbahrn achten. In dem stift Brehmen trauen sie dem hauße Braunschweig undt Lüneburg⁹⁹⁹ auch nicht allerdings undt halten darvor, daß diese haüser die cron Schweden aus ihre nachbahrschaft gerne hetten. Meines wenigen erachtens haben sie nicht unrechts, dieser sammentlichen nachbahren sich zubeförchten undt sagen selbst, es seye wohl großes glick, wie fast aller dieser fürsten, Braunschweig ausgenommen, nebst Euer kay[serlichen] May[estät] waffen wider sie gewesen, daß sie dannoch einen so reputirlichen frieden zu Oliva¹⁰⁰⁰ erhalten undt etliche provincien acquiriret hetten.

Währe der krieg nach der in Fühnen erhaltene victoria nur noch etwas lenger continuiret worden, so wurden die Schweden der zeith vielleicht keiner spannen breit mehr auf teutschen boden undt mithin die nach undt nach erfolgte unruhen, worzu die cron Schweden ihre consilia suppeditiret, wann der fried mit dem Türcken in der christenheit einsmahls würdt stabiliret, so solte fast thunlich sein, allen diessen benachbahrtten potentien ihre convenientien zuzeigen, daß ihrige zurecuperiren oder etwas abzuwacken undt Schweden zu einen andern raison zubringen.

Auß diesem allem folget, daß Schweden über 15 oder 16 000 mann auf daß maiste nicht könne ins feldt setzen, aber eben diesses währe genug, dann sobaldt sie sich rühreten, wurden sie in Teutschland einen anhang finden, daher zuverhüten, daß sie in dem ersten außbruch verhindert oder repoussiret werden. Anietzo finde ich einmahl nicht ihre kräfte dergestalt beschaffen zusein, daß sie sich vor Franckreich so öffentlich declariren können, weil die ienigen parthey, so sie in Teutschlandt zuformiren vermainet haben, ihnen selbst allzu schwach vorkombt. Undt obzwehr Franckreich in denen gedanken versiret, daß, sobaldt Schweden sich nur moviren, Hanover alsobaldt loßbrechen wurde, so halten dannoch die Schweden darvor, daß dieser von denen übrigen seines haußes abgehalten werden undt sie hingegen stecken bleiben dörfften, zuemahlen Denemarck von lenger zeit nicht besser armirt gewesen alß anietzo, Brandenburg auch dieser coniunctur sich gebrauchen könte. Es währe endlich zuthuen umb zwanzig schiffe, die Holland in solchem fall von der großen flotta detaschirete, so währen die schwedische commercia auf einmahl gespehret, welches die cammer undt daß collegium commerciorum stets bewöglich repræsentierte.

5:to. Ist von denen geldmitteln dieser cron zu reden, welche sehr schlecht seindt undt bestehen principaliter in dreyen, alß denen bergwercken, zöllen undt mäuthen, so dann in cammergütern.

Die silber bergwerke seindt gering undt ist daß kupfer bergwercke daß beste, dessen alle jahr umb 900 000 reichs thaler heraußgebracht werden solle. Es ist aber sehr mühsamb undt gehet ein großes auf die arbeiter undt sehr viel bedienten. Aus diesen werden alle die reichsräthe, deren ein ieder 2 000 thaler hat, ohne dem ienige, waß ihnen zukombt, wann sie mehr ämbter haben, sodann daß gantze politische governo, alle camerales, gubernatores provinciarum undt derenselben bediente bezahlet.

⁹⁹⁹ Vévodství Brunswick-Lüneburg bylo strategickým územím v deltě řeky Labe. O přízeň tamních vévodů se po celý raný novověk přetahovalo Švédské a Dánské království.

¹⁰⁰⁰ Mír v polské Olivě v roce 1660 ukončil válečný stav mezi císařem a Polsko-litevskou unií na jedné straně a Švédským královstvím na straně druhé.

Die zölle seindt so erträglich nicht undt mit anschaffungen dermassen überladen, daß man dieses sonsten so sichere mittel fast vor daß unsicherste halten muss.

Der [sic] cammergütereinkunften klöcken nicht die generales, obristen undt andere officirer, bis auf die capitains exclusive, zu bezahlen. Die gesandten, abgesandten und residenten lassen sich der zeith auf die subsidien geldern anweisen undt halten diesses vor daß gewißeste mittel.

Es ist zueconsideriren, daß alle jahr der königin Christina¹⁰⁰¹ 80 000 reichsthaler aus dem lande gereicht werden müssen. So belauffet sich der verwittibten königin jährlicher unterhalt auf die 50 000 thaler. Übrigens giebet es dorten landes keine accisen weder verwilligungen der länder ausser zu werb undt unterhaltung der militz, wann mit der stände einwilligung der krieg angefangen würdt, daher ist zuerachten, daß diese cron ohne subsidien nicht klöcken könne.

Mann hat anietzo etliche reiche marmelsteinene brüche gefunden, so rarer von farben als keine so in der weldt, woraus mann große einkunften zuerhalten verhoffet. Zu deren erhöbung ist eine compagnia aufgerichtet undt mit ansehentlichen privilegien versehen worden, daß in zwanzige jahr dem könige darvon nichts zubezahlen kommet. Es werden viel eiserne stücke undt sonst allerhandt eisen aus dem lande verkauffet oder umb saltz verhandlet undt aus diesem mag der könig etwas, jedoch nicht allerdings viel haben, weilen alle particulieren ebenfalls darmit handeln können.

6:to. *In dem königreich Schweden würdt keiner andern religion einiges exercitium nicht verstattet, sondern gehet die lutherische durch alle schwedische länder gantz allein undt ist ein statutum aufgerichtet, daß der könig, wann er ein andere religion annehmen wolte, daß königreich zuquittiren schuldig seye. Also würdt auch kein amt andern als lutherischen verliehen.*

Dieser ietziige könig fanget an sehr eifferig zuwerden, halt täglich zweymahl, abends undt morgens bethstunden, an Sonn- undt Feyertagen vor- undt nachmittag predigen. Er undt die königin gehen viermahl des jahres zum abendtmahl. Der könig ist das höchste haubt der kirchen, thuet das consistorium ein- undt absitzen nach belieben. Hat alle geistliche ämbter allein zuvergeben undt kann eben alle iederzeith absetzen. Diese bestehen in dem ertzbishumb zu Upsal, welche ertzbischof¹⁰⁰² dem könig die cron mitaufzusetzen pflaget undt gleich denen senatoribus nachgeheth, sodann aber die bischöfe¹⁰⁰³, deren 8 seindt. Diese nebst etlichen superintendenten, so von eines ieden bishumbs geistligkeit erwöhlet werden, erscheinen bey dem reichstage undt constituiren zuesammen den geistlichen standt, dessen der könig fast zum maisten versichert ist, weilen er ihnen die beneficia geben undt nehmen

¹⁰⁰¹ Kristýna I. (1626-1689) byla švédskou královnou do roku 1654, kdy abdikovala, čímž uvolnila trůn pro svého bratrance Karla X. Gustava.

¹⁰⁰² Laurentius Stigzelius (1598-1676) byl arcibiskupem v Uppsale mezi lety 1670-1676. Byl známý svým pozitivním přístupem k exorcismu, s jehož pomocí měly být ďáblem posedlé bytosti léčeny a nikoliv upalovány.

¹⁰⁰³ V tomto případě nepodává Adolf Vratislav ze Šternberka přesnou informaci. V době jeho mise bylo ve Švédském království devět biskupství. Kořeny v 11. a 12. století měly biskupství v Linköpingu, Skaře, Strängnäs, Västerås, Växjö a v Lundu. Roku 1620 bylo založeno biskupství v Göteborgu. Nejmladší, založená v roce 1647, byla biskupství v Karlstadu a v Härnösand, v jehož působnosti byly nejsevernější oblasti království.

kan, doch willigen sie nicht gern ein zum kriege, es seye dann, daß mann ihnen weiß machet, samb thete mann solches aus eyffer deß glaubens. Dahero geschieht es, daß mann ordinarie den prætextum religionis principaliter oder vorschütz oder doch mit einzumischen pflaget.

Die catholischen werden von dem gouverno dorten landes mehr als vielleicht an einem orthen in Europa gehasset, so gahr, daß mann gewissen kauf- undt particulier leuthen ehender daß öffentliche calvinische exercitium erlaubet, alß denen ministris publicis das catholische, welches zwahr nicht absolute kan verbothen werden, doch werden die ienigen, so es frequentiren, starck gestraffet. Die teutsche nation hat ein lutherische kirchen¹⁰⁰⁴ zu Stockholm, bey welcher 2 superintendenten nebst etlichen caplanen undt einer schul music, so alle von der nation unterhalten werden. Sie haben dem könig ein ansehnliches oratorium aufrichten lassen, so dem verlauth nach auf die 6 000 reichsthaler gekostet, allwoh er zuzeithen zu der predig sich einfindet. Es seindt endtlichen vier universiteten¹⁰⁰⁵ in denen schwedischen ländern.

Hiebey geruhen Euer kay[serlichen] May[estät] aus beyliegenden schriften allergnädigst zuersehen, waß vor conferentien von einiger zeithero alldorten vorbeygeloffen, undt diese meine unterthänigste negotiation mit einem gnädigsten auge anzuschauen, dero zue beharrlichen kays[erlichen] und königl[ichen] gnaden ich mich anbey allergehorsambst empfehle.

Euer kay[serlichen] May[estät]

Aller unterthänigst gehorsambster undt getreyster diener undt unterthan

Adolph graf von Sternberg

Laxenburg den 1. Mai 1674

¹⁰⁰⁴ Tyska kyrkan je dominantní stavbou na centrálním stockholmském ostrově Gamla stan. Tento kostel byl kromě německy psaných dekorativních textů vždy charakteristický také chlapeckým sborem, respektive chórem, který hojně vystupoval při různých církevních či světských slavnostech.

¹⁰⁰⁵ Nejstarší univerzita Švédského království se nachází v Uppsale, oficiálně byla založena roku 1477. V roce 1632 byla ustanovena univerzita v estonském Tartu (dříve Dorpat) a pojmenována na počest zakladatele jako Academia Gustaviana. V roce 1640 nechala založit Kristýna I. ve spolupráci s Perem Brahem v pořadí třetí švédskou univerzitu v tehdejší největším finském městě Turku (dříve Åbo). Čtvrtá nejstarší švédská univerzita se nachází v Lundu, založena byla roku 1666.

2. Edice¹⁰⁰⁶

Kurtzer bericht von ietzigen zustande des kayserliches hofes 1704

Obwoll das gemeine gerüchte vielmachls trägt, so triftes doch sehr woll mit dem überein, was es der gantzen welt jetzo vom kayserlichen hofe vorstellet, daß solches eine warheit sey, kan man nicht besser beweisen, alß wenn man die gantze sache en detaille besiehet und den gantzen hof von haupt biß zu fueß betrachtet undt einen nach den andern in specie vornimpt.

Die irregularitäten eines hofes dependiren entweder a vitio personarum oder regiminis, von dem ersten rühret mehrentheils daß letztere her, etliche mahl aber kan persona den unheil nicht abhelfen, da das übel in der form und constitution des reiches eingewürtzelt ist, also hat des Heiligen Römischen Reichs eine forman und constitutionem morbosam.

Die vitia personarum zu kennen muß man die characteres vom gantzen hofe woll wißen, sonderlich aber des haupts, denn wann dieses nicht richtig ist, ist es wie mit dem hauptrade in einer machine bewandt, wann daßelbig stockert, folget natürlicher weise, daß die andern räder in einer unordentlichen bewegung gehen müssen, also wenn ein herr zur regierung untüchtig ist, folget gemeiniglich, daß er an statt tüchtiger und getreuer rätthe, von eigennützigem, untreuen, unerfahrenen, regiersüchtigen und hoffärtigen bedienet wird.

Man saget gemeiniglich, einen hof woll zu kennen muß man auf folgendes acht haben. Ob der herr selbigen regiere oder ob der gemahlin, der prædicante oder ein ministre regieren. Bey dem kayserlichen hofe findet sichs, daß die dreÿ letzten alle ihr theil an der regierung haben.

Was dem kayser¹⁰⁰⁷ betrifft, hat er dieses gute an sich, daß er devot und ohne malice ist, keinem was böses gönnet, wo er es nicht aus einem principio religionis thut, doch diese allzu große frömmigkeit degeneriret bey ihm in eine simplicité, daß er sich von allen führen läst und lieber pluralitatem votorum, alß seine eigene meinung, ob sie schon beßer ist, folgen will, aus der raison, wie er vorgiebet, daß er ein mensch wäre und nichts menschlicher alß irren, nunquam igitur sibi est quietus scrupuliret immer, und kan den schlüssel nicht finden, ist demnach unbeständig undt wäret die gefaste meinung länger nicht, biß ein ander kömpt, und ihm was anders verstattet. Bey seinen ministern ist er von keiner autorité noch nachdruck, sie thun was sie wollen, weil sie wißen, daß sie entweder pardoniret oder doch leichtlich davon kommen oder er pflegt sie woll selber zu excusiren, wann sie angegeben werden, sagenden sie werden sich woll beßern. Oder es sey bey ihnen eine natürliche fante oder da er sie straffet auch ab officio removiret, geschiehet es zu späth, da man in dem stande nicht mehr ist, daß unglücke vorzubeügen, sondern schon den schaden empfunden hat, wie man die exemples an Auersbergen¹⁰⁰⁸, Lobcovitz¹⁰⁰⁹, den cammer præsidant, graf von Sinzendorff¹⁰¹⁰,

¹⁰⁰⁶ RA Stockholm, Diplomatica Germanica, kart. 607, zpráva o současném stavu na vídeňském dvoře z roku 1704.

¹⁰⁰⁷ Leopold I. (1640-1705) byl od roku 1658 císařem Svaté říše římské národa německého.

¹⁰⁰⁸ Johann Weikhard von Auersperg (1615-1677) byl v roce 1653 povýšen do knížecího stavu a stal se nositelem prestižního řádu Zlatého rouna. V 60. letech 17. století se zdiskreditoval kvůli spolupráci s Francií.

pater Emmerich¹⁰¹¹, Montecuculi¹⁰¹² etc. gesehen. Auch siehet man also täglich, wie die ministres sich seiner facilité bedienen, befielet er etwas, so geschiehet es nicht oder geschiehet was, daß er nicht befiehet, wie dann viele mandata außgefertiget werden, davon er nicht einmahl etwas weis, wie man solches gantz neulich an dem ergangenen an Thungen¹⁰¹³ ersehen. Es ist auch solches gantz leichte zu practiciren, weil der secretarius, so die expedition hat, des kayßers nahmen zu unterschreiben hat. Es ist auch eine große fante beÿ dem kayßer, daß er seine leüte nicht kennet undt sie employret oder sie employren läst zu sachen, die sie nicht verstehen, ob sie schon zu andern capables wären. Also hat man printz Eügenius¹⁰¹⁴, der kaum 3 worte teütsche kan, zum kriegespräesidenten, graf Schlick¹⁰¹⁵, ob er schon gut zur feder, zum generalen, den Arco¹⁰¹⁶ einen alten hosenscheißer und der mehr estime von einem woll aufgedecktem tische alß vom degen machet, Brisac¹⁰¹⁷ anvertrauet und was wäre nicht von den grosen ministern zusagen, die mehrentheils große ignoranten seÿn. Summa summarum der kayßer zeigt in seinen sachen keine attention, keinen eifer, sondern alles gehet beÿ ihnen schläferig und langsam zu.

Die kayßerinn¹⁰¹⁸ ist eine große bigottinn, läüft öfters baarfueß wallfahrten, ist böse und strenge, ihr frauenzimmer hält sie wie die nonnen und darf von den cavalliren keiner beÿ höchster ungnade in ihr zimmer, über den könig ist sie scharf undt wann sie mercket, daß er eine mit verliebten augen ansiehet, muß sie entweder vom hofe oder so sie in der stadt den orth räumen. Den kayßer regieret sie, wie sie will. Ist ein dienst zu vergeben und die kayßerinn will einen helfen, hat er es weg, da sie denn öfters ihr frauenzimmer zu bedencken weiß, daß einer sie heÿrathen muß undt ob man dabey ihr öfters vorstellet, daß subjectum wäre zu der charge nicht capable, pflaget sie zu antworten. Ist er doch kein eselskopf, so wirdt er woll noch dasjenige faßen können, was er noch nicht gelernet hat.

Der könig¹⁰¹⁹ ist zwar von keinen sonderlichen verstande, man hat die hoffnung von ihm, daß er sich formidabler alß sein herr vatter beÿ die ministres machen werde. Er ist sehr

¹⁰⁰⁹ Václav Eusebius Popel z Lobkovic (1609-1677), kníže a vévoda zaháňský. Mezi lety 1665-1674 byl nejvyšším hofmistrem Leopolda I. Po aféře, ze které vyplynuly jeho profrancouzské postoje, upadl Lobkovic do nemilosti a musel se vzdát ode dvora.

¹⁰¹⁰ Georg Ludwig von Sinzendorf (1616-1681) byl v letech 1656-1679 prezidentem dvorské komory. Na konci 70. let se však provalily jeho četné finanční machinace, načež byl po procesu odsouzen k obrovské pokutě 2 milionu zlatých.

¹⁰¹¹ Emerich Sinelli (1622-1685) byl vídeňským biskupem a představitel řádu kapucínů.

¹⁰¹² Raimondo Montecuccoli (1609-1680) byl polním maršálkem, císařským diplomatem a nositelem řádu Zlatého rouna. Mezi lety 1668-1680 zastával post prezidenta dvorské válečné rady.

¹⁰¹³ Johann Karl von Thüngen (1648-1709), císařský polní maršálek, jenž byl později činný též v pruských službách.

¹⁰¹⁴ Evžen Savojský (1663-1736). Císařský generalissimus a mezi lety 1703-1736 prezident dvorské válečné rady.

¹⁰¹⁵ Leopold Šlik z Pasounu a Holíče (1663-1723) byl císařský generální válečný komisař. Mezi lety 1713-1723 zastával post nejvyššího kancléře Českého království.

¹⁰¹⁶ Johann Philipp d'Arco (1652-1704) byl generálem ve službách rakouských Habsburků. V roce 1703 odevzdal po 13 dnech pevnost Breisach do francouzských rukou, za což byl později uvězněn, odsouzen k smrti a následně popraven.

¹⁰¹⁷ Breisach am Rhein je město na německo-francouzské hranici ve spolkové zemi Bádensko-Württembersko.

¹⁰¹⁸ Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská (1655-1720) byla třetí ženou císaře Leopolda I.

¹⁰¹⁹ Josef I. (1678-1711) byl nejstarším synem císaře Leopolda I.

vehement undt furieux undt will alles par force durchtreiben. Ob er schon die verderbte regierung siehet, wird er doch, wann er was vortragen will, vom vatter abgewiesen, mit dem bescheid, er soll ihm, so lange er kayser wäre, regieren lassen, wie er wolte, wann er einmahl kayser, könnte er nach seinen gefallen regieren, dann die herren ministres undt pffaffen haben schon den kayser præoccupiret. In seiner conduite ist er irregulier, bald will er den, mit welchem er sich vor kurtzer zeit familiarisiret, auf hofart nicht mehr kommen, baldt verlieret er sich so, daß man ihn öfters mit laqueyën auf der flöte hat spielen gesehen. In der amour ist er unbeständig und dérégulé, wann er eine gebraucht, will er sie nicht mehr leiden und nimpt öfters quid pro quo. Er suchet mannigmahl plaisir in sachen, die nichtes heißen. Einer vornehmen dame ein garstigen compliment machen laßen, seine laüfer über einen graben zu forciren, daß sie alle im dreck müssen strecken bleiben, kan bey ihm eine sonderliche freüde machen. Pour connoitre les grands seigneurs il fant observer, comme ils se portent chez eux et en leur larticulier, quand ils se croient le moins observés, hat mich ein verständiger man gelehrt. Sonsten divertiret er sich mit der jagt, da er etliche pferde zu schanden reitet oder mit der musique und werden die menuetten, so der könig selber componiret, in allen bier schencken in Wien aufgeblasen. Die königin¹⁰²⁰ befließiget sich sehr, ihren herrn zu gefallen, bey hofe stehet sie in keinen guten credit, weil man die hofnung zum erben von sie verliehren will. Man meinet, daß die frantzösische säugamme, die man aus Frankreich hat kommen laßen, schuld daran sey, weil sie was in der gebuhr soll versehen haben. In der heyraths proposition ist sie mit der princessin von Mantua Guastalla¹⁰²¹ undt mit der von Anspach¹⁰²² auf tapet gekommen. Es hats aber die königin unter andern raisonen emportiret, weil der fürst von Salm¹⁰²³, deßen gemahl¹⁰²⁴ mit der königinne mutter verwand, vieles darzu contribueret hat. Aus eben solches privat interesse hat der fürst von Aursberg¹⁰²⁵ eine heßische printzesin an den könig verheyrathen und so dann die andere schwester nehmen wollen.¹⁰²⁶

Von denen hertzoginnen ist nicht vieles zusagen. Die älteste¹⁰²⁷ ist eine veritable copie von dem väterlichen originale. Mann sagt, alß wenn der printzen Eugenius, wann er fürst von Mantua würde, er sie heyrathen solle. Die mittelste¹⁰²⁸ ist die artigste undt spirituelste. Sie spricht wenig aber aus, sie spricht kompt öfters a propos. Die jüngste¹⁰²⁹ wird die schönste werden.

¹⁰²⁰ Amálie Vilemína Brunšvicko-Lüneburská (1673-1742) byla manželkou Josefa I.

¹⁰²¹ Eleonora Luisa Gonzaga (1686-1742) byla dcera Vicenza Gonzagy, vévody z Guastally.

¹⁰²² V tomto případě se zmínka s největší pravděpodobností týká některé z dcer markraběte Johanna Friedricha von Brandenburg-Ansbach (1654-1686).

¹⁰²³ Karl Theodor Otto von Salm (1645-1710) byl nejvyšší hofmistr císaře Josefa I. mezi lety 1705-1710. Kníže von Salm byl dokonce vzdáleným příbuzným Josefovy manželky a stál v pozadí komplikovaných vyjednávání o manželském svazku mezi mladým Habsburkem a princeznou z Brunšvicko-Lüneburského rodu.

¹⁰²⁴ Luise Marie von der Pfalz (1647-1679) byla druhou manželkou knížete Karla Theodora von Salm.

¹⁰²⁵ Johann Ferdinanda von Auersperg (1655-1705), kníže münsterbergský. Byl nejstarším synem Johanna Weikharda von Auersperg.

¹⁰²⁶ V tomto případě jsou pravděpodobně míněny Sophie Charlotta (1678-1749) a Marie Luise (1688-1753), dvě dcery Karla von Hessen-Kassel (1654-1730).

¹⁰²⁷ Marie Alžběta Habsburská (1680-1741), rakouská arcivévodkyně a místodržitelka v Rakouském Nizozemí.

¹⁰²⁸ Marie Anna Josefa Habsburská (1683-1754), rakouská arcivévodkyně a od roku 1708 portugalská královna.

¹⁰²⁹ Marie Magdalena Habsburská (1689-1743), rakouská arcivévodkyně a nejmladší dcera Leopolda I. a Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské, která se dožila dospělého věku.

Jetzo trifft die reiche die herrn ministres. Diese stehen bey der gantzen weldt in dem credit, wie auch die warheit ist, daß sie ihren herr aus keinen wahren attachement dienen, sondern sich vielmehr vom eigennutz und jalousie regieren lassen. Ist einer, der eine gute intention hat, muß er in gefahr stehen, von der faction überhaufen geworfen zu werden oder er wird gar nicht gehöret. Sie thun alles per summam licentiam, weil keiner ist, der ihnen den daum [sic] aufs angehält. Was sie selber nicht ausrichten können, richten sie durch einen pfaßen aus, der capable ist, dem kayser religionis et conscientiae specie zu alles zu disponiren. Ihr geitz und hofart ist unbeschreiblich. Ob schon die zeiten noch so schlecht seyn, siehet man doch an keinen orte größern luxus und pracht treiben alß in Wien, wo ihrer 50 bedienten etliche mahl nicht genug seynd. Es ist wohl wahr, daß etliche fürsten und grafen seyn, die trefflich bemittelt seyn, alß der Lichtenstein, fürst von Schwarzenberg, Colalto etc. allein a plurali fit denominatio die ministri, geheimten rathe, fürsten rätthe etc. seynd so viel, deren einer nicht geringer seyn will, alß der andern und ruiniret einer nur den andern durch excessive depensen, zumahln da die herr Österreicher ihr einziges facis von depensen machen undt mag eine solche noch so abgeschmackt seyn, wie sie wolle, ist sie doch gut, wanns nur viel gekostet. Dahero oft die vornehmsten verbohtene mittell ergreifen müssen und darf man sich nicht wundern, wo die eingeforderte contributiones ofters bleiben. Sonderlich ist es bey den weibern gantz außer der schnur, die sich gerne bestechen lassen und durch die man die geheimste sachen zum öffnen erfahren kan. En fin eß ist nichts, daß man am kayserlichen hof vor geldt nicht solte erhalten können. Ambitione æravium exhauriunt sunt provinciis graves, a quibus sæpe numero ingentes larqitiones equidem sub specie publicæ remunerationis avide sumunt, utiq[ue] cum dispendio subditorum ac miseræ plebis, quorum exempla sunt odiosa attamen vera, patrata ab Eggenberg, Lichtenstein, Trautmansdorff, Auersberg, Lobkovitz etc. plus minusque aliis sagt herr Jörger¹⁰³⁰ in seiner vorstellung¹⁰³¹, welche klage schon von anno 74 alt ist. Sie seind ignoranten und läst sich der eine von der frauen, der ander von einen schreiber und der dritte von einen cammerdiener regieren. Einer hat sich gantz wohl mit dem atlas verglichen, der auf dem Amsterdamer stadthauß stehet, welcher scheinet, als wann er die gantze welt kugell trüge, es ist aber ein queerholtz dadurch, so man nicht siehet, daß die gantze last trägt, an wenn ist gelegen. Daß die ungarische unruhe so lange währet? An keinen alß an den herr ministern, die von hertzen gerne sehen, daß eß lange dauret, auf daß sie sich mit den confiscationen und spoliis bereichern mögen, die waß zu suchen haben, tractiren sie imperiose und ein lumpen secretarius darf wohl einen generalen, einen obristen 5 mahl abweißen oder stehen und warten lassen, ehe er sich sprechen läst. Ihre austeritet macht auch, daß leüte ofters zu extremiteten gebracht werden, also hat man daß exempel an graf Jörgen seinen sohn¹⁰³², weil sich der sollicitante an den vater nicht rächen kunte, rächete er sich an den sohn, den er vor der kirchen, alß er auß der meße kam, niederschofß. Ja sie schämen sich nicht solche sache zu begehen, die man wohl

¹⁰³⁰ Johann Quentin Jörger von Tollet (1624-1705) byl viceprezidentem dvorské komory a nositelem řádu Zlatého rouna. Jörger byl rovněž literárně činný, avšak některé jeho texty byly cenzurou zapsány na index zakázaných knih.

¹⁰³¹ Zde se pravděpodobně jedná o několikavazkové dílo *Unterschiedliche Motiven und Anders*, jehož tisk a distribuce byly nakonec zakázány. Další detaily viz 83 odkazů ve jmenném rejstříku u hesla Johann Quintin Jörger v knize H. KÖRBL, *Die Hofkammer*, s. 598.

¹⁰³² Johann Franz Anton Jörger von Tollet (1670-1738) byl rakouským generálem.

philouterien bennen kan. Den unglücklichen juden Oppersheim¹⁰³³ hat der Harrach¹⁰³⁴ noch weiß machen wollen, er wäre dem kayser mehr schuldig, alß der kayser ihm. Die kaufleüte haben dem kayser viel anticipationes auf viel 100 000 gethan, davor ihnen assignationes aboliret und vor ungültig erkläret, davor müssen sie auch leiden, daß die leüte grausam über sie schmählen und pasquillen machen, darnach die geringste inquisition nicht gethan wirdt, vielleicht auß beÿsorge, es möchte waß ärgers aus tages licht kommen. Solche pasquillen werden nur nicht allein in der stadt Wien, sondern auch gar am kayserlichen hofe außgestreüet, ja man hat der einige in deß kaysers antichambre außgestreuet und halt man davor, daß solche mittell wären den staat zu beßern, eß fehlet aber nicht den kayßer anweißung, weil solches ihm genung von dem churfürsten von Pfaltz, Eugenio etc. gesaget wird, sondern an daß wollen und an der resolution. Ich will nur eine pasquille anführen, weil sie den gantzen hof natürlich mit den vornehmsten ministren abmahlet.

Der kayßer

*Gott und die demuth hat die cron mir aufgesetzt,
ich habe meine seel durch statsgrift nie verletzt,
ich leer die politique mit unlust und beschwerden
und kan nach 50 jahr dennoch kein meister werden.*

Der könig

*Ich jag mich fast zu tod und kan die treü nicht fangen,
ein seltsahm wildpret hier ins vatters reich und stand,
für unß verborgt man es, ich kan es nicht erlangen,
auß sorge deß verlusts bringts keiner in den rath.*

Chur Pfaltz¹⁰³⁵

*Ich setz mich in gefahr dem kayßer wohl zu rathen
bemüh in Ungarn mich zu pflanzen ruh und fried,
man hindert mich doch stets, es will mir nicht gerathen,
thut es der teüfel selbst, wo nicht ein jesuite.*

Printz Eugenius

*Daß ich kriegs præses bin hat man mir überredet,
daß ich hierzu nicht taug befind ich nun zu späth.
Man muß zu diesem ampt hier Josuam bestellen,
durch pfaßen und musique kan er die Mauren fällen.*

Cardinal Collonitsch¹⁰³⁶

¹⁰³³ Samuel Oppenheimer (1630-1703) byl dvorský faktor židovského původu.

¹⁰³⁴ Ferdinand Bonaventura z Harrachu (1636-1706) byl mezi lety 1699-1705 nejvyšším hofmistrem císaře Leopolda I.

¹⁰³⁵ Jan Vilém Falcký (1658-1716) byl od roku 1690 kurfiřtem. V roce 1678 se oženil s Marií Anna Habsburskou, dcerou císaře Ferdinanda III.

*Gott weiß wenn keiner treü, so bin ich es allein,
man thut mich nicht umbsonst mit diesen purpur ziehren.
Ich machte Ungarlandt von allen ketzern rein
und dieß aus lauter treü den kayser bald verliehren.*

Cardinal Lamberg¹⁰³⁷

*Man schreiet über mir daß crucifige hier,
weil ich ohn alle noth, den feind gab thor und thür,
wird doch umb Christi willen kein armer nicht auf erden,
wie soll umbs kayßers willen ich den zum bettler werden.*

Harrach¹⁰³⁸

*Ein lamm trag ich am hals, bin selbst ein frommes schaf.
Ich solte in Spanien viel große dinge schlichten,
da ich frantzösche fuchs und spanische wölf antraf.
Waß kan ein lamm und schaaß bey wölf und fuchs en richten.*

Salm

*Ich bin dem kayßer treü und schau auf keinen beütel,
darum such ich meinen lohn, den geld ohn ehr ist rauch,
beständig ist kein ampt, der todt macht alles eitel,
ob ich bleib waß ich bin muß ich warten auch.*

Mansfeldt¹⁰³⁹

*Jesum den friedenfürst hab ich im mund geführet,
darumb bin sein hauptman ich in aller welt genant,
der nahme ist zu füß, wo man nur kugeln führet,
darumb bin ich auß den krieg, gantz fluchs nach hof gerant.*

Kaunitz¹⁰⁴⁰

*Den frieden lieb ich stets, daß krieg en thu ich haßen,
darumb half zu Ryswyk¹⁰⁴¹ ich daß friedens werck bald faßen,
den degen hab ich gern dort in die scheid gebracht,
weil ich durch dieses auch mir selbst daß glück gemacht.*

¹⁰³⁶ Leopold Karl von Kollonitsch (1631-1707) byl kardinálem a arcibiskupem v Ostráhomi. Kollonitsch byl zodpovědný za reorganizaci nově dobytých uherských teritorií na Osmanské říši v 80. a 90. letech 17. století.

¹⁰³⁷ Johann Philipp von Lamberg (1651-1712) byl biskupem v Pasově a kardinálem.

¹⁰³⁸ Ferdinand Bonaventura z Harrachu (1636-1706) byl mezi lety 1699-1705 nejvyšším hofmistrem císaře Leopolda I.

¹⁰³⁹ Jindřich František Mansfeld (1640-1715) byl císařský diplomat a prezident dvorské válečné rady.

¹⁰⁴⁰ Dominik Ondřej z Kounic (1655-1705) byl císařský diplomat. Mezi lety 1698-1705 zastával post říšského vicekancléře.

¹⁰⁴¹ Mír podepsaný v holandském městě Rijswijk v roce 1697 ukončil devítiletou válku mezi Francií a Velkou aliancí.

*Bucellini*¹⁰⁴²

*Du bluhme deines landes seÿ tausendmahl willkommen,
fünf schreiber haben dich zum götzen angenommen,
du hast ins cantzlers ampt dich wie im himmel bracht,
weil unß der weg dahin durch pfafen wird gemacht.*

*Landtmarschalck Traun*¹⁰⁴³

*Der hof hat wie mich dänckt, sich gar nicht recht bedacht,
daß er die blind justitz nicht gar auß dich gemacht,
du kanst auch doch nicht recht zu diesem bilde taugen,
den du bist an vernunft so blind alß an den augen.*

*Kinski*¹⁰⁴⁴

*Vergötterter hussite, du Zisca der Frantzosen,
du bist lang blind genug vor dieses volck gewest,
hat ihnen doch sein weib oft eng gemacht die hosen,
so hilf die hennen dann gar treiben auß dem nest.*

*Lamberg Jägerhorn*¹⁰⁴⁵

*Bleib du beÿm Jägerhorn und laß daß schachern bleiben,
eß soll die kaufmanschaft beÿm adell niemahls seÿn,
die welt sagt, ohne dem du thust betrug mit treiben
und handelst fürsten gnad durch stinckend leder ein.*

Jesuiten

*Den reichen trachten wir, daß schnöde geldt zurauben,
den armen laßen wir sein himmel wehrten stand,
daß wir selbst arme seÿn, thut nur der kayser glauben,
die weldt doch aber daß kein reicher dieb im land.*

Daß gantze ehrbahre referendariat

*Der leüte pestilents, der witwen hanckers knechte,
der weisen untergang, ein gift deß klahren rechts,
mit diesem ehren nahm will unß die welt abspeisen,
daß schlimmste aber ist, daß man es kan beweisen.*

¹⁰⁴² Julius Friedrich Bucellini von Reichenberg (cca 1639-1712) byl mezi lety 1694-1705 rakouským dvorským kancléřem.

¹⁰⁴³ Otto Ehrenreich von Abensberg und Traun (1644-1715) byl mezi lety 1690-1715 zemským maršálkem v Dolních Rakousech.

¹⁰⁴⁴ Václav Norbert Oktavián Kinský (1642-1719) byl mezi lety 1705-1711 nejvyšším kancléřem v Českém království.

¹⁰⁴⁵ Leopold Josef von Lamberg (1654-1706) byl dlouholetým císařským diplomatem v Berlíně, Řezně a Římě. Mezi lety 1702-1705 zastával funkci císařského nejvyššího lovčího (*Oberstjägermeister*).

Die löbliche hofcammer

*Wo wahre Christen seyn, da ist nur creütz und leidt,
durch dieses machen wir zu unsern nutzen freüd,
dann wo wir kommen hin, wie weit es von der cammer
folgt wie der schatten unß noth elend creütz und jammer.*

Ich laß vieles an seinen orth gestellet seyn, doch ist daß meiste wahr. Harrach passiret bey jedweden vor einen guten Frantzosen, Chinski vor einen guten Bayër, zum wenigsten hat er am hofe viel vornehme schwäger und freünde. Eugenius hat viel feinde, führet sich deßwegen sehr modeste auf und macht von seiner persohn gar kein fait. Der printz Louis¹⁰⁴⁶ ob er schon nicht zu excusiren, seind doch die ministri meistens selbst schuld daran, den weil er sich nicht, wie sie gerne es haben wollen, submittiren will, laßen sie ihm es an allen fehlen und nur umb ihre ambition und jalousie zu starcken, muß alles zu trümmern gehen. So geschiehet es auch oft, daß man ihm contraire ordres zuschicket, da die publique von den geheimen anders lauten. Der hofraths praesident Öttingen¹⁰⁴⁷ ist ein austerer man und will ein großer justitiarius seyn, doch kan er nicht helfen, daß es im hofrath nicht solte verkehret hergehen den, wer daß meiste giebt, hat genommen spiel. Sie wollen nach ihrer boßheit eine speciem justitiæ geben und excusiren sich, sie müssen accidentien nehmen, weil sie keine besoldung bekähmen. Der graf Jörger passiret vereinen, der die policey wohl verstehet, sein buch vorstellung von kayserlichen hofe weist es genugsahm auß, daß aber nicht mehr zu bekommen, weiln es die jesuiter, denen es in einigen passagen touchiret, supprimiret haben. Doch hat man eß in der chinskischen bibliothec. Der cantzler Werbin¹⁰⁴⁸ ist alt und gantz kindisch, daß er zu keinen affairen mehr tüchtig ist. Kinski, ob er schon in andern nicht viel ruhm, so wird er doch wegen seiner gelehrsamkeit, und daß er ein guter juriste ist, gerühmet.

Waß nun anlanget die vitia regiminis, so bestehen solche

1. In turba consiliariorum, den man kan wohl fragen, wie können so viele waß gutes rathen? Da die meisten von schlechten calibre sey. Eß entstehet auch auß der menge der rathe dieses unheil, daß leichtlich nichts kan verschwiegen werden, daß unter so viele einige leicht zu bestechen seyn und daß einer der autorität hat, sich leicht factiones machen kan.

2. Die menge der generals persohnen, deren 75 seyn, die alle besoldung haben wollen und keine dienste thun.

¹⁰⁴⁶ Ludvík Vilém Bádenský (1655-1707), „Türkenlouis“ byl markrabětem z Baden-Baden a říšským polním maršálem.

¹⁰⁴⁷ Wolfgang IV. von Oettingen-Wallerstein (1629-1708) byl mezi lety 1683-1708 prezidentem říšské dvorské rady.

¹⁰⁴⁸ Jan František z Vrbna a Bruntálu (1634-1705) byl mezi lety 1700-1705 nejvyšším kancléřem Českého království.

3. Die menge der unnothig hofbedienten, schreibers secretarii, cantzelisten, rollirer und wie sie nahmen haben mögen, die auch viel geldt unnöthig verschlucken.

4. die übele administrirung der cammer, welche klage stets beym kayserliche hofe gewest. 1) daß der kriegs præsidens alles vor seinen kopf mit zuziehung 2 oder 3 rätthe thut und davon die andern excludiret. 2) daß weil die außgaben und einnahmen alles in einem collegio tractiret werden, die bediente leichte colludiren können. 3) daß waß in der krieges cassa soll in der hofcammer eingebracht wird und der kriegspræsidens also vom cammerrath dependiren muß und waß die soldaten bekommen sollen, die hofbedienten unter sich theilen. 4) die malversation der bedienten, so die contributiones eintreiben und administriren.

5. Mala contributionum dispensatio. Die unterthanen müßen bluth schwitzen und wird doch daß geldt nicht employret, worzu es angewendet werden soll.

6. Kaum seind so viel millionen eingebracht, da sie nicht wieder gleich verpactiret werden. Daher entstehet die schlechte krieges discipline, welche nicht kan gehalten werden, wenn die soldaten nicht bezahlet und darzu noch ein ander inconvenients kompt, daß die soldaten mit portiones bezahlet werden, die müßen in pluralitate excediren.

7. Die übele æconomie, es hat keiner mehr vonnöthen alß der kayßer und nirgends wird es schlechter gehalten alß in deß kayßers erbländer. Er hat daß schönste land von der welt und weiß es nicht zu gebrauchen, theils wird er durch die bedienten vervortheilet, theils auch weil keine commercia in seinen landern seyn und daß jenige, waß im lande ist, wird nicht excoliret. Die uhrsachen ist leicht zu erachten, in dem es einiger großen privat interesse ist, damit beÿ verbietung anderer, ihre weine, etc. abgehen oder daß ihnen von einigen die monopolia thun müßen bezahlet werden oder auch daß man sich befürchtet, Ungarn und die nachbahren möchten durch den handell zu reich werden, daß wieder ihre intention ist, weil man sie gantz herunter haben will.

8. Die concedirung vieler privilegien und immuniteten, wie viel güther seynd in Österreich nicht steür freÿ, dadurch geschiehet den andern zu ungleich, in dem daß quantum doch heraußkommen muß.

9. Die verpachtung der zolle, da die leüte von den pachtern geschinden werden. Man steigert die pachten so hoch, als man kan, also kan man wieder nicht so genau nehmen, wenn man die leüte übersetzt.

10. Stechen deß kayßers revenuen und domainen in schlechten zustandt, da sie theils verpacht, versetzt, mit assignationes beläget und wo auf einem guth schon 9 assignationes seyn werden, wird die 10 und mehr gern darzu gegeben.

11. Justitia male administrata.

12. Wird der luxus gar nicht gesteuert, der so viel ruiniret.

13. *Nimia potentia clericorum et admissio ad intima consilia et eorum multitudo.*

14. *Hat der kayßer gar keinen credit, denn nachdem er den juden Oppenheimer so liederlich hat fallen laßen und viele assignationes der kaufleüte wegen gethaner anticipationes aufgehoben, findet er vor dreÿ heller keinen credit mehr, da ihme die Breslauer und andere so viel 1000 vorgestreckt.*

15. *Obschon kein geld da, muß doch daß wenige nicht gespahret werden, wen ein verloffener castrat und ausgeschnittener schelm einmahl beÿ hofe sich hören läst oder es kömpt ein schelmischer Italiener, der vorwendet, er habe umb deß kayßers willen alle daß seinige verlaßen oder es kömpt ein geistliche dieb, der einen höltzernen heiligen oder der lieben Mutter gottes zu Marien Zell¹⁰⁴⁹ eine verehrung außbittet.*

16. *Wird daß gute nicht belohnt und daß böse nicht gestraft. Auß solchen wesen entstehender geldt mangel kömpt alles daß jetzige elend her. Weil der kayßer kein geldt hat, ist, wie gesagt, beÿ den soldaten keine discipline, wird daß tempestivum versämmt und der kayßer immer præveniret, die allirte vacilliren, weil keine subsidien gelder folgen, prudentissima consilia gerathen wegen abgang der mittel ins stecken. Zum beschluß dieses articuls, will ich daß carmen annectiren, waß zu meiner zeit auf den wienischen hof ist gemacht worden, welches alles unheil den pfaßen zuschreibet, ein stück darauß ist folgendes. Alß sie die Astrea¹⁰⁵⁰ sich nun zum haupt begierde zu wenden, doch sie, das Österreich mit seinen land und ständen, der kayßer, welcher ist der größte herr der welt, der stunde ohne hülf und ohne leüt undt geldt, die clöster voller müntz, die kirchen voller schätze, den armen unterthan in dieser leüten netze, soldaten ohne sold, getreue ohne gnad, verräther ohne straf, den kayßer ohne rath, ministros beÿ den tisch, beÿm brett die langen röcken und was nicht liegen, wolt mit unter dieser decken, verfolgt und verricht kein verschlag angehört, der von gegentheil im augenblick verstört. Die gelder, welche man von ländern außgetrucket, durch tausend außwerck gleich wiederum verschlucket undt was geschlossen wird in dem geheimsten rath, verrathen oder gar ins werck gericht zu spath, die feind umb und umb mit lohbeer cräntze prangen, die man hier alle will mit rosen cräntze fangen und da man durchs gebeth vom himmel mamma sucht, die arme kriegs armée vor durst und hunger flucht.*

Denn die herren jesuiter haben den alten kayser in der persuasion gebracht, unser herr Gott würde seiner devotion halber noch wunder thun, es müste noch erst recht arg werden, ehe es recht gut würde, wie dann das paters Stridoni¹⁰⁵¹ weissagung, darauf der kayser einen großen staat machet, saget, vor Nürnberg wird es schlim werden, aber auch sein glück anfangen recht aufzuwachen. In summa die herren jesuiten sehen lieber, daß Beÿern und die Frantzosen, alß daß Holländer, Engellander etc. progressen machen, denn wann die

¹⁰⁴⁹ Mariazell je poutní místo ve Štýrsku.

¹⁰⁵⁰ Zde pravděpodobně Astraia, jež byla podle řecké mytologie panenskou bohyní nevinnosti a čistoty.

¹⁰⁵¹ Martin Sředa (1587-1649), lat. Stredonius. Sředovi bylo připisováno proroctví (Weissagung), které kolovalo mezi domácím obyvatelstvem druhé poloviny 17. století. Údajně měl před svou smrtí předpovědět smrt Ferdinanda IV. a nástup jeho mladšího bratra Leopolda I. Dále pak i vítězství nad Turky a Francouzi.

allirte gedrucket und desavantage haben, die römisch catolische religion desto mehr gewinnet. Mann siehet auch allen actionen, wie man mit den ketzern verfähret.

Mit kurtzen will noch berühren, wie die affairen tractiret, wie der kayßer audience, den zustand Ungarn und Böhmens und wie die gesandten eingeholet werden.

Der kayßer hat zwey ordinaire manieren zu consultiren, die eine ist die conference, wo die geheime statsaffairen tractiret werden, diese ist alle morgen und kommen die vornehmste ministri nur dazu, alß Kaunitz, Harrach etc. Die andere ist die audience, wo alle geheime räthe einkommen, da eß nach die plurima vota gehet. Ein jedweddes land hat seine eigene expedition sampt derer præäsidenten, alß da ist die römische reichs, böhmische, ungarische, österreichische, tirolische hofraths, kriegs raths, hofcammer expedition sampt derer præäsidenten, cantzler, räthen, secretairen, cantzlisten, registratoren, rollinern, hievon wird relation gethan und consultiret in dem geheimen rath in conferentzien, in commisionen, ein jedweder kan auch bey dem kayßer audience haben und dieses geschiehet auf folgende weiße.

Nach dem mittagseßen giebt der cammerdiener Ihro Maystät ein zettel. Darauf die nahmen derjenigen stehen, so audience verlangen, Ihro Maystät steckt den zettel bey sich und notiret die jenigen, die audience haben können, deß abends stehet er unter einen baldaquien am tische in seinem zimmer gantz allein, wen er mit der klocke klingelt, muß der cammerdiener hinein gehen und die benente persohn herein rufen, da er sie anhöret, ad consulendum nimpt oder gleich seine resolution saget. Eß ist zu verwundern, waß der kayßer vor ein gedachtnüß hat, in dem er nicht allein auf jedwede puncta in specie antwortet, sondern auch ihre numerirte articule zu citiren pflägt.

Böhmen ist daß land, worauf sich der kayßer bey jetzigen zeiten am meisten verläst und worauß er auch daß meiste geld und die meisten recrouten ziehet. Eß wird durch 12 stadthalter regieret, darunter aber der erste burgraf heiset, residiret in Prag und der in collegio der præses ist. An ihn gehen die mandata auß der böhmischen cantzlei, die der böhmische cantzler expediret. Ihre zusammenkunft werden landtage genennet, darauf von publicis negotis, meistentheil aber von steur und contributionen deliberiret wird. Der kayßer fordert ordinaire einmahl so viel, alß er bekommt, weil er weiß, daß ihm nicht mehr verwilliget wird. Die contributiones werden so repartiret, daß wenn Böhmen 4 theile giebt, Schlesien die hefte und Mehren 1/3 zahlet. Der jetzige burggraf heiß Tscheriun¹⁰⁵²[sic] und ist neulich zum burggrafen geworden, weil er dem kayßer eine anticipation von 12 tonnen goldes gethan. Die Bohmen haben große privilegia, die ihnen alle woll gehalten werden, der kayßer hat sie noch vor 11 jahren eins gegeben, daß sie über die beambte frey richten und das jus vitæ et necis haben sollen, also daß die Böhmen auf eine gantz andern art und weise wie die Ungarn tractiret werden, die raison ist diese 1) hat man die Ungarn germanisciren wollen, da die vornehmste und edelleüte in Böhmen schon von Caroli IV.¹⁰⁵³ zeiten meist teütsche seyn. 2) seyn die vornehmsten am hofe meistens Böhmen und man leicht gedencken, daß diese am ruder sitzen, sich selber nicht vergeßen werden. Die noblesse theilt sich in ritte und herren oder titulares und der ersten classe seyn fürsten, grafen und baronen. Diese

¹⁰⁵² Heřman Jakub Černín z Chudenic (1659-1710) byl mezi lety 1704-1710 nejvyšším purkrabím Českého království.

¹⁰⁵³ Karel IV. (1316-1378) byl císařem a český králem.

dürfen mit 4 pferde oder mehr in der stadt fahren, ein baron weicht keinen stathalter, wenn er nicht ein baron ist. Die bauren seind leibeigene, die ihren herren treü, gehorsahm und wahre leibeigenschaft schweren müßen, doch können sie das jus vitæ et necis nicht anders, alß durch processe formiren. An etlichen örthern läst man sie ein stück landes, das sie anbauen. Ein leibeigener kan sich loßkaufen, muß aber so viel geben, alß ihm der æstimiret. Laüft er weg, wird seine gantze familie übel tractiret. Der kayser hat vorgehabt die leibeigenen frey zumachen, es hat sich aber die noblesse, wie leicht zu erachten, darwieder gesperret. Der kayser hat zu seinen domainen nicht mehr alß 4 herrschaften. Böhmen ist ein vortreflich land am silber, smaragd, korn, steine, ziehet schöne pferde, es werden schöne gläser darin gemacht, hat schöne mineralien, topassen und ist sehr volckreich, denn es nimpt der kayser seine meiste recreüten daraus.

Der zustand von Ungarn ist von den böhmischen gantz different, ihre freyheit hat man von langer zeit her zu unterdrucken gesucht, das zur revolte vielmahls die vornehmsten bewogen hat, alß die Bethlen¹⁰⁵⁴, Botskovius¹⁰⁵⁵, Ragotski¹⁰⁵⁶, Tökeli¹⁰⁵⁷ etc., die sich alle darauf benennen, daß man sie ihnen ihre von so vielen königen her befestigte privilegia genommen. Ich habe viele alßo davon raisoniren gehöret, daß es den Ungarn mit rechte geschehe. 1) daß sie unbeständig, untreü, den teütschen spinnen feind und immer zu neüen händeln inclinirten. 2) daß Ungarn nicht anders, alß eine neüe conquete von den Türken anzusehen wäre, wenn Österreich nicht gewesen, wären sie längstens unter der Türcken joch gewesen und von einer conquete, die man durchs schwerdt wieder erobert könte, man nach belieben disponiren.

Die letzte raison heist so viel wie die erste, denn erstlich ist die frage, wer giebt gelegenheit darzu und wer ist author rixæ, auf die andere wäre dieses nicht vor der gantzen weldt eine injustice, wenn eines fürstenland von feinden occupiret wäre, der aber zu seinen allirten recurrirte, der allirte, nachdem er die feinde verjaget, wolte prætendiren mit dem lande zu disponiren, wie er wolte, aus dem prætext, wenn er nicht gewesen wäre, wäre das land längsten feindtlich. Vielmehr ist es hier eine injustice, da die obligation des kayßers seine eigene leüte zu defendiren ex officio et obligatione reciproca imperantis ist, da hergegen die unterthanen die onera tragen müßen. Ihre gravamina und privilegia kan man aus der declaration des Ragotzi und aus den centuris gravaminum ersehen, ich habe diesen extract daraus gemacht. 1) seind sie durch furcht und comminationes dahin gebracht, in ein erbkönigreich zu consentiren. 2) hat man königs Andrea Hierosolimitani¹⁰⁵⁸ brief de libertate

¹⁰⁵⁴ Gabriel Betlen (1580-1629) byl sedmihradský kníže a přední vůdce protihabsburského povstání v první etapě třicetileté války.

¹⁰⁵⁵ Štěpán Bočkaj (1557-1606) byl sedmihradský kníže, který mezi lety 1604-1606 vedl protihabsburské povstání v Uhrách.

¹⁰⁵⁶ Magnátská rodina Rákócziů vedla v průběhu 17. století několik revolt proti vládnoucím Habsburkům za podpory Osmanské říše. V letech 1643-1645 probíhalo tzv. povstání Juraje I. Rákócziho, mezi lety 1648-1660 stál v čele povstání Juraj II. a pravděpodobně nejzávažnější rebelie vypukla za Františka II. Rákócziho mezi lety 1703-1711.

¹⁰⁵⁷ Imrich Thököly (1657-1705) byl sedmihradský kníže a v letech 1678-1686 vůdce protihabsburského povstání.

¹⁰⁵⁸ Ondřej II. (cca 1177-1235) byl uherským králem z dynastie Arpádovců. Ondřej nechal v roce 1222 vydat Zlatou bulu, která zajišťovala šlechtě právo na ozbrojený odpor proti králi (*ius resistendi*), pokud by porušil v Bule stanovené závazky.

resistendi in casu contraventionis abgeschafft und ob man zwar geschworen, die übrige zu halten, tamen sine discrimine libero passu in jura patriæ grassatum est. 3) daß die Ungarn zu keiner militaire charge employiret werden, expresse wieder die constitution, so den diplomate regio 4 articuli von anno 1659 inseriret ist. 4) daß man die Ungarn von denen deliberationibus, so den statum publicum angingen, gantz ausschlöße, wie bey den carlovitischen frieden¹⁰⁵⁹ geschehen. 5) nahm sie die camera aulica ein großes imperium auß, in dem sie unter allerhand prætext den rechtmäßigen besitzern daß ihre genommen und die verlassene possessiones anderen wieder eingeräummet. 6) commissionalia judicia angeordnet ad extinguendam cum liberatione quod luculentis regni constitutionibus artic 12. 1603. 14. 1618. 26. 1638 et 42 1649 regis austriacorum diplomatibus confirmatis contrariatus. 7) inordinatis juris proces jus extra regnum adstante articula 41 anno 1536 item conditione 5 regii diplomatis articulo primo anno 1659 inserta, quo fit ut gravibus expensis ad cameram aulicam simul actorem et judicem agentem extrahantur, bona sua combiare cogantur. 8) quod judicio nationali per cameram aulicam derogetur. 9) ejus nefanda avaritia, imposten aufs holtz gesetzt. 10) alienatio bonorum coronalium 9 articuli secundo Uladislai¹⁰⁶⁰. 11) in regis tricesimo et avendatitia. 12) mercium monopolia. 13) portionum exactis, daß Reich von der cammer auf eine millione taxiret, obschon articula 11. Mathiæ¹⁰⁶¹ regis decreti 31. nec non primo Uladislai decreto quinti zu wieder, da alle tributis exactio die leüte so gepreßet, daß sie sich mit weib und kind an den Türcken haben verkaufen müßen, prælaten, edelleüte, freye stadte, alle über einen kam geschoren und noch darzu die accise eingeführet.

Die Ungarn beschwerten sich auch darüber, daß man den fürsten von Naumburg¹⁰⁶² zeiten zum bischof von Raab¹⁰⁶³ gemacht, da es doch ein Ungar seyn soll. Die lutheraner, wie bekandt, werden sehr gedrucket und man will ihnen die chicane machen, quod exercitium religionis ipsis concessum salvo jure dominorum terrestrium, also stünde ja das reformiren den großen frey quasi vero, alß wenn das jus reformandi einen unterthanen zustünde.

Der Ungarn großer reichtum bestehet in goldt, silber, wein, korn, früchten etc. Die silbergruben besitzt theils der kayßer, theils privati. Von den letztern hat er diesen vorthail, daß er ihnen das reine silber abnimpt und ein gewißes davor bezahlet, daran er von ihnen den zusatz profitiret. Es konten die unkosten an den bergwercken viel erspahret werden und könten sie also mehr gewinnen, wenn man die mechanique employiren wolte und da jetzunder 50 personen bey arbeiten könten 5 bestellten. Ihren wein können sie aus mangel der commercien nicht woll loß werden, denn in Österreich zu bringen ist es verbothen. Man hatt zwar vorgehabt, die Oder mit einen andern fluß zusammen zugraben, es ist aber ins stecken gerathen. Ihr korn können sie nicht loß werden, weil ihre nachbahren selber genug haben. Deßwegen siehet man in Ungarn viel felder öde liegen, theils auch daß eß an volck mangelt.

¹⁰⁵⁹ Karlovický mír uzavřel etapu bojů mezi Osmanskou říší a Svatou ligou mezi lety 1683-1699.

¹⁰⁶⁰ Vladislav II. Jagellonský (1456-1516) byl českým, uherským a chorvatským králem.

¹⁰⁶¹ Matyáš Korvín (1443-1490) byl uherským a chorvatským králem a českým vzdorokrálem.

¹⁰⁶² V tomto případě se jmenovanou osobu nepodařilo identifikovat.

¹⁰⁶³ Diecéze v maďarském městě Győr (Ráb, Raab) byla založena roku 1009. Mezi lety 1696-1725 byl biskupem v Gyóru Christian August von Sachsen-Zeits.

Der vicere Esterhasy¹⁰⁶⁴ ein humaner herr aber scharfer verfolger der lutheraner. Er hat des Töckeli tochter¹⁰⁶⁵, von der er aber separiret, weil sie ihn hat vergeben wollen.

Von der ankunfft, öffentlichen einzug und audientz eines botschafters oder ministri cum caractere repräsentativo, item worinnen deßelbigen dienste und prærogativen bestehen.

Wenn ein päbstlicher nuntius, spanischer, venetianischer oder savoÿischer botschäfter am kayserlichen hofe anlanget, hält er sich einige zeitlang incognito auf, läßet jedoch seine ankunfft überall notificiren und wann seine negotia pressiren, nimbt er bey Ihro kayserlichen Maystät eine particular audience, wozu er in seiner eigenen carosse mit 2 pferden auffähret und solche privat audience, so oft es ihm beliebt, wiederhohlet.

Nachdem nun des botschafters equipage fertig und er sonst von seines herr interesse zu seÿn vermeint, läst er bey Ihro Maystät umb erlaubniß bitten, seinen öffentlichen einzug in die residence halten zu mögen, derselbige geschiehet mit folgenden solenniteten.

Morgens frühe verfügt sich der botschafter mit seinen völligen train und suite eine stunde weges von der stadt auf eine mühle, allwo er zu mittags speiset. Nachmittags umb 3 uhr schicken die cardinäle, item die am kayserlichen hof bereit befindliche botschäfter, der bischof von Wien, wie auch die kayseliche geheimbde räthe, kayserliche und königliche cammerherren jeder eine carosse mit 6 pferden bespannt und von einigen lacquayen begleiteteten, worin dero officiers sitzen, den neü angekommenen botschafter auf den orth der empfanung, im sommer so hinter den Wienerberge, im winter aber nur im armen closter die ruhestadt zu seÿn pflaget, entgegen, wohin sich auch bald der obrist hofmarschall nebst einen truchsess mit zweÿ kayserliche alß einen leib und hof carossen begiebet. A mesure nun den Wienerberge erreichtet, rücket auch der botschafter heran, seine suite bestehet in 3 carossen mit 6 pferden bespannet. In der ersten, für welchen die liebereÿ bedienten in guter ordnung hergehen, sitzt der botschafter alleine und in denen 2 andern seine gentilhommes. Der oberhofmarschall führet den botschafter zur lincken hand und wann ihre wagen neben einander kommen, laßen sie beyde arrestiren und steigt der truchsess, wie auch die gentilhommes ab, der ober hofmarschall und botschafter aber erheben sich gantz langsam einer nach dem andern und steigen endlich zugleich ab, da dann der oberhofmarschall den botschafter nahmens seiner kayserlichen Maystät complimentiret und nachdem sie sich einander ein wenig unterhalten, in den kayserlichen leibwagen nöthiget.

Der botschafter nimbt den platz in den obristen fond allein und der obristhofmarschall gegen ihm über, den truchses aber setzet sich mit einigen der vornehmsten edelleüte von der ambassade in den geringern kayserlichen wagen. Man fährt also in guter ordnung nach der stadt und geschiehet der einzug in daß Krauterthor¹⁰⁶⁶ [sic] nach deß botschafters quartiere, alwo dieser den obristhofmeister die hand läßet, jedoch bald hernach sich beurlaubet und nach hauße zurückkehret. Deß folgendes tages hat der botschafter seine audience bey hoffe. Ihro kayserliche Maystät erwehlen einen ihrer ältesten cammerherren zum audience commisario, welche mit eben denen andern kayserliche carossen ingleichen mit begleitung eines truchses den botschafter mittags nach geendigten rath aufgeholet. Der erste kayserliche

¹⁰⁶⁴ Paul I. Esterházy de Galantha (1635-1713) byl císařský polní maršálek a mezi lety 1681-1713 uherský palatin.

¹⁰⁶⁵ Éva Thököly z Kežmaroku (1659-1716) byla druhá manželka Paula I. Esterházyho.

¹⁰⁶⁶ Správně má být *Kärntnerthor*, která se nacházela v dnešní vídeňské Kärntner Straße.

wagen, worinnen der botschafter mit dem commissario sitzt, führet nechst deß botschafters principal carosse allein in den innern burgplatz. Unten vor der treppen, so zu beyden seiten mit ha[r]tschiren und drabanten besetzt ist, empfänget den botschafter der kayserlicher obristhofmarschall, an der thür deß rittersaals der obristhofmeister und an der ersten antichambre der obristcammerherr, welcher ihm in der rathstube zur audience introduciret. Ihro käyserliche Maystät stehen an einem tische neben einen fauteuil von drap d'or und wann der botschafter in hereingehen eine 3 reverence machet, rücket sie ein wenig mit den hut. Der botschafter bedeckt sich darauf gleichfals undt verrichtet seinen vortrag in italienischer sprach, in welcher Ihro Maystät ihnen antwortet. Jedoch nur in generalen terminis, nimpt darauf mit wiederhohlten 3 reverencen rückwärts seinen abtritt und wird von den obristcammerherr wieder biß zu der ersten thür der antichambre und von den obristhofmeister biß zu den trabantensaal begleitet. Von den kayser führet der oberhofmarschall den botschafter weiter zu der kayserin, dann zu des königes und königin Maystätten, alwo die sämtliche oberhofmeister ihm zur audience introduciren und sonst gleiche ceremonien fürgehen, außer daß der botschafter bey der kayserin und königin sich nicht bedeckt. Der kayserliche commissarius setzet nach diesen sich mit dem botschafter wieder in den kayserlichen wagen und bringt ihn nach seinen quartier zurück.

Hierauf läßet nun der botschafter so wohl denen kayserlichen ministris, alß frembden envoyen solchen seinen nochmachl notificiren, empfängt von diesen die visite und erstattet darauf dieselbe ihnen wieder.

Der botschafter dienste bey hofe bestehet darinnen, daß sie. 1) sonntag und freytag Ihro Maystät in die kirchen begleiten. 2) an solennen tagen, wenn man öffentliche und der kayßer an seiner suyte speiset, bey der tafell bedeckt stehen und aufwarten, auch wann eine der 4 Maystätten und durchleucht ertzherzog trinken, sie den hut abnehmen und so lange warten, biß sie alle einmahl getruncken. 3) daß sie andere herrschaft nehmen und gebühr, auch andern solenne tagen, die glückwunschungs complimenten bey ihren ablegen, ingleichen wann der hof aufs landt gehet, ihnen gluck auf die reyße wünschen.

Derer botschafter prærogativ bestehen darinnen.

1. Daß sie jedesmahl mit 3 carossen mit 6 pferden bespannet nach hofe fahren.
2. Daß sie sich für den kayser bedecken.
3. Daß sie ihre eigene ceremonien kleider an haben.
4. Daß sie, wann jemandt von der kayserliche familie hochzeit hält, den ersten tag mit an der kayserliche tafel speisen und wann eine der kayserin hofdamen heürathet, 2 von ihnen gemeiniglich zum beyständen erwehlet werden.
5. Die botschafter sind zoll und meut frey auf eine gewisse provision auf ihr hauß.

Ehe ein botschafter abreiset, läßet er durch öffentlichen trummelschlag einzeigen, daß wen von ihn oder den seinigen jemand etwaß zu fordern habe, er sich in gewißen termino anzumelden.

Die envoyen haben am kayserlichen hof gar keine dergleichen distinction, sondern leben als privat cavallier und frequentiren ohne ceremonien den hof.

ORIENTAČNÍ CHRONOLOGICKÝ PŘEHLED

(1648-1730)

- 1611-1718** Dějinná epocha *Stormaktstiden*, během které se Švédské království postupně stává hegemonem severní Evropy.
- 1648** Vestfálským mírem končí třicetiletá válka. Švédské království získává Přední Pomořany, ostrovy Rujánu, Usedom a Wollin, města Štětín a Wismar včetně oblastí Poel a Neukloster. Z území na severu Říše navíc sekularizované arcibiskupství Brémy a biskupství Verden.
- 1649** Filozof René Descartes přijímá pozvání ke švédskému dvoru, natrvalo se usídluje ve Stockholmu.
- 1649-1650** Norimberský exekuční kongres upravuje dohody mezi Habsburskou monarchií a Švédským královstvím, které vzešly z jednání ve Vestfálsku.
- 1650** Korunovace Kristýny I. ve Stockholmu.
- 1653** Švédské království zasáhla epidemie moru a neúrody.
- 1654** Abdikace královny Kristýny I. a její konverze ke katolicismu. Nástup Karla X. Gustava z falcké dynastie na švédský trůn.
- 1655-1660** Druhá severní válka Švédska vedená proti Polsko-litevské unii, Dánsku, Habsburské monarchii, Holandsku a carskému Rusku.
- 1658** Georg Stiernhielm vydává dílo *Herkules*, vrchol švédské poezie období *Stormaktstiden*.
- 1660** Smrt krále Karla X. Gustava v Göteborgu. Mírem v polské Olivě končí druhá severní válka mezi Polskem, Habsburskou monarchií a Švédskem. Kodaňským mírem, který upravoval podmínky míru v Roskilde, získává Švédské království definitivně do svého vlastnictví Skåne, Halland a Blekinge, oblasti v jižním cípu Skandinávského poloostrova. Ve Švédském království se po smrti Karla X. Gustava dostává do čela regentská vláda, jež vládne za dosud nezletilého Karla XI.
- 1660-1680** Nepokoje dánského obyvatelstva v nově přiřazených jižních provinciích Skandinávského poloostrova. Švédizace probíhá za pomoci ustanovení nové univerzity v Lundu (1666), založení přístavu Karlskrona (1679) a přesídlení královské flotily do Blekinge.
- 1662** Královna vdova Hedvika Eleonora vydává rozkaz k mohutné přestavbě zámku Drottningholm pod vedením dvorního architekta Nicodema Tessina staršího.

- 1665** Měnová reforma ve Švédsku, díky níž je zaveden jednotný systém platidel, který se uplatňuje až do roku 1777.
- 1667** Bývalá královna Kristýna I. navštívuje Švédské království.
- 1668** Ve Stockholmu je založena první Švédská banka. Švédsko, Nizozemí a Anglie se spojují do tzv. Trojité aliance proti Francii.
- 1673** Začíná pětileté období neúrody na Skandinávském poloostrově.
- 1675** Korunovace Karla XI. v Uppsale. Císař Leopold I. vyhlašuje Švédskému království válku. Drtivá porážka Švédů v bitvě u Fehrbelinnu.
- 1675-1679** Válka ve Skåne mezi Dánským a Švédským královstvím.
- 1676** Smrt švédského říšského maršálka Karla Gustava Wrangela zastavuje velkolepou přestavbu zámku Skokloster.
- 1677** Filozof Samuel von Pufendorf se oficiálně stává švédským říšským historiografem.
- 1679** Mírové smlouvy z Fontainebleau, Lundu a Nijmegen deklarují v případě Švédska *status quo ante bellum*.
- 1680** Obrat zahraniční politiky Švédského království do tábora spojenců Habsburské monarchie. Program ekonomického oživení za pomoci tzv. redukce, která má navrátit rozprodaný majetek do vlastnictví koruny. Král Karel XI. uzavírá sňatek s dánskou princeznou Ulrikou Eleonorou.
- 1682** Švédský král se stává absolutisticky vládnoucím monarchou bez odpovědnosti za své konání švédskému říšskému sněmu (riksdag) a švédské říšské radě (riskråd). Král schvaluje nový zákon proti duelům s mimořádně přísnými tresty.
- 1683** Habsburská monarchie a Švédské království podepisují smlouvu o vojenské a finanční spolupráci.
- 1688** První záznam o distribuci a veřejné konzumaci kávy a čokolády ve Stockholmu.
- 1693** Švédský zemský sněm riksdag prohlašuje Karla XI. za „suverénního monarchu z boží milosti“. Stockholm je svědkem okázalého pohřbu královny Ulriky Eleonory.
- 1697** Smrt Karla XI. a nástup regentské vlády. Rezidenční zámek Tre Kronor na stockholmském ostrově Gamla Stan vyhořel do základů a královská rodina se stěhuje do nedalekého Wrangelska palatset. Karel XII. se ujímá vlády jako patnáctiletý.

- 1700-1721** Velká severní válka mezi Švédskem na jedné straně a Ruskem, Polsko-litevskou unií, Saskem a Dánskem na straně druhé.
- 1700** Bitva u Narvy v dnešním Estonsku. Švédové poráží ruské vojsko cara Petra I.
- 1707** Altranstädtská konvence mezi Karlem XII. a císařem Josefem I. upravuje práva slezských protestantů.
- 1709** Bitva u Poltavy přináší zdrcující porážku Švédska od Rusů. Král prchá do města Bender v dnešní Moldávii. Konec velmocenských ambicí Švédského království na severu a východě Evropy.
- 1709-1714** Král Karel XII. setrvává v exilu na území Osmanské říše.
- 1714** Transport zbytků švédské armády z Osmanské říše do Stralsundu.
- 1716-1718** Boje Karla XII. proti Dánsku na norsk-švédské hranici.
- 1718** Karel XII. umírá v boji po zásahu kulkou do hlavy.
- 1718-1772** Dějinná epocha *Frihetstiden*. Nastává hospodářská obnova zdecimovaného království.
- 1719-1720** Na švédský trůn dosedá sestra Karla XII. Ulrika Eleonora. Během její krátké vlády dochází k výraznému omezení panovnického absolutismu, čímž aristokracie znovu nabývá své ztracené pravomoci.
- 1720** Korunovace Frederika I. ve Stockholmu. Na švédský trůn se dostává hessensko-kasselská dynastie původem z Říše.
- 1720-1738** Arvid Horn si udržuje zásadní podíl na řízení zahraniční politiky ve funkci prezidenta *riksråd*.
- 1721** Podepsání míru v Nystadu s Ruskem, na základě něhož Švédské království odevzdalo svému východnímu sousedovi Livonsko, Estonsko, Ingrii a část Karelie. Za 2 miliony tolarů je švédské koruně navraceno okupované Finské velkovévodství.
- 1726** Švédské království vstupuje do Hannoverské unie směřující proti zájmům císaře Karla VI., ruského cara a španělského krále.
- 1728-1729** Mårten Triewald pořádá v *Riddarhuset* pro švédskou aristokracii a přední měšťany sérii přednášek a fyzikálních pokusů s využitím páry.
- 1731** Sedmnáctiletá Hedvika Taube se oficiálně stává metresou (hovfröken) švédského krále Frederika I.

Summary

The issue of relations between the Habsburg Monarchy and Sweden presents a theme so far unexplored in both Czech and foreign historiography. The same applies for the history of the Kingdom of Sweden, which has for too long been overlooked in Central Europe. In this respect, there is certainly a whole range of options for long-term research on various topics, including the Habsburg and Scandinavian diplomacy in the 17th and 18th centuries.

The diplomatic service in the name of the emperor at the royal court in Sweden was in many ways specific. For example, no imperial diplomat charged with service in Stockholm or Uppsala knew anything based on previous personal experience about the places in which they were going to negotiate. Therefore, in some cases, we also record or at least suspect intensive preparations that were done with the utmost care before the trip. Missions undertaken at the request of the Austrian Habsburgs to Sweden were also led by ambassadors without much experience in international politics. So Stockholm has generally represented a destination suitable for learning which was supposed to lead to a similar post in much more lucrative parts of the European continent. We can see this model for example, with Raimond Montecuccoli, Adolf Wratislaw von Sternberg, Anton Johann von Nostitz, Franz Ottokar von Starhemberg, Gotthard Hellfried von Welz or Burghard Philipp von Fridag. However, some secretaries, who were generally supposed to be more familiar with a foreign environment in which they would ideally pave the way for the leading officer of the delegation, were also sent there as unskilled servants. Without deeper knowledge of the operation of the embassy, Johann Eberhard Hövel, Johann Christoph Pentenrieder, or Christoph Theodor Antivari were thus provably sent to the city of Swedish kings.

The diplomats' inexperience has certainly been one of the reasons why far greater concentration of records describing astonishment over the differences in the North European space appear on the pages of official sessions and journals, compared to records from missions to the Italy, Empire or Spain. For this reason, it was favourable to seek inspiration in some humanities' scientists who had been studying the so-called "*otherness*" for a long time. A very inspirational work on this topic was written by American literary historian Stephen Greenblatt, who can be characterized as one of the main leaders of this approach. Greenblatt, like many other scholars, went after the roots of globalization, studying in particular the encounter of completely different cultures of the European and American environments where the most intense distances were felt. His work is an inspirational attempt to look from the outside, which complements the view from within, creating a more complete reciprocal

image. Attention is drawn mainly to the study of so-called *text representations* which created the *discourse of astonishment* of the majority of the early modern population, who could not rely on the empirical experience of foreign, distant cultures, but formed their opinions, knowledge, and preconceptions, on the basis of mediated information.

The feeling of distance, however, was felt not only by discoverers who travelled to the American continent or the Far East. Prejudice was common also with members of diplomatic delegations, who commented upon different customs in foreign countries. Imperial diplomats who travelled to Scandinavia mostly evaluated different religious practices, travel behaviour, specifics of the climate, living habits, technological discoveries, economic and military potential of given areas, palaces in residential cities, decorations, etc. The feeling of distance became most apparent during travelling which at that time was a week-long process during which time has always been found for short detours to important landmarks close to the route. Upon arrival to the Swedish kings' residential town, there was also a partial cultural levelling over time, which had in general resulted in the disappearance of these, until then numerous, cultural shocks over the differences of Northern Europe.

In addition to being a traveller, the diplomat was also a courtier or, better described, a prominent guest at a foreign court. To ensure success during the negotiations, he had to ensure his social position within the structure of the hierarchical environment surrounding the monarch and his family throughout the mission. One of the many necessities of the service of every early modern diplomat was making sure that they are seen. In the case of the Kingdom of Sweden, however, imperial diplomats had limited representation possibilities. Several facts were in play here. First, they were Catholics and traditional enemies on the battlefield. The second, equally important factor was that the imperial diplomats in Sweden had only the lower rank of the envoys (*Abgesandte*), which distinguished them from the fully accredited ambassadors (*Botschafter*), who were sent only by French, English and Danish kings to the north of Europe. The possibilities for representing the emissary or the ambassador were indeed very few, and the emperor's delegates had thus no choice but to mobilize a whole range of tactics that could ensure their success without the need for opulent demeanour. The finding that some imperial ambassadors were successful in these efforts and could even overcome their competitors is another important point in this thesis.

The integration of imperial diplomats into the structures of the Swedish court occurred under different circumstances in the 17th and 18th centuries. The monarch's temperament was of particular influence here, and so was the number of courtiers, as well as the efficacy in creating pro- or anti-emperor factions. The benchmark for a good diplomat was the ability to

closely monitor these circumstances and relationships and manoeuvre them successfully with the use of many means. Sweden was once again more specific than other European destinations in that the first stronger faction that supported the interests of imperial foreign policy was founded in Stockholm in the 1680s under the influence and leadership of former Swedish diplomats in Vienna. The Swedish history of the early modern age, however, represents an uninterrupted phase of turns and instability caused by the unexpected death of the king and the unfitness of his successor, which usually led to the rule of government by the regent government assembled of the highest officials of the country. On the one hand, this fact made it difficult to navigate in the thus resulted power vacuum, where everyone claimed a share in the country's foreign policy. On the other hand, the ineptitude of the underage monarch to autonomously govern at the same time expanded the possibilities for foreign diplomats who directly influenced the actions of the regent collegium by great subsidies or other, non-material benefits. Diplomats have thus often appeared within the not too wide boundaries set by others, which limited their manoeuvring, but on the other hand, we can observe the tendency to take advantage of these seeming drawbacks to meet the pre-set goals. It was therefore beneficial at this point to be influenced by the ideas of the French philosopher Michel de Certeau, who, through his study of tactics, expressed the need for the dominated ones to defend themselves against the strategies that emerge from the centre of power. It was only through mobilization of diverse tactics that early modern diplomats were able to fulfil some of the requirements set by the sovereign, whom they represented abroad and symbolically embodied at the same time.

Tactics appropriate to the inclusion of diplomats in the host country's social structures were diverse. In many places of this dissertation, for example, we have highlighted the importance of entertainment in this process, which was not only an opportunity for everyday contact. Variety of choices ranging from card games, billiard, hunting, up to theatre or music have also eliminated the tensions brought about by the day-to-day negotiations of often tough international politics. Some, especially the younger and physically more capable emperor diplomats, have been extremely involved in these forms of social entertainment. Ambassadors such as Raimondo Montecuccoli and Adolf Wratistlaw von Sternberg described their regular attendance at card tables, formed a part of the entourage of the monarch's family, and introduced the other courtiers present with the novelties and trends they familiarized themselves with in well-known Viennese or Prague environments. Thus, with the Habsburg delegates to Stockholm, numerous articles that fit perfectly with the aforementioned passions were also being imported for this purpose. Artistically made cards, pistols, caparisons and gun

cases, paintings and books, not to mention the barrels of wine that were handed over by the embassy staff of royal kitchens in the years 1650-1730 as a gift, that complemented the background of court entertainment in which the attendance of foreign ambassadors was almost indispensable. These and many other materials were one of the symbols of cultural transfer, which, of course, always worked reciprocally. As a good example, we can also highlight a wide range of portraits of Austrian Habsburg representatives painted by local artists. There is evidence that Raimondo Montecuccoli, Anton Johann von Nostitz and Burghard Philipp von Fridag had their portraits painted in the Kingdom of Sweden.

The monarch also influenced the everyday contact, not surprisingly. The monarch's temperament determined the mechanisms of foreign diplomacy at Stockholm's court. The Kingdom of Sweden is therefore a particularly good example to study this idea. With more distanced but also thrifty rulers, who abhorred these lavish festivities, represented by the Charles XI, the "*gray coat*," or Frederic I, there was also *anticamer* restriction, and the court, which primarily served for meetings, suddenly emptied, causing the formation of some noble salons, which served as a parallel field for meeting of leading courtiers with diplomats. An example of this can be the regularly attended meetings of Swedish aristocrats and foreign diplomats at the Palace De la Gardie or Palace of Oxenstiern on the Riddarholmen. In the epoch when the monarch protected his privacy, it was also more than convenient for representatives of the Austrian Habsburgs to bring a wife to Stockholm as well as children who were also welcome guests of regular palace sessions.

On the contrary, rulers such as Christine I or Charles X Gustav were much more open and accessible to personal contacts, and foreign diplomats thus did not always have to act mediated, and if the ruler was inclined to do so, they could turn directly to him/her with certain demands. Extrovert monarchs usually surrounded themselves with larger court, indulging themselves in self-representation, spectacular festivities and spending. The courtroom served favourably to various contacts. Domestic and foreign theatre companies were involved in local culture, and a multi-member royal band played at the castle of Tre Kronor, and in far greater intensity were balls and masquerades usually attended by the imperial envoys. During the reign of the extrovert monarchs, on the other hand, deposing in the office took place more often, causing major political turns associated with the regrouping of the existing factions, which usually had fundamentally different ideas on foreign politics. The permanent transformation of the court between 1650 and 1730 then naturally made especial demands on all representatives of foreign embassies who had to repeatedly adapt to the newly emerging circumstances.

The emergence of aristocratic salons, the presence of diplomats in the *anticamera*, and generally at the king's residence, the participation in court festivities, or immediate contacts with the monarch were undoubtedly phenomena that existed at different intensities throughout our observed period. In the dissertation, therefore, it was more than appropriate to be inspired by the ideas of David Starkey, who contributed to the study of early modern courts and their developmental tendencies on the basis of detailed research into the behaviour of English and Scottish rulers. It was Starkey's demonstration of many examples of the influence of the sovereign character on the form and functioning of the court and the resulting form of domestic and foreign policy. Starkey operates with the terms "*distanced monarch*" and "*participating monarch*", based on which he seeks to grasp the functioning and structure of European courts. The distanced monarch, according to Starkey, is rather reserved, deliberately cultivating his privacy, and uses personal chambers exclusively to hide from the eyes of the crowd and the individual supplicants, including diplomats. On the contrary, the engaged - participating monarchs cultivated a certain form of ostentatious intimacy, and mostly dealt with foreign diplomats directly and not through numerous representatives, did not avoid the crowds, and transformed their rooms into an integral part of the ceremonial space.

Negotiations of embassy members in all early modern Courts were also governed by written codified ceremonial rules. The ceremony was absolutely vital for the early modern period, which resulted in the consistency with which the norms were fulfilled. However, constant modifications to the seemingly strict rules have given some courtiers, and in particular diplomats, the opportunity to violate them. This of course accelerated the discipline of the court. Frequent non-compliance has always been the cause of new and new ceremonial orders or individual additions that astonish many researchers with their extraordinary scope. Contemporary historiography studying the history of diplomacy, however, approaches the ceremony in many cases perhaps too dogmatic as a stable, strict and at the same time binding set of rules. However, when we talk about individual scenarios describing audiences or study sessions that tell us about a diplomat meeting with a sovereign, other diplomats or leading courtiers, we soon find an unusual number of deviations from the seemingly predefined form of contact. There was a lot of cases when there was a serious argument when someone did not take off their hats or forgot their speech, when someone started speaking German instead of Latin or did not kneel due to rheumatism. The spaces where the ceremonies took place also differed. For example, an audience of imperial envoys in Sweden took place at castles in Stockholm, Linköping, Uppsala and Malmö, according to slightly different rules and other material facilities. Some diplomats were forced to meet the king in a military camp, due to

which some points of the ceremonial act had to be logically adapted. Similar outages in the scenario, which the order set in detail, could therefore in many cases be governed by the logic of the situation.

However, we do not want to give space to the notion that the diplomatic ceremony was in fact inoperable. It continued to be that gross abuses of some standards could cause a major international conflict. However, if we admit a certain instability of the ceremonial rules that could have been affected by a particular situation, individual participants will appear less static, which will undoubtedly draw a more accurate picture of mutual contacts. For the study of the diplomatic ceremony, therefore, the ideas of the origin of the Polish sociologist Zygmunt Bauman proved to be particularly fitting. Term such as “*liquidity*” create a certain counterpart to the concepts of fixed and stable structures. Certain balancing between these two poles can thus undoubtedly represent another of the possible approaches to grasp a similar topic. In this work, Bauman’s ideas are combined with the ideas of American sociologist William Isaac Thomas, who in his work promoted the notion of “*definition of the situation.*” It was Thomas, inspired by, among others, Weber, who distanced himself from a dehumanised sociology that excluded the active, creative features of human behaviour.

Although the dissertation deliberately gave the most space to imperial diplomats, they representatives of the Habsburg interests in Scandinavia were not all alone. Diplomats could go abroad with both their family and their numerous servants, which was defined by strict rules that formed a certain parallel to the royal court. Above all, the emperor’s envoys, high in social position, had their own *hofmeisters*, *stallmeisters* and *marshals* who were supposed to ensure the exemplary operation of the delegate’s household. These people were also very helpful during the long travelling, when they were taking care of luggage transfer, accommodation and general logistics. The *hofmeisters*, *stallmeisters* and *marshals* were responsible lackeys, chamberkeepers, messengers, door-keepers, cooks, and various auxiliary forces that could also be hired directly at the diplomat’s new location. Between 1685-1699, when two members of aristocratic families - von Nostitz and von Starhemberg were stationed in the Kingdom of Sweden, around 40 people were at the embassy. For example, Adolf Wratistlaw von Sternberg and Burghard Philipp von Fridag had about half the number of servants. Less than 10 servants were then occupied by the resident of Hermann von Basserode, and only one or two servants were left for the imperial secretaries. Representatives of the Austrian Habsburgs in Scandinavia, however, were not just the servants as was the habit in other European sites. Diplomats from aristocratic families usually accepted some aristocratic young men for companionship, who were thus given the unique opportunity to get

a glimpse into the secrets of foreign affairs and to get an almost first-hand experience with all the mechanisms of early modern diplomacy. The aristocratic escort in Stockholm was for example Anton Johann von Nostitz, Burghard Philipp von Fridag, Raimondo Montecuccoli, or Franz Ottokar von Starhemberg.

In addition to the diplomat himself and his family, various aristocrats, servants, and “the people outside” (messengers, bankers, agents), there were also the legation chaplains, indispensable to each imperial embassy. No representatives of Austrian Habsburgs abroad could exist for a long time without the spiritual services that were an indispensable part of everyday life for the early modern man. The more irreplaceable were legation chaplains during missions to the North-east and South-east Europe. They were also equally important in areas with different confession, such as England, Netherlands, Denmark, in the north of today’s Germany as well as in the Kingdom of Sweden. International law also incorporated the presence of the clergy at embassies. Every diplomat had the right to have a priest abroad, who was of the same faith as the commander of the mission. The priests could be theoretically active only in within the limits of the embassy walls, and was forbidden to carry out missionary activities among the domestic population under the threat of the most severe punishments.

In the case of Scandinavia, the Embassy clergy were recruited exclusively from the Society of Jesus, who had many years of experience in the field. In exchange for the protection that the priests were guaranteed by the right of diplomatic immunity, the Jesuits were willing to provide regular services to imperial ambassadors and their associate staff. Most imperial ambassadors had a chapel built shortly after arriving at the Swedish Royal Court at rented or purchased house in an office. During the period 1650-1730, only two delegates from the Habsburg monarchy didn’t so. The first was Raimondo Montecuccoli, who, together with his companion, attended at the beginning of 1654 only the Spanish chapel officially managed by the Jesuit Alexander Manderscheid. Similarly, he resorted to Montecuccoli's successor, Georg von Plettenberg, whose legation chaplain Theodor Bothe, a well-known missionary of *Societas Iesu*, served masses in a chapel located in the house of a French envoy.

The Jesuits in Scandinavia also did not hesitate to cooperate with each other. In many cases, therefore, we can track co-operation records that have crossed other fundamental contradictions in political issues amongst the sovereigns represented. We are talking especially about the reciprocal helpfulness of Catholic clergy serving at the French and Imperial embassies in exclusively Lutheran regions of northern Europe. An example is the

temporary help of Martin Gottseer at the house of Jean Antoine de Mesmes, Count d'Avaux after the death of the French chaplain. Similarly helpful was the priest of Adolf Wratislaw von Sternberg Emmanuel de Boye, this time to the diplomats of Louis XIV. Finally, we must not forget to mention the legacy chaplain Johann Sterck, who replaced the imperial embassy in Stockholm in 1670. A few months later, he moved to Copenhagen, where he served for several years in the service of the French, and then finished his career again at the imperial embassy, this time in Berlin.

In the Kingdom of Sweden, at least throughout the 17th century, some of the strictest anti-Catholic laws in Europe were in action. Despite this fact, there was a small but undoubtedly significant number of secret and, in certain circumstances, tolerated Catholics on the territory of the Scandinavian Peninsula. Most of them also did not hesitate to use the presence and willingness of the Catholic embassies that had become the meeting place of a non-tolerated minority. The responsibility for protection and development of Catholicism in the predominantly Lutheran Scandinavia was the responsibility of the chaplain. For this reason some chaplains did not hesitate to call themselves “shepherds” or “missionaries”. These two titles are more than telling with a more detailed analysis of the delegation chaplains’ activities during their many-year stays in Stockholm. Along with other associate Catholic clergy present at the embassy, the chaplains more or less regularly engaged in various patrols by the city (undercover and in disguise), occasionally performing their duties in the homes of secret Catholics. We learn about these activities from the many protocols of inquiry that arose at the instigation of the Lutheran majority. A significant part of the dissertation is therefore also based on the latest research on the study of confessional encounters. If we focus on this phenomenon, the growing secularization tendencies of foreign policy will emerge in contrast with the traditional tendencies towards the “*expansion of Austrian Catholicism*”, which, according to R. J. W. Evans was one of the elements of “*universal and globalised culture of Catholicism*.”

Catholic chapels in the Lutheran regions, as well as the Protestant chapels in the Catholic parts of the European continent, have been an important bone of contention throughout the early modern period, as evidenced by the high level of conflicts we record at official sessions and in numerous investigation protocols. Disputes of a similar nature were a by-product of the confessional confrontation that was transmitted internationally, limiting the parties involved in the negotiations and disrupting already fragile relations. These clashes have regularly led to violations of diplomatic immunity. The detention and imprisonment of a military patrol on the theoretically inviolable territory of the foreign embassy was a

characteristic part of the diplomatic practice until the end of the 18th century. The often-described disputes show, in particular, the dynamics of diplomatic service in the pre-modern epoch and the important contradictions between written-coded theory and practice full of true acts. This antagonism, manifested throughout the service, has contributed to the creation of a tradition that is largely a form of contemporary diplomacy.

Seznam použitých zkratek

ANM	Archiv Národního muzea
AÖG	Archiv für österreichische Geschichte
APW	Acta pacis Westphalicae
AVA	Allgemeines Verwaltungsarchiv
Bd.	Band
ČČH	Český časopis historický
FA	Familienarchiv
FHKA	Finanz- und Hofkammerarchiv
GStPK	Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv
HStA Dresden	Hauptstaatsarchiv Dresden
inv. č.	inventární číslo
kart.	karton
MZA	Moravský zemský archiv
NA	Národní archiv
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv
RA København	Rigsarkivet København
RA Stockholm	Riksarkivet Stockholm
RA	Rodinný archiv
sign.	signatura
s. d.	sine datum (bez data)
s. l.	sine loco (bez místa)
sl.	sloupek
SOA	Státní oblastní archiv
TH	Theatrum historiae

PRAMENY

Nevydané:

ČESKÁ REPUBLIKA

Archiv Národního muzea

Rodinný archiv Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 7, přijatá a odeslaná korespondence Adolfa Vratislava ze Šternberka (1673-1696).

Rodinný archiv Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 135, kniha účtů Adolfa Vratislava ze Šternberka z roku 1695.

Rodinný archiv Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 173a, přijatá a odeslaná korespondence Adolfa Vratislava a dalších členů hraběcí rodiny Šternberků z let 1663-1703.

Rodinný archiv Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 174, diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka ve Švédsku v letech 1673-1674.

Rodinný archiv Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 176b (kniha č. 1), přijatá korespondence Václava Eusebia z Lobkovic z let 1673-1674.

Rodinný archiv Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 176b (kniha č. 2), Informationis in puncto reformationis in Schleßien 1669-1673.

Rodinný archiv Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 192, opis části deníku Jana Františka z Vrbna z roku 1662.

Rodinný archiv Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 196, přepisy vlastnoručních dopisů císaře Leopolda I. hraběti Adolfu Vratislavovi ze Šternberka (1685-1696).

Rodinný archiv Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 197, přepisy vlastnoručních dopisů císaře Leopolda I. hraběti Adolfu Vratislavovi ze Šternberka (1687-1702).

Rodinný archiv Šternberk-Manderscheid, provizorně kart. 205, opis závěrečné zprávy Adolfa Vratislava ze Šternberka o stavu Švédského království z 1. 5. 1674.

Sbírka rukopisů, inv. č. 1115, jednání císařské delegace v Olivě 1659-1660.

Moravský zemský archiv Brno

Rodinný archiv Ditrichštejnů, kart. 21, inv. č. 66, zprávy polního maršála Melchiora von Hatzfeldt z let 1656-1657.

Rodinný archiv Ditrichštejnů, kart. 21, inv. č. 69, zprávy Antonína Jana z Nostic knížeti Ferdinandovi z Dietrichštejna z roku 1686.

Rodinný archiv Ditrichštejnů, kart. 21, inv. č. 70, zprávy a korespondence císařského sekretáře Jeana Baptisty de Lancier knížeti Ferdinandovi z Dietrichštejna (1682-1684).

Rodinný archiv Kouniců, kart. 270, inv. č. 2411, dopisy Gottharda Hellfrieda von Welz říšskému vicekancléři Dominiku Ondřejovi z Kounic (1700-1701).

Rodinný archiv Kouniců, kart. 295, inv. č. 2840, dopisy Franze Ottokara von Starhemberg říšskému vicekancléři Dominiku Ondřejovi z Kounic ze Stockholmu (1694-1697).

Rodinný archiv Kouniců, kart. 407, inv. č. 3720, účty z diplomatických misí Dominika Ondřeje z Kounic z let 1664-1687.

Národní archiv Praha

Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha – Administrace toskánských statků – spisové pododdělení společné, kart. 700, inv. č. 349, zlomky účtů a finanční bilance hraběte Františka Antonína Berky z Dubé z let 1671-1694.

Staré české místodržitelství, inv. č. 14575, uvalení záповědi na pohledávku žida Abrahama Šimona Presburga v roce 1729.

Národní muzeum Praha

Majorátní knihovna hrabat z Nostic a Rienecka, inv. č. MS e 25 (317 o), extract vhur kongl. Swea Håffrättz Protocoll hållit av 10-19 Maj 1690, fol. 1-69.

Státní oblastní archiv Litoměřice, pracoviště Děčín

Rodinný archiv Clary-Aldringenů, kart. 72, inv. č. 172, účty Jana Marka z Clary-Aldringenu z roku 1686 z Drážďan.

Rodinný archiv Clam-Gallasů, kart. 418, inv. č. 1468, seznam předmětů přivezených z Anglie na konci mise Jana Václava z Gallasu.

Rodinný archiv Clam-Gallasů, kart. 427, inv. č. 1518, dopisy Jana Václava Vratislava z Mitrovic Janu Václavovi z Gallasu (1704).

Státní oblastní archiv Plzeň, pracoviště Klášter

Rodinný archiv Nosticů (Planá), kart. 52, inv. č. 178, přijatá korespondence Johanna Eberharda von Hövel hrabětem Kryštofem Václavem z Nostic z let 1687-1690 (Hlohov, Vratislav a Vídeň).

Rodinný archiv Nosticů (Planá), kart. 57, inv. č. 213, odeslaná korespondence Daniela Josefa Mayera hraběti Kryštofu Václavovi z Nostic (1688-1712).

Rodinný archiv Nosticů (Planá), kart. 89, inv. č. 33, přijatá korespondence Kryštofem Václavem z Nostic od Antonína Jana z Nostic z let 1680-1698.

Rodinný archiv Nosticů (Sokolov), kart. 8, inv. č. 67, císařské instrukce z let 1670-1730 a koncepty dopisů Antonína Jana z Nostic císaři z roku 1693.

Rodinný archiv Nosticů (Sokolov), kart. 18, inv. č. 90-92, císařské reskripty pro Antonína Jana z Nostic let 1685-1690.

Rodinný archiv Nosticů (Sokolov), kart. 21, inv. č. 104 KK 3, korespondence hraběte z Nostic s císařským a švédským poštmistrem z let 1685-1690.

Rodinný archiv Nosticů (Sokolov), kart. 21, inv. č. 106 KK 6, soupis odeslané a přijaté korespondence z let 1685 – 1687 a koncepty relací Antonína Jana z Nostic z let 1685-1690.

Rodinný archiv Nosticů (Sokolov), kart. 22, inv. č. 107, císařské reskripty pro Antonína Jana z Nostic z let 1681-1695.

Rodinný archiv Nosticů (Sokolov), kart. 149, inv. č. 97 AJ1, finanční smlouvy a reskripty pro císařského vyslance Františka Antonína Berku z Dubé z let 1681-1706.

Rodinný archiv Nosticů (Sokolov), kart. 149, inv. č. 947, oficiální instrukce pro Františka Antonína Berku z Dubé do Dánska, Brunšvicka-Lüneburska, Švédska, Hamburku a Holštýnska-Gottopska z let 1681-1683.

Rodinný archiv Nosticů (Sokolov), kart. 151, inv. č. 1000 AL 3, účty za švédskou misi Antonína Jana z Nostic (1684 – 1694).

Rodinný archiv Trauttmansdorffů, kart. 39, inv. č. 682, korespondence Adama Mathiase Trattmansdorffa s Georgem von Plettenberg z roku 1654 (Hamburk).

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 3, sign. 524, oficiální instrukce pro císařského vyslance Gottlieba z Windischgrätzu do Dánska ze 14. 7. 1673.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 3, inv. č. 525, účty za misi Gottlieba z Windischgrätzu v Dánsku 1673-1674.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 186, sign. 119, korespondence Gottlieba z Windischgrätzu s vídeňskými dvořany (1663-1673).

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 188, sign. 120, dokumenty týkající se dánsko-švédských smluv (1660-1673).

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 192, sign. 123, relace hraběte z Windischgrätzu z Kodaně (říjen 1673).

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 193, sign. 123, relace hraběte z Windischgrätzu z Kodaně (listopad-prosinec 1673).

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 195, sign. 126, Die königliche schwedische Regierungsform Anno 1660.

Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Český Krumlov

Rodinný archiv Schwarzenbergů, provizorně kart. 367, přijatá a odeslaná korespondence mezi Janem Adolfem ze Schwarzenbergu a Hermannem von Basserode z roku 1669 (Stockholm a Vídeň).

Rodinný archiv Schwarzenbergů, provizorně kart. 387, dopisy mezi Georgem von Plettenberg a Janem Adolfem ze Schwarzenbergu z dubna a května 1649 (Hamburk, Kolín a Brusel).

Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec

Rodinný archiv Černínů, provizorně kart. 284, diplomatická mise Heřmana Jakuba Černína z Chudenic v Polsku v roce 1695.

Rodinný archiv Slavatů, kart. 35, dopisy Johanna Franze von Trautson Janu Jáchymu Slavatovi z roku 1661 (Víděň).

Státní oblastní archiv Zámorsk

Rodinný archiv Piccolominiů, kart. 318, sign. 30943-30944, jednání Ottavia Piccolominiho se Švédy v Norimberku (1650-1652).

Zámek Dírná

Rodinný archiv Vratislavů z Mitrovic, kart. 165, sign. III C13c, korespondence mezi císařskými vyslanci Burghardem Philippem von Fridag a Františkem Karlem Vratislavem z Mitrovic z let 1726-1727.

Zámek Rychnov nad Kněžnou

Rodinný archiv Kolowratů, kart. 4, inv. č. 126-137, dokumenty vztahující se k diplomatické misi Františka Karla Libštejnského z Kolovrat v polské Olivě (1658-1660).

Zemský archiv Opava, Pracoviště Olomouc

Archiv města Olomouce (zlomky registratur), kart. 25, inv. č. 650, vysvědčení vídeňského magistrátu o zdravotním stavu Ludvíka a Josefa von Strauffenberg z 12. 9. 1698 (Víděň).

DÁNSKO

Rigsarkivet København

Tyske kancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart. 30, relace Andrease Pauli von Liliencron z let 1663-1664 z Vídně.

Tyske kancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart. 31, relace Andrease Pauli von Liliencron z let 1665-1667 z Vídně.

Tyske kancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart. 48, písemný materiál vztahující se k misi Christiana Gensche von Breitenau z let 1685-1687.

Tyske kancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart. 64, diplomatické relace vyslance Georga Ernesta Wedel-Jarlberga a agenta Johana Paula Perckhmana z let 1693-1695 (Víděň).

Tyske kancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart. 65, diplomacké relace vyslance Georga Ernesta Wedel-Jarlberga z let 1694-1696 (Víděň).

Tyske kancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart. 67, písenný materiál vztahující se k misi dánského vyslance Johanna Christopha Urbicha a Johanna von Wickedenn z let 1702-1703 (Víděň).

Tyske kancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart 105, královské instrukce a reskripty pro Andream Pauli von Liliencron z let 1663-1675.

Tyske kancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart. 107, instrukce, reskripty, kapitulační protokoly a projekty z let 1678-1680.

Tyske kancelli, Wien – diplomatisk repræsentation, kart. 108, reskripty a relace Andream Pauli von Liliencron z let 1681-1682 z Víděně.

NĚMECKO

Hauptstaatsarchiv Dresden

Geheimer Rat, loc. 03079/04, Diarium Löwenhaupt 1697: Diarium meine andere schwedische Reise.

Geheimer Rat, loc. 8234/03, Ceremonial Acten von allerhand Ceremonialstreitigkeiten, ceremoniální spory s pruským králem (1680-1720).

Geheimer Rat, loc. 08267/11, deník Friedricha Adolfa von Haugwitz z mise do Dánska a Švédska 1671-1672.

Geheimer Rat, loc. 08279/07, diplomacká mise Adama Ernesta Senffta von Pilsach do Švédska v roce 1693.

Geheimer Rat, loc. 10426/18, Des braunschweig-lüneburgischen Ministers am schwedischer Hof präntendierte Ehrenbeziehung mit dem Kurfürstlichen 1689 (Stockholm).

Geheimer Rat, loc. 10426/43, Königlich-schwedische Deklaration wegen des auswärtigen Königen (1671).

Geheimes Kabinett, loc. 00672/08, opis ceremoniálního řádu vydaného 8. 3. 1692 (Stockholm).

Geheimes Kabinett, loc. 03079/04, Diarium Löwenhaupt 1697-1698, deník z cesty do Stockholmu.

Geheimes Kabinett, loc. 03081/01-03, Legations secretario Martin Frensdorf in Stockholm (1722-1725).

Geheimes Konsilium, loc. 04688/03, Papistische Messe in Dresden 1661-1696.

Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin

Herrschaften Beeskow und Storkow, I. HA GR, Rep. 43, Nr. 453, účty a dokumenty týkající se mise braniborského vyslance Christopha von Brandt do Dánska a Švédska (1671).

Neuere Kriegssachen, I. HA GR, Rep. 63, Nr. 325, Journale des geheimen Raths Freiherrn Christoph Caspar von Blumenthal nach Coppenhagen 1667, 1671-1672.

Neuere Kriegssachen, I. HA GR, Rep. 63, Nr. 326, relace Christopha Caspara von Blumenthal z Kodaně 1671-1672.

Neuere Kriegsachen, I. HA GR, Rep. 63, Nr. 453, relace Ludolfa Lorenze von Krosigk z Kodaně a Stockholmu z roku 1673.

Neuere Kriegsachen, I. HA GR, Rep. 63, Nr. 457, Anweisung der Legationsgelder für Krosigk (1672-1673).

NI Arnheim, VI. HA, Nr. 33, Gesandtschaftsberichte Kleihe 1665-1666.

RAKOUSKO

Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv

Adelsarchiv, Allgemeine Reihe, kart. 19, sign. 10, Hermann Basserode, juris utriusque Doctor (5. 4. 1664).

Adelsarchiv, Allgemeine Reihe, kart. 243/3, povýšení Jeana Baptisty a Jeana Claudia de Lancier do šlechtického stavu z 10. 3. 1677 (Vídeň).

Familienarchive Harrach, kart. 272/21, korespondence Jeana Baptisty de Lancier s Ferdinandem Bonaventurou z Harrachu z let 1679-1694.

Familienarchive Harrach, kart. 449, korespondence Gottlieba z Windischgrätzu hraběti Františku Albrechtovi z Harrachu (1663-1664).

Familienarchive Harrach, kart. 842/17, kopie oficiální instrukce pro císařského vyslance ve Švédsku hraběte Starhemberga (1699) a hraběte von Welz (1700).

Familienarchive Harrach, kart. 849/33, Welz, Graf, außerordentlicher Gesandter, Marcello Widman, S. Jesu, Mittavia, neo-erectionem domus misionaria 23. 2. 1702 (Vídeň).

Familienarchive Trauttmansdorff, kart. 117, Westfälischer Friede (1649-1650), dopisy Isaaka Volmara z Norimberku (1650-1651).

Österreichisches Staatsarchiv Wien, Finanz- und Hofkammerarchiv

Alte Hofkammer, Hoffinanz Österreich, kniha č. 961, roční příspěvek na kapli barona von Fridag z roku 1685.

Sammlungen und Selekte, Hofzahlambücher, Bd. 124-125, mimořádné výplaty za rok 1680-1681.

Sammlungen und Selekte, Hofzahlambücher, Bd. 129, výplaty císařským diplomatům za rok 1685.

Sammlungen und Selekte, Hofzahlambücher, Bd. 134, výplaty císařských diplomatů za rok 1688.

Sammlungen und Selekte, Hofzahlambücher, Bd. 136, výplaty císařským diplomatům za rok 1691.

Sammlungen und Selekte, Hofzahlambücher, Bd. 139, výplaty císařským diplomatům za rok 1694.

Sammlungen und Selekte, Hofzahlambücher, Bd. 141, výplaty císařským diplomatům za rok 1698.

Sammlungen und Selekte, Reichsakten, kart. 283, inv. č. 3, účet za misi Caspara von Minkwitz v Dánsku a Švédsku z 15. 10. 1571.

Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv

Diplomatie und Außenpolitik 1848-1918, Gesandtschaftsarchiv Stockholm, kart. 65/66, písemnosti týkající se cla a ceremoniálu ve Švédském království (1670-1790).

Hofarchive, Privat- und Familienfonde, Ältere Zeremonialakten, kart. 7, ceremoniál na dánském královském dvoře (17. a 18. století).

Hofarchive, Privat- und Familienfonde, Ältere Zeremonialakten, kart. 9, sign. 18, diplomatický ceremoniál se švédským ambasadorem Bengtem Oxenstiernou a jeho manželkou ve Vídni (1674).

Hofarchive, Privat- und Familienfonde, Ältere Zeremonialakten, kart. 17, sign. 73, Beschwerde des schwedischen Botschafters Grafen Oxenstierna über die Torsteher (1694).

Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 24/22, relace císařského vyslance Georga von Plettenberg ze Stockholmu z let 1654-1655.

Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 56/4, relace Adolfa Vratislava ze Šternberka z diplomatické mise do Švédska z let 1673-1674.

Österreichische Geheime Staatsregistratur, kart. 59/45, Nachrichten Windischgrätz aus Dänemark und Braunschweig (1674).

Reichsarchive, Kleine Reichsstände, kart. 345, sign. 3, relace císařského vyslance ve Švédsku Franze Ottokara von Starhemberg z roku 1697.

Reichshofrat, Passbriefe, kart. 12, sign. 2/20, pas pro Benedikta Oxenstiernu z Vídně do Wismaru z roku 1675.

Reichshofrat, Passbriefe, kart. 16, sign. 2/46, povolení pro Konrada Sigismunda von Starhemberg vztahující se k odeslání uherského vína do Londýna v roce 1723 (Vídeň).

Reichskanzlei, Veträge betreffende Akten, kart. 8, Gesandtschaftskapellen Stockholm 1730-1734.

Reichskanzlei, Friedensakten, kart. 109, dopisy Hermanna von Basserode říšskému dvorskému radovi Johannu Walderodemu von Eckhausen z let 1667-1670.

Reichskanzlei, Zeremonialakten, kart. 12/1-10, ceremoniální záležitosti mezi Švédskem a Habsburskou monarchií v letech 1655-1778.

Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6-8, diplomatické relace Johanna von Goesse z roku 1657-1658.

Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 9, Akten wegen Defensivbündniss mit Brandenburg 1658.

Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 11, diplomatické relace císařských vyslanců z Kodaně z let 1647-1659.

Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 12, zprávy Raimonda Montecuccoliho ze severoněmeckého bojiště z let 1658-1659.

Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 15, diplomatické relace Johanna von Goess z let 1661-1662.

Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 17, diplomatické relace Františka Antonína Berky z Dubé z Hamburku a Kodaně z let 1681-1682.

Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 18, diplomatické relace Haro Burgharda Fridaga von Gödens a Sigismunda Wilhelma von Königsegg z roku 1690-1692.

Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 20, mise císařských vyslanců v Kodani v letech 1696-1700.

Staatenabteilungen, Dänemark, Diplomatische Korrespondenz, kart. 21, písemný materiál vztahující se k misi Henninga von Hansess v letech 1701-1702.

Staatenabteilungen, England, Diplomatische Korrespondenz, kart. 19, mise Ferdinanda Arnošta z Valdštejna v Anglii (1677).

Staatenabteilungen, England, Diplomatische Korrespondenz, kart. 39, mise Jana Václava Gallase v Anglii (1705).

Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 1, mise císařských vyslanců a papežských nunciů do Švédska v letech 1545-1653.

Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 2-3, diplomatická korespondence týkající se švédsko-habsburských vztahů v letech 1654-1667.

Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 4, mise Hermanna von Basserode ve Švédsku v letech 1667-1668.

Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 5, mise císařských diplomatů ve Švédsku v letech 1668-1675.

Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 6, diplomatická mise Michaela Václava z Althannu v letech 1682-1683.

Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 7, písemnosti vztahující se k misi Antonína Jana z Nostic a Franze Ottokara von Starhemberg z let 1685-1690.

Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 8-9, relace Franze Ottokara von Starhemberg z let 1691-1696.

Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 10, diplomatická mise Franze Ottokara von Starhemberg z let 1697-1699 a hraběte Gottharda Hellfrieda von Welz z let 1700-1702.

Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 11, relace císařského vyslance u švédského dvora v Polsku a Sasku Franze Ludwiga von Zinzendorf z let 1703-1709.

Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 12, transfer švédského královského vojska přes území Habsburské monarchie v roce 1714.

Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 14, úřední akta z diplomatické mise Burgharta Philippa von Frydag z roku 1720.

Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 15, relace Burgharda Philippa hraběte von Fridag ze Stockholmu (1721-1722).

Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 16, písemné dokumenty vztahující se k misi Burgharda Philippa hraběte von Fridag a legačního sekretáře Kryštofa Theodora Antivariho ve Stockholmu (1722-1723).

Staatenabteilungen, Schweden, Diplomatische Korrespondenz, kart. 18, písemné dokumenty vztahující se k misi Burgharda Philippa hraběte von Fridag a legačního sekretáře Kryštofa Theodora Antivariho ve Stockholmu (1724-1726).

Staatskanzlei, Verträge betreffende Akten, kart. 9, Gesandtschaftskapellen Gomdola, Hamburg, Kopenhagen, Berlin, Dresden, Haag, Aachen und London (1719-1778).

ŠVÉDSKO

Riksarkivet Stockholm

De la Gardieska samling, kart. E 1416, dopisy Hanse Heinricha von Gebattel z let 1661-1670.

De la Gardieska samling, kart. E 1598, dva dopisy Štěpána z Vrbna a Bruntálu z roku 1648 a 1654 (Praha a Hlohov) a dopis císařského vyslance Gottlieba z Windischgrätzu Magnusovi Gabrielovi De la Gardiemu z 3. 3. 1664 (Stockholm).

Diplomatica Germanica, kart. 278, relace švédského vyslance Matthiase Biörenklaua a Bengta Oxenstierny z let 1651-1652 (Praha, Vídeň).

Diplomatica Germanica, kart. 279, dagbok öfwer gref Bengt Oxenstiernas correspondence på ambassaden till kejsarliga hofwet, år 1652 och 1653.

- Diplomatica Germanica, kart. 280, relace švédského agenta Heinricha Stäygera z let 1654-1655 z Vídně.
- Diplomatica Germanica, kart. 285, oficiální relace Schwedera Kleiheho z ledna 1656 – srpna 1657 z Vídně.
- Diplomatica Germanica, kart. 286, hlavní instrukce pro Schwedera Kleiheho z 28. 2. 1655 (Stockholm).
- Diplomatica Germanica, kart. 287, relace, účty, projekty a opisy zpráv švédské delegace u císařského dvora z let 1661-1662.
- Diplomatica Germanica, kart. 288, písemný materiál vztahující se k misi švédských vyslanců Sparreho, Kleiheho a Meviuse z roku 1662 z Vídně.
- Diplomatica Germanica, kart. 289, relace švédského vyslance Matthiase Palbitzkeho z června 1666 – ledna 1667 z Vídně.
- Diplomatica Germanica, kart. 290, kopie hlavní instrukce pro vyslance Matthiase Palbitzkeho vydaná ve Stockholmu 18. 12. 1665.
- Diplomatica Germanica, kart. 291, relace Hanse Heinricha von Gebattel z Vídně (1667-1670).
- Diplomatica Germanica, kart. 295, relace Esaiase von Pufendorf z Vídně (1673-1674).
- Diplomatica Germanica, kart. 296, originál závěrečné relace o císařském dvoře sepsaná Esaiasem von Pufendorf ve dne 27. 3. 1675.
- Diplomatica Germanica, kart. 297, Residenten Esaias von Pufendorfs Berättelse om sin beskickning till Kejsrerliga Hofvet 1675 (kopie).
- Diplomatica Germanica, kart. 304, oficiální relace a účty vztahující se k diplomatické misi švédského ambasadora Bengta Oxenstierny (1674-1675).
- Diplomatica Germanica, kart. 307, diplomatické relace Gabriela Oxenstierny z Vídně (1681-1685).
- Diplomatica Germanica, kart. 308, diplomatické relace Carla Gustava Oxenstierny a Christoha Heinricha Weißenfelse z Vídně (1685-1687).
- Diplomatica Germanica, kart. 310, diplomatické relace Friedricha Christoha von Dohna z Vídně (1688-1690).
- Diplomatica Germanica, kart. 311, závěrečná relace Friedricha Christoha von Dohna ze 4. 5. 1691 (Stockholm).
- Diplomatica Germanica, kart. 314, diplomatické relace Fredrika Wilhelma Horna z Vídně (1690-1694).
- Diplomatica Germanica, kart. 315, kopie diplomatických relací Fredrika Wilhelma Horna z Vídně (1690-1694).
- Diplomatica Germanica, kart. 316, diarium příchozí a odeslané korespondence Fredrika Wilhelma Horna z let 1690-1694 z Vídně.

Diplomatica Germanica, kart. 325-326, relace Henninga von Strahlenheima z Vídně (1700-1710).

Diplomatica Germanica, kart. 331, písemný materiál vztahující se k misi Johana Karla Stiernhööka ve Vídni (1707-1712).

Diplomatica Germanica, kart. 333-334, písemný materiál vztahující se k misi Johana Karla Stiernhööka ve Vídni (1713-1718).

Diplomatica Germanica, kart. 354, závěrečná relace o stavu císařského dvora sepsaná Thurem Gabrielem Bielkem 29. 12. 1721 (Berlín).

Diplomatica Germanica, kart. 355, diplomatické relace švédského vyslance Georga Vilhelma von Höpken z Vídně (1719-1723).

Diplomatica Germanica, kart. 418, diplomatické relace švédského rezidenta Nilse von Rööka z Vídně (1741-1743).

Diplomatica Germanica, kart. 601, Protokoll och akter kejsrerlige minister von Freytags tvist med generalmajor von Schwerin (1722).

Diplomatica Germanica, kart. 604, handlingar ang de evangeliska i de kejsrerliga arvländerna och i Ungern.

Diplomatica Germanica, kart. 607, zpráva o současném stavu na vídeňském dvoře z roku 1704.

Diplomatica Germanica, kart. 611-613, diplomatické relace švédského komisaře ve Vratislavi Henrika von Schöellena z let 1664-1666.

Diplomatica Germanica, kart. 618, diplomatické relace švédských komisařů ve Vratislavi Johana Zimmermana a Gottfrieda von Schröer z let 1666-1672.

Mattias Björnklous arkiv, kart. E 3261, koncept till Björnklous brev från Wien (1652).

Strödda historiska handlingar, kart. 757, sign. 36/12, korespondence mezi Franzem Ottokarem von Starhemberg a Ferdinandem Augustem z Lobkovic z roku 1691.

Tessinska samlingen I., kart. 36 a 37, sign. E 5763, Handlingar rörande C. G. Tessins ambassad till Wien 1725-1726.

Stockholms stadsarkiv

S:ta Eugenia katolska församling, vol. 1-4, matriky francouzské, španělské a císařské legační kaple z let 1691-1919.

Vydané:

- AIKIN John, *Memoirs of the Life of Peter Daniel Huet, Bishop of Avranches*, London 1810.
- ARNETH Alfred von, *Eigenhändige Correspondenz des Königs Karl III. von Spanien mit dem Obersten Kanzler des Königreiches Böhmen, Grafen Johann Wenzel Wratislaw*, Wien 1856.
- BAKEŠ Martin – KUBEŠ Jiří, *Johann Franz Count von Würben and His Diary Entries from 1662*, *Theatrum Historiae* 17, 2015, s. 143-212.
- BAKEŠ Martin, *Cestopis jezuitského legačního kaplana Martina Gottseera z Vidně do Stockholmu v roce 1690*, *Sborník archivních prací* 67, 2017, s. 277-316.
- BALZAMO Elena – KAISER Reinhard, *Olaus Magnus. Die Wunder des Nordens*, Frankfurt am Main 2006.
- BINKOVÁ Simona – POLIŠENSKÝ Josef (a kol.), *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989.
- BRAUBACH Max – REPGEN Konrad (Hrsg.), *Acta pacis Westphalicae. Bd. 2, C, 1-2, C, 3 a 2, C, 4, 1-2, C, 4-2.*, Münster 1965-1974.
- Bref från RiksRådet, KrigsRådet och Generalen af Infanteriet Grefve Pontus Fredric De la Gardie till dess broder RiksRådet och dåvarande RiksCantzleren Grefve Magnus Gabriel De la Gardie, innehållande berättelse om hvad som passeradt under Drottning Christinas resa i Swerige år 1667*, in: *Nya Handlingar rörande skandinaviens historia. Sjette delen*, Stockholm 1831, s. 150-165.
- CORVIN Otto von, *Maria Aurora, Gräfin von Königsmark und ihre Beziehungen zu August dem Starcken, Kurfürsten von Sachsen*, Rudolstadt 1890.
- DAHLBERG Erik, *Svecia Antiqua et hodierna*, Stockholm 1924.
- DUDÍK Beda, *Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte*, Brünn 1852.
- ERTL Václav (ed.), *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1927.
- FRIEDRICHSEN Eiken, „Landnahmen“ *Texte skandinavischer Kolonialreisender vom 17. bis ins 20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 2010.
- FRYXELL Anders, *Berättelser ur svenska historien. Del 1.-49.*, Stockholm 1823-1879.
- FRYXELL Anders, *Handlingar rörande Sverges historia. Fjerde delen*, Stockholm 1843.
- FRYXELL Anders, *Handlingar rörande Sveriges historia. Tredje delen*, Stockholm 1839.
- FUCHS Adalbert, *Briefe an den Feldmarschall Raimund Grafen Montecuccoli. Beiträge zur Geschichte des Nordischen Krieges in den Jahren 1659-1660*, Wien-Leipzig 1910.
- GAEDECKE Anton (Hrsg.), *Das Tagebuch des Grafen Bonaventura von Harrach während seines Aufenthaltes am spanischen Hofe in den Jahren 1697 und 1698. Nebst zwei geheimen Instructionen*, *Archiv für österreichische Geschichte* 48, 1872, s. 163-302.

- GROSSMANN Julius, *Der kaiserliche Gesandte Franz von Lisola im Haag 1672-1673. Ein Beitrag zur österreichischen Geschichte unter Kaiser Leopold I.*, Archiv für österreichische Geschichte 51, 1873, s. 1-193.
- HALLENDORFF Carl, *Konung August den Starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704*, Historiska handlingar 19/2, 1908, s. 1-272.
- HANSEN Harriet M., *Niels Stensen's korrespondance i Dansk oversættelse, del I. (1661-1681), del II. (1682-1686)*, København 1987.
- HELBIG Karl Gustav, *Esaias Pufendorf's königlichen schwedischen Gesandten in Wien Bericht über Kaiser Leopold, seinen Hof und die österreichische Politik 1671-1674*, Leipzig 1862.
- HILDEBRAND Karl Emil, *Henrik Normans resa till Erik XIV:s kröning 1561*, Historisk tidskrift 5, 1885, s. 259-296.
- HILDEBRAND Sune, *Karl XI:s almanacksanteckningar från originalen ånyo utgivne*, Stockholm 1918.
- HÖFLER Constantin, *Die diplomatische Correnspondenz des Grafen Johann Wenzel Gallas, kaiserlichen Gesandten in London und Haag während des spanischen Successionskrieges*, Archiv für Österreichische Geschichte 41, 1869, s. 291-311.
- CHANCE James Frederick, *British Diplomatic Instructions 1689-1789. Volume I. Sweden 1689-1727*, London 1922.
- KALISTA Zdeněk, *Korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, díl 1. (duben 1660-září 1663), Praha 1936.
- KARAJAN Theodor von (Hrsg.), *Selbst-Biographie Siegmunds Freiherrn von Herberstein 1486-1553*, Fontes Rerum Austriacum. Oesterreichische Geschichts-Quellen Bd. I, 1855, s. 69-396.
- KELLER Katrin – CATALANO Alessandro (Hrsg.), *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667)*, Band 1-5. Wien 2010.
- KELLER Katrin – SCHEUTZ Martin – TERSCH Harald (Hrsg.), *Einmal Weimar – Wien und retour. Johann Sebastian Müller und sein Wienbericht aus dem Jahr 1660*, Wien – München 2005.
- KRÜBERG Herbert, *Das Älteste Deutsche Routenhandbuch. Jörg Gails „Raißbüchlin“*, Graz 1974.
- KUBEŠ Jirí, *Kryštof Václav z Nostic. Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*, Praha 2004.
- LUNDSTRÖM Herman, *Erik Dahlbergs dagbok (1625-1699)*, Uppsala – Stockholm 1912.
- MAGALOTTI Lorenzo, *Sverige under år 1674*, Stockholm 1986.
- MALMSTRÖM Oscar, *Karl XI:s bref till Nils Bielke*, Historiska handlingar 18, 1900, s. 1-100.

- MAŤA Petr, *Praha a Vídeň v cestopisu Švéda Andree Julina z roku 1666*, in: Alena Pazderová (a kol.), *Pocta Josefu Kollmannovi. Sborník k životnímu jubileu*, Praha 2002, s. 192-213.
- MENČIK Ferdinand, *Ferdinand Bonaventura graf Harrach: Tagebuch über den Aufenthalt in Spanien in den Jahren 1673-1674*, Wien 1913.
- MULRYNE J. R. – WATANABE-O'KELLY Helen – SHEWRING Margaret, *Europa Triumphans. Court and Civic Festivals in Early Modern Europe, Volume II.*, London 2004.
- OGIER Charles, *Från Sveriges storhetstid: franske legationssekreteraren Charles Ogiers dagbok under ambassaden i Sverige 1634-1635*, Stockholm 1978.
- OGIER Charles, *Fransmannen Charles d'Ogiers Dagbok öfver dess Resa i Sverige med Franska Ambassadören, Grefve d'Avaux år 1634*, Stockholm 1828.
- OLSSON Sven W., *Samuel Agriconius Åkerhielms brev till Josias Cederhielm och Mauritz Vellingk 1700-1702*, Stockholm 1979.
- OSCARSSON Ingemar, *Den franske kammartjänarens resa. Minnen från länderna i norr på 1660-talet*, Stockholm 2013.
- PINKERTON John, *A Journey through Flanders, Holland, etc.*, in: Týž, *A General Collection of the best and most Interesting Voyages and Travels in All Parts of the World*, Philadelphia 1810, s. 131-230.
- PŘIBRAM Alfred Francis – LANDWEHR von PRAGENAU Moritz, *Privatbriefe Kaiser Leopold I. an den Grafen F. E. Pötting 1662-1673, I. Teil*, Wien 1903.
- PŘIBRAM Alfred Francis, *Die Berichte des kaiserlichen Gesandten Franz von Lisola aus den Jahren 1655-1660*, Archiv für österreichische Geschichte LXX, 1887, s. 3-571.
- RACZYŃSKI Edward, *Pamiętniki Jana Chryzostoma Paska. Z czasów panowania Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III.*, Poznań 1837.
- REEVE Henry, *A Journal of the Swedish Embassy in the Years 1653 and 1654*, Vol. I-II, London 1855.
- ROSEN Carl von, *Bref från Olof Hermelin till Samuel Barck 1702-1709*, Stockholm 1913.
- RYANTOVÁ Marie, *Konvertita a exulant Jiří Holík. Příspěvek k dějinám exilu a problematice konverze v období raného novověku*, Pelhřimov 2016.
- SEEBACH Carl Heinrich (Hrsg.), *Reise durch die Nordischen Länder im Jahre 1592*, Neumünster 1980.
- SCHLECHTE Monika (Hrsg.), *Julius Bernhard von Rohr, Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Grossen Herren [...]*, Weinheim 1990.
- SCHOTTIN Reinhold, *Tagebuch des Erich Lassota von Steblau*, Halle 1866.
- SCHWARZ Vincy, *Město vidím veliké. Cizinci o Praze*, Praha 1940.
- SJÖBERG Nils, *Johan Ekeblads bref*, Stockholm 1915.

SMÍŠEK Rostislav (Hrsg.), *Das Tagebuch Ferdinands zu Schwarzenberg aus den Jahren 1686-1688 und 1696-1697. Eine vollständige kritische Edition*, České Budějovice 2015.

ŠKARKA Antonín, *Vybrané spisy Jana Amose Komenského: Sv. 7*, Praha 1974.

TESTA Andrea (ed.), *Le Opere di Raimondo Montecucoli. Edizione critica a cura di Andrea Testa*, Vol. 3, Roma 2000.

TÜCHLE Hermann (Hrsg.), *Acta SC de Propaganda Fide Germaniam spectantia. Die Protokolle der Propagandakongregation zu deutschen Angelegenheiten 1657-1667. Diasporaseelsorge unter Alexander VII.*, Paderborn 1972.

TÜCHLE Hermann, (Hrsg.), *Acta S. C. de Propaganda Fide Germaniam spectantia. Die Protokolle der Propagandakongregation zu deutschen Angelegenheiten 1622-1649*, Paderborn 1962.

VELTZÉ Alois, *Ausgewählte Schriften des Raimund fürsten Montecucoli, III. Band*, Wien – Leipzig 1900.

WEIGLE Fritz, *Die Matrikel der deutschen Nation in Siena (1573-1738). Band I*. Tübingen 1962.

WIJCKMARK Christina (ed.), *Allrakäraste. Catharina Walenstedts brev 1672-1718*, Stockholm 1995.

WIJNNE Adam, *Négociations de monsieur le comte D'Avaux ambassadeur extraordinaire à la cour de Suède (1693-1698)*, vol. 1-3, Utrecht 1882-1883.

Staré tisky (vydané před rokem 1800):

Abhandlung von dem Hof-, Gottesdienst eines Landes-, Herrns, so einer anderen Religion ist, als sein land, (s. 1.) 1765.

BELLERIVE, Jules de, *Gantz neue Reise-Beschreibung des Ritters Bellerive aus Spanien nach Bender und was Zeit seiner Anwesenheit in dem Quartier des Königs von Schweden sich begeben [...]*, Franckfurt 1714.

Beschreibung des sehr herrlichen Einzugs, welchen Ihrer Majestät Johannes des Fünfften, Königs in Portugall und Algarbien etc. geheimer Cammerer und Rath, wie auch Extraordinari Botschaffter an dem kayserlichen Hof Teles de Sylva, Graff di Vallarmayor [...] gehalten, Wien 1708, fol. 1r-4r.

BROMLEY William, *Several Years Travels through Portugal, Spain, Italy, Germany, Prussia, Sweden, Denmark and the United Provinces*, London 1702.

CALIERES Franciscus de, *Unterricht von der Kenntnis der Welt und von den Wissenschaften*, Leipzig 1718.

EHRENSTRAHL David Klöcker, *Das grosse Carroesel und prächtige Ring-Rännen. Nebst dem Was sonst Fürtreffliches zu sehen war, [...] Carl der Eylffte, die Regierung seines*

- Vaterlichen Erb-Königreichs Anno M. DC. LXXII. den XVIIIten Decembris In seiner Königlichen Residentz zu Stockholm Antratt*, Stockholm 1672.
- EHRENSTRAHL David Klöcker, *Die vornehmste Schildereyen, Welche In denen Pallästen Des Königreiches Schweden zu sehen sind*, Stockholm 1694.
- FÖRSTER Caspar, *Der Lobwürdige Cadmus dem Großmächtigsten Könige zu Dännemarck [...]*, Kopenhagen 1663.
- FRESCHOT Casimir, *Relation von dem kayserlichen Hofe zu Wien*, Wien 1705.
- Genealogische historische Nachrichten von den allerneuesten Begebenheiten [...]*, Leipzig 1748.
- GÖLGEL Johann Georg, *Historisch-, Politisch- und Geographische Beschreibung Des Königreichs Schweden*, Regensburg 1707.
- GOTTSEER Martin, *Philosophia polemica. Ascundum aphorismos Aristotelis stagiritæ [...]*, Græcii 1690.
- Grundsätze von dem öffentlichen, privat und haus Gottesdienst, nebst einiger Erläuterung derselbigen aus öffentlichen Staatshandlung*, (s. l.) 1765.
- HARENBERG Johann Christoph, *Pragmatische Geschichte des Ordens der Jesuiten, seit ihrem Ursprunge bis auf gegenwärtige Zeit. Erste Theil*. Halle – Helmstädt 1760.
- HOLBERG Ludvig, *Dannemarks og Norges Gejstlige og Verdslige Staat. Tredie Oplag*, København 1754.
- HÜBNER Johann, *Geographische Beschreibung des Königreichs Schweden*, Hamburg 1730.
- HÜBNER Johann, *Neunzehndes Supplement zu Johann Hübners Historischen und Genealogischen, Wie auch Geographischen Fragen*, Leipzig 1726.
- CHEMNITZ Johann Hieronymus, *Vollständige Nachrichten von dem Zustande der Evangelischen und insonderheit von ihrem Gottesdienste bey der Königlich Dänischen Gesandtschafts Capelle in der Kayserlichen Haupt und Rezidenzstadt Wien*, (s. l.) 1761.
- Keiserliga ministern greve Starenberg relation om Sverige år 1673*, Handlingar til Konung Carl XI:tes historia. Första samlingen, Stockholm 1763, s. 29-50.
- Kort Berättelse om H. K. M. Carl den tolfte [...]* Kongl. Hyldningh, ock de på följande Smorielse Act [...] den 13 och 14 December 1697, Stockholm 1698.
- Kort RELATION Om Högst Sahl. Hennes May:tz. Wår allernådigste Drottning, Drottning ULRICÆ ELEONORÆ Lijk Process, som skedde uthi Stockholm den 28. Novembris 1693*, Stockholm 1693.
- LACOMBE Jacques, *The History of Christina, Queen of Sweden*, London 1766.
- LEHMANN Peter Ambrosius, *Die vornehmsten Europæischen Reisen. Wie solche durch Deutschland, Franckreich, Italien, Holl- und Engeland, Dännemarck und Schweden*, Hamburg 1709.

- Les anecdotes de Suède ou histoire secrette des changemens arrivées dans ce royaume sous le regne de Charles XI*, Hesse-Cassel 1718.
- LOENBOM Samuel, *Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga svenska män*, vol. I-III, Stockholm 1770-1775.
- LOENBOM Samuel, *Historiskt archivum innehållande märkwärdigheter, upplysningar och anedoter i Svenska historien*, Stockholm 1774.
- LÜNIG Johann Christian, *Theatrum Ceremoniale Historico-Politicum, Oder Historisch- und Politischer Schau-platz Aller Ceremonien* [...], Band I-II., Leipzig 1719-1720.
- MAGNUS Olaus, *Beschreibung allerley Gelegenheyte, Sitten, Gebräuchen und Gewonheyten der mitnächtigen Völcker in Sueden, Ost- und Westgothen, Norwegen und andern gegen dem eussersten Meer daselbst hinein weiter gelegenen Landen* [...], Straßburg 1567.
- MARPERGER Paul Jacob, *Schwedischer Kauffmann: In sich haltende eine kurtze Geographische und Historische Beschreibung deß Königreichs Schweden* [...], Wißmar-Leipzig 1706.
- Mercurii Relation, oder wochentliche Ordinari Zeitungen* [...], Vol. 50, 1717 (Wien).
- MEYER Martin, *Theatrum Europaeum (1661-1665)*, Frankfurt am Main 1672.
- MIÉGE Guy, *A Relation of Three Embassies from his Sacred Majestie Charles II to the Great Duke of Muscovie, The King of Sweden, and The King of Denmark*, London 1669.
- MOLESWORTH Robert, *An Account of Denmark as it was in the Year 1692*, London 1752.
- MOSER Friderich Carl, *Abhandlung von dem europäischen Hof- und Staatssprachen nach deren Gebrauch im Reden und Schreiben*, Frankfurt am Main 1750.
- MOSER Friderich Carl, *Abhandlung von den Appointemens, oder dem Gehalt der Gesandten*, in: Týž, *Kleine Schriften, zur Erläuterung des Staats- und Völcker-Rechts, wie auch des Hof- und Canzley-Ceremoniels*, 1. Band, Frankfurt am Main 1751.
- MOSER Friderich Carl, *Die Gesandtin nach ihren Rechten und Pflichten*, in: Týž, *Kleine Schriften, zur Erläuterung des Staats- und Völcker-Rechts, wie auch des Hof- und Canzley-Ceremoniels*, 3. Band, Frankfurt am Main 1752, s. 133-331.
- MOSER Johann Jacob, *Rechtliches Gutachten über die Frage: Ob der in einer Evangelischen Reichsstatt befindliche immediate oder mediate catholische Clerus ein illimitirtes öffentliche Religions Exercitium präntendiren könne oder nicht?*, Hanau 1749.
- MÜNSTER Sebastian, *Cosmographie oder beschreibung aller länder herrschafften, fürnemsten stetten, geschichten, gebreüchen, hantierungen etc.*, Basel 1553.
- OGIER Charles, *Caroli Ogerii Ephemerides, sive Iter Danicum, Suecicum, Polonicum cum esset in comitatu illustriss.* [...], Paris 1656.
- PONTOPPIDAN Erik Ludvigsen, *Annales Ecclesiae Danicae Diplomatici. Vol. IV*, København 1752.

- PUFENDORF Samuel, *Samielis Pufendorff Einleitung zu der Historie Von dem Königreich Schweden*, Franckfurt am Mayn 1686.
- ROBINSON John, *Account of Sueden: Together with an Extract of the History of that Kingdom*, London 1717.
- ROHR Julius Bernhard von, *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschafft Der großen Herren, Die in vier besondern Theilen Die meisten Ceremoniel-Handlung, so die Europäischen Puissancen überhaupt, und die Teutschen Landes-Fürsten insonderheit [...]*, Berlin 1733.
- SCHLÖZER August Ludwig (Hrsg.), *Schwedische Biographie enthaltend eine Sammlung von Lebensbeschreibungen berühmter schwedischer Kriegs und Staatsmänner*, Lübeck 1760, s. 483-510.
- SCHMEDEMAN Johann, *Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner, ifrån åhr 1528 intil 1701, ang. justitiae och executionsährenden*, Stockholm 1706.
- SCHREBER Johann Daniel, *Reise durch einige schwedische Bergwerke*, Wismar 1762.
- STIEVE Gottfried, *Europäisches Hof- Ceremoniel, in welchem Nachricht gegeben wird, Was es für eine Beschaffenheit habe mit der Prærogativa und dem aus selbiger fliessenden Ceremoniel [...]*, Leipzig 1723.
- STÖCKLEIN Joseph, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Brief, Schrifften und Reis-Beschreibung, welche von denen Missionariis der Gesellschaft Jesu aus beyden Indien, und andern uber Meer gelegenen Ländern, seit Anno 1642 bis 1726 in Europa angelangt sind*, Bd 17, Augspurg 1732.
- STÖCKLEIN Joseph, *Allerhand so Lehr-als Geist-reiche Brief, Schrifften und Reis-Beschreibung, welche von denen Missionariis der Gesellschaft Jesu aus beyden Indien, und andern uber Meer gelegenen Ländern, seit Anno 1642 bis 1726 in Europa angelangt sind*, Bd 23/24, Augspurg 1736.
- STRAUCHEN Agidio, *Das durch das Liecht des Evangeli hell erleuchtete Schweden [...]. Recht und Christ mässigen Vereinigung in dem allein wahren selig machenden Lutherischen Glauben, auf dem Concilio zu Upsal geschehen, angeordneten Jubel Fest dem 26. 2. anno 1693*, Stockholm 1693.
- SWIFT Jonathan (ed.), *The Works of Sir William Temple*, Vol. II., London 1731.
- Theatrum Europaeum (1672-1679)*, Frankfurt am Main 1682.
- Theatrum Praecedentiae oder eines theils Illustrer Rang-Streit, andern theils Illustre Rang-Ordnung [...]*, Franckfurt 1709.
- WARMHOLTZ Carl Gustav, *Bibliotheca historica. Sveo-Gothica, del. 1.*, Stockholm 1782.
- WARMHOLTZ Carl Gustav, *Bibliotheca historica: Sveo-Gothica. del. 6*, Stockholm 1791.
- WICQUEFORT Abraham de, *L'Ambassadeur et ses Fonctions. Vols. I.*, Cologne 1715.
- WIBGRILL Franz Karl, *Schaplitz des landsässigen Nieder Oesterreichischen Adels vom Herren und Ritterstande*, Bd. 1, Wien 1794.

WOLF Peter Philipp, *Allgemeine Geschichte der Jesuiten von dem Ursprunge ihres Ordens bis auf gegenwärtige Zeiten. Zweite Band*, Zürich 1790.

ZAPF Georg Wilhelm, *Augsburgische Bibliothek oder historisch- kritisch- literarisches Verzeichniss aller Schriften welche die Stadt Augsburg angehen und deren Geschichte erläutern*, Bd. 1, Augsburg 1795.

ZEDLER Johann Heinrich, *Grosses vollständiges Universal-Lexikon Aller Wissenschaften und Künste*, Bd. IX-LIV, Leipzig 1735-1746.

ZEILLER Martin, *Neue Beschreibung Der Königreiche Schweden, unnd Gothen, auch deß Großfürstenthums Finland, ein- und zugehöriger Landschafften, und derselben fürnemsten Stätt und Plätze [...]*, Ulm 1650.

LITERATURA

ÅBERG Alf, *Karl XI.*, Stockholm 1958.

ÅBERG Alf, *The Swedish Army, from Lützen to Narva*, in: Michael Roberts (ed.) *Sweden's Age of Greatness 1632-1718*, London 1973, s. 265-287.

ADAMOVÁ Karolina, *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*, Praha 2000.

ADELUNG Johann Christoph, *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart. Band IV.*, Wien 1811.

ÅGREN Kurt, *Rise and Decline of an Aristocracy. The Swedish social and political elite in the 17th century*, *Scandinavian Journal of History* 1, 1976, s. 55-80.

ÅGREN Kurt, The reudktion, in: Michael ROBERTS (ed.), *Sweden's Age of Greatness 1632 – 1718*, London 1973, s. 237-264.

ÅGREN Maria, *A Domestic Secret: Marriage, Religion and Legal Change in Late Seventeenth-Century Sweden*, *Past and Present* 194, 2007, s. 75-106.

AHNLUND Nils, *Den svenska utrikespolitikens historia. Tiden före 1560*, Stockholm 1956.

ÅKERMAN Susanna, *Raimondo Montecuccoli and Quenn Christina's Betrayal*, in: Marie-Louise Rodén (ed.), *Politics and Culture in the Age of Christina*, Stockholm 1997, s. 67-75.

ALBERTSEN Leif Ludwig, *Reisen in das Uninteressante (Dänemark)*, in: Wolfgang Griep – Hans Wolf Jäger (Hrsg.), *Reisen im 18. Jahrhundert*, s. 111-124.

ALEWYN Richard, *Das große Welttheater. Die Epoche der höfischen Feste*, Berlin 1985.

ALGAZI Gadi – GROEBNER Valentin – JUSSEN Bernhard (edd.), *Negotiating the Gift. Pre-Modern Figurations of Exchange*, Göttingen 2003.

ALMQUIST Helge, *Holstein-Gottorp, Sverige och den Nordiska ligan i den politiska krisen 1713-1714*, Uppsala 1918.

- ALTHOFF Gerd, *Demonstration und Inszenierung. Spielregeln der Kommunikation in mittelalterlicher Öffentlichkeit*, Frühmittelalterliche Studien 27, 1993, s. 27-50.
- ALTHOFF Gerd, *Die Macht der Rituale. Symbolik und Herrschaft im Mittelalter*, Darmstadt 2003.
- ANDERSSON Gudrun, *Das Antlitz der politischen Macht. Machtausübung und Statusmanifestation einer schwedischen Stadelite 1650-1770*, in: Stefan Brakensiek – Heide Wunder (Hrsg.), *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*, Köln 2005, s. 299-321.
- ANDERSSON Gudrun, *Der Tod als Statusbegründung. Epitaphien und Gräber einer schwedischen Stadelite 1650-1770*, in: Mark Hengerer, (Hrsg.), *Macht und Memoria. Begräbniskultur europäischer Oberschichten in der Frühen Neuzeit*, Köln 2005, s. 47-70.
- ANDERSSON Henrik O. – BEDOIRE Fredric, *Stockholms byggnader. En bok om arkitektur och stadsbild i Stockholm*, Stockholm 1977.
- ANSORGOVÁ Kristýna, *Závěr severní války v zrcadle císařské diplomacie. František Karel I. Libštejnský z Kolovrat a zprostředkování míru v Olivě roku 1660*, Praha 2017 (bakalářská práce).
- AROUET François-Marie, *Karel XII. Král švédský. I. díl*, Praha 1925.
- ASCHE Matthias – SCHINDLING Anton (Hrsg.), *Dänemark, Norwegen und Schweden im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Nordische Königreiche und Konfession 1500 bis 1660*, Münster 2003.
- ASKER Björn, *Aristocracy and Autocracy in Seventeenth-century Sweden: the Decline of the Aristocracy within the Civil Administration before 1680*, Scandinavian Journal of History 15, 1990, s. 89-95.
- ASKER Björn, *Karl X. Gustav. En biografi*, Lund 2009.
- ÅSLUND Leif, *Magnus Gabriel De la Gardie och vältaligheten*, Uppsala 1992.
- ASSMANN Jan, *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, München 1992.
- ÅSTRÖM Sven Erik, *The Swedish Economy and Sweden's Role as a Great Power 1632-1697*, in: Michael Roberts (ed.) *Sweden's Age of Greatness 1632-1718*, London 1973, s. 58-101.
- AUER Leopold, *Der Kaiserhof der frühen Neuzeit in seiner Wirkung auf die Gesellschaft*, in: Klaus Malettke – Chantal Grell (Hrsg.), *Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenhöfen in der Frühen Neuzeit (15.-18. Jahrhundert)*, Münster 2001, s. 389-396.
- AUER Leopold, *Konfliktverhütung und Sicherheit. Versuche zwischenstaatlicher Friedenswahrung in Europa zwischen den Friedensschlüssen von Oliva und Aachen 1660-1668*, in: Heinz Duchhardt (Hrsg.), *Zwischenstaatliche Friedenswahrung in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Köln 1991, s. 153-183.

- AXEL-NILSSON Göran, *Makalös. Fältherren greve Jakob De la Gardies hus i Stockholm*, Borås 1984.
- AYLMER Gerald E., *English Perceptions of Scandinavia in the Seventeenth Century*, in: Göran Rystad (ed.), *Europe and Scandinavia: Aspects of the Process of Integration in the 17th Century*, Lund 1983, s. 181-193.
- BACKLUND Janne, *Indelningsverket och bönderna*, in: Stellan Dahlgren – Anders Florén – Åsa Karlsson (red.), *Makt och Vardag. Hur man styrde, levde och tänkte under svensk stormaktstid*, Malmö 1996, s. 233-248.
- BAGGE Sverre, *Nordic Students at Foreign Universities until 1660*, *Scandinavian Journal of History* 9, 1984, s. 1-29.
- BAHLCKE Joachim (Hrsg.), *Glaubensflüchtlinge. Ursachen, Formen und Auswirkungen frühneuzeitlicher Konfessionsmigration in Europa*, Berlin 2008.
- BACHTIN Michail Michajlovič, *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Praha 2015.
- BACHTIN Michail Michajlovič, *Literatur und Karneval. Zur Romantheorie und Lachkultur*, Frankfurt am Main 1990.
- BAKEŠ Martin, *Diplomatická mise jako nejistá investice. Antonín Jan z Nostic u stockholmského královského dvora (1685 – 1690)*, *Český časopis historický* 113, č. 3, 2015, s. 714-747.
- BAKEŠ Martin, *Kryštof Václav z Nostic a jeho diplomatická cesta na území Polsko-litevské unie v roce 1693*, *Východočeský sborník historický* 24, 2013, s. 99-119.
- BAKEŠ Martin, *Legační kaplani ve službách císařských vyslanců ve Stockholmu ve druhé polovině 17. století*, *Český časopis historický* 114, 2016, s. 941-967.
- BAKEŠ Martin, *Mimořádná diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka: Švédské království v polovině 70. let 17. století očima císařského vyslance*, *Folia Historica Bohemica* 29, 2014, s. 33-62.
- BAKEŠ Martin, *Perception of Scandinavia on pages of envoy's diary. Daily diary entries of imperial, Saxony, and Brandenburg envoys in second half of 17th century*, in: Julia Gebke (ed.), *In their own words? The shaping of diplomatic selves in their social relations*, Vienna 2018 (v tisku).
- BAKEŠ Martin, *Shaping the Danish and Imperial Legation Chapels in Vienna and Copenhagen during the period after the Thirty Years' War*, *Theatrum Historiae* 19, 2016, s. 73-94.
- BALGÅRD Sture (red.), *Drottning Kristinas lusthus*, Stockholm 2001.
- BARNER Wilfried, *Barockrhetorik. Untersuchungen zu ihren geschichtlichen Grundlagen*, Tübingen 1970.
- BARTH Volker, *Inkognito. Geschichte eines Zeremoniells*, München 2013.

- BARTHES Roland, *Mytologie*, Praha 2004.
- BARTKE Tobias, *Zwischen Rechts- und Kulturtransfer. Die Funktion des Friedens in der versuchten Reform des schwedischen Rechts um 1600*, in: Inken Schmidt-Voges (Hrsg.), *Pax perpetua. Neuere Forschungen zum Frieden in der Frühen Neuzeit*, München 2010, s. 241-256.
- BASTIAN Corina, *Verhaldeln in Briefen. Frauen in der höfischen Diplomatie des frühen 18. Jahrhunderts*, Köln 2013.
- BASTL Beatrix, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien 2000.
- BAUMAN Zygmunt, *Tekutá modernita*, Praha 2002.
- BAUMANNS Markus, *Das publizistische Werk des kaiserlichen Diplomaten Franz Paul Freiherr von Lisola (1613-1674). Ein Beitrag zum Verhältnis von Absolutistischem Staat, Öffentlichkeit und Mächtepolitik in der frühen Neuzeit*, Berlin 1994.
- BEAULIEU Anja Chales de, *Deutsche Reisende in den Niederlanden. Das Bild eines Nachbarn zwischen 1648 und 1795*, Frankfurt am Main 2000.
- BECKER Peter Willemoes, *Samlinger til Danmarks historie under kong Frederik den tredies regering II.*, Kiöbenhavn 1847.
- BECK-FRIIS Regina – BLOMKVIST Magnus – NORDENFELT Birgitta, *Dansnöjen genom tiden. Barocken, Vol. 1.*, Lund 1998.
- BECKMAN Margareta, *Aurora von Königsmarck. Svenska bland härförare i stormaktstidens Europa*, Stockholm 1998.
- BEDOIRE Fredric, *Drottningholm under Hedvig Eleonora*, in: Göran Alm – Rebecka Millhagen, *Drottningholms slott. Från Hedvig Eleonora till Lovisa Ulrika*, Bd. 1, Stockholm 2010.
- BEDOIRE Fredric, *Hugenotternas värld. Från religionskrigens Frankrike till skeppsbroadelns Stockholm*, Stockholm 2009.
- BEETZ Manfred, *Frühmoderne Höflichkeit. Komplimentierkunst und Gesellschaftsrituale im altdeutschen Sprachraum*, Stuttgart 1990.
- BEETZ Manfred, *Komplimentierverhalten im Barock. Aspekte linguistischer Pragmatik an einem literaturhistorischen Gegenstandsbereich*, in: Wolfgang Frier (Hrsg.), *Pragmatik Theorie und Praxis*, Amsterdam 1981, s. 135-181.
- BEHRINGER Wolfgang, *Im Zeichen des Merkur. Reichspost und Kommunikationsrevolution in der Frühen Neuzeit*, Göttingen 2003.
- BEHRINGER Wolfgang, *Kulturgeschichte des Sports. Vom antiken Olympia bis ins 21. Jahrhundert*, München 2012.
- BÉLY Lucien, *Das Wissen über das diplomatische Zeremoniell in der Frühen Neuzeit*, in: Barbara Stollberg-Rilinger – Tim Neu – Christina Brauner (Hrsg.), *Alles nur symbolisch? Bilanz und Perspektiven der Erforschung symbolischer Kommunikation*, Köln-Weimar-Wien 2013, s. 141-159.

- BÉLY Lucien, *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV.*, Paris 1990.
- BENDER Eva, „... daß Er mit Sr. Ld. hiernegst zu reisen, um sich beßer zu qualifizieren ...“. *Hofpersonal als Begleitung bei Prinzenreisen gegen Ende des 17. Jahrhunderts*, in: Elena Taddei – Michael Müller – Robert Rebitsch (Hrsg.), *Migration und Reisen. Mobilität in der Neuzeit*, Innsbruck (et al.) 2012, s. 187-199.
- BENEDIK Christian, *Zeremonielle Abläufe in habsburgischen Residenzen um 1700*, *Wiener Geschichtsblätter* 46, 1991, s. 71-78.
- BENGTSSON Frans Gunnar, *Karl XII:s levnad. Band 1-2*, Stockholm 1954.
- BEPLER Jill, *Ferdinand Albrecht Duke of Braunschweig-Lüneburg (1636-1687). A Traveller and his Travelogue*, Wiesbaden 1988.
- BERANOVÁ-VAICOVÁ Romana, *Nosticové. = Nostitz. 13. 6. – 9. 11. 2007 Krajské muzeum Karlovarského kraje, p. o. Muzeum Sokolov*, Sokolov 2007.
- BERGSTRÖM Carin (red.), *Skoklosters slot tunder 350 år*, Stockholm 2004.
- BERKING Helmuth, *Schenken. Zur Anthropologie des Gebens*, Frankfurt am Main 1996.
- BERNS Jörg Jochen – RAHN Thomas (Hrsg.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Tübingen 1995.
- BERRIDGE G. R. – KEENS-SOPER Maurice – OTTE Thomas, *Diplomatic Theory from Machiavelli to Kissinger*, Basingstoke 2001.
- BETHENCOURT Francisco – Florike EGMOND (edd.), *Cultural Exchange in Early Modern Europe, vol. III., Correspondence und Cultural Exchange in Europe, 1400-1700*, Cambridge 2007.
- BEYRER Klaus, *Des Reisebeschreibers 'Kutsche'. Aufklärerisches Bewußtsein im Postreiseverkehr des 18. Jahrhunderts*, in: Wolfgang Griep – Hans Wolf Jäger (Hrsg.), *Reisen im 18. Jahrhundert. Neue Untersuchung*, Heidelberg 1986, s. 50-90.
- BIAGIOLI Mario, *Galileo, courtier. The practice of science in the culture of absolutism*, Chicago 1993.
- BIMMER Andreas – BECKER Siegfried (Hrsg.), *Alkohol im Volksleben*, in: *Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung. Neue Folge der Hessischen Blätter für Volkskunde* 20, Marburg 1987.
- BITTNER Ludwig – GROSS Lothar, *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648) I. (1648-1715)*, Berlin 1936.
- BJÖRKHEM Uno (red.), *Ulriksdal. Efter 350 år*, Stockholm 1995.
- BLÁHOVÁ Marie, *Historická chronologie*, Praha 2001.
- BLOMDAHL Rune, *Ekebyholm. Några drag ur ett herresätes historia. Tiden t. o. m. räfssten och reduktionen*, Rimbo 1959.
- BOER Bertil van, (red.), *Gustav III. and the swedish stage. Opera, Theatre, and Other Foibles*, New York 1993.

- BÖHME Klaus-Richard, *Die Grossmachtstellung Bewahren – Aber wie? Die schwedische Deutschlandpolitik nach 1648*, in: Matthias Schnettger (Hrsg.), *Imperium Romanum – Irregulare Corpus – Teutscher Reichs-Staat. Das Alte Reich im Verständnis der Zeitgenossen und der Historiographie*, Mainz 2002, s. 77-88.
- BOHRN Harald, *Sverige, Danmark och Frankrike. Från avslutandet av sveriges förbund med Frankrike i april 1672 till utbrottet av sveriges krig med Brandenburg i december 1674*, Stockholm 1933.
- BÖTTIGER John, *Hedvig Eleonoras Drottningholm*, Stockholm 1889.
- BRAINARD Ingrid, *Der Höfische Tanz. Darstellende Kunst und Höfische Repräsentation*, in: August Buck (Hrsg.), *Europäische Hofkultur im 16. und 17. Jahrhundert*, Bd. I. Hamburg 1981, s. 380-394.
- BRATT Arnold, *Sverges yttre politik. Under de preliminära förhandlingarna före freden i Rijswijk*, Uppsala 1905.
- BRAUBACH Max, *Die Bedeutung der Subsidien für die Politik im spanischen Erbfolgekriege*, Bonn-Leipzig 1923.
- BRAUBACH Max, *Graf Dominik Andreas Kaunitz (1655-1705) als Diplomat und Staatsman*, in: Heinrich Fichtenau – Erich Zöllner (Hrsg.), *Beiträge zur neueren Geschichte Österreichs*, Wien-Köln 1974, s. 225-242.
- BRAUN Rudolf – GUGERLI David, *Macht des Tanzes – Tanz der mächtigen. Hoffeste und Herrschaftszeremoniell 1550-1914*, München 1993.
- BRAUNGART Georg, *Hofberedsamkeit. Studien zur Praxis höfisch-politischer Rede im deutschen Territorialabsolutismus*, Tübingen 1988.
- BRAUNGART Georg, *Intertextualität und Zeremoniell. Die höfische Rede*, in: Wilhelm Kühlmann – Wolfgang Neuber (Hrsg.), *Intertextualität in der Frühen Neuzeit. Studien zu ihren theoretischen und praktischen Perspektiven*, Wien 1994, s. 309-324.
- BREITENBACHER Antonín, *Dějiny Arcibiskupské obrazárny v Kroměříži, sv. 2*, Kroměříž 1927.
- BREMER Johann, *Geschichte Schleswig-Holsteins bis zum Jahre 1848*, Kiel 1864.
- BRICKA Carl Frederik, *Dansk biografisk Lexikon. Bind XVIII*, Kjøbenhavn 1904.
- BRUNNER Walter, *Martin Zeiller 1589-1661. Ein Gelehrtenleben*, Graz 1990.
- BUDIL Ivo T., *Dějiny Skandinávie*, Praha 2017.
- BUCHHOLZ Werner, *Staat und Ständegesellschaft in Schweden zur Zeit des Überganges vom Absolutismus zum Ständeparlamentarismus 1718-1720*, Bonn 1979.
- BUCHHOLZ Werner, *Zwischen Glanz und Ohnmacht. Schweden als Vermittler des Friedens von Rijswijk*, in: Heinz Duchhardt (Hrsg.), *Der Friede von Rijswijk 1697*, Mainz 1998, s. 219-255.

- BUNDOVÁ Monika, *Každodennost císařského vyslance ve světle cestovního deníku. Gottlieb Amadeus z Windischgrätzu a jeho diplomatická cesta po dvorech knížat a kurfiřtů Římsko-německé říše roku 1661*, České Budějovice 2012 (bakalářská práce).
- BURENSTAM Carl, *Förteckning på handskrifter rörande Sveriges Historia befintliga i kejserliga 'Haus- Hof und Staats' Archivet i Wien*, Haag 1871.
- BURKE Peter, *Co je kulturní historie?*, Praha 2011.
- BURKE Peter, *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*, Praha 2004.
- BURKE Peter, *Kultureller Austausch*, Frankfurt am Main 2000.
- BURKE Peter, *Ludwig XIV. Die Inszenierung des Sonnenkönigs*, Berlin 2009.
- BURKE Peter, *Společnost a vědění. Od Gutenberga k Diderotovi*, Praha 2009.
- BURKE Peter, *State-Making, King-Making and Image-Making from Renaissance to Baroque: Scandinavia in a European Context*, *Scandinavian Journal of History* 22, 1997, s. 1-8.
- BURKE Peter, *Variety kulturních dějin*, Praha 2006.
- BURKE Peter, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci*, Praha 2007.
- BURMEISTER Helmut (Hrsg.), *Friedrich. König von Schweden, Landgraf von Hessen-Kassel. Studien zu Leben und Wirken eines umstrittenen Fürsten (1676-1751)*, Hofgeismar 2003.
- BURSCHEL Peter – VOGEL Christine (Hrsg.), *Die Audientz. Ritualisierter Kulturkontakt in der Frühen Neuzeit*, Wien 2014.
- BUSCK Steen – POULSEN Henning (eds.), *Dějiny Dánska*, Praha 2007.
- BUSCH Michael, *Absolutismus und Heeresreform. Schwedens Militär am Ende des 17. Jahrhunderts*, Bochum 2000.
- BUSCH Michael, *Karl XI. der „Erzrechshaushälter“ Schwedens. Ein Herrscherbild*, in: Werner Buchholz – Stefan Kroll (Hrsg.), *Quantität und Struktur. Festschrift für Kersten Krüger zum 60. Geburtstag*, Rostock 1999, s. 3-15.
- BUSCH Michael, *Krieg-Krise-Absolutismus. Die Entstehung königlicher Alleinherrschaft in Dänemark und Schweden*, in: Stig Förster – Bernhard R. Kroener – Bernd Wegner (Hrsg.), *Krieg in der Geschichte* Band XIV., Paderborn 2002, s. 94-120.
- BUTZ Reinhardt – HIRSCHBIEGEL Jan – WILLOWEIT Dietmar (Hrsg.), *Hof und Theorie. Annäherungen an ein historisches Phänomen*, Köln 2004.
- BŮŽEK Václav, *Přípitek ve společnosti raného novověku*, in: Martin Nodl – Daniela Tinková (a kol.), *Antropologické přístupy v historickém bádání* Praha 2007, s. 189-213.
- BYSTRÖM Tryggve, *Svenska komedien 1737-1754. En studie i Stockholmsteaterns historia*, Stockholm 1981.

- CALABI Donatella – CHRISTENSEN Stephan Turk (ed.), *Cultural Exchange in Early Modern Europe, vol. II., Cities und Cultural Exchange in Europe, 1400-1700*, Cambridge 2007.
- CARLSSON Gustav (ed.), *Svenskt biografiskt lexikon*. Band 4, Stockholm 1924.
- CARLSSON Sten, *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700-1865*, Lund 1949.
- CERMAN Ivo, *Raimundo Montecuccoli a „válečná strana“ na dvoře Leopolda I.*, *Historie a vojenství* 51, 2002, s. 568-603.
- CERTEAU Michel de, *The Practice of Everyday Life*, Berkley 1984.
- CLAUSEN Helge, *Konvertiten in Dänemark im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Georg Diederich (Hrsg.), *300 Jahre katholische Gemeinden in Mecklenburg. Geschichte und Bedeutung in der Nordeuropäischen Diaspora*, Schwerin 2009, s. 34-41.
- CLOSSEY Luke, *Salvation and Globalization in the Early Jesuit Missions*, Cambridge 2008.
- CONRADS Norbert, *Der Anteil des schwedischen Gesandten Stralenheim an der Entschlussbildung und Durchführung der Altranstädter Konvention von 1707*, in: Jürgen Rainer Wolf (Hrsg.), *1707-2007 Altranstädter Konvention. Ein Meilenstein religiöser Toleranz in Europa*, Halle 2008, s. 26-50.
- CONRADS Norbert, *Die Durchführung der Altranstädter Konvention in Schlesien 1707-1709*, Köln 1971.
- CONRADS Norbert, *Schlesien in der frühmoderne. Zur politischen und geistigen Kultur eines habsburgischen Landes*, Wien 2009.
- CORSWANT-NAUMBURG Inga von, *Greve Erik Dahlbergh. Kungligt råd, Fältmarskalk och Generalguvernör*, Sundbyberg 2008.
- CRAMER Friedrich, *Biographische Nachrichten von der Gräfin Maria Aurora Königsmarck*, Leipzig 1833.
- CRAMER Friedrich, *Denkwürdigkeiten der Gräfin Maria Aurora Königsmark und der Königsmarkschen Familie. Erster Band*, Leipzig 1836.
- CROSS Mai'a Davis, *The European Diplomatic Corps. Diplomats and International Cooperation from Westphalia to Maastricht*, New York 2007.
- CSEPREGI Zoltán, *Das königliche Ungarn im Jahrhundert vor der Toleranz (1681-1781)*, in: Rudolf Leeb – Martin Scheutz – Dietmar Weikl (Hrsg.), *Geheimprotestantismus und evangelische Kirchen in der Habsburgermonarchie und im Erzstift Salzburg (17./18. Jahrhundert)*, Wien-München 2009, s. 299-329.
- CZAIKA Otfried, *„Emot the Poler, Rysser och Danska“ – Das Schwedische Reich und das Krisenjahr 1609/1610*, *Jahrbuch für Europäische Geschichte* 10, 2009, s. 77-96.
- CZAPLIŃSKI Władysław – GÓRSKI Karol, *Historia Danii*, Wrocław (et al.) 1965.

- ČAPSKÁ Veronika, *Představy společnosti a strategie sebereprezentace. Řád servitů v habsburské monarchii (1613-1780)*, Praha 2011.
- ČECHOVÁ Blanka, *Polsko-habsburské vztahy v době Ferdinanda III. a Vladislava IV. Dynastická diplomacie a třeboňská zástavní držba*, Brno 2012 (disertační práce).
- ČERNUŠÁK Tomáš, *Služba papeži versus služba vlastní rodině. Příklad pražského nuncia Antonia Caetaniho*, *Folia Historica Bohemica* 32, 2017, s. 137-149.
- ČERNÝ Karel, *František Oldřich Kinský a jeho podíl na zahraniční politice Leopolda I. do roku 1679*, Praha 1952 (disertační práce).
- ČORNEJOVÁ Ivana – FECHTNEROVÁ Anna, *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta (1654-1773)*, Praha 1986.
- ČTVRTNÍK Pavel – GALUŠKA Jan – TOŠNEROVÁ Patricia, *Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Liberec 2008.
- DAHLBERG Gunilla, *Drama in Sweden. Opera in Sweden. Ballet in Sweden*, in: Pierre Béhar – Helen Watanabe-O'Kelly (Hrsg.), *Spectaculum Europaeum. Theatre and Spectacle in Europe (1580-1750)*, Wiesbaden 1999.
- DAHLBERG Gunilla, *Komediantteatern i 1600-talet Stockholm*, Stockholm 1992.
- DAHLGREN Stellan – NORMAN Hans, *The Rise and Fall of New Sweden. Governor Johan Risingh's Journal 1654-1655 in its historical context*, Uppsala 1988.
- DAHLGREN Stellan, *Estates and Classes*, in: Michael Roberts (ed.) *Sweden's Age of Greatness 1632-1718*, London 1973, s. 102-131.
- DALLMEIER Martin, *Quellen zur Geschichte des europäischen Postwesens 1501-1806, Teil 1-2*, Kallmünz 1977.
- DANSTRUP John – KOCH Hal Harald (red.), *Danmarks historie. Bind 7 (1596-1660), Bind 8 (1660-1721)*, København 1964.
- DAUSER Regina, „Dann ob Uns gleich die Kayserliche Würde anklebet“. *Der kaiserliche Vorrang bei Friedensverhandlungen und in Friedensverträgen des 17. und 18. Jahrhunderts*, in: Inken Schmidt-Voges (Hrsg.), *Pax perpetua. Neuere Forschungen zum Frieden in der Frühen Neuzeit*, München 2010, s. 305-327.
- DELUMEAU Jean, *Strach na Západě ve 14.-18. století: Strach doléhající na většinu*, Praha 1997.
- DENZLER Georg, *Die Propagandakongregation in Rom und die Kirche in Deutschland im ersten Jahrzehnt nach dem Westfälischen Frieden*, Paderborn 1969.
- DICKMANN Fritz, *Der Westfälische Frieden*, Münster 1959.
- DINGES Martin – BARRAS Vincent, (Hrsg.), *Krankheit in Briefen im deutschen und französischen Sprachraum 17.-21. Jahrhundert*, Stuttgart 2007.

- DINGES Martin, *Die Ehre als Thema der historischen Anthropologie. Bemerkung zur Wissenschaftsgeschichte und zur Konzeptualisierung*, in: Klaus Schreiner – Gerd Schwerhoff (Hrsg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesselschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 29-62.
- DREVES Lebrecht, *Geschichte der katholischen Gemeinden zu Hamburg und Altona. Ein Beitrag zur Geschichte der nordischen Missionen*, Schaffhausen 1866.
- DROSDA Robert, *Die Verhandlungen auf dem Reichstag zu Regensburg von der Ankunft des Grafen Gottlieb von Windischgrätz bis zum Abschluss des zwanzigjährigen Waffenstillstands im August 1684*, Wien 1939 (disertační práce).
- DROSTE Heiko, „*Favoriten verursachen zu zeiten newerungen im ganzen stat, sonderlig wan die gnad lange beharret.*“ *Ein Favoritendiskurs aus Schweden (1649)*, in: Jan Hirschbiegel – Werner Paravicini (Hrsg.), *Der Fall des Günstlings. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, Ostfildern 2002, 65-76.
- DROSTE Heiko, *Die Großmacht Schweden im Spiegel der Wolfenbütteler Überlieferung*, *Wolfenbütteler Barock-Nachrichten* 27, 2000, s. 19-32.
- DROSTE Heiko, *Ein Diplomat zwischen Familieninteressen und Königsdienst: Johan Adler Salvius in Hamburg (1630-1650)*, in: Hillard von Thiesen – Christian Windler (Hrsg.), *Nähe in der Ferne. Personale Verflechtung in den Außenbeziehungen der Frühen Neuzeit*, Berlin 2005, s. 87-104.
- DROSTE Heiko, *Hamburg: ein Zentrum schwedischer Außenbeziehungen im 17. Jahrhundert*, in: Ivo Asmus – Heiko Droste – Jens E. Olesen (Hrsg.), *Gemeinsame Bekannte. Schweden und Deutschland in der Frühen Neuzeit*, Münster 2003, s. 65-82.
- DROSTE Heiko, *Im Dienst der Krone. Schwedische Diplomaten im 17. Jahrhundert*, Kiel 2002.
- DROSTE Heiko, *Patrioten ausländischer Herkunft. Zum Patriotismus in Schweden im 17. Jahrhundert*, in: Robert von Friedeburg (Hrsg.), „*Patria*“ und „*Patrioten*“ vor dem Patriotismus. *Pflichten, Rechte, Glauben und Rekonfigurierung europäischer Gemeinwesen in 17. Jahrhundert*, Weisbaden 2005, s. 309-334.
- DROSTE Heiko, *Patronage in der Frühen Neuzeit. Institution und Kulturform*, *Zeitschrift für Historische Forschung* 30, 2003, 555-590.
- DROSTE Heiko, *The Terms of Royal Service: Post Servants' Finances, c. 1700*, in: Týž (ed.), *Connecting the Baltic Area: The Swedish Postal system in the Seventeenth Century*, Huddinge 2011, s. 123-174.
- DUCHHARD Heinz – MAY Gerhard (Hrsg.), *Union – Konversion – Toleranz. Dimensionen der Annäherung zwischen den christlichen Konfessionen im 17. und 18. Jahrhundert*, Mainz 2000.
- DUINDAM Jeroen, *Ceremonial staffs and paperwork at two courts. France and the Habsburg monarchy ca 1550-1720*, in: Klaus Malettke – Chantal Grell (Hrsg.),

- Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenhöfen in der Frühen Neuzeit (15.-18. Jh.), Marburg 2001, s. 369-388.
- DUINDAM Jeroen, *Vienna and Versailles. The Courts of Europe's Dynastic Rivals, 1550 – 1780*, Cambridge 2003.
- ELIADE Mircea, *Posvátné a profánní*, Praha 2006.
- ELIAS Norbert, *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie*, Darmstadt 1969.
- ELLENIUS Allan, *Die repräsentative Funktion adliger Bauten und ihrer Ausstattung im schwedischen 17. Jahrhundert*, in: Dieter Lohmeier (Hrsg.), *Arte et Marte. Studien zur Adelskultur des Barockzeitalters in Schweden, Dänemark und Schleswig-Holstein*, Neumünster 1978, s. 129-142.
- ENGLUND Peter, *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*, Stockholm 1990.
- ENGLUND Peter, *The Battle of Poltava. The Birth of the Russian Empire*, London 1992.
- ERICSSON Peter, *Stora nordiska kriget förklarar. Karl XII och det ideologiska tilltalet*, Uppsala 2002.
- ERIKSSON Bo, *Svenska adelns historia*, Stockholm 2011.
- ERIKSSON Ingvar, *Karolinen Magnus Stenbock*, Stockholm 2007.
- ESPAGNE Michel – WERNER Michael, *Deutsch-französischer Kulturtransfer im 18. und 19. Jahrhundert. Zu einem neuen interdisziplinären Forschungsprogramm des C. N. R. S.*, Francia 13, 1985, s. 502-510.
- EVANS Robert J. W., *The Court. A Protean Institution and an Elusive Subject*, in: Ronald Asch – Adolf Birke (ed.), *Princes, Patronage and the Nobility. The Court at the Beginning of the Modern Age c. 1450-1650*, Oxford 1991, s. 481-491.
- EVANS Robert J. W., *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*, Praha 2003.
- FAHLBORG Birger, *Sveriges yttre politik 1660-1664*, Stockholm 1932.
- FALCKE Jeannette, *Studien zum diplomatischen Geschenkwesen am brandenburgisch-preußischen Hof im 17. und 18. Jahrhundert*, Berlin 2006.
- FEJTOVÁ Olga, *Přehledy bádání a historiografických studií. Německá diskuse ke konfesionalizaci v evropském kontextu*, Český časopis historický 109, 2011, s. 739-785.
- FELDKAMP Michael F., *Päpstliche Missionbemühungen in Schweden während des 17. und 18. Jahrhunderts*, in: Marie-Louise Rodén (ed.), *Ab Aquilone. Nordic Studies in Honour and Memory of Leonard E. Boyle*, Stockholm 1999, s. 149-168.
- FERENCOVÁ Hana, *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570-1800*, Olomouc 2017 (disertační práce).

- FIALOVÁ Ludmila (a kol.), *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996.
- FINDEISEN Jörg Peter, *Axel Oxenstierna. Architekt der schwedischen Großmacht-Ära und Sieger des Dreißigjährigen Krieges*, Gernsbach 2007.
- FINDEISEN Jörg Peter, *Karl XII. von Schweden. Ein König, der zum Mythos wurde*, Berlin 1992.
- FINDEISEN Jörg-Peter, *Karl XII. von Schweden – gekrönter Soldat oder genialer Feldherr? Zum Bild Karls XII. in der deutschen Historiographie*, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 42, 1994, H 11, s. 983-998.
- FINK Josef, *Geschichte von Linz, Bd. I*, Linz 1867.
- FLORÉN Anders – DAHLGREN Stellan – LINDEGREN Jan, *Kungar och Krigare. Tre essäer om Karl X. Gustav, Karl XI. och Karl XII.*, Stockholm 1992.
- FORSSBERG Anna, Maria, *Att hålla folket på gott humör. Informationsspridning, krigspropaganda och mobilisering i Sverige 1677-1680*, Stockholm 2005.
- FORSSELL Nils, *Svenska postverkets historia*, Stockholm 1936.
- FRANÇOIS Etienne, *Die unsichtbare Grenze. Protestanten und Katholiken in Augsburg 1648-1806*, Sigmaringen 1991.
- FRIDERICIA Julius Albert, *Adelsvældens sidste dage. Danmarks historie fra Christian IV. død til enevældens indførelse (1648-1660)*, København 1969.
- FRIESE Wilhelm, *Christina, Königin von Schweden*, in: August Buck (Hrsg.), *Europäische Hofkultur im 16. und 17. Jahrhundert*, Bd. I. Hamburg 1981, s. 475-481.
- FRIND Anton, *Die Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag*, Prag 1873.
- FROM Peter, *Karl XII:s död. Gåtans lösning*, Lund 2005.
- FROSELL Preben Hampton, *Diplomati og religion. Gesandterne for de katolske magter og deres kirkepolitik i Danmark 1622-1849*, København 1990.
- FROST Robert I., *The northern wars. War, State and Society in Northeastern Europe, 1558 – 1721*, London 2000.
- GAISBERGER Joseph, *Zur Geschichte milder Stiftungen in Lande ob der Ens*, Linz 1859.
- GAMRATH Helge, *The Great Fire of Copenhagen in 1728*, in: Martin Körner (Hrsg.), *Stadtzerstörung und Wiederaufbau. Zerstörungen durch Erdbeben, Feuer und Wasser*, Bern 1999.
- GARSTEIN Oskar, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Volume I. (1539-1583)*, Bergen 1963.
- GARSTEIN Oskar, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Volume II. (1583-1622)*, Oslo 1980.

- GARSTEIN Oskar, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. Volume III. (1622-1656)*, Leiden 1992.
- GATZ Erwin – JANKER Stephan M. (Hrsg.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches: ein biographisches Lexikon, Bd. III (1648-1803)*, Berlin 2001.
- GEMZELL Carl-Axel, *Scandinavian History in International Research*, Scandinavian Journal of History 5, 1980, s. 239-256.
- GENNEP Arnold van, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1996.
- GERHARDT Martin – HUBATSCH Walther, *Deutschland und Skandinavien im Wandel der Jahrhunderte*, Bonn 1977.
- GESTRICH Andreas, *Höfisches Zeremoniell und sinnliches Volk. Die Rechtfertigung des Hofzeremoniells im 17. und frühen 18. Jahrhundert*, in: Jörg Jochen Berns – Thomas Rahn (Hrsg.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Tübingen 1995, s. 57-73.
- GIESE Simone, *Peregrinatio academica oder Kavaliertour – Bildungsreisen des schwedischen Adels zu Beginn der Frühen Neuzeit*, in: Ivo Asmus – Heiko Droste – Jens E. Olesen (Hrsg.), *Gemeinsame Bekannte. Schweden und Deutschland in der Frühen Neuzeit*, Münster 2003, s. 83-105.
- GIGAS Emil, *Grev Bernardino de Rebolledo. Spansk gesandt i Kjøbenhavn 1648-1659*, Kjøbenhavn 1883.
- GILLMEISTER Heiner, *Der Topspin taugte nichts im alten Jeu de la Paume: das Tennisspiel in drei Jahrhunderten (1500–1800)*, in: Rebekka von Mallinckrodt (Hrsg.), *Bewegtes Leben. Körpertechniken in der Frühen Neuzeit*, Wiesbaden 2008, s. 205–229.
- GOETZE Sigmund, *Die Politik des schwedischen Reichskanzlers Axel Oxenstierna gegenüber Kaiser und Reich*, Kiel 1971.
- GOFFMAN Erving, *Stigma. Poznámky k problému zvládání narušené identity*, Praha 2003.
- GOFFMAN Erving, *Všichni hrajeme divadlo*, Praha 1999.
- GOLL Jaroslav, *Der Vertrag von Altranstaedt. Oesterreich und Schweden 1706-1707. Ein Beitrag zur Geschichte der österreichischen Politik während des nordischen Krieges*, Prag 1879.
- GÖRANSSON Göran, *Der deutsche Einfluß auf die Professionalisierung des schwedischen Offizierskorps und die Herausbildung eines Offiziersideals 1560-1718*, in: Jürgen Bohmbach (Hrsg.), *Kulturelle Beziehungen zwischen Schweden und Deutschland im 17. und 18. Jahrhundert*, Stade 1990, s. 52-61.
- GOTTHARD Axel, *In der Ferne. Die Wahrnehmung des Raums in der Vormoderne*, Frankfurt am Main 2007.
- GRAF Henriette, *Das kaiserliche Zeremoniell und das Repräsentationsappartement im Leopoldinischen Trakt der Wiener Hofburg um 1740*, Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 51, 1997, s. 571-587.

- GRAUERT Wilhelm Heinrich, *Christina. Königin von Schweden und ihr Hof, Bd. 1*, Bonn 1937.
- GREENBLATT Stephen, *Podivuhodná vlastnictví. Zázraky z Nového světa*, Praha 2004.
- GROEBNER Valentin, *Angebote, die man nicht ablehen kann. Institution, Verwaltung und die Definition von Korruption am Ende des Mittelalters*, in: Reinhard Blänkner – Bernhard Jussen (Hrsg.), *Institutionen und Ereignis. Über historische Praktiken und Vorstellungen gesellschaftlichen Ordens*, Göttingen 1998, s. 163-184.
- GROEBNER Valentin, *Invisible Gifts. Secrecy, Corruption and the Politics of Information at the Beginning of the 16th Century*, in: Gisela Engel (Hrsg.), *Das Geheimnis am Beginn der europäischen Moderne*, Frankfurt am Main 2002, s. 98-110.
- GROSS Lothar, *Die Geschichte der deutschen Reichshofkanzlei von 1559 bis 1806*, Wien 1933.
- GRUNDBERG Malin, *Ceremoniernas makt. Maktöverföring och genus i vasatidens kungliga ceremonier*, Lund 2005.
- GSCHLIEßER Oswald von, *Der Reichshofrat. Bedeutung und Verfassung, Schicksal und Besetzung einer obersten Reichsbehörde von 1559 bis 1806*, Wien 1942.
- GUSTAFSON Alrik, *Dějiny švédské literatury*, Brno 1998.
- HÄBERLEIN Mark – JEGGLE Christof (Hrsg.), *Materielle Grundlagen der Diplomatie. Schenken, Sammeln und Verhandeln in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. München 2013.
- HAHR August, *Architecture in Sweden*, Stockholm 1938.
- HAHR August, *De svenska kungliga lustslotten. Drottningholm, Gripsholm I.*, Stockholm 1899.
- HAHR August, *De svenska kungliga lustslotten. Ulriksdal, Haga, Rosersberg, Rosendal, Tullgarn, Sofiero, II.*, Stockholm 1899.
- HAJNÁ Milena, *El final del viaje. Audiencias de los Embajadores delante del Rey de España en los siglos XVI y XVII*, in: Josef Opatrný (ed.), *Las relaciones checo-españolas. Viajeros testimonios*, Ibero-americana Pragensia, Praha 2009, s. 15-26.
- HALBWACHS Maurice, *Kolektivní paměť*, Praha 2009.
- HAMMARLUND Bo, *Politik utan partier. Studier i Sveriges politiska liv 1726-1727*, Stockholm 1985.
- HAMMERICH Angul, *Musiken ved Christian den Fjerdes Hof*, København 1892.
- HANSEN Johannes, *Sankt Ansgars Kirke i hundrede Aar. Fra Kejslerligt Kongeligt Østerrigsk Gesandtskabskapel til Danske Katholikkers Domkirke*, København 1942.
- HARMS Wolfgang – JAEGER Stephen (Hrsg.), *Fremdes wahrnehmen, fremdes Wahrnehmen*, Leipzig 1997.

- HASSØ Arthur G. – KROMAN Erik, *Tyske kancelli II. (Gehejmekonseilet 1670-1770, Danske Kancellis udenrigske afdeling til 1676, Tyske Kancellis udenrigske afdeling til 1770)*, København 1962.
- HATJE Ann Katrin, *Von der königlichen Postzeitung zum „Swänksa Argus“: Ein Überblick über die schwedische Presse im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Martin Welke – Jürgen Wilke (Hrsg.), *400 Jahre Zeitung. Die Entwicklung der Tagespresse im internationalen Kontext*, Bremen 2008, s. 205-220.
- HATTON Ragnhild Marie, *Charles XII. of Sweden*, London 1968.
- HAUSMANN Friedrich (Hrsg.), *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden. Band II. (1716-1763)*, Zürich 1950.
- HAVLÍK Jiří M., *Česká katolická šlechta v jezuitské péči 1623-1773*, in: *Dělám to k větší slávě Boží a chvále vlasti. Bohuslav Balbín a jeho doba*, Klatovy 2014, s. 115-137.
- HAVLÍK Jiří M., *Jan Friedrich z Valdštejna. Arcibiskup a mecenáš doby baroka*, Praha 2016.
- HAVLÍK Jiří M., *The Extraordinary Imperial Envoys to the Conclave during the 1667-1730 period*, *Theatrum historiae* 19, 2016, s. 205-245.
- HELVEG Ludvig, *Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen. Vols. I-II*, København 1857 a 1883.
- HENGERER Mark, *Die Zeremonialprotokolle und weitere Quellen zum Zeremoniell des Kaiserhofes im Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (Hrsg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*, Wien-München 2004, s. 76-93.
- HENGERER Mark, *Hofzeremoniell, Organisation und Grundmuster sozialer Differenzierung am Wiener Hof im 17. Jahrhundert*, in: Klaus Malettke – Chantal Grell (Hrsg.), *Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenhöfen in der Frühen Neuzeit (15.-18. Jh.)*, Marburg 2001, s. 337-368.
- HENRIKSEN Ole Bernt, *Afguds nåde. Christian den femte og hans regering*, Odense 1996.
- HERBERS Klas, *Alte Wege. Unterwegs zu heiligen Stätten Pilgerfahrten*, in: Herman Bausinger – Klaus Beyrer – Gottfried Korff (Hrsg.), *Reisenkultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*, München 1991, s. 23-31.
- HILDEBRAND Bengt, *Främlingar ser på Sverige*, Stockholm 1962.
- HILDEBRAND Karl Emil, *Johan III. och Europas katolska makter 1568-1580*, Uppsala 1898.
- HLAVAČKA Milan, *Cestování v éře dostavníku. Všední den na střeoevropských cestách*, Praha 1996.
- HOBSBAWM Eric, *Introduction: Inventing Traditions*, in: E. Hobsbawm – Terence Ranger, (ed.), *The Invention of Tradition*, Cambridge 2000, s. 1-14.
- HOFBERG Herman, *Svenskt biografiskt handlexikon*, Stockholm 1906.

- HÖFFKER Daniel, *Erbprinz und Wahlkönig. Friedrich von Hessen-Kassel als schwedischer König 1720-1751*, in: Daniel Höffker – Gabriel Zeilinger (Hrsg.), *Fremde Herrscher. Elitentransfer und politische Integration im Ostseeraum (15.-18. Jahrhundert)*, Frankfurt am Main 2006, s. 83-111.
- HOFMAN Albert, *Antonio Possevinos Bemühungen um die sogenannten Nordischen Päpstlichen Seminare 1578-1585*, Koblenz 1929.
- HÖGBERGS Staffan, *Stockholms historia, del 1.*, Stockholm 1981.
- HOJDA Zdeněk – CHODĚJOVSKÁ Eva (eds.), *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje. Kavalírská cesta českého šlechtice do německých zemí, Itálie, Francie, Španělska a Portugalska*, díl 1-2., Praha 2014.
- HOJDA Zdeněk, *Collegia Nordica v Olomouci a Braněvě 1578-1619*, Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis 30, č. 1, 1990, s. 49-95.
- HOJDA Zdeněk, *Dva jezuitské deníky z diplomatických misí. K úloze členů jezuitského řádu v mezinárodní diplomacii 17. století*, Folia Historica Bohemica 27, 2012, s. 315-328.
- HOJDA Zdeněk, *O mořských nebezpečnostech. Malá antologie textů českých autorů 16.-18. století*, Dějiny a současnost 29, č. 3, 2007, s. 36-39.
- HOJDA Zdeněk, *Pasy 16. – 18. století jako pragmatické písemnosti*, in: Zdeněk Hojda – Hana Pátková (edd.), *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*, Praha 2008, s. 155-186.
- HOLM Teodor, *Sveriges allmänna postväsen. Ett försök till svensk posthistoria (1620-1718)*, Bd. 5, Stockholm 1927.
- HOLMBERG Claes Göran, *Nästan bara posttidningar (tiden före 1732)*, in: Karl Erik Gustafsson – Per Rydén (utg.), *Den svenska pressens historia. I begynnelsen (tiden före 1830)*, Band I., Stockholm 2000, s. 22-97.
- HOLST Walfrid, *Fredrik I.*, Stockholm 1953.
- HOLZAPFEL Helmut, *Ein polnischer Minorit als kaiserlicher Gesandtschaftspriester in Stockholm*, Nasza Przeszłość. Studia z dziejów kościoła i kultury katolickiej w Polsce 40, 1973, s. 183-194.
- HONSELMANN Wilhelm, *Die Familie von Plettenberg, gen. Herting*, Westfälische Zeitschrift 117, 1967, s. 247-291.
- HOPE Nicholas, *German and Scandinavian Protestantism 1700-1918*, Oxford 1995.
- HRBEK Jiří, *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640-1740*, Praha 2013.
- HRBEK Jiří, *Cesty evropské historiografie k diplomacii raného novověku*, Theatrum historiae 13, 2013, s. 7-30.
- HRBEK Jiří, *České barokní korunovace*, Praha 2010.
- HRBEK Jiří, *Jean Bodin a počátky teorie státní suverenity*, in: Jan Kubáček (ed.), *I. studentský politologický almanach*, Praha 2005, s. 7-30.

- HRBEK Jiří, *Postavení diplomata v mezinárodním systému poloviny 17. století*, in: Jan Zdichynec (ed.), *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru, Ústí nad Orlicí 2008*, s. 222-234.
- HRBEK Jiří, *Proměny valdštejnské reprezentace. Symbolické sítě valdštejnského rodu v 17. a 18. století*, Praha 2015.
- HRBEK Jiří, *Přehledy bádání a historiografických studií. Panovnický ceremoniál a rituál v historickém bádání začátku 21. století*, ČČH 108, 2010, s. 496-518.
- HREBIKOVÁ Anežka, *Štěpán Vilém Kinský jako císařský vyslanec v Rusku Petra Velikého v letech 1721-1722. Acta Legationis Moscoviticae aneb Diplomatické relace jako raně novověký pramen*, Praha 2016 (diplomová práce).
- HRUŠKOVÁ Monika, *Každodenní život císařských vyslanců v Polsku v druhé polovině 17. století*, České Budějovice 2012 (diplomová práce).
- HYDEN-HANSCHO Veronika, *Reisende, Migraten, Kulturmanager. Mittlerpersönlichkeiten zwischen Frankreich und dem Wiener Hof 1630-1730*, Stuttgart 2013.
- CHARD Chloe, *Pleasure and guilt on the Grand Tour. Travel writing and imaginative geography 1600-1830*, Manchester 1999.
- CHODĚJOVSKÁ Eva, *Olaus Magnus mezi evropským severem a jihem*, in: Ivana Ebelová (a kol.), *Mezi kulturou a uměním: věnováno Zdeňku Hojdovi k životnímu jubileu*, Praha 2013, s. 30-41.
- CHRISTENSEN Lars, *The Foreign Policy of Hannibal Sehested 1660-1666*, Scandinavian Journal of History 24, 1999, s. 117-133.
- CHRISTENSSON Jakob (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Frihetstiden*, Lund 2006.
- CHRISTENSSON Jakob (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Renässansen*, Lund 2005.
- CHRISTENSSON Jakob (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*, Lund 2005.
- CHROŚCICKI Juliusz, *Ceremonial Space*, in: Allan Ellenius (edd.), *Iconography, Propaganda, and Legitimation*, Oxford 1998, s. 193-216.
- IHSE Cecilia, *Präst, stånd och stat. Kung och kyrka i förhandling 1642-1686*, Stockholm 2005.
- ILSØE Harald, *Udlændinges rejser i Danmark indtil år 1700*, København 1963.
- ISACSON Claes-Göran, *Skånska kriget 1675-1679*, Lund 2000.
- ISRAEL Jonathan I., *Empires and Entrepots. The Dutch, the Spanish Monarchy and the Jews (1585-1713)*, London 1990.
- JACOBSEN Magnus, *Slottet brinner!* Stockholm 2005.

- JÄGERSKIÖLD Olof, *Den svenska utrikespolitikens historia II:2, 1721-1792*, Stockholm 1957.
- JÄGERSKIÖLD Stig, *Sverige och Europa 1716-1718. Studier i Karl XII:s och Görz utrikespolitik*, Ekenäs 1937.
- JÁCHIM František, *Tycho Brahe. Hvězdářova odysea z Dánska do Čech*, Praha 2000.
- JAKUBEC Ondřej – MALÝ Tomáš, *Konfesijnost – (nad)konfesijnost – (bez)konfesijnost: diskuze o renesančním epitafu a umění jako zdroji konfesijní identifikace*, *Dějiny-teorie-kritika* 7, 2010, s. 79-112.
- JANSENN Wilhelm, *Die Anfänge des modernen Völkerrechts und der neuzeitlichen Diplomatie*, *Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* 38, 1964, s. 450-585.
- JARNUT-DERBOLAV Elke, *Die Österreichische Gesandtschaft in London (1701-1711). Ein Beitrag zur Geschichte der Haager Allianz*, Bonn 1972.
- JARREN Volker, *Die Vereinigten Niederlande und das Haus Österreich 1648-1748. Fremdbildwahrnehmung und politisches Handeln kaiserlichen Gesandter und Minister*, in: Helmut Gabel – Volker Jarren (Hrsg.), *Kaufleute und Fürsten. Außerpolitik und politisch-kulturelle Perzeption im Spiegel niederländisch-deutscher Beziehungen 1648-1748*, Münster 1998, s. 39-354.
- JARREN Volker, *Europäische Diplomatie im Zeitalter Ludwigs XIV. Das Beispiel Johann Daniel Kramprichs von Kronenfeld (1622 – 1693)*, *Jahrbuch für europäische Geschichte* 3, 2002, s. 101-131.
- JARRICK Arne – SÖDERBERG Johan (red.), *Människovärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600-1850*, Uppsala 1994.
- JARRICK Arne, *Kulturen der Sexualität im Schweden der Frühen Neuzeit*, *Historische Anthropologie* 2, 1994, H 3, s. 351-370.
- JESPERSEN Knud J. V., *Absolute Monarchy in Denmark: Change and Continuity*, *Scandinavian Journal of History* 12, 1987, s. 307-316.
- JESPERSEN Leon (edd.), *A Revolution from Above? The Power State of 16th Century Scandinavia*, Odense 2000.
- JESPERSEN Leon, *Court and Nobility in Early Modern Denmark*, *Scandinavian Journal of History* 27, 2002, s. 129-142.
- JÖCHNER Cornelia, *Barockgarten und zeremonielle Bewegung. Die Möglichkeiten der Alée couverte, oder: wie arrangiert man ein Incognito im Garten?*, in: Jörg Jochen Berns – Thomas Rahn (edd.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik im Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Tübingen 1995, s. 471-483.
- JONASSON Gustaf, *Karl XII och hans rådgivare. Den utrikespolitiska maktkampen i Sverige 1697-1702*, Uppsala 1960.

- JOUZOVÁ Miroslava – JOUZA Ladislav, *Adolf Vratislav ze Šternberka jako stavebník pražského paláce na Malé Straně a barokního areálu v Zásnukách*, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (et al.), *Život pražských paláců. Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby*, Praha 2009, s. 193-217.
- JUCKER Michael, *Gesten, Kleider und Körperschmähungen. Ordnungbrüche und ihre Wahrnehmung im eidgenössischen Gesandtschaftswesen des ausgehenden Spätmittelalters*, in: Marian Füssel – Thomas Weller (Hrsg.), *Ordnung und Distinktion. Praktiken sozialer Repräsentation in der ständischen Gesellschaft*, Münster 2005, s. 215-237.
- JUTIKKALA Eino – PIRINEN Kauko, *Dějiny Finska*, Praha 2001.
- JŮZLOVÁ Jana, *Mezi hrdinstvím a zločinem. Souboje v raném novověku*, Acta Universitatis Carolinae-Philosophica et Historica 5, 1999, s. 29-58.
- KALISTA Zdeněk, *Cesty ve znamení kříže. Dopisy a zprávy českých misionářů XVII.-XVIII. věku ze zámořských krajů*, Praha 1941.
- KALISTA Zdeněk, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, Praha 1999.
- KAN Aleksandr Sergejevič, *Dějiny skandinávských zemí*, Praha 1983.
- KAPLAN Benjamin J., *Diplomacy and Domestic Devotion: Embassy Chapels and the Toleration of Religious Dissent in Early Modern Europe*, Journal of Early Modern History 6, 2002, s. 341-361.
- KAPLAN Benjamin J., *Divided by Faith. Religious Conflict and the Practice of Toleration in Early Modern Europe*, Cambridge-London 2007.
- KARASEK-LANGER Alfred, *Der oberösterreichische Jesuit Martin Gottseer (1648-1731) als Krippenbauer in Sachsen, Ungarn und Schweden*, Oberösterreichische Heimatblätter 21, Heft 1/2, 1967, s. 42-57.
- KARLSSON Åsa – KRONBERG Klas – SANDIN Per (red.), *Karl XII. och svenskarna i Osmanska riket*, Stockholm 2015.
- KARLSSON Åsa Sjögren, *Männerna, kvinnorna och rösträtten. Medborgarskap och representation 1723-1866*, Stockholm 2006.
- KARLSSON Åsa, *The Convention of Altranstädt in Swedish Politics*, in: Jürgen Rainer Wolf (Hrsg.), *1707-2007 Altranstädter Konvention. Ein Meilenstein religiöser Toleranz in Europa*, Halle 2008, s. 21-25.
- KARLSSON Blanka, *Bohemika a válečná kořist v některých knihovnách a zámcích ve Švédsku*, in: *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století. Sympoziem o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích Čechů k domovu 29. – 30. června 1998*, Praha 2000, s. 259-271.
- KARUP Wilhelm, *Geschichte der katholischen Kirche in Dänemark vom Beginn bis zur Gegenwart*, Münster 1863.

- KAUFMANN Harms, *Raimondo Graf Montecuccoli 1609-1680. Kaiserlicher Feldmarschall, Militärtheoretiker und Staatsmann*, Berlin 1974 (disertační práce).
- KELLENBENZ Hermann, *Holstein-Gottorff eine Domäne Schwedens. Ein Beitrag zur Geschichte der norddeutschen und nordeuropäischen Politik von 1657-1675*, Leipzig 1940.
- KELLER Katrin, *Der Hof als Zentrum adliger Existenz? Der Dresdner Hof und der sächsische Adel im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Ronald, G. Asch, (Hrsg.), *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (ca. 1600-1789)*, Köln 2001, s. 207-233.
- KELLER Katrin, *Frauen und Diplomatie in der höfische Gesellschaft*, Innsbrucker historische Studien 29, 2013, s. 31-39.
- KELLER Katrin, *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*, Wien 2005.
- KELLER Katrin, *Mit den Mitteln einer Frau. Handlungsspielräume adliger Frauen in Politik und Diplomatie*, in: Hillard von Thiesen – Christian Windler (Hrsg.), *Akteure der Außenbeziehungen. Netzwerke und Interkulturalität im historischen Wandel*, Köln 2010, s. 219-244.
- KERMAUNER Anneliese, *Johann Freiherr von Goëss*, Graz 1966 (disertační práce).
- KJELLBERG Erik, *Frankreich in Schweden. Ein Beitrag zur Geschichte der musikalischen Migration im 17. Jahrhundert*, in: Robert Bohn, (Hrsg.), *Europa in Scandinavia. Kulturelle und soziale Dialoge in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1994, s. 173-189.
- KJELLBERG Erik, *Hovmusiken under Andreas Düben och Gustav Düben*, in: Leif Jonsson – Ann-Marie Nilsson – Greger Andersson (red.), *Musiken i Sverige. Från forntid till stormaktstidens slut, Del I.*, Stockholm 1994, s. 309-357.
- KJELLBERG Erik, *Kungliga musiker i Sverige under Stormaktstiden. Studier kring deras organisation, verksamheter och status ca 1620- ca 1720*, Vol. 1-2, Uppsala 1979.
- KLUSÁKOVÁ Lud'a, *Prostředí a identita*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 5, Studia Historica LII (Obraz druhého v historické perspektivě II), 1999, s. 59-77.
- KÖGLER Joseph – POHL Dieter, *Die Chroniken der Grafschaft Glatz. Die Chroniken der Dörfer, Pfarreien und Herrschaften des Kreises Habelschwerdt*, Bd. 4, Köln 2001.
- KÖHLER Matthias, *Neue Forschungen zur Diplomatiegeschichte*, Zeitschrift für Historische Forschung 40, 2013, s. 257-271.
- KONGSTED Ole, *Christian IV. und seine europäische Musikerschaft*, in: Robert Bohn (Hrsg.), *Europa in Scandinavia. Kulturelle und soziale Dialoge in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1994, s. 115-126.
- KONRÁDOVÁ Monika – SMÍŠEK Rostislav, *The Illusion of Power or Relentless Reality? Ceremonial and Ritual Practices at the Court of Moscow in the Middle of the 17th Century through the Eyes of the Imperial Diplomats*, Theatrum historiae 19, 2016, s. 45-71.

- KOPITZSCH Franklin, *Altona – ein Zentrum der Aufklärung am Rande des dänischen Gesamtstaats*, in: Klaus Bohnen – Sven Aage Jørgensen (Hrsg.), *Der dänische Gesamtstaat*. Kopenhagen – Kiel – Altona, Tübingen 1992, s. 91-118.
- KÖRBL Hansdieter, *Die Familie Bartholotti. Kaufleute, Beamte und Adelige. Eine Familiengeschichte aus dem frühneuzeitlichen Wien*, *Wiener Geschichtsblätter* 68, 2013, s. 317-344.
- KÖRBL Hansdieter, *Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident. Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I.*, Wien 2009.
- KRAUSS-MEYL Sylvia, „Die berühmteste Frau zweier Jahrhunderte“. *Marie Aurora Gräfin von Königsmarck*, Regensburg 2002.
- KREMER Karl Heinz, *Johann von den Birghden (1582-1645). Kaiserlicher und königlich-schwedischer Postmeister zu Frankfurt am Main*, Bremen 2005.
- KRISCHER André, *Souveränität als sozialer Status: Zur Funktion des diplomatischen Zeremoniells in der Frühen Neuzeit*, in: Ralph Kauz – Giorgio Rota – Jan Paul Niederkorn (Hrsg.), *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im mittleren Osten in der frühen Neuzeit*, Wien 2009, s. 1-32.
- KRUMMACHER Friedhelm, *Musik des Ostseeraums im Spiegel der Dübensammlung*, in: Robert Bohn (Hrsg.), *Europa in Scandinavia. Kulturelle und soziale Dialoge in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1994, s. 155-169.
- KRUMMHOLZ Martin, *Das Mäzenatentum des Grafen Johann Wenzel von Gallas und seine Festivitäten in Rom 1714-1719*, *Frühneuzeit-Info* 27, 2016, s. 35-53.
- KRUMMHOLZ Martin, *Gallasové. Barokní kavalíři a mecenáši (1630-1757)*, Praha 2013 (disertační práce).
- KRUMMHOLZ Martin, *Habsburgische Propaganda des kaiserlichen Botschafters am päpstlichen Hof am Beispiel der Gesandten Johann Wenzel von Gallas (1714-1719)*, in: Werner Telesko (Hrsg.), *Die Repräsentation der Habsburg-Lothringischen Dynastie in Musik, visuellen Medien und Architektur 1618-1918*, Wien 2017, s. 263-283.
- KŘÍŽOVÁ Markéta, *Vyprávění otců a dědů. Obnovení Jednoty bratrské ve světle ochranovských pramenů*, in: Zdeněk R. Nešpor (ed.), *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, Ústí nad Labem 2007, s. 289-309.
- KUBALA Ludwik, *Wojny duńskie i pokój oliwski 1657 – 1660 (Szkiecy historycznych serja VI)*, Lwów 1922.
- KUBEŠ Jiří (a kol.), *Vzastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640-1740*, Praha 2018 (v tisku).
- KUBEŠ Jiří (ed.), *Šlechtic na cestách v 16. – 18. století, Sborník příspěvků (nejen) ze 3. adventního kulatého stolu*, Pardubice 2007.

- KUBEŠ Jiří, *Hermann Jakob Czernin von Chudenitz' Diplomatic Mission in Warsaw in 1695. A Contribution towards the Travel Arrangements of Imperial Diplomats*, *Theatrum historiae* 19, 2016, s. 171-203.
- KUBEŠ Jiří, *Jan Marek z Clary a Aldringenu jako vyslanec Leopolda I. u saského kurfürštského dvora na konci 17. století*, *Český časopis historický* 113, 2015, s. 346-380.
- KUBEŠ Jiří, *Kaple císařských vyslanců v Drážďanech v druhé půli 17. století*, *Folia Historica Bohemica* 30, 2015, s. 127-156.
- KUBEŠ Jiří, *Misja dyplomatyczna Hermana Jakuba Czernina z Chudenic w 1695 r. Cesarski ambasador i Rzeczpospolita u schyłku panowania Jana III. Sobieskiego*, *Kronika zamkowa* 69, 2016, s. 131-156.
- KUBEŠ Jiří, *Náročné dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*, Pelhřimov 2013.
- KUCZYNSKI Brigitte, *Theodor Heinrich Altet von Stratman. Ein deutscher Diplomat des 17. Jahrhunderts*, Würzburg 1934.
- KUGELER Heidrun R. I., „*Le Parfait Ambassadeur*“ *The Theory and Practice of Diplomacy in the Century following the Peace of Westphalia*, Oxford 2006 (disertační práce).
- KÜHLMANN Wilhelm – NEUBER Wolfgang (Hrsg.), *Intertextualität in der Frühen Neuzeit. Studien zu ihren theoretischen und praktischen Perspektiven*, Frankfurt am Main 1994.
- KÜNG Enn, *Die schwedische Ostseepolitik, die internationale Handelskonjunktur und die Entstehung der Narvaer Handelsflotte in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, *Forschungen zur baltischen Geschichte* 3, 2008, s. 87-102.
- KUNZE, Stefan, *Höfische Musik im 16. und 17. Jahrhundert*, in: August Buck (Hrsg.), *Europäische Hofkultur im 16. und 17. Jahrhundert*, Bd. I. Hamburg 1981, s. 380-394.
- KUTTER Uli, *Zeiller – Lehmann – Krebel. Bemerkungen zur Entwicklungsgeschichte eines Reisehandbuches und zur Kulturgeschichte des Reisens im 18. Jahrhundert*, in: Wolfgang Griep – Hans Wolf Jäger (Hrsg.), *Reisen im 18. Jahrhundert. Neue Untersuchung*, Heidelberg 1986, s. 10-29.
- LAIDRE Margus, *The Great Northern War and Estonia. The Trial of Dorpat 1700-1708*, Tallinn 2010.
- LANDBERG Georg, *Den svenska utrikespolitikens historia I:3, 1648-1697*, Stockholm 1952.
- LANGER Herbert, *Schwedische Friedenskonzeptionen und Praktischer Friede im Jahrzehnt nach dem Dreissigjährigen Krieg*, in: Heinz Duchhardt (Hrsg.), *Zwischenstaatliche Friedenswahrung in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Köln-Wien 1991, s. 131-151.
- LARSSON Gunnar, *Stockholm – stormaktstidens musikcentrum*, in: Stellan Dahlgren (red.), *Kultur och samhälle i stormaktstidens Sverige*, Stockholm 1967, s. 125-168.

- LAU Thomas, *Das Reich der Diplomaten – Diplomaten des Reichs*, in: Stephan Wendehorst (Hrsg.), *Die Anatomie frühneuzeitlicher Imperien. Herrschaftsmanagement jenseit von Staat und Nation*, Berlin-München-Boston 2015, s. 265-280.
- LAURING Kåre, *Byen brænder. Den store brand i København 1728*, København 2003.
- LIVERY Jason, *Die Rolle der Konfession in der Außenpolitik Dänemarks und Schwedens 1570-1618*, in: Friedrich Beiderbeck – Gregor Horstkemper – Winfried Schulze (Hrsg.), *Dimensionen der europäischen Außenpolitik zur Zeit der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert*, Berlin 2003, s. 247-263.
- LEEB Rudolf, *Wien nach der Gegenreformation. Was blieb von der Reformation?*, in: Rudolf Leeb – Walter Öhlinger – Karl Vocelka (Hrsg.), *Brennen für den Glauben. Wien nach Luther*, Wien 2017, s. 254-263.
- LEGUTKE Daniel, *Die kaiserliche Gesandtschaftskapelle in Den Haag 1658-1718: Konfession und Säkularisierung in mikrohistorischer Sicht*, in: Vera Isaiasz (Hrsg.), *Stadt und Religion in der frühen Neuzeit: Soziale Ordnung und ihre Repräsentationen*, Frankfurt am Main 2007, s. 245-274.
- LEGUTKE Daniel, *Diplomatie als soziale Institution. Brandenburgische, sächsische und kaiserliche Gesandte in Den Haag 1648 – 1720*, Münster 2010.
- LEHMKUHL Ursula, *Diplomatiegeschichte als internationale Kulturgeschichte: Theoretische Ansätze und empirische Forschung zwischen Historischer Kulturwissenschaft und Soziologischem Institutionalismus*, *Geschichte und Gesellschaft* 2001, 27/3, s. 394-423.
- LEWAN Bengt, *Svenskar i Rom. Ur brev och reseminnen från sjutton- och artonhundredatalen*, Stockholm 1987.
- LINDEGÅRD Sven, *Consistorium regni. Och frågan om kyrklig överstyrelse. En studie i den svenska kyrkoförfattningens teori och praxis 1571-1686*, Lund 1957.
- LINDEGREN Jan Axel, *The Swedish 'Military State', 1560-1720*, *Scandinavian Journal of History* 10, 1985, s. 305-336.
- LINDHARDT Georg, *Kirchengeschichte Skandinaviens*, Göttingen 1983.
- LINDSTRÖM Carina, *Berättare på resa. Svenska resenärers reseberättelser (1667-1829)*, Stockholm 2015.
- LINDSTRÖM Peter – NORRHEM Svante, *Flattering Alliances. Scandinavia, diplomacy, and the Austrian-French balance of power, 1648-1740*, Falun 2013.
- LINNARSSON Magnus, *Postal Service on a lease Contract: The privatization and outsourcing of the Swedish postal service 1662-1668*, *Scandinavian Journal of History* 37, 2012, s. 296-316.
- LJUNGSTRÖM Lars, *Magnus Gabriel De la Gardies Venngarn. Herrsätet som byggnadsverk och spegelbild*, Stockholm 2004.
- LOCKHART Paul Douglas, *Frederik II and the Protestant Cause. Denmark's Role in the Wars of Religion, 1559-1596*, Leiden-Boston 2004.

- LOCKHART Paul Douglas, *Political Language and Wartime Propaganda in Denmark, 1625-1629*, *European History Quarterly* 31, 2001, s. 5-42.
- LOESCHE Georg, *Geschichte des Protestantismus im vormaligen und im neuen Österreich*, Wien 1930.
- LOEWENSTEIN Bedřich W., *My a ti druzí*, Brno 1997.
- LOHRNANN Reinhard, *Die Familie Wolters in Hamburg während des 17. Jhs. und die Beziehung von Liebert Wolters Vater und Sohn nach Schweden*, Köln 1969.
- LÖNNROTH Erik, *Den stora rollen: kung Gustav III. spelad af honom själv*, Stockholm 1986.
- LOSMAN Arne, *Carl Gustaf Wrangel och Europa. Studier i kulturförbindelser kring en 1600-talsmagnat*, Stockholm 1980.
- LOSMAN Arne, *Skoklosters byggherrskap. Carl Gustav och Anna Margareta Wrangel*, in: Carin Bergström (red.), *Skoklosters slot tunder 350 år*, Stockholm 2004, s. 20-61.
- LOTZ Wolfgang, *Spanische Treppe. Architektur als Mittel der Diplomatie*, in: Martin Warnke (Hrsg.), *Politische Architektur in Europa vom Mittelalter bis heute*, Köln am Rhein 1984, s. 175-223.
- LUHMANN Niklas, *Soziale Systeme. Grundriss einer allgemeinen Theorie*, Frankfurt am Main 2006.
- LUNDBLAD Knut – JENSSEN Georg Friedrich, *Geschichte Karl des Zwölften, König von Schweden, I.-II. Theil*, Hamburg 1835-1840.
- LUNDEQUIST Nils, *Stockholms Stads Historia, från Stadens anläggning till närvarande tid, del I.-III.*, Stockholm 1828-1829.
- LUNDH-ERIKSSON Nanna, *Hedvig Eleonora*, Stockholm 1947.
- LUNDKVIST Sven, *Gustav Vasa och Europa. Svensk handels- och utrikespolitik 1534-1557*, Uppsala 1960.
- MAĆZAK Antoni, *Travel in Early Modern Europe*, Cambridge 1995.
- MAISSEN Felici, *Die bündnerischen Syndikatore und ihre Mission im Veltin im Jahre 1667*, Bündner Monatsblatt. Zeitschrift für Bündner Geschichte, Landeskunde und Baukultur 5, 1980, s. 107-118.
- MAKEŠ František, *Investigation, Restoration and Conservation of Matthaeus Merian Portraits*, Göteborg 1996.
- MALMSTEDT Göran, *Bondetro och kyrkoro. Religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige*, Göteborg 2002.
- MAREK Pavel, *Klientelní strategie španělských králů na pražském císařském dvoře konce 16. a počátku 17. století*, ČČH 105, 2007, s. 40-88.

- MAREK Pavel, *La embajada española en la corte imperial (1558-1641). Figuras de los embajadores y estrategias clientelares*, Praga 2013.
- MARKLUND Andreas, *Bocken, räven og dygdiga damen. Könsmetaforer i svensk-dansk propaganda under stora Nordiska kriget*, Historisk Tidsskrift 105, 2005, s. 97-125.
- MARŠÁLKOVÁ Lenka, *Dominik Andreas von Kaunitz during the 80's and the early 90's of the 17th Century. The Early Career of the Imperial Diplomat*, Theatrum historiae 19, 2016, s. 119-169.
- MASTIAUX Kaspar Anton von, *Johann Sterck, ein Beytrag zur Geschichte der protestantischen Toleranz und humanität in Schweden*, Litteraturzeitung für katholische Religionslehrer 3, 1821, s. 97-132.
- MAŤA Petr, *Nové prameny k českým dějinám ve švédských knihovnách a archivech*, Sborník archivních prací 51, 2001, s. 275-297.
- MAŤA Petr, *Svět české aristokracie*, Praha 2004.
- MATELL Hans, *Slottets byggherrar och arkitekter*, in: Bernt Douhan (red.), Uppsala slott, Stockholm 1990, s. 193-198.
- MATTER Max, „*Im Wein liegt Wahrheit*“. *Zur symbolischen Bedeutung gemeinsamen Trinkens*, in: Andreas Bimmer – Siegfried Becker (Hrsg.), Alkohol im Volksleben, Marburg 1987, s. 37-54.
- MATTINGLY Garrett, *Renaissance Diplomacy*, London 1955.
- MATTSSON Inger, (Ed.), *Gustavian Opera. An Interdisciplinary Reader in Swedish Opera, Dance and Theatre 1771-1809*, Uppsala 1991.
- MATZKE Judith, *Gesandtschaftswesen und diplomatischer Dienst Sachsens 1694 – 1763*, Dresden 2007, (disertační práce).
- MAUERER Esteban, *Südwestdeutscher Reichsadel im 17. und 18. Jahrhundert. Geld, Reputation, Karriere: Das Haus Fürstenberg*, Göttingen 2001.
- MAUSS Marcel, *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*, Praha 1999.
- MECENSEFFY Grete, *Geschichte des Protestantismus in Österreich*, Wien 1956.
- MEISTER Albert, *Der preußische Residentenstreit in Köln, ein Versuch zur Einführung des reformierten Gottesdienstes*, Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein 70, 1901, s. 1-30.
- MEJER Otto, *Die Propaganda, ihre Provinzen und ihr Recht. Erster Theil*, Göttingen 1852.
- METCALF Michael F., *The Riksdag: A History of the Swedish Parliament*, Stockholm 1987.
- METZLER Johann B., *Das nordische Kolleg in Linz. Zum 200. Gedenktage seiner Eröffnung*, in: *Theologisch-praktische Quasrtal Schrift*, Linz 1911, s. 253-282.
- METZLER Johannes B., *Den förste Oprindelse til den katholske Menighed i Köbenhavn*, Med Afbenyttelse af utrykte Arkivalier IX, 1911, s. 357-358.

- METZLER Johannes B., *Die Apostolischen Vikariate des Nordens. Ihre Entstehung, ihre Entwicklung und ihre Verwalter. Ein Beitrag zur Geschichte der nordischen Missionen*, Paderborn 1919.
- MIHALIK Béla Vilmos, *The Fall of an Imperial Ambassador. Count Georg Adam von Martinitz and his Recall from Rome*, *Theatrum historiae* 19, 2016, s. 247-273.
- MIKULEC Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013.
- MILLER Jaroslav, *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580-1650)*, Praha 2012.
- MIRASCH Anja, *Zur Frauenautobiographik der schwedischen Großmachtzeit*, in: Horst Wernicke – Hans-Joachim Hacker (Hrsg.), *Der Westfälische Frieden von 1648 – Wende in der Geschichte des Ostseeraums*, Hamburg 2001, s. 343-366.
- MORDHORST Camilla, *Genstands fortællinger. Fra Museum Wormianum til de moderne museer*, København 2009.
- MÖRNER Magnus, *Karl XI. och Kungsör*, *Historisk Tidskrift* 116, 1996, s. 471-493.
- MUIGG Christoff, *A well-known name: Military and courtly diplomacy in Raimondo Montecuccoli's swedish journal (1653-1654)*, *Theatrum historiae* (v tisku).
- MÜLLER Klaus, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen im Jahrhundert nach dem Westfälischen Frieden (1648-1740)*, Bonn 1976.
- MÜLLER Leos – ROSSNER Philipp – TAMAKI Toshiaki (ed.), *The Rise of the Atlantic Economy and the North Sea. Baltic Tades 1500-1800*, Stuttgart 2011.
- MÜNKLER Herfried, *Die Visibilität der Macht und die Strategien der Machtvisualisierung*, in: Gerhard Göhler (Hrsg.), *Macht der Öffentlichkeit – Öffentlichkeit der Macht*, Baden-Baden 1995, s. 213-227.
- MUNTHE Arne, *Studier i drottning Kristinas och reduktionens historia*, Stockholm 1971.
- NEBGEN Christoph, *Konfessionelle Differenzenerfahrungen. Reiseberichte vom Rhein (1648-1815)*, München 2014.
- NEBGEN Christoph, *Missionarsberufungen nach Übersee in drei Deutschen Provinzen der Gesellschaft Jesu im 17. und 18. Jahrhundert*, Regensburg 2007.
- NEŠPOR Zdeněk R., *Luteráni v českých zemích v období protireformace a náboženské tolerance (1620-1861)*, in: Jiří Just – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka (et al.), *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 127-210.
- NEUKIRCH Dietrich, *Das Bild der Welt auf Karten des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, in: Xenja von Ertzdorff – Dieter Neukirch (Hrsg.), *Reisen und Reiseliteratur im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit*, Amsterdam 1992, s. 191-225.
- NIEDERKORN Jan Paul, *Das Zeremoniell der Einzüge und Antrittsaudienzen der venezianischen Botschafter am Kaiserhof*, in: Ralph Kauz – Giorgio Rota – Jan Paul

- Nieder Korn (Hrsg.), *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im mittleren Osten in der frühen Neuzeit*, Wien 2009, s. 79-96.
- NIEDERKORN Jan Paul, *Diplomaten-Instruktionen in der Frühen Neuzeit*, in: Anita Hipfinger (Hrsg.), *Ordnung durch Tinte und Feder? Genese und Wirkung von Instruktionen im zeitlichen Längsschnitt vom Mittelalter bis zum 20. Jahrhundert*, Wien 2012, s. 73-84.
- NILÉHN Lars, *Peregrinatio academica. Det svenska samhället och de utrikes studieresorna under 1600-talet*, Lund 1983.
- NILÉHN Lars, *Sweden and Swedish Students abroad: the 17th Century and Its Background*, in: Göran Rystad (ed.), *Europe and Scandinavia: Aspects of the Process of Integration in the 17th Century*, Lund 1983, s. 97-117.
- NISSEN Eduard A., *Den katolske menighed i Fredericia 1674-1962*, Vejle amts aarbog 1962, s. 34-86.
- NISSER Wilhelm, *Erik Jönson Dahlbergs deutsche Bilder. Eine Studie über einige Stadttansichten im Skizzenbuch eines schwedischen Topographen des 17. Jahrhunderts*, Die graphischen Künste IV., 1939, s. 75-92.
- NOLDUS Badeloch, *Dealing in Politics and Art. Agents between Amsterdam, Stockholm and Copenhagen*, *Scandinavian Journal of History* 28, 2003, s. 215-225.
- NORA Pierre, *Zwischen Geschichte und Gedächtnis*, Frankfurt am Main 1998.
- NORRHEM Svante, *Kvinnor vid maktens sida 1632-1772*, Lund 2007.
- NORTH Michael, (Hrsg.), *Kultureller Austausch. Bilanz und Perspektiven der Frühneuzeitforschung*, Köln 2009.
- NOSTITZ und JÄNCKENDORF Gottlob Adolf von, *Beiträge zur Geschichte des Geschlechts von Nostitz, Bd. I-III.*, Leipzig-Chemnitz 1874-1935.
- NYMAN Magnus, *Förlorarnas historia. Katolskt liv i Sverige från Gustav Vasa till drottning Kristina*, Uppsala 1997.
- OLAUSSON Magnus, *Lustträdgård och generalplan*, in: Göran Alm – Rebecka Millhagen, *Drottningholms slott. Från Hedvig Eleonora till Lovisa Ulrika (Band I.)*, Karlstad 2010, s. 132-173.
- OLAUSSON Magnus, *The Aesthetic and Social Reception and Development of the Baroque Garden in Sweden*, in: Michel CONAN (ed.), *Baroque Garden Cultures: Emulation, Sublimation, Subversion*, Washington 2005, s. 183-212.
- OLDEN-JØRGENSEN Sebastian, *Ceremonial Interaction across the Baltic around 1700. The „Coronation“ of Charles XII. (1697), Frederick IV. (1700) and Frederick III/I. (1701)*, *Scandinavian Journal of History* 28, 2003, s. 243-251.
- OLDEN-JØRGENSEN Sebastian, *Dänemark, das Reich und Europa. Europa-Praxis und Europa-Vorstellungen in Dänemark im später 17. Jahrhundert*, in: Klaus Bußmann – Elke

- Anna Werner (Hrsg.), *Europa im 17. Jahrhundert. Ein politischer Mythos und seine Bilder*, Stuttgart 2004, s. 369-374.
- OLDEN-JØRGENSEN Sebastian, *Machtausübung und Machtinszenierung im dänischen Frühabsolutismus 1660-1730*, *Historisches Jahrbuch* 120, 2000, s. 97-113.
- OLDEN-JØRGENSEN Sebastian, *State Ceremonial, Court Culture and Political Power in Early Modern Denmark, 1536-1746*, *Scandinavian Journal of History* 27, 2002, s. 65-76.
- OLDEN-JØRGENSEN Sebastian, *Zeremonielle Innovation. Die erste dänische absolutistische Königssalbung (1671) und die erste preußische Königskrönung (1701) im Vergleich*, in: Heide Barmeyer (Hrsg.), *Die preußische Rangerhöhung und Königskrönung 1701 in deutscher und europäischer Sicht*, Frankfurt am Main 2002, s. 185-196.
- OLIVÁN SANTALIESTRA Laura, *Judith Rebecca von Wrubna and Maria Sophia von Dietrichstein: Two Imperial Ambassadors from Kingdom of Bohemia at the Court of Madrid (1653-1674)*, *Theatrum historiae* 19, 2016, s. 95-117.
- OLOFSSON Sven Ingemar, *Carl X Gustav. Hertigen-tronföljaren*, Stockholm 1961.
- OLOFSSON Sven Ingemar, *Efter westfaliska freden. Sveriges yttre politik 1650-1654*, Stockholm 1957.
- OSCHMANN Antje, *Der Nürnberger Exekutionstag 1649-1650. Das Ende des Dreißigjährigen Krieges in Deutschland*, Münster 1991.
- ÖSTERBERG Eva – LINDSTRÖM Dag, *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*, Uppsala 1998.
- OTTENHEYM Konrad A., *Dutch Contributions to the Classicist Tradition in Northern Europe in the Seventeenth Century: Patrons, Architects and Books*, *Scandinavian Journal of History* 28, 2003, s. 227-242.
- OTTO Alfred, *Jesuitterne og Kirken i Danmark i det 17. og 18. Aahundrede*, København 1940.
- OTTO Karl von, *Evangelischer Gottesdienst in Wien vor der Toleranzzeit*, *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus* 7, 1886, s. 120-131.
- PALACKÝ František, *Dějiny rodu Sternbergů. Geschichte der Familie Sternberg*, Moravský Beroun 2001.
- PALACKÝ František, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*, in: Jaroslav Charvát (red.), *Dílo Františka Palackého I*, Praha 1941, s. 321-417.
- PALMQVIST Arne, *Die römisch-katholische Kirche in Schweden nach 1781, Bd. I*, Uppsala 1954.
- PARAVICINI Werner, *Zeremoniell und Raum*, in: Týž (Hrsg.), *Zeremoniell und Raum. 4 Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, Sigmaringen 1997, s. 11-36.

- PASTOUREAU Michel, *Medvěd: Dějiny padlého krále*, Praha 2011.
- PAVLÍČKOVÁ Radmila, *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelkorna (1664-1695)*, Olomouc 2001.
- PEČAR Andreas, *Die Ökonomie der Ehre. Der höfische Adel am Kaiserhof Karls VI. (1711-1740)*, Darmstadt 2003.
- PEČAR Andreas, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit. Hofzeremoniell und Selbstdarstellung des höfischen Adels am Kaiserhof (1648-1740)*, in: Marian Füssel – Thomas Weller (Hrsg.), *Ordnung und Distinktion. Praktiken sozialer Repräsentation in der ständische Gesellschaft*, Münster 2005, s. 181-197.
- PELZL Marianne, *Gottlieb Windischgrätz*, Wien 1935, (disertační práce).
- PEPER Ines, *Konversionen im Umkreis Wiener Hofes um 1700*, München 2010.
- PERSSON Fabian, *Recreating the point of contact. The court of Gustavus Adolphus of Sweden*, in: Klaus Malettke – Chantal Grell (Hrsg.), *Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenhöfen in der Frühen Neuzeit (15.-18. Jh.)*, Marburg 2001, s. 197-215.
- PERSSON Fabian, *Servants of Fortune. The Swedish Court between 1598 and 1721*, Lund 1999.
- PERSSON Fabian, *The Courts of the Vasas and Palatines 1523-1751*, in: John Adamson, *The Princely Courts of Europe. Ritual, Politics and Culture Under the Ancien Régime 1500-1750*, London 1999, s. 275-294.
- PETERSEN Ladewig Erling, „*Coram regiae plenitudine potestatis civitatum evanescent libertates*“. *Machtstaat und Handelsstädte in Dänemark 1660-1730*, in: Werner Buchholz – Stefan Kroll (Hrsg.), *Quantität und Struktur. Festschrift für Kersten Krüger zum 60. Geburtstag*, Rostock 1999, s. 17-27.
- PETERSEN Ladewig Erling, *Office and Offence. Crisis and Structural Transformation in 17th-century Scandinavia. II. Profit from Office – Profit from Grant: Sweden and Denmark 1560-1660*, *Scandinavian Journal of History* 18, 1993, s. 121-130.
- PIEPER Anton, *Die Propaganda Congregation und die nordischen Missionen im siebzehnten Jahrhundert*, Köln 1886.
- PILS Susanne Claudine – NIEDERKORN Jan Paul (Hrsg.), *Ein zweigeteilter Ort? Hof und Stadt in der Frühen Neuzeit*, Innsbruck 2005.
- POLIŠENSKÝ Josef, *Tisíciletá Praha očima cizinců*, Praha 1999.
- POLIŠENSKÝ Josef, *Tricetiletá válka a evropské krize XVII. století*, Praha 1970.
- POLLEROß Friedrich, *Die Kunst der Diplomatie. Auf den Spuren des kaiserlichen Botschafters Leopold Joseph Graf von Lamberg (1653 – 1706)*, Wien 2010.
- POLLEROß Friedrich, *Gesandte im Bild. Repräsentationsformen der Diplomatie*, in: Gunda Barth-Scalmani – Harriet Rudolph – Christian Steppan, *Politische Kommunikation zwischen Imperien: der diplomatische Aktionsraum Südost- und Osteuropa*, Innsbruck 2013, s. 41-68.

- POLLEROß Friedrich, *Repräsentation und Reproduktion. Der „Kaiserstil“ in den zeitgenössischen „Massenmedien“*, in: Werner Telesko (Hrsg.), *Die Repräsentation der Habsburg-Lothringischen Dynastie in Musik, visuellen Medien und Architektur 1618-1918*, Wien-Köln 2017, s. 38-61.
- POPP Nathan Alan, *Expressions of power: Queen Christina of Sweden and patronage in Baroque Europe*, Iowa 2015.
- PRCHAL Vítězslav – VÁVRA Filip, *Jídlo a slavnosti na císařské ambasádě v Petrohradě ve 30. letech 18. století*, in: Blanka Jedličková (a kol.), *Krajiny prostřených i prázdných stolů I. Evropská gastronomie v proměnách staletí*, Pardubice 2016, s. 93-108.
- PŘIBIL Miroslav A., *Arcibiskupové Pražští*, Časopis pro katolické duchovenstvo 9, 1836, s. 723-725.
- PUČALÍK Marek, *Křížovníci v době vrcholného baroka za generalátu Františka Matouše Böhmba 1722-1750*, Praha 2017.
- RABB Theodore K., *Politics and the arts in the age of Christina*, in: Marie-Louise Rodén (ed.), *Politics and Culture in the Age of Christina*, Stockholm 1997, s. 9-22.
- RAINER Johann, *Die Nordische Stiftung in Linz*, Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs 14, 1984, s. 413-422.
- RAMCKE Rainer, *Die Beziehungen zwischen Hamburg und Österreich im 18. Jahrhundert. Kaiserlich-reichstädtisches Verhältnis im Zeichen von Handels- und Finanzinteressen*, Hamburg 1969.
- RANGSTRÖM Lena – SKERI Karin – WESTIN Elisabeth, *Skokloster. Slott och samlingar*, Stockholm 1980.
- RANUM Orest, *Paris in the Age of Absolutism*, New York 1968.
- RAUSCH Heinz (Hrsg.), *Zur Theorie und Geschichte der Repräsentation und Repräsentativverfassung*, Darmstadt 1968.
- RAUSCHER Peter – SERLES Andrea, *Die Wiener Niederleger um 1700. Eine kaufmännische Elite zwischen Handel, Staatsfinanzen und Gewerbe*, Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften 26, 2015, s. 154-182.
- REBITSCH Robert, *Italienische Militärs im Dienste des Hauses Habsburg im 17. Jahrhundert. Die Integration ins habsburgische Staatswesen*, in: Marco Bellabarba (ed.) *Le corti come luogo do comunicazione*, Bologna 2010, s. 155-176.
- REINHARD Wolfgang, *Geschichte der Staatsgewalt*, München 1999.
- REINHARD Wolfgang, *Was ist katholische Konfessionalisierung?*, in: Heinz Schilling (Hrsg.), *Die katholische Konfessionalisierung*, Gütersloh 1995, s. 419-452.
- REISER Rudolf, *Adeliges Stadtleben im Barockzeitalter. Internationales Gesandtenleben auf dem Immerwährenden Reichstag zu Regensburg. Ein Beitrag zur Kultur- und Gesellschaftsgeschichte des Barockzeit*, München 1969.

- REVERA Margareta, *En barock historia. Om den svenska 1600-talslyxen och dess plats i samhällsomvandlingen*, in: Gudrun Ekstrand (red.), *Tre Karlar. Karl X. Gustav, Karl XI, Karl XII.*, Stockholm 1984, s. 113-135.
- RHEINHEIMER Martin, *Grenzen und Identitäten im Wandel. Die deutsch-dänische Grenze von der Frühzeit bis heute*, in: Týž (Hrsg.), *Grenzen in der Geschichte Schleswig-Holsteins und Dänemarks*, Neumünster 2006, s. 7-52.
- RIES Paul, *The politics of information in seventeenth-century Scandinavia*, in: Brendan Dooley – Sabrina A. Baron (ed.), *The Politics of Information in Early Modern Europe*, London – New York 2011, s. 237-271.
- RICHES Daniel, *Protestant Cosmopolitanism and Diplomatic Culture. Brandenburg-Swedish Relations in the Seventeenth Century*, Leiden-Boston 2013.
- RINGMAR Erik, *Identity, interest and action. A cultural explanation of Sweden's intervention in the Thirty Years War*, Cambridge 1996.
- ROBERTS Michael, *The Age of Liberty. Sweden 1719-1772*, Cambridge 1986.
- ROBERTS Michael, *The Swedish Church*, in: Týž (ed.), *Sweden's Age of Greatness 1632-1718*, London 1973, s. 132-173.
- RODÉN Marie-Louise, *Drottning Christina en biografi*, Stockholm 2008.
- RODIS-LEWIS Geneviève, *Descartes. His Life and Thought*, London 1998.
- ROHRSCHEIDER Michael – STROHMEYER Arno (Hrsg.), *Wahrnehmungen des Fremden. Differenzenerfahrungen von Diplomaten im 16. und 17. Jahrhundert*, Münster 2007.
- ROOSEN William J., *The Age of Louis XIV: The Rise of Modern Diplomacy*, Cambridge 1976.
- RØRDAM Holger Frederik, *Danske kirkelove samt udvalg af andre bestemmelser vedrørende kirkek, skolen og de fattiges forsørgelse fra reformationen indtil Christian V's danske lov, Vol III. (1536-1683)*, København 1889.
- ROSÉN Jekker, *Den svenska utrikespolitikens historia II:1, 1697-1721*, Stockholm 1952.
- ROYT Jan, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999.
- RUDELIUS Karl Olof, *Sveriges utrikespolitik 1681-1684. Från garantitraktaten till stilleståndet i Regensburg*, Uppsala 1942.
- RUDOLPH Harriet, „Pain in the reality, yet a delight in the representation“ *Verbale und visuelle Repräsentationen von Gewalt am Beginn der Neuzeit*, in: Claudia Ulbrich – Caudia Jarzebowski – Michaela Hohkamp (Hrsg.), *Gewalt in der Frühen Neuzeit*, Berlin 2005, s. 391-408.
- RUDOLPH Harriet, *Diplomatiekosten als Transaktionskosten? Ein Forschungsansatz zur vergleichenden Analyse der Finanzierung außenpolitischer Kommunikation*, *Innsbrucker historische Studien* 29, 2013, s. 70-84.

- RUDOPH Harriet, *Ökonomische Grundlagen der habsburgisch-osmanischen Diplomatie im 16. und beginnenden 17. Jahrhundert. Ein Problemaufriss*, in: Arno Strohmeier – Norbert Spannenberger (Hrsg.), *Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen. Das Osmanische Reich in Europa (16.-18. Jahrhundert)*, Stuttgart 2013, s. 239-263.
- RUNEBY Nils, *Das 'Bedingte' Erbreich: Schweden*, in: Johannes Kunisch (Hrsg.), *Der dynastische Fürstenstaat. Zur Bedeutung von Sukzessionsordnungen für die Entstehung des frühmodernen Staates*, Berlin 1982, s. 293-314.
- RUNMARK Bo, *Det okända palatset på Blasieholmen*, Stockholm 1989.
- RYDÉN Göran (edd.), *Sweden in the Eighteenth-Century World. Provincial Cosmopolitans*, Surrey 2013.
- RYSTAD Göran, *Karl XI. En biografi*, Lund 2010.
- RYSTAD Göran, *Skånska kriget och kampen om hegemonin i Norden*, in: Týž, (red.), *Kampen om Skåne*, Lund 2006, s. 13-21.
- SAID Edward W., *Orientalismus. Západní koncepcie Orientu*, Praha-Litomyšl 2008.
- SALMEN Walter, *Tanz im 17. und 18. Jahrhundert*, Leipzig 1988.
- SANDBERG Robert, *Growth and Transformation of an Early Modern Capital City. Stockholm in the First Half of the 17th Century*, *Scandinavian Journal of History* 17, 1992, s. 295-314.
- SANDBERG Robert, *I slottets skugga. Stockholm och kronan 1599-1620*, Stockholm 1991.
- SEDLÁČEK August, *Diplomatická činnost Jana Václava Gallase v Anglii v letech 1704-1711*, *Sborník Severočeského muzea, Historia* 9, 1988, s. 53-67.
- SENNETT Richard, *Flesh and Stone. The Body and the City in Western Civilization*, New York 1994.
- SCHAMA Simon, *The Embarrassment of Riches. An Interpretation of Dutch Culture in the Golden Age*, New York 1988.
- SCHEFFER Gunnar, *Drottning Kristinas Amaranteorden. Gustav III:s Amaranterorden. Särtryck ur Stora Amaranterordens historia*, Stockholm 1942.
- SCHEICHL Franz, *Leopold I. und die österreichische Politik während des Devolutionskrieges 1667-1668*, Leipzig 1888.
- SCHERBAUM Bettina, *Die bayerische Gesandtschaft in Rom in der frühen Neuzeit*, Tübingen 2008.
- SCHEUTZ Martin, *Legalität und unterdrückte Religionsausübung. Niederleger, Reichshofräte, Gesandte und Legationsprediger. Protestantisches Leben in der Haupt- und Residenzstadt Wien im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Rudolf Leeb – Martin Scheutz – Dietmar Weigl (Hrsg.), *Geheimprotestantismus und evangelische Kirchen in der*

- Habsburgermonarchie und im Erzstift Salzburg (17./18. Jahrhundert), Wien 2008, s. 209-236.
- SCHILLING Heinz – TÓTH István György (edd.), *Cultural Exchange in Early Modern Europe. Religion and Cultural Exchange in Europe, 1400-1700, vol. 1.*, Cambridge 2006.
- SCHINDLING Anton, *Utváření konfesí, konfesionalizace a multikonfesionalita jako základní problém evropských dějin v 16. a 17. století. Nová německá literatura k problematice*, Český časopis historický 106, 2008, s. 80-108.
- SCHIØRRING Niels, *Musikkens Historie i Danmark. (til 1750), Bd. I.*, København 1977.
- SCHMALE Wolfgang (Hrsg.), *Kulturtransfer. Kulturelle Praxis im 16. Jahrhundert*, Innsbruck 2003.
- SCHMIDT-VOGES Inken, „*Vincat amor patriæ*“ Zum Verhältnis von Historiographie und patria Verständnis im Schweden des 16. und 17. Jahrhunderts, in: Robert von Friedeburg, (Hrsg.), „Patria“ und „Patrioten“ vor dem Patriotismus. Pflichten, Rechte, Glauben und die Rekonfigurierung europäischer Gemeinwesen im 17. Jahrhundert, Weisbaden 2005, s. 259-286.
- SCHMIDT-VOGES Inken, *De antiqua claritate et clara antiquitate Gothorum. Gotizismus als Identitätsmodell im frühneuzeitlichen Schweden*, Frankfurt am Main 1994.
- SCHMUTZ Daniel, *Gold in der Welt der Diplomatie. Geschenke des englischen Gesandten Thomas Coxe auf seiner Mission in der Schweiz (1689-1692)*, Kunst und Architektur in der Schweiz 51, 2000, s. 23-32.
- SCHNETTGER Matthias, *Ist Wien eine Messe wert? Protestantische Funktionseliten am Kaiserhof im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Christine Roll – Frank Pohle – Matthias Myrczek (Hrsg.), Grenzen und Grenzüberschreitungen, Köln 2010, s. 599-633.
- SCHNETTGER Matthias, *Kirchenadvokatie und Reichseinigungspläne. Kaiser Leopold I. und die Reunionsbestrebungen Rojas y Spinolas*, in: Heinz Duchhardt – Gerhard May (Hrsg.), Union-Konversion-Toleranz. Dimensionen der Annäherung zwischen den christlichen Konfessionen im 17. und 18. Jahrhundert, Mainz 2000, s. 139-169.
- SCHNITZER Claudia, *Höfische Maskeraden. Funktion und Ausstattung von Verkleidungsdarstellungen an deutschen Höfen der Frühen Neuzeit*, Tübingen 1999.
- SCHREIBER Arndt, *Adeliger Habitus und konfessionelle Identität. Die protestantischen Herren und Ritter in der österreichischen Erblande nach 1620*, Wien 2013.
- SCHREIBER Georg, *Raimondo Montecuccoli: Feldherr, Schriftsteller und Kavalier. Ein Lebensbild aus dem Barock*, Graz-Wien 2000.
- SCHRÖDER Dorothea, *Zeitgeschichte auf der Opernbühne. Barockes Musiktheater in Hamburg im Dienst von Politik und Diplomatie (1690-1745)*, Göttingen 1998.
- SCHRÖTTER Friedrich, *Die Münzstätte zu Stettin unter den Königen Karl XI. und Karl XII. von Schweden 1660-1710*, Zeitschrift für Numismatik 28, 1910, s. 113-316.

- SCHUNKA Alexander, *Gäste, die bleiben. Zuwanderer in Kursachsen und der Oberlausitz im 17. und frühen 18. Jahrhundert*, München 2004.
- SCHUNKA Alexander, *Protestanten in Schlesien im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Rudolf Leeb – Martin Scheutz – Dietmar Weikl (Hrsg.), *Geheimprotestantismus und evangelische Kirchen in der Habsburgermonarchie und im Erzstift Salzburg (17./18. Jahrhundert)*, Wien 2009, s. 271-297.
- SCHWAB Heinrich W., *Italianità in Danimarca. Zur Rezeption des Madrigals am Hofe Christians IV.*, in: Robert Bohn (Hrsg.), *Europa in Scandinavia. Kulturelle und soziale Dialoge in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1994, s. 127-139.
- SCHWARZ Karl – ŠVORC Peter, *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge*, Wien 1996.
- SCHWARZER Stephanie, *Zwischen Anspruch und Wirklichkeit. Die Ästhetisierung kriegerischer Ereignisse in der Frühen Neuzeit*, Bern 2006.
- SCHWERDLING Johann, *Geschichte des uralten und seit Jahrhunderten um Landesfürst und Vaterland höchst verdienten, theils fürstlich theils gräflichen Hauses Starhemberg*, Linz 1830.
- SIENELL Stefan, *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*, Frankfurt am Main 2001.
- SIENELL Stefan, *Die Wiener Hofstaate zur Zeit Leopolds I.*, in: Klaus Malettke – Chantal Grell (Hrsg.), *Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenhöfen in der Frühen Neuzeit (15.-18. Jahrhundert)*, Münster 2001, s. 89-111.
- SLAVÍČEK Lubomír, „*Sobě, umění, přátelům.*“ *Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650 – 1939*, Brno 2007.
- SLAVÍČEK Lubomír, *Paralipomena k dějinám berkovské a nostické obrazové sbírky (Materiál k českému baroknímu sběratelství II.)*, *Umění* 43, 1995, s. 445-471.
- SMITH Jonathan Z., *Differential Equations. On Constructing the Other*, in: Týž, *Relating Religion. Essays in the Study of Religion*, Chicago-London 2004.
- SMUTNÝ Bohumír, *Relace císařského vyslance Waltera Leslieho o cestě do Cařihradu a zpět v letech 1665-1666*, *Sborník prací východočeských archivů* 1, 1970, s. 167-182.
- SNICKARE Mårten, *Enväldets riter. Kungliga fester och ceremonier i gestaltning av Nicodemus Tessin den yngre*, Stockholm 1999.
- STADIN Kekke, *Stormaktskvinnor*, in: Stellan Dahlgren – Anders Florén – Åsa Karlsson (red.), *Makt och Vardag. Hur man styrde, levde och tänkte under svensk stormaktstid*, Malmö 1996, s. 177-196.
- STADIN Kekke, *The Masculine Image of a Great Power. Representations of Swedish imperial power c. 1630-1690*, *Scandinavian Journal of History* 30, 2005, s. 61-82.

- STAGL Justin – ORDA Klaus – KÄMPFER Christel, *Apodemiken. Eine räsionierte Bibliographie der reisetheoretischen Literatur des 16., 17. und 18. Jahrhunderts*, Paderborn 1983.
- STAGL Justin, *A History of Curiosity. The Theory of Travel 1550-1800*, Chur 1995.
- STAGL Justin, *Ars Apodemica. Bildungsreise und Reisetheorie von 1560 bis 1600*, in: Xenja von Ertzdorff – Dieter Neukirch (Hrsg.), *Reisen und Reiseliteratur im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit*, Amsterdam 1992, s. 141-189.
- STAGL Justin, *Der wohl unterwiesene Passagier. Reisekunst und Gesellschaftsbeschreibung vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, in: Boris Ilich Krasnobaev – Gert Robel – Herbert Zeman (Hrsg.), *Reisen und Reisebeschreibungen im 18. und 19. Jahrhundert als Quellen der Kulturbeziehungsforchung*, Essen – Hobing 1987, s. 353-384.
- STARKEY David, *Introduction. Court history in perspective*, in: Týž (ed.), *The English Court: from the Wars of the Roses to the Civil War*, London 1987.
- STILLE Åke, *Studie över Bengt Oxenstiernas politiska system och sveriges förbindelser med Danmark och Holstein-Gottorp 1689-1692*, Uppsala 1947.
- STOLLBERG-RILINGER Barbara – NEU Tim – BRAUNER Christina (Hrsg.), *Alles nur symbolisch? Bilanz und Perspektiven der Erforschung symbolischer Kommunikation*, Köln 2013.
- STOLLBERG-RILINGER Barbara (Hrsg.), *Was heißt Kulturgeschichte des Politischen?*, Berlin 2005.
- STOLLBERG-RILINGER Barbara, *Die Wissenschaft der feine Unterschiede. Das Präzedenzrecht und die europäischen Monarchien vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Majestas 10, 2003.
- STOLLBERG-RILINGER Barbara, *Die zeremonielle Inszenierung des Reiches, oder: Was leistet der kulturalistische Ansatz für die Reichsverfassungsgeschichte?*, in: Matthias Schnettger (Hrsg.), *Imperium Romanum – Irregulare Corpus – Teutscher Reichs-Stadt*, Mainz 2002, s. 233-246.
- STOLLBERG-RILINGER Barbara, *Herstellung und Darstellung politischer Einheit: Instrumentelle und symbolische Dimensionen politischer Repräsentation im 18. Jahrhundert*, in: Jan Andres – Alexa Geisthövel – Matthias Schwengelbeck (Hrsg.), *Die Sinnlichkeit der Macht. Herrschaft und Repräsentation seit der Neuzeit*, Frankfurt am Main-New York, 2005, s. 73-92.
- STOLLBERG-RILINGER Barbara, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe-Thesen-Forschungsperspektiven*, *Zeitschrift für Historische Forschung* 31, 2004, s. 490-527.
- STOLLBERG-RILINGER Barbara, *Zeremoniell, Ritual, Symbol. Neue Forschungen zur symbolischen Kommunikation in Spätmittelalter und Frühen Neuzeit*, *Zeitschrift für Historische Forschung* 27, 2000, s. 389-405.
- STOLPE Sven, *Christina of Sweden*, New York 1966.

STRIBOLT Barbro, *Scenery from Swedish Court Theatres. Drottningholm, Griplsholm*, Stockholm 2002.

STROHMEYER Arno, *Kulturtransfer durch Diplomatie. Die kaiserlichen Botschafter in Spanien im Zeitalter Philipps II. und das Werden der Habsburgermonarchie (1560-1598)*, in: Wolfgang Schmale (Hrsg.), *Kulturtransfer: kulturelle Praxis im 16. Jahrhundert*, Innsbruck 2003, s. 205-230.

STUBBE Christian, *Zur 150-jährigen Bestandfeier der Wiener evangelischen Gemeinde*, Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich 54, 1933, s. 161-162.

STUMBERGER Monika, *Die Welzer. Genealogie und Besitzgeschichte einer steirischen Adelsfamilie*, Graz 1980 (disertační práce).

SUNDSTRÖM Einar, *Drottning Kristinas italienska musiker*, Svensk tidskrift för musikforskning 43, 1961, s. 297-310.

SUTHERLAND Suzanne, *From Battlefield to Court. Raimondo Montecucoli's Diplomatic Mission to Queen Christina of Sweden after the Thirty Years' War*, Sixteenth Century Journal 47, 2016, s. 915-938.

SVENSONN Artur – KJELLBERG Sven (red.), *Slott och herresäten i Sverige: ett konst- och kulturhistoriskt samlingsverk. De kungliga slotten. Bd 1.*, Stockholm 1971.

ŠIMÁK Josef Vítězslav, *Rukopisy Majorátní knihovny hrabat z Nostitz a Rhienecka v Praze*, Praha 1910.

ŠTĚPÁN Jiří, *Švédsko. Stručná historie států*, Praha 2010.

THAM Wilhelm, *Den svenska utrikespolitikens historia I:2, 1560-1648*, Stockholm 1960.

THOMAS William Isaac, *Social Behaviour and Personality*, New York 1951.

TIPTON Susan, *Diplomatie und Zeremoniell in Botschafterbildern von Carlevarijs und Canaletto*, in: Riha Journal 8, 2010, 197 s.

TISCHER Anuschka, *Diplomaten als Patrone und Klienten: Der Einfluss personaler Verflechtungen in der französischen Diplomatie auf dem Westfälischen Friedenskongress*, in: Rainer Babel (Hrsg.), *Le diplomatie au travail. Entscheidungsprozesse, Information und Kommunikation im Umkreis des Westphälischen Friedenskongresses*, München 2005, s. 173-197.

TISCHER František, *Heřman hrabě Černín z Chudenic. Obraz ze života jeho*, Praha 1903.

TREUE Wolfgang, *Abenteuer und Anerkennung. Reisende und Gereiste in Spätmittelalter und Frühneuzeit (1400-1700)*, Paderborn 2014.

TRIMBLE William Raleigh, *The Embassy Chapel Question 1625-1660*, The Journal of Modern History 18, 1946, s. 97-106.

- TROELS-LUND Troels Frederik, *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede. Bind II. Bønder og Købstadboliger*, København-Kristiania 1914.
- ULLGREN Peter, *Det stora nordiska kriget 1700-1721. En berättelse om stormakten sveriges fall*, Stockholm 2008.
- UPTON Anthony F., *Charles XI. and Swedish Absolutism*, Cambridge 1998.
- VÁCHA Štěpán – VESELÁ Irena – VLNAS Vít – VOKÁČOVÁ Petra, *Česká korunovace 1723. Karel VI. a Alžběta Kristýna*, Praha 2009.
- VALTROVÁ Jana, *Středověká setkání s „jinými“: Modloslužebníci, židé, Saracéni a heretici v misionářských zprávách o Asii*, Praha 2011.
- VANAMÖLDER Kaarel, *Was für eine Zeitung wurde in Reval am Ende der schwedischen Zeit gelesen?*, *Forschungen zur baltischen Geschichte* 6, 2011, s. 61-83.
- VEC Miloš, *Zeremonialwissenschaft im Fürstenstaat. Studien zur juristischen und politischen Theorie absolutistischer Herrschaftsrepräsentation*, Frankfurt am Main 1998.
- VESELÝ Zdeněk, *Diplomacie (Teorie – Praxe – Dějiny)*, Plzeň 2011.
- VILLSTRAND Nils Erik (red.), *Sveriges historia 1600-1721*, Stockholm 2011.
- VINTROVÁ Lenka, *Cesty císařských diplomatických poselstev do Cařihradu mezi polovinou 17. a polovinou 18. století*, in: Jiří Kubeš – Radmila Pavlíčková (edd.), *Šlechtic mezi realitou a normou. Miscellanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*, Olomouc-Pardubice 2008, s. 125-159.
- VOCELKA Karl, *Studien zur Familiengeschichte der Familie Windisch-graetz (1630-1802)*, (manuskript) Wien 1984.
- VOKÁČOVÁ Petra, *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí v době baroka*, Praha 2014.
- VOREL Petr, *Stříbro v evropském peněžním oběhu 16.-17. století (1472-1717)*, Praha 2009.
- WALDE Otto, *Storhetstidens litterära krigsbyttan. En kulturhistorisk-bibliografisk studie*, vol. I-II, 1916-1920.
- WALKOWITZ Judith R., *City of Dreadful Delight. Narratives of Sexual Danger in Late-Victorian London*, Chicago 1992.
- WALZL August, *Gesandter des Kaisers. Die abenteuerlichen Missionen des Johann von Goess in Kopenhagen, Belgrad und Rom*, Klagenfurt 1984.
- WARMHOLTZ Carl Gustav, *Bibliotheca historica. Sveo-Gothica, del. 13*, Uppsala 1816.

- WÄRNHJELM Vera Nigrisoli, *Il viaggio in Svezia del conte Raimondo Montecuccoli nel 1654*, in: Marco Gargiulo – Margareth Hagen (edd.), *Scandinavian grand tour. Il lontano nord visto dal sud dell' Europa*, Pisa-Roma 2012, s. 45-52.
- WATANABE-O'KELLY Helen – SIMON Anne, *Festivals and Ceremonies. A Bibliography of Works Relating to Court, Civic and Religious Festivals in Europe 1500-1800*, London 2000.
- WATANABE-O'KELLY Helen, *Court Culture in Dresden. From Renaissance to Baroque*, London 2002.
- WEHLER Hans-Ulrich, „*Historiker sollen auch politisch zu den Positionen stehen, die sie in der Wissenschaft vertreten.*“ in: Hohls Rüdiger – Konrad Jarausch (Hrsg.), *Versäumte Fragen. Deutsche Historiker im Schatten des Nationalsozialismus*, München 2000, s. 240-266.
- WENSHEIM Göran, *Studier kring freden i Nystad*, Lund 1973.
- WERNICKE Horst – HACKER Hans-Joachim (Hrsg.), *Der Westfälische Frieden von 1648 – Wende in der Geschichte des Ostseeraums*, Hamburg 2001.
- WESTPHAL Siegrid – SCHMIDT-VOGES Inken – BAUMANN Anette, *Venus und Vulcanus. Ehen und ihre Konflikte in der Frühen Neuzeit*, München 2011.
- WETTERBERG Gunnar, *Från tolv till et. Arvid Horn (1664-1742)*, Malmö 2006.
- WHALEY Joachim, *Religious Toleration and Social Change in Hamburg (1529-1819)*, Cambridge 1985.
- WICKMAN Mats, *För all framtid. Stockholms stads brandförsäkringskontor 250 år*, Värnamo 1996, s. 9-28.
- WILD Joachim, *Formen und protokollarische Inszenierung der internationalen Diplomatie der Frühen Neuzeit im Spiegel ihres Schriftguts*, in: Georg Vogeler (Hrsg.), *Geschichte „in die Hand genommen“*. Die Geschichtlichen Hilfswissenschaften zwischen historischer Grundlagenforschung und methodischen Herausforderung, München 2005, s. 245-257.
- WINDLER Christian, *Diplomatie als Erfahrung fremder politischer Kulturen. Gesandte von Monarchen in den eidgenössischen Orten (16. und 17. Jahrhundert)*, *Geschichte und Gesellschaft* 32/1, 2006, s. 5-44.
- WINDLER Christian, *Symbolische Kommunikation und diplomatische Praxis in der Frühen Neuzeit. Erträge neuer Forschungen*, in: Barbara Stollberg-Rillinger – Tim Neu – Christina Brauner (Hrsg.), *Alles nur symbolisch? Bilanz und Perspektiven der Erforschung symbolischer Kommunikation*, Köln 2013, s. 161-185.
- WINGE Vibeke, *Deutsch und Deutsche in Kopenhagen im 17. Jahrhundert*, in: Robert Bohn (Hrsg.), *Europa in Scandinavia. Kulturelle und soziale Dialoge in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1994, s. 71-78.
- WINKELBAUER Thomas, *Österreichische Geschichte 1522-1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Teil I.*, Wien 2004.

- WINTERHAGER Wilhelm Ernst, *Der Hof als Leitmodell für die Gesellschaft: Schweden – ein Sonderfall?*, in: Klaus Malettke – Chantal Grell (Hrsg.), *Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenhöfen in der Frühen Neuzeit (15.-18. Jh.)*, Marburg 2001, s. 421-438.
- WITTHOFF Ekkehard, *Grenzen der Kultur. Differenzwahrnehmung in Randbereichen (Irland, Lappland, Russland) und europäische Identität in der Frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1997.
- WOLFF Charlotta, *The Swedish Aristocracy and the French Enlightenment circa 1740-1780*, *Scandinavian Journal of History* 30, 2005, s. 259-270.
- WÜHRER Jakob – SCHEUTZ Martin, *Zu Diensten Ihrer Majestät. Hofordnungen und Instruktionsbücher am frühneuzeitlichen Wiener Hof*, Wien – München 2011.
- WURM Christoph F., *Hamburg und sein Verhältnis zur Handelwelt bis in's 17te Jahrhundert*, Hamburg 1838.
- ZAPNIK Jörg, *Die Pest in Reval und Stralsund während des Großen Nordischen Krieges 1710. Ein Vergleich anhand ausgewählter Beispiele*, in: Torsten Fischer – Thomas Riis (Hrsg.), *Tod und Trauer. Todeswahrnehmung und Traueritten in Nordeuropa*, Kiel 2006, s. 186-194.
- ZEMON-DAVIS Natalie, *The Gift in Sixteenth-Century France*, Oxford 2000.
- ZOLLINGER Manfred, *Geschichte des Glücksspiels: vom 17. Jahrhundert bis zum Zweiten Weltkrieg*, Wien-Köln-Weimar 1997.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- <http://www.archivschule.de/content/409.html> [cit. 2. 5. 2018].
- <http://festivals.mml.ox.ac.uk/index.php?page=home> [cit. 4. 1. 2018].
- <http://linnean-online.org/correspondence.html> [cit. 27. 2. 2018].
- <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000109883> [cit. 9. 4. 2017].
- [https://ucris.univie.ac.at/portal/de/activities/conflict-management-in-modern-diplomacy-15001914\(668a5787-3ee9-46b6-a871-341c8783a778\).html](https://ucris.univie.ac.at/portal/de/activities/conflict-management-in-modern-diplomacy-15001914(668a5787-3ee9-46b6-a871-341c8783a778).html) [cit. 28. 6. 2018].